

PROF. DR. HFZ. HAJREDIN HODŽA

ALBANSKI TEFSIR I MUFESSIRI
U SAVREMENOM DOBU
(19. i 20. STOLJEĆE)

PRIJEVOD
DR. MIRSAD ASLANI

PRIZREN, 2023.

Naslovu originalu: التفسير والمفسرون الألبان في العصر الحديث
Tefsiri dhe mufessiret shqipëtarë në kohën bashkëkohore (Shek 19-20.)

Autor: Prof. Dr. Hfz. Hajredin HODŽA
(drhafez68@gmail.com)

Prijevod i recenzija: Dr. Mirsad ASLANI
(mirsad_aslani@hotmail.com)

Lektor: Dzulzada AJVAZI-RAMA, Ph.D.
Semir DEMIRI, prof.

Tehnička obrada: Mirsad ASLANI

Korice: Daut ŠABANI / Mirsad ASLANI

Izdavač:

Tiraž:

Izdavačka kuća:

Skoplje: 2023.

Katalogizacija knjige dostupna je u Narodnoj biblioteci u .

ISBN: ©Sva prava na objavljivanje, ponovno štampanje, prijevod ili distribuciju u bilo kojem formatu pripadaju isključivo autoru, osim u slučajevima kada relevantni pojedinci ili institucije dobiju pismenu dozvolu autora.

<https://www.drhafezi.net/>

SADRŽAJ

Odobrenje od strane stručne komisije	10
Riječ Prof. dr. Imâd ibn Zuhejra	12
Riječ Prof. dr. Fehd Abdurrahman Er-Rumi	13
Riječ i uvod Prof. dr. Ali Īhsan Pala	16
Riječ Prof. dr. Muhammed Aydina	18
Riječ Prof. Dr. Mehmet Hayri Kırbařođlua	19
Riječ autora Prof. dr. hfz. Hajredin Hodže	22
Riječ autora povodom prijevodenja i objavljivanja na bosanski jezik Prof. dr. hfz. Hajredin Hodže	25
Riječ prevodioca i recezenta knjige Dr. Mirsad Aslanija	28

PRVI DIO -I-

ALBANSKE TERITORIJE SA POLITIČKO-VJERSKOG ASPEKTA U SAVREMENOM DOBU

PRVO POGLAVLJE

RAZLOZI ODABIRA ISTRAŽIVANJA, PROBLEMATIKA, ZNAČAJ, DOSADAŠNJE STUDIJE I METODE RADA 31

PREDGOVOR 31

I. Problematika studije	37
II. Značaj studije	39
III. Prijašnje studije	40
IV. Metode istraživanja	63

DRUGO POGLAVLJE

ALBANSKE TERITORIJE SA POLITIČKO-VJERSKOG ASPEKTA U SAVREMENOM DOBU	64
I. Duh osmanskog Carstva na teritorijama albanaca	64
II. Razlozi i povodi pada osmanskog Carstva administrativnog sistema kod Albanaca	80
III. Pitanje Evrope i albansko-nacionalnog jedinstva	89
IV. Pitanje emigracije i imigranata	98

TREĆO POGLAVLJE

VJERSKO STANJE NA ALBANSKIM TERITORIJAMA U SAVREMENOM DOBU	111
I. Širenje islama na albanskim teritorijama	111
II. Razlozi koji su utjecali da Albanci prime islam	116
III. Uzroci širenja islama kod Albanaca	124

DRUGI DIO -II-

DRUŠTVENA SITUACIJA NA ALBANSKA PODRUČJA I REFORMATORSKA DOKTRINA U TEFSIRU SAVREMENOG DOBA

PRVO POGLAVLJE

DRUŠTVENA SITUACIJA NA ALBANSKIM PODRUČJIMA U SAVREMENOM DOBU	142
Uvod	142
I. Modernizam i Albanci	143
II. Albansko pismo nastanak i razvoj	160
III. Pitanje ideološkog sukoba albanskog društva tokom 19. i 20. stoljeća	172

DRUGO POGLAVLJE

SOCIJALNA REFORMA PUTEM SUNITSKO-IDEOLOŠKE DOKTRINE U TEFSIRU PERSONIFIKOVANOG U MISLIMA I IDEJI HODŽE I UČENJAKA HAFIZA ALI KORČE 193

Uvod u reformističku vjersku misao Hfz. Ali Korče 193

I. Biografija, obrazovanje, porodica, i vrijeme u kojem je živio ... 196

II. Djela i aktivnosti hafiza Ali Korče u oblasti obrazovnih reformi 209

III. Kratka analiza tefsira hafiza Ali Korče: "Kuran veličanstveni i njegova suština" 221

IV. Lični uslovi mufessira, hodže i hafiza Ali Korče i zajednički aspekti između njegovih shvatanja i reformističke škole 244

TREĆI DIO -II-

FILOZOFSKA I EKSPERIMENTALNA DOKTRINA PROUČAVANJA KURANA KOD ALBANACA

PRVO POGLAVLJE

FILOZOFSKA DOKTRINA U ODNOSU NA NEKA KUR'ANSKA PITANJA ILUSTROVANA RAZMIŠLJANJEM I SHVATANJEM HODŽE HASANA TAHSINA EFENDIU 256

Uvod u povijesnu genezu ove dvije doktrine kod albanskih učenjak 256

II. Život, obrazovanje i rad hodže Hasan Tahsina 261

III. Proučavanje i analiza filozofske doktrine hodže Hasan Tahsina 271

IV. Negativni utjecaj doktrine deizma na gledišta i stavovima hodže Hasan Tahsina Efendiu 285

DRUGO POGLAVLJE

EKSPERIMENTALNO-NAUČNA DOKTRINA ILUSTROVANA MEDICINSKIM ISTRAŽIVANJIMA PRIM. RHM. DR.SCI. MED ALI FAHRI ILJAZI

Povijest pravca	303
I. Život, obrazovanje i rad rhm. prof. dr. Ali Fahri Iljazija	305
II. Principi naučnog tefsira prof. dr. Ali Fahri Iljazija sa primjerima iz tefsira i njegov komentar kur'anskih ajeta	309
III. Praktični primjeri iz tefsira i komentara pojedinih kur'anskih ajeta	318
IV. Ilustracija autorske metode u razmatranju tematika, inspirisan i podstaknut kur'anskim ajetima i njegova procjena	327
V. Ilustracija naučne metode tefsira Kur'ana časnog sa kritičkim razmatranjem i mišljenja pojedinih klasičnih i savremenih učenjaka	338
VI. Uslovi i pravila naučno-filozofskog i naučno-eksperimentalnog tefsira	354

ČETVRTI DIO -IV-

AKAIDOLOŠKA DOKTRINA SUNITSKO-MATURIDIJSKOG IZUČAVANJA KUR'ANA, ILUSTROVANA MISLIMA I IDEJOM ŠEJHA, HAFIZA, IBRAHIMA DALIU

PRVO POGLAVLJE

TEFSIRSKA STUDIJA ŠEJHA HAFIZA IBRAHIMA DALIU: "SUŠTINA/ SRŽ SHVATANJA KUR'ANI-KERIMA"	359
Povijesno okruženje	359
II. Biografija i život autora	360

III.	Djela i naučne aktivnosti	365
IV.	Metode hafiza Ibrahima Daliu u tefsiru	372
V.	Primjeri političke vizije u tefsiru, hafiza, Ibrahima Daliu	390
VI.	Izvori ideja hafiza, Ibrahima Daliu kroz tumačenje tefsira ..	392
VII.	Metoda prenošenja hafiza iz knjiga tefsira	395

DRUGO POGLAVLJE

ISPITIVANJE POJEDINIH GLAVNIH AKAIĐOLOŠKIH PITANJA U TEFSIRU ŠEJHA, HAFIZA, IBRAHIMA DALIU, KAO I NJEGOV STAV PO TOM PITANJU

		398
	Povjesni uvod	398
I.	Komentatori i problem komentiranja	398
II.	Dozvoljeno i zabranjeno komentiranje	409
III.	Pogledi i utisci tefsira hafiza, Ibrahima Daliu	438

PETI DIO -IV-

DRUŠTVENA DOKTRINA U TEF SIRU KUR'ANA KOD ALBANSKIH UČENJAKA U SAVREMENOM DOBU

PRVO POGLAVLJE

ANALITIČKO I KRITIČKO PROUČAVANJE METODE HODŽE I MISLILACA, HADŽI ŠERIFA AHMETIJA

		446
	Temeljna analiza tefsira	446
I.	Informacije o hadži Šerif Ahmetiju, mjesto rođenja, obrazovanje, dijela i smrt	447
II.	Djela i aktivnosti	447
III.	Smrt i karakterne osobine	447
IV.	O prijevodu tefsira	448
V.	Karakteristike u metodi mufessira	450
VI.	Karakteristike Kur'ana časnog	457

DRUGO POGLAVLJE

PROUČAVANJE I ANALIZA TEFSIRA HODŽE I MISLIOCA HADŽI ŠERIF AHMETIJA

- I. Metod i način hodže, hadži, Šerif Ahmetija u tefsiru 464
- II. Metodološke primjedbe o tefsiru, prijedlozi, zahvala i zaključak 492
- III. Zaključak, savjeti i pohvale 495

ZAKLJUČAK I REZULTATI ISTRAŽIVANJA	495
LITERATURA	503
BIOGRAFIJA AUTORA	541

ODOBRENJE

**Doktorska disertacija autora hfz. Hajredin Hodže,
kontrolisana je i odobrena od strane stručne komisije u
sastavu od:**

1. Prof. Dr. Abdul Kahhar Al'Any (mentor) - Irak
2. Prof. Dr. Fikret Karčić (mentor) - Bosna i Hercegovina
3. Prof. Dr. Džamal Ahmed Bešir Badi (Unutrašnji kontrolor) - Libija
4. Prof. Dr. Muhamed Beha'uddin Husejn (Unutrašnji kontrolor) Kurdistan – Irak
5. Prof. Dr. Suat Jildirim (Spoljni kontrolor) – Turska i:
6. Prof. Dr. Muhamed Ibrahim Zein (predsjednik komisije). Sudan

Bismil-lahir-Rahmanir-Rahim! U ime Allaha, Milostivog, Samilosnog!

Hvala i zahvala pripada Allahu, dž.š. Salavat i selam na vjerovjesnika Muhammeda, s.a.v.s., na njegovu časnu porodicu i sve njegove sljedbenike! Ovo istaknuto kur'ansko istraživanje poduzeto od strane uvaženog brata hafiza Hajredina Hodže, je veoma bitno, jer se radi o albansko-muslimanskom narodu iz povijesnog konteksta u motivu razvoja i intelektualnog utjecaja na najvažnija vjerska i naučna pitanja o različitim kur'anskim naukama, počevši od sunnitsko-društveno-doktrinarnog pravca, potom filozofskog pravca, empirijsko-naučnog i doktrinarno-akaidološkog aspekta.

Uvaženi hafiz Hajredin Hodža radio je metodom bogobojaznih selefa i ovim radom ispunio značajnu prazninu u ovoj nauci, borivši se protiv svoga ega i klonivši se ekstremizma, kako bi stigao do prave istine.

Molim Allaha Uzvišenog, da nagradi i blagoslovi moga brata i uvaženog autora hafiza Hodžu velikim nagradama i sevapima za sve što su njegove blagoslovljene ruke napisale!

Samo Allahu Uzvišenom su poznate namjere!

Prof. Dr. Imâd ibn Zuhejr Hafiz

**Profesor Tefsira i kur'anskih nauka na Fakultetu Kur'ana časnog i
Dekan biblioteka na Islamskom Univerzitetu u Medini u
Saudijskoj Arabiji – 2008**

Bismil-lahir-Rahmanir-Rahim! U ime Allaha, Milostivog, Samilosnog!

Hvala i zahvala pripada Allahu, Koji Je Gospodar svih svjetova. Neka je salavat i selam vjerovjesniku Muhammedu, s.a.v.s., njegovoj časnoj porodici i svim ashabima!

Kada se putevi prepletu i preovladaju strasti i požude, onda treba neko ko će se pojaviti, otkriti i predstaviti ljudima pravu istinu, prosvjetliti tamu i predočiti ljudima Pravi put.

Suparnici i sljedbenici požuda i novotarija i dalje nastavljaju potvarati, ubacivati sumnju istini i pravome putu, ali Svemogući Gospodar, svojom milošću pripremio je učenjake koji se ovakvima suočavaju, uklanjaju njihove spletke i rasvijetljuju puteve istine do potpuno bistrog prosvjetljenja.

U prošlosti je mnogo heretika pokušavalo potvoriti i ocrniti hadise Vjerovjesnika, a.s., kako bi istinu prekrili, ali su učenjaci hadisa razotkrili i rasvijetlili njihove potvore i spletke.

Kada je Harun Rašidi (Allah mu se smilovao!), odlučio ubiti jednog heretika, bio je upitan: *“Šta ćeš sa četrdeset hiljada hadisa kojih sam izmislio. U kojima zabranjujem ono što je dozvoljeno, a da Vjerovjesnik, a.s., nije niti jednu riječ o tome govorio.”* Harun mu odgovori: *“Šta ćeš, o Božiji neprijatelju, uraditi sa Is'hak El-Fizarijem i Abdullah ibn Mubarekom, koji takve hadise čiste riječ po riječ?”*¹

Dakle, na ovaj način su poznati učenjaci tefsira postupali kako bi očistili predaje israilijata (kur'anskih priča)², od nevjerodostojnih hadisa i od puno spletki i sumnji.

¹ Dželaludin Es-Sujuti *“Tarihul-Hulefair-Rashidin”*; str. 194. I Ali El-Kariu *“El-Esrâr El-Merfia”*; str. 62.

² Israilijati su kur'anska kazivanja koja se prenose od sljedbenika Knjiga (Ehl – 1 – kitaba), bili oni jevreji ili kršćani, a tako su nazvana zbog toga što

U moderno doba, pohlepnost i pravci su postali brojniji i raznoliki, gotovo da su u svakoj zemlji došli tzv. Učenjaci, koji drugačije govore i iza sebe ostavljaju djela. Iz tog razloga se pojavila potreba za prave učenjake, da se suprotstave takvim sumnjama, razotkriju njihove metode i odvoje ono što je vjerodostojno od izmišljenog i falsifikovanog.

Takvi istaknuti učenjaci suprotstavljaju se prvo njima, njihovim naučnim djelima i različitim islamskim naučnim radovima; kako u Indiji, Afganistanu, Pakistanu, Maleziji, Africi tako i u drugim muslimanskim zemljama. Njihove studije su odlične, naučne, tačne, precizne i koncizne, pojasnili istinu i razotkrili izmišljotinje i na taj način su do izražaja došle korisne nauke i znanja, naredbe i pošteni učenjaci.

Uvaženi brat, učenjak, istaknuti profesor i intelektualac hafiz Hajredin Hodža, istražio je jednu veoma bitnu muslimansku zemlju, preciznije albanska područja. Njegovo istraživanje sa kojim je odbranio doktoraturu na smjeru: *“Nauka o Objavi i Naslijeđu (Kur’anske i hadiske studije)”*, na Fakultetu za Naučnu Objavu i Humanističke Nauke na Međunarodnom Islamskom Univerzitet u Maleziji 2003. godine, pod naslovom: *“Intelektualni i vjerski pravci kroz kur’anska istraživanja albanskih učenjaka savremenog doba”*, istražuje albansku ulemu na Balkanskom poluostrvu. S obzirom na to da volja prevazilazi sve moguće barijere, iz svog prethodnog iskustva znam da je za izučavanje potreban naporan i težak rad, jer sam se sa tim preprekama sam susretao dok sam pisao magistarski rad pod naslovom: *“Metoda savremene racionalne škole u tefsiru”*, potom kasnije i doktorsku disertaciju: *“Tefsirski pravci u 14. stoljeću”*.

uglavnom izviru iz kulture Israilovog potomstva i naslijeđa (mitova i legendi) koje se za njih vezuje. (Vidi: Muhamed Ebu Šahba, Al – Isranijjat we el – mawduat fi kutubu el-tefsir, str. 14.). (Prevodilac).

Dakle, na osnovu ove činjenice, svjestan sam i shvatam veliki napor, poteškoću i iskušenja kroz kojih je intelektualac Hodža prošao tokom intelektualnih istraživanja.

Također sam uvjeren i da nije štedio sebe u postizanju svoga planiranog cilja. Nije se fokusirao samo na aspekt tefsira, već se također bavio i povijesnim segmentom, odnosno položajem Albanaca tokom Osmanske vladavine, kao i njihovim ostacima prije i nakon Osmanskog carstva. Otkrio je i veliki broj poznatih i nepoznatih događaja, uočljivih i manje uočljivih vezanih za stav i planove Zapada o Albaniji. Albanci i oni koji žive oko njih i dalje doživljavaju takve posljedice.

Trud i rad istraživača zaslužuje svaku pohvalu, jer se odlikuje vjernošću i iskrenošću i ovo su dvije ključne odlike pravih učenjaka ovoga Ummeta

Molim Allaha da intelektualca i učenjaka Hodžu nagradi za ovaj rad i da ovaj rad bude koristan islamu i muslimanima a posebno Albancima, ali također i svim muslimanima diljem svijeta!

Također apelujem na učenjake Ummeta svih zemalja, da nastave ovim putem u proučavanju intelektualnih pravaca u svakoj zemlji, kako bi objelodanili zablude, spletke i zavjere, sa kojim se muslimani i čitav svijet bore.

Allahov salavat i selam neka je uvijek na našeg vjerovjesnika Muhammeda, s.a.v.s., na njegovu čistu i časnu porodicu i sve njegove ashabe (prijatelje)

Prof. Dr. Fehd Abdurrahman Er-Rumi

**Profesor Fakulteta za kur'anske studije Univerzitet Kralja Sauda
- Rijad – Saudijska Arabija- 2008**

Bismil-lahir-Rahmanir-Rahim! U ime Allaha, Milostivog, Samilosnog!

Kur'an ima poseban položaj u očima muslimana. Jer je to Božija riječ, poslana kao univerzalna poruka čitavom čovječanstvu, a prenesena je preko Muhammeda a.s., koji je bio Allahov poslanik, koji je poslan kao univerzalni i posljednji poslanik čitavom čovječanstvu, prenio je ovu blagoslovljenu poruku i postao njen prvi tumač izdavajući svoje izjave. Od tada, muslimani, posebno muslimanski učenjaci, uložili su velike napore u razumijevanju i tumačenju Kur'ana časnog. Još u veoma ranim vremenima, kada su islamske nauke razdvojene u različite grane, pojavila se naučna disciplina koja se naziva "nauka o tumačenju", tj. tefsir, nauka koja se bavi objašnjavanjem Kur'ana. U središtu islamskih nauka zauzima važno mjesto nauka o tefsiru. Doista, veliki tumači su se stoljećima obučavali u ovoj oblasti i stvorili su vrijedne i jedinstvene radove. Bez sumnje, ovi naponi su postojali u svakom dobu i u svakoj geografskoj regiji koju je islam dostigao, te su postigli izvanredne uspjehe. Balkan, koji je plamen islama u Evropi, je jedna od islamskih geografskih regija koja je dala važan i veliki doprinos u službi Kur'ana časnog.

Posebno, Kosovo i trud albanskih studenata koji su tamo odrasli i koji predstavljaju te vrijednosti. Na Balkanu općenito dok na Kosovu posebno, uprkos svim pretpljenim poteškoćama, i uprkost tome naučne aktivnosti nisu prestale i nastavljene su od strane učenih ljudi. I dandanas, nastavljaju iznjedravati važne učenjake u oblasti tefsira, kao i drugih islamskih nauka. Jedan od bisera ove generacije je i moj dragi prijatelj i kolega Prof. Dr. Hayrettin (Hajredin) Hoca (Hoxha). Ovo djelo uradio izuzetno strastveno i veoma posvećeno:

"Tefsirskim studijama albanskih učenjaka u modernoj epohi", i zaista ispunio veoma važnu prazninu u ovoj oblasti, i pokazao da je sposoban i nadaren istraživač u svojoj oblasti, Hayrettin Beu!, je uradio studiju koja će ako Bog da služiti kao bitan izvor u teologiji ovim djelom. Prevođenje i objavljivanje ove knjige na turskom jeziku ima poseban značaj za turskog čitaoca, jer će pružiti veoma ozbiljan doprinos akademskoj zajednici koja se bavi tumačenjem. Siguran sam da će ova knjiga, koja je uspješno prevedena na turski od strane kosovskih teologa, obogatiti naše biblioteke u Turskoj. Koristim priliku da iz srca čestitam autoru knjige, gospodinu Hayrettinu. Čestitam svima koji su doprinijeli u prevepđenju i mogućnosti objave turskim čitaocima i nadam se da će ovo važno djelo biti korisno za one koji čitaju i proučavaju. Nadam se da će i druga naučna djela ovog autora biti prevedena na turski jezik.

Prof. Dr. Ali İhsan PALA

**Profesor na Odsjeku za Fikh i Usuli Fikh
Fakultet islamskih nauka Univerziteta Erzurum, Fakultet islamskih
nauka Univerziteta u Kataru - Doha-Katar, 2013.**

Bismil-lahir-Rahmanir-Rahim!
U ime Allaha, Milostivog, Samilosnog!

Dragi brate i kolega, pročitao sam doktorski rad na temu "Tefsirska djela albanskih učenjaka iz modernog doba", koju si predstavio i pripremio. Vidio sam da je ovo korisno djelo napisano jasnim i razumljivim stilom. Bez ikakvih sumnji mogu reći da je ovo važno djelo koje popunjava veliku prazninu u oblasti tefsira vezano za albanski narod i njihova podneblja, obuhvaćajući 19. i 20. stoljeće. Ova knjiga je značajna jer detaljno prenosi pogled i mišljenje posljednjih albanskih tefsirskih učenjaka, te također osvjetljava političku i vjersku povijest Albanaca u posljednjem periodu, kao i primjere reformističkih pokreta u tefsirskoj nauci. Neka Uzvišeni Allah podari autoru ovog djela sva dobra ovoga i budućeg svijeta, i neka bude od koristi za islam i muslimane!

Prof.Dr. Muhamed Aydin

Profesor na Odsjeku za Tefsir

Fakultet islamskih nauka Univerziteta Sakarya Fakultet islamskih

nauka Univerziteta u Kataru

Doha-Katar, 2013.

Bismil-lahir-Rahmanir-Rahim U ime Allaha, Milostivog, Samilosnog!

Uvaženi kolega i prijatelju Dr. Hayreddin Hoca, vaš rad: "Tefsirska istraživanja albanskih učenjaka u modernom dobu (XIX - XX. stoljeću)" sam s velikim interesovanjem i uživanjem pročitao. Nepobitna vrijednost arapskog jezika u istraživanju islamskih tema je općepoznata, međutim, u posljednjem stoljeću, ova situacija se počela mijenjati barem donekle. Sada, u islamskom svijetu, pored arapskog, također i na drugim jezicima postoje značajna djela koja se odnose na islam.

Tako da, danas kada se spomene islam i islamsko shvatanje, ističu se događaji u regiji koju Zapad naziva Bliski Istok, ali koju mi kulturološki zovemo "Mašrik". To dovodi do toga da se drugi događaji i prosperitet islamskog svijeta zanemaruje. Međutim, razvoj u islamskom svijetu, posebno u području islamskih nauka i islamske misli, nije ograničen samo na poznavanje arapskog jezika. S jedne strane, dalekoistočne islamske zemlje poput Indonezije i Malezije, koje imaju sličan broj stanovnika kao cio arapski svijet, i s druge strane, zemlje koje koriste perzijski i urdu jezik poput Irana, Afganistana, Pakistana i Bangladeša, kao i islamske zemlje u Srednjoj Aziji i, na kraju, islamske zemlje i zajednice koje koriste bosanski i albanski jezik na Zapadnom Balkanu, također doprinose naučnom i islamsko-intelektualnom stvaranju. Stoga, ne možemo očekivati da dobar istraživač islamskih nauka zadovolji samo korišteći arapske izvore, zanemarujući razvoj drugih jezika i naroda. Naime, to što je neko djelo napisano na arapskom ne znači uvijek da je vrijedno i značajno, niti mora nužno značiti da djela koja su napisana na drugim jezicima su manje vrijedna. Možemo uzeti primjer savremenog arapskog

mislioca čiji intelektualni nivo prevazilazi mnoge u arapskom svijetu, a to je mudri predsjednik Alija Izetbegović, dijete Balkana. Iako su njegovi radovi napisani na bosanskom, zahvaljujući turskim, engleskim i arapskim prijevodima, islamski svijet je imao priliku da upozna ovog izvanrednog mislioca i vođu. Tko zna, možda čekajući da budu otkriveni i drugi poput Alije na Balkanu.

Međutim, dok ne postane praksa među islamskim učenjacima da uče balkanske jezike, trenutno nema drugog načina osim prevođenja radova na ove jezike kako bi se predstavili onima koji ne poznaju ove jezike u islamskom svijetu. Evo, dragi učenjaci, ovim važnim istraživanjem koje je uradio Dr. Hayreddin Hoca, nam predstavlja i poziva nas da se upoznamo s ulemom i intelektualcima Zapadnog Balkana u tako kritičnom i važnom vremenu kroz povijest, kada se pažnja usmjerava ka Mašriku (Bliskom Istoku). Njegovo djelo ne samo da pruža informacije u oblasti tefsira - islamskih nauka, već također pruža važne informacije o povijesnom razvoju islama na Balkanu, posebno u kod Albanaca i na njihovim teritorijama. Kada se lijepo prostudira ovo djelo, može se primijetiti da Muslimani Balkana, općenito Balkan, dok posebno na albanska područja, nisu izostali izvan političkih, kulturnih, društvenih, naučnih i intelektualnih razvoja islamskog svijeta. Razvoji u različitim regijama islamskog svijeta su također utjecali na muslimane albanskih teritorija i njihovih naroda i dali dinamičnost islamskim aktivnostima na ta podneblja. Iako su razvoji u svim dijelovima islamskog svijeta važni, *"Balkansko iskustvo"*, zaslužuje posebno istraživanje zbog toga što predstavlja petstogodišnju islamsku Evropu i predstavlja živ primjer iskustva suživota s nemuslimanima. Stoga, ne možemo dovoljno zahvaliti Dr. Hayreddin Hodžu za ovako vrijedan i bitan rad. U ime islamskih nauka i islamske misli, a posebno u ime samog sebe kao

pratitelja ovih nauka, zadovoljstvo mi je izraziti svoju zahvalnost i čestitati mu na velikim doprinosima ummetu. Molimo Allaha da se poveća broj osoba poput Dr. Hayreddin Hoce i da se na Balkanu muslimanski intelektualci mogu ponosno reći: *"I mi postojimo"*, i da se ovo postigne što prije, kako u kvalitativnom, tako i u kvantitativnom smislu.

Prof. Dr. Mehmet Hayri KIRBAŞOĞLU
Univerzitet Hamad bin Halifa
Fakultet islamskih istraživanja u Kataru
Doha, KATAR, 20.04.2013

RIJEČ AUTORA

**Bismil-lahir-Rahmanir-Rahim!
U ime Allaha, Milostivog, Samilosnog!**

Dragi čitaoci!

Imam tu čast i osjećam se privilegovanim od Allaha, dž.š., Koji me Njegovom beskrajnom milošću pomogao da ova doktorska disertacija ugleda svjetlo prijevoda i objavljivanja. Allahu pripada hvala i sve zasluge. Predstavljam vam višegodišnji trud i zalaganje, inspirisan Allahovom, dž.š., voljom i Njegovom uputom, otvaranjem arhivi velikih biblioteka, kako bih se susreo sa istraživanjem, studijama i naslijeđem velikih albanskih učenjaka i upoznati vas izbliza i bolje sa njihovim književnim i vjerskim stvaralaštvom, a posebno u službi interpretacije i komentara Kur'ana Časnog. U vaše ruke su monografije pojedinih od najemi-nentnijih albanskih intelektualaca i učenjaka, gdje pored velikog broja aktivnosti u različitim oblastima, također su bili dostojni komentatori i tumači Kur'ana plemenitog, s njihovim različitim pravcima i doktrinama.

Dragi čitaoci!

Rad koji vam predstavljam, pored tefsirskih tematika i njegovih doktrina koje su naučno i temeljito razrađene, u prvom poglavlju ovoga rada analizirana je drevna i savremena (moderna) povijest Albanaca iz perspektive islama, što ujedno

predstavlja prvo istraživanje ovakvoga tipa. Sa ovakvim naučnim sagleda-vanjem albanske histografije iz prizme objektivno-vjersko-islamskog gledišta, nismo imali, niti imamo bilo kakve tendenci-ozne ili uvredljive namjere prema bilo kojoj vjerskoj ili naučnoj instituciji ili prema bilo kome drugom. Cilj rada je otkriti naučnu, vjersku i povijesnu istinu i objelodaniti javnosti pravu istinu.

Ovim istraživanjem smo imali za cilj da doprinesemo književnoj i vjerskoj kulturi naše dragocjene, suverene, tolerantne i nezavisne države Kosovo. Maksimalno i intenzivno se zalažemo da kritički sagledamo društvene, političke i vjerske prilike naših albanskih podneblja na Zapadnom Balkanu na osnovu korišćenja niza literature i referenci na različitim jezicima, prvenstveno na albanskom jeziku. Tako da, uvaženi čitaocē, budi siguran da svaka povijesna bilješka u ovome radu ima označen izvor u fusnoti i ništa nije napisano na osnovu hira ili nekih ličnih pretpostavki.

Dragi čitaoci!

Ovaj važan uvod tematskog i povijesnog karaktera smatra se osnovom razumijevanja stvarnosti i povijesnih doktrina i tokova tefsira na teritoriji albanskih područja, zato što su grupe i doktrine usko povezane sa našom historijom. Veoma sam optimista i uzdam se u Allaha Uzvišenog, da ove monografije služe kao vodič i nastavni plan i program vjerskih škola, srednjih i univerzitetskih nivoa, za moje prijatelje, džamijske imame, profesore u medresama ili na fakultetima, koji se bave komentarom Kur'ana, metodo-logijom i povijest tefsira i mufessira albanskih područja.

I na kraju, molim Allaha, dž.š., da ovo djelo bude isključivo radi Njega, dok ću nagradu za ovo djelo sačuvati za Dan kada nećemo imati koristi našeg bogatstva, niti porodice, osim od naše iskrenosti i pobožnosti. Posebno se zahvaljujem mojoj poštenoj i iskrenoj braći, svim kolegama i prijateljima, koji su izdvojili svoje vrijeme i trud, i upućujem dovu da ih plemeniti Allah nagradi Džennetom Firdeus!

Prof. Dr. Hfz. Hajredin Hodža
Univerzitet Taibah, Medina - Saudijska Arabija
Srijeda, 11.03.2009. – 14 Rebiul Evel 1430.

RIJEČ AUTORA POVODOM PRIJEVOĐENJA I OBJAVLJIVANJA KNJIGE NA BOSANSKOM JEZIKU

**Bismilahir Rahmanir Rahijm
(U ime Allaha, Milostivog, Samilosnog!)**

Uvažena i poštovana braćo i sestre Bošnjaci, poštovatelji učenjaka i znanja, gdje god bili na Balkanu ili u dijaspori. Allah vas blagoslovio s njegovim neizmjernim dobrima na ovome svijetu i Ahiretu. Amin!

Čast mi je i privilegovan sam da vam mogu predstaviti ovu monografiju i posebno istraživanje o velikom doprinosu albanskih učenjaka u službi Kur'ana, bilo u smislu podučavanja ili tumačenja -Tefsira - Kur'ana. Ova monografija sadrži pet pokreta, tj. naučnih doktrina, koje su predstavljene u ovoj oblasti kroz radove i spise albanskih učenjaka u 19. i 20. stoljeću.

Ova monografija je međunarodna akademska disertacija, prva ovakvog tipa u modernim postkomunističkim vremenima, koja pojašnjava vjersku, političku i nacionalnu stvarnost na Balkanu u modernim vremenima.

Draga braćo i sestre muslimanke, Allah vas blagoslovio!

Ono što ovu disertaciju čini specifičnom su dvije važne činjenice:

Prva stvar: - Cjelokupno proučavanje povijesnih i političkih aspekata vrši se sa islamske tačke gledišta i njegove

vizije, gdje povijesne činjenice i međunarodne reference dokazuju da je povijest albanskog naroda generalno kroz školske i univerzitetske udžbenike i povijest muslimana Balkana (naročito albanskih, bosanskih, turskih), pisana, pripovjedana, sastavljena u marksističko-lenjinističkom duhu od strane komunističkih albanskih historičara, potom, od srpsko-slovenskih, helensko-grčkih, bugarsko-ruskih i pravoslavnih akademika i da su ove reference stvorile veoma negativnu sliku o Osmanskom carstvu i islamu, i da te reference nisu objektivne. Kroz povijest te reference ostavile su teške posljedice u shvatanju i srcima intelektualaca i savremenih generacija, gdje su nažalost ti zatvoreni umovi i tom zatrovanom islamofobičnom i neobjektivnom historijom na visokim političkim, državnim, akademskim i društvenim pozicijama.

Druga stvar: Ova monografija iz oblasti islamskih nauka generanlo, a posebno iz oblasti tefsira, tj. Kur'ana, nova je i akademski istaknuta studija, napisana na arapskom jeziku u duhu savremene akademske metodologije islamskih univerziteta u Aziji i svijetu. Na arapskom jeziku na osnovu našeg dugogodišnjeg akademskog iskustva u ovim zemljama, sa lahkim, razumljivim i jasnim stilom za naše studente u albanskim, bosanskim i turskim medresama i vjerskim fakultetima.

Hvala Allahu, dž.š., ova monografija tefsira je prevedena i objavljena na Kosovu i Sjevernoj Makednoji na albanskom jeziku, turskom i engleskom.

Na kraju, moram da istaknem veliku radost i zahvalost Allahu dž.š., da je ova knjiga prevedena i na bosanskom jeziku od strane moga brata, hodže, i poznatog istražitelja Dr. Mirsad ef. Aslanija iz Prizrena. Molim Allaha, dž.š., da nas nagradi za trud i ovaj rad, koji je baš bio zahtjevan, potom da bude

bereketan i od koristi svima onima koji Kur'an studiraju, bilo to u medresama ili islamskim fakultetima, da naše mufessire i učenjake nagradi lijepim nagradama, da i prevodioce nagradi dunjalučkim i ahiretskim nagradama.

**Amin amin, vel hamdu lilahi rabil alemijn!
S poštovanjem, službenik Kur'anu i Ummetu
Hfz. Hajredin Hodža, Doha- Katar
13.12.2022.**

RIJEČ PREVODIOCA I RECENZENTA KNJIGE DR. MIRSAĐ ASLANIJA

Dragi i uvaŹeni čitaoci!

Nakon dosta prevedenih knjiga, uz Allahovu volju uspjeti smo i ovo djelo ponuditi čitaocima. Ovo djelo je meni posebno drago jer se radi o eminentnim albanskim učenjacima, koji su čitav svoj Źivot posvetili a dosta njih na kraju i Źrtvovali zarad islama i Kur'ana.

To je elitna grupa albanskih učenjaka Kur'ana asnog tokom 19. i 20. stoljeća, o kojima je malo pisano, a joŹ manje dostupno, tj. prevedeno na bosanskom jeziku.

Zato, iz poŹtovanja i zahvalnosti prema njihovom Źrtvovanju i trudu kojeg su posvetili islamu općenito i Kur'anu asnom posebno, tj. tumačenju Allahove Knjige, prihvatio sam da ovu knjigu prevedem na bosanski jezik, a ujedno bih da istaknem da mi je bila izuzetna čast i zadovoljstvo, jer sam temeljito upoznao albanske učenjake, koji su se bavili komentarom BoŹije Knjige. Knjiga: *"Tefsir i albaski mufessiri u savremenom dobu (19. i 20. stoljeće)"*, je pisana prije skoro dvije dekade od strane naŹeg čuvenog prizrensko-albanskog učenjaka hafiza profesora doktora Hajradin HodŹe, tako da, puno toga je trebalo prilagoditi vremenskom periodu, jer se dosta toga za ove dvije decenije promijenilo. Zato, pored prijevoda, dozvolom autora, bilo je potrebno na par mjesta i izvrŹiti recenziju knjige, kako bi je u potpunosti prilagodili danaŹnjici u svakom aspektu. Tako da, pored toga Źto sam bio poastvovan biti prevodilac ove izvanredne knjige, pripala mi je i čast tako velikom albanskom učenjaku i recenzovati knjigu, i tako biti dio njegovog povijesnog autorskog rada, koje će, ako

Bog da, ostati narednim generacijama kao lijepo intelektualno nasljeđe, biti od koristi ljudima na ovome svijetu, dok nama uz Božiju odredbu spas na Budućem.

Vrijednost ove knjige je neopisiva, zato što djela ovakvog tipa su rijetka, i ono što od sličnog postoji je razbacano kroz radove, tj. parcijalna su istraživanja pojedinih učenjaka i ne tako temeljita poput ovog. Naime, teško je pronaći djelo ovakvog tipa, ovakvog sadržaja, a da uz to bude sakupljeno na jednome mjestu. Ovo je upravo vrlina i vrijednost ovog istraživanja, koje je, ako bismo ga nazvali jednom riječju, unikatno! Također od specifičnosti ovoga djela je i temeljitost u obradi, uz veliku literaturu i obimnog istraživanja, kojeg je autor pokazao kroz ovo djelo, tako što je ispoštovao sve akademkse principe, pošteno sve naveo i ispoštovao akademski okvir jednog vrhunskog istraživanja.

Uvaženom autoru možemo samo pozavidjeti na ovako vrijednom i kvalitetnom djelu, uz dovu plemenitom Allahu, da mu podari hajra, da mu ovo djelo bude na mizanu dobrih djela na Ahiretu, dok na dunjaluku u budućnosti podari zdravlja, snage i bereketa da nam uvaženi hafiz, profesor, doktor, hodža u nasljeđe ostavi još puno ovako korisna i hairli djela.

Dr. Mirsad ASLANI

01.01.2023.

Prizren

الباب الأول
الأراضي الألبانية سياسياً ودينياً في العصر الحديث

PRVO POGLAVLJE

**ALBANSKE TERITORIJE SA
POLITIČKO-VJERSKOG ASPEKTA U
SAVREMENOM DOBU**

PRVO POGLAVLJE

RAZLOZI ODABIRA ISTRAŽIVANJA/STUDIJE PROBLEMATIKA, ZNAČAJ, DOSADAŠNJE STUDIJE I METODE RADA

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

Predgovor

Bismil-lahir-Rahmanir-Rahim!

(U ime Allaha, Milostivog, Samilosnog!)

Allahu Uzvišenom se zahvaljujem, na Njega se oslanjam, od Njega uputu i zaštitu od poroka i zlih djela tražim. Onoga koga Allah uputi, ne može ga niko sa pravoga puta odvratiti, dok onoga koga u zabludi ostavi, ne može ga niko na pravi put izvesti. Svjedočim da nema drugog Boga osim Allaha, On Je Jedan i bez sudruga. Svjedočim da je Muhammed (Neka je Allahov mir i spas na njega!) rob, miljenik i Njegov odabranik. Najljepši salavati i selami neka su na Božijeg miljenika, Muhammeda, s.a.v.s., njegovoj časnoj i čestitoj porodici, vjerne ashabe i svim sljedbenicima do Sudnjega dana. On je pojašnjavao svojim prijateljima (ashabima) Kur'an časni, onaj ko ga je poslušao i ispoštovao, bio je upućen na Pravome putu, a onaj ko ga nije slušao bio je uništen.

Razrada tefsirskih tematika Božije Knjige – Kur'ana plemenitog generalno se smatra od najcjenjenijih nauka i istraživanja. Učenjaci su ovoj nauci dali veliki doprinos, kako u prošlosti, tako i dan-danas i dalje tumače i razjašnjavaju Kur'an časni, njegovu uputu i govor, zato što Kur'an časni sadrži

vremenski neograničena čuda, koja će trajati sve dok bude i ljudskoga roda kao neiscrpivi izvor mudrosti, poput vode u moru!

Slična knjiga poput Kur'ana plemenitog ne postoji, oduvijek je Kur'an časni bio u centru pažnje, do danas je tako ostalo i ostat će u budućnosti, zato što je to Knjiga čudotvorstva i mudrosti, kojoj se ništa ne može dodati, niti oduzeti, zato što je objavljena od strane Gospodara svjetova, preko meleka Džibrila, a.s., u srcu Njegovog roba Muhammeda, s.a.v.s., na čistom arapskom jeziku.

Svi napori njegove memorizacije, komentara, terminološkog objašnjenja i tumačenja, potom njegovo pisanje i učenje, kao i Božije obećanje njegovom očuvanju i zaštiti, sasvim nam jasno dokazuju i ukazuju na to, da je Kur'an Božija Knjiga, i to na svakom mjestu i u svako vrijeme. U ovom kontekstu nam Svemogući Bog i govori:

﴿إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ ۖ حَافِظُونَ﴾ [الحجر : 9]

"Mi, uistinu, Kur'an objavljujemo i zaista ćemo Mi nad njim bdjeti!"³

Veliki broj učenjaka i intelektualaca se istaklo u ovoj oblasti, kako u prošlosti, tako i danas, provodeći cijeli svoj život u službi Kur'ana časnog u pogledu istraživanja, objašnjavanja, čitanja i u formiranju škola u različitim djelovima islamskog svijeta, a također i dalje, vođeno imanom (vjerom) u Svemogućeg Boga i ljubavlju prema Njegovoj Knjizi, koja je poslata kao milost, vodič i svjetiljka cijelome svijetu, a također i da zaštititi islamsko-kulturno nasljeđe i njegovu civilizaciju i tim putem donekle da ispunimo amanet i dug prema Božijoj Knjizi i poruci prema čovječanstvu. U ovom kontekstu poznati

³ Kur'an, El-Hidžr: 9.

orijentalista J.J.G. Jansen ističe: "Čak su i kaligrafi i umjetnici dizajna proveli čitav svoj život u službi Kur'ana časnog ..."⁴

J.J.G. Jansen

S obzirom na činjenicu da su albanski učenjaci u ovoj oblasti dali izuzetan doprinos širom etničko-albanskih zemalja⁵, osjećao sam potrebu istražiti i iznijeti njihovo izučavanje i napore sa kojim su pisali veliki broj djela, knjiga i letaka u različitim vjerskim oblastima.⁶ Navedena djela, knjige i rukopisi, i danas postoje i obogaćuju veliki broj biblioteka unutar Turske i drugih islamskih biblioteka.

⁴ J. J. Jansen *"The Quran interpretation in Modern Egypt"*; E.J.Brill Leiden, 1980.

⁵ Pogledajte opširnije veoma bitnu knjigu u ovoj oblasti od strane poznatog albanskog orijentalista prof. dr. Hasan Kalešija, *"Doprinos Albanaca vjerskim studijama"*; Nedžat Ibrahim i Mihtar Ajdini, International Organization of Student Federation, 1st- ed., 1992., Riyad, Saudi Arabia.

⁶ Vidi opširnije istraživanja albanskog historičara prof. dr. Muhamed Mufaku-Arnaut u njegovim djelima: *"Kultura shqiptare në alfabetin arab (Albanska kultura u arapskom pismu)"* i *"Pasqyrime arabo-islame në letërsinë shqiptare (Arapsko-islamski pregled u albanskoj književnosti)"*, kao i druga djela koja ćemo citirati u nastavku rada.

Naš intelektualno-istraživački zadatak je razraditi i objelodaniti njihove naučne radove, koji su bili napisani unutar povijesnim, društvenim i vjerskim okolnostima u vremenu kojem su djelovali i radili. Bez imalo sumnje ovakvo istraživanje nas podučava i pokazuje da shvatimo kako su oni živjeli po principima čiste vjere, prema Božijoj Knjizi, ne nasjedajući na destruktivne pravce koji su postojali u tom periodu i na ta područja, počevši od kolonijalizma velikih sila, potom ateizma, komunizma i velikog broja neislamskih svjetskih sila i sl. sa ciljem kako bi zaštitili svoje zdravo vjersko, duhovno i kulturno nasljeđe.⁷

Takvi učenjaci su ostali stoični, karakterno odlučni i nepokolebljivo su branili svoju vjeru i Kur'an časni, prvobitno njegovom memorizacijom, potom podučavavši druge čitanju, objašnjavanjem i njegovim komentarom, naravno u skladu svojih intelektualnih mogućnosti, zato što su to ljudi koji su živjeli u izuzetno teškim i okrutnim okolnostima, suočeni sa velikim poteškoćama koje se slobodno mogu uporediti sa poteškoćama nekih reformističkih učenjaka u savremenom dobu arapskih zemalja.⁸

⁷ Muhamed Mufaku-Arnauti, "Çështja fetare në Shqipëri (Vjerska pitanja u Albaniji)"; Kuvajt, časopis *El-Arabij*, 1978., str. 78; i "Kultura shqiptare në alfabetin arab (Albanska kultura u arapskom pismu)", str. 75.

⁸ Izučavanje ovog pokreta i tefsirskog pravca u arapskom svijetu možemo takođe uvidjeti da su i oni prošli kroz ista iskušenja kao i muslimani Balkana, posebno Albanci Albanije. Njihove okolnosti, posebno sukobi su bili usmjereni na muslimane Balkanskog područja. Konfrontacije su se odnosile na veliki broj pitanja. Ključni sukobi su bili po pitanju sistema vladavine, potom, odnos prema Osmanskom hilafetu, emigracije u susjednim državama zbog sigurnost i vjerskih razloga itd. Opširnije možete pogledati u radovima uvažениh profesora:

A- Fikret Karčić, "The Bosniaks and the challenges of modernity-Late Ottoman and Habsburg times"; *El-Kalem*, str. 15, 97-98, Sarajevo, 1999.

Albanski učenjaci su bili tipičan primjer strpljivih, izdržljivih i istrajnih u očuvanju vjerskog identiteta, uprkos različitim monaškim i političkim pritiscima, kao i konstantnoj tiraniji pod kojoj su bili izloženi na svoja ognjišta.

Neka je beskrajna hvala Allahu Svemogućem, Koji je očuvao albanski narod, jer je povijest albanskog naroda bila puna događaja i političko-vjerskih promijena,⁹ počevši od rimskog, vizantijskog, osmanskog, pa sve do komunističkog perioda. Povod ovome je upravo proučavanje tefsira (komentara) Kur'ana časnog na ovim mjestima, potom razvoj i kretanje ove nauke, upoznavanje stavova albanskih učenjaka, kao i upoznavanje njihovog intelektualnog razumijevanja i zapažanja unutar kur'anskih istraživanja.

Među takvim albancima nastali su i iskreni učenjaci koji su doprineli na Božijem putu i koji su žrtvovali sve kako bi zaštitili vjersko-islamski i nacionalni identitet, jer se radilo o postojanju islamskog identiteta naspram stranog kolonijalizma ili njegovog raspadanja u svakom pogledu. Ova karakteristika, odnosno ova specifičnost povezivanja i objedinjavanja vjerskih i nacionalnih pitanja, smatra se od najvećih karakteristika i odlika u ranoj i sadašnjoj albanskoj vjeronauci. Ovako velike učenjake nemoguće je istražiti a da se ne raspravlja ili ne

B- If-fet Muhamed Šerkavi, "Mendimi fetar përballë sfidës moderne, studim analitik i drejtimeve të tefsirit në kohën bashkëkohore (Vjerska misao suočena sa savremenim izazovima, analitičko proučavanje tefsirskih pravaca u savremeno doba)"; Darul-Arabij, drugo izdanje, str. 191., Bejrut, 1979.

⁹ Prof. dr. Muhamed Mufaku-Arnauti, historičar i književnik, albanskog porijekla koji je radio i djelovao u arapskom svjetu, jednom je rekao: "Albanci su jedini narod Evropi koji je islam primio kolektivno". Vidi: **"Kultura shqiptare në alfabetin arab (Albanska kultura u arapskom pismu)"; Kuvajt, Tom. 1., 1983., str. 7. (nacionalni, umjetnički i književni časopis).**

naglasila njihova neraskidiva veza između vjere i otadžbine. Strani čitaoci ne bi trebali biti iznenađeni ili poricati takvu njihovu karakteristiku, jer su to ljudi koji su stasali i razvili se u diskursu koji je bio rezultat tadašnjih vjerskih, političkih, društvenih i ekonomskih prilika.

Ova grupa učenjaka je proizašla kao rezultat reakcije na svjetsku politiku, koja je djelovala na njihovu štetu. Albansko-muslimanski učenjaci su toliko pali pod tjecajem ovih okolnosti da nisu mogli da razlikuju značaj odbrane vjere i odbrane otadžbine.

Molim Svemogućeg Boga da me učini dostojnim i stabilnim na riječima i djelima, da se pazim loših riječi i da mi omogući uspješno izlaganje i analizu ovog istraživanja. Koliko je teško ovo istraživanje, toliko je i osjetljivo. S obzirom na nedostatak odgovarajuće literature u našoj biblioteci Međunarodnog islamskog univerziteta u Maleziji, mislim da će biti teško pisati sa potpunom preciznošću, bez odlaska u Albaniju, na Kosovu, Makedoniji i Turskoj, pa čak i u Bosni i Hercegovini, radi temeljnijeg istraživanja potrebne literature, kako bi bio što uspješniji u ovoj disertaciji i time doprineo u naučnom, vjerskom, društvenom i nacionalnom aspektu. Ovakav tip istraživanja je trenutno prvi koji se bavi istraživanjima sa islamske tačke gledišta, a očito se tako nešto neće dopasti mnogim albanskim komunistima, ateistima, marksistima i sličnim istomišljenicima.

Molim Svemogućeg Boga da mi pomogne u ovom vjerskom i akademskom zadatku, jer je On nesumnjivo najbolja podrška!

PROBLEMATIKA STUDIJE

Problematika ovog istraživanja vezana je za činjenicu da se o kulturološkom i ideološkom razvoju muslimanskih učenjaka u Albaniji još uvijek istražuje i njima se bavi veliki broj intelektualaca drugih sfera, bilo to oni muslimani ili nemuslimani, posebno o ideološkim pravcima koji su se pojavili kod Albanaca. Neke takve studije bavile su se temama poput: sufizma, šiizma i orijentalizma, posebno od strane nekih savremenih učenjaka. Ti učenjaci i intelektualci se nisu bavili istraživanjem kur'anskih nauka, posebno tefsirskom naukom, jer su je tretirali s drugog aspekta albanskog nasljeđa.

Ovo istraživanje se bavi proučavanjem najvažnijih intelekt-ualnih i vjerskih dogmi i doktrina. Također ima za cilj da osvjetli i objelodani albanski vjerski život i kulturu koja stoljećima postoji, oslanjajući se uvijek na knjige i radove, predavanja, besjede i hutbi savremenih albanskih učenjaka, intelektualaca i imama.

U drugoj polovini 19. stoljeća i na samom početku 20. stoljeća, konkretno u periodu nezavisnosti Albanije 1912. godine, formirani su novi pravci kur'anskih izučavanja zbog simbioze prikupljanja znanja albansko-muslimanskih učenjaka u raznim islamskim i arapskim zemljama. Živjeli su sa narodima različitih kultura i vrijednosti, i normalno je bilo da su poprimili dosta njihovog, onako kako su i oni sami to poprimili na taj način su isto i na druge uticali. Albansko-muslimansko društvo pod takvim uticajem počelo je reflektovati kulturama i civilizacijama država koje je su postojale na Srednjem Istoku¹⁰ naspram izazovima savremenog

¹⁰ Takve države su: Egipat, Sirija, Alžir i Insdijsko Poluostrvo i dr.

doba sa kojim se albansko-muslimansko društvo počelo suočavati.¹¹

Ovo istraživanje se također fokusira na pravce i najbitnije grupacije koje su postojale, oslonivši se na konkretne primjere. Ovdje ćemo izdvojiti samo posebna, konkretna i veoma bitna pitanja, zato što je nemoguće o svemu opširnije govoriti.

Koje su glavne tačke istraživanja?

Istrazivač će se potruditi dati odgovor na ova pitanja:

1. Koji su glavni izazovi sa kojima su se suočili albanski učenjaci u savremenom dobu?;
2. Koji je doprinos islamskih učenjaka u službi Kur'ana časnog?;
3. Koliko su albanski učenjaci pali pod uticajem doktrinarnih i vjerskih škola koje su postojale na Bliskom Istoku?;
4. Koji su najvažniji intelektualni i vjerski pravci uočeni u kur'anskim naukama od strane albanskih učenjaka?; i:
5. Koliko su albanski mufessiri razumjeli horizonte i mudrosti kur'anskih tekstova koji su postojali u njihovim rukama?

¹¹ U njihovoj konfrontaciji sa neprijateljem bila su podignuta pitanja i diskusije oko: iseljavanja i napuštanja domovine albanaca u korist kolonizatora, pitanje napuštanja upotrebe arapskog pisma i da se ono zamijeni latiničnim pismom, pitanje stranih vladara, pitanje ujedinjenja muslimanskih Albanaca i nemuslimana pred zajedničkim neprijateljem i još druga pitanja koja ćemo ako Bog da vidjeti u nastavku istraživanja!

ZNAČAJ STUDIJE

Što se tiče značaja ove studije, mogu slobodno kazati da se ona smatra početkom šireg i potpunijeg konceptualnog pravca, smjernica i razvoja tefsira na svim albanskim teritorijama. Također je vrijedno napomenuti da ovakva studija ne postoji ni u arapskim ni u nearapskim bibliotekama,¹² osim pojedinih objavljivanih kratkih savremenih radova koje se bave političkim i društvenim izvještajima o vjerskim pokretima i teozozima na albanskim teritorijama, kao i o tome da li muslimanski Albanci predstavljaju opasnost na pomenute teritorije. Također postoji potreba za proučavanje unutrašnjih i spoljašnjih faktora koji su pomogli u formiranju i razvoju ovakvih pokreta na teritoriji Albanije, teritorija koja se po mnogo čemu razlikuje od ostalih balkanskih zemalja,¹³ posebno kada je poznato da je osmanski halifat dugo dominirao u ovoj balkanskoj zemlji, ostavljajući vidljive islamske tragove sve do danas, iako su mnogi ostaci nažalost uništeni od strane sekularnih komunista tokom druge polovine 20. stoljeća. Da napomenemo i jednu veoma bitnu stvar, koja se odnosi na

¹² Pod ovim se misli na proučavanje pravaca tefsira, istraživanje Kur'ana i kur'anskog vjerskog intelekta kod Albanaca. Kada govorimo o političkim i povijesnim istraživanjima radi se o zapadno-orijentalističkom aspektu i o albanskim ateistima, marksistima, komunistima i drugim pravcima tokom tog perioda.

¹³ Glavni razlozi tome su: 1): Tamo je procenat muslimana veći i dostiže cifru iznad 70%; i 2): Albanska komunistička država je javno i službeno deklarirala ateizam i sekularizam od 1967. do 1991. god, te se stoga smatra prvom ateističkom državom na svijetu, i nije se razlikovala od kineske države u kojoj su vjerske aktivnosti bile zabranjene tokom 1955-1977. godine. Za više detalja vidi: Nathalie Clayer, **"Islam State and Society in post-communist Albania"**, at: **"Muslim Identity and the Balkan State"**; 115-138; Hugh Pullton, Taji Suha Faruki, **"Muslim identity and the Balkan State"**; editors, Hurst & Company London, 1997., str. 115.

činjenicu da mnoga uvažena braća, studenti ili profesori, nemaju ovakvo istraživanje, kao što također nemaju literaturu koja im može pomoći i usmjeriti ih u slična istraživanja, a to je istraživanje i razumijevanje smjernica tefsira od strane naših albanskih intelektualaca. Osim toga, uvjeren sam da će ovakvo jedno naučno istraživanje svakako obogatiti kulturu islamskih učenjaka, a posebno kulturu studenata i profesora koji se bave naukom i proučavanjem tefsira, te će podići njihov naučni i akademski nivo.

PRIJAŠNJE STUDIJE

Na osnovu informacija koje posjedujemo o istraživanju univerzitetskih literatura, kako domaćih tako i stranih, nisam naišao na studiju, tj. istraživanje koje se tiče škole tefsira i albanskih učenjaka, stoga mogu slobodno istaknuti da je ovo prva studija-istraživanje ovakvog tipa, koje sakuplja cijelu tefsirsku strukturu na jednom mjestu kod Albanaca i na albanskim područjima od njene evidencije u prethodna dva stoljeća.

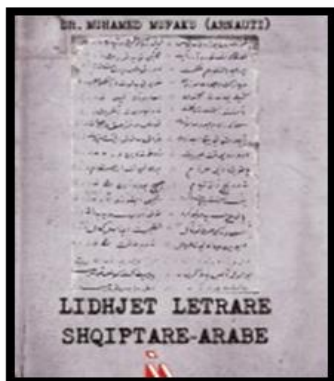
I dan-danas pažljivo pratim svako objavljeno djelo ili rad, bilo to mojih prijatelja s kojima sam u kontaktu ili drugih ljudi, u mojoj domovini ili van nje, konstantno održavam kontakte bilo to posjetama ili telefonskim razgovorima.

Zapravo, prethodna istraživanja i studije s kojima sam se susreo bile su nepotpune i marginalne i ticale su se samo nekoliko albanskih ličnosti, koji su se bavili tefsirskom, ali su mi ipak te parcijalne studije bile važne i od koristi, jer su se odnosile upravo na tematiku mog istraživanja. Iako je takvih istraživanja bilo malo, meni su bila bitna sa bibliografske tačke gledišta. Ono što sam do sada pročitao može se svrstati pod:

1. Povijesne studije – povijesni aspekti:

Allahu se zahvaljujem što sam imao priliku naći veoma bitna istraživanja ovakvog tipa, istraživanja koja su bila prava pomoć moga istraživanja i smjernice koje su mi otvorile put drugih studija i istraživanja. Vrhunac tih studija-istraživanja bila su od strane vrhunskog intelektualca i učenjaka prof. dr. Muhamed Mufakut-Arnautit,¹⁴ koji je dao veliki doprinos u kontinuitetu i bez prekida u službi islamu, domovini, književnosti i albanskoj kulturi. Neka ga Bog nagradi za njegov izuzetan doprinos i također veoma sam mu zahvalan na radu i angažovanju!

¹⁴ Prof. dr. Muhamed Mufaku-Arnauti je rođen u Damasku u porodici koja je emigrirala iz bivše Jugoslavije, odnosno Kosova. Diplomirao je Arapski jezik i književnost na Univerzitetu u Damasku-Siriji. Tamo je magistrirao historiju, a doktorirao komparativnu književnost na Univerzitetu u Prištini u bivšoj Jugoslaviji 1980. godine, gdje je ujedno i radio i na Fakultetu za orijentalistiku. Napisao je desetine studija i istraživanja o arapsko-jugoslovenskim pitanjima, kao npr: **"Pjesë nga poezia shqiptare bashkëkohore (Odlomci iz savremene albanske poezije)";** objavljeno u Damasku 1981. god, potom: **"Studime mbi Islamin në Ballkan (Studije o islamu na Balkanu)";** objavljeno u Bejrutu 1983. godine. Prevodio je prozu i poeziju stotinu arapskih pesnika i pisaca, sa arapskog na albanski i srpsko-hrvatski jezik. Takođe je sakupio i knjigu **"Kultura shqiptare në alfabetin arab (Albanska kultura u arapskom pismu)";** Objavljeno u Kuvajtu 1983. godine: **"Islami në Jugosllavi nga Beogradi në Sarajevë (Islam u Jugoslaviji od Beograda do Sarajeva)";** objavljeno u Amanu-Jordanu, "Darul-Bešir", prvo izdanje 1991. godine; **"Pasqyrime arabo-islame në letërsinë shqiptare (Arapsko-islamske refleksije u albanskoj književnosti)";** objavljeno u Kuvajtu. Takođe ima i pisani članak: **"Çështja fetare në Shqipëri (Vjerska pitanja u Albaniji)";** (Časopis El-Arabij), Kuvajt 1978. godine itd. Uvaženi profesor trenutno radi kao predavač povijesti na Univerzitetu "Alul-Bajt" u Jordanu. Neka ga Bog nagradi za veliki doprinos!

Prof. dr. Muhamed Mufaku-Arnauti

Pomenuti autor u uvodu svoje povijesne analize: *"Albanska kultura u arapskom pismu"*, ističe snažne povijesne odnose između Albanaca i Arapa tokom povijesti, kao i veliki utjecaj Albanaca u Osmanskom halifatu, jer su Albanci imali bliske odnose sa sultanima osmanskih porodica i uživali su visoke liderske pozicije u državnim strukturama. Povod ovome je velika hrabrost koju su Albanci posjedovali. Kroz istraživanje pomenutog profesora možemo uočiti da je albansko-islamski utjecaj dosezao i do arapskih zemalja, kao npr. u Egiptu, Siriji, Palestini, Jemenu, Alžiru, Tunisu itd., ostavljajući za sobom dobre povijesne tragove i trajna ljudska djela koja i dan-danas postoje.¹⁵

Autor također naglašava borbu Albanaca u odbrani islamskog identiteta, odnosno protiv stranog kolonij-alizma u Albaniji i bavio se pitanjima arapskog pisma, odnosno stavovima albansko-muslimanskih učenjaka koji su branili javnost od fenomena napuštanja arapskog pisma i njegova zamjena latiničnim slovima.¹⁶ Pitanje promijene slova bio je

¹⁵ Pogledaj: *"Albanska kultura u arapskom pismu"*; str. 11-37.

¹⁶ Isto, str. 73.

prvi korak velikih kolonijalističkih država ka prekidanju veze Albanaca s Osmanskim carstvom i zaista 22. novembra 1913. godine, Albanska država (privremeni zakon o civilnoj upravi u Albaniji), proglasila je odvajanje građanskih slučajeva iz islamskog šerijata i odvajanje islamskih vlasti u Albaniji od Šejhulj-Islama.¹⁷

I nema sumnje da je ovo pitanje izazvalo popriličnu smutnju i da je utjecalo na reakciju tadašnjih učenjaka. Mi, ako Bog da, dalje u ovome radu, u ovom djelu, odnosno u mom istraživanju, također ćemo posebno naglasiti ove njihove reakcije.

Također jedna od povijesnih studija prof. dr. Muhamed Mufakut-Arnaut, je i rad o islamskoj povijesti Beograda pod naslovom: „Islam u Jugoslaviji od Beograda do Sarajeva”;¹⁸ gdje pokušava osvjetliti aspekt islamske povijesti Beograda, koji i danas zauzima značajno mjesto, zahvaljujući svom geostrateškom položaju, odnosno zbog svoje pozicije na Balkanu, jer se nalazi između Balkana i Zapada, preciznije između Istoka i Zapada, kao i činjenica da je to u antičko doba bilo mjesto sukoba velikih sila, odnosno između Rimskog i Vizantijskog carstva. Geostrateški značaj Beograda je jasno bio vidljiv, jer je 1521. godine, pao u ruke Osmanlija i od kršćanske tvrđavine pretvorio se u centar džihada, odakle su Osmanlije i nastavile s prodorom ka drugim evropskim zemljama.¹⁹

Kao što smo već naveli, ovdje nemamo namjeru da procjenjujemo stavove autora, ali je on ipak u pravu kada govori o ovoj veoma bitnoj tematici koja se tiče Arapa, koji na

¹⁷ Isto, str. 73-75.

¹⁸ Dr. Muhamed Mufaku-Arnauti, "Islami në Jugosllavi nga Beogradi në Sarajevë (Islam u Jugoslaviji od Beograda do Sarajeva)"; Aman, "Darul-Bešir", prvo izdanje, str. 11.

¹⁹ Isto, str. 11.

to puno i ne obraćaju pažnju u medijima, o ovom svijetlom islamsko-civilizacijskom pogledu Beograda posljednjih godina.

Tokom pedesetih i šezdesetih godina prošloga stoljeća izvještavali su o raznim događajima, koji su se dešavali u bivšoj Jugoslaviji preko arapskih novina, časopisa i knjiga.

Po mišljenju autora, razlozi za nedostatak ovakvih informacija o ovom civilizacijskom aspektu su nepoz-nati.²⁰

Autor također ističe da je za vrijeme osmanske vladavine u Beogradu bilo 270 džamija, mesdžida i mihraba. Izvori su zastupljeni na osnovu podataka osmanskog historičara, odnosno prema riječima autora Evlije Čelebije.²¹

²⁰ Isto, str. 12.

²¹ Isto, str. 34.

Profesor često kritikuje neke arapske autore i intelektualce koji pišu o bivšoj Jugoslaviji, ne ističući ovaj islamski aspekt Beograda, već ističući samo džamije, a da pritom ne naziru Istočnu kulturu i naslijeđe, pa makar to bilo samo u par redova.²²

Od vrijednih povijesno-naučnih istražnja o Balkanu i muslimanima u ranoj Jugoslaviji općenito, a posebno o Kosovu i Bosni i Hercegovini, je i istraživanje prof. Abdulaha Smajića pod naslovom: *"Sukob u Jugoslaviji i budućnost muslimana"*.²³ Autor je ovo djelo napisao tokom rata u Bosni i Hercegovini, oslanjajući se na direktna zbivanja i iskustva Zapadnih spletki i ciljeva za istrebljenje muslimana iz ove Evropske zemlje. U tom kontekstu autor navodi: *"Politička i vjerska kriza u Bosni stvorila je dvije suprotstavljene vizije: zapadnjačku i islamsku. Prema Evropljanima, bosanska tragedija se smatra ljudskom tragedijom, dok se prema islamskoj viziji, koja je potpuno drugačija od evropske, smatra se čistim vjerskim sukobom protiv islama i muslimana u Evropi."*²⁴ - U ovom veoma važnom povijesnom istraživanju o Jugoslaviji, autor otkriva neke srpske projekte i tajne dokumente koji dokazuju srpski plan za istrebljenje albanskih muslimana sa Kosova i iz Bosne i Hercegovine, kao i drugih muslimanskih manjina, podaci koji datiraju iz vremena predsjednika Tita,²⁵ između 1945-1980. godine, i nakon

²² Isto, str. 12.

²³ Abdulah Smajić, *"As Sira'u fi Jugoslafia ve mustakbalul muslimijne"*; Pakistan, Institut političkih studija; preveo: Saib Alavi, prvo izdanje, 1992. godine.

²⁴ Isto, str. 14. (slobodan prijevod).

²⁵ Upitao ga predsjednik Egipta Džemal Abdul-Naser da li je istina da ti maltretiraš muslimane, dok je on odgovorio: "Nema muslimana u Jugoslavi, oni su nacija"; i obojica su se složili da religija ne može biti nacija sama po sebi! - "Naši muslimani su Srbi islamizovani za vrijeme Osmanske vladavine" – odgovorio Tito!! Vidi: **"Bosnja dhe Hercegovina, të vërteta**

predsjednikove smrti, odnosno od 1980. do 1992. godine.²⁶ Ako uzmemo u obzir ovakvu povijesnu situaciju albanskih i bosanskih muslimana u Jugoslaviji, u ovom slučaju ćemo imati potpuniju sliku i sasvim jasno ćemo uočiti njihovu žestoku konfrontaciju sa svojim neprijateljima, u cilju zaštite svog identiteta, tj. islama časnog.

Bivši jugoslovenski predsjednik Josip Broz Tito sa arapskim (komunističkim) predsjednicima

dhe numra (Bosna i Hercegovina istina i brojevi)"; str. 32. Titove riječi kategorično odbacujemo, jer to nikako nije tačno! Povijest Albanije opovrgava njegove tvrdnje, jer albanski Muslimani u bivšoj Jugoslaviji nisu bili Srbi, već su čak pripadali drugom plemenu, odnosno ilirskog porijekla. Ne želimo dublje zalaziti u ovu problematiku, samo smo htjeli navesti ove povijesne činjenice.

²⁶ Isto, str. 14.

Da bismo dodatno pojasnili ovo pitanje i otkrili još jednu veliku istinu, ovdje ćemo istaknuti veliki broj srpskih spletki,²⁷ koje se prema muslimanima spremaju od davnina, a i dalje traju! Časopis "El-Bejan", koji se bavi islamskim tematikama, naglašava govor bivšeg predsjednika Srbije i zarobljenika u Hagu za zlodjela, Slobodana Miloševića, u njegovom čuvenom govoru održanom na Kosovom Polju, na manifestaciji 600. godišnjice čuvene Kosovske bitke (Bitka u kojoj su Srbi poraženi od strane Osmanske vojske) prilikom obraćanja Srbima rekao je: *"Kosovska bitka je počela prije šest stoljeća, a završila se danas, a mi smo spremni da žrtvujemo tri stotine hiljada srpskih boraca da iskorenimo islam od Sarajeva do Mekke."*²⁸

Bivši srpski predsjednik Slobodan Milošević na Gazimestanu

Istaknuti intelektualac Abdulah Smajić, također ističe veoma važnu tačku u svojoj studiji, koja se tiče pokušaja

²⁷ O ulozi srpskih orijentalista u opravdavanju ubistava i masakra balkanskih muslimana pogledajte opširnije: Norman Cigar, **"The role of Serbian orientalists in justification of genocide against Muslims of the Balkans"**; Logos-A, Priština 2003., str. 61-100.

²⁸ Safvet Vasfi, **"Mjerimi i muslimanëve të Kosovës dhe obligimi ynë ndaj tyre"**; (Časopis "El-Bejan"; mjesečni islamski časopis, br. 138., Juni 1994., London, str. 72.).

otkrivanja pravih izvornih problema sukoba između albanskih i bosanskih muslimana protiv Srba, pokušavajući dati sve opcije i razloge za takav sukob, počev od povijesnih, pa do sadašnjih dešavanja. Albanci i Bošnjaci su zbog svog geografskog položaja usred sekularne Evrope bili potpuno izolovani od islamskog svijeta i to je velika i opasna prepreka i danas za preduzimanje bilo kakvog procesa spašavanja u sadašnjosti ili čak u budućnosti na njihovim teritorijama.²⁹

**Bivši srpski predsjednik (kriminalac) Slobodan Milošević
u Tribunalu za ratne zločine u Hagu**

Od religijskih i povijesnih studija o razvoju islamske kulture kod Albanaca tokom dvadesetog stoljeća također možemo izdvojiti i rad dr. Ramiza Zekaja pod naslovom: „Razvoj islamske kulture među Albancima tokom 20. stoljeća.”

Prof. Dr. Ramiz Zekaj

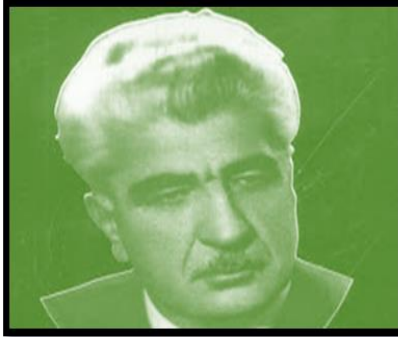
²⁹ „Al Sira’u fi Jugoslavia ve mustakbalul muslimijne”; str. 15 i 79.

To je djelo u kojem autor daje pregled i opštu analizu kretanja islamske kulture među Albancima tokom dvadesetog stoljeća, i nema sumnje da je njegovo djelo ispunilo veliku prazninu u našoj islamskoj biblioteci, i učinio veliku uslugu čitaocima i svim albanskim i arapskim intelektualcima. Možemo slobodno istaknuti da se studija i analiza dr. Ramiza Zekaja smatra kratkom enciklopedijom za mnoge albanske intelektualce i islamske vodiče, koji brzo i koncizno mogu upoznati povijest islamske kulture na svim albanskim teritorijama. Kako možemo vidjeti iz naslova knjige, autor u ovom radu govori o albanskoj povijesnoj kulturi i njenom razvoju u različitim periodima, ne fokusirajući se na kretanje tefsira i njegove pravce.

U ovom radu preovladava uvodna analitičko-povijesna analiza. Kao što sam već i ranije istakao, korist ove studije može se fokusirati na korišćenu literaturu, bibliografiju, dokumente i rukopise koje je autor koristio tokom istraživanja i pisanja knjige. U našem istraživanju o kretanju i pravcima tefsira osloniti ćemo se na neke radove iz literature koja je u njoj korišćena, jer nesumnjivo pruža veliku pomoć našem istraživanju.

Iz povijesnih studija veoma je dragocjena i studija poznatog albanskog profesora i orijentaliste dr. Hasana Kalešija, o aktivnostima albanskih učenjaka u islamskim naukama pod naslovom „*Doprinosa Albanaca u islamskim naukama*“. U ovom povijesnom istraživanju dr. Hasan Kaleši, sumirao je imena albanskih učenjaka koji su živjeli u Osmanskom carstvu u Albaniji, na Kosovu i Makedoniji, na osnovu njihovog doprinosa konkretnim naukama. Ističe i imena pjesnika i pisaca koji su pisali albanskim, arapskim, perzijskim i turskim pismom. Iz ovoga se jasno može uočiti da su oni dobro poznavali orijentalne jezike. Zatim ističe i one koji

su pisali o islamskoj povijesti, arapskom jeziku i drugim islamskim naukama, kao npr. u: tefsiru, hadisu, šerijatu, filozofiji, astronomiji, psihologiji, arapskoj gramatici i drugim oblastima.

Dr. Hasan Kaleši

Jedna od studija koja mi je puno pomogla u istraživanju islama na albanskim teritorijama kroz povijest na albanskom jeziku je i knjiga poznatog albanskog intelektualca i profesora Nedžata Ibrahimija, pod naslovom: *"Islam u ilirsko-albanskim zemljama kroz povijest"*.

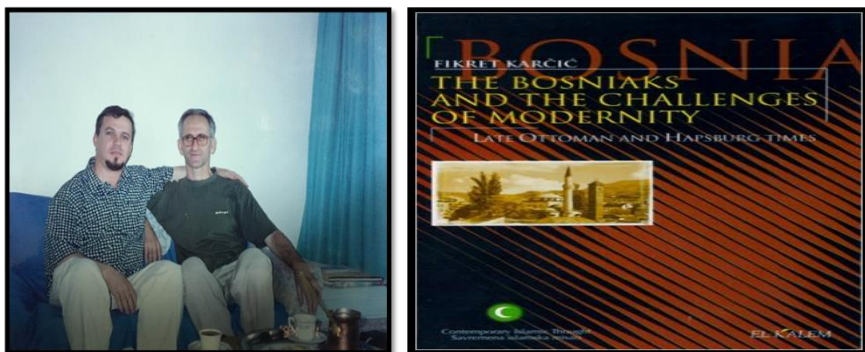

Profesor Nedžat Ibrahimija
(Islam na Ilirsko-albanska područja kroz povijest)

Knjiga sadrži predavanja koja je ovaj intelektualac održao tokom raznih prilika, a zatim sakupio u jednoj knjizi, oslanjajući se uglavnom na izvore bosanske literature. Bez

imalo sumnje knjiga predstavlja veoma bitno i korisno istraživanje o povijesti islama na albanskim područjima tokom povijesti, i ako Bog da, kasnije možemo i uočiti da je ovo jedna veoma bitna stvar i usko je povezana sa našim istraživanjem, posebno literaturu koju je autor koristio u svome istraživanju.

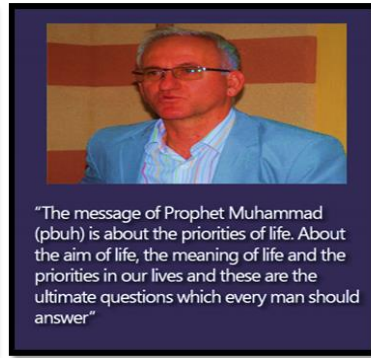
Od savremenih povijesnih studija vezanih za izradu ove disertacije o islamskom buđenju na Balkanu, posebno o buđenju Muslimana u Bosni i Hercegovini i na Kosovu, je i knjiga rhm. prof. dr. Fikreta Karčića pod naslovom: „*Islam na Balkanu*”.³⁰

Slika sa mentorom rhm. prof. dr. Fikret Karčićem u Maleziji 2001

U ovoj knjizi profesor jasno stavlja akcenat na islamsko buđenje na prostoru Balkana, kao primjer pitanja poput; razlozi i uzroci islamskog buđenja, pojave i priroda islamskog buđenja, kao i druga važna pitanja. Ovo djelo je od velikog i veoma bitnog značaja, jer odražava stanje vjerskog života na području Balkana gdje su živjeli i dalje žive muslimani.

³⁰ Dr. Fikret Karčić, “*Islamic Studies-Islam in the Balkans*”; Islamic Research Institute, Pakistan, International Islamic University, 1997.

Rhm. Prof. Dr. Fikret Karčić

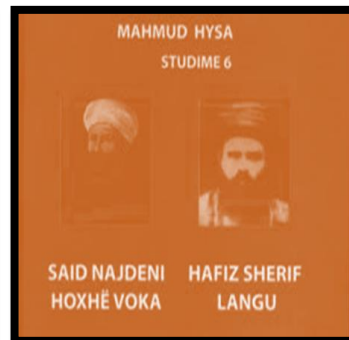
Među povijesnim studijama vezanim za moje istraživanje je također i djelo: *"Sjećanje na prijašnje generacije"*, grupe autora: Faik Ljulji, Isljam Dizdari i Nedžmi Bušati.

Prof. Isljam Dizdari Nedžmi Bushati Dr. Faik Ljulji

U spomen generacijama

Šesta studija

Ovo djelo sadrži biografije i aktivnosti četrdesetak albansko-islamskih ličnosti iz grada Skadra, od početka 20. stoljeća pa do danas. Zapravo se ovo djelo smatra značajnom albansko-islamskom enciklopedijom i ima veliku vrijednost za istraživače albanske povijesti. Nažalost, nismo uspjeli pronaći ovo djelo, jer do trenutka posjete i potraživanja ovoga djela, odnosno enciklopedije u Albaniji, svi primjerci su već bili završeni. Ali vrijedi napomenuti da jedan od poznatih albanskih intelektualaca sa Kosova koji se bavi albansko-islamskom književnošću i kulturom, pripremio ovo djelo za objavljivanje.³¹ Autor razmatra neke značajnije teme, a među kojima su i doprinos četrdeset učenjaka u širenju islama, učenju različitih jezika, o njihovoj odbrani domovine i vjere, i zajedničkom cilju protiv italijansko-fašističkog okupatora i albanskog komunističkog sistema, kao i torturama i zvjerstvima koje su proživjeli tokom svoga života.

2. Studije intelektualnog i religioznog karaktera

Glavna religijska studija koja nam je pomogla u pisanju ove doktorskog disertacije je djelo prof. dr. If-feta Muhammeda Šarkavija: *"Religijska misao naspram savremenog doba"*;³² iako ova studija se odnosi na posebno mjesto i konkretne ljude, odnosno bavi se reformatorima savremenog doba, i pored toga postoji potpuna usklađenost sa sadržajem i metodom moga rada. Autor u ovom djelu obrađuje povijest i razvoj tefsira.

³¹ Dr. Mahmud Hysa, *"Alamiada shqiptare (Albanska alameda)"*; drugo poglavlje, 161-207, Logos-A, Skoplje, 2000.

³² Zapravo, ovo djelo je magistarski rad i njegov prvobitan naslov bio je: *"Doktrine tefsira u Egiptu u savremeno doba"*; dok u drugom izdanju 1979., naslov je promijenjen.

Tefsir je prošao kroz nekoliko vremenskih perioda od Vjerovjesnikovog, a.s., pa sve do danas i tokom ovih različitih vremenskih perioda formirano je više pravaca i doktrina, u ovisnosti od načina istraživanja kur'anskih ajeta; Allahove Knjige, kao npr. doktrina mu'tezila koja se jasno vidi u Zamahšerovom tefsiru pod naslovom: "*El-Kesh-shaf*"; potom; sunitska kelamistička doktrina korištena u tefsiru Fahrudina Er-Razija pod naslovom: "*Mefatihul-Gajbi*"; i na kraju reformistička društvena doktrina, koju su formirali racionalistički reformisti u Egiptu.

Uobičajeno je da svaki istraživač ima koristi od svojih predaka, a to vidimo i u njegovoj izjavi gdje ističe da je u svom istraživanju imao mnogo koristi od nekih zapadnih orijentalista, kao npr. djelo Gold Zihera pod naslovom: "*Doktrina islamskog tefsira*"; potom, djelo francuskog orijentalista J. Jomiera: "*Menarov kur'anski komentar*"; zatim djelo šejha Tantavija i njegov komentar Kur'ana" od strane istog autora. Onda, djelo orijentaliste Baljona: "*Komentar Kur'ana u savremenom dobu*"; kao i djelo "*Tefsiri i mufessiri (Mufessir i mufessiri Kur'ana)*", od strane Šejha prof. dr. Muhammeda Husejna Ez-zehebija. Allah mu se smilovao!

Ukratko, ovo istraživanje prof. dr. If-feta Muhameda Šarkavija je veoma bitno u pogledu moga istraživanja, i pored toga što o ovom djelu imam par kritika, ipak smatram da je vrijedno i pokušat ću da klasifikujem najvažnije misli koje je autor naveo u njegovom istraživanju.

Od savremenih istraživačkih radova koji se odnosi i na moje istraživanje je i studija dr. Ali Džurejšija, pod nazivom: "*Savremene ideološke doktrine*".³³

³³ Dr. Ali Džurejš, "**Doktrinat ideologjike bashkëkohore (Savremene ideološke doktrine)**"; El-Mensura, u izdanju Al-Vefa, treće izdanje, 1990.

Dr. Ali Džurejši i šejh Abdullah el-Akil iz Kuvajta

U ovom radu autor pravi psihološku analizu koja mi je puno pomogla u radu. Autor ističe one pravce i doktrine koje su se proširile na Zapad i Istok, a potom stigle i u naš islamski svijet. Ova tema je od velikog značaja, ali se istovremeno može reći da je i opasna. To nije ni ideologija ni racionalno savršenstvo, već je to ipak jednostavno potreba:

A): Onaj ko ne spozna džahilijet, ne može spoznati islam, a također ko ne spozna islam, ne može spoznati ni pravu istinu; i:

B): Onaj ko ne poznaje svoje protivnike i neprijatelje, ne može pomoći islamu, kao što onaj ko ne poznaje njihov način suprotstavljanja ne zna ni kako se boriti protiv njih.³⁴

Autor također naglašava da je u ovom radu proučavao i ideološke pravce na Zapadu, kao što su npr. masonerija i oblici ideoloških ratova, ilustrovanih demokratijom kao političkim pokretom, kapitalizmom kao ekonomskim simbolom i egzistencijalizmom, ili liberalizmom kao društvenim simbolima.³⁵ Moram slobodno naglasiti da se veliki broj ovih ideja proširile među albanskim intelektualcima, oštro se suprotstavljajući muslimanskim učenjacima na Balkanu, i

³⁴ Isto, str. 6.

³⁵ Isto.

upravo je to uticalo da se posebno fokusiram i na ovo pitanje u svojoj disertaciji. Ako shvatimo opasnost i istinu ovakvih ideologija, onda možemo postići pozitivan i tačan rezultat i konkretno prof. Ali Džurejšija je jedan od najboljih poznavalaca opasnosti ovakvih ideologija i doktrina. Konciznije rečeno, ljudi moraju pažljivo pročitati ovu knjigu i tačno razumjeti značenje takvih pokreta.

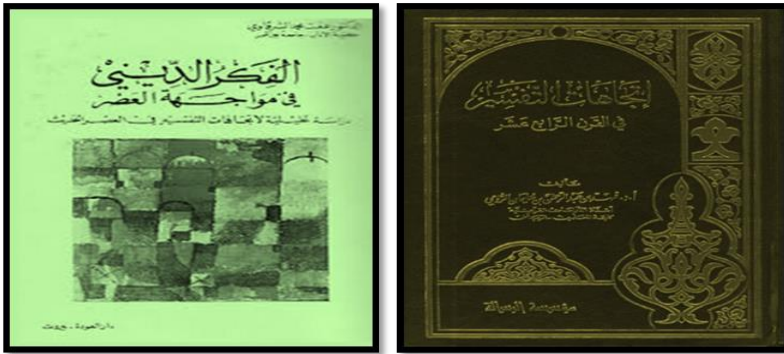
Također, važan rad u ovoj oblasti je i rad prof. dr. Fehd ibn Abdurrahman ibn Sulejman Er-Rumija pod naslovom: "*Doktrine tefsira u 14. stoljeću.*"³⁶

**Prof. dr. Fehd ibn Abdurrahman ibn Sulejman
Er-Rumi i autor rada prof. dr. hfz. Hajredin Hodža**

³⁶ Fehd ibn Abdurrahman ibn Sulejman Er-Rumi, "*Doktrine tefsira u 14. stoljeću.*"; Prvo izdanje, 1986, Izdanje Centra za Naučna Istraživanja, Fetve i Da've i Iršad u Saudiskoj Arabiji. Autor je takođe istakao i naslove: "*Doktrinat e ripërtëritjes në tefsirin e Kur'anit në Egjipt (Obnavljane doktrina u tefsiru Kur'ana u Egiptu)*"; od Muhamed Ibrahim Šerifa. "*Doktrinat e Tefsirit në kohën bashkëkohore që nga koha e Muhamed Abduhusë deri në përpilimin e tefsirit El-Vesijt (Doktrine tefsira u savremenom vremenu od vremena Muhameda Abduhu do kompilacije Tefsir Al-Vasij)*"; od Šejha Mustafa Muhamed Hadid Et-Tajr, i "*Doktrinat e tefsirit sot (Današnje doktrine tefsira)*"; od strane Abdulmedžid Abdusselam El-Muhtesib.

Vrijedi napomenuti da je ova knjiga popunila veliku prazninu u islamskoj literaturi, te da od sada nudi veliku pomoć učenjacima kur'anskih nauka, a posebno tefsira. U ovom radu autor Er-Rumi govori o formiranju, razvoju, metodi i doktrini klasičnih mufessira u nekim novijim vremenima, što je usko povezano sa ovom našom disertacijom. Najveća korist ove knjige je njena bogata literatura, koju je autor koristio. Jedan od posebnih aspekta kroz koji možemo sagledati ovu knjigu je i to da autor nije istakao niti jedno djelo bilo kojeg orijentalista, koji su se bavili proučavanjem Kur'ana časnog, bilo to oni muslimanski ili nemuslimanski.

Možda ih je profesor Fehd trebao pomenuti – bez obzira što je teško prihvatiti njihove radove i njihove navode, ali možda ima nekih tematskih koristi. Možda se profesor pazio sumnji koje pokreću njihovi radovi i iz tog razloga radije ih nije spomenuo. Tako da, nije imao razloga za ovaj propust, jer je pomenuo mufessire koji pripadaju pokretima i frakcijama koje su opasnije od riječi i radova orijentalista, koji su napisani na arapskom jeziku, kao npr. *proučavanje nekih devijantnih i ateističkih doktrina u tefsiru*. Također, naslov knjige je obiman i sažima sve države i sve mufessire, s tim da je u knjizi dat poseban akcenat samo na dobro poznate arapske mufessire. Ono što je danas realnost jeste, da mufessiri Kur'ana danas

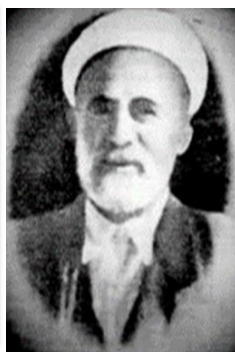
uglavnom žive u nearapskim zemljama i da oni nisu porijeklom Arapi, ali bi za profesora Fehda bilo bolje da svoje istraživanje definiše kako iz horizontalnog, tako i vertikalnog aspekta.

Od vjerskih i intelektualnih studija koja se odnosi na jednu od tefsirskih ličnosti, koju ćemo proučavati u ovoj disertaciji je i knjiga istraživača dr. Ismailja Barda o šejhu hafizu Ibrahimu Dalije pod nazivom: *"Hafiz Ibrahim Dalii i njegova kur'anska egzegeza"*; napisana na turskom jeziku, a potom je autor preveo i na albanski jezik. Kako možemo uočiti iz samoga naslova, autor je proučavao samo jednu istaknutu ličnost u tefsirskoj nauci, dajući široki pregled nekih povijesnih okolnosti Albanije. Ovo djelo je od izuzetnog značaja, jer se smatra jednim od prvih koje se fokusira na tefsir, a filozofsko-dijalektičke metode preovladavaju u analizi vjerskih pitanja i tefsira. Autor nije ukazao na druge pravce tefsira koji su postojali u albanskom društvu, niti na druge savremene mufessire, nego se samo fokusira na jednu ličnost tefsira i nažalost ovakva studija ne daje jasnu i potpunu sliku tefsira i njegovih pravaca na albanskim teritorijama. Vrijedi napomenuti da je uvaženi autor ovoj temi pristupio kroz prizmu svojih ličnih gledišta, te da se njegov metod razlikuje od naše metode proučavanja ličnosti i njihovih metoda u tefsiru. Ono što posebno vrijedi naglasiti kao vrijednost ove knjige je nesumnjivo bogata literatura koja je korištena tokom istraživanja i koja nam je mnogo pomogla u obogaćivanju informacijama.

Zahvaljujem se Allahu Gospodaru svih svjetova, i neka Allah nagradi autore za njegov trud i zalaganje!

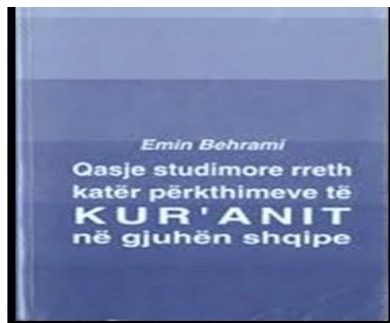

Prof.dr. Ismail Bardi

Hfiz. Ibrahim Daliu

Među pojedinim radovima koji su delimično povezani sa mojim radom je i kritička studija prof. Emina Behramija, o četiri prijevoda Kur'ana časnoga na albanskom jeziku pod naslovom: *"Studijski pristup o četiri prijevoda Kur'ana"*.

Profesor Emin Behrami³⁷

Bez sumnje možemo potvrditi da je ova studija korisna i vrijedna. Prema riječima autora, njegova kompilacija je imala za cilj da ispravi i koriguje neke greške koje su napravljene tokom prijevoda Kur'ana na albanskom jeziku u posljednje dvije decenije i da upozori muslimanske učenjake i čitaoce da u budućnosti budu oprezniji. Ova studija je prva ovakvog tipa

³⁷ Emin Behrami, knjiga u plavim koricama na desnoj strani je: **"Istraživački pristup četiri prijevoda Kur'ana na albanskom jeziku."** (Prevodilac)

zato što se ova studija bavi lingvističkim i tematskim problemima prevodioca Kur'ana časnog na albanskom jeziku.

Od orijentalističkih istraživanja, koja se u relativnom smislu odnosi i na moje istraživanje je i rad akademika Enesa Karića, pod naslovom: "*Semantika Kur'ana*".³⁸

Akademik Enes Karić

Semantika Kur'ana

U ovom radu autor je sakupio najznačajnija djela zapadnih orijentalista i drugih poznatih mislilaca, kao što su; malezijski mislilac: Sa'id Muhammad Nekib El-Attas, japanski orijentalista: Tošihiko Izutsu i dr. Ovaj rad sažima razna naučna istraživanja prevedena od strane autora sa arapskog i engleskog jezika. Knjiga ima veliki obim i na početku su napisane najvažnije tematike učenjaka koji se bave stilistikom, semantikom i poetikom o čudima Kur'ana Plemenitog. Autor spominje i reformatorska razmišljanja istaknutog bosanskoherce-govačkog mislioca prof. Huseina Džoze, o načinu komentiranja Kur'ana Časnog u savremeno doba i reformističkoj metodologiji tefsira. Nema sumnje da je ovo istraživanje veoma bitno za mene i moju disertaciju, jer ističe neke nove smjerove koji su se formirali u tefsiru u savremenom

³⁸ Akademik Enes Karić, "*Semantika Kur'ana*"; Bunust, Sarajevo, 1998.

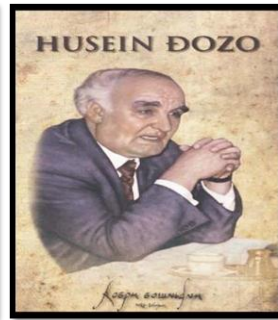
dobu, i koji su povezani s ozbiljnim naporima bosanskih učenjaka i mislilaca u razumijevanju i komentarisanju Kur'ana Plemenitog. Akademik Enes Karić je poznat u svojim istraživanjima Kur'ana Časnog i informisan sam da je u posljednje vrijeme i preveo Kur'an Časni s kratkim komentarom na bosanski jezik. Molim Allaha da mu pomogne i da bude uspješan u svome akademskom radu!

Akademik Enes Karić

Profesor Husein Džozo

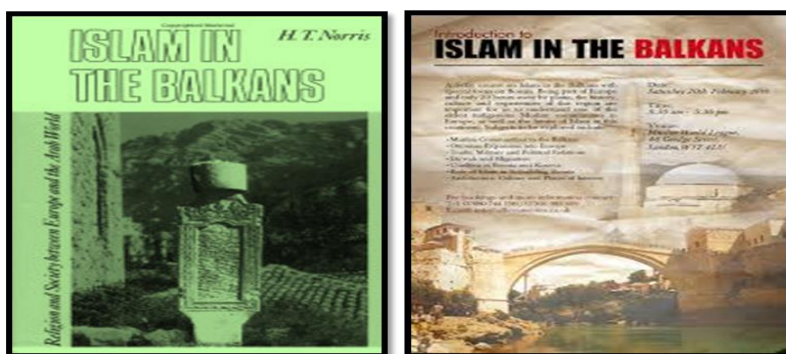
Među ostalim istraživanjima koja su u bliskoj vezi sa mojom disertacijom je također i rad engleskog orijentaliste: H. T. Norrisa pod naslovom: *"Islam na Balkanu - Religija i društvo između Evrope i arapskog svijeta"*.³⁹

Pitanja koja su vezana za naše istraživanje su brojna i odnose se na povijesni i vjerski aspekt, kao npr. govori o odnosima između Arapa i različitih društava na Balkanu: albanska, slovenska, mađarska i bugarska društva. Govori i o orijentalnom uticaju na život, učenje i kulturu Bošnjaka, Albanaca i Makedonaca. U ovom radu proučava i islamske pojave koje postoje u ovim društvima, kao npr. postojanje džamija, tekija, islamskih biblioteka, muslimanskih pjesnika

³⁹ H. T. Norris, *"Islam in the Balkans- Religion and society between Europe and the Arab world"*; Hurst Company, London, 1993.

itd. Autor dalje opisuje povijest sufijskih pokreta na Balkanu i njihove religijske odnose sa sufijskim metodama u centralnoj Aziji, kao npr. Tarikati Bektašija, Kadirija, Mevlevija, Halvetija, Nakšibendija, Melamija itd., te se također ističu i povijesni odnosi Arapa i Albanaca u Maroku, Alžiru, Tunisu, Siriji i Egiptu, pri čemu je poseban akcenat stavljen na period Muhameda Ali-Paše, koji je bio guverner Egipta. Autor se osvrnuo i na odnose između muslimana i drugih balkanskih naroda, kao i na izazove s kojima se suočava zajednička budućnost tih naroda.

Ovo je bio kratak sažetak onoga što se u ovoj knjizi razmatra sa povijesnog i religijskog stanovišta na Balkanu.

Kao što se može uočiti iz do sada navedenih podataka, može se reći da ne postoji ozbiljnija studija o komentarima, doktrinama, pravcima, povijest i razvoju tefsira, što je kod nas tema rada ove disertacije i zbog toga se može reći da se naše istraživanje po tome razlikuje od prethodnih.

METODE ISTRAŽIVANJA

Metode koje ćemo koristiti u ovoj disertaciji je induktivna metoda, potom; povijesna, analitička i kritička, i ovim se podrazumjeva studija, analiza, precizan i kritički pogled u skladu sa priloženom literaturom. Onda ćemo se potruditi precizno i tačno prevesti tekstove, tako što ćemo istpoštovati svaku riječ i mišljenje, a nakon toga ćemo analizirati mišljenja pokreta i metoda na osnovu kur'anskih principa, potom principa autentičnog Vjerovjesnikovog, a.s., sunneta i učenjaka Ehli-Sunneta, i potruditi ćemo se istaći vrijednosti učenjaka koji se bave ovom naukom.

Na Allaha Milostivog se oslanjamo, od Njega pomoć i uputu tražimo, *Koji Je Svemogući, Plemeniti i Najuzvišeniji!*

POLITIČKA SITUACIJA NA ALBANSKA PODRUČJA TOKOM OSMANSKOGA CARSTVA

I: DUH OSMANSKOGA CARSTVA NA TERITORIJAMA ALBANACA

Kritički uvod u povijest Albanaca

Proučavanje i analiza povijesti Albanaca na današnjoj albanskoj teritoriji, kao i na njihovim etničkim teritorijama okupiranim još od početka 20. stoljeća, nesumnjivo se smatra teškim i vrlo osjetljivim pitanjem. Da bi istraživač bio što pošteniji i objektivniji, mora dugo i mukotrpno da radi, kako bi uradio takvo povijesno istraživanje i mora biti dobro informisan i posjedovati veliki diapazon informacija i znanja, koja su vezana za povijest Albanaca i Albanije.

Pored toga, trebalo bi posebno obratiti pažnju na literaturu drevne albanske i savremene povijesti, kako bi se komparativno uporedio povijesni razvoj, a također i druga važna pitanja koja imaju veze sa Albancima, jer samo tako ćemo moći sagledati stvarnu i objektivnu poziciju Albanaca, dok suprotno ovome, ako budemo pisali sa daljine, onda ćemo dobiti pogrešni, ondnosno netačni rezultati.

Drugo pitanje koje je veoma bitno i koje se mora uzeti u obzir prilikom proučavanja povijesti Albanaca je i činjenica da su ovu povijest koja danas postoji pred nama i koja proučava ranu i savremenu problematiku Albanaca, pisali i sastavljali intelektualci i historičari koji su učili i stručno se pripremali u vrijeme marksizma-lenjinizma, komunizma, periodu Slovena i pravoslavaca, pa čak i povijesno izvori sastavljeni su po marksističko-lenjinističko-ateističkoj metodi.

U ovom kontekstu jedan od njih ističe: *"Pojavljivanjem dijalektičkog materijalizma, historija je postala prava nauka ..."*⁴⁰ Poznavanjem povijesnih, političkih, društvenih i vjerskih prilika koje su vladale u tim zemljama sa jedne strane, i otpor albanskih učenjaka sa druge strane, omogućiće nam da bolje i preciznije razumijemo intelektualne i vjerske pravce i doktrine koje su postojale o kur'anskim istraživanjima, o čemu ćemo u nastavku rada govoriti ako Bog da, kao i diskusiju na temu: *"Ponovo razumjevanje i iščitavanje povijesnih dešavanja na još jedan novi i objektivniji način što je obaveza historičara"*,⁴¹ a mi također dodajemo da, *ova obaveza pripada i istinskim muslimanskim učenjacima koje zanima vjera i domovina.*

Albanci koji su živjeli prije nas i obavljali razne dužnosti, bili su zatrovani i opsjednuti u srcu i svom umu raznim marksističko-lenjinističkim lažima i teorijama, koje su postojale u ovom povijesnom periodu.⁴²

"Naša povijest se još uvijek piše kako bi služila sovjetsko-komunističkim ciljevima i namjerama i pravoslavno-ruskim legendama".⁴³

Takav pogled na svijet se jasno vidi u izvorima albanske povijesti, gdje i izdavačke kuće izražavaju iskrenu zahvalnost sovjetskim i bugarskim intelektualcima za njihovu veliku i vidljivu ulogu u sastavljanju i pripremi povijesnih tekstova.⁴⁴

⁴⁰ *"Historia e Popullit Shqiptar (Povijest albanskog naroda)";* Državni Univerzitet u Tirani, Institut Jezika i Povijest, Treće izdanje III, Prvo poglavlje, str. 10.

⁴¹ Justin MacCarthy, *"Death and Exile-the ethnic cleansing of Ottoman Muslims";* 1821-1922, 3-rd ed. USA, 1999., str. 3.

⁴² Tajar Zavalani, *"Historia e Shqipnisë (Povijest Albanije)";* London, 1957., str. 9-11.

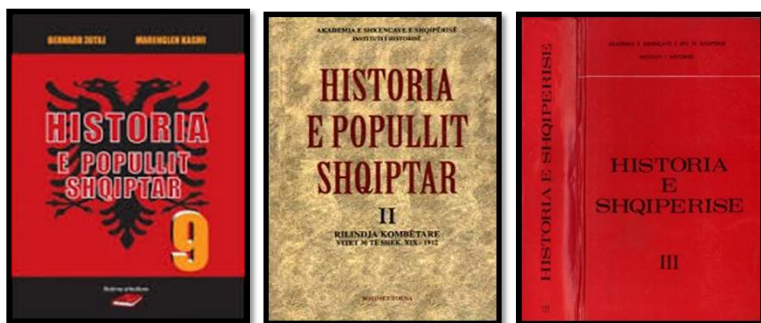
⁴³ Isto, str. 9.

⁴⁴ *"Historia e Shqipërisë (Povijest Albanije)";* Državni Univerzitet u Tirani, 1959., Prvo poglavlje.

Iz ove izjave jasno možemo vidjeti da je zloslutna istina već prodrla u povijesne izvore.

U tom kontekstu možemo navesti i par drugih primjera:

1. U knjizi: *"Povijest Albanije"*, u uvodnom dijelu knjige se navodi jedna od sličnih teorija koja je zasnovana na marksističko-lenjinističkoj teoriji, da se politički i kulturni razvoj ne može razumjeti ili analizirati na zdrav način, osim ako se ne oslanjamo na ekonomska i društvena dešavanja tog perioda; nova albanska povijest je također dala veliku važnost ovoj teoriji i pritom se oslanja na nju.⁴⁵
2. U uvodu knjige: *"Povijest albanskog naroda"*, ističe se: *"Povijest postaje prava, a također i nauka u punom smislu te riječi, kada su nastale materijalističko-dijalektičke metode"*.⁴⁶

Knjige o povijesti albanskog naroda

Dakle, kao što se može uočiti iz navedenog albansko-marksističkog koncepta, tek nakon formiranja dijalektičko-materijalističke metode razumijevanja i proučavanja povijesti, tek tada povijest može postati prava nauka sa punim značenjem te riječi, suprotno ovome, povijest se neće razumijeti. *Kakva čudna misao!!*

⁴⁵ *"Historia e Shqipërisë (Povijest Albanije)"*, Akademia R.P.S. - Albanije, Institut Jezika, Tirana, 1984., str. 19; *"Historia e Popullit Shqiptar (Povijest albanskog naroda)"*; Prvo poglavlje, str. 10.

⁴⁶ *"Historia e Popullit Shqiptar (Povijest albanskog naroda)"*; Prvo poglavlje, str. 10.

Intelektualac prof. Ali Džurejši, pokušava razjasniti njihov koncept i ističe: "Dijalektika se zasniva na principu kontradikcije, odnosno na principu protivrječnosti djelova materije među-sobom, dijelova univerzuma, a potom i između klasa ..."47

Međutim, ova ideja nije tačna, a to je dokazala i sama nauka, a shodno tome prof. Ali Džurejšija dodaje: "Dijalektički materijalizam se nije mogao suprotstaviti istinskom naučnom analizom. Ono što je otkriveno je samo 7%, dok ono neotkriveno je 93%, a ako prihvate ono što Marks kaže da poznamo samo vidljivu stranu materije, onda je jasno da je ta ideja zasnovana na sedam posto i naučno je to besmisleno".48 - Što se tiče kur'anskog stava prema marksizmu, već nam je poznato da plemeniti Kur'an u potpunosti odbacuje marksističku filozofiju. Bog je u suštini stvorio sve u paru i u tom kontekstu plemeniti Kur'an govori:

﴿ وَمِنْ كُلِّ شَيْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴾ [الذاريات : 49]

"... i od svega po par stvaramo da biste vi razmislili."49

Dok u jednom drugom ajetu stoji:

﴿ سُبْحٰنَ الَّذِي خَلَقَ الْاَزْوَاجَ كُلَّهَا مِمَّا تُنْبِتُ الْاَرْضُ وَمِنْ اَنْفُسِهِمْ وَمِمَّا لَا يَعْلَمُونَ ﴾

[يس: 36]

"Neka je hvaljen Onaj koji u svemu stvara pol: u onome što iz zemlje niče, u njima samima, i u onome što oni ne znaju!"50 - Iz pomenutog ajeta mozemo jasno uočiti da je sve stvoreno u paru, kao npr. čovjek, životinja, biljka i svijet koji nam nije poznat i ovo dokazuje i pokazuje snagu Božiju i Njegova pravila u svome stvaranju života bez kojeg ne može

47 Dr. Ali Džurejš, "Drejtmet intelektualne bashkëkohore (Intelektualni savremeni pravci)"; str. 182.

48 Isto, str. 162.

49 Ez-Zarijat, 49.

50 Jasin, 36.

ništa postojati na ovome svijetu. Tako da, teorija da je sve stvoreno na bazi materijalizma-dijalektike, pada i nestabilna je.

Dakle, povijesna analiza na osnovu ove metode je neprihvatljiva, pa čak se i sam Karl Marks⁵¹ distancirao ove metode, stav kojeg potvrđuje i sam Engels.⁵² Prema pojedinim istraživačima, bez imalo sumnje postoji i veliki utjecaj evropskih orijentalista u formiranju i formulaciji povijesnih tekstova kod Albanaca.⁵³ Prema teoriji Marksa, čovjek je bez duše, jer je nevidljiva i ne može se dodirnuti.⁵⁴ Ako budemo shvatili i uvjerali se u neispravnost marksističko-ateističke metode razumije-vanja povijesti, koji to onda metod moramo prihvatiti da bismo je ipravno razumjeli?

Pojedini istraživači s kojima se i mi slažemo su stava da nakon uništenja marksističke metode u ispravnom razumijevanju povijesti, dodajući da i druge nastale metode ne mogu ispravno shvatiti povijest kao što je objektivna i čista metoda islama, bile to geografske, biološke, ekonomske, društvene, psihološke ili političke metode, jer ne mogu analizirati povijest na potpun i savršen način. Kada budemo shvatili ovu činjenicu, onda ćemo shvatiti da je pred nama samo islamska metoda, zato što je zasnovana na apsolutnu Božiju volju, na principu odnosa između života ovoga i onoga svijeta i na principu ljudske želje. Svi navedeni faktori imaju

⁵¹ Opširnije o životu i radu Karla Marksa, vidi: William Simpson i Martin Toma, **“Europe, 1783-1914”**; Routledge-Taylor and Francis Group, London and New York, 1st pub. 2000., str. 253-255.

⁵² Opširnije o ovome pogledajte u knjizi dr. Seid Ramadan Buti, **“Nakdul-Euham El-Maddijetti El-Džedelijeti”**; Darul-Fikri, Damask, drugo izdanje, 1986.

⁵³ Vidi: Enver El-Džundi, **“Tas’hihu Ekberi Hata’in Fit-tarihil-Islami”**; **“Es-Sultan Abdulhamid Eth-Thâni vel-Hilafetul-Islamijeti”**; Kairo, Darul-Kutubis-Selefijeti, prvo izdanje, 1407., str. 7.

⁵⁴ Isto, str. 21.

komplementarnu ulogu sa ova tri principa koja smo spomenuli na kraju, a na to ciljamo kada govorimo o islamskoj metodi.⁵⁵

Iz gore svega navedenog na kraju možemo izvući jedan kratak zaključak da je: *“Naša albanska povijest, koju su pisali historičari komunističkog sistema i po marksističkoj metodi, zatrovana i devijantna, te stoga ne daje jasnu i objektivnu sliku o islamu i muslimanima na Balkanu, posebno o Albancima, i takav rezultat povijesnih istraživanja i zaključaka uopšte nije prihvaćen.”*⁵⁶

Sa pravom možemo postaviti pitanje: Ako ovako budemo shvatili povijest, onda, kakav drugi izlaz imamo?

Mišljenja smo, da se ova sekularna, ateistička, devijantna povijest, koja se suprotstavlja religijama općenito, islamu posebno, koja je pisana na osnovu ateističkih, marksističkih i lenjinističkih metoda, mora potpuno odbaciti i da se povijesni tekstovi ponovo moraju ispraviti i preformulisati u novom obliku od strane objektivnih albanskih i muslimanskih historičara.

Povijest Albanije u srednjem vijeku i njena novija povijest usko su povezane sa Osmanskom, tako da se situacija Albanaca ne može tačno i precizno razumijeti, osim ako se ne uporedi sa historijom Osmanskog carstva, ali nažalost kod Albanaca postoji averzija prema Osmanlijama, što ustvari

⁵⁵ Isto, 38-39; Takođe pogledajte: Halil Imadud-din, **“Med-hal ila Islamijjetil Ma'rifeti mea Iktirahi Islamijjetit-Tarih”**; Međunarodni institut islamske misli, I.I.U. Malaysia, prvo izdanje, 1990., str. 50-90.

⁵⁶ Ako uporedimo bilo koju albansku povijesnu knjigu koja je napisana tokom 1954., 1965. i 1984. sa knjigama napisanim tokom 1989-2000. godine, može se primjetiti isti marksističko-lenjinističko-ateistički metod u formulaciji albanske povijesti. Karakteristika ove metode je oštar napad na islam i Osmanlije i po njima su Osmanlije okupirale albanske teritorije a ne oslobađale ih, te su donijeli vjeru Arapa a ne islam. Iz ovoga shvatamo da oni još uvijek pišu povijest po staroj tradiciji i da je, nažalost, još uvijek uče po marksističkoj metodi.

dovodi do negativnog odnosa prema historiji proučavanja Osmanskog perioda. Ovakva pojava je jako ukorijenjena među Albancima, što dovodi do odvratanja ljude od islama i muslimana. Ovakav stav je *ukaljao i uprljao* ideje, razmišljanja i shvatanja objektivnih zapadnih intelektualaca prema Osmanskoj povijesti. Ovaj fenomen je jasno uočio turski historičar prof. Mehmet Maksudoglu, koji u ovom kontekstu ističe: *"Zapadni učenjaci su vrlo malo koristili originalne povijesne izvore - (Čak su ih i albanski istraživači i intelektualci vrlo malo koristili. H. Hodža). Istina i realnost osmanske historije je na jednoj strani, a ono što je napisano i objavljeno je na drugoj. I također, ni na koji način se ne može razumjeti historiju jedne zemlje ili naroda, ako je pišu neprofesionalni i neobjektivni stranci."*⁵⁷

Profesor doktor Mehmet Maksudoglu (Osmanska povijest)

Ova kontradiktorna metoda postojala je kod velike većine albanskih historičara tokom pisanja, proučavanja i analize osmanske povijesti, osim onih koje je Bog sačuvao od ovog odstupanja, ali su malobrojni i manje su poznati.

Albanski sekularni historičari i ateisti napravili su veliku grešku kada su u svom rječniku upotrebili teške, oštre i nenaučne izraze protiv Osmanskog carstva u svakom pogledu, pritom ne navevši niti jednu korist koju su imali Albanci od

⁵⁷ Mehmet Maksudoglu, **"Ottoman history based mainly on Ottoman sources"**; International Islamic University, Malaysia, 1993., str. 4-9.

ovog Carstva. Nema sumnje da je tako nešto odbačeno kako sa metodološke i naučne tačke gledišta, tako i sa povijesnog stanovišta. Cilj ovog fenomena je iskrivljavanje islama te na taj način stvara mržnju kod budućih generacija Albanaca prema islamu i muslimanima.

O takvim optužbama koje stvaraju mržnju prema Osmanlijama su korišteni pojmovi poput: okupacija ili turski okupatori, varvarski Turci, destruktivni turski tok, turski nacionalistički pritisak, bolesnik sa Bosfora, kako sahraniti ovog bolesnika, ovaj bolesnik je dobio jak udarac od strane evropskih zemalja, pokvarena turska vlada, itd!!!⁵⁸

Naravno da su sve ove izjave neistinite i da pobijaju povijesne činjenice. Neki objektivni historičari pokušali su da istaknu neke činjenice kroz koje možemo razumjeti prirodu osmanske vladavine nad Albancima.

1. Prilikom dolaska Osmanlija, velika većina Albanaca je bila pod dominacijom Srba, Bugara, Grka i Vizantinaca,⁵⁹ dok su ovi vladari više ugrožavali Albance nego što je to radilo Osmansko carstvo.

2. Osmanlije i njihovo carstvo je pomoglo Albancima u očuvanju nacije i nacionalnih vrijednosti i također su branili njihov identitet, život i kulturno-nacionalne vrijednosti, od strane pravoslavaca i drugih višestoljetnih okupatora, pa su ih tako uz Božiju volju zaštitili od konvertiranja u druge nacije i vjere, jer da nije bilo osmanske podrške, Albanci bi postali Grci, Srbi ili Bugari.

⁵⁸ Bedrush Shehu, "Çështja shqiptare në vitet 30 të shek. XX (Albansko pitanje 30-ih godina 20. Stoljeća)"; Albanološki Institut Prištine, Priština, 1990., str. 35.

⁵⁹Isto, str. 51.

3. Osmansko carstvo je osiguravalo vjersku i etničku toleranciju i nije bila samo institucija jedne nacije, već institucija koju su činili Turci, Arapi, Kurdi, Albanci, Grci, Bošnjaci, Srbi, Hrvati Jevreji i dr., čak je i ekonomija bila u njihovim rukama.⁶⁰

4. Osmanlije nisu koristili prisilu u vjeri i nikada nisu prisiljavali ljude da prihvate nasilno islam. Suprotno tome, Srbi su nasiljem i pritiskom tjeroali Albance da prihvate pravoslavlje. Albanci su dobrovoljno primili islam bez ikakve prisile, a ovo preobraćenje se dogodilo u prisustvu dva svjedoka pred sudijom, što potvrđuje veliki broj dokumenata šerijatskih pravnih sudova, u kojima je njihov prelazak zabilježen bez nasilja i bez pritisaka.⁶¹

Prof. dr. Skender Rizaj (Izvorna referenca o Povij.Osmanlija)

- S druge strane, albanski intelektualci i profesori do dana današnjeg predaju studentima na albanskim univerzitetima da se islam širio mačem i da Albanci nikada ne bi dobrovoljno postali muslimani! Nema sumnje da ova ideja proizilazi iz drevne albanske katoličko-krstaške ideje i da i dalje, nažalost, postoje neki intelektualci koji pokušavaju da ožive ovu krstašku ideju među albanskim muslimanima i da naruše

⁶⁰Skender Rizaj, "Kosova gjatë shekujve XV-XVI-XVII, administrata, ekonomia, shoqëria dhe lëvizja popullore (Kosovo tokom 15. 16. i 17. stoljeća, administracija, ekonomija, društvo i narodni pokreti)"; str. 283-284.

⁶¹Isto, str. 471-472.

stoljetni vjerski suživot i vjersku toleranciju i također siju neprijateljstvo. U tome su, nažalost, potpomognuti od strane nekih evropskih misionarskih grupa, kako bi odvratili Albance od islama i preobratili ih tobože u drevnu katoličku vjeru.

5. Prelazak Albanaca na islam nije značio njihovo automatsko konvertiranje u Turke, Osmanlije ili Arape, kako to smatra veći dio albanskih intelektualaca, već je bilo suprotno ovome, zato što Albanci koji su živjeli pod srpskom i vizantijskom vlašću, bili povezani s procesom promijene duhovnog tj. vjerskog identiteta. Jezik srpskih Slovena i Grka bio je isti jezik koji se zvanično koristio u Crkvi, dok je u islamu situacija bila potpuno drugačija, jer je jezik islama arapski, dok jezik Osmanlija bio drugi jezik i samim tim nije pretio nestanak Albanaca, njihovog jezika i nacionalnog identiteta.⁶²

6. Osmanski administrativni poslovi bili su u rukama Albanaca, dok u davna vremena srpske vladavine, kao i samo prije dvije decenije na Kosovu (u bivšoj Jugoslaviji), cjelokupna uprava bila je u rukama Srba, gdje Albanci nisu bili u stanju ni zaviriti u administraciju. Historičari albanskog područja bi trebali negirati ovakve laži i intrige, kakve su napisane o vladavini Osmanlija na ovim prostorima, te iznijeti prave povijesne činjenice. Osmanlije nikada nisu deportovale Albance i Muslimane sa svojih ognjišta u grupama, kao što su to činili Grci i Srbi u prošlosti i kao što su Srbi činili na Kosovu, u Bosni i Hercegovini i Sjevernoj Makedoniji.⁶³

⁶² Husamedin Feraj, *“Skicë e mendimit politik shqiptar (Nacr albanske političke misli)”*; str. 53; Šefçet Dibrani, *“Feja në shërbim të kombit (Vjera u službi nacije)”*-na: www.yahogroups.com/feja u službi nacije; Alji M. Baša, *“Islami në Shqipëri gjatë shekujve (Islam u Albaniji tokom historije)”*; str. 19.

⁶³ Isto, str. 56. Također opširnije pogledajte na: *“The truth on Kosova”*; the Academy of Sciences of the Republic of Albania, Institute of History,

Akademik Husamedin Feraj

7. Činjenicu da Osmanlije nisu ušle na prostoru Albanije kao uzurpatori već su došli na poziv albanskih vođa tj. tzv. *“Arbërët (Arberi)”*, kako bi zaustavili sukobe i rivalstva za moć koji su međusobno gajili,⁶⁴ bez ikakve sumnje prihvataju i najveći protivnici islama i sami muslimani, pa čak i pojedini katolički sveštenici.

- Ovo je veoma važna povijesna istina koju albanski historičari ne mogu zanemariti ni u prošlosti a ni danas. Navodimo i vjerujemo da ako se povijest objektivno bude analizirala, onda će biti očišćena od ovakvih neistina, a buduće generacije će saznati prave činjenice i kazivanja, te će shvatiti da su Osmanlije bili oslobodioci njihovih zemalja a ne uzurpatori, razumjet će istinu islama bez ikakvih dezinformacija i falsifikata i uvidjeti veliku ulogu Osmanskog carstva za

Encyclopedia publishing house, Tirana 1993; Milan Suflay, *“The Illyrians, the Albanians and the Sllavs, problems of continuity and symbiosis”*, 71; E. Pllana, *“The Deportation of Albanians from the territory of Sancjak, of Nish, of Kosova”*; 73; Z. Stub, *“The Deportation of Albanians in Yugoslavia after the Second World War 1950-1966”*; 222; Vaso Čubrilović, *“The Problem of minorities in the new Yugoslavia”*; 30; Poullton Hough and Farouki; Suha Tajj, *“Muslim identity on the Balkan state”*; 168-169.

⁶⁴ Đerđ Gaši, *“Arbëria dhe Vatikani (Arberia i Vatikan)”*; 9; Nicollas Costa, *“Albania an European Enigma”*; 8; Stavro Skendi, *“Zgjimi Kombëtar Shqiptar”*; Phoenix, Tirana, 1967., str. 17.

Albance u svim aspektima života.⁶⁵ Albanski historičari i intelektualci su ignorisali i zaobilazili dominantnu vjersku činjenicu o historiji Albanaca⁶⁶ i drugih balkanskih naroda, i pokušali su našu historiju lišiti religijskog horizonta na osnovu marksističkih svjetonazora i percepcija i to putem vrlo pogrešne i naučno- odbačene istraživačke metode.

Vjerski faktor je bio glavni razlog poticaja balkanskih ratova, kao što se to sada u ovom vremenu dešava u nekim Azijskim zemljama. Zapadni intelektualci su također pokušali ukloniti ovaj faktor iz povijesti naroda, a ovdje u ovom kontekstu vrijedi napomenuti riječi učenjaka i istraživača Justina McCarthyja, koji u proučavanju ovih problema ističe:

⁶⁵ Naš apel za ponovno pisanje i analizu albanske historije je nastavak i potvrda apela našeg uvaženog historičara i intelektualca prof. dr. Muhameta Pirrakua, koji dugo pozivao na ponovno proispitivanje historije i njeno izučavanje u novom duhu. To se može vidjeti iz njegovog rada koji predstavlja doktorsku disertaciju, napisanu 1989. godine pod nazivom: "**Albanska nacionalna kultura do prizrenske Lige**"; str. 32.

⁶⁶ Ovaj povijesni uvod ove disertacije je moja studija sa islamske tačke gledišta, koja je prva do trenutka kada nastaju ovi redovi. (**u periodu od 2000-2003. godine**) na osnovu pre svega poznatih autentičnih albansko-historijskih izvora, a potom i istraživanja na drugim jezicima. Ova historijska studija je prvi korak u ispravnom razumijevanju ovih pitanja kojima ćemo se baviti u ovoj disertaciji. Pokušaću da objasnim historijske činjenice sa islamske tačke gledišta, a samo Bog zna koliko mi je bilo teško ponovo čitati našu drevnu i savremenu historiju i ponovo je analizirati da bih razumio istinu. Dobio sam izvanredne i pozitivne rezultate, te shvatio ko je uticao negativno na našu historiju i negativna dešavanja od Srednjeg vijeka pa do danas. Islamski religiozni faktor je potpuno zanemaren i marginalizovan, dok drugi historičari, bilo da su kineski, japanski, ruski, srpski, njemački, engleski, pa čak i karakterističniji albanski katolički historičari, tokom studija nisu zanemarili svoj vjerski faktor. Ja branim stav da ako proučavamo historiju Albanaca sa ovog novog aspekta, dobili bismo nove svjetle i korisne rezultate za naše buduće generacije, a ovaj novi metod bi imao pozitivan uticaj na poboljšanje albanskih devijantnih svjetonazora o islamu i muslimanima!

"Godine 1880. postojala je ogromna zemlja naseljena muslimanima sa Balkana, Anadolije i onih iz južne Rusije. Balkanski muslimani su kolektivno nestali (bili ubijeni) ili deportovani u malim grupama u Grčku, Bugarsku i Jugoslaviju. Ukratko, muslimani su bili pogubljeni ili protjerani. Milioni muslimana od kojih su ogromna većina Turci, su umrli, dok su milioni drugih emigrirali sa turskih teritorija.. Od 1821. do 1922. godine, više od pet miliona muslimana je protjerano iz svojih ognjišta i deportovano na različita i nepoznata mjesta. Neki od njih su ubijeni u ratovima, neki su umrli od gladi, dok neki su zadobili bolesti i epidemije tokom svog tkanja da bi našli utočište i novo mjesto za život. Povijest Anadolije, Balkana i Kavkaza se ne može pravilno proučavati ili razumjeti ako se ne uzme u obzir činjenica nestalih muslimana i onih koji su umrli. Od velikog je značaja pitanje istrebljenja muslimana u historiji Osmanskog carstva,⁶⁷ jer su takvi muslimani bili žrtve nacionalizma i imperijalizma. Međutim u Zapadnoj historiji (i albanskoj povijesti - H. Hodža) o situaciji muslimana na Balkanu, Anadoliji i Kavkazu nikada se nije pisalo. Historija o tim teritorijama i i tim zemljama je pisana bez ikakvog naglašavanja vjerskog elementa, i koji ima veze s muslimanima."⁶⁸

Justin McCarthy

⁶⁷ Reči u zagradi su moj komentar i želeo sam da potvrdim ovaj fenomen koji se primećuje kod Albanaca.

⁶⁸ Justin McCarthy, **"Death and Exile-the ethnic cleansing of Ottoman Muslims"**; 1821-1922, USA, 3rd Printing 1999., str. 1-10.

Uopšte mi nije jasno kako su albanski historičari i intelektualci zaboravili ovu važnu islamsku pojavu, posebno imajući u vidu činjenicu da je srpska crkva povijesno igrala negativnu i veoma važnu ulogu, pa i dan-danas nastavlja da to radi kada se polemišu i raspravljaju politička, geografska i kulturna pitanja, kao i zaštitu kršćanskog nasljeđa i religije, i to na veoma iskusan način. To se jasno i javno uočava iz izgradnje crkava i manastira 1314. godine, i od tada je srpska Crkva protjerala albanske hrišćane i spriječavala ih da vrše vjerske obrede.⁶⁹

O ovom fenomenu i svemu navedeno, akademik i objektivni istraživač, Husamedin Feraj, govoreći o kontinuitetu ovog fenomena i za vrijeme osmanske vladavine, ističe: *"Dosadašnja povijesna istraživanja su dokazala da su albanske revolucije, albanska civilna odbrana i albanski pokreti protiv Osmanskog carstva nastali poticanjem religijskog faktora i poticanjem malih Evropskih država protiv Osmanlija. Rani pokreti za otcjepljenje od Osmanskog carstva počeli su se javljati krajem 18. i početkom 19. stoljeća."*⁷⁰

Nije istina govoriti da nisu postojali vjerski ratovi protiv Osmanskog carstva među Albancima, čak suprotno bilo ih je.⁷¹ Povijesno je dokazano da su tadašnje vođe i albanska katolička elita tog perioda prihvatili pravoslavni pravac, odnosno prešli u pravoslavlje, pa čak se veliki broj njih sprijateljio sa Srbima, Grcima, Rimljanima i Bugarima,⁷² kako bi se ujedinili i što više ojačali protiv Osmanlija i muslimana. Ima ljudi koji žele sakriti

⁶⁹ Isto, str. 43.

⁷⁰Hysamedin Feraj, *"Skicë e mendimit politik (Nacrt albanske političke misli)"*; str. 46.

⁷¹Bedruš Šehu, *"Çështje kombëtare shqiptare në vitet 30 të shek. XIX (Albansko pitanje 30-ih godina 20. Stoljeća)"*; str. 5.

⁷²Muhamet Piraku, *"Kultura kombëtare (Nacionalna kultura)"*; str. 49.

ovu povijesnu činjenicu kroz toleranciju i zajednički vjerski i miran život među muslimanima Albanacima ali i pripadnicima drugih vjerskih zajednica. Takva vjerska tolerancija između albanskim muslimanima i ostalima, bila je svojevrsno licemjerje i nije bila tačna, uprkos tome što se proglašavalo da je simbol Albanaca - ateistički simbol, a princip *“Vjera Albanaca je albanstvo (nacija i dan -danas nastavlja da opstaje uz ovo mišljenje, što se implicira navodima da, Albanci nisu toliko zainteresovani po pitanju vjere, onoliko koliko su zainteresovani po pitanju nacije)...* Potom neprijateljstvo skriveno u srcima katoličkih Albanaca prema muslimanima Albancima, postojalo je u prošlosti i nije zaboravljeno niti napušteno i dan-danas.⁷³

Nema sumnje da je ova povijesna legenda usađena i kultivisana u srcima Albanaca u periodu komunizma za potrebe marksističko-komunističke partije, a oni su naravno smatrali Osmanlije svojim dostojnim protivnicima, govoreći da se stanje Albanaca dodatno pogoršalo u svim sferama života prodorom Osmanlija na njihova ognjišta. Također nema sumnje da je ovo još jedna komunistička laž koja nema apsolutno nikakve veze sa istinom.

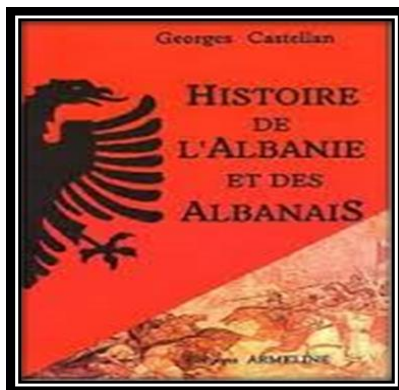
Iz onoga što smo pročitali, istraživali, proučavali i analizirali iz povijesti Albanaca, jasno se može uvidjeti mržnja i albansko-kršćansko-vjerski fanatizam i da odavno postoji mržnja u njihovim srcima prema albanskim muslimanima. U ovom kontekstu historičar Georges Castellan ističe: *“Vrijedi napomenuti da se sunitski islam sukobio sa bektaškom sufijskom*

⁷³John Swire, *“Albania - the rise of a Kingdom:”*; str. 34-40; Mehdi Polisi, *“Sami Frashëri”*; delo 9 *“-Personalitetet shqiptare në Kamusul-A'lam (Albanske ličnosti u Kamusul-A'lamu)”*; Logos-A, Skoplje, 1994., 33.

sektom,⁷⁴ i sa onima koji su površno prihvatili islam (dakle, katolicima i pravoslavicima) i uvijek su postojala dva imena u isto vrijeme, muslimansko i kršćansko ime pred administratorima Osmanskog carstva. Pa čak ni ovolika vjerska tolerancija nije bila dovoljna da iskorijeni mržnju i vjerski fanatizam koji su raspirivali svađe i razdore između ljudi vjere i država koje su ih podržavale, kao što su pravoslavna Grčka, Austrija i katolička Italija”.⁷⁵

Prof.dr. Georges Castellan

(Povijest Albanije)

⁷⁴ Bektašizam je devijantna sufijska sekta. Istraživač ima naučni rad o ovoj sekti i njenim principima na engleskom jeziku pod naslovom: "The bektashi Sufi Order - General Survey of its History and Doctrines".

⁷⁵ Georges Castellan, "Histori e Ballkanit, shek. XIV-XX (Historija Balkana 14-20. stoljeće.)"; Čabej, Knjige za otvoreno društvo, Tirana, 1991; str.128.

II: RAZLOZI I POVODI PADA OSMANSKOG CARSTVA I ADMINISTRATIVNOG SISTEMA KOD ALBANACA

Ovaj dio istraživanja je od velikog značaja, a kao što smo i u prethodnom dijelu rada istakli, povijest ili pitanje Albanaca je usko povezano sa historijom Osmanskog carstva. Naša povijest je dokazala da su brojne albanske ličnosti bili na visokim položajima i važnim funkcijama u Osmanskom carstvu, neki od njih su bili veziri, neki premijeri,⁷⁶ pa čak su neki bili i Šejhul-Islami. Veliki broj istraživanja i statistike velikih učenjaka i intelektualaca, za vrijeme Osmanske vladavine navodi da je bilo blizu četrdesetak poznatih albanskih ličnosti, koji su imali visoku odgovornost i položaje u hijerarhiji Carstva, tako da, kakvi god se razvoj ili promijena dogodila u Carstvu, bilo to pozitivna ili negativna, odmah bi se jasno odrazila i na Albance, kako politički tako i ekonomski, ali i na socijalnom i vjerskom planu.

⁷⁶ **Sadriazem (Sadri Azam)** je funkcija koja se može uporediti sa sadašnjom premijerskom funkcijom a postojalo je nekoliko različitih naziva, kao npr.: "Sadru-Ali", "Sahibud-Deuleti", itd. Shih: Suhejlj Šaban, "El-Mu'džem el-Meusu'ij lil Mustalahat el-Uthmanije et-Tarihije"; Rijad, Biblioteka El-Melik Fehd-el-Vataniije, prvo izdanje, 2000., str. 143.

Na osnovu ovoga fokusirat ćemo se u potpunosti na ovu tačku gledišta, kako bismo proučili sve političke i društvene prilike koje su se tada odvijale tokom njihove vladavine.

Sljedeći aspekt ovog istraživanja je pobuna i ustanak protiv Carstva pod vođstvom nekih islamskih vjerskih ličnosti, a vrhunac je dostignut u periodu slabljenja i razaranja Carstva. Slabljenje Carstva se odvijalo iz dana u dan, a istovremeno sa slabljenjem Carstva slabili su i Albanci i njihova država. Susjedne katoličke i pravoslavne države, kao npr.: Grčka, Srbija i Crna Gora, nastojale su da postanu nezavisne države uz pomoć susjednih država, te su željele da prošire svoje teritorije na štetu albanskih teritorija, kako sa sjevera, tako i sa juga i istoka. Ovaj period karakteriše i veliki broj različitih evropskih pokreta protiv Carstva i njegovog slabljenja, pa su na osnovu toga prihvatili gotovo svaki dogovor i ugovor koji se od njih tražio, kao što su npr: tanzimati i administrativne reforme koje su morali uvesti unutar države.

Naime, pored političke situacije, postojala je i geografska i nacionalna opasnost za Albance. Shvatajući i uvidevši ovu veliku istinu, vrijedi fokusirati se malo dublje, kako bismo bolje razumjeli ovo pitanje, odnosno, koji su razlozi i faktori koji su uticali na transformaciju jedne velike i jake, tj. divovske države u jednu slabu i razorenu državu nakon dugih šest stoljeća.

Mislim da je važno napomenuti i riječi poznatog iračkog historičara, prof. dr. Imadudina Halili, koji u ovom kontekstu ističe: *"Slabljenje ne znači konačan pad i povlačenje sa terena, do slabljenja se ne dolazi odmah ili nakon kratkog vremenskog perioda, već se dolazi kao rezultat raznih faktora tokom vjekova. Na ovu pojavu nije uticao samo jedan faktor, već su to mnogi faktori koji imaju međusobno povezane odnose, koji se moraju zasebno analizirati da bi se shvatila prava istina. Fenomen razaranja i uništenja*

civilizacija se polako i mirno formira i to pod uticajem različitih vjerskih, političkih, administrativnih, ekonomskih, društvenih, geografskih, etičkih i drugih faktora.”.⁷⁷

Prof. Dr. Imaduddin Halili-Irak

Na osnovu naše studije i relevantnih istraživanja i izvora, faktori koji su doveli do slabljenje Carstva možemo svesti na slijedeće:

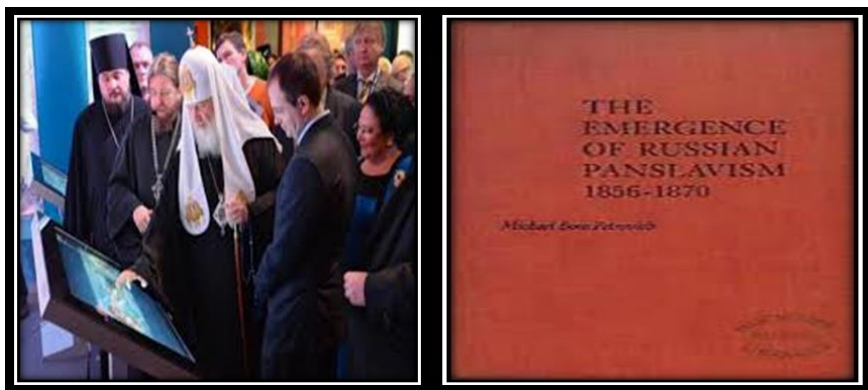
- Prema pojedinim mišljenjima, industrijska i vojna, potom naučna regresija bila je najveći faktor u slabljenju Osmanskog carstva.⁷⁸
- Prema nekim drugim istraživanjima, nacionalni ponos i osjećaji koji su se počeli javljati među starijim narodima, koji su živjeli u Carstvu bio je utjecajni faktor, jer su se osjećali

⁷⁷ Imaduddin Halil, "Haule Avamili Tedehvuril-Hadaretil-Islamijjeti"; u naučnom časopisu "El-Tedždid", koji se objavljuje na Internacionalnom Islamskom Univerzitetu u Maleziji, Osmo godina, 2000., str. 9-49.

⁷⁸ Justin McCarthy, "Death and Exile"; 5-6; Hough Poullton, "Muslim Identity and the Balkan State"; str. 15.

superiornijim u odnosu na druge. Ovaj nacionalni pokret započeo je grčkom revolucijom 1821. godine.⁷⁹

- Također jedno od mišljenja je i utjecaj ruske vojne snage, a također i političke i vjerske ekspanzije ili ruski pravoslavno-panslavenski vjerski pokret, koji je odigrao veliku ulogu u razaranju Carstva kako bi oslobodili kršćane na Balkanu, odnosno kršćane koji su živjeli pod rukovodstvom Osmanlija.⁸⁰

- Širenje mita i korupcije od strane pojedinih lokalnih guvernera⁸¹ je također bio jedan od faktora koji je uticao na ovo pitanje. U periodu posljednjih vladajućih sultana, vjerski moral je značajno opao, šerijatska pravila se nisu primjenjivala, te su ovi faktori značajno doprinijeli uništenju Carstva, posebno kada je poznato da su samo prvih deset sultana bili pravedni sultani u punom smislu te riječi, koji su primjenjivali i praktikovali šerijatske zakone.⁸²

⁷⁹ Pogledajte u dva predhodna naslova na istoj strani.

⁸⁰ Pogledajte u dva predhodna naslova na str. 13, 14, 18.

⁸¹ John Swire, "Albania the rise of a Kingtom"; 17; Elez Biberaj, "Albania a socialist maverick"; str. 13.

⁸² Mehmet Maksudoglu, "Ottoman history based mainly on Ottoman sources"; str. 340-346.

- Gubitak potpune kontrole zbog brojnih ratova, političke i vojne ekspanzije Carstva na tri kontinenta, odnosno na Aziju, Evropu i Afriku, jer je takva ekspanzija bila prilično skupa, kako u ljudskim resursima tako i u materijalnim. Dakle, povijest Carstva puna je ratova i oslobođenja, gdje samo dvadeset i osam godina je bilo bez ratova u čitavom periodu vladavine od dugih pet stoljeća ...⁸³

- Imitacija i kopiranje zapadnog stila života od strane pojedinih sultana, kao npr. izgradnja tvrđava, luksuzan život i veliki troškovi su značajno doprinijeli slabljenju Carstva, jer su ovi pojedinci svojim pohlepnim ponašanjem uvukli državu u velike dugove. Carstvo je bankrotiralo u vremenu sultana Abdul-Medžida.⁸⁴
- Odstupanje od vjerskih i administrativnih obaveza, kao i nepoštovanje savjeta učenjaka i uleme od strane pojedinih sultana.⁸⁵
- Prema nekim historičarima, nakon slavnog sultana Sulejmana, 1566. godine, počeo je period slabljenja i uništenja Carstva.⁸⁶

⁸³ Husamedin Feraj, "Skicë e mendimit politik shqiptar (Nacrt albanske političke misli)"; str. 68-77.

⁸⁴ Isto, str. 95.

⁸⁵ Georges Castellan, "Histori e Ballkanit, shek. XIV-XX (Historija Balkana od 14-20. stoljeća)"; Nedžip P. Alpan - Nesim Koci, "Shqiptarët në Perandorinë Osmane (Albanci u Osmanskom carstvu)"; str. 22-23.

- Prema pojedinim učenjacima, Osmanlije su u posljednjem periodu Carstva počeli graditi nacionalnu ideju i politiku turcizma, ideju koju su lansirali i podržavali Jevreji Balkana, koji su živjeli u okviru Carstva i nosili muslimanska imena. Ova ideja je eksplodirala kao tempirana bomba unutar Carstva i bila je povod njegovog rascjepljivanja na manje dijelove. Muslimani još uvijek trpe posljedice takvih ideja.⁸⁷
- I na kraju, prema našem skromnom mišljenju, također možemo dodati i zvanično proglašenje administrativnih reformi i ustavnih tanzimata, i to se smatra jednim od najutjecajnijih faktora koji su oslabjeli a kasnije uništili Carstvo, tako da početkom ovog perioda je ujedno počelo i rušenje Carstva.

⁸⁶ Isto, str. 176.

⁸⁷ Ovog mišljenja je bio moj mentor i profesor (da mu se Allah Uzvišeni smiluje) prof.dr. Muhammad Behaud-din Husayn, iz Duhuka, Kurdistan u Iraku, profesor na Odsjeku za kur'anske studije i hadisa na Međunarodnom Islamskom Univerzitetu u Maleziji. Uzvišeni Bog me počastio njegovim imenovanjem za člana naučne komisije za odbranu moje doktorske disertacije, a ne mogu riječima opisati veliku pomoć i podršku koju mi je pružio kroz smjernice i naučne savjete. Izuzetno cijenim njegov doprinos i molim Uzvišenog Allaha da mu se smiluje, kao i da ga nagradi najvišim stepenom u Džennetu, i da mene učini poput njega!

To su bili neki unutrašnji i vanjski faktori koji su uticali na slabljenje i uništenje Osmanskog carstva. Samo Svemogući Bog zna apsolutnu istinu o ovoj vjerskoj i ljudskoj tragediji!

Najvažniji i najteži zakon za Albance bio je zakon o obaveznom služenju vojnog roka, koji su oni na svaki način odbacivali. Ovaj zakon je također bio praćen podzakonskim aktima i porezima kako bi se zaštitila struktura nove vojske.⁸⁸ Ideja o pokretanju administrativnih reformi potekla je od nekih osmanskih intelektualaca koji su se školovali u Zapadnoj Evropi.⁸⁹

Osmanska delegacija u Parizu u pripremi naloga za reforme u halifatu Osmanskog carstva

⁸⁸ Tajar Zavalani, "Histori e Shqipnisë (Povijest Albanije)"; str. 170.

⁸⁹ Skender Rizaj, "Lidhja Shqiptare e Prizrenit (Albanska Liga u Prizrenu)"; str. 51.; Georges Castellan, "Histori e Ballkanit... (Povijest Balkana)"; str. 219; Mehmet Maksudoglu, "Ottoman history based mainly on Ottoman sources"; str. 328-329.

Koncept reformi u Carstvu u političkoj sferi značio je formiranje centralne vlasti, dok je u ekonomskoj sferi značio prodor industrije u državi.⁹⁰

Možemo reći da su ovakve društveno-političke reforme pomogle prodiranju zapadnoevropske misli kod Osmanlija općenito, a posebno među muslimanima. Osim toga, zavjera, cionističko-jevrejski i kršćansko-križarski projekti bili su vrlo važni faktori koji su uticali na pad Carstva.

Ovakve državne reforme uticale su i na Albance, ali u negativnom aspektu, jer su po mišljenju nekih učenjaka takve reforme u velikoj mjeri naškodile Albancima. Na primjer, civilna i vojna uprava prije administrativnih reformi bile su gotovo u potpunosti pod rukovodstvom Albanaca, a nakon sprovođenja reformi dolazili su zvaničnici iz centralne osmanske vlasti i drugih nealbanskih naroda.⁹¹ Takav postupak

⁹⁰ Hysamedin Feraj, "Skicë e mendimit politik shqiptar (Nacrt albanske političke misli)"; str. 68; Skender Rizaj, "Lidhja Shqiptare e Prizrenit (Albanska Liga u Prizrenu)"; 95; Hough Poulltan, "Muslim identity and the Balkan state"; str. 15.

⁹¹ Pogledajte opširnije kod: Hysamedin Feraj, "Skicë e mendimit politik Shqiptar (Nacrt albanske političke misli)"; str. 68-77.

je uticao na oštru reakciju Albanaca i konfrontacije sa strancima, koje je Visoka osmanska kapija slala na albanske teritorije. Jedna od negativnih posljedica po Albance je i veliko kršenje prava albanskih radnika i siromaha, kao i npr. ukidanje vojnog roka, jer se prije donošenja ovog zakona mogao plaćati vojni rok. Prije uvođenja novih reformnih zakona vojska je funkcionisala na bazi ratova, dok je nakon reformi period služenja vojnog roka bio *“od sedam do dvanaest godina”*.⁹²

Vrijedi napomenuti objektivno razmišljanje i ideje albanskog historičara, akademika Husamedina Feraja, koji u ovom kontekstu ističe: *“Kompleksnost reformi je komentarisana kao antialbanska, što je uticalo na pojavljivanje, formiranje i poticanje ideje nacionalnog jedinstva. (H. Hodža).*

Također su reforme negativno uticale na albansku tradiciju, koja je bila od velikog značaja i vrijednosti u rešavanju sporova i sukoba u zemlji. Pa su zbog toga mislili su da su nove reforme atak na Albance.

Dakle, kao što možemo uočiti iz navedenog, cijela ova situacija uticala je na jačanje ideje nacionalnog jedinstva protiv zajedničkog neprijatelja. Ideja nacionalnog jedinstva za Albance bila je najbolji i najmoćniji oblik u ostvarivanju albanske nacionalne i političke sigurnosti, a ova ideja je obuhvatila sve postojeće društvene i vjerske frakcije. Na osnovu ove ideje, smatrali su da je moguće bilo ostvariti političke interese svih slojeva u svim jezičkim, povijesnim, centralnim i kulturnim albanskim sferama. Takva ideja stvorila je političko i kulturno jedinstvo, a na osnovu ovog principa nastala je i ideja albanskog nacionalnog jedinstva.⁹³

⁹²Isto.

⁹³ Hysamedin Feraj, *“Skicë e mendimit politik shqiptar (Nacr albanske političke misli)”*; str. 68-77; Stavro Skendi, *“Zgjimi kombëtar shqiptar (Albansko-nacionalno buđenje).”*; str. 17-83.

Dakle, navedeni su samo neki od unutrašnjih i spoljašnjih faktora, koje je autor smatrao bitnim, a na osnovu proučavanja i istraživanja albanske historije i to su neke od negativnih posljedica koje su Albanci doživjeli nakon pada Carstva. Nema sumnje da postoje i drugi faktori, ali bih volio ostaviti prostora da ih proučava i neki drugi istraživač, a takođe povod ovome je i ograničen prostor koji posjedujem u ovoj doktorskoj disertaciji.

III: PITANJE EVROPE I ALBANSKO-NACIONALNOG JEDINSTVA

Sa pojmom *"Istočno pitanje"*, ciljам na to što i historičar Bedruš Šehu ističe: *"Balkanski događaji i ciljevi okupacije od strane velikih evropskih država, njihovi pokušaji i projekti za podjelu okupiranih balkanskih zemalja, međunarodni diplomatski dijalog protiv i u korist Turaka, pitanje porobljenih naroda i druga pitanja koja formulišu ono što historičari nazivaju "Istočnim pitanjem"*.⁹⁴

Na osnovu naše studije i istraživanja o razvoju i povijesnim događajima na Balkanu, došli smo do zaključka da postoji nekoliko glavnih faktora i uzroka koji su aktivno i direktno uticali na pitanje albanskog nacionalnog jedinstva. Među najznačajnijim su:

- Rusko-austrougarski konflikt oko pozicije ko će imati vodeću i dominantnu ulogu na Balkanu;
- Buđenje turskog nacionalizma kao rezultat francuske revolucije i slavensko-rusko-pravoslavnog pokreta političke dominacije;
- Odluke londonske i berlinske Konferencije, pakt Turaka sa Rusima na Svetom Stefanu o budućnosti Albanaca; kao i

⁹⁴ Bedrush Shehu, *"Çështje shqiptare në vitet e 30-ta të shek. XIX (Albansko pitanje 30-tih godina 19. stoljeća)"*; str. 15.

formiranje malih pravoslavno-hrišćanskih država oko Albanije, poput: Srbije, Grčke, Crne Gore i Bugarske, što je u velikoj mjeri ugrozilo albansku budućnost.⁹⁵

Pored ovih faktora važnu ulogu odigrala je i međunarodna zajednica i politička dešavanja sa svojim projektima uništavanja Osmanskog carstva. Albanski i nealbanski muslimani zajedno su proživeli razvoj orijentalnih dešavanja, posebno dešavanja koja su se odvijala na albanskim teritorijama.⁹⁶Što se tiče ruskog i slavensko-pravoslavno-vjerskog pokreta, možemo slobodno kazati da je ovaj pokret imao za cilj oslobađanje pravoslavnih kršćana od Osmanske i Austrijske vlasti, pod izgovorom da su stanovnici Rusije, Poljske, Čehoslovačke, Srbije, Hrvatske, Bugarske i Slovenije ljudi istog porijekla i krvi.⁹⁷

Svi su vjerovali da je Evropa slaba i neodrživa, i da je došlo vrijeme uništiti ih i da nestanu, te da će nakon njenog uništenja nastati veliko carstvo sa sjedištem u Istanbulu. Kada je izbio rusko-osmanski rat 1853-1856. godine, počeli su vjerovati da se približava vrijeme formiranja i uspostavljanja velikog i dugo očekivanog carstva.⁹⁸

Povijest nas podučava da je ujedinjenje Istočne i Zapadne Njemačke 1871. godine, podstaklo rusku ambiciju za ostvarenje svojih vjerskih ciljeva, što se i jasno vidi u riječima

⁹⁵ Hysamedin Feraj, **“Skicë e mendimit politik shqiptar (Nactr albanske političke misli)”**; str. 38.

⁹⁶ Opširnije pogledajte u poznatim djelima čuvenog albanskog prof. dr. Skendera Rizaja, **“Lidhja shqiptare e Prizrenit (Albanska Liga u Prizrenu)”**; str. 39; i: **“Opšta historija; Novo doba - 1453-1789”**; Priština, Kosovski Univerzitet u Prištini, Drugo izdanje, 1983., 317-321 i str. 355-356.

⁹⁷ Skender Rizaj, **“Lidhja Shqiptare e Prizrenit (Albanska Liga Prizrena)”**; 40; Mehdi Frashëri, **“Historia e lashtë e Shqipërisë dhe shqiptarëve (Drevna povijest Albanije i Albanaca)”**; str. 34-35.

⁹⁸ Isto, str. 40.

najpoznatijeg ruskog orijentaliste Nikolaja Jakovljeviča Danilevskog, koji u knjizi *"Rusija i Evropa"*, ističe: *"Orijentalno pitanje u 19. stoljeću je ključna karika u lancu dugih ratova između Rima i Grčke, odnosno katoličkog Rima i pravoslavne Grčke, pa su se na osnovu toga Njemci smatrali pristalicama Rima, jer su bili katolici, dok su Rusi bili sljedbenici pravoslavne Vizantije."*⁹⁹

Nikolaj Jakovljevič Danilevski

Prema ovom izvještaju stalno su se vodili, a vodit će se i dalje ratovi, posebno kada je poznato da će fenomen vjerske mržnje među Rusima postojati u njihovim srcima do Sudnjeg dana. Kako su tri carstva dominirala Evropom: Rusko, Njemačko i Austro-Ugarsko, tako su se čelnici pomenutih carstava počeli često sastajati u Berlinu, Beču i Petrogradu, kako bi planirali buduće evropske projekte.¹⁰⁰ I tako su diskutovali o vezanim pitanjima i položaju slovensko-pravoslavno-kršćanskih naroda, finansirali ih i duhovno podržavali, redovno podsticali ustanke u Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori i Srbiji protiv Osmanlija.¹⁰¹

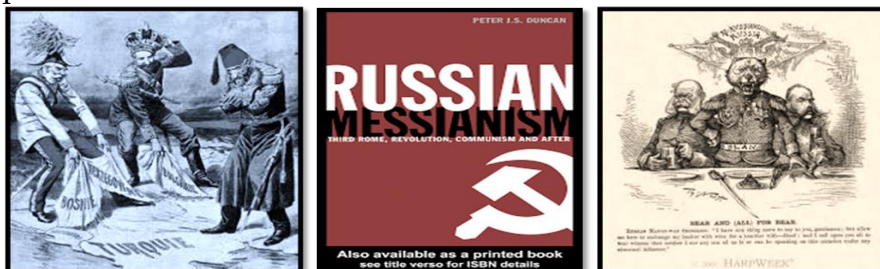
Nakon ovakvih događaja, Srbija i Crna Gora, pod uticajem rusko-slovensko-pravoslavnog pokreta, 01. Maja 1876. godine objavljuju rat Osmanskom carstvu. S vremenom je

⁹⁹ Skender Rizaj, *"Lidhja Shqiptare e Prizrenit (Albanska Liga u Prizrenu)"*; str. 43.

¹⁰⁰ Skender Rizaj, *"Lidhja e Prizrenit (Prizrenska Liga)"*; 44; Georges Castellan, *"Histori e Ballkanit (Povijest Balkana)"*; 342.

¹⁰¹ Mehmet Maksudoglu, *"Ottoman history based manily on Ottoman sources"*; 293; Justin McCarthy, *"Death and Exile"*; 6,10,12.

opasnost od ruskog pokreta postajala još opasnija i uočljivija, sve dok nije došlo do sukoba islama s kršćanstvom tj. muslimana s kršćanima, odnosno Evrope sa Azijom. U isto vrijeme Engleska je također objavila rat osmanskoj vlasti, pa se tako situacija još više pogoršala,¹⁰² do te mjere, da su se sve svjetske krstaške snage ujedinile protiv Osmanlija, odnosno protiv islama i muslimana.

Sve je to rezultiralo Berlinskim kongresom, na kojem su učestvovalе najveće evropske države, i koja je održana u periodu od 23. decembra 1876. do 20. januara 1877. godine, na kojem je istina izašla na vidjelo, odnosno fanatična vjerska i nacionalna mržnja prema islamu i muslimanima, i gdje je odlučeno da Osmanskom carstvu postave izuzetno teške zahtjeve. U Berlinu je također istaknuto i diskutovano i pitanje Albanaca. **Na ovom kongresu donesene su sljedeće odluke:**

- Razoružati muslimane u Bugarskoj i Bosni i Hercegovini;
- Ukloniti muslimanske zvaničnike iz ovih zemalja;
- Da u sastavu policije budu samo kršćani;
- Dozvola osmanskoj vojsci da može i dalje stajati na visokim tvrđavama;
- Ukloniti porez 1/10 i da poreznici budu lokalni;
- Koristiti slavensko-pravoslavni jezik u sudovima i upravi;
- Imenovati kršćane za guvernerе onako kako su imenovani u Libanu; i:

¹⁰² Isto, str. 48.

- Kazniti muslimane koji su učestvovali u zločinima nad kršćanima i njihovu obavezu materijalne naknade.¹⁰³

Ali u ovom dokumentu uopće nije bilo riječi o Albancima, njihovo pitanje je ostavljeno u zaboravu, diplomati pitanje Albanaca nisu čak ni uzeli u obzir.¹⁰⁴

Nakon završetka Kongresa poniženi i pognute glave, ne slažući se ovim dokumentom, Osmanlije su kategorički odbacile njegov sadržaj, dok vrhunac poniženja se dogodio 26. Juna 1878. godine, kada je Rusija bez oklijevanja objavila rat Osmanskom carstvu. U ovim vrlo kritičnim i teškim trenucima, također su i Srbija i Crna Gora objavile rat, koristeći njihovu preokupaciju Rusijom, i misleći da će Osmansko carstvo izgubiti moć i više neće moći vladati njohovim teritorijama.¹⁰⁵

S obzirom na brojčano i opremljenu slabost Osmanlija, bilo je sasvim jasno da im nije naklonjeno vođenje rata s Rusijom, gdje su slabosti već bile uočljive. Stoga, bili su prinuđeni da potpišu sporazum sa Rusijom, dokument sa 29 tačaka protiv Albanaca, odnosno protiv političke, geografske, nacionalne i kulturne budućnosti Albanaca i njihovih teritorija.¹⁰⁶

¹⁰³ Skender Rizaj, "**Lidhja Shqiptare e Prizrenit (Prizrenska albanska Liga)**"; 48-49; Nedžip P. Alpan-Nesim Koci, "**Shqiptarët në Perandorinë Osmane**"; 34; "**Historia e Popullit Shqiptar (Povijest albanskog naroda)**"- Tom II; 106-173.

¹⁰⁴ Iznenađujuće je da turski profesor dr. Mehmet Maksudoglu u svojoj knjizi nije pomenuo ništa o Albancima u Osmanskom carstvu i njihovoj ulozi unutar nje, kada u cijeloj svojoj knjizi govori o historiji Osmanskog carstva, to je zaista čudo!!!

¹⁰⁵ Isto str. 67; Uthman Uglu, "**Mudhekkirâtul-Emireti Aiše**"; Validi Es-Sulltan Abdulhamid Eth-Thâni, 11-56.

¹⁰⁶ Skender Rizaj, "**Lidhja Shqiptare e Prizrenit (Prizrenska Albanska Liga)**"; 69-70.

Takva situacija je uticala na Albance da oštro reaguju na politička dešavanja koja su bila uperena protiv njih i tako su od 1878. do 1885. godine, formirali prizrensku albansku Ligu kako bi se zaštitili od opasnosti koja im je prijetila. Albanska Liga je bila kao opšta albanska revolucija protiv stavova Osmanskog carstva i odnosa sa velikim kolonizatorskim državama, koji su bili na štetu Albanaca pa se ova Liga smatra od velikog značaja u povijesti suvremenih Albanaca. Govoreći o faktorima i uzrocima koji su uticali na njeno formiranje, poznati historičar, prof. dr. Skender Rizaj smatra, da su na formiranje Lige uticala četiri spoljna i unutrašnja faktora:

Zgrada u kojoj je održana Albanska liga Prizrena

- Sporovi i prepirke između velikih država na štetu i u korist Albanaca;
- Političko-socijalne i administrativne reforme Osmanskog carstva protiv interesa Albanaca;
- Deportacija i protjerivanje velikog broja Albanaca sa njihovih ognjišta, kao i:
- Velika i obavezna potreba za nezavisnošću.¹⁰⁷

¹⁰⁷ Skender Rizaj, "Lidhja Shqiptare e Prizrenit (Prirenska albanska Liga)"; str. 8

Ova Liga na samom početku nije željela biti odvojena od Osmanskog carstva, već je zahtjevala nezavisnost unutar samoga Carstva. Glavni razlozi za pojavu ove Lige jasno impliciraju riječi turskog historičara profesora Skendera Rizaja, koji ističe: *"Tursko-ruski rat 1877. godine istakao je činjenicu da su susjedne balkanske države povećale svoje apetite i želju da prošire svoje granice na štetu Albanaca i njihovih zemalja. Takva situacija je navela Albance da razmišljaju o svojoj budućnosti i situaciji u slučaju uništenja Osmanskog carstva. Također, mogu li prihvatiti grčku ili srpsku vlast i vratiti se ponovo ropstvu?! To je bio povod i podsticaj formiranja albanske Lige, formiranja nacionalne vlade u Albaniji, a potom i potpuna nezavisnost od osmanske vlasti."*¹⁰⁸

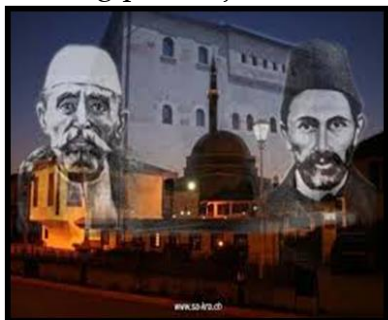

Proces održavanja Prizrenske Lige

Kao što možemo uočiti iz ovog izvještaja, Albancima su prijetili sa svih strana. Pomenuti profesor ističe i da je jedna od islamsko-vjerskih ličnosti koja je pomogla i učestvovala u formiranju Lige bio šejh, muftija muderris, hadži Imer

¹⁰⁸ Skender Rizaj, *"Lidhja shqiptare e Prizrenit (Prizrenska albanska Liga)"*; str. 115. Preuzeto od Mehmet Ali Ayni *"Milliyetçilik"*; str. 279-280.

Prizreni,¹⁰⁹ potom šejh hadži Zeka i šerijatski sudija šejh Ahmed Korenica, kao i neke druge poznate ličnosti s svealbanskog područja.

Hadži Imer Prizreni i Hadži Zeka

I konačno tokom Balkanskog Rata 1912-1913. godine, kada je pred vratima prijetila opasnost od podjele i rasparčavanja njihovih zemalja, 28. Novembra 1912. godine, u gradu Vljoza (Valona) - Albanija, proglasili su Deklaraciju Nezavisnosti Albanije pod vođstvom poznatog albanskog aktiviste i učenjaka Ismailja Ćemalija.¹¹⁰

¹⁰⁹ Rođen je 1820. godine u Prizrenu i bio je istaknut po vjerskim, sufijskim i nacionalnim aktivnostima. Umro je u Ulcinju, Crna Gora 1886. godine pod misterioznim okolnostima. Bio je proganjan od strane Osmanlija. Više o njegovom životu vidi: Abib Ahmeti, *“Theranda, Prizreni ndër shekuj (Seranda, Prizren kroz vjekove)”*; Orient, Prizren, 1996., str. 175-177.

¹¹⁰ Opširnije pogledajte: Skender Rizaj, *“Lidhja shqiptare e Prizrenit (Prizrenska albanska Liga)”*.

Dakle, u ovim okolnostima Albanci su se opredijelili za potpunu nezavisnost svoje države i napravili su takav nacionalni korak da su, proglašivši svoju državu nezavisnom, sebi stvorili mjesto na koje će se fokusirati i državu koju će štiti. Uvjereni smo da, kada bi se Osmanlije dobro odnosile prema Albancima, štatile ih i ispunile njihove zahtjeve, Albanci bi Osmanlijama bili najbolji oslonac i pomagač, jer je tako nešto povijesno dokazano.¹¹¹ Poznato je da u svakoj osmanskoj vojnoj ekspediciji komandant bio Albanac zbog osobina koje su ih odlikovale, kao što su: hrabrost, vjera, komandovanje i vojne vještine/sposobnosti. Kada bi čelnici Osmanlija razmišljali na ovaj način, i kada bi više investirali u Albance, možda se ne bi u potpunosti Carstvo uništilo.

A Allah najbolje zna!

¹¹¹ Nedžip P. Alpan-Nesim Koci, *“Shqiptarët në Perandorinë Osmane (Albanci u Osmanskom carstvu)”*; str. 15; *“Historia e Shqipërisë (Povijest Albanije)”*- drugi tom, str. 243.

IV: PITANJE EMIGRACIJE I IMIGRANATA

Iz onoga što smo gore istakli o raznim dešavanjima, promijenama i ratovima na albanskim teritorijama, možemo primjetiti da se orijentalno pitanje počelo tretirati sa političkog, ekonomskog, socijalnog i vjerskog aspekta. Jedno od tih pitanja bilo je i pitanje emigracije i muslimanskih emigranata, koji su protiv svoje volje bili prisiljeni emigrirati u različite zemlje, noseći sa sobom vjeru, dušu i ono što se može ponijeti. Ruske, srpske i bugarske snage su sklopile dogovor da izvedu ovaj projekat i počele ga primjenjivati u praksi, primoravajući tako mnoge muslimane da emigriraju, dovodeći na njihovo mjesto srpske, ruske, bugarske i crnogorske kolonije.

U ovom djelu ćemo ispitati najvažnije događaje koji su se desili tokom emigracije i deportacije muslimana sa njihovih ognjišta. U tom trenutku najteža situacija bila je na teritoriji Kosova, tako da, u ovom kontekstu i parlamentarac u osmanskom parlamentu, Osman Mustafa Efendi, rekao: *"Kosovski gradovi Piroć, Prokuplje i Leskovac, koji pripadaju kosovskom Vilajetu, okupirani su od strane Srbije. Svaki grad u vilajetu Kosova smatra se Albanijom, oni su duša i srce Albanije"*.¹¹²

Postojao je niz faktora koji su uticali i podstakli na iseljavanje Albanaca sa njihovih podneblja: neki od tih faktora bili su vjerski, dok su drugi bili ekonomski i politički. Ali, po svemu sudeći, glavni razlog je bio obavezni vojni rok u korist pravoslavnih Srba, kada je to već bilo opće poznato i jasno da su muslimanski Albanci prezirali srpsku vojnu uniformu više od svega.¹¹³

¹¹² Skender Rizaj, *"Lidhja Shqiptare e Prizrenit (Prizrenska Albanska Liga)"*; str. 77-78.

¹¹³ Isto, str. 79.

Jedan od razloga koji je Albance i muslimane primorao na emigraciju bio je i veliki teror i žestok pritisak koji su na njih vršili Rusi, Srbi i Crnogorci,¹¹⁴ u odbrani svoje pravoslavno-hrišćanske vjere. Povijesne knjige potvrđuju njihove zločine koji su se dešavali u raznim oblicima, kao npr.: silovanje muslimanki, krađa i konfiskacija imovine muslimana pretvarajući ih preko noći u siromašne i bolesne, potom paljenje džamija, dućana i drugih imovina, kao i mnoge druge vrste maltretiranja koje se ne mogu riječima opisati.¹¹⁵

Albanci-muslimani su se borili u odbrani svog nacionalnog i vjerskog identiteta, ali su zbog velikih pritisaka od strane Srba, Crnogoraca i Grka koji su bili fanatici i

¹¹⁴ O masakrima i drugim pogubljenjima Srba i Crnogoraca nad muslimanskim Albancima, pogledajte opširnije u veoma važnim historijskim izvorima i dokumentima kao što su: **El Medžzeretu fi Jugosllafia - Thertorja në Jugosllavi (Klanica u Jugoslaviji)**, Kuvajt, Darul-Vithak; Zekeria Cana, **“Gjenocidi i Malit të Zi mbi popullatën shqiptare 1912-1913- (Dokumente) – (Genocid Crne Gore nad albanskim stanovništvom 1912-1913- (Dokumenti)”**; Albanološki institut Prištine, Priština 1996., 11; Azem Ajdini, **“Masakra srbo-malazeze e Tivarit (Srpsko-crnogorski masakr u Baru)”**, Edlor, Tirana 1998.; Husein Kansu, **“Kosova inkinci Bosnya olmasin (Kosovo ne bi trebalo biti druga Bosna)”**; Yildizlar Matbaasi, Istanbul 1998., 11-33; Hakif Bajrami, **“Kosova-njëzet shekuj të identitetit të saj-argumente historike (Kosovo-dvadeset godina njegovog identiteta – historijski argumenti)”**; Era, Priština 2001., 77-81; AIITC, **“Gjenocidi serb në Kosovë (Srpski genocid na Kosovu)”**; Albanski institut za islamsku misao i civilizaciju, naučna sesija, jun 1999., 35, 44, 65; Harrila Kola, **“Gjenocidi serb ndaj shqiptarëve në viset e tyre etnike në Jugosllavi (Srpski genocid nad Albancima na njihovim etničkim teritorijama u Jugoslaviji, 1941-1967. godine)”**; Elton, Tirana 2000., 116-222; Bedri Tahiri, **“Adem Jashari legjendë e legjendave (Adem Jašari legenda legendi)”**; Rilindja, Treço izdanje, Priština 2001.; Bedri Tahiri, **“Agu i Lirisë-kronikë lufte, 22.02.1999-22.06.1999 (Zora slobode-ratna hronika 22.02.1999-22.06.1999)”**; Glas Kosova, Priština, 2001.

¹¹⁵ Justin McCarthy, **“Death and exile”**; str. 131-141.

ekstremni mrzitelji, bili primorani na emigraciju.¹¹⁶ Osim toga, jedan od povoda je bio i strah muslimana Balkana od prelaska u pravoslavno-kršćansku vjeru i naveo ih razmišljati o emigraciji, kao što se nažalost dogodilo sa muslimanima Bugarske, gdje je većina njih prešla na kršćanstvo, jer oni koji su postali kršćani, uspjeli su izbeći neljudska pogubljenja i mučenja od strane Srba i Bugara.¹¹⁷

Jedno od mišljenja historičara o iseljavanju Albanaca je i ekonomski faktor. Ovaj faktor je relativno tačan, jer se radi o malom broju onih kojih je emigriralo iz ekonomskih povoda. Zagovornici ove teorije su zapadni kršćani Evrope. Jedan od njih ističe: *"Ekonomski i društveni razvoj 19. stoljeća je uticao na talas emigracije u grupama da krenu putem Istanbula, koji je brojao 60 hiljada imigranata. Emigrirali su u: Grčku, Egipat, Rumuniju, Južnu Rusiju, Italiju i na kraju u Ameriku i Australiju. Kroz kontakte sa drugim stanovnicima, ovi emigranti su uspjeli odigrati važnu ulogu u zaštiti i očuvanju albanskog nacionalnog identiteta"*.¹¹⁸

Kao što smo već istakli, Albanci južne Albanije, koji su bili pravoslavci, imigrirali su iz ekonomskih razloga u potrazi za boljim životom, ali ne i Albanci-muslimani koji žive na sjeveru Albanije ili u drugim albanskim vilajetima.¹¹⁹ Prisilno iseljavanje Albanaca s njihovih područja bio je stari srpski projekat i ideja. Srpski historičari koji su bili snažni zagovornici ideje da se Albanci deportuju i zamjene drugim narodima iz

¹¹⁶ Isto, str. 1, 19, 59, 94.

¹¹⁷ Isto, str. 152-153.

¹¹⁸ Georges Castellan, *"Histori e Ballkanit (Povijest Balkana)"*; str. 379-380.

¹¹⁹ Petrika Thendžilli, *"Historia e Shqipërisë (Povijest Albanije)"*; 27; Muhamed Mufaku, *"Shqiptarët në botën arabe (Albanci u arapskom svijetu)"*; 97-130; Haris Silajdžić, *"Shqipëria dhe SHBA-të në arkivat e Uashingtonit"* - (Albanija i SAD, u arhivama Vašingtona"); 1991., Prijevod: Dželjalj Fejza, Znanje, Tirana 1999.; 25-42.

Jugoslavije, kažu da Srbija ako želi živjeti bezbjedno i mirno, mora očistiti svoju zemlju od stranih elemenata, svih osim srpskih. I ističu da su Albanci i muslimani dobrovoljno emigrirali bez ikakvog ruskog, srpskog ili bugarskog nasilja ili prisile!!!¹²⁰

Fenomen kolektivne emigracije albanskih Muslimana odvijao se na osnovu tajnog sporazuma između Turske i Jugoslavije tokom 1939-1944. godine,¹²¹ da napuste i oslobode albansku zemlju i da tamo nasele nove stanovnike, srpske nacionalnosti. Jugoslovenska vlada je silom i nasiljem primorala na iseljavanje više od osam hiljada albanskih muslimanskih porodica, kao što je to učinila u kosovskim gradovima Pirotu, Leskovcu, Prokuplju, Vranju i Kuršumlji,¹²² kao i u drugim gradovima; paljenjem njihovih domova, konfiskacijom imovine, uništavanjem sela i korištenjem raznih oblika nasilja nad životinjama. Zaista, ružna i vandalska djela počinjena su godinama nad albanskim muslimanima, odnosno u prvoj polovini 20. stoljeća, kada su spaljena i uništena 182 albansko-muslimanska sela.¹²³

Islamski vjerski poglavari, imami i ulema, nisu stajali skrštenih ruku, već su razmišljali o pitanjima svoje domovine i

¹²⁰ Skender Rizaj, *“Lidhja Shqiptare e Prizrenit (Prizrenska albanska Liga)”*; Zamir Shtylla, *“The Deportation of Albanians in Yugoslavia after the Second World-War 1950-1966”*; str. 233-239; Vaso Čubrilović, *“The Problem of Minorities in the Now Yugoslavia: The truth on Kosova”*; str. 301-306.

¹²¹ To je bio period vladavine Ataturka i nakon pada osmanskog halifata. Zvanično su 1924. vlast u Turskoj preuzeli jevrejski masoni, tj. administrativna, ekonomska i politička moć pala je u ruke masona.

¹²² Emin Plana, *“On the deportation of Albanians from the territory of Sanjak, of Nish, of Kosova 1877-1878-The Truth on Kosova”*; str. 73-78.

¹²³ Hakif Bajrami, *“Kosova njëzet shekuj të identitetit të saj (Kosovo-dvadeset godina njegovog identiteta)”*; str. 84.

muslimana, pa su tako pomno pratili političku situaciju. Iako nismo naišli ni na jedno istraživanje o djelovanju albanskih imama u ovakvim okolnostima kao što je to radila u Srednjem vijeku bosanskohercegovačka ulema i u nekim drugim zemljama, kao na primjer 1563. godine u Moriciusu, muftija općine Oran dozvolio je tajno praktikovanje vjere i pobožnosti (Al takij-jetu), dok u slučaju da muslimani budu prisiljeni da nasilno postanu kršćani, dozvolio im je da verbalno i formalno deklarišu nevjersto i širk (politeizam), dok su im srca puna imana (vjerovanja) ...¹²⁴

Albanske teritorije su imale imame koji su to odbijali i otvoreno se borili protiv nasilja, diktature, tiranije i fanatičnog srpsko-kršćanskog neprijateljstva. Prištinski muftija, Zenel-Abidin Efendija, koji je bio i poslanik u osmanskome parlamentu, hrabar i veoma istaknut, odavno je shvatio istinu i jad Albanaca, i istakao je da: ako se ovako nastavi, zemlju će naseliti mladi Srbi, koji dolaze iz Srbije radi stambenog zbrinjavanja, i da će na taj način muslimani izgubiti svoju stoljetnu djedovinu.

Zenelj - Abidin Efendija

¹²⁴ Journal of the International Institute of Islamic Thought and Civilization, (ISTAC), Tom. 6:1, Abdal-Rahim Muddathir, "Muslim Minorities in Western Societies, the Medieval scene"; str. 10.

Muftija Zenelj-Abidin Efendija je pripremio i izvještaj o stanju kosovskog Vilajeta i predstavio ga osmanskom parlamentu i nakon što je pročitano pred parlamentarcima, Muftija je ustao i rekao: *"Gospodo! Pročitao sam vam pismo koje je poslao kosovski Vilajet u kojem nam je jasno i razumljivo objašnjeno sve što se tamo dešava. Dakle, ukratko: idemo tamo i borimo se! U suprotnom ili ginemo ili biramo "bilo koju drugu alternativu", za sigurnost i zaštitu naše zemlje!"*¹²⁵

Kakav divan stav i kakve iskrene i odlučne riječi, ali očigledno da ovo pismo nije prodrlo do ušiju parlamentaraca i prisutnih! Nažalost, muslimani su protjerani iz svojih sela i domova jer su im Rusi i Bugari uništili i spalili domove, prisiljavajući ih da pobjegnu i napuste svoja vjekovna ognjišta, kao npr. u događaju u aprilu 1877. godine, kada je ruska vojska naoružala Bugare i potaknula ih na sveti pravoslavni vjerski rat u spaljivanju muslimanskih domova i njihovom pokolju. S druge strane, kršćanska vlast Crne Gore je prijetila lokalnim muslimanima i postavljala im dva uslova: Ili imigrirajte i napustite svoja sela ili uzmite oružje i borite se.¹²⁶ Ova situacija je bila veoma teško iskušenje za muslimane, jer su imali opciju *"Boriti se za svoju imovinu ili prepustiti je Srbima."*¹²⁷

¹²⁵ Skender Rizaj, **"Lidhja Shqiptare e Prizrenit (Albanska prizrenska Liga)";** 78. Preuzeto iz Basbakanlik arhive, Istanbul, Meclisi Meb'usan, II-ed, cild 13, Aralik 1877 -16 Subat, 1878 In'ikadlar, Istanbul 1954., 77-78.

¹²⁶ Skender Rizaj, **"Lidhja Shqiptare e Prizrenit (Prizrenska albanska Liga)";** 79.

¹²⁷ O statistici, odnosno najpreciznijem broju imigranata i deportiranih diljem svijeta. Vidi: Justin McCarthy, **"Death and exile";** 88-91, 159, 161, 162, 163, 164; Prema riječima poznatog albanskog historičara Skendera Rizaja, britanski ambasador u Istanbulu Layard rekao je da ruska i bugarska vojska imaju za cilj da deportuju sve muslimane sa Balkana i da im konfiskuju imovinu.; Skender Rizaj, **"Lidhja shqiptare e Prizrenit (Prizrenska albanska Liga)";** str. 81; Hough Poullton, **"Muslim identity and the Ballkan State";** str. 19-20.

Obje opcije su bile teške i gorke. Koliko nam je poznato, nijedan Albanac-musliman nije pristao služiti srpskoj i crnogorskoj vojsci, već su slomljenog srca radije imigrirali. I tako, Albanci iz Niša, koji je bio grad kosovskog Vilajeta, imigrirali su u središnji dio Kosova, pošto su bili na sjeveroistoku Kosova, neki drugi su imigrirali ka Istanbulu, proživjevši težak život bez novca, bogatstva i vatana. Prema statističkim podacima, samo u periodu od 1877-1879. godine, više od milion Albanaca i muslimana je deportovano sa Balkana u druge zemlje.¹²⁸

Prizor iseljavanja Albanaca

Prilično su bili iznenađujući stavovi i ponašanje Osmanskog carstva u posljednjem periodu, odnosno način na koji su transportovani imigranti, jer su čak posuđivali brodove iz Engleske, Francuske, Egipta i Rusije, potom određivali posebne zemlje za njihovo iskrcavanje u Edirne, Istanbulu, Čanakkale, Samsun i Izmir.¹²⁹

¹²⁸ Skender Rizaj, "Lidhja Shqiptare e Prizrenit (Prizrenska albanska Liga)"; str. 80.

¹²⁹ Isto, 80-81; Hough Poullton, "Muslim identity and the Balkan State"; 146-148.

Broj imigranata i izbjeglica stalno se povećavao i usmjeravan je na različite pravce tokom njihovog bijega. Njihovo stanje se toliko pogoršalo da su čak počeli prosjačiti po ulicama u mjestima gdje su bili naseljeni, kao što je npr. slučaj u Prizrenu, gdje su desetine hiljada deportovanih bili smješteni i zbrinuti od strane posebnih saveta formiranih da se brinu o njima.¹³⁰ Imigranti-muslimani, iako su proživjeli teške trenutke u inostranstvu, nisu ostali mirni, već su krenuli da se sami snalaze, napisavši 145 žalbi, organizovali su demonstracije kako bi pridobili javno mnijenje, odbranili podjelu i rasparčavanje svojih zemalja u korist Srba, potom pozivali zapadne države da intervenišu i dozvole im da se vrate svojim domovima, ali je na kraju sve bilo bezuspješno. Izgubili su domovinu i svoj imetak, pa čak su im i duše bile uništene na stranim i nepoznatim mjestima, gdje se nije znalo šta će im se sutradan dogoditi, odnosno šta će biti s njihovim životima. Prava istina o njihovom stanju najbolje je poznata samo Svemogućem Bogu!¹³¹

Na osnovu informacija i povijesnih izvora kojih posjedujemo, jasno možemo vidjeti da su muslimanski emigranti sa Balkana krenuli ka Anadoliji, pojedini od njih ka Siriji, neki ka Kipru, dok neki ka Arapskom Poluostrvu u: Halepu, Damasku, Adani, Diarbakiru, Selaniku, itd.¹³² Dok samo u kosovskom Vilajetu naseljeno je blizu 200 hiljada emigranata, više od 5000 hiljada u gradu Kumanovo, današnjoj Sjevernoj Makedoniji, kao i na mnoga druga područja, naravno

¹³⁰ Isto.

¹³¹ Isto, str. 83.

¹³² Justin McCarthy, *“Death and exile”*; 36-37, 65, 89; *“Muslim identity and the Balkan States”*; Yulian Konstantinov, *“Strategies for sustaining a vulnerable identity – the case of the Bulgarian Pomaks”*; str. 33-53.

da je ovdje nemoguće pomenuti ih sve zasebno.¹³³ Moramo pomenuti i razjasniti jednu veoma bitnu stvar: Žarku želju albanskih emigranata općenito, dok muslimana posebno, povratak svojim domovima i da ponovo vrate svoj imetak, ali, Osmanlije su ih znatno omele do te mjere, da su pojedini sluzbenici čak i životom platili te zabrane od strane emigranata, jer su ih osmanski službenici sprečavali i nisu im dozvoljavali povratak svojim kućama.¹³⁴

Takav stav od strane Osmanlija nije bio ispravan, tj. bio je pogrešan i prilično loš, te takav njihov postupak im se ne može oprostiti. Trebali su im dozvoliti individualni ili kolektivni povratak na svoja ognjišta; i kada bi ratovali, borili bi se za svoju domovinu sve do svoje smrti. Ali, u posljednjem periodu Carstvo je toliko oslabilo, da se Srbija i Crna Gora nisu nimalo bojali, niti im pridavali na značaj.¹³⁵ Prema dostupnim francuskim, osmanskim i engleskim historijskim podacima, čak su i imigranti koji su se nastanili u grčkim zemljama, neprestano i uporno tražili povratak u svoju domovinu.¹³⁶

Vrijedi napomenuti izvještaj srpskog fanatičnog zločinca,

¹³³Broj bosanskih emigranata premašio je 50.000 hiljada za vrijeme austrougarske vladavine 1878-1918. godine. Opširnije pogledajte: Fikret Karčić, **"The Bosniaks and the challenges of modernity"**; str. 53; Journal of Islamic Studies, 5:2, July 1994.; Dr. Muhamed Mufaku, **"Two Hijras and two Fatwas"**; str. 242.

¹³⁴ Skender Rizaj, **"Lidhja Shqiptare e Prizrenit (Prizrenska Albanska Liga)"**; 87-88.

¹³⁵ Uporedite fenomen procesa iseljavanja Albanaca i emigracije bosanskih Muslimana na osnovu podataka u Journal of Islamic Studies, 5, 2 July, 1994., **"Islam and Muslims in Bosnia"**; Dr.Muhamed Mufaku, **"Two Hijras and two Fatwas"**; 242-253.

¹³⁶ Skender Rizaj, **"Lidhja Shqiptare e Prizrenit (Prizrenska albanska Liga)"**; 89; Ibrahim Daut Hodža, **"Viset kombëtare shqiptare në shtetin grek (Albanske nacionalne oblasti u grčkoj državi)"**; 85, 99, 139, 170, 224, 233.

vođe i ideologa deportacije i protjerivanja muslimana Vase Čubrilovića, u izveštaju kojem navodi: *“Proces protjerivanja i deportacije Turaka (Albanaca, Bosanaca, Turaka i Čerkeza) iz njihovih sela i gradova, te njihova zamjena došljacima iz Srbije i Crne Gore, odvija se mnogo brže nego što smo zamišljali. Srbi mučeni od Albanaca koji su izbegli u nečista planinska područja vratili su se u prazna sela. Stanovnici Crne Gore su se postepeno vraćali u ova sela i gradove očišćena od Albanaca i Muslimana, pa su tako počela da niču nova srpska sela, jer ih nije bilo ...”*¹³⁷

Vaso Čubrilović

¹³⁷ Poznati istoričar prof. dr. Skender Rizaj, komentarišući riječi pomenutog zločinca, kaže: “Historijski nije tačno da su Albanci iz vilajeta Kosova naštetili Srbe, ovo je laž i izmišljotina, jer se baš suprotno desilo. Poznato je da je i Albanska liga štitila Srbe i da na ovim prostorima nije bilo Srba čiste srpske krvi. Kosovski Srbi su bili pravoslavni Albanci koji su vršili vjerske obrede na jeziku pravoslavne crkve.” Skender Rizaj, **“Lidhja Shqiptare e Prizrenit (Prizrenska albanska Liga)”**; 97-98; Šefčet Dibrani, **“Feja në shërbim të Kombit (Vjera u službi naciji)”**; www.albmuslim-yahogroups.com.

To je bilo s jedne strane, dok su s druge strane, prema nekim albanskim i turskim historičarima, posljedice koje je ostavilo takvo kolektivno iseljavanje Albanaca, Turaka i Bošnjaka, pretrpjeli su i sami Srbi... Prema riječima prof. dr. Skendera Rizaja, Srbi su od muslimana uzimali žito, minerale i druge komercijalne proizvode, a sada su im nakon masovnog protjerivanja uskraćene te beneficije. Srpski historičar Milan V. Smilanić, upozorio je Srbe na ekonomsku štetu koja će nastati deportacijom Albanaca.¹³⁸

Teritorije Albanaca prije emigracije¹³⁹

¹³⁸ Isto, str. 93.

¹³⁹ Prikazana slika je karta teritorije koja je pripadala Albancima i Muslimanima prije prisilne emigracije. Obilježeno u plavoj boji su bila podneblja i mjesta gdje su živeli Albanci i Muslimani. Danas te teritorije su aneksirane i prisvojene nasilno susjedima tokom prve polovine 20. stoljeća. Albanci i Muslimani u ovim krajevima su izgubili više od polovinu svoje domovine prisilnom emigracijom i naseljavanjem novih imigranata susjednih zemalja.

Političke i društvene posljedice koje su nastale nasilnim iseljavanjem Albanaca i muslimana je i rađanje velike mržnje između muslimana i Srba, mržnja koja će trajati do Sudnjeg dana.¹⁴⁰ Do jučer su živjeli zajedno i bili komšije na selu ili u gradu, pomažući jedni drugima, dok sada od starih veza i prijateljstava nije ostalo ništa i odjednom je sve nestalo.

Muslimani su tako shvatili istinu o Srbima i njihovim osjećanjima, kao i veliku mržnju koju su u svojim srcima krili. Srbi su koristili svaku priliku da ubijaju ili terorizuju Albance i muslimane, a to se dešavalo i sada pre samo nekoliko godina u Bosni i Hercegovini a također nedavno i na Kosovu, slično onome što su idolopoklonici nekada radili Poslaniku, a.s., i njegovim prijateljima ashabima, r.a. (Neka je Allah zadovoljan njima!).

U ovom kontekstu i historičar prof. dr. Skender Rizaj navodi da je broj sela i gradova koji su ostali prazni deportacijom muslimana sa Kosova bio veliki, a kasnije su ova mjesta zamjenjena srpskim naseljenicima i pretvorena u srpske gradove i sela, kao npr. Leskovac, koji je brojao oko 87 sela sa 2.445 muslimanskih kuća i 16.327 stanovnika. Onda u Prokuplju je bilo 72 sela, 785 kuća i 13.239 stanovnika itd. Dakle, ukupan broj je bio: 227 sela, 5.793 kuća i 42.300 stanovnika. Za sada dovoljni su samo ovi statistički podaci, dok ćemo o ostalim podacima kasnije govoriti.

Tako se ovo poglavlje završava sa svim ovim podacima koji su se odnosili na nemile i strašne događaje, jer Albanci - muslimani, kako u prošlosti tako i danas, bili i ostali žrtve ovakvih zloslutnih dešavanja u svim pravcima i na svim poljima.

¹⁴⁰ Isto.

Ne bismo se trebali iznenaditi ako vidimo da se albanski muslimanski učenjaci u ovom izuzetno teškom historijskom periodu budu fokusirali na dva važna pitanja:

1: Zaštita identiteta islamske vjerske misli; i:

2: Zaštita albanske nacionalne misli.

Nadam se da smo uz Allahovu, dž.š., pomoć uspjeli predstaviti neka od najvažnija obilježja albanske povjesti.

Dok istinu najbolje poznaje samo Allah Sveznajući!

TREĆO POGLAVLJE

VJERSKO STANJE NA ALBANSKIM TERITORIJAMA U SAVREMENOM DOBU

I: ŠIRENJE ISLAMA NA ALBANSKIM TERITORIJAMA

Principi i fenomeni povijesnog širenja islama

Prvi kontakti Albanaca sa Arapima datira još iz antičkog doba, a prema nekim mišljenjima postojali su kontakti i prije Hristovog rođenja.¹⁴¹ S obzirom na zavidan geostrateški položaj, direktna trgovina i razne veze sa arapskim i turskim zemljama u trgovinske svrhe ili u širenje islama, uočene su već u predosmanskom periodu.¹⁴² Ako prihvatimo ovu činjenicu, onda možemo reći da je prodor i širenje islama u ovim zemljama započeo najprije sa trgovcima i posjetiocima. Kada su Osmanlije oslobodile ove zemlje, širenje islama je počelo sve življe da se intenzivira među pojedincima.¹⁴³

Albanci-muslimani činili su većinu stanovnika Balkana u odnosu na druge narode i živjeli su u četiri albanska vilajeta:

¹⁴¹ Muhamed Mufaku, "Shqiptarët në botën arabe (Albanci u arapskom svijetu)"; 7.

¹⁴² Nedžat Ibrahim, "Islami në Ballkan para shek. XV (Islam na Balkanu prije 15. stoljeća)"; Glas Islama, Prizren 2000.; 6; Noel Malcolm, "Kosova një histori e shkurtër (Kratka historija Kosova)"; str. 96-119, 120-143.

¹⁴³ Ferit Duka, "Momente të kalimit në Islam të popullsisë shqiptare në shek. XV-XVI - (Momenti prelazka na islamu albanske populacije tokom 15 i 16. stoljeća)"; në: Simpoziumin Ndërkombëtar "Feja, Kultura dhe Tradita Islame ndër Shqiptarët (Vjera, Kultura i tradicija kod Albanaca)" - Starješinstvo Islamske zajednice Kosova, Priština, 1995.; Selami Pulaha, "The Albanians in Kosova in the 12th -18th centuries, në: Truth on Kosova"; str. 33-44.

vilajetu Kosova, vilajetu Skadra, vilajetu Manastira i vilajetu Janine.¹⁴⁴ Postoje različita mišljenja o načinima širenja islama na ovim prostorima, i to posebno među albanskim intelektualcima i historičarima. Neki su mišljenja da se islam širio nasiljem i mačem,¹⁴⁵ ali ova ideja je potpuno neosnovana, jer većina historičara smatra da se islam širio mirom i dobrim ponašanjem,¹⁴⁶ sa ubjeđenjem i slobodnom voljom i željom,¹⁴⁷ bez ikakvog nasilja ili vjerskog pritiska,¹⁴⁸ i to je historijska činjenica koja se ne može pobiti. Jedan od stavova je, da se islam širio ponekad silom a ponekad mirom.¹⁴⁹

¹⁴⁴ Po aty, Kristaq Prifti, *“Popullsia Muslimane Shqiptare në Ballkan në fund të shek. XIX dhe në fillim të shek. XX (Albansko-muslimanska populacija na kraju 19. i početku 20. stoljeća)”*; Në: Truth on Kosova, 153-166.

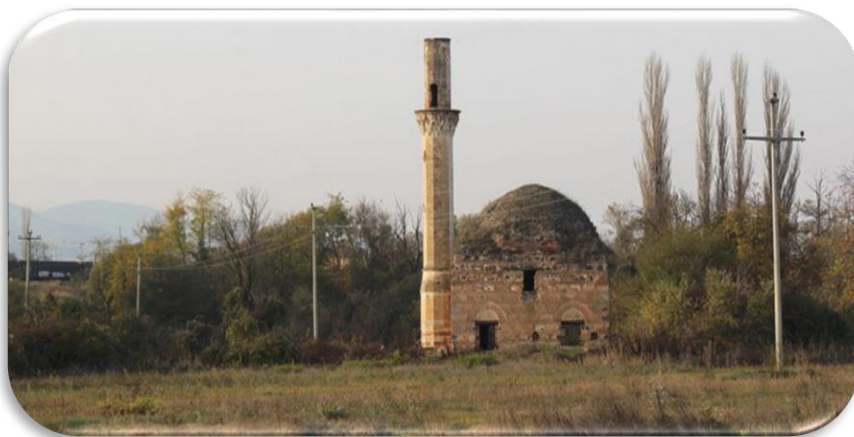
¹⁴⁵ Don Shan Zefi, *“Islamizimi i shqiptarëve gjatë shekujve (Islamizacija albanaica kroz vjekove)”*; Drita, Prizren 2000; 57-86, 96, 102, 122, 123, 147, 148.

¹⁴⁶ Stavro Skendi, *“Zgjimi Kombëtar Shqiptar (Nacionalno-albansko buđenje)”*; str. 21-22.

¹⁴⁷ Dr. Muhamet Pirraku, *“Roli i Islamit në integrimin e Shqipërisë etnikë dhe të kombit shqiptar (Uloga islama u integraciji etničke Albanije i albanske nacije)”*; u: Vjери, kulturi, i islamskoj kod Albanaca), str. 41-54-58.

¹⁴⁸ Dr. Ali Hadri, *“Historia e Popullit Shqiptar për shkollat e mesme (Povijest albanskog naroda za srednje škole)”*; Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Priština 1967., str. 76.

¹⁴⁹ *“Historia e Popullit Shqiptar (Povijest albanskog naroda)”*; grupa autora, za četvrti razred višeg obrazovanja, četvrto poglavlje, str. 104; Petrika Thëngjilli, *“Historia e Popullit Shqiptar (Povijest albanskog naroda)”*; str. 306-312; *“Historia e Popullit Shqiptar (Povijest albanskog naroda)”*- prvo poglavlje, str. 342-344; Akad Mark Krasnići, *“Aspekte mitologjike-besime e bestytни (Mitološki aspekti – praznovjerna vjerovanja)”*; Buđenje, Priština, 1997., str. 70-81.

Drevna džamija Tabanoc sagrađena sredinom VII-IX. stoljeća.

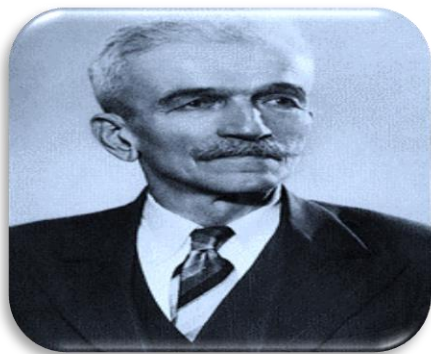
U ovom kontekstu neki historičari ističu: *“Islam se široko proširio na Balkanu u vrijeme kada je osmanska vlast bila pozicionirana. Balkanski narodi su u islam ušli na različite načine. Većina Bošnjaka je odmah prešla na islam, prihvatajući čak i osmansku vlast bez ikakvog otpora¹⁵⁰ i na početku 16. stoljeća islam je bio dominantna vjera u cijeloj Bosni,¹⁵¹ jer su Bošnjaci pripadali jeretičkoj kršćanskoj sekci bogumila, čija su učenja bila suprotna ortodoksno-vjerskim i bila bliža islamu. Iako su Bošnjaci prešli na islam, tj. primili novu vjeru, nisu se poturčili, već su sačuvali svoj jezik i tradiciju”.*

Ogromna većina Srba, Crnogoraca, Bugara, Makedonaca i Grka nije prihvatila islam zbog velikog uticaja pravoslavne crkve i njene fanatičnosti. Od njih je samo nekoliko pojedinaca prešlo na islam, i oni koji su prešli na islam vremenom su asimilirani u Turke, jer su bili manjina i crkva ih nije prihvatila kao Srbe, zbog pokatoličavanja ili prelaska na islam. Islamizacija Albanaca se odvijala gradualno i kontinuirano

¹⁵⁰ Isto, str. 70, 92.

¹⁵¹ Isto, str. 70, 92.

kako zbog uticaja političkih, ekonomskih, socijalnih i psiholoških faktora, tako i zbog drugih faktora koje ćemo u nastavku istaći.¹⁵² U drugoj polovini 16. stoljeća, polovina albanskog stanovništva koji su živjeli u gradovima prešlo je na islam, dok su u 17. stoljeću prihvatili islam po selima. Islam nije negativno uticao na jezik, tradiciju i običaje Albanaca, naprotiv, čak je više ojačao i još više sačuvao nacionalna osjećanja Albanaca.¹⁵³ Što se tiče širenja islama mirnim putem, postoje činjenice koje to i potvrđuju, čak i od samih neprijatelja islama. Poznati srpski historičar Vladislav Škarić veli: *"Osmanlije je karakterizirala vjerska tolerancija i rijetko su prisiljavli ljude da prihvate islam silom. Kršćani su prihvatili islam svojom voljom. Oni koji su na silu prihvatili islam, to su bila djeca kršćana koji su služili u Osmanskoj vojsci i bili prisvojeni od malih nogu!"*¹⁵⁴

Vladislav Škarić

¹⁵² Iz pravnih i zakonodavnih razloga, ali ne i iz vjerskih - pa neki istraživači pretpostavljaju albanske sveštenike. Vidi opširnije knjigu Don Zefa Šanija: *"Islamizimi i shqiptarëve gjatë shekujve (Islamizacija albancaca kroz vjekove)"*; str. 88, 101.

¹⁵³ Skender Rizaj, *"Kosova gjatë shekujve XV, XVI, XVII, administrimi, ekonomia, shoqëria dhe lëvizja popullore (Kosovo tokom 15-16-17. stoljeća, administracija, ekonomija, društvo i narodni pokreti)"*; str. 460-461.

¹⁵⁴ Isto, str. 461-462.

Dakle, kao što možemo vidjeti, islam se širio mirnim putem a ljudi su na islam prelazili u grupe i osjećali se sretno i zadovoljno svojim odabirom. Počeli su osjećati slast vjere i imana nakon patnje i okrutnosti koje su pretrpjeli od strane crkve, kao i duševne patnje i društvena poniženja prije prihvatanja islama. Kada su se uvjerali u istinost islama, nakon poniženja postali su poštovani, nakon što su bili slabi, postali su jaki; nakon što su bili zarobljenici, postali vladari i vođe; nakon siromaštva, postali su bogati; budući da su živjeli u tami trojstva i idolopoklonstva, u tami siromaštva i bijede od društvene nepravde, ugledali su uputu i božansko svijetlo. Njihove patnje bile su raznolike!

S punim uvjerenjem tvrdim da su Albanci voljeli islam, zato su i prihvatili islam kao svoju vjeru. U islamu su se osjećali potpuno mirno i spašeno od onih koji su im naudili u prošlosti. Neka je hvala Gospodaru svjetova, dok oni koji su tirani, bez imalo sumnje njih čeka bolna patnja!

Oni koji pretpostavljaju i glasno tvrde da se islam širio snagom i nasiljem među Albancima, su ili marksisti-lenjinisti, ateisti ili fanatični katolički sveštenici, koji su školovani u vaticanskim krugovima u Rimu. Ovakva kampanja protiv albanskih muslimana bila je i nastavlja biti dio misionarskog projekta evropskih kršćanskih krstaša, kako bi posijala sumnju i pokolebljivost u srca muslimana.

II: RAZLOZI KOJI SU UTJECALI DA ALBANCI PRIME ISLAM

Pitanje razloga i uzroka¹⁵⁵ koji su značajno utjecali da Albanci prihvate islam, te upoznaju ciljeve i svrhu je veoma teško definisati, te ćemo zbog toga prepustiti ovu stvar Sveznajućem Bogu, Koji poznaje ono što je tajanstveno i vidljivo i On Je Taj Koji zna šta je skriveno u srcima ljudi. Kompleksnost ovog pitanja je usko povezano s društvenim, etničkim, političkim, geografskim i nacionalnim okolnostima, potom polazeći od činjenice da su izvori ovih informacija veoma slabi i ograničeni, dužni smo ne davati kategorička mišljenja o razlozima Albanaca po ovom pitanju. Kao što smo već naveli, istinu o ovome najbolje zna samo Sveznajući Bog.¹⁵⁶

Iako je ova tema kompleksna, albanski izučavatelji i poznavatelji povijesti Osmanskog carstva i albansku povijest, pokušavali su tokom svojih proučavanja ljudske pvojesti i drugih civilizacija da dođu do nekih rezultata o razlozima prelaska Albanaca na islam. Takve se ideje mogu svesti na sljedeće:

- Prema nekim historičarima, postojao je veoma jak razlog koji je Albance natjerao da prihvate islam, a razlog je bio psihički i duhovni i ima blisku vezu s historijom vjerskih ratova, heretičkih, krstaških ratova koji su se odvijali protiv islama na Balkanu; zatim stalna povijesna konfrontacija

¹⁵⁵ O razlozima prelaska Albanaca na islam pogledajte djelo: Abib Ahmeti, "Theranda-Prizreni ndër shekuj (Seranda-Prizren tokom vjekova)"; str. 84-90; Mark Krasnići, "Aspekte mitologjike-besime e bestytini (Mitološki aspekti – praznovjerna vjerovanja)"; str. 70-81.

¹⁵⁶ Muhamet Pirraku, "Shkaqet e kalimit në Islam të shqiptarëve (Razlozi prelaska Albanaca na Islam)"; u naučnom časopisu Përparimi (Napredak), Priština 1991.; (godina XLV 2), str. 185-186.

između grčke i latinsko-katoličke crkve između 12. i 14. stoljeća, kako bi dominirali i podčinili balkanski narod. Ovi događaji i ratovi podstakli su mržnju Albanaca i njihovo napuštanje crkve i shodno tome, počeli su tražiti izlaz u nekoj novoj vjeri,¹⁵⁷ a samo su u islamu pronašli duhovni i fizički smiraj, te s tim zadovoljili svoje potrebe ovog i Budućeg svijeta i to je jedan od razloga što su otvoreno prihvatili islam kao svoju duhovnu vjeru.

- Utjecaj islama na Albance bio je velik i nesumnjivo je odigrao veliku i aktivnu ulogu u njihovim životima, posebno po pitanju nacionalnog, kulturnog i politikčkog jedinstva. Islam s tolerantnim, humanim i društvenim principima i karakteristikama koje posjeduje, nije samo vjera, nego je i način individualnog i društvenog života, primjer za druge i dinamična kultura s duhovnim, moralnim, vjerskim, odgojnim, etičnim, kritičnim, društvenim, pravnim, naučnim, filozofskim i drugim karakteristikama ... Islam nije vjera Turaka ili Arapa, nego vjera svih ljudi i pouka svima, bez razlike u boji, rasi ili naciji, uključujući i Albance. Vjerovanje u Svemogućeg Boga natjeralo ih da se okrenu od obožavanja idola i ljudi. Ovi razlozi su ranije naveli i Arape da povjeruju Svemogućem Bogu, povod koji je kasnije bio i natjerao Albance kao i Arape da prime islam. Takvi principi islama bili su bliži shvatanju Albanaca, nego li neka druga filozofija, potom uzaludna i komplikovana ljudska vjerovanja.¹⁵⁸

¹⁵⁷ Muhamet Pirraku, "Roli i Islamit në integrimin e Shqipërisë etnike dhe të kombit shqiptar (Uloga islama u integraciji etničke Albanije i albanske nacije)"; u: Feja, Kultura dhe Tradita Islame ndër Shqiptarët (Vjeri, kulturi i tradiciji Albanaca) str. 42, 44.

¹⁵⁸ Pogledajte opširnije članak prof. Dr. Muhamet Pirraku o razlozima prihvatanja islama od strane Albanaca, kod: Muhidin Ahmeti, "Rreth

- Prema pojedinim historičarima, prvi koji su primi islam bili su elita (aristokracija), koji su imali za cilj održati visok položaj u društvu da bi mogli učestvovati u vladajućoj elitnoj vojsci Carstva. Bilo je i Albanaca koji su imali ambicije da steknu bogatstvo, vlast i visoke položaje u Carstvu, koje je bilo najveća svjetska sila tog perioda.¹⁵⁹ Prema mom mišljenju, ovakvih je bilo malo i ne mogu predstavljati većinu koji su islam primili iz gore pomenutih razloga.

- Prema nekim albanskim kršćanskim historičarima, nedostatak pravoslavnih i katoličkih teologa doveo je do duhovne praznine ljudi, koji nisu bili potpuno uvjereni u svoju vjeru, te su se zbog toga okrenuli od svoje vjere i prihvatili islam.¹⁶⁰

- Jedna takva konstatacija je bez imalo sumnje velika neistina, zato što je Vatikan bio uvijek s njima povezan i uvijek im pomagao kako materijalno, tako i duhovno, i ni na koji način i do dan-danas se nije udaljio od njih.

- Jedan od razloga koji je uticao da Albanci prime islam bio je i uzrok otvorene i tolerantne prirode islama, čega nije bilo u pravoslavnoj vjeri. Islam je vjera koja se lahko i jednostavno sprovodi u svakodnevnoj praksi, a također su i djeca iz albanskih elitnih porodica išla u školu besplatno. Zahvaljujući islamu narod je mogao preći iz jednog sloja

përhapjes së Islamit ndër shqiptarët (O širenju islama kod Albanaca)"; Pero, Prizren, drugo izadnje, str. 25-34.

¹⁵⁹ Skender Rizaj, "Kosova gjatë shekujve XV, XVI, XVII, administrimi, ekonomia, shoqëria dhe lëvizja popullore (Kosovo tokom 15, 16, 17. stoljeća, administracija, ekonomija, društvo i narodni pokreti)"; str. 463; Don Shan Zefi, "Islamizimi i shqiptarëve gjatë shekujve (Islamizacija Albanaca kroz vjekove)"; str. 62-63.

¹⁶⁰ Stavro Skendi, "Zgjimi kombëtar shqiptar (Buđenje albanske nacije)"; str. 22-23.

društva u drugi, a ne kao što je to bio slučaj u Evropi i srpskom feudalnom sistemu.¹⁶¹

- Islam je ljudima dao veliku vrijednost, omogućio im bolji društveno-socijalni život u svakom pogledu i također im omogućio blagostanje kako na ovome svijetu, tako i spas na Budućem. Kada je riječ o načinu i metodi prelaska Albanaca na islam i ceremonijama koje su se dešavale kada je neko primio islam, historičari kažu da se prelazak s hrišćanske vjere na islam odvijao zvaničnom ceremonijom. Ponekad je na islam prelazio samo domaćin kuće, često čitava porodica, a ponekad samo pojedini član porodice. Osoba koja bi odlučila promijeniti vjeru, morala je posjedovati i svjedoke, koji su bili smatrani kao pravedni i časni ljudi, a potom bi svi zajedno otišli kod šerijatskog sudije (kadije) i pred njim bi posvjedočili prelazak na islam. Morao bi pred sudijom otvoreno potvrditi da dobrovoljno i bez prisile prelazi na islam, dakle, dobrovoljno je morao izraziti želju da prelazi s devijantnog kršćanstva na pravedni islam. Nakon svoje izjave, sudija bi ponovio iskaz i izjavu s kojom se prelazi na islam, a koja glasi:

(أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ)

(Šehadet na arapskom jeziku)

“Nema drugog Boga osim Allaha i da je Muhammed rob i Allahov poslanik”.

¹⁶¹ Skender Rizaj, “Kosova gjatë shekujve XV, XVI, XVII, administrimi, ekonomia, shoqëria dhe lëvizja popullore (Kosovo tokom 15, 16, 17. stoljeća, administracija, ekonomija, društvo i narodni pokreti)”; 473-474.

- A nakon toga sudija bi upisao njegovo ime u registar i promijenio njegovo staro ime u neko novo muslimansko. Sudija bi u registar također upisao i imena svjedoka koji su također prisustvovali činu ceremonije prelaska.¹⁶²

Kao što možemo vidjeti iz navedenog, nije bilo nasilja ili pritisaka, nisu koristili mač kako bi Albance primorali da prihvate islam, čak su i sami konvertiti bili primorani deklarirati se, da nisu bili ni pod bilo kakvim pritiskom za njihov prelazak na islam iz kršćanske vjere. Prema objektivnim historičarima, prelazak na islam je bila posebna čast za Albance, jer ih je spasio od kulturnog, nacionalnog i vjerskog gubitka i razaranja kojeg su prethodno doživjeli od srpske i grčke crkve, zbog permanentnog nasilja, kako bi ih pod svaku cijenu konvertirali u kršćane. Islam je prihvatio njihovo nasljeđe, tradiciju i običaje tokom prihvatanja islama, oni bi dodavali nadimak, *“arnaut – (albanac)”*, sa ciljem kako bi se razlikovali od drugih muslimana.¹⁶³

Prema mišljenju historičara, crkva i kršćanski teolozi imali su neprijateljski i negativan stav prema nacionalnim i patriotskim interesima Albanaca. Albanci kršćanske vjeroispovijesti koji nisu prihvatili islam, koji su uglavnom živjeli na sjeveru zemlje i pripadali poznatom plemenu "Geg", potpuno su bili asimilirani u Srbe i Crnogorce i zaista im se izgubilo albansko porijeklo i svaki nacionalni trag i tako su

¹⁶² Skender Rizaj, *“Kosova gjatë shekujve XV, XVI, XVII, administrimi, ekonomia, shoqëria dhe lëvizja popullore (Kosovo tokom 15, 16, 17. stoljeća, administracija, ekonomija, društvo i narodni pokreti)”*; 470-472. Më gjerësisht rreth kësaj çështjeje shih librin e autorit; Muhidin Ahmeti: *“Rreth përhapjes së Islamit ndër shqiptarët (O širenju islama kod Albanaca)”*; Thomas W. Arnold, *“Përhapja e Islamit në Shqipëri (Širenje islama u Albaniji)”*; 5-24.

¹⁶³ Isto, str. 474.

postali pravoslavci. Čak i pravoslavni Albanci u poznatom plemenu "Tosk" asimilirali su se u fanatičnu grčku religiju i postali su Grci. Ovdje je bitno napomenuti da su se albanski muslimanski imami i teolozi u moderno doba potrudili da mudro i razborito propovijedaju islam među katoličkim i pravoslavnim Albancima, kako bi ih spasili od potpunog nestanka i asimilacije u drugu krv.¹⁶⁴

Kako možemo uočiti iz ovih historijskih istina i činjenica, također i od strane učenjaka i historičara, ovo su dobijeni rezultati o razlozima i uzrocima prelaska Albanaca iz kršćanstva u islam. Nema sumnje da postoje i drugi lični razlozi pojedinaca koji su prihvatili islam, razlozi koji su poznati samo Svemogućem Bogu. Kao što sam ranije napomenuo, vjera i ubjeđenje su stvari koje zna samo Svemogući Bog. Ono što je do sada napomenuto je samo dio navodnih konstatacija i pitanja, i prema mom mišljenju Svemogući Bog s Njegovom Mudrošću i Milosti htio Je uputiti Albance i spasiti ih od nevjerstva, idolopoklonstva i usmjeriti ih ka islamu i Kur'anu. U ovom kontekstu u Kur'an čansom Svemogući Gospodar kaže:

﴿ فَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ ﴾ [الأُنْعَامُ : 125]

"Onome koga Allah želi uputiti – On srce njegovo prema islamu raspoloži (usmjeri)".¹⁶⁵

Istina je da im je Allah otvorio srca da islam prime. Oni su islam prihvatili zato što su u njemu uočili lijepe karakteristike i vrijedna načela kao npr. univerzalnost islamskih životnih šerijatskih zakona (Šumulijetul Islam) u svim aspektima, jednostavnost u praksi i principe umjerenosti

¹⁶⁴ Isto, str. 475.

¹⁶⁵ El En'am, 125.

(Al-vasatijetu). Takvi umjereni principi islamskog šerijata se primjećuju u islamskom zakonodavstvu koji su trajni, nepromjenljivi – kao npr. pet islamskih stubova, šest imanskih šartova, islamski moralni principi sl. Također se primjećuje umjereni pravac islama u principima koji su fleksibilni i sekundarni, koji su dinamični i mogu se mijenjati prema mjestu i vremenu u lahkim i teškim stvarima, u ispunjavanju prohtjeva duše i tjela, ovog i Budućeg svijeta. Ovo je božanska vjera, ima božansku svrhu i božansku prirodu.¹⁶⁶ Albanci koji su prihvatili islam bili su snalažljivi i inteligentni i kada su primjetili da islam ima za cilj formiranje i očuvanje čovjeka i pojedinca, porodice i društva, ummeta i za dobrobit države, iskoristili su trenutak i prihvatili ga bez ikakvog oklijevanja ili predomišljaja,¹⁶⁷ jer su osjećali psihičku i duhovnu potrebu za ovim božanskim zakonom. Primijetili su da islam pruža mir ljudima, pomaže im kada naiđu na poteškoće i podjele, omogućava im da ostvare svoje ciljeve, okuplja ih kada imaju suprotna mišljenja, nalaze vođe, spašava ih od straha, smiruje ih u trenucima očaja, omogućava im da razlikuju dobra od zla, izaći iz tame na svjetlo uz Božiju volju i vodi ih na put spasa, na putu Svemogućeg Boga.¹⁶⁸

¹⁶⁶ Pogledajte detaljnije traktate islamskog šehida Hasan El - Benne, "Medžmuatu resailil Imamish-Shehijd Hasan El-Benna "; Kairo, Darut Tenzil li neshril Islami, 1992, str. 113, 155, 223, 243; Dr. Jusuf El-Kardavi, "El-Med'hal lidirasetis-Sunnetin-Nebevijjeti"; treće izdanje, 1992., "Med'hal li Ma'rifeti Fehmil-Islam"; Kairo, Mektebetu Vehbe, treće izdanje, str. 133-190; "El-Merdžejjetul-ulja fil-Islam lil-Kur'an ves-Sunneti-Davabit ve Mehadhijr fil-fehmi vet-tefsiri", Kairo, MektebetuVehbe, str. 240.

¹⁶⁷ Isto, str. 190-269.

¹⁶⁸ Dr. Jusuf El-Kardavi, "El-Merdžejjetul-ulja fil-Fslami lil-Kur'ani ves-Sunneti"; 340; Isam Tulejme, "El-Kardavi fekihhen"; Bur Se'id, Darut teuzi'i ven-neshri el-Islamijjeti ; prvo izadnje, 2000., str. 57-87.

Neki albanski svećenici smatraju da su Albanci površno prihvatili islam a ne ubjeđenjem i da su ga u mnogim slučajevima napuštali nakon kratkog vremena, zbog njihovog slabog ubjeđenja. Po njihovom mišljenju prihvatili su islam zbog ličnih materijalnih interesa i narod su koji se brzo predomišlja i mijenja svoju vjeru.¹⁶⁹

Ovo možda može biti istina za pojedince, da je bilo pojedinaca koji su prihvatili islam iz licemjerstva ili materijalnih interesa ili da su se vremenom predomislili, ali ne postoji mogućnost, tj. nemoguće je da postoji dvoličnost i licemjerje među svim albanskim muslimanima koji su primili islam. Također slobodno možemo reći da ovaj fenomen ne postoji samo u albanskom društvu, takvih pojedinaca može biti u svakom društvu. Poslanikovi ashabi (Neka je Allahov mir i spas na njih!) kada su islam prihvatili imali su prijatelje muslimane koji su ih savjetovali, upućivali ih na dobro i odvrćali od zla i bili su potpuno podložni Bogu i Njegovom Poslaniku, iako su bili u takvoj atmosferi da je među njima bilo licemjera koji su poznati u našoj islamskoj historiji.

Albanci koji su prihvatili islam, u početku nisu našli prijatelje, a kako su mogli naći kada su živjeli među nevjerničkim porodicama ili među roditeljima ili braćom kršćanima?! Kako da takvi ojačaju iman ili da se klone sumnji?! Vjerujemo u islam i da vjera muslimana raste i jača na osnovu dobrih djela i ibadeta, kao što se umanjuje i slabi grijesima i lošim djelima. Dakle, nije iznenađujuće ako u historiji ima i slučajeva kada su pojedini Albanci napustili islam. Cilj koji su

¹⁶⁹ Muhamet Pirraku, *“Kultura kombëtare shqiptare deri në Lidhjen e Prizrenit (Albanska nacionalna kultura do osnivanja prizrenske Lige)”*; str. 279, 283, 289; Nathalie Clayer, *“Islam State and Society in post-communist Albania”*, at: *“Muslim Identity and the Balkan State”*; str. 115-138.

istakli ovi istraživači, albanski svećenici, krije se u tome što žele da ubijede albanske muslimane da je njihova prošlost bila kršćanska, te da se trebaju ponovo vratiti kršćanstvu! Nažalost, ovakve ideje su u posljednje vrijeme u našoj zemlji dobile velike razmjere, podstičući pojedine antialbanske krstaške krugove ka ovoj ideji, ali: *Allah neće dozvoliti da se Njegovo svjetlo ugasi čak iako to žele nevjernici i idolopoklonici u svako doba i na svakom mjestu.*

III: UZROCI ŠIRENJA ISLAMA KOD ALBANACA

Odmah nakon što je islam doprio u srca Albanaca,¹⁷⁰ njihov život je počeo da napreduje u svakom aspektu, pogotovo u edukativnom, vjerskom i kulturnom. Počeli su graditi džamije i mesdžide kako bi praktički počeli primjenjivati vjerske, dnevne, nedeljne i godišnje obrede. Historija početka izgradnji džamija i mesdžida počela je dolaskom Osmanlija na ovim teritorijama a ovaj fenomen se argumentuje činjenicom da postoje džamije koje su građene od vremena njihovog prodora, kao npr. džamije u Prizrenu u kosovskom Vilajetu, tj. Bajrakli džamija koja je izgrađena 1573/74. godine. Potom Sinan Pašina džamija izgrađena 1615. godine. Postoje i druge slične džamije, ali ih ovdje ne možemo izdvojiti jer su izgrađene samo prije nekoliko stoljeća.¹⁷¹

¹⁷⁰ Isto.

¹⁷¹ Opširnije o osmansko-islamskoj arhitekturi džamija u Prizrenu, pogledajte: Raif Virmica, "**Prizren camileri (Prizrenske džamije)**"; Turk Demokratik Yayinlari, Prizren 1996., 13-14, 16, 23, 24, 37; Ramiz Zekaj, "**Zhvillimi i kulturës islame ndër shqiptarët gjatë shek. XX (Razvoj islamske kulture kod albanaca tokom 20. stoljeća)**"; str. 153-163; Faik

Bajrakli džamija u Prizren Sinan Paša džamija u Prizrenu

Osim toga, sufizam sa svojim raznim sektama i tarikatima, je počeo da prodire na ove teritorije i sljedbenici ove vjerske frakcije su već izgradili svoje tekije u blizini džamija, kako bi mogli praktikovati svoje sufijsko-vjerske obrede. U drugoj polovini 20. stoljeća, ove džamije i tekije su postale vlasništvom zaštitom zakona države.¹⁷²

Halveti tekija u Prizrenu

Miftari, "Pakës dritë për Kosovën (Malo svjetla (nade) za Kosovo)"; NFL-BAF, Prizren, 2001., str. 31-38.

¹⁷² O povijesti sufijskih doktrina i tekija, pogledajte: Jašar Redžepagić, "Dervishët, rendet dhe teqet në Kosovë, në Sanxhak dhe në rajonet përreth Dukagjinit (Dervişi, činovi i tekije na Kosovu, Sandžaku i oblastima okoline Dukadinija)"; Peč, 1999., str. 155-217, str. 219-264.

Na albanskim teritorijama pronađene su pristalice Bektašizma ili Alevizma, potom sufije Nusajrije, koji su bili podržavani i finansirani od strane neislamskih, katoličkih i pravoslavnih država koje su okruživale Albaniju, kao npr. Italija i Grčka, jer su takvi sufijski principi i njihove ideje bile vrlo slične učenjima kršćanstva.¹⁷³

Obrazovanje po školama i mektebima na albanskim teritorijama od početka 16. do 19. stoljeća, bilo je održavano na turskom i arapskom jeziku. Vjerski službenici i eksperti vjerskih predmeta podučavali su učenike čitanju Kur'ana i arapskom pismu. Otvoreno je nekoliko velikih srednjih škola u velikim gradovima u kojima su se uglavnom podučavali vjerski predmeti. O ovom važnom pitanju i o ovom također važnom faktoru, mislim da je važno naglasiti mišljenja prof. dr. Ramiza Zekaja, koji je pisao u svojoj doktorskoj disertaciji o razvoju islamske kulture kod Albanaca:

"Nakon što je islam prodirao i proširio se na ove prostore, muslimani su počeli sistematizirati islamsko učenje, izgradili škole i mektebe kako bi podučavali ljude osnovnim principima islama. Ove

¹⁷³ O učenjima i doktrinama ove devijantne sufijske vjerske frakcije, pogledajte opširnije: John Kingsley Birge, *"The Bektashi Sufi order of Dervishes"*; Hartford seminary, Press, Hartford, corm, USA, 1937.; Hajdar Salihu, *"Poezia e Bejtexhinjve (Poezija Bejtedžija)"*; Rilindja, Priština, 1987., 85-120; Baba Selim Redžep Kalićani, *"Dede Ahmedi i gjallë mes nesh (Djed Ahmed živ među nama)"*; Fuša Kruj 2000.; Hajredin Hodža, *"The Bektashi sufi order; general survey on it's history and doctrines"*; 2000. I.I.U., Kuala Lumpur, Malaysia; Dr. Ali Viško, *"Harabati Teqe e Tetovës dhe veprimtaria në të në periudhën e kaluar (Harabati tetovsko teče i aktivnosti unutar njega u prošlosti)"*; Design, Tetovo, 1997.; Roberto Maroco de la Roka, *"Kombësia dhe feja në Shqipëri, 1920-1944 (Nacionalnost i vjera u Albaniti tokom 1920-1944)"*; Preveo sa italijanskog Luan Omari, Elena Djika, Tirana, 1994., str. 37-44; H.T.Norris, *"Islam in the Balkans-religion an sociaty between Evrope and Arab world"*; str. 89, 123, 169, 174, 190, 211.

škole su otvorene na Kosovu, u Makedoniji i u nekim gradovima Grčke. Takve škole i mektebi su djelovali i obavljali svoje dužnosti u blizini džamija i tu su radili imami i predavači. Obrazovni sistem je bio mješovit, dok su djeca bila uzrasta 6-7 do svoje 14-te godine. Predmeti su bili predviđeni na arapskom jeziku, dok komentar, pojašnjenje i nastava se održavala na maternjem albanskom.

Posebna se pažnja pridavala Kur'anu i tefsiru. Osnovno obrazovanje je trajalo tri godine i zvalo se: Period pripreme škole (Ruždije). Nakon nezavisnosti Albanije i nakon jugoslovenske okupacije velikog djela albanskih teritorija, zabranjeno je funkcionisanje tih škola, dok islamski mektebi koji su bili u blizini džamija su zatvoreni u grčkoj nakon balkanskih ratova 1912-1913. godine, pa sve do danas. Muslimani na okupiranim albanskim teritorijama na Kosovu, Makedoniji i Crnoj Gori organizovali su vjeronauku kroz institucije Islamske zajednice u cilju edukovanja i obrazovanja novih generacija. Početkom 20. stoljeća, u Albaniji je bilo poznato nekoliko islamsko-obrazovnih škola (mekteba), kao npr. Mektebi u Skadru, Tirani i drugim gradovima. Neki osmanski dokumenti i zapisi potvrđuju da su mnoge škole otvorene na sjeveru i jugu Albanije. Vjeroučitelji i učitelji, kao npr. Šejh Hafiz Imer Šemsedin, koristio je dva pisma tokom predavanja, preciznije arapsko pismo tokom vjerskih predmeta i albansko pismo sa latiničnim slovima za naučne ili prirodne predmete.

Nakon Balkanskih ratova proces obrazovanja se obustavio, dok su škole pretvorene u magacine, u štale za životinje i u centre za migrante, kao što se na primjer desilo u gradu Peći, itd. U jednom sprskom dokumentu, kojeg je sprski ministar za vjeru poslao Ministarstvu Obrazovanja u Beogradu 1923. godine, navodi se: "Vjersko obrazovanje kod Albanaca, koji su muslimani, je komplikovana stvar i veoma bitna. Na ovim prostorima ima skoro pedeset vjerskih muftija i oko 600 imama i vjerskih predavača i niko od njih ne zna srpski jezik, svi su protiv srpske države, niti ima sela

*ili grada bez vjerske škole koji uživaju visok autoritet stanovnika, i u ovim školama se uči samo mržnja i neprijateljstvo prema Srbima”.*¹⁷⁴

Hafiz Omer Šemsedini

U nastavku prof. dr. Zekaj navodi: *”Iako je vršen veliki pritisak i državno ugnjetavanje da se prekine vjeronauka, ovaj pokret i ideja se nastavio zahvaljujući Svemogućem Bogu i nije uopšte prekinut, kao na primjer na Kosovu 1936. godine, te su škole radile pod nazivom ”Sibjan Mekteb”. U glavnome gradu Kosova - Prištini i njenom okruženju funkcionisalo je 33 mekteba za djecu. Godine 1936. u Mitrovici radila je i medresa pod istim imenom gdje je pohađalo 216 djece (muške i ženske). Također i u Đakovici otvorene su slične škole tokom 1932-1938. godine, i vremenom se otvorilo osamdeset takvih škola. Nakon Drugog svjetskog rata, situacija se drastično promijenila u Albaniji i bilo je gotovo apsurdno otvarati takve škole zbog laičkih stavova države protiv vjere i zbog tih stavova u narednoj deceniji su zatvorene skoro sve škole. Kosovski Albanci i u Makedoniji*

¹⁷⁴ Pogledajte opširnije: Dr. Ramiz Zekaj, **”Zhvillimi i kulturës islame ndër shqiptarët gjatë shek. XX (Razvoj islamske kulture kod Albanaca tokom 20. stoljeća)”**; 74-79, Preuzeto iz arhiva Jugoslavije, Ministarstvo Pravde Kraljevine Jugosllavije-vjersko odeljenje, 129, 4814/19.

nisu obustavili vjeronauku, te su i dalje nastavili iako su učitelji i vjeroučitelji besplatno obavljali vjeronauku.

Vjerske srednje škole postojale su i na drugim albanskim teritorijama, kao na primjer u Skoplju, Prizrenu, Skadru, Eljbasanu, Beratu, Vlgori, Ulcinju, Janini, Tetovu, itd. U Skoplju u Makedoniji, postojala je jedna srednja škola sa visokim autoritetom, koja je izgrađena prije četiri stoljeća tokom vladavine Osmanlija a nazvana je: "Medresa Isa Bega". Također i u gradu Prištini na Kosovu postoji srednja viša Medresa koja se zove: "Alaud-din", koja ima svoje ogranke i u drugim gradovima. Ovu školu je završio veliki broj učenika koji su kasnije postali poznata ulema i učenjaci".¹⁷⁵

Medresa "Isa Bega"- Skoplje "Alaudin" Medresa – Priština

Pored širenja islamske vjeronauke, velikim naletom nastavilo se širenje kršćanske vjere kroz izgradnju pravoslavnih crkava i manastira u kojima su se nalazile škole na grčkom jeziku i koje su funkcionisale kao podrška pravoslavnim državama. Postojao je snažan pokret i žestoka katolička vjerska kampanja protiv islama. Neki albanski sveštenici su otvorili škole na italijanskom jeziku i ovi katolički sveštenici su počeli da predaju albanski jezik u tim školama, iako su imali veoma mali broj učenika (broj tih učenika nije prolazio više od deset).

¹⁷⁵ Isto, str. 81-85.

Pjeter Budi

Frang Bardi

Najpoznatiji svećenici bili su Pjeter Budi, Pjeter Bogdani, Frang Bardi, Andrea Bogdani, itd., i iznenađujuće da se njihova imena i danas slave, od katoličkih, marksističkih i sekularnih Albanaca, ali sa muslimanskim imenima. U takvim okolnostima otvorena je i kršćanska štamparija za štampanje knjiga i časopisa. Svećenici su u nastavi primjenjivali čistu evropsku metodu i Albanci koji su tu pohađali, diplomirali bi po Zapadnoj metodi. Kršćanska religija i žestoka kampanja protiv islama na ovim teritorijama se počela širiti tokom 19. stoljeća.¹⁷⁶

Vrijedi napomenuti da je albanski nacionalni pokret u Renesansi dostigao svoj nacionalni, književni i vjerski vrhunac u periodu između 17-19. stoljeća. Takve pokrete karakteriziraju mnoga djela pisana arapskim pismom od strane muslimanskih albanskih pisaca,¹⁷⁷ kao na primjer poetski i prozaični divani

¹⁷⁶ "Historia e Popullit Shqiptar (Povijest albanskog naroda)"- Tom. 4, 100; Muhamet Pirraku, "Kultura kombëtare shqiptare deri në Lidhjen e Prizrenit (Albanska nacionalna kultura do Prizrenske Lige)"; 274, 278, 280, 456.

¹⁷⁷ Muhamed Mufaku, "El-Ebdžedijetul-Arabijjetu fith-thekafetil-Albanijjeti"; str. 5-40; "Melamihun Arabijjetun Islamijjetun fil-Edebil-Albanij"; str. 60-67, od istog autora; Muhamet Pirraku, "Gjurmime albanologjike-seria e shkencave filologjike (Albanološka istraživanja-

nekih sufija i sl. Neki divani su prevedeni s arapskog i turskog, dok je većina njih prevedena s perzijskog.¹⁷⁸ Dakle, fenomen širenja islama je istovremeno karakterizirao širenjem raznih sekti i sufijskih doktrina.¹⁷⁹

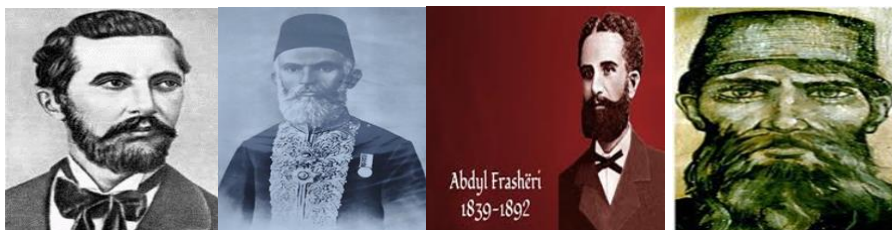
Među najpoznatijim albanskim pjesnicima i piscima koji su pomagali na polju beктаšijskog sufizma bili su: Dalip Frašer, Naim Frašer, Sami Frašer, Hasan Zyko Kamberi, Sulejman Naibi, Šeh Kadria, Nezim Frakula, Derviš Hasani, Baba Abidin Leskoviku, itd.¹⁸⁰

serija filoloških nauka);16/1986., Priština, 1987., str. 197-212; Muhamet Pirraku, "Gjurmime albanologjike (Albanološka istraživanja)" IX/1979-1980, str. 203-236; Naim Frašer, "Vepra letrare 5-Qerbelaja (Književna djela 5-Kerbalaja)"; 1996., str. 13-316.

¹⁷⁸ Muhamet Pirraku, "Kultura Kombëtare shqiptare deri në Lidhjen e Prizrenit (Albansko-nacionalna kultura do Prizrenske Lige)", str. 456.

¹⁷⁹ Opširnije o pokretu i učenjima sufista kao i o stavovima nekih poznatih učenjaka pogledajte djela: Muhamed Ahmed Durnejk i Siham Teufik El-Misrij, "Ibn Tejmije ves-Sufije"; (Tripoli, Mektebetul-Imân, prvo izdanje, 1992.), str. 53-167; Abdurahman Bedevi, "Šatahat sufije"; Kuvajt, Vikaletul-metbu'at, drugo izdanje, 1976., str. 7-48; Irfan Abdulhamid Fettah, "Nesh'etul-felsefetis-sufijeti ve tetavvuruha"; Bejrut, Darul-Džil, prvo izdanje, 1993., str. 27-249; Ibn El-Džeuzi, Ali Hasan Ali Abdul-Hamij, "El-Munteka en-Nefis min Telbisi iblis"; (Darul' ibn-Džeuzi), 208-513; Ebu Bekr Muhamed El-Kilabudhi, (umro je 358. godine po hidžri), "Et-Tearruf li Medhhebi Ehli-Tesavvuf"; komentar Mahmud Emin En-Nevavij, (Kairo, 1969); Abdurrahman Ebu El-Kasim Abdulkerim ibn Heuzan El-Kushejri (umro 456. h.g.) "Er-Risaletul-Kushejrijeti"; (Kairo, Mektebetu Muhamed Ali Subajh, 1957), str. 126; Esh-Shejh El-Ekber Muhjedin Muhammed ibn Ali El-Arabijj, (umro 638. h.g.), "El-Futuhatu el-Mekkijetu"; (Bejrut, Darus-Sadir, El-babu 373.).

¹⁸⁰ Hajdar Salihu, "Poezia e bejtexhinjve (Poezija bejtedžija)"; str. 13, 144, 147, 165, 265, 268, 289; H.T. Noris, "Islam in the Balkans"; 161-190; Muhamet Pirraku, "Kultura kombëtare shqiptare deri në Lidhjen e Prizrenit (Albanska nacionalna kultura do Prizrenske Lige)"; str. 273, 274-278, 309, 324.

Naim Frašr

Sami Frašr

Abdul Frašr

Hasan Z.K

Ne bi trebalo da nas čudi postojanje sufijskog fenomena među Albancima,¹⁸¹ jer se Osmansko carstvo nije protivilo sufijskim tarikatima i raznim drugim doktrinama.¹⁸² Osmanlije su podržavale sufijsku misao i njene različite doktrine, izuzev Bektašijske sekte.

Zbog radikalnih dešavanja koje su albanske zemlje doživljavale u raznim intelektualnim, književnim, nacionalnim i vjerskim sferama, albanski sveštenici su iskoristili priliku i preveli svete vjerske tekstove¹⁸³ sa latinskog, italijanskog i grčkog jezika na albanskom jeziku, onda su ih objavili i distribuirali među Albancima, diljem albanskih zemalja i tu svakako moramo naglasiti da je cijela ova njihova kampanja razvijena pod motom zaštite i učenja albanskog maternjeg jezika!¹⁸⁴

¹⁸¹ Isto.

¹⁸² Isto.

¹⁸³ O povijest prijevoda Biblije na albanskom i drugim jezicima, pogledajte detaljnije izučavanje fanatičnog albanskog katoličkog lingviste i latinologa Endjell Sedaj, "Bibla dhe përkthimet e saj në gjuhën shqipe (Biblija i njeni prevodi na albanskom jeziku)"; Štufi, Priština, 1999., str. 94-121, 125-172.

¹⁸⁴ Muhamet Pirraku, "Kultura kombëtare shqiptare deri në Lidhjen e Prizrenit (Albanska nacionalna kultura do Prizrenske Lige)"; str. 368-456; "Historia e Popullit Shqiptar (Povijest albanskog naroda)"- četvrto poglavlje, str. 100-101.

Ako budemo analizirali takve prozne i književne spise i poetske divane, primijetit ćemo da su kroz njih analizirali društvene probleme, potom vjerske, političke i ekonomske, a doživljavali su albanski narod u svim sferama onako kako su Albanci doživljavali sebe. Čini se da su našli potpunu slobodu da pišu o pitanjima slobode i ropstva pod osmanskom vlašću, prezirali Osmanlije, jer ih pitanje Albanaca nije zanimalo.

Za postizanje ovog cilja, tačnije, za podsticanje mržnje, koristili su najružnije i najgrublje riječi, samo kako bi se osvetili. Druga grupa je ispitala pitanja nezaposlenosti i siromaštva među Albancima, dok su se neki drugi bavili pitanjem imigracije i napuštanja zemlje ili domovine, posebno ljude koji su svoju djecu ostavili u izuzetno teškim uslovima.

U njihovim spisima ima i osvrt na materijalna pitanja, kao npr. pitanje bogatstva i ljubavi ljudi prema novcu bez ikakvog izuzetka, bilo to ljudi islamske vjeroispovjesti, vođe, sudije ili običnih ljudi. Pisali su i o pitanju široko rasprostranjenog mita i finansijske korupcije, pitanje krvne osvete koja je postojala među Albancima stoljećima¹⁸⁵ i pitanje

¹⁸⁵ Krvna osveta zbog ubistva je stara pojava koja postoji na svim albanskim teritorijama. U posljednje vrijeme, nažalost, ova pojava je poprimila velike razmjere u našim krajevima, gdje se dešavaju mnoga ubistva zbog krvne osvete. Ova pojava je bila prilično rasprostranjena na Kosovu, ali je 1990. godine došlo do radikalnih promijena u povjesti Albanaca, jer je grupa albanskih muslimanskih i katoličkih intelektualaca i vjerskih lica, preuzela inicijativu da pomire krvne osvete između porodica koje su bile u neprijateljstvu i zaista su postigli veliki uspjeh u pomirenju stotine albanskih porodica koje su bile neprijateljski međusobno nastrojene. Više o pomirenjima između 1990-1992. godine, vidi: Anton Četa, Zymer Neziri, Mirvete Drešaj, Sadri Fetiu i Mehmet Halimi, **“Pajtimi i gjaqeve 1990-1991 (Pomirenje krvoprolića 1990-1991.)”**; Era, Priština, 2001.; Muhamet Pirraku, **“Lëvizja mbarëpopullore shqiptare për faljen e gjaqeve – kronikë (Albanski narodni pokret za oprost krvoprolića, 1990-1992. Godine – hronika”** ; Albanološki Institut Prištine, Priština, 1998.

mržnje i zavisti među religioznim muslimanima, zbog bliskih veza nekih od njih sa sultanom.¹⁸⁶

Poznavanje albanske islamske književnosti, bilo to sufijske ili sunitske ima veliku vrijednost, jer je to veliko bogatstvo koje predstavlja doktrinu islamske vjerske misli kod Albanaca, baš kao što i odražava albansko društvo. Od ostalih društvenih problema u ovom periodu je i podrška muslimanskih Albanaca u fenomenu vjerske tolerancije i mirnog suživota među muslimanskim Albancima, pravoslavicima i kršćanima, jer po njima razlika među religijama ne bi trebalo da stvara mržnju. Pred njima je stajao zajednički neprijatelj i njime su bile ugrožene obje strane, dakle, taj neprijatelj je bio Osmansko carstvo!

Nema sumnje da je ova neprijateljska kampanja vođena protiv islama i muslimana, upravo u vrijeme kada su susjedne neislamske države podržavale i ohrabrivale neke Albance u takvim destruktivnim idejama, te kolonizirajuće države našle su vjersku, intelektualnu, sufijsko-bektašijsku povezivost i most između njih i Albanaca da ostvare svoje ciljeve i ciljeve kršćanizacije.¹⁸⁷

¹⁸⁶ Muhamet Pirraku, **“Kultura kombëtare shqiptare deri në Lidhjen e Prizrenit (Albansko-nacionalna kultura do Prizrenske Lige)”**; str. 294, 362, 356.

¹⁸⁷ Muhamet Pirraku, **“Kultura kombëtare shqiptare deri në Lidhjen e Prizrenit (Albanska nacionalna kultura do Prizrenske Lige)”**; str. 309-324, 393-394, 364-366, 380-388, 409-415, 440-453; Hajdar Salihu **“Poezia e bejtexhinjve (Poezija bejtedžija)”**; str. 133-141, 148-160, 212-213, 243-251; **“Historia e popullit shqiptar (Povijest albanskog naroda)”**- čet. poglavlje, str. 105-106; Mark Krasniqi, **“Toleranca fetare në lëvizjet çlirimtare të popullit shqiptar në shek XVII-XVIII (Vjerska tolerancija u oslobodilačkim pokretima albanskog naroda tokom 17. i 18. stoljeća)”**; në: Feja, Kultura dhe Tradita Islame ndër Shqiptarët (Vjera, kultura i tradicija Albanaca), str. 205-210; Mahmud Hysa, **“Tema sociale në letërsinë**

Faktor obrazovanja, kulture i književnosti također je ispitivan u njihovim radovima.¹⁸⁸ Jedan od važnih faktora u procvatu islama među Albancima bio je i njihova potraga za znanjem u različite zemlje svijeta. Neki od njih da bi studirali otišli su u Egiptu, na Univerzitetu Al Az'har, neki u Indiji a dobar dio njih u Tursku, tačnije u glavnome gradu Carstva, u Istanbulu. Pored ovih odabranih destinacija za proučavanje nauke, neki su otišli i u Iranu, Libiji, Libanu, Parizu, Italiji kao i na još puno drugim mjestima.¹⁸⁹ Od albanskih imigranata koji su imigrirali u arapskom svijetu i postali veliki svjetski učenjaci možemo izdvojiti:

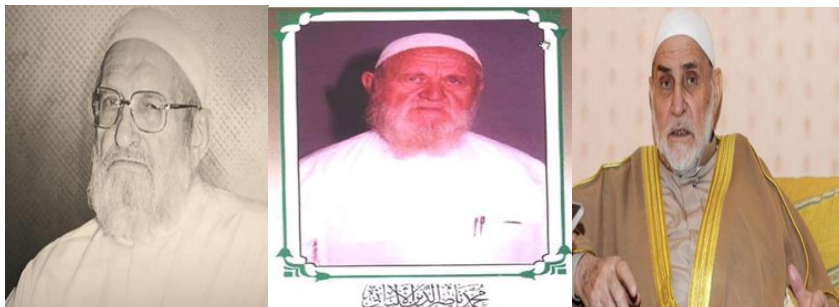
- Šejh Muhaddis Abdulkadr Arnauti (Allah mu se smilovao) živeo i radio u Damasku-Siriji, poznat je kao ekspert hadisa u 20. stoljeću i recenzent velikog broja knjiga hadiske literature;
- Šejh Muhaddis Nasiruddin Albani (Allah mu se smilovao) živeo je u Ammanu, i proveo je čitav život doprinoseći hadiskoj nauci;
- Šejh Muhaddis Šu'ajb Arnauti, je imao podjednaki autoritet kao i ova prva dva pomenuta učenjaka;
- Prof. Dr. Muhamed Mufaku - Arnauti, živi u Ammanu-Jordanu, i djeluje kao renomirani historičar i učenjak; i:

islame shqiptare të shek. XVIII-XIX. (Društvene teme u albanskoj islamskoj književnosti tokom 18. i 19. stoljeća)"; str. 258-2449.

¹⁸⁸ Pogledajte ovo književno djelo koje sadrži tri književna djela istaknutog albanskog učenjaka i komentatora Hafiza Ibrahima Dallia, koji ispituje politička i društvena pitanja tokom 1920-1942. godine. Petrit Kusi, "**Hafiz Ibrahim Dalliu, Vepra letrare - Dokrra hini, Grenxat e kuqe të Tiranës, Një ëndërr e ime**"; Enciklopediska izdanja, Tirana, 2000.

¹⁸⁹ Mahmud Hysa, "**Alamiada shqiptare (Albanska almiada)**"; tom. 2; 170.

- Šejh Vehbi Sulejman Gavoći, (Allah ga počuvao), poznati fakih u Damasku-Siriji, poznat je kao čuveni ekspert hanefijskog fikha.¹⁹⁰

Abdulkadr Arnauti

Nasiruddin Albani

Šuajb Arnauti

Vehbi S. Gavoći

Muhamed Mufaku-Arnauti

Također bilo je i nemuslimana koji su putovali u Italiju, Bugarsku i Grčku kako bi se usavršavali kršćanskim učenjima (katoličkim i pravoslavnim), kao i u Sjedinjenim Američkim Državama za rad i obrazovanje¹⁹¹ ili drugim zemljama.

¹⁹⁰ Nisam uspio u svojoj disertaciji proučiti plejadu svih tih istaknutih albanskih učenjaka i njihov opsežni vjerski doprinos, jer ti pomenuti kolosi nisu živjeli i djelovali na albanskim teritorijama, iako su albanskog porekla bili. Navedeni učenjaci su živjeli, djelovali i radili u različitim vjerskim i političkim okolnostima u arapskim zemljama. Ali, mislim da u bliskoj budućnosti oni zaslužuju biti izučavani, kao i da se pišu magistarski i doktorski radovi na univerzitetskom nivou o ovim učenjacima.

¹⁹¹ Muhamet Pirraku, **“Kultura kombëtare shqiptare (Nacionalna albanska kultura)”**; str. 393, 433, 418; Ečber Skendi, **“Hoxhë Kadriu (Kadri Prishtina**

Uticaj turskih i arapskih škola na albanske učenjake bio velik, to se jasno vidi iz njihovog odnosa prema nekim društvenim i vjerskim pitanjima. S punim uvjerenjem možemo slobodno reći da je postojalo zajedničko mišljenje između diplomaca u Azharu i onih u Istanbulu, jer su obje grupe pozivale na reformu metode vjeronauke i neka druga društvena i vjerska pitanja.

Albanski intelektualci uglavnom nisu odbacivali ideju reformističke škole,¹⁹² i o ovome ćemo ako Bog da pisati u nastavku ovoga rada.

Nažalost, nismo u mogućnosti da dalje pišemo isticanjem drugih primjera prikazavši još bolju sliku, koliko su škole i civilizacije drugih naroda pomogle albanskim učenicima kao što je utjecaj perzijske civilizacije, koji je bio velik u razmišljanjima i stavovima albanskih učenjaka, da su mnogi od njih prevodili persijsku književnost i historiju na albanskom jeziku, literatura koja i danas postoji.

Dakle, kao što možemo vidjeti, njihovi kontakti s drugim ličnostima i različitim civilizacijama nisu ih spasili od oštećenja i negativnih uticaja.¹⁹³ Među faktorima koji su utjecali na procvat islama kod Albanaca bio je i fenomen učenja napamet

– Hodža Kadri Priština); str. 14; Roberto Maroco de la Roka, **“Kombësia dhe fetë në Shqipëri 1920-1944 (Nacionalnost i vjere u Albaniji tokom 1920-1944. godine)”**; str. 209; Ćazim Dželjilji, **“Vehbi Dibra”**; 12; Ismail Ahmedi, **“Hafiz Ali Korça - Jeta dhe Vepra (Hafiz Ali Korça - Lik i djelo)”**; str. 13-18; Šefik Osmani, **“Panteoni iranian dhe iranologët shqiptarë (Iranski Panteon i albanski iranolozi)”**; Sadi Širazi – Tirana 1998.; Ramiz Zekaj, **“Zhvillimi i kulturës Islame ndër shqiptarët në shek XX (Razvoj islamske kulture kod Albanaca u 20. stoljeću)”**; str. 258-381.

¹⁹² Ismail Ahmedi, **“Hafiz Ali Korça - Jeta dhe Vepra (Hafiz Ali Korça - Lik i djelo)”**; Logos-A, Skoplje, 1997., str. 44-45.

¹⁹³ Šefik Osmani, **“Panteoni iranian dhe iranologët shqiptarë (Iranski Panteon i albanski iranolozi)”**; str. 92-108, 109-121, 132-133.

časnoga Kur'ana (hifza). Fenomen učenja Kur'ana postoji još od davnina i kao takav se smatra prestižnim i on se odvija od samog dolaska islama na albanskom području. Hifz Kur'ana se odvijao u mektebu i po kućama, dok su kasnije formirane i posebne vjerske škole za vjerske nauke, kao na primjer u Prizrenu, gdje je u vrijeme osmanske vladavine prije četiri stoljeća izgrađena veoma autoritativna vjerska škola - Medresa. "Gazi Mehmet Paše".

Medresa "Gazi Mehmet Paše" u Prizrenu

Ovu školu su završili mnogi učenjaci i hafizi časnoga Kur'ana. Malo je bilo učenika koji su tu školu završili a da hafizi Kur'ana nisu postali. Na osnovu nekih podataka i statistika, između 1950-1994. godine, diplomiralo je 70 hafiza Kur'ana plemenitog, gdje je većina njih bilo muškaraca, ali bilo je i veliki broj žena.¹⁹⁴

¹⁹⁴ Ramiz Zekaj, "Zhvillimi i kulturës Islame ndër shqiptarët në shek. XX (Razvoj islamske kulture kod Albanaca u 20. stoljeću)"; 207; Faik Miftari, "Pakëz dritë për Kosovën (Malo svjetla za Kosovo)"; 45-49; Tayyib Okić, "Tefsir ve hadis usulunun bazi meseleleri"; Nun Yayincilik, Istanbul, Turska, 1995., 141.

U makedonskim gradovima u kojima žive Albanci, u posljednjim godinama ovog stoljeća ovaj fenomen je očigledniji, življi i aktivnijih među njihovim imamima i vjernicima. U ovim albanskim zemljama pojavili su se čitaoci sa lijepim i reprezentativnim glasovima, sa toliko jakom memorijom Kur'ana, koja se po preciznosti može porediti sa kompjuterima, dakle, njihovo pamćenje je bez ikakve zabune.

Ovakva preciznost hifza je plod ranog početka memorizacije od desete ili dvanaeste godine, čak i u konkretnim slučajevima ima djece koja uz pomoć i blagoslov Gospodara memorizaciju Kur'ana završi do svoje šeste godine,¹⁹⁵ kao što je bio slučaj prije deset godina, sa hafizom iz grada Tetova u Makedoniji. Iz historije albanskih učenjaka u moderno doba jasno se može uočiti da biografski podaci potvrđuju da je većina njih naučila napamet Kur'an časni, i danas postoji velika želja za nastavkom ovog božanskog fenomena među albanskim muslimanima. Veliki broj djece i ne poznaju arapski jezik, tj. nisu u stanju govoriti, ali toliko lijepo i vješto uči Kur'an časni sa svim pravilima (tedžvidom), da kod nas izaziva različite emocije.

¹⁹⁵ Hodža koji je učio ovo malo dijete je Šejh Muhaffiz Mulla Mahmud Aslani iz Tetova, Allah ga blagoslovio, koga sam imao čast upoznati prije tri godine, da lično vidim kako on praktično uči djecu učenju Kur'ana. Po mom mišljenju i gledajući njegovu metodologiju hifza, prisustvovao sam i ubijedio sam se da pomenuti je hodža - mašallah – bio veoma vješt i stručan u učenju Kur'ana napamet u 20. stoljeću, jer je cio svoj život posvetio ovom visokom i uzvišenom cilju. Napuštao je kuću u vrijeme sabah-namaza i vraćao se kući nakon jacije namaza. Broj hafiza koji su do sada završio hifz s njim je 101 i ne znam da li postoji još neko u islamskom ili arapskom svijetu da ga je nadmašio po ovom pitanju. Allah nas učinio poput njega!

Nedavno je u Kavaji, u Albaniji, osnovana vjerska škola isključivo za učenje Kur'ana časnog,¹⁹⁶ tu učenici uče i druge vjerske predmete, ali i druge nauke i jezike poput, engleskog jezika, potom informatiku itd, ali njihov puni fokus je u memorizaciji Kur'ana časnog. Takav rad je zaista nevjerovatan a koliko nam je poznato i prvi ovakvog tipa.

Molim Allaha Milostivog da ih blagoslovi u radu i životu i nadamo se da će se u budućnosti otvarati još ovakvih škola u drugim gradovima Albanije, Kosova, Sjeverne Makedonije i Crne Gore.

Oslanjam se iskreno na svoga Gospodara, samo On upućuje na Pravome Putu!

¹⁹⁶ Pogledajte Islamski časopis koji izdaje Institut za albansku islamsku misao i civilizaciju: **The Islamic Civilization News Periodic Bulletin** (Albanski Institut za Islamsku Misao i Civilizaciju); Tirana, 17.01.2001, str. 13.

الباب الثاني

الأوضاع الإجتماعية في الأراضي الألبانية والاتجاه الإصلاحي في تفسير القرآن الكريم في العصر الحديث

DRUGI DIO

DRUŠTVENA SITUACIJA NA PODRUČJU ALBANSKIH PODRUČJA I REFORMATORSKA DOKTRINA U TEFSIRU SAVREMENOG DOBA

PRVO POGLAVLJE

DRUŠTVENA SITUACIJA NA ALBANSKIM PODRUČJIMA U SAVREMENOM DOBU

DRUGO POGLAVLJE

INTELEKTUALNO-DRUŠTVENO-SUNITSKA REFORMA U TEFSIRU U VIDU IDEJE, SHVATANJA I TUMAČENJA – ISLAMSKOG MISLIOCA I INTELEKTUALCA HAFIZA ALI KORĆE

PRVO POGLAVLJE

DRUŠTVENA SITUACIJA NA ALBANSKIM PODRUČJIMA U SAVREMENOM DOBU

Uvod

Društvena situacija na albanskim područjima bila je puna događaja i velike promijene u raznim sferama, stoga se studija u ovom poglavlju tretira kao uvod u zaključke od kojih ćemo kasnije imati koristi, kao na primjer kada izaberemo reformističku doktrinu u Tefsiru.

Period tridesetih godina 20. stoljeća je okarakterisan kao period buđenja i naučnog dijaloga koji se vodio između vjeroučitelja i poznatih sekularnih ateista. Sekularni mislioci su svu svoju moć i intelektualni potencijal usredsredili na odbranu teorije ateizma u potrebi za podrškom takve teorije i udaljavanju mladih od religije obrazlažući princip slobode izražavanja i mišljenja!

Situacija je bila dosta napeta, do te mjere da su neki intelektualci stvorili fobiju prema vjeri, i napisali pismo u kojem su optuživali muslimane i kršćane, koristeći trivijalne riječi i grube napade koje su utjecale direktno na čast i dostojanstvo čovjeka, kao npr.: Nemaju razum oni koji misle i vjeruju da je Bog stvorio zemlju; Bog je fikcija i plod uma i uopšte ne postoji, trojstvo je sramota našega vremena, gospodin Isus je ružnog lica i ne treba vjerovati da je sin Božiji on je sin Jusufa, Isus nije osnivač kršćanstva, Biblija je zbirka priča¹⁹⁷ itd. Sve ove savremene ideje potvrđuju koliko su takvi stavovi, polemike i intelektualne razmirice bile opasne.

¹⁹⁷ Opširnije pogledajte: Ali M. Baša, "Islami në Shqipëri gjatë shekujve (Islam u Albaniji kroz vjekove)"; str. 156-157.

U nemogućnosti detaljno sakupiti na jednom mjestu i pojasniti sve takve i slične događaje, fokusirat ćemo se na proučavanje i analizu nekih velikih diskusija i pitanja, što će nam pomoći da razumijemo originalnost albanske vjerske misli i položaj takve misli na trgu društvenih i religijskih sukoba.

Drugi dio ovog poglavlja, istraživanja, upotpunit će prvi dio, jer značenje ovog djela usko je povezano s značenjem prvog djela, jer priroda ovog istraživanja nalaže takav korak i nadopunjuje podatke jednog dijela drugim.

Pokušat ćemo čitateljima prikazati takva vjerska i društvena događanja, kako bi bolje razumjeli reformističku društvenu doktrinu u tefsiru i način na koji su albanski učenjaci pokušali da razotkriju takve probleme. Prva stvar koja je preokupirala Albance bila je pitanje emancipacije albanskih žena muslimanki.

I: MODERNIZAM I ALBANCI

Odjeci i utjecaji reformističke religijske misli koji su dolazili sa Arapskog poluotoka, posebno iz Egipta, prodrli su u cijeli islamski svijet npr. u Indiji, Turskoj, Rusiji a posebno na Kavkazu. Čak i sudbina albanskih i bosanskih zemalja¹⁹⁸ nije bila manja od onog u islamskom svijetu.

¹⁹⁸ O svjetskopovijesnim osnovama reformizma i njihovom utjecaju na bosanskohercegovačku vjersku misao krajem 19. i početkom 20. stoljeća i u drugim državama na koje je direktno ili indirektno uticao bio je Az'hari. Vidi: Fikret Karčić, **“Društveno-pravni aspekt islamskog reformizma (Pokret za reformu Šerijatskog prava i njegov odjek u Jugoslaviji u prvom polovini 20. stoljeća)”**; Sarajevo, 1990., str 29-67.

Budući da je Univerzitet El-Azhar bio minaret ili centar učenja i obrazovanja¹⁹⁹ u svim naučnim oblastima, mladi Albanci su išli na ovaj univerzitet da uče različite nauke i na taj način su se gajili vjersko-bratski odnosi između učenjaka Azhara i albanskih studenata. Mnogi albanski studenti su kasnije postali poznati, autoritativni i uspješni učenjaci u modernom vremenu. Ovo vrijeme se odlikuje idejama nekih islamskih mislilaca koji su bili pod utjecajem zapadnih metoda i misli, kao na primjer, mislilac Džemaludin Afgani, Šejh Muhammed Abduhu kao i njihovi učenici šejh Rašid Rida, rektor Azharskog Univerziteta, potom Ahmed Meragi i još puno drugi,²⁰⁰ koji su pokušali izvršiti reforme u Azharskom obrazovnom sistemu. Nema sumnje da je ovaj poziv našao svoje sljedbenike u islamskom svijetu, kao na primjer u Indiji, Turskoj, Siriji, Bosni, Albaniji itd.²⁰¹

¹⁹⁹ Isto., str. 69.

²⁰⁰ O aktivnostima i djelima mislilaca, o učenjacima i osnivačima reformističke škole mnogo je pisano od strane arapskih autora, kao i od zapadnih u ovom kontekstu, pogledajte opširnije: Fehd ibn Abdurrahman Er-Rumi, *"Menhedžul-medresetil Islahijjetil-Aklijjeti fit-Tefsir"*; Rijad, izdanje iz 1994. god. 1; Daniel Neil Crecelius, *"The Ulema and the state in modern Egypt"*; Princeton, N. J. Princeton University Press, 1967; Ph. D. J. J. G. Jansen Thesis, *"Koran interpretation in the Modern Egypt"*.

²⁰¹ O historiji obnove vjerske misli, reformama i slavnim reformatorima pogledajte rad: Ebu A'la El-Maududi *"A short history of the Revivalist Movement in Islam"*; translated by Al-Ash'ari, the other Press, Petaling Jaya, Kuala Lumpur, Malaysia 1999, str. 24-77.

Univerzitet Azhara

Ahmed Meragi

Rašid Rida

Muhammed Abduhu

Džemaludin.A

Među političkim pitanjima na koja su se reformisti fokusirali je bilo i pitanje žene muslimanke i njenog društvenog položaja,²⁰² koja je u poređenju sa zapadnjačkom ženom bila nazadna, regresivna i živjela život zatvoren u okovima stare tradicije. Bilo joj zabranjeno baviti se političkim ili društvenim aktivnostima. Takve reformističke ideje jasno su uticale na razmišljanja i ideje Albanaca, koji su predavali i studirali u Egiptu, Turskoj i Indiji, i koji su se smatrali i međunarodnim centrima znanja i kulture,²⁰³ vraćajući se u domovinu došli su sa reformističkim i obnoviteljskim idejama.

²⁰² Gazmend Špuza, "Kuvendime për historinë kombëtare (Skupštine za nacionalnu historiju)"; str. 231-236, 237-242

²⁰³ Roberto Maroco de la Roka, "Kombësia dhe feja në Shqipëri (Nacionalnost i vjera u Albaniji)."; str. 209; Muhamet Pirraku, "Kultura kombëtare shqiptare (Albansko-nacionalna kultura)."; str. 393.

Ako pogledamo kretanje filozofske islamske misli kod Albanaca i način dijaloga i diskusija koje su se vodile između albanskih učenjaka i njihovih protivnika, bićemo potpuno uvjereni da su i oni bili zainteresovani za ova svjetovna i vjerska pitanja. Razumijet ćemo takva filozofska i vjerska pitanja ako prelistamo časopise, novine i ugovore u izdanju Visokog Savjeta muslimanske zajednice u Albaniji u većim i glavnim gradovima. Ne postoji rad koji obuhvata sva ova pitanja, nego su rasuti po naučnim člancima koji su objavljeni u takvim časopisima i novinama. Prije nego što počnem sa pitanjem oslobođenja žene Albanke, želim da napomenem jedno važno pitanje o kojem se dosta raspravljalo među albanskim učenjacima, preciznije, pitanje idžtihada sa svim njegovim pravilima,²⁰⁴ što dokazuje da su albanski učenjaci imali visoku islamsku kulturu u svim oblastima i ovo što o njima pišem i govorim, to potvrđuju njihova istraživanja o ovim pitanjima kojih ćemo spomenuti kasnije. Dakle, istaknut ćemo grupu velikih učenjaka s različitim pogledima, koji su pokušali analizirati religijska i intelektualna pitanja svog vremena, koja su također važna i za naše vrijeme.

Prema nekim povijesnim izvorima, vodila se duga i žestoka rasprava između albanskog intelektualca Mehdi Frašera,²⁰⁵ i učenjaka šejha hfz. Ismeta Dibre.²⁰⁶ Albanski

²⁰⁴ Jedno od najboljih djela koja su napisana o idžtihadu i njegovim principima je djelo: *“El-Muvafakat fi Usulish-Sheriatil-Islamijjeti”* od autora Ebu Is’hak El Šatibi (umro 790. godine po hidžri), recenzent: Šejh Ibrahim Ramadan i komentirao Šejh Abdullah Derraz, Bejrut, Darul-Ma’rifeti, 4. izdanje, 1999.; pog. 4, str. 463-638.

²⁰⁵ Ugledni albanski pisac, historičar i političar iz poznatog sela Frašr na Jugu Albanije. Autor je mnogih radova o staroalbanskoj historiji. Živeo je na kraju 19. i početkom 20. stoljeća. Nisam uspio pronaći ništa o njegovom datumu rođenja i smrti. Pogledajte opširnije: *“Historia e Popullit Shqiptar (Povijest albanskog naroda)”*; drugo poglavlje, str. 449, 452, 603.

misllilac Mehdi Frašer objavio je seriju članaka u nekoliko albanskih novina i časopisa o reformama koje bi se mogle dogoditi u vjeri. Ovi članci su uticali na šejha hafiza Ismeta Dibre da reaguje u islamskom mjesečnom časopisu: *“Daleki glas”*. - Ovaj časopis je kvalitetne članke i ideje i zbog toga je uživao autoritet i visok položaj među muslimanima i u narodu. Ako se napravi sažetak ideja i riječi šejha hafiza Ismeta Dibre o reformi i obnovi islamske misli, moći ćemo zaključiti da je smatrao da se islam ne protivi naučnom napretku i izazovima vremena, te prihvata reforme po nekim pitanjima o kojima govore i Poslanikovi a.s., hadisi. To jest, pitanja koja imaju specifičnu prirodu i karakteristiku, i koja se prilagođavaju reformi, dok se vjerski principi i temelji vjere nikada ne mogu reformirati, jer se na taj način vjera uništava od temelja.²⁰⁷

Časopis Visoki Glas

Hfz. Ismet Dibra

Mehdi Frašer

²⁰⁶ Rođen je u gradu Velika Dibra u Makedoniji 1886. god, i nastavio studije u Istanbulu. Bio je ekspert fikha, tefsira, logike, filozofije i hadisa. Mnogo je doprineo Srednjoj vjerskoj Medresi u Tirani. Poznao je arapski, turski i perzijski. Ponuđeno mu je mjesto predavača i šefa katedre na Univerzitetu u Istanbulu, ali je odbio jer je više volio svoj rodni grad i domovinu. Okarakteriziran je kao hrabar i branitelj istine, a komunistička vlast ga je zatvorila samo zato što je bio religiozan i zbog toga je proveo 12 godina u zatvoru. Vidi: Ramiz Zekaj, *“Zhvillimi i Kulturës Islame te shqiptarët gjatë shekullit XX (Razvoj islamske kulture kod Albanaca tokom 20. stoljeća”*; str. 312-314.

²⁰⁷ O takvim polemikama pogledajte opširnije: Ali M. Baša, *“Islami në Shqipëri gjatë shekujve (Islam kod Albanaca kroz vjekove)”*; str. 140-141.

Drugo pitanje oko kojeg su se odvijale polemike između njih je i stav gore pomenutog intelektualca, Mehdi Frašera, da su vrata idžtihada zatvorena i da nikome nije dozvoljeno baviti se idžtihadom i to na osnovu sna imama Gazalija da su vrata idžtihada zatvorena! Reakcija šejha hafiza Ismeta Dibre bila je kategorična i odlučna, odbacio je sve što je bilo u suprotnosti s principima religije i da su vrata idžtihada otvorena i nikada neće biti zatvorena do Kijametskog dana. Hafiz Ismet Dibra dalje nastavlja svoje mišljenje pitanjem: da li je prenosilac takvih riječi ikada razmišljao o tome šta je mislio o zatvaranju vrata idžtihada? Drugi argument o lažnosti izjava intelektualca Mehdi Frašera je, da se san ne može smatrati izvorom šerijatskog prava i ne može se koristiti kao argument u podršci idejama.²⁰⁸ Ovdje se originalnost vjerskog mislioca, učenjaka, može jasno uočiti u razmišljanju hafiza Ismeta Dibre o principima fikhskih izvora tokom odgovora intelektualcu Mehdi Frašeru.

Apsolutno se slažemo njegovim ubjedljivim odgovorima i učenjaci su dosta istraživali po ovom pitanju, kako u prošlosti, tako i danas. Dosta je napisano o ovoj tematici i zato se ovoj tematici ne možemo dublje posvetiti u ovome radu zbog prirode i filozofije rada. Također je intelektualac Mehdi Frašer otvorio polemiku i o jednom drugom vjerskom pitanju, rekavši da se mogu reformisati i pojedina primarna vjerska pitanja sa kojima se obožava Bog, koja se smatraju definisanim i koja ni na koji način ne mogu biti predmet idžtihada. Naveo je da, ako je dozvoljeno putniku obavljati namaz nad životinjama samo uz išarete bez ruku i sedždi, onda tako nešto može i svakodnevno biti dozvoljeno, da i mi obavljamo namaz na

²⁰⁸ Isto, str. 141.

stolicama u džamiji bez ruku i sedždi! Nema sumnje da je ovakvo poređenje potpuno netačno i da u ova dva primjera ima velike razlike, jer putovanja imaju posebna pravila u islamu, kako u smislu molitve tako i u postu. Šejh hafiz Ismet Dibra (Allah mu se smilovao!), reagovao je na način da ove riječi nisu zasnovane na islamskim izvorima i da je namaz na životinjama nafil (dobrovoljan), a ne farz (obavezan), zato je i dozvoljen, podrazumjeva se da je to u slučaju prinudbe.²⁰⁹ Kako se može porediti nešto što je nuždom dozvoljeno, kao na primjer bolest, i tada sjedeći obaviti namaz na stolici unutar džamije, sa nečim bez ikakvog razloga i bez ikakve potrebe!? Kako se može napraviti takvo poređenje?!

Iz onoga što se može zapaziti iz ovakvog ili sličnog dijaloga, možemo doći do zaključka da je zaista bilo intelektualaca i učenjaka sa suprotnim mišljenjima o nekim pitanjima i principima islamske vjeroispovijesti. Tokom 1920-1930. godine među Albancima se pojavio još jedan mislilac koji se svojim idejama, razmišljanjima, predavanjima i fokusom afirmisao na pitanje obrazovanja i kulture žene Albanke, kao i na prava supružnika.²¹⁰

²⁰⁹ Isto, str. 141-142.

²¹⁰ Poznati učenjak Hadži Vehbi Dibra-Agoli (prezime dobio po gradu rođenja Velika Dibra, grad koji se nalazi u današnjoj Sjevernoj Makedoniji) rođen je 1867. godine i živio je do 1937. godine. Bio je čuven i poznat kao učenjak, muftija, političar i istaknuti mudžahid; Potječe iz vjerske porodice koja je poštovala principe islamske vjere. Također je i njegov otac bio muftija. Od djetinjstva se odlikovao svojom spretnošću i posebnim interesovanjem za poznate ličnosti iz albanske historije. Odlikovao se i dobrim ponašanjem. Osnovno obrazovanje završio je u rodnom gradu, dok je studije nastavio u Istanbulu i bio od najboljih studenata. Naučio je arapski, turski i perzijski, a potom je usavršio islamsku filozofiju, logiku i fikh. Također je dao veliki doprinos politici i vjerskim reformama i napisao važne članke i hutbe u časopisu: **“Zani i Naltë (Visoki Glas)”** koji se

Pomenuti mislilac pripremio je jednu uredbu koja je slična ustavu i koja sadrži četrdeset tačaka o principima i zakonima vezanim za brak i vjenčanje u islamu, potom o uslovima braka i razvoda. Također je analizirao i neke albanske tradicije koje su bile nevažeće i koje su se odnosile na brak žena i njihovu novčanu nadoknadu, pored određenog mehra (miraza). Ovaj propis je značajno pomogao u razumijevanju vjerskog koncepta koji je postojao među albanskim muslimanima ali i među komunistima, koji su na vjeru gledali mržnjom, pod izgovorom da je religija regresija i dekadencija.²¹¹ Nažalost u njegovom vremenu Kur'an nije komentarisani niti prevedeni s Arapskog na Albanski jezik, da bi bolje razumio šerijatska prava.²¹²

izdavao u Tirani. Predavanja tefsira sure El Fatiha sažeti su u djelo pod naslovom: **“Ç’urdhënon Kur’ani – kuptimi i Fatihas me shpjegime (Ono što Kur’an naređuje - značenje Fatihe sa objašnjenjima).”**, i imao sam priliku posjedovati primjerak ovog tefsira tokom moje posjete Albaniji, kada sam posetio Muslimansku zajednicu Albanije u Tirani. U razgovoru s autorom i profesorom Ali M. Baša o temi moje disertacije rekao mi je da ima primjerak ovog tefsira koji mu je stigao od direktora Albanskog islamskog centra u SAD, imama Vehbija Islamilija, neka mu se Bog smiluje, i prof. Ali Baša mi je dozvolio da ga fotokopiram i na čemu mu se iskreno zahvaljujem i molim Uzvišenog Boga da ga nagradi! Opširnije pogledajte: Ćazim Dželili, **“Vehbi Dibra-personalitet dhe veprimtar i shquar i lëvizjes kombëtare (Vehbi Dibra - izuzetna ličnost i aktivista nacionalnog pokreta).”**; Albin, Tirana 1998., 4-20; Ramiz Zekaj, **“Razvoj islamske kulture kod Albanaca tokom 20. stoljeća”**; str. 288-291.

²¹¹ Isto, str. 142.

²¹² O detaljima doprinosa ovog reformističkog učenjaka pogledajte opširnije kod: Ćazim Dželili, **“Vehbi Dibra-personalitet dhe veprimtar i shquar i lëvizjes kombëtare (Vehbi Dibra - izuzetna ličnost i aktivista nacionalnog pokreta).”**; str. 252-259.

Hadži Vehbi Dibra

Pitanje žene je dobilo veliki odjek i postalo je jedna od ključnih diskusija među albanskim učenjacima i misliocima, baš kao što je to bio slučaj među arapskim misliocima i učenjacima. Posebne polemike su se odvijale o emancipaciji žene i pokrivanju njenog lica i ruku. Glavni razlog koji je naveo muslimanske učenjake da raspravljaju o ovom pitanju, bila je činjenica da su neki albanski sekularni pisci napisali povijesni članak u kojem je rečeno da nikab (veo),²¹³ pripada povijesti kršćanskih Albanaca, naime period devičanskih i časnih sestara iz vremena kraljice Katerine de Medici kao i vrijeme kršćanskih udovica, koje su pokrivala lica u čast njihovih muževa. Autori članka dalje navode da veo ili pokrivalo za lice nije postojalo za muslimanke u prvom periodu islama. U Bagdadu i Kordobi bilo je učiteljica koje su se bavile obrazovanjem i čija su lica bila otkrivena.²¹⁴

²¹³ Nikab je veo za lice koji obično ima prorez na oči.

²¹⁴ Ali M. Baša, "Islami në Shqipëri gjatë shekujve (Islam u Albaniji tokom vjekova)"; str. 142-143.

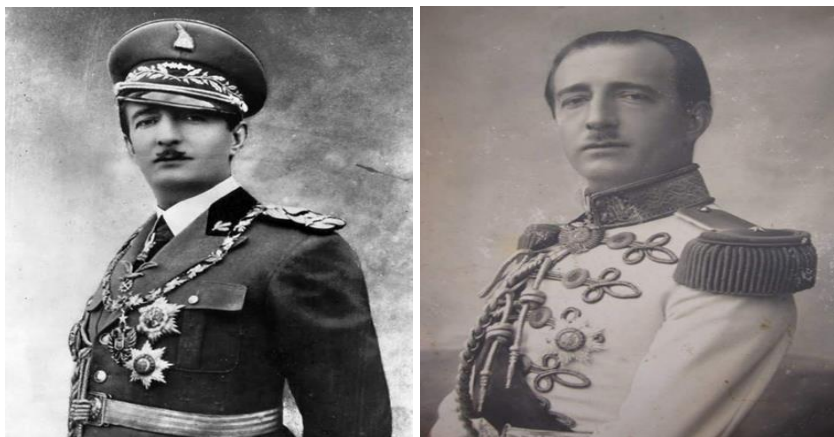

Žene sa nikabom

Na osnovu ovih rasprava među učenjacima reformatorima, islamski reformatorski pokret počeo je jačati i uticati na opće mišljenje muslimana i konzervativnih učenjaka tako da je Muslimanska zajednica Albanije (najviša vjerska i naučna institucija) bila primorana da 01.03.1937, izda naređenje: Odluka br. 1.: O poništenju nikaba i omogućavanju otkrivanja lica i ruku, kao pravo bavljenja aktivnostima normalnog ljudskog života. Na osnovu određenih šerijatskih argumenata o ovome, članovi Vrhovnog vijeća za islamska pitanja (Stalni komitet za fetve) informisali su muslimane kroz predavanja i objavama po časopisima da su informisali kraljevsku vlast Ahmeta Zogua.²¹⁵

²¹⁵ Kralj Ahmet Zogu sin Džemal Paše Zogolija, rođen je 05.10.1895. godine u Burgajet kod Matita, Albanija. Njegovo porjeklo nije dovoljno poznato. U početku je bio predsjednik Albanije, potom je postao Kralj tokom 1925-1939. god. Tokom njegovog perioda, Albanija je bila pod velikom korupciom, političke dekadencije, vjerske ekonomske i društvene bjede. Bio je gubitnik i neiskusn u vođenju države i naroda, jer nije bio spreman za takvu poziciju. Bio je u službi italijanske i jugoslovenske vlade. Godine 1961. umro je u Parizu od raka želuca i nekoliko srčanih udara. Više o životu i djelima ovog kralja tiranina pogledajte opširnije kod: Bernd J. Fischer, **“Mbreti Zog dhe përpjekja për stabilitet në Shqipëri (Kralj Zog i naponi za stabilnost u**

Na kraju ove odluke uslijedili su potpisi pripadnika Muslimanske zajednice podržavši takvu odluku.²¹⁶

Kralj Albanije Ahmet Zogu

Kao što možemo vidjeti, to su bila neka pitanja vezana za diskusiju i reformu o vjerskim tematikama, posebno o ženi muslimanki i njenom oslobođenju. Ovu vitalnost i ove naučne aktivnosti među albanskim učenjacima vlada kralja Ahmeta Zogua iskoristila je na negativan način za poduzimanje nekoliko drugih reformi koje su u osnovi bile u suprotnosti sa principima islama, dajući snažnu podršku devijantnoj sufijskoj Bektašijskoj sekti i to u saradnji sa italijanskom vladom za uništavanje i deformaciju islama.²¹⁷

Albaniji“; preveo s originala Krenar Hajderi, Çabej, Tirana, drugo izdanje, 1984., str. 11-27, 305-322; **“Historia e Popullit Shqiptar (Povijest albanskog naroda)”**, drugi tom, str. 546-613.

²¹⁶ Isto, str. 143.

²¹⁷ Roberto Maroco de la Roka, **“Kombësia dhe feja në Shqipëri, 1920-1944 (Nacionalnost i vjera u Albaniji 1920-1944.)”**; str. 117-142; Ismail Bardi, **“Hafiz Ibrahim Dalliu dhe Egzgjjeza e tij kur’anore (Hafiz Ibrahim Dalliu i njegova kur’anska egzgeza)”**; str. 84-86. Frances Trix, **“Spiritual**

Period između 1920-1940. godine, poznat je kao period promijena i Period između 1920-1940. godine, poznat je kao period promijena i modifikacija šerijatskih principa i zakona u Albaniji,²¹⁸ kao na primjer radikalne promijene u građanskom pravu.²¹⁹ Vlada je prihvatila pozitivne zakone država poput: Švicarske, Francuske i Egipta, također je poduzela neke korake da promijeni neke vjerske simbole i način na koji se koriste, zatim su islamske sudije opozvali sa njihovih radnih mjesta.

Godine 1921. postojao je nacionalno-islamsko-albanski sporazum protiv Osmanskog carstva i iz takvog sporazuma je proizašla odluka o nezavisnosti i udaljavanja od Šejhul-islama i od Carstva. Marta 1923. godine, kada je Carstvo bilo u kritičnoj fazi, održana je konferencija u Tirani na kojoj je imenovan generalni Muftija države Albanije i službeno su prekinute sve veze sa Carstvom. Dok je u drugim gradovima Albanije još neko vrijeme nastavljena veza sa Hilafetom i poštivanjem naredbi koje su stizale iz Istanbula, kao što je bio na primjer slučaj grada Skadra i dr.²²⁰

Godine 1923. počinje se štampati časopis: *“Visoki ton (glas)”*, gdje su albanski učenjaci i mislioci raspravljali i ispitivali razne teme vezane za savremeni život kao na primjer: reforme u vjeri, insistiranje na uklanjanju nikaba i otkrivanju lica. Nikab je službeno zabranjen odlukom 1937. godine.

discourse-learning with an Islamic master”; University of Pensilvania, 1993.

²¹⁸ Roberto Maroco de la Roka, **“Kombësia dhe feja në Shqipëri, 1920-1944 (Nacionalnost i vjera u Albaniji 1920-1944.)”**; 2728.

²¹⁹ O šerijatskim sudovima, načinu funkcionisanja i građanskopravnim zakonima u islamskom društvu u bivšoj Jugoslaviji vidi: Fikret Karčić, **“Šerijatski sudovi u Jugoslaviji 1918-1941.”**; Islamski Teološki Fakultet, biblioteka posebnih izdanja, Sarajevo, 1986., str. 49-73.

²²⁰ Roberto Maroco de la Roka, **“Kombësia dhe feja në Shqipëri 1920-1944 (Nacionalnost i vjera u Albaniji 1920-1944.)”**; 28.

Godine 1924., Ahmet Zogu izdao je dekret o zabrani vjerske diskriminacije u Albaniji, gdje se navodi: *“Vjerska diskriminacija ne smije postojati u životu Albanaca ni na koji način i da muslimani i kršćani moraju pronaći rješenje po ovom pitanju, odnosno trebaju prekinuti sve vjerske nesuglasice ...”*

Dekret tj. uputstvo novog zakona je najviše škodilo islamskim teolozima koji su definitivno morali napustiti sve političke aktivnosti. Država je zamjenila poznate teologe i oni više nisu imali uvid u finansije koje su stizale iz inostranstva. Prema državi, vjera ne može biti opasnost niti politička prepreka, a korištenje vjere u političke svrhe je kategorički zabranjeno.”²²¹

U takvim nestabilnim društvenim i vjerskim okolnostima, došlo je do poništenja još jednog vjerskog principa vezanog za albansko muslimansko društvo, tj. zabranjena je poligamija. U ovim okolnostima²²² počelo je parcijalno prevođenje Kur’ana,²²³ također počele su se pojavljivati različite vjerske ideje o tome kako primjenjivati i živjeti po islamu. Sljedeći udarac bio je na Arapsko pismo i zabrani od strane parlamentaraca da se albanski tekstovi pišu na arapskom pismu te brz prelazak na latinskom. U ustavu Albanije 1928. godine, jasno se navodi da u Albaniji ne postoji zvanična religija. Sve religije se poštuju i upotreba religije u

²²¹ Isto, str. 26-36.

²²² O dozvoli, zabrani, problemima i prevodu Kur'ana Časnog pogledajte radove uvaženih profesora dr. Suad Jeldrim, dr. Abdulkahhar El-Ani, dhe dr. Habibur-Rahman Ibrensa u *“7th International Conference of Translation - The Translation of Religious Texts”*; 6-8, December, 1999, Kuala Lumpur, Malaysia, str. 101-106, 293-315, 319-355.

²²³ O povijest prijevoda plemenitog Kur'ana na albanski jezik, u cijelosti ili djelimično, vidi studiju prof. dr. Feti Mehdija naslovom, *“Përkthimet e Kur'anit në gjuhën shqipe (Prijevodi Kur'ana na albanskom jeziku)”*; Logos-A, Skoplje, 1996.

političke svrhe je zabranjena. Kako se čini, principi albanske države bili su laicizam i sekularizam,²²⁴ vjerska individualna sloboda, jednakost religija i korištenje religije u korist sekularne države.²²⁵ Dakle, u takvim okolnostima, položaj muslimana počeo se drastično pogoršavati. Primjena islamskih principa postala je veoma teška u vremenu kralja Ahmeta Zogua.²²⁶

Godine 1929. održana je velika konferencija u Albaniji, gdje su se sastali veliki sunitski učenjaci i donijeli dosta teških odluka, koje su bile prihvaćene od strane kralja Ahmeta Zogua. Na toj konferenciji je odlučeno da se arapski jezik koristi samo u predavanjima, vazovima, dovama i dersovima, u svim vjerskim školama i obrazovnim centrima koji moraju biti pod kontrolom albanske kraljevine i zatvoriti većinu velikih džamija, osim dvije ili tri džamije u svakome gradu.

Prema nekim statističkim podacima, broj džamija je zbog odluka ove konferencije drastično smanjen. Godine 1929. broj džamija u svim gradovima Albanije bio je 990, dok samo pet godina kasnije 1934. godine, pao na 560. Vjerski službenici bili su obavezni imati legitimaciju koju je izdavala centralna vlada Tirane, kako bi ih država lakše kontrolisala i pronašla u slučaju potrebe.²²⁷

²²⁴ O istini i opasnosti od sekularizma pogledajte kod: Dr. Jusuf El-Kardavi, *“El-Islam vel-Almanijetu vedžhen li vedžhin”*; Kairo, Mektebu-Vehbe, 7. izdanje, 1997, str. 74-106.

²²⁵ Isto, str. 31-32.

²²⁶ O životu, kulturi i političkim djelima ovog kralja vidi: Bernd J. Fischer, *“Mbreti Zog dhe përpjekja për stabilitet në Shqipëri (Kralj Zog i naponi za stabilnost u Albaniji)”*; str. 11-29, 94, 114, 248.

²²⁷ Ali M. Basha, *“Islami në Shqipëri gjatë shekujve (Islam u Albaniji kroz vjekove)”*; 140-146; Ismail Bardhi, *“Hafiz Ibrahim Dalliu dhe Egzgejeza e tij Kur'anore (Hafiz Ibrahim Dalliu i njegova kur'anska egzgejeza)”*; 75, 87; Roberto Maroco de la Roka, *“Kombësia dhe fetë në Shqipëri (Nacionalnost i vjera u Albaniji)”*; str. 32-33.

Među ličnostima koje su pozivale na reforme i oslobađanje albanske žene u okviru reformističke vjerske doktrine bio je i prof. šejh Hodža Kadriu, koji je završio srednju vjersku školu: "El-Fatih", u Istanbulu, zatim je diplomirao sa visokim uspjehom na Pravnom fakultetu Univerziteta u Istanbulu. Nakon diplomiranja radio je kao predavač na istom univerzitetu i stekao veliki autoritet.

Hodža Kadriu

Cijeli svoj život proveo je u vjerskim, političkim, nacionalnim aktivnostima i u službi vjeri. Njegovi prijatelji i savremenici navode da je bio veoma pošten i objektivan u svojim stavovima. Kada je u Albaniji imenovan za ministara pravde, izvršio je neke izmjene u građanskom pravu, koje su se odnosile na vjenčanje i brak. Također je tražio da se promijeni zakon naslijeđen od strane Osmanskog carstva.²²⁸

²²⁸ Šejh hodža Kadri Priština rođen je 1878. god, na Kosovu u glavnome gradu Prištini. Osnovno znanje turskog jezika naučio je u svom rodnom gradu a posebno od djetinjstva ga je odlikovalo veliko interesovanje za velike ličnosti. Zatim je nastavio srednju školu u gradu Skoplju, Sjevernoj Makedoniji, izdvajajući se od drugih u ozbiljnosti učenja. Roditelji su mu pomogli da nastavi studije na Pedagoškom fakultetu u Istambulu, iako je živio u teškim životnim uslovima. Potom je imao sreće primiti u čuvenoj školi "El-Fatih" u Istambulu, gdje je naučio arapski jezik, perzijski i kulture drugih naroda. Isticao se svojim djelovanjem na polju vjerskih i nacionalnih reformi. Godine 1904. upisao se na Pravni fakultet, gdje je diplomirao a

Bio je poznat i po svojim aktivnostima po pitanju emancipacije, ali pod posebnim uslovima i pravilima.²²⁹ Bio je veoma objektivan u svojim radovima i raspravama koje je vodio sa svojim protivnicima i kada se nije slagao, ponovo bi se ponašao po bontonu islamskog ponašanja²³⁰ i nikada se nikome nije svetio.²³¹ Među njegovim najpopularnijim stavovima koje je pisao u novinama i časopisima protiv sekularista bilo je njegovo mišljenje da su žene polovina društva, pa kako ovo plemenito biće može biti napušteno, ignorisano i oštećeno?! Nije prihvatio mišljenje laika i sekularista da žena treba da izađe neodjevena. Također je smatrao da ne treba uslovljavati žene golotinjom, ako ih želimo edukovati i obrazovati. Ovaj mislilac je smatrao da žena treba da radi pošten posao kako bi doprinijela napretku državne ekonomije. Hodža Kadriu je bio mišljenja da žena ne treba voziti automobil, voz ili avion.²³²

potom izabran za profesora na istom fakultetu. Radio je na sudu u Istanbulu tokom Osmanskog carstva, a potom je radio kao advokat, nakon što je položio sve potrebne ispite za takvu poziciju. Godine 1921. imenovan je za ministra pravde u Albaniji a potom je počeo izdavati vjerski časopis pod naslovom **“Udha e së vërtetës (Put istine)”**. Umro je 1925. god., u Tirani, glavni grad Albanije. Opširnije pogledajte: Eqber Skendi, **“Hoxhë Kadriu - Kadri Prishtina (Hodža Kadriu – Kadri Priština)”**; Rilindja (Ponovno Rođenje), Priština, 1992., str. 8-20, 217-219; Čemajl Morina, **“Hoxhë Kadri Prishtina- mendimtar Islam (Hodža Kadri Priština – Islamski mislilac)”**; Predsjedništvo Islamske zajednice, Priština, 2000., str. 7-97.

²²⁹ Ečber Skendi, **“Hoxhë Kadriu-Kadri Prishtina (Hodža Kadriu – Kadri Priština)”**; 35-102.

²³⁰ O etici dijaloga opširnije pogledajte: Taha Džabir El-Ulvani, **“Kultura e dialogut në Islam (Kultura dijaloga u islamu)”**; Objavio Međunarodni institut islamske misli, 2. izdanje, 1992., Kuala Lumpur, Malezija, str. 97-98.

²³¹ Isto, str. 152-154; **“Historia e Popullit Shqiptar (Povijest albanskog naroda)”**; 4. tom, 308-310.

²³² Isto, str. 150-152.

Što se tiče pitanja braka muslimanki, smatrao je da za brak treba dobiti njen pristanak i da je ne treba prisiljavati na brak sa muškarcem koji je ne voli, kao što je to bio običaj i tradicija Albanaca. Žestoko se borio protiv licemjerja i licemjera.²³³ Visoko je sebe odgojio tokom islamskog obrazovanja koje je stekao u školi: "*El-Fatih*", i na Univerzitetu u Istanbulu, i na taj način sebe pripremio velikim islamskim i nacionalnim idejama i kulturom.²³⁴

²³³ "**Historia e Popullit Shqiptar (Povijest albanskog naroda)**"; str. 308-310.

²³⁴ Veoma je bitna islamska ličnost, posebno kao istražitelj, posebno u političkim radovima i također nacionalnim i političkim aktivnostima, ali, nažalost, uvijek su ignorisali njegov doprinos u islamskom aspektu. Najbolji rad koji proučava islamski aspekt ovog enciklopediste je rad profesora Rhm. Mr. Ćemajl Morine: "**Hoxhë Kadri Prishtina-Mendimtar islam (Hodža Kadri Priština – islamski mislilac)**".

II: ALBANSKO PISMO: NASTANAK I RAZVOJ

Vjetrovi vjerske reformističke doktrine puhali su u svim sferama albanskog vjerskog, kulturnog i naučnog života. Među trodimenzionalnim pitanjima bila su naučna, kulturna i vjerska; također bilo je i pitanje nastavka arapskog pisma ili njegove zamjene latiničnim pismom. Osmansko carstvo je doživjelo svoj vrhunac slabljenja krajem 19. stoljeća i početkom 20-tog. Tu i tamo su se počele javljati vođe otpora Carstvu od samih Turaka ali i drugih naroda. Povijesno je dokazano da je učenje i pisanje albanskim pismom stoljećima bilo zabranjeno od strane Carstva, dok je to bilo dozvoljeno²³⁵ za druge manjine poput: Jevreja, Srba, Grka, Kurda i dr...²³⁶ Možda se to dogodilo zato što su Osmanlije sve muslimane smatrale jednim narodom,²³⁷ iako su se razlikovali po jeziku i naciji i da njihov

²³⁵ Zaista je iznenađujuće da je Jevrejima, Srbima, Grcima i Kurdima dozvoljen maternji jezik i otvaranje škola na njihovim jezicima, dok je Albancima to bilo zabranjeno!!! Mislim da Carstvo nije trebalo ovako da se ponaša, kada je poznato da su 36 oficira, ministara i velikih funkcionera Carstva bili Albanci, čak dvojica su bila Šejhul-Islam.

²³⁶ Skender Rizaj, "**Kosova gjatë shekujve, XV-XVI-XVII (Kosovo tokom 15-16-17. stoljeća).**"; str. 467; Stavro Skendi, "**Zgjimi kombëtar shqiptar (Albansko nacionalno buđenje)**"; str. 334.

²³⁷ Ovi podatci o politici Carsrtva, učinio mi ih je dostupnim moj voljeni i dragi mentor profesor dr. Fikret Karčić, ali prema mišljenju jednog mog profesora i koji je također bio jedan od mentora poštovani prof. dr .Behauddin Muhammed Husejn (Allah mu se smilovao) navodi da ako su Osmanlije zaista smatrale muslimane jednim narodom, onda bi ih trebali učiti arapski a ne turski, jer je arapski jezik, jezik Kur'ana i Poslanikovog sunneta, kao i jezik halifata Hulefa-Rašidina i Abasida. Prema njegovom mišljenju, nacionalistički element je uticao na Osmanlije i Turke da zabrane drugim narodima da koriste njihov jezik i da ih uče turskom jeziku a ova

jezik treba biti samo zvanični jezik Carstva. Dakle, izgleda da su na ovaj način tretirani Albanci i drugi muslimani. Albanski jezik je dozvoljen nakon Mladoturske revolucije; i do 1908. godine, škole u Albaniji bile su podjeljene na vjerske, tako da su muslimani imali posebne škole, dok katolici i pravoslavci svoje posebne.²³⁸ Problem obrazovanja u Albaniji počeo se rasplitati kada je izašla odluka Ministarstva obrazovanja Carstva, sa kojom je Albancima bilo dozvoljeno da uče u školama "T'dadije" i "Rušdije" (osnovne).²³⁹

Pitanje konačnog određivanja upotrebe pisma bilo je dosta proučavano, kako u prošlosti, također i danas. Prema nekim intelektualcima, put albanske abecede i pisma bio je veoma težak, pun žrtava i žrtvovanja, sve dok nije formiran današnji oblik pisma. Uložen je ogroman trud i mnogo krvi je proliveno za zaštitu ove abecede. Nema sumnje da se ovakva žrtva smatra veoma važnim i svijetlim događajem u povijesti Albanaca, i samo nekoliko pitanja postoji u povijesti da se toliko žrtvovalo od strane Albanaca zarad pisma. Napori da se ovaj društveni i obrazovni problem razotkrije u životu i povijesti Albanaca bio je ponekad pojedinačni, a nekada kolektivni.²⁴⁰

Potruga za zajedničkim pismom za Albance-muslimane i druge, uzela je maha u 19. stoljeću. Takva ideja se rodila od strane albanske intelektualne elite koja je zbog političkih i društvenih prilika tog vremena živjela u izgnanstvu i u okviru

pojava se, prema njegovim riječima, smatra kršenjem njihovih prava na veoma grub način.

²³⁸ Stavro Skendi, **"Zgjimi kombëtar shqiptar (Albansko-nacionalno buđenje)";** str. 58, 334.

²³⁹ Isto, str. 335.

²⁴⁰ Tomorr Osmani, **"Udha e shkronjave shqipe - Histori e alfabetit (Put albanskih slova - povijest pisma)";** Idromeno, Skadar, 1999., str. 3-4.

Osmanske vlasti. U takvim okolnostima, svaki narod je težio u punom značenju te riječi, te da se osamostali i stekne potpunu nezavis-nost.²⁴¹

Prije dolaska Osmanlija na albanskim područjama, Albanci su koristili latinično pismo, jer albanski jezik pripada grupi indo-evropskih jezika,²⁴² a albanske zemlje su se smatrale dijelom evropskog kontinenta, a zahvaljujući svom geografskom položaju morali su koristiti latinično pismo. Ovo mišljenje je podržao veliki broj intelektualaca tog vremena.

Na kraju 18. stoljeća i početkom 19. stoljeća, probudila se albansko-nacionalno-vjerska osjećanja i to se jasno moglo primjetiti prevođenjem kršćanskih svetih tekstova sa grčkog i latinskog na albanski. U to vrijeme u upotrebi je bilo nekoliko vrsta pisama, kao na primjer: grčko, latinično, arapsko i osmansko pismo.²⁴³

U periodu između 1831-1884. godine, pokrenute su individualne reforme i ovaj period od jezičkih intelektualaca i pisaca tokom povijesti je poznat kao period Albanske Nacionalne Renesanse, zbog nekih dešavanja i promijena koje su se desile u ovom periodu.

Cilj ovih reformi bilo je oslobođenje i ujedinjenje svih albanskih zemalja i otpor Osmanskoj vlasti na sve moguće načine.

Počevši od intelektualnog buđenja Albanaca, odnosi između Albanaca i Osmanlija su se dosta pogoršali, zbog

²⁴¹ Stavro Skendi, *“Zgjimi kombëtar shqiptar (Albansko-nacionalno buđenje)”*; 336.

²⁴² Tomorr Osmani, *“Udha e shkronjave shqipe - Histori e alfabetit (Put albanskih slova - povijest pisma)”* Idromeno, Skadar, 1999., str. 5-6.

²⁴³ Isto, str. 93.

stalnog otpora i ustanka albanskih intelektualaca. Godine 1876. okupila se grupa albanskih mislilaca oko ideje o formiranju albanske kulturne organizacije ili udruženja u Istanbulu. Ovo udruženje je imalo zadatak i cilj da prikuplja dobrovoljne novčane priloge za izdavanje albanskih knjiga.²⁴⁴

Vrhunac ovog otpora dostigao je formiranjem albanske Lige u Prizrenu, na Kosovu 1878. godine, kao što smo naveli u prvom poglavlju. Cilj ove Lige bio je isti kao i cilj albanskog nacionalnog buđenja. U tako nestabilnoj atmosferi, desila se jedna velika promijena u povijesti Albanaca. Albanski mislioci, bilo oni muslimani i nemuslimani, bili su mišljenja da su albanci jedan narod, sam po sebi, i zato moraju posjedovati svoju ličnu zastavu. I tako ponovnim susretom u Istanbulu uspjeli su formirati posebnu abecedu i svoje nacionalno pismo 1879. godine. Napori i nesuglasice oko ovog pitanja trajale su tri godine, do održane konferencije 1908. godine u gradu Manastiru, koji je bio glavni grad jednog od četiri glavna albanska Vilajeta (Manastirski Vilajet), grada koji se danas nalazi u današnjoj Sjevernoj Makedoniji. Ova konferencija je nazvana "Manastirski Kongres".²⁴⁵

Zgrada u kojoj je održan Manastirski kongres

²⁴⁴ Isto, str.296.

²⁴⁵ Stavro Skendi, "Zgjimi kombëtar shqiptar (Albansko-nacionalno buđenje)"; str. 5-6, 334-350.

Čak i islamsko-albanska književnost pisana arapskim pismom počela se baviti albanskim nacionalnim pitanjima, temama koje su obrađivane putem pjesme, proze i putem raznih predavanja.

Pored ovoga, pokrenuto je i prevođenje Biblije i svete kršćanske literature na albanskom jeziku od strane svećenika pod izgovorom očuvanja albanskog jezika, jer je to maternji jezik! Otvoreno je nekoliko škola po gradovima i selima, i ljudi su počeli da uče albanski jezik sa grčkim pismom, potom su objavljene nekoliko knjige i naučni radovi o gramatici jezika od strane pravoslavnih svećenika bliskih Grčkoj.²⁴⁶

Uz ovaj kršćansko-vijerski pokret koji se bavio prevođenjem svetih tekstova, također su cvetale i aktivnosti muslimanskih učenjaka kroz poetska i prozna djela sufijsko-albanskih divana pisanih arapskim pismom. Prevodili su raznu književnost sa arapskog, perzijskog i turskog jezika. Savremeni albanski učenjaci i intelektualci bili su veoma fokusirani na ovaj vjerski i književni procvat. Albanski učenjaci i historičari iz S. Makedonije, Kosova i Albanije proučavali su, istraživali i kritikovali takve književne radove napisane na arapskom jeziku, bilo to evidencije (sidžilet), dokumentaciju ili poetske i prozne sofe, kao na primjer, poznati učenjak i orijentalista prof. dr. Hasan Kaleši,²⁴⁷ Osman Muderrizi, poznati historičar prof.

²⁴⁶ Tomorr Osmani, *“Udha e shkronjave shqipe - Histori e alfabetit (Put albanskih slova - Povjest pisma)”*, Idromeno, Skadar 1999; str. 87-92.

²⁴⁷ O naučnim aktivnostima i radovima ovog poznatog albanskog profesora i orijentaliste nedavno su objavljena dva značajna rada autora; Riza Sadiku, *“Hasan Kaleshi - Jeta dhe Vepra (Hasan Kaleši – Lik i djelo)”*; Grafoprin, Priština 1996. i: Feti Mehdiu, Safet Q. Parelku, *“Hasan Kaleshi - Vepra 1 (Hasan Kaleši – Prvo djelo)”*; Studije novinarstva, Logos-A, Skoplje, 1996.;

dr. Muhamet Pirraku i književnik prof. Mahmud Hisa,²⁴⁸ potom dva albanska književna istraživača i orijentalista prof. dr. Ismail Ahmedi i prof. dr. Mehdi Polisi, samo su neki u nizu. Ove ličnosti uživaju visok autoritet u našem vremenu zbog studija iz oblasti albanske književnosti i povijesti.²⁴⁹

Učenjaci i intelektualci perioda narodnog buđenja bili su podjeljeni u dvije grupe:

1. Književna grupa koja je pisala na albanskom jeziku sa latiničnim i grčkim pismom, koju su činili albanski kršćani; i:
2. Druga grupa koja je pisala arapskim pismom a koju su činili albanski muslimani.

Pokret grupe albanskih pisaca i pjesnika koji su pisali na albanskom jeziku sa arapskim pismom²⁵⁰ proširio se na kosovskom Vilajetu, manastirskom Vilajetu i u nekim drugim albanskim gradovima te je imao veliki uticaj na napredak islamske književnosti 1947. god, 20. stoljeća,²⁵¹ čak i neki

Njegova doktorska disertacija bila je: **“Najstariji vakufski dokumenti - iz Makedonije u Jugoslaviji na arapskom jeziku”**; Beograd, 1960.

²⁴⁸ Isto, str. 137. Dotočnog autora izdvajaju spise i studije o djelima poznatih islamskih albanskih autora u dva toma., **“Albanska alamiada”**, Logos-A, Skoplje, 2000.

²⁴⁹ Autor ove studije je imao čast i imao je veliku korist od svog susreta na Kosovu sa istaknutim profesorima dr. Muhamet Piraka, dr. Ismail Ahmeda i dr. Mehdi Polisa prilikom prikupljanja potrebnog materijala za disertaciju. Mnogo su mi pomogli da se obogatim različitim i rijetkim naslovima, a na osnovu mog velikog poštovanja prema njima kao učenjacima, želio sam da im u ovoj disertaciji izrazim iskrenu zahvalnost za doprinos koji su dali, uz dovu da ih Allah nagradi najboljim Njegovim nagradama!

²⁵⁰ Ismail Ahmedi, **“Hafiz Ali Korça - Jeta dhe Vepra (Hafiz Ali Korça - Lik i djelo)”**; Logos-A, Skoplje, 1999., 61-69.

²⁵¹ Tomorr Osmani, **“Udha e shkronjave shqipe-Histori e alfabetit (Put albanskih slova - historija pisma)”**; Idromeno, Skadar, 1999., 138.

historičari misle da su djela albanske književnosti sa arapskim pismom napisana 1970. godine u 20. stoljeću na Kosovu.²⁵² Iz te grupe izdvajamo sufijskog pisca: Nezim Frakulla, učenjaka i hodže Muhamed Kučuku-Čamin,²⁵³ hodža Tahir Efendi Bošnjaku, hodža Veselj Dželadin Guti,²⁵⁴ i drugi.

Vesel Guta

Tahir Boshnjaku

Muhamed Qami

²⁵² Muhamed Mufaku, *“Eth-Thekafetul-Albanijetu bil-Ebdžedijetil-Arabijeti”*; 2-20.

²⁵³ Uvaženi profesor i albanski istraživač sa Kosova, Dr. Ćazim Ćazimi, obranio je doktorat u književnom pravcu kur’anskih priča u poznatoj poeziji hodže Muhamed Kučuku-Čamija: *“Jusufi dhe Zylejhaja (Jusuf i Zulejha)”*. Neki dijelovi ove pjesme objavljeni su u poznatom islamskom časopisu *“Dituria islame”*, kojeg izdaje Islamska zajednica Kosova: *“Vepra letrare e Muhamed Kyçyku - Çamit dhe poetët e Lindjes (Književno djelo Muhameda Kučuku-Čamija i pjesnika s Istoka)”*; Br. 133, 2001, Br. 134-135, 2001, *“Jusufi e Zylejhaja - histori e poetizuar (Jusufi e Zulejha - poetizovana povijest)”*; Br. 143, 2002, Br. 144-145, 2002. godine.

²⁵⁴ Mulla Vesel Dželadini - Guta, *“Perëndia më frymëzoi (Bog me inspirisao)”*; Focus, Skoplje; Salih Hajdari, *“Poezia e Bejtexhinjve (Bejtedžijska Poezija)”*; 344-380, 429-476; Muhamet Pirraku, *“Kultura kombëtare shqiptare deri në Lidhjen e Prizrenit (Albanska nacionalna kultura do Prizrenske lige)”*; 226-227, 229, 244-249; Tomorr Osmani, *“Udha e shkronjave shqipe - Histori e alfabetit (Put albanskih slova - historija pisma)”*, Skadar, 1999.; 139-142; Ramiz Zekaj, *“Razvoj islamske kulture kod Albanaca tokom 20. stoljeća.”*; 252-381.

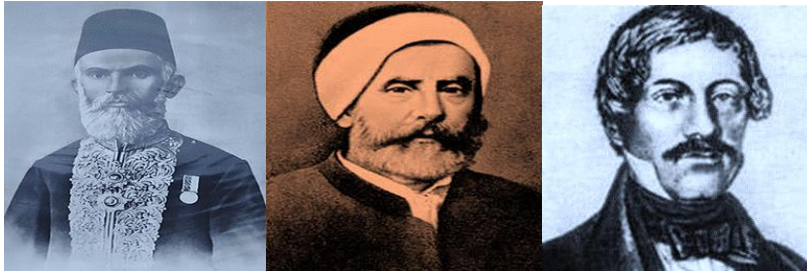
Kao rezultat ovakvih individualnih i kolektivnih napora, formirana su četiri glavna pravca albanskog pisma:

- Grupa koja je htjela da prihvati latinično pismo;
- Grupa koja je htjela da prihvati grčko pismo;
- Grupa koja je željela stvoriti novo pismo koje nije ličilo na prethodna pisma;
- Grupa koja je insistirala na korišćenju arapsko-turskog pisma, naslijeđenog od strane Osmanskog carstva.

Četvrta grupa je argumentirala svoj stav i branila ga pod izgovorom da je Kur'an časni na arapskom jeziku i da ga iz tog razloga ne treba zamijeniti latinicom. Osim ovoga, pisanje s lijeva na desno je zapadnjačka imitacija i na taj način ljudi će se udaljiti od islama, pa se jezička zamjena smatra grijehom. Pored ovog konzervativnog stava, postojao je drugi pravac reformističkih i prosvećenih učenjaka, koji su smatrali da je pogrešno misliti da nam plemeniti Kur'an nalaže da koristimo samo arapski jezik,²⁵⁵ ali, ovo je alternativno i mi nismo dužni da tjeramo ljude da koriste ovo pismo. Među prosvećenim albanskim intelektualcima koji su raspravljali o ovom pitanju bili su Naum Većilhardži, Hasan Tahsini²⁵⁶, Sami Frašer, itd., o kojima ćemo u nastavku govoriti.²⁵⁷

²⁵⁵ Stavro Skendi, **“Zgjimi kombëtar shqiptar (Albansko nacionalno buđenje)”**; 340.

²⁵⁶ Ovaj albanski hodža, astronompsiholog i matematičar iz Čamerije, bio je prvi Univerziteta u Istanbulu. Imao je albansku, arapsku, francusku, tursku, perzijsku kulturu i smatrao je da arapsko, grčko i latinično pismo nisu pogodne za albanski jezik, zbog karakteristika albanskog jezika i drugih evropskih jezika, i iz tog razloga predložio je da albanski jezik ima svoje pismo, s posebnim albanskim karakteristikama. Pripremio je pismo kao povod za pisanje na albanskom, ali su ga drugi odbili. Opširnije pogledajte: Ibrahim Daut Hodža, **“Hoxhë Hasan Tahsin Efendiu-të tjerët për të (Hodža Hasan Tahsin Efendija – drugi o njemu)”**; (AIITC, Tirana, 1998., 8-

Sami Frašer

Hasan Tahsini

Naum Večilhardži

Albanci koji su bili u izgnanstvu od Aleksandrije, Istanbula preko Bukurešta i Sofije, osjećali su se praznim zbog nepostojanja zajedničkog pisma za sve Albance i smatrali su da je to i razlog zašto su Albanci ostali zaostali i dekadentni. U tom kontekstu eruditni albanski mislilac i pisac, Sami Frašer kaže: *“Narodi i nacije žive kroz svoj jezik i ako narod ne piše na svom jeziku, brzo se zaboravlja i nestaje ...”*²⁵⁸

Nakon dugih rasprava i brojnih debata, napokon, postignut je dogovor o formiranju zajedničkog albanskog pisma. Diskusija oko albanskog pisma se i dalje vodila jer su oko 1878.godine i dalje postojale nesuglasice vezane za slova u alfabetu albanskog pisma.

11, 30-33, 40, 58, 78-145; Tomorr Osmani, *“Udha e shkronjave shqipe - Histori e alfabetit (Put albanskih slova - historija pisma)”*, Skadar, 1999.; *“Historia e Popullit Shqiptar (Historija albanskog naroda)”*; pogl. 4., 135-139.

²⁵⁷ Tomorr Osmani *“Udha e shkronjave shqipe-Histori e alfabetit (Put albanskih slova - povijest pisma)”*, Skadar, 1999.; 173-175; Stavro Skendi, *“Zgjimi kombëtar shqiptar (Albansko nacionalno buđenje)”*; str. 340.

²⁵⁸ Tomorr Osmani *“Udha e shkronjave shqipe-Histori e alfabetit (Put albanskih slova - povijest pisma)”*, Skadar, 1999.;

(Neki od poznatih Albanaca (muslimana i hrišćana), mislilaca, pisaca i nacionalističkih aktivista koji su raspravljali o pitanju albanskog pisma.)

Nakon pada Sulltana Abdulhamida II-og, islamski i arapski svijet zapali su u neopisivu krizu, albanski intelektualci su iskoristili takav haos i formirali mnoga nacionalna udruženja unutar i izvan Albanije, u cilju razvoja albanskog obrazovanja i nezavisnosti.²⁵⁹ Pred kraj perioda formiranja pisma, od 14.11.1908. do 22.11.1908. godine, organizovan je Veliki Kongres, gdje se vodila široka debata o pismu. Na ovom Kongresu se marginalno raspravljalo o stavu islamskog šerijata u pogledu pisanja s lijeva na desno i o teškoćama učenja Kur'ana časnog. Dakle, očigledno je ovo pitanje imalo i vjerski prizvuk. Među gorkim i oštrim rezultatima koji su proizašli iz ovog nacionalnog kongresa, bilo je otpuštanje osam vjerskih

²⁵⁹ Pogledajte više o ovom problemu: Stavro Skendi, "Zgjimi kombëtar shqiptar (Albansko nacionalno buđenje)"; str. 342; Čazim Dželili, "Vehbi Dibra-personalitet dhe veprimtar i shquar i lëvizjes kombëtare (Vehbi Dibra - izuzetna ličnost i aktivista nacionalnog pokreta)"; str. 30-78.

lica i imama iz njihovih džamija i onemogućavanje da ubuduće rade kao imami u nekim albanskim opštinama uz obrazloženje da nisu mogli čitati na novom latiničnom pismu. Također su bili obavezni da ponesu svjedočanstva i diplome obrazovnih institucija koje su morali prezentirati na časovima i predavanjima održavanim o pismu kako bi dokazali da su zaista naučili abecedu i da su mogli čitati i pisati po novom alfabetu.²⁶⁰ Ovaj događaj u našoj povijesti je veoma čudan!!!

Mislim da je takva odluka bila jedna za islamsku vjeru i sljedbenike islama i sramota za one koji su donijeli takvu odluku! To se dešava kada nema islamske vlasti, zato ovu stvar prepuštamo Gospodaru i samo na Njega se oslanjamo! Odmah nakon ovoga, odjeknule su oštre reakcije od strane muslimana svih albanskih etničkih zemalja, posebno od strane kosovskog Vilajeta i Vilajeta u Skadru, koji su smatrali da su nova abeceda i pismo zapravo oruđe i veliki korak ka uspješnom pokrštavanju muslimana.²⁶¹

Kao rezultat takvih nacionalnih razvoja i društvenih i vjerskih kretanja, organizovan je još jedan kongres 22.07.1909. godine u gradu Veliki Dibar sa ciljem razmatranja pitanja obrazovanja. Rezultati ovog kongresa bili su blaži od rezultata kongresa u Manastiru. Tamo je odlučeno da se otvore osnovne i srednje škole u svim pokrajinama Albanije, da se obrazovanje odvija na albanskom jeziku i da se učenje na albanskom jeziku obavezno odvija u školama i u administraciji. Ovaj kongres se izdvaja, jer u njemu nije bilo važno da li će se koristiti arapsko ili latinično pismo, ali glavna stvar je da svaka osoba u Albaniji

²⁶⁰ Stavro Skendi, *“Zgjimi kombëtar shqiptar (Albansko-nacionalno buđenje).”*; 341.

²⁶¹Isto, str. 342.

nauči pisati i čitati bilo kojim pismom.²⁶² Razlog je bio što otomanska država nije odobrila zahtjeve Albanaca u vezi s pitanjem pisma te je izazvao strah od novih ustanaka i pobune, jer se iza tih zahtjeva krio cilj potpune i konačne nezavisnosti od Osmanskog carstva.

Ovaj strah i bojažljivost guralo je Šejul-islam da 22.03.1910. godine, izađe sa jasnom fetvom, gdje je kategorički zabranio upotrebu latinice. Njegova fetva je podijeljena u svim islamskim centrima u albanskim gradovima. Osim toga, Osmansko carstvo je počelo da koristi snagu i nasilje da zatvori sva albanska udruženja i centre koji su se bavili ovim pitanjem. U periodu od osam mjeseci od upotrebe nasilja i sile, u haotičnoj bezbjednosnoj situaciji u zemlji, Carstvo nije uspjelo suzbiti takve pokrete, pa je Ministarstvo unutrašnjih poslova Carstva neočekivano donijelo iznenađujuću odluku: otvaranje svih škola koje su bile zatvorene, čak je bilo dozvoljeno i otvaranje novih škola. U jednom istaknutom članu ove odluke naglašeno je dodatno pravo albanskog naroda da može učiti albanski jezik sa njegovim pismom, dok je Kur'an bio obavezan da se uči samo na arapskom pismu.²⁶³

Nakon donošenja nove odluke, ovaj društveni sukob je okončan, a možda je takav korak zapravo bio i uvod ka nezavisnosti Albanije koja je proglašena 28. Novembra 1912. godine.

²⁶² Isto, str. 343.

²⁶³ Isto, str. 350.

III: PITANJE IDEOLOŠKOG SUKOBA ALBANSKOG DRUŠTVA TOKOM 19. I 20. STOLJEĆA

Prvi glasovi socijalnog i vjerskog reformizma u umovima Albanaca počeli su da odjekuju mnogo glasnije početkom 20. stoljeća, posebno tokom prve tri decenije koje su bile pune mnogih pokreta i događaja. U tom periodu komunistička ideologija je počela da se širi i jača svoje korijene na cijeloj albanskoj teritoriji. Prije Drugog Svjetskog Rata ekonomska i politička situacija se uveliko pogoršala zbog polarizacije ideološke i političke situacije diljem Evrope.

Sva ova dešavanja i promijene u Evropi, doprinjeli su da ljudi izgube nadu, budu psihički nemirni i da se pribijavaju za budućnost. Zločini su postali široko rasprostranjeni, kao i prostitucija, sebičnost, društvena tiranija, špijunaža i korupcija, a sve to je uticalo da se ljudi boje jedni drugih, jer je bilo špijunaže na svakom uglu. Od tada pa sve do danas, nažalost, i dalje doživljavamo gorke posljedice tih pojava koje su tada vladale.²⁶⁴

Čak se i ideja ateizma i poricanja religije već počela pojavljivati u društvu, šireći principe materijalizma po školama, udruženjima, organizacijama itd. Albanska ulema i mislioci žrtvovali su sve da zaštite islamsku vjeru i svoju domovinu od italijanskih i grčkih kolonijalističkih neprijatelja.²⁶⁵ Od uleme i hodže koji su stajali naspram i borili se protiv ideološko-komunističkih pokreta koji su dolazili iz Evrope, posebno iz Rusije i nagli početak širenja tih ideologija na ovim prostorima, možemo izdvojiti šejha, učenjaka, hodžu i

²⁶⁴ Ali M. Baša, "Islami në Shqipëri gjatë shekujve (Islam u Albaniji kroz vjekove)"; str. 147.

²⁶⁵ Isto, str. 147-148.

hafiza Ali Korču,²⁶⁶ koji je bez imalo straha i sa kategoričnim stavom reagovao i govorio istinu. Ako Bog da, mi ćemo ponovo u ovom istraživanju govoriti o ovoj ličnosti i analizirati ćemo njegove aktivnosti koje se tiču njegove doktrine u interpretaciji Kur'ana, kao praktičan primjer vjersko-reformističkog pokreta, dok ćemo se ovdje zadržati na diskusiju drugih pitanja.

Hafiz Ali Korča

Na osnovu obaveze zaštite islama od destruktivne ideologije i crvenog komunizma, riječima i perom, hodža i hafiz Ali Korča, 1925. godine, objavio je knjigu pod naslovom: *"Boljševizam ili uništenje čovječanstva"*. U ovom radu napisao je nekoliko stihova od velikog značaja i vrlo smislenih, kao na primjer.:

²⁶⁶ O ovoj vjerskoj i islamskoj ličnosti nedavno je objavljena nova i značajna monografija historijskog i naučnog značaja profesora. dr. Ismail Ahmeda, koja je bila doktorska disertacija o životu, djelima i misli hodže, hafiz Ali Korče, naslovom: *"Hafiz Ali Korça - Jeta dhe Vepra (Hafiz Ali Korča - Lik i djelo)"*.

*Boljševizam²⁶⁷ se nikada ne slaže,
S vjerom Muhamedovom,
Bitke će se voditi,
Do Dana kijametskog.²⁶⁸*

Hafiz Ali Korča (Allah mu se smilovao), odlikovao se oštroumnosću i jakim zapažanjem, originalnim razmišljanjem i sa nevjerovatnim vještinama.²⁶⁹

Imao je duboko razumijevanje komunističkog pokreta i upozoravao je ljude na štetu ovog pokreta. Prije pojašnjenja materijalnih šteta komunizma u njegovom radu, on pojašnjava neke principe Kur'ana časnog prema bogatstvu.²⁷⁰ U tom kontekstu navodi kur'anski ajet:

²⁶⁷ Boljševizam je u izvornom značenju Lenjinovo učenje u pitanjima teorije, organizacije, strategije i taktike partije radničke klase. Boljševici su bili Lenjinovi pristaše, članovi tadašnje Ruske Socijaldemokratske radničke partije, koji su kasnije postali temelj ruskoj Komunističkoj partiji. Boljševizam je i čest naziv za društveni poredak u Sovjetskom savezu uspostavljenom 1917. a srušenom 1991. (Opširnije pogledajte: Hrvatska enciklopedija svezak 2, 2000. Boljševizam je bio i službena doktrina Komunističke internacionale. Ovaj izraz ponekad se koristi za komunistički pokret i doktrinu u cjelini.) (Prevodilac)

²⁶⁸ Susreo sam se sa problemima i poteškoćama tokom istraživanja u Albaniji o objavljenim i neobjavljenim radovima ovog učenjaka, čak i oko fotokopiranja i izdvajanja iz Nacionalne biblioteke u Tirani. Da nije milosti Božije i pomoći neke braće i profesora, kao na primjer, Dr. Ramiz Zekaja i prof. dr. Ibrahim Gašija, prof. Dr. Ismail Ahmedija, možda ne bih mogao uzeti njegova djela iz Narodne biblioteke. Zbog toga sam im puno zahvalan i molim Svemogućeg Boga da ih nagradi najboljim nagradama za pomoć!

²⁶⁹ Opširnije o ruskom boljševizmu pogledajte: Vernon Bogdanor, **"The Blackwell Encyclopedia of Political Institutions"**; Oxford, 1987, UK, 50-51; Joel Kriger, **"The Oxford companion to politics of the World"**; Oxford University Press, 1993., **"Russian Revolution"**; Frank Bealey, **"The Blackwell Dictionary of Political Science"**; Oxford 1999., UK, 31.

²⁷⁰ Hafiz Ali Korča, **"Bolshevizma a çkatërrim i njerëzimit (Boljševizam ili uništenje čovječanstva)"**; Štamparija Mbrothesia, Kristo P. Luarasi, 1925., 1.

﴿ وَلَوْ بَسَطَ اللَّهُ الرِّزْقَ لِعِبَادِهِ لَبَغَوْا فِي الْأَرْضِ ﴾ [الشورى: 27]

*“Kada bi Allah svim Svojim robovima davao opskrbu u obilju, oni bi se na Zemlji osilili, ali On je daje s mjerom, onoliko koliko hoće, jer on dobro poznaje i vidi robove Svoje.”*²⁷¹ - Iz ovoga ajeta se jasno implicira da je Svemogući Gospodar odredio da će postojati razne odredbe za nastavak života na zemlji, da pomažemo jedni drugima i kada bi svi imali isto bogatstvo, tada bi život stao i iz tog razloga svi moraju stalno tražiti opskrbu i nafaku, da bi se točak civilizacije kretao naprijed, nadalje treba shvatiti da nas Bog Svemogući nije uzalud stvorio.²⁷²

Učenjak hafiz Ali Korča dalje nastavlja i pojašnjava korijene ove ruske komunističke boljševičke ideje i ističe: *“Truhlo stablo i prokleti boljševik je zasađeno 70-80. godina prije Karla Marksa, zatim je zalivano Lenjinovom vodom i želimo da obavijestimo našu braću o snažnom neprijateljstvu koje Jevreji gaje u svojim srcima prema muslimanima”*. U suri El-Maide, Gospodar Svemogući kaže: *“Ti ćeš, sigurno, naći da su vjernicima najljući neprijatelji jevreji i mnogobošci...”*²⁷³ *“Sve katastrofe i nevolje koje su zahvatile islamski svijet, od davnina pa do danas, potaknuli su Jevreji i idolopoklonici i mnogo jevreja je prešlo na islam, samo kako bi nanijeli zlo islamu i muslimanima. Abdullah ibn Sebe’e širio je ideju i sumnju koja se protivi islamu navodeći: “Alija je Bog!” (Bog je čist od onoga što mu pripisuju). Isto tako, u bici kod Sifina, Jevreji su imali skrivenu namjeru, čak i izgradnju Mesdžida Dirarija – džamija*

²⁷¹ Šura:27.

²⁷² Isto; i pogledajte objavljenu doktorsku disertaciju prof. Dr. Ismail Ahmedi, *“Hafiz Ali Korča - Jeta dhe Vepra (Hafiz Ali Korča - Lik i djelo)”*; 45; Ismail Ahmedi, *“Largpamësia denoncuese për konceptin bolshevik-Hafiz Ali Korça”*; Jehona, Br. 5., Tirana 2000, 10.

²⁷³ El-Maide, 82.

šera i šteta – u Medini,²⁷⁴ kako bi se stvorila sumnja i šteta. U prošlosti su ubijali Božije poslanike i počinili mnoge zločine protiv čovječnosti”.²⁷⁵

Hodža također skreće pažnju na jevrejsku opasnost u ekonomskom aspektu. Kada su propali u svojim bitkama protiv kršćana i muslimana, okrenuli su se ekonomskim spletkama i formiranju masonskih udruženja, na primjer: *Liberalno masonsko udruženje - Freemasons*, koji su imali princip i moto: “*Bratstvo i jedinstvo svih*”. Kako se čini, hodža je bio potpuno svjestan ideja i doktrina svog vremena, koje su širili protivnici vjere i muslimana. Dakle, hodža je veoma dobro razumio opasnost od marksističko-jevrejske ideje u ime civilizacije i napretka, a koja u suštini nije bila ništa drugo do rat protiv svih religija i stvaranje neograničenih problema i haosa među ljudima.²⁷⁶

Iz nekih negativnih ostataka kao posljedica marksističke ideje, hafiz Ali Korča citira izreku jednog učenjaka zarobljenog u Rusiji: “*Onaj ko vjeruje u Veliki Čas (Sudnji Dan), neka gleda mali sudnji dan, koji se dogodio u Rusiji i Čehoslovačkoj. Mnogi nevini ljudi su ubijeni, mnogo je džamija i svetišta oštećeno i uništeno, mnogo bogatih je postalo siromašno i mnogi ljudi iz visoke elite su postali nebitni, poniženi i bezvrijedni, zbog primjene socijalizma pod maskom komunizma. Oluja Nuha a.s., bila je oluja sa vjetrom i vodom, dok oluja Marksa je doista od krvi*”.²⁷⁷ Slobodno mogu

²⁷⁴ O doktrini i stranim sektama kao i njihovoj opasnosti prema islamu i muslimanima vidi poznato istraživanje mog profesora iz Iraka (Allah mu se smilovao), prof. Dr. Irfan Abdulfettah Hamid: “*El-Jehudijjetu-ardun Tarihiyun vel-Harekat el-hadithe fil-jehudijjeti*”, Amman, Daru-Ammar, Prvo izdanje, 2002., str. 34-245.

²⁷⁵ Hafiz Ali Korča, “*Bolshevizma a çkatërrim i njerëzimit (Boljševizam ili uništenje čovječanstva)*”; str. 7-8.

²⁷⁶ Isto, str. 10-11.

²⁷⁷ Isto, str. 12-13.

potvrditi da je ovo tačan i precizan opis, precizno razumijevanje posljedica i štete komunističkog sistema koji se primjenjivao u Sovjetskom Savezu i drugim zemljama koje su htjele primjeniti ovaj propali sistem. Hodža, hafiz Ali Korča (Allah mu se smilovao) također se fokusirao na još jedno vjersko pitanje od velikog značaja, bez imalo sumnje da su lokalni i međunarodni događaji imali i vjerski karakter. U ovom kontekstu također ističe: *"Karl Marks je bio fanatički jevrej i prenosio je učenje Talmuda u svojim idejama i metodi. Smatrao je da se opšta revolucija radnika i slabih, koje su zvali "proleter", svakako mora dogoditi, moraju preuzeti vlast, dok svi duhovni principi koji su imali veze sa religijom, poštovanjem, časti i uvažavanjem, moraju biti napušteni i odbačeni. Zaista, Marks je bio obožavalac i sljedbenik Tore i sluga Talmuda!"*²⁷⁸

Očigledno, učenja ateističke Rusije i Lenjinove Revolucije 1917. godine, su se naglo počela širiti i uvaženi hodža, hafiz Ali Korča shvatio je štetu od širenja ove ideologije. Pokušao je muslimanskim Albancima objasniti marksistički komunizam, razumjeti njegovu ideologiju iz samih izjava njegovih velikih učenjaka i intelektualaca. Šejh, hafiz Ali Korča izjavio je da su boljševici (komunisti) zabranili i negirali sve religije i da su mnogi svećenici i monasi živi spaljeni. Džemaludin Afgani je u jednoj od svojih knjiga od prije pedeset godina naglasio da će komunizam uništiti svijet i čovječanstvo duboko do korijena.²⁷⁹

Ovaj prodor i kumunistička opasnost je spalila sve mushafe, biblije i naučna djela. Principi komunizma su generalno poricali Boga, vjeru i poslanike. Po njima, vrijeme svetih knjiga je već prošlo i od sada smo dužni slijediti

²⁷⁸ Isto, str. 14.

²⁷⁹ Šejh Hafiz Ali Korča nije naveo naslov knjige Džemaluddina Afganija od kojeg je preuzeo citat. Povod ovome nam je nepoznat. Međutim, morao je istaknuti naslov kako bi potvrdio citiranu riječ.

marksistički Kur'an. Kakva glupost! Prokleti bili! Negirali post i namaz, dok su govorili da prava sreća dolazi samo od ateizma. U državnim školama učitelji su poučavali učenike principu i ideji nepostojanja Boga. Sumnjali su u brak i smatrali da se muškarac ne treba ženiti niti preuzimati odgovornost za djecu. Muškarac je muškarac, a žena je žena, a kada dođu djeca ne trebamo imati odgovornosti za njih. Žena je slobodna da bira koliko muškaraca želi i kojeg god ona poželi, kao i drugi destruktivni i idiotski principi, za koje se čak i pero stidi da ih piše.²⁸⁰ Hodžina metoda je bila da se tokom razgovora i analize problema osloni na zdrave i vjerodostojne dokaze. Statistički podaci u koje je teško povjerovati, pokazuju da su takvi elementi uveliko oštetili čovječanstvo, ekonomiju, vjeru i poljoprivredu.²⁸¹

Na kraju uvaženi hodža navodi da, mogućnost širenja ove ideologije u svijetu je nažalost ogromna, jer su jevreji počeli u svim sferama preuzimati vlasti. Hodža je uočio opasnost od njih i rekao da islamu nije potrebna niti ova ideja, niti njihov propali sistem, jer pravo bratstvo i jednakost je Muhamedovo (Neka je Allahov mir i spas na njega), i on nije pravio razliku između svojih prijatelja. Potom, institucije zekata i sadekatul-fitra garantuju bratstvo i socijalizam i istinsku vjersku solidarnost.²⁸² Također među onima koji su kategorički odbacili

²⁸⁰ Isto, 16-21; Daut I. Hodža, **“Hafiz Ali Korça-Veprimtaria e tij në lëmin e atdhetarisë dhe arsimit-kulturës shqiptare dhe arabe-osmane-persiane (Hafiz Ali Korça-Njegova aktivnost na polju patriotizma i obrazovanja albanske i osmansko-perzijske kulture.)”**; 1995. Tirana, 5-12.

²⁸¹ Pogledajte istu knjigu kako biste mogli pročitati užasne statističke podatke, str.22-23.

²⁸² Isto. str. 22-31. Mnogo je istina o ovom pitanju, koje ne možemo ovdje sve navesti. Djelo i monografija prof. dr. Ismail Ahmeda ima još podataka, mada ćemo se opet u narednom poglavlju susresti s ovim radom, kada ćemo analizirati primjere i doktrinu njegovog tumačenja Kur'ana Časnog.

i borili se protiv ovog sekularnog i ateističkog pokreta, bio je i Hadži Vehbi Dibra-Agoli, (Allah mu se smilovao) koji u ovom kontekstu ističe: *“Iznenadujuće! Bilo da je u pitanju ateizam,²⁸³ nevjerništvo ili poricanje Boga, sve to vodi ka našoj podjeli i razdoru. To ranije nismo znali! Za narod kao što su Albanci, pristalice islama i kršćanstva (pravoslavci i katolici), dovoljna je samo vjerska podjela i želite formirati nove stranke i nove podjele?! Vjera se na silu ne djeli, nego smo obavezni da ih mirno pozivamo! Državni ustav jamči i dopušta vjersku slobodu i poziv vjeri. Nema sumnje da ako prihvatimo takve ateističke i sekularne ideje i pravce, bili bismo još više podijeljeni, oslabili bismo još više, ne bismo mogli da se suočimo sa neprijateljem i time bi naša država bila uništena. Neprijatelj će nas napustiti i udaljiti se samo pod jednim uslovom, samo ako se ujedinitimo oko jedne ideje i oko visokog cilja!”²⁸⁴*

Hadži Vehbi Dibra-Agoli

²⁸³ O pitanjima judaizma, ateizma, komunizma i kritike takvih ideja, možete pročitati više u knjizi: **“Kadhaiful-Hakki”** velikog islamskog učenjaka Šejha Muhameda Gazalija, Allah mu se smilovao, izdato od Darul-Kalem; Damask, drugo izdanje, 1997.; 20-23, 187-207.

²⁸⁴ Ali M. Baša **“Islami në Shqipëri gjatë shekujve (Islam u Albaniji kroz vjekove)”**; 151-152.

Kako bismo došli do više saznanja i više istine ovih izazova i otpora albanske uleme i albanskih muslimana, moramo odslušati sva predavanja, održane hutbe i naučna učenja koja je razvila ulema tog vremena. Nema sumnje da su ti imami i ulema shvatili realnost ummeta i života Albanaca. Tokom mjeseca Ramazana po džamijama bi neprekidno držali predavanja i džematu bi održavali tefsirska, hadiska, sufijska, etička i pravna predavanja uz puno pouzdanih priča iz povijesti islama. Ono što mi je privuklo pažnju je predavanje hodže i učenjaka, hadži Vehbi Dibre. O ovoj izuzetnoj ličnosti, navodi se da je temeljito poznao i komentirao Kur'an Časni, do te mjere da je samo suru: "El-Fatiha", komentarisao nekoliko mjeseci, zbog mnogih značenja koja ova blagoslovljena sura ima i zbog ispravnog i dubokog razumijevanja kojeg je posjedovao uvaženi hodža, kao i široko i duboko znanje koje je imao iz oblasti tefsira, jezika, sufizma i fikha.

U islamsko-naučnom časopisu, kojeg je izdavala Zajednica muslimana Albanije, u njoj je objavljivao redovno članke i radove. Ja ću u nastavku izvući neke odlomke iz njegovog tefsira sure "El-Fatiha", nazrijeti kako je upozorio albanske muslimane na posljedice sekularizma, ateizma i destruktivnih doktrina. Također je pojasnio tolerantne vrijednosti Časnoga Kur'ana i islamskog zakonodavstva: *"Kur'an Časni je definirao elemente građanstva i civilizacije, pojasnio pravdu, administraciju, obrazovanje, proizvodnju, trgovinu, ekonomiju, bratstvo i moral. Građanstvo i civilizaciju, u koje poziva Kur'an Časni, garantuje sreću na oba svijeta, na ovom i Budućem"*.²⁸⁵ Iz njegovog komentara kur'anskog ajeta:

²⁸⁵ Hadži Vehbi Dibra, "Ç'urdhëron Kur'ani - Kuptimi i Fatihës dhe shpjegime (Šta Kur'an naređuje - Značenje i pojašnjenje Fatihe)"; Albanian Islamic, Harper Woods, Michigan, USA, 1st edit. 1993, 3.

﴿إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ﴾ [النساء: 58]

“Allah vam zapovijeda da odgovorne službe onima koji sui h dostojni povjeravate i kada ljudima sudite da pravično sudite.”²⁸⁶

Jasno možemo uočiti da je albansko društvo u to vrijeme pretrpjelo administrativnu, društvenu i zakonodavnu korupciju, i zato u ovom kontekstu ističe: *“Obavezujemo se da ćemo izabrati osobu koja zaslužuje da obavlja neku dužnost, onda je dužan da postupa i sudi po pravdi. Nije li ovo važna, visokoreligiozna i filozofska teorija? Život svakog naroda i njegov napredak uslovljeni su sa dva uslova: Lojalnost i pravda, sposobni i poštteni službenici i pošteno suditi ljudima...”*²⁸⁷

U svome tefsiru razjasnio je pokušaje neprijatelja da siju muslimanima sjeme sumnje. On je naveo da nije dovoljno osloniti se samo na vjeru koju smo naslijedili od predaka, jer je takvo vjerovanje tradicionalno, i u obavezi smo da pređemo na drugi nivo, naime u induktivno vjerovanje, koje ima koristi od naučnih studija i istraživanja prirode i na taj način spoznati Boga Svemogućeg.²⁸⁸

Što se tiče nacionalno-patriotskog pitanja, možemo slobodno reći da je bio prioritet tadašnjih vjerskih lica. Svi imami koji su živjeli na teritoriji etničkih Albanaca, podržavali su i pomagali ideju nezavisnosti Albanije od Carstva, tokom posljednjih godina postojanja Carstva, znači, prije samog razaranja, kao i veoma važne i aktivne uloge sa članovima Pokreta nacionalnog buđenja Albanaca, jer su se plašili susjednih krstaških država koje su pokušale da zauzmu

²⁸⁶ En Nisa: 58.

²⁸⁷ Isto.

²⁸⁸ Isto.

posljednji albanski vilajet koji je ostao od četiri vilajeta. Osmansko Carstvo u posljednjem periodu nije bilo u stanju čak ni samo sebe braniti, a kamoli Albance i zbog toga su Albanci bili ujedinjeni oko pitanja nezavisnosti Albanije i njenog spašavanja od krstaške okupacije. Također, svi učenjaci i ulema pokušali su prekinuti sve veze sa Šejhul-Islamom, i zato su njihove riječi o važnosti zemlje, države, nezavisnosti, izdaje, nešpijunaže i nesaradnje bile riječi koje su se čule u svakoj prilici, na svakom predavanju i na svakoj hutbi. Doktrina i pravac društvenog ili političkog tefsira bila je pojava koja je uočena u govorima i predavanjima albanskih učenjaka savremenog doba. Kao na primjer u tefsiru kur'anskog ajeta:

﴿ مَلِكِ يَوْمِ الدِّينِ ﴾ [الفاتحة: 4]

“Vladar Dana sudnjega”, u Fatihu 4-tog ajeta navodi: “Gledajte, draga braćo i znajte da naša djela kontroliše Svemogući Bog i da ćemo polagati račun Svemogućem Bogu za svako naše djelo. Ljubav prema domovini u islamu ima veliku vrijednost i u ovom kontekstu. U hadisu Poslanika (Neka je Allahov mir i spas na njega!) navodi se da: “Ljubav prema vatanu je dio imana (vjerovanja)”;²⁸⁹ i stoga se čuvajte izdaje, jer se lahko može desiti izdaja zemlje, ako

²⁸⁹ Imam San'ani kaže: “Ovaj hadis je **mevdu’ (fabrikovan, lažan i izmišljen)** ”; Dok, Imam El Kari’u, u: “**El-Mekasid**”, kaže: “**Lem ekif alejhi**”, - **nisam naišao na ovaj hadis**. Imam San'ani kaže; njegovo značenje: “**njegovo značenje je istinito**”, je zasnovan na kur'anskom ajetu gdje vjernici kažu: “**Zašto da se ne borimo na Allahovom putu**” - rekoše - “**mi koji smo iz zemlje naše prognani i od sinova naših odvojeni?**” El Bekare: 246, a iz značenja hadisa može se reći da riječ “**vatan**” podrazumijeva “**Džennet**”, ili podrazumijeva “**Mek-ka**”, jer je to bio centar ili kibla svijeta...” Pogledajte djelo: “**Keshful-hafai ve Muzilul-Ilbas mimma Ishtehere minel-Ehadithi ala el-Sinetin-Nasi**”, od Ismail ibn Muhamed El-Adžluni El-Džerahi, recenzija: Ahmed-El-Kal-lash, Prvo Poglavlje, str. 414. U “**El-Mektebetul-Elfijjeti lis-Sunnetin-Nebevijjeti**” CD, izdanje 1999. god. Verizija 1.5, Računarski centar Aman, Jordan.

*musliman nije oprezan (molimo Boga da nas zaštiti od ovog dijela), kao npr. vrijednovanje uvezenih stvari iz drugih zemalja u odnosu na stvari iz svoje domovine smatra se izdajom i ako našoj državi prijete opasnost, nije dozvoljeno ćutati i ne djelovati, jer naprotiv, ovaj vid djelovanja se smatra izdajom države”.*²⁹⁰

Društvena doktrina i politika u tefsiru je jasno uočena u hodžinom komentaru Hadži Vehbi Dibre-Agolija, kao što se primjećuje da su postojali u viziji albanskog intelektualca u savremenom dobu, vjerski komentari u službi društvenih i političkih interesa.

Pored ove društvene doktrine, druga religijska doktrina sa sufijskim karakterom uočena je u tefsirima albanskih učenjaka. Takvu doktrinu možemo jasno nazrijeti u riječima hodže Vehbi Dibre, koji u svome tefsiru kur'anskog ajeta:

﴿ أَهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ ﴾ [الفاتحة : 6]

“Uputi nas na pravi put!” (El-Fatiha: 6.)

Hodža daje dugi komentar, ispitujući sufijska pitanja koja su postojala u njegovo vrijeme. On (Allah mu se smilovao!), argumentirao je u svojim komentarima riječima poznatog učenjaka i mufessira El-Kadi El-Bejdavi.²⁹¹ Kada su počeli sufijski komentari, molio bi prisutne da budu strpljivi i da se ne dosađuju, jer takve sufijske stvari su kompleksne za razumjeti i stvarno su im bile dosadne. Objasnio im je probleme "mekamata" (pojmovi) i "kešfin" (otkriće), sa sufijskog aspekta, zatim im je pojasnio božansko bogojavljenje, pitanje Šerijata, tarikata, hakikata i ma'rifeta, kao i vidljivi i nevidljivi svijet. Cijeli ovaj komentar dolazi iz riječi Svemogućeg Boga:

²⁹⁰ Isto, str. 43-44.

²⁹¹ Vidi opširnije: *“Et-Tefsiru vel-Mufessirunë”*, Muhamed Husejn Dhehebi, Kairo, Mektebetu-Vehbe, 9. izdanje, pog. 1, str. 211-216.

﴿ إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ ﴾ [الفاحة : 5]

“Samo se na Tebe oslanjamo”.²⁹²

Ovaj intelektualni nivo koji je postojao među Albancima potvrđuje da su u to vrijeme postojali različiti oblici i načini vjerskih i intelektualnih diskusija i otvorenih pitanja. Sufijski duh u komentaru kur'anskih ajeta, i također, vrlo jasno tvrdi da su sufijske sekte i doktrine postojale i u albanskim studijama Kur'ana. I na kraju hodža hadži Vehbi Dibra objašnjava muslimanima da: “Islam je umjerena vjera, između dva ekstrema; koji odbacuje ateizam i idolopoklonstvo, to je vjera monoteizma koja vas vodi do Svemogućeg Boga, Koji Je bez premca, Jedini, Koji nema potrebe ni za sina ni za ćerku, Jedini Je i bez sudruge”.²⁹³

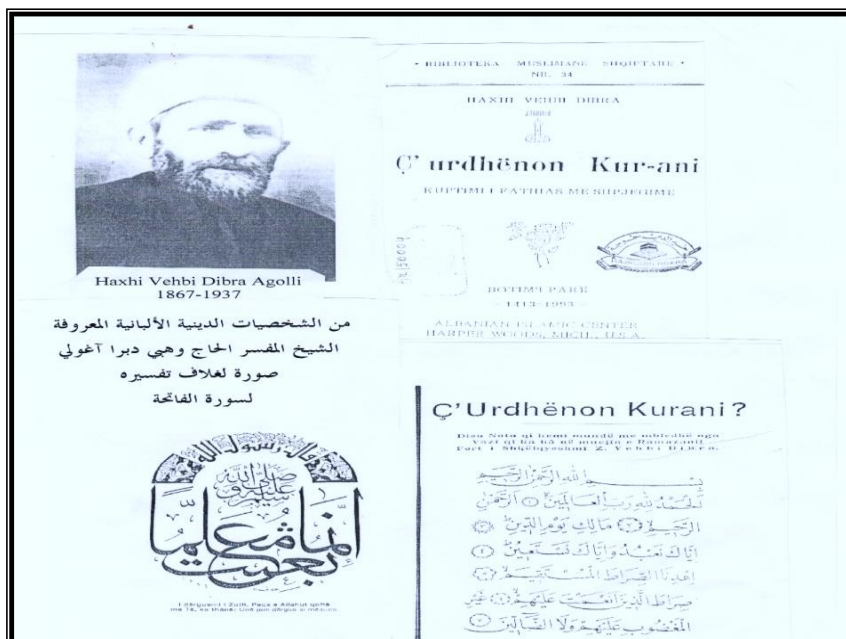
Među značajnim učenjacima bili su i pristalice društvenog i političkog pravca, koji su imali dobro poznate stavove o filozofskim ideološkim pitanjima i doktrinama modernog doba, kao što je bio i hodža, hafiz Ali Kraja.²⁹⁴

²⁹² Isto, str. 104-105. Šire o sufizmu i sufijskim pitanjima pogledajte rad: “Nesh’etul-Felsefetis-Sufijjeti ve Tetavvuruha”, od autora dr. Irfan Abdulhamid Fettah, str. 175-249.

²⁹³ Isto, str. 120, opširnije pogledajte njegov tefsir sure: “El-Fatiha”, i primjetit ćete opširno znanje koje je posjedovao pomenuti hodža (Allah mu se smilovao!)

²⁹⁴ Hodža, hafiz Ali Kraja rođen je 1900. godine i osnovno obrazovanje završio u Skadru, nakon toga univerzitet nastavio na Az’haru i tada je nominovan pseudonimom “Veliki Hodža i Učenjak”. Godine 1934., napisao svoje poznato djelo pod naslovom: “Da li je religija neophodna? Da li vjera ometa nacionalno jedinstvo?”. Ovo djelo je napisao u vrijeme kada je komunizam prodro u cijelu zemlju i oštro je kritikovao komunistička načela. Godine 1944., održao je predavanje pod naslovom: “Šta je komunizam i koje su njegove posljedice po Albance”. Imao je bliske veze sa političarima svog vremena. Zatvoren je od strane albanske komunističke vlade 1947. godine i osuđen na dvadeset godina zatvora. Umro je 1974. godine. Opširnije pogledajte knjigu dr. Ramiz Zekaja:

U njegovoj poznatoj knjizi²⁹⁵ pod naslovom: "Da li je vjera potrebna? Da li to ometa nacionalno jedinstvo?"²⁹⁶

Primjerak kur'anske egzegeze Šejha Hadži Vehbi Dibre

“Zhvillimi i Kulturës Islame te shqiptarët gjatë shekullit XX (Razvoj islamske kulture kod Albanaca tokom 20. stoljeća.”, str. 328-329.

²⁹⁵ Ovo djelo je prvi put objavljeno u Skadru, 1934. godine, u štampariji "Ora" u Skadru, a zatim ga je 1999. godine ponovo objavila Izdavačka kuća "Furkan" u Skoplju, Sjeverna Makedonija, pod recenzijom prof. dr. Musa Gašija. Imam recenzirani primjerak, ali ne i originalnu verziju koju je napisao uvaženi hodža (Allah mu se smilovao!).

²⁹⁶ Čini mi se da hodža (Allah mu se smilovao!) nije imao za cilj analizirati dobrobiti Ahireta, ali ono što je rekao bio je odgovor protiv sekularista i ateista, koji su govorili da na ovom svijetu nema nikakve koristi od ove vjere. Hodža im se obratio i govorio im, da ova vjera ima za cilj očuvanje individualnih i društvenih interesa ovog svijeta, navodeći veliki broj njih. Ovaj princip je usko povezan sa građanskim pravom u Usuli-Fikhu. Jedno od najboljih radova na koje sam naišao u ovoj oblasti je knjiga dr. Seid Ramadan El Butija, preciznije njegova doktorska tema: **“Davabitul-Maslahati fish-Sheriatil-Islamijjeti”**, koju je odbranio na Univerzitetu u Az’haru, 1965. godine.

Hafiz Ali Kraja

Ispitivao je sva filozofska i etička pitanja koja su jasno potvrđivala postojanje takvih destruktivnih pokreta u tom vremenu, kao na primjer, pitanje potrebe ljudi za religijom sa duhovnog, etičkog, pravnog i društvenog stanovišta. Hodža je analizirao veoma važno pitanje povijesti Albanca koji su se suočili sa ateizmom. O tome je govorio: *“Ljudska povijest nikada nije naišla na narod bez vjerskih osjećaja, bilo to nebeskih ili pozitivnih”*. Po njegovom mišljenju: *“Cilj islamskog Šerijata je odbrana i sigurnost svjetskih interesa za ljude”*.²⁹⁷ Hodža, hafiz Ali Kraja također je pojašnjavao da je glavna osnova za nastavak dobrobita ovog svijeta princip morala i da divlji ljudi ne priznaju takve principe, jer u takvim društvima nema morala, ni ljudska vrijednost ni vjerska vrijednost, a tako nešto su dokazali stručnjaci za etiku i poznati filozofi.²⁹⁸

Letimičan pogled na sadržaj i teme ove knjige će potvrditi opasnost od takvih pokreta, sa kojima se naša ulema suočavala tokom prvih decenija 20. stoljeća. Nakon gorenavedenih tema hodža je također razjasnio pitanje istinitosti islama, islama i omraženog fanatizma, pitanje islama

²⁹⁷ Isto, str. 21-23.

²⁹⁸ Isto, str. 24-25.

i atezma, i pitanje odnosa islama prema kršćanstvu, istaknuvši da je islam prema pravoslavicima i kršćanima pravedan i pošten, jer prema Kur'anu Časnom, kršćani su bliži nama i milostiviji od sljedbenika drugih religija. U ovom kontekstu Kur'an Časni ističe:

﴿لَتَجِدَنَّ أَشَدَّ النَّاسِ عَدُوًّا لِلَّذِينَ ءَامَنُوا الْيَهُودَ وَالَّذِينَ أَشْرَكُوا وَلَتَجِدَنَّ أَقْرَبَهُمْ مَوَدَّةً لِلَّذِينَ ءَامَنُوا الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا نَصْرِيُّ﴾ [المائدة : 82]

*“Ti ćeš, sigurno, naći da su vjernicima najljući neprijatelji jevreji i mnogobošci; i svakako ćeš naći da su vjernicima najbliži prijatelji oni koji govore: “Mi smo kršćani”.*²⁹⁹

Također se prenosi od Poslanika (Neka je Allahov mir i spas na njega!), da su se njegovi saputnici zabrinuli i uznemirili kada su čuli da su Bizantinci (kršćani) izgubili bitku sa Perzijancima (medžusiti – obožavatelji vatre), pa je iz tog razloga objavljen kur'anski ajet:

﴿الْمَ غَلَبَتِ الرُّومُ فِي أَدْنَى الْأَرْضِ وَهُمْ مِّنْ بَعْدِ غَلَبِهِمْ سَيَغْلِبُونَ فِي بَضْعِ سِنِينَ لِلَّهِ الْأَمْرُ مِنْ قَبْلُ وَمِنْ بَعْدُ وَيَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَ﴾ [الروم : 1-4]

*“Elif, Lam, Mim. Bizantinci su pobijeđeni, u susjednoj zemlji, ali oni će, poslije poraza svoga, sigurno pobijediti, za nekoliko godina – i prije, i poslije, Allahova je odluka – i tada će se vjernici radovati”.*³⁰⁰

Nakon ove kur'anske informacije, obradovala se srca muslimana, i zaista, Bizantinci su pobijedili Perzijance nakon nekoliko godina (3-9), baš kao što ih je obavijestio plemeniti

²⁹⁹ El-Maide, 82.

³⁰⁰ Er-Rum, 1-4.

Kur'an u prethodno pomenutom ajetu.³⁰¹ Hodža je također imao u vidu svjetska dešavanja i njegovu novu viziju prema civilizaciji i napretku nakon Drugog svjetskog rata. Također je ispitivao i analizirao pitanje islama i sekularizma, kao i filozofske teme kojima su se ljudi i intelektualci bavili.³⁰²

Najveći doprinos kroz naučne institucije o pokretima i ideološkim izazovima sa kojima su se vjerski učenjaci suočavali u Novoj eri dao Visoki savet muslimanske zajednice u Skadru, Albaniji, koji je povodom 75. godišnjice osnivanja časopisa: "*Visoki Glas*", organizovao veliku međunarodnu konferenciju.

Veliki intelektualac i hodža Mr. Muhidin Ahmeti,³⁰³ ponudio mi je rad o djelovanju ovog časopisa u kome analizira

³⁰¹ Što se tiče pitanja da su nam kršćani bliži i milostiviji prema nama od jevreja, mogu reći da to vjerovatno ima veze sa situacijom koja je vladala u vrijeme objave Kur'ana (tokom Objave), dok danas mislim da je situacija dosta drugačija od one tadašnje. Politička, društvena i vjerska situacija je potpuno drugačija, posebno kod kršćana, jer posjeduju nekoliko primjeraka Biblije i podijeljeni su u na veliki broj sekta i doktrina., od najpoznatijih su: pravoslavci, katolici, protestanti, itd. Stoga oni zajedno sa Jevrejima, iako su podijeljeni u principima vjere, osmišljavaju programe, projekte i načine najrazličitijih, svjetskih dimenzija protiv muslimana i islama. Kršćani i Jevreji danas se smatraju najžešćim protivnicima islama i muslimana, sa minimalnim izuzecima... O principima, ciljevima i metodama međunarodnog djelovanja kršćanskih misionara protiv islama i muslimana detaljnije pogledajte kod: Dr.M. McCarry, "**The Gospel and Islam-A compendium**"; 1978., March, West Huntington Drive, A Ministry of Vision International-Printed in the USA.

³⁰² Detaljnije o ovim temama pogledajte u prethodno citiranom izvoru str. 21-77, gdje ćete zaista naći mnogo informacija o Hafizovom širokom kulturnom i naučnom rasponu znanja. (Allah mu se smilovao!)

³⁰³ Pomenuti profesor i hodža je prvi koji mi je pomogao, nudeći mi i omogućivši mi knjige i radove iz svoje lične biblioteke, a potom sam otputovao u Albaniju da kupim knjige koje mi je on sugerisao. Doista sam mu puno zahvalan i molim Svemogućeg Boga da ga nagradi svakim dobrom!

vjerska i filozofska pitanja i različite teme. Filozofske i vjerske misli i ideje učenjaka i istraživača su se odrazile u ovom časopisu, što se jasno vidi iz samog uvoda časopisa: *“Visoki Glas”*, gdje stoji: *“Ovaj časopis istražuje velika intelektualna i duhovna pitanja i ima za cilj gradaciju čovjeka na zaslužne pozicije tokom života...”*³⁰⁴ Ovaj istraživač također ističe da su među najpoznatijim učenjacima i vjerskim licima koji su branili stavove u ovom časopisu od svojih protivnika bili: hadži Vehbi Dibra, hafiz Ali Korča, Ćazim ef. Hodža,³⁰⁵ Haki Šarofi, Sali Vučitrna, hafiz Ismet Dibra, itd.³⁰⁶ U ovom časopisu objavljeni su članci i važni naučni radovi koji se bave filozofijom, religijom, etikom i sufizmom.³⁰⁷

U ovom teškom periodu punom optužbi i sumnji bačenih protiv islama i Poslanika, a.s., naravno, podstaknutih od strane neprijatelja muslimana, koji su se nastanili po cijelom islamskom svijetu, bez imalo sumnje hodže i intelektualci Albanije, odigrali su ključnu ulogu u zaštiti vjere. Pre nego što završim ovaj dio, želio bih da istaknem još jednu bitnu stvar.

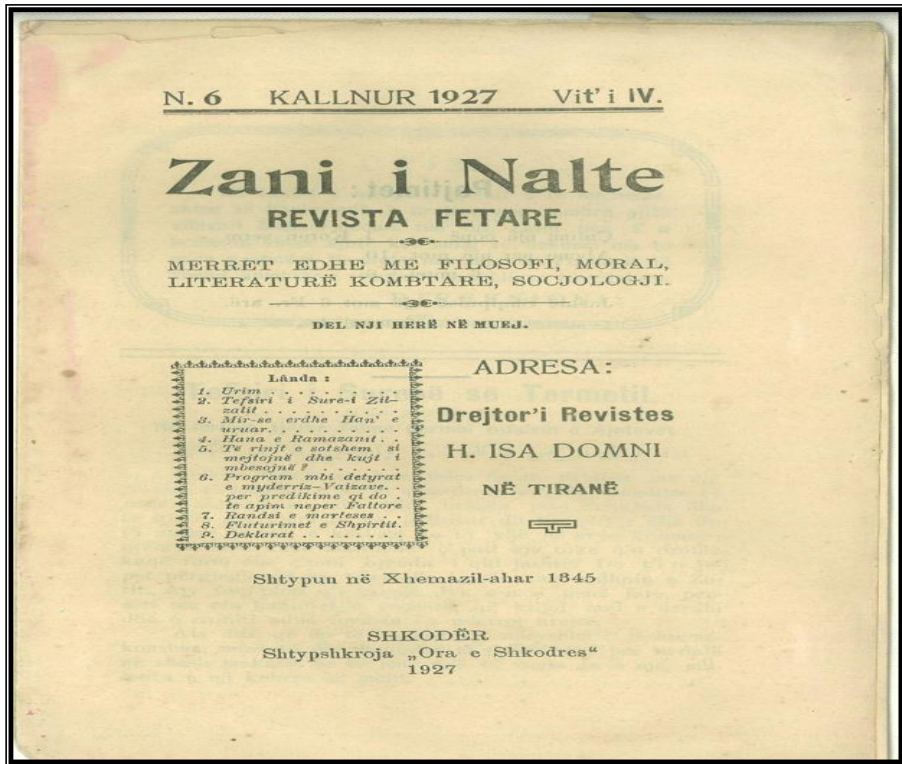
U ovom periodu, u izdanju je bio još jedan islamski časopis *“Put istine”*. Izdavač ovog časopisa je bio, intelektualac, istraživač, učenjak i poznati albanski advokat, Kadri Hodža porijeklom iz Prištine.

³⁰⁴ Islam Dizdari, **“Zani i Naltë” - përmbledhje kumtesash (Visoki Glas - sažetak izjava)**”; Naučna aktivnost povodom 75. godišnjice časopisa **“Zani i Naltë - Visoki Glas”**, Rozafat, Skadar, 1999., str. 35.

³⁰⁵ Vidi hutbe, predavanja te razne filozofske i vjerske članke Ćazima Hodže pod naslovom: **“Ç’urdhëron Kur’ani (Šta Kur’an naređuje)?”** u: **“Zani i Naltë (Visoki Glas)”**; 1937., str. 369-384, potom 12. broj, 1938., godine, str. 4-7, 11-29, 57-61 i drugim brojevima časopisa.

³⁰⁶ Isto, str. 36.

³⁰⁷ Isto, str. 38.

Albanski islamski časopis (Visoki Glas)

الشيخ قدي لطف الله بريشتينا ونضاله من أجل الوحدة الوطنية

Kadri Lutfullah Prishtina

بالعلم من الحق والعدل - كسطنطين
ويضع كان يدير مجلة «الطريق النظيف»
حيث عرس من الكراهة السياسية
والجتماعية والفلسفية والدينية ثم تابع
يشتر هذه الأفكار في مجلة «الضاد»
قومي، بحيث ذكر ان اهم اهدافه تصح
المسلمين بتعليم القواعد الأساسية
السلمية للدين الإسلامي كي يتجلى من
تصوير الأفعال لهم - كان يعمل على إنقاذ
الحس القومي للجمية واستكمال ما بدأه
العلماء المسلمة الفعالة الاجتماعية
القومية وكان يخلص من نطاق الأسس
السياسية للدين الإسلامي اله لله من
الارتباك بالمشور الإسلامي والعقلي
التقدمي كله حتى تكون قوته في
المحالات المختلفة الفلسفية
والاجتماعية والسياسية وكان يعالجها

الشيخ قدي لطف الله

الديني / قدي لطف الله بريشتينا من
الرجال الكبار والفعالين العلماء
المسلمين الرأي والشاعر - فهو محام بارع
ومصلح مثقف وشيخ كبير - كما كان مثقفا
متحنين وزير العمل لجمهورية حجابها
القومية في كوسوفا - فهو رجل سياسي
واقتصادي وفلسفي - كان هدفه
الأساسي والرئيسي في حياته إرشاد
المسلمين وتوجيههم الوجهة الصحيح
كان يؤمن مبدأ انه لا يمكن تحقيق شعب
كوسوفا وتل حريته واستقلاله إلا
بتقضاء على القوى الشر والعدل
والفرس ثم انه عالم ومفكر وسياسي
له بصيرة نافذة - يمتد في الأمور بدقة
مناخية ويحاول جاهدا يمت فحسنا
المتوسط الكوسوفي للناس ويوضح الحلول
الناحية لها - كما انه يتزين بدين قابل

Hodža Kadri Lutfullah Prishtina

190

Hodža Kadri Priština je bio oštrouman, racionalan i ozbiljan istraživač i intelektualac i imao je jasnu islamsku i političku viziju. U njegovom časopisu objavljivani su članci o vrijednosti institucije braka u islamu i društvu, o vrijednostima islama i njegovog pogrešnog razumije-vanja. Također je pozivao na reformisanje nekih negativnih albanskih tradicija i običaja, koje su imale veze s udajama djevojaka protiv njihove volje, kao i maloljetnih djevojaka, kao i na potpunu kompatibilnost među supružnicima u bogatstvu, uzrastu, intelektualnim razinama, s ciljem da brak bude uspješan i da se brak razvija bez problema. Nepostojanje kompatibilnosti između bračnih parova u godinama, bogatstvu, i obrazovanju, u budućnosti može izazvati bračne i društvene probleme.

Od problema koje je hodža Kadri Priština kritikovao u njegovim člancima bilo je i pitanje špijunaže, izdaje i obraćenja na kršćanstvo. Prema njegovom mišljenju, nakon što je Bog objavio Kur'an Časni, u kome odvaja istinu od neistine i pošto je sam čovjek sposoban da razlikuje dobro od zla, štetnog od neštetnog, onda je čovjek dužan da izabere najbolje i nema potrebe da poziva u novu religiju. Također je analizirao i vjerski pluralizam i zaključio da je islam, vjera slobode i jednakosti.³⁰⁸ Dakle, kao što možemo vidjeti, zaista je bilo važnih i veoma diskutabilnih pitanja, koja su se pojašnjavala i podsticala se raspava kod Albanaca prije i nakon nezavisnosti države. To su bile karakteristike i događaji koji su odlikovali povijesni period savremenog doba krajem 19. i početkom 20.

³⁰⁸ Čemajl Morina, "**Hoxhë Kadri Prishtina - Mendimtar islam (Hodža Kadri Priština – Islamski mislilac)**", Predsjedništvo Islamske zajednice, Priština, 2000.; 25-35, 37-48, 63-67. O nekim drugim važnim intelektualnim i doktrinarnim pitanjima, vidi opširnije: "**Bedi'uz-Zeman Se'id Nursi**"; Međunarodna konferencija o Islamskom buđenju, održano u Istanbulu 1992., godine, preveo Orhan Muhamed Ali, 55-83, Prvo izdanje, 1997.; Yeni Bosna, Istanbul, Nesil-Basim-Yayın.

stoljeća. I tako, uvaženim čitaocima do ovog dijela potrudili smo se prikazati političku, društvenu i vjersku situaciju kao uvod u ono što će uslijediti u analizi rada, potom radovima i studijama komentara Kur'ana Časnog. Ovdje bih htio istaknuti jednu veoma bitnu istinu, činjenicu da se albansko-islamska povijest i naučni naponi muslimanskih albanskih učenjaka ne mogu dobro i lahko razumjeti, posebno njihove doktrine i naučne studije Kur'ana Časnog bez onoga što smo do sada pisali u radu. Ne tvrdim da sam istakao sve o albanskoj historiji, nasuprot, ono što sam gore naveo, je samo kratka analiza najvažnijih povijesnih, političkih, društvenih i vjerskih događaja vezanih za temu moje disertacije.

U nastavku ćemo analizirati i proučavati primjere iz najpopularnijih socio-reformističkih doktrina u moderno doba, na osnovu praktične primjene, onoga što smo teoretski ispitali u prethodnom poglavlju. Dakle, sada ćemo nastaviti sa istaknutim albanskim učenjakom hfz. Ali Korčom. Allah mu se smilovao!

**SOCIJALNA REFORMA PUTEM SUNITSKO-
IDEOLOŠKE DOKTRINE U TEFSIRU
PERSONIFIKOVANOG U MISLIMA I IDEJI HODŽE I
UČENJAKA HAFIZA
ALI KORČE**

HAFIZ ALI KORČA

Uvod u reformističku vjersku misao Albanaca

Reformistička ideološka doktrina među albanskim intelektualcima bila je originalna i veoma rasprostranjena pojava. Ova reformističko-vjerska doktrina nastala je za vrijeme Osmanske vladavine, i doprinijela je do albanskih i bosanskih zemalja na čitavom Balkanu, što se jasno vidi kroz tefsire, radovima i prevodima knjiga i članaka koji su tada analizirali pitanja i problem toga vremena i ideje poznatih mislilaca koji su vodili intelektualnu reformističku školu, kao na primjer; šejh Mustafa Meragi, poznati pisac Muhamed Ferid Vedždi, šejh Džemaludin Afgani, šejh Rešid Rida, itd.³⁰⁹

³⁰⁹ Ismail Bardhi, "Hafiz Ibrahim Dalliu dhe egzegjeza e tij kur'anore (Hafiz Ibrahim Dalliu i njegova kur'anska egzegeza)"; str. 92.

Razlog širenja ovog religioznog intelektualnog fenomena među Albancima leži u činjenici da je veliki broj učenjaka studirao vjeru na Az'haru i Indiji, ³¹⁰ sa početkom druge polovine 19. stoljeća, pa sve do danas. Prilično veliki broj Albanaca i Bošnjaka je diplomirao u navedenim zemljama i konstantni kontakti ovih studenata sa njihovim profesorima je uticao da potpadnu pod uticajem tih misli i ideja i da je tako nešto sasvim normalno, jer sasvim je prirodno da su studenti pod uticajem svojih profesora, kao što su djeca pod uticajem svojih roditelja.

Albanci su pali pod velikim uticajem intelektualne reformističke škole. Ako budemo obratili pažnju na prirodu njihovih istraživanja i pisanim člancima objavljenim u albanskim islamskim časopisima koji su objavljeni od strane visokog Savjeta za islamska pitanja u Albaniji na početku 20. stoljeća, onda možemo uočiti da su razmatrali važne vjerske probleme i pitanja koja su bila aktuelna u tom vremenu, kao na primjer: pitanje postojanja Boga Svemogućeg, potreba za religijom i pobožnošću, pitanje građanstva i islamske civilizacije, potom pitanje suočavanja sa evropskim izazovima, pitanje emancipacije žene i njenog aktiviranja u radu i društvenom angažmanu, ljudska prava, sekularizam i odvajanja religije od države, zatim pitanje vjerske tolerancije i solidarnosti sljedbenika različitih vjera i naroda, i diskusije tematika poput ateizma, komunizma, kapitalizma, socijalizma itd.³¹¹

³¹⁰ Roberto Maroco de la Roka, "**Kombësia dhe fetë në Shqipëri 1920-1944 (Nacionalnost i vjera u Albaniji 1920-1944.)**"; str. 209.

³¹¹ Pogledajte poznati islamski časopis pod naslovom: "**Kultura Islame - Islamska Kultura**" u izdanju Muslimanske zajednice Albanije. Fotokopirao sam prilično veliki broj ovog časopisa i uvideo da pokriva dosta različitih tema. Vidi brojeve: 3-4, novembar – decembar 1941.; članak pod naslovom:

Sve nas ovo navodi na uvjerenje da je reformistički vjerski pokret ušao u razum i srca albanskih učenjaka u drugoj polovini 19. i na početku 20. stoljeća. U ovoj studiji ne možemo istaknuti detaljno aktivnosti i ideje svih albanskih učenjaka, bit će dovoljno istaknuti samo jednog konkretnog primjera u ovom poglavlju, koji se smatra poznatim albanskim vođom reformističke škole, koji je posjedovao jasne ideje racionalno-reformističke škole, kako u svojim predavanjima, tako i u svojim vjerskim člancima i svome tefsiru.

Od njegovog je tefsira, nažalost, ostao je samo jedan dio, dok ostatak tefsira i druga njegova djela i članci su nažalost spaljeni.

Allahu Plemenitom sam zahvalan da sam kao autor ovoga rada imao priliku pronaći dio tefsira ovog istaknutog albanskog učenjaka i da ga u ovoj disertaciji uspijem

“Islami është gjallë (Islam je živ)”, poznatog albanskog orijentaliste Vedži Buharaja, koji piše o poznatom enciklopedijskom arapskom učenjaku i intelektualcu prof. Muhamedu Feridu Vedždi, koji je bio urednik Az'harovog univerzitetskog časopisa. Napisao je također i članak pod naslovom: “Fuqia e Islamit në botë (Snaga islama u svijetu)”; str. 96-99. Pogledajte također brojeve: 17-19, februar-mart 1941.; gdje su istaknuta imena velikih reformatora reformističke škole, kao npr. Džemaludin Afgani, Muhamed Ferid Vedždi. Također pogledajte br. 10, 1944., 272-276., broj 20., april-maj 1942. i važan članak pod naslovom: “Feja, kultura dhe shkenca (Vjera, kultura i nauka)”; str. 226-229. Pogledajte također brojeve: 1-2., 1946., gdje je dat dugačak naučni komentar kur’anskog ajeta:

﴿وَلَا تَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ لَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ﴾

[قصص: 88]

“I ne klanjaj se, pored Allaha, drugom bogu! Nema boga osim Njega! Sve će, osim Njega, propasti! On će suditi, i Njemu ćete se povratiti!” (El-Kasas, 88.), gdje autor analizira materiju, atom, evoluciju i cijepanje atoma, itd. Kao i drugi brojevi koje ovdje ne možemo pominjati i koje se odnose na albansku reformističku vjersku misao.

predstaviti. Autor ovog djela, doktrine i tefsiri, kao što sam i ranije istakao je poznati učenjak i hodža, hafiz Ali Korča³¹² (Allah mu se smilovao!).

Hodža, hafiz Ali Korča kroz povijest je poznat kao veliki intelektualac i učenjak sa velikim kulturnim znanjem, potom kao pjesnik, književnik, naučnik, komentator Kur'ana, hrabar i jedan od velikih albanskih učenjaka, koji je živio u drugoj polovini 19. i prvoj polovini. 20. stoljeća. Usklađivao je političke i vjerske aktivnosti ne praveći nikakvu razliku između vjere, politike i državnih interesa.

I: BIOGRAFIJA, OBRAZOVANJE, PORODICA I VRIJEME U KOJEM JE ŽIVIO

1. IME I MJESTO ROĐENJA

Hodža, hafiz Ali Iljaz Kadiu,³¹³ poznatiji kao hafiz Ali Korča, prezime koje je dobio po gradu Korči, rođen je 1873.

³¹² Nedavno je objavljena albanska studija i monografija od velikog naučnog značaja o njegovom književnom, nacionalnom i vjerskom mišljenju, autora prof. dr. Ismaila Ahmeta, poznatog albanskog orijentaliste i učenjaka, pod naslovom: **“Hafiz Ali Korča - Jeta dhe Vepra (Hafiz Ali Korča - Lik i djelo)”**. Ova studija je doktorska disertacija i zaista je veoma važna i vrijedna studija. Autor se oslanjao na književne stavove hodže, hafiza Ali Korče, na političke i nacionalne stavove, koji su odigrali važnu ulogu u modernoj povijesti Albanije. On također na temeljan način rastavlja svoje vjerske stavove i tumačenje nekih kur'anskih ajeta, ne naglašavajući doktrinarnu školu hafiza Ali Korče. Ovo istraživanje mi je mnogo pomoglo, posebno pomenute izvore u literaturi kojih je pomenuti autor naveo. Što se tiče života, rođenja i učenja hafiza Ali Korče, oslonićemo se na istraživanje ovog profesora, kao i na druge originalne radove koje posjedujem, a koje sam pronašao tokom svog istraživanja u Nacionalnoj biblioteci Tirane i na Kosovu, neke kao rukopise, a neke kao objavljene radove.

godine - na pojedinim mjestima se navodi da je rođen 1870. godine,³¹⁴ - u Korči, na jugu Albanije. Rođen je unutar vjersko-intelektualne porodice koja je voljela i poštovala učenjake i nauku i tako je nastavio put svojih predaka u nauci i znanju.³¹⁵

Grad Korča je imao veliku ulogu u 19. stoljeću u ekonomskoj, obrazovnoj i književnoj sferi širom Albanije, zbog veoma bitnog geostrateškog položaja na jugozapadu zemlje koji povezuje Albaniju sa Grčkom i Zapadnim Balkanom. U ovom gradu je otvorena prva albanska škola koja je radila na latiničnom pismu i bio je centar albanskih političkih aktivista, koji su djelovali u Rumuniji, Bugarskoj i drugim susjednim zemljama.

Grčka kršćanska država je Korču smatrala svojim centrom za širenje misionarstva i otrovnog kolonijalizma protiv albanske islamske kulture. Posjedovali su u ovome gradu 126 misionarsko-kršćanskih škola, baš kao i u drugom albanskom gradu Berat. Svemogućí Bog je htio da se ovaj učenjak rodi u

³¹³ Naziv "**Hafiz**", kod albanaca i turaka, onaj koji je tedžvidom naučio Kur'an časni napamet, što je ujedno i titula časti i poštovanja za njega do smrti, pa čak i ako osoba koja dobije ovu titulu/naziv uopće ne poznaje arapski. Kod albanaca titular/naziv "**hafiz**" se ne koristi u hadisu, tj. za one koji poznaju napamet hadise Poslanika, s.a.v.s.

³¹⁴ Tokom svog istraživanja o životu, radu, potom, arapskim, osmanskim i perzijskim književnim aktivnostima hafiza Ali Korče u Albaniji, pronašao sam djelo od velikog naučnog značaja poznatog savremenog historičara Ibrahima Dauta Hodže., pod naslovom: "**Hafiz Ali Korča-Veprimtaria e tij në lëmin e Atdhetarisë dhe Arsim-kulturës arabe-osmane-persiane (Hafiz Ali Korča - Njegova aktivnost u oblasti patriotizma i obrazovanja u arapsko-osmansko-perzijskoj kulturi)**"; 1., kojem sam baš zahvalan.

³¹⁵ Isto, str.1.

ovom gradu, da se nevjernicima suprotstavi i da svojim aktivnostima pomrsi kršćanske konce.³¹⁶

Što se tiče vremena u kojem je živio, neki izvori potvrđuju da je hodža, hafiz Ali Korča, živio u vrijeme albanskog nacionalnog pokreta i njegovog buđenja. Albanski islamsko-književni pokret u tom periodu bio je na vrhuncu, ali je marginalizovan od strane komunističke intelektualne elite, koji takvom naučnom bogatstvu nisu pridavali nikakav značaj.

Od ličnosti koje su stvarale različite književne studije na albanskom, perzijskom, turskom i arapskom jeziku u inozemstvu bio je hodža, hafiz Ali Korča. Intelektualna biografija hodže hafiza Ali Korče bila je bogata važnim događajima. Cijeli svoj život posvetio je Božijem putu i oslobađanju zemlje od strane kolonijalizma. Glasno je pozivao na važnost formiranja islamske vjerske i nacionalne svijesti, u obnovi pokradenih i izgubljenih prava i u vjerskoj slobodi uz patriotsku slobodu i nezavisnost od strane kolonizatora.³¹⁷ Zahtjev za vjersku slobodu i slobodu države bio je dio aktivnosti svih albanskih učenjaka u novoj eri pa sve do danas, i to se jasno vidi u radovima, predavanjima i člancima, kako u prošlosti tako i danas.

³¹⁶ Ismail Ahmedi, **Hafiz Ali Korča-Jeta dhe Vepra (Hafiz Ali Korča – Lik i djelo)**"; str.12.

³¹⁷ Isto, str. 6-7; Ibrahim Daut Hodža, **"Hafiz Ali Korča dhe veprimtaria e tij në lëmin e atdhetarisë (Hafiz Ali Korča i njegova aktivnost na polju patriotizma) ..."**; str. 12-15.

2. OBRAZOVANJE

Među takvim političkim i vjerskim valovima, rođen je, odrastao, obrazovan je, i formirana je ličnost hodže hafiza Ali Korče (Allah mu se smilovao!). Naučio je napamet Kur'an Časni do svoje dvanaeste godine. Povijesni izvori ne pominju ime učitelja koji je podučavao hafiza Korču. Prvi njegovi koraci ka islamu počeli su učenjem Kur'ana. Osnovno obrazovanje završio je u rodnome gradu, dok je nastavio svoje univerzitetske studije na Univerzitetu u Istanbulu, gdje je učio i islamske nauke, orijentalne jezike, odnosno: arapski, perzijski, turski te francuski jezik. Tokom boravka u Istanbulu, učio je iz osnovne arapske, perzijske i turske literature i bio je fasciniran mislima velikih filozofa i pisaca poput: Ibn Rušdija, Ibni Sinâ, Ibn Rumija, Omera Hajami, perzijskim književnicima Saa'di Širazija i drugih. Studirao je njihova djela i prikupljao znanja o intelektualnoj i kulturnoj baštini.³¹⁸ Hodža, hafiz Ali Korča tokom svog boravka na Univerzitetu u Istanbulu, pao je pod uticajem tako velikih ljudi iz nove naučne atmosfere koja je tamo preovladavala, i koja je očigledno uticala na formiranje njegove ličnosti i podizanju njegovog intelektualnog nivoa.³¹⁹

³¹⁸ O doprinosu hodže Hafiz Ali Korče i druge ličnosti koje su prevodile perzijsku književnu baštinu pogledajte opširnije kod: Šefik Osmani, **“Panteoni iranian dhe iranologët shqiptarë (Iranski panteoni i albanski iranolozi).”**; str. 272-276.

³¹⁹ Ismail Ahmedi, **“Hafiz Ali Korça-Jeta dhe Vepra (Hafiz Ali Korča – Lik i djelo)”**; str.16-17; Ibrahim Daut Hodža, **“Veprimtaria e tij në lëmin e atdhetarisë dhe arsim-kulturës”**; str.11-17.

3. PORODICA

Porodica hodže hafiza Ali Korče živjela je Albaniji u gradu Šijaku. Imao je pet sinova i dvije kćeri. Najstariji sin zvao mu se Medždudin, dok drugi Bahrudin. Prva dva sina su poginula u ranoj mladosti u saobraćajnoj nesreći, dok treći sin Iljaz, koji je završio vjersku školu u Tirani, je u vrijeme albanskog komunističkog diktatora Envera Hodže osuđen na 25 godina zatvora, ali nakon što je proveo 15 godina u zatvoru pušten je 1968. i umro nekoliko godina kasnije, tj. tačnije 1975. godine. Njegov sin Iljaz bio je pravi nasljednik hodžinog znanja, ali Bog je dao da ne živi dugo. Njegov četvrti sin Salahudin, završio je Vojnu akademiju u Italiji i radio kao predavač na albanskom kraljevskom dvoru, odnosno kao instruktor mladih oficira.

Nakon Drugog svjetskog rata, dao je ostavku na svojoj poziciji i 1944. godine osuđen je na smrt, nakon smrti, bivši predsjednik Albanije dodjelio mu je počasnu titulu "*Šehid demokratije*". Salahudin je imao jednog sina koji se zvao Medždudin, koji trenutno živi u SAD. Njegov peti sin, Alaudin, također je završio vojnu akademiju u Rimu i vratio se u Albaniju na poziv svoga oca, da služi domovini i podučava svoje sunarodnjake vojnim principima. Nakon određenog vremena i njega je uhvatila komunistička vlast i osudila na četiri godine zatvora. Nakon izlaska iz zatvora preselio je 1982. godine. Jedna od hodžinih kćeri živjela je u Tirani, dok je druga živjela u Draču.³²⁰

³²⁰ Ismail Ahmedi, "**Hafiz Ali Korça-jeta dhe vepra – (Hafiz Ali Korça – Lik i djelo).**"; str.51-53.

4. NAUČNA I VJERSKA POZICIJA HODŽE HAFIZA ALI KORČE

1. Ponuđen mu je službeni poziv za prijem Princa Vida, kada je 1914. godine došao iz Austrije, da postane kralj Albanije. Hodža, hafiz Ali Korča pročitao je čestitku na francuskom jeziku povodom dolaska i imenovanja Novog kralja;

Princ Vid

2. Godine 1916. imenovan je za direktora obrazovanja u nekoliko velikih gradova Albanije;
3. Od 1918. do 1924. godine bio je predsjedavajući Vrhovnog islamskog vijeća u Albaniji;
4. Od 1924. do 1949. godine radio je kao učitelj u velikoj vjerskoj školi u Tirani (medresi), gdje je predavao predmete: arapski jezik, tefsir, logiku i nekoliko drugih predmeta;
5. Od 1924. do 1938. godine radio je sam na komentaru plemenitog Kur'ana za albanski islamski časopis: "*Visoki Glas*", i smatran je jedinim mufessirom u to vrijeme;
6. Od 1949. do 1959. godine boravio je u izbjeglištvu i tajno radio kao učitelj u gradu Kavaji;
7. Bio savjetnik ministra obrazovanja u Ministarstvu obrazovanja Albanije.³²¹

³²¹ Ismail Ahmedi, "*Hafiz Ali Korça-Jeta dhe Vepra (Hafiz Ali Korča – Lik i djelo)*"; str. 41, 42, 43, 44, 49, 56, 63.

5. POSLJEDICE PATRIOTSKOG I POLIČIKOG DJELOVANJA

Hodža, hafiz, Ali Korča je često prepričavao neke događaje iz svoga života i govorio da je mnogo puta doživio maltretiranje. Ovdje ćemo ispričati samo jedan događaj, zbog ograničenosti rada.

Ponedjeljak, 18. 02. 1910. godine, u jutarnjim satima, okupila se velika grupa ljudi (prema pojedinim izvorima oko 12.000), i počeli su da gađaju kamenjem na njegovu kuću, zbog nekih njegovih nacionalnih stavova, jer su se njegovi stavovi kosili sa Mladim turcima, koji su pokušavali oživjeti tursko-osmansku nacionalističku doktrinu i koji su smatrali da se svaki stanovnik države smatra Osmanlijom i u tom kontekstu svi su Osmanlije. Ovaj pokret su ohrabrivali i podržavali cionistički Jevreji i jedini njihov cilj je bio rušenje Carstva. Nema sumnje da je ovakav stav izazvao reakciju albanske intelektualne i vjerske elite.

Hodža, hafiz Ali Korča navodi i priznaje da je bilo ljudi koji su ga kritikovali, ali i u isto vrijeme bilo je i ljudi koji su ga podržavali i pomagali mu, tako da su ga jednog dana njegovi sljedbenici i simpatizeri uzjahali na konja i počeli da viču: "*Živeo albanski jezik i živeo otac albanskog jezika!*"

Nakon kratkog vremena intelektualci su počeli držati govore među kojima je bio i hodža koji se po završetku svog govora pomolio Bogu na tri jezika: arapskom, turskom i albanskom; zatim se zahvalio Bogu za sva dobra koja mu je dao i za stvaranje različitih naroda, koji govore različite jezike i dijalekte navodeći da to ne znači da trebamo mrzjeti arapski, jer na arapskom jeziku učimo Kur'an, ali pošto je novim turskim zakonom, izdatim 1908. godine, tako nešto dozvoljeno,

onda ćemo i mi željno i s velikom radošću učiti svoj maternji jezik i svoje pismo, i nema sile koja bi nas mogla omesti po ovom pitanju.³²²

Nakon toga ga je osmanska vlada počela optuživati kao latiničara, odnosno kao zapadnog teologa ili kao zapadnog mislioca, u današnjem smislu shvatanja, jer u odnosu na arapsko pismo prema njihovom mišljenju Hafiz je više preferirao latinicu, pismo koje i danas koristimo. Zbog njegovog stava prema pismu, prijetili su mu ubistvom i progonom. U više navrata nije oklijevao da razjasni tu činjenicu da svaki jezik ima svoje karakteristike i svoja pravila, a pošto je albanski jezik indoevropski jezik, onda mora imati i svoje karakteristike i to nema nikakve veze sa rušenjem hilafeta ili udaljavanjem od njega. Jezička slova su instrumenti za pisanje, slova ne pripadaju grupi vjernika ili nevjernika, niti se slova mogu tretirati kao muslimanska ili nemuslimanska slova.³²³

Pitanje albanske latinice imalo je političke, vjerske i edukativne dimenzije za sve Albance svih vjera. Unifikacija albanskog jezika je bila veoma bitna za albanske vjeroučitelje, kao i za neke muslimanske i kršćanske Albance, koji su živjeli u izbjeglištvu, naime u različitim zemljama svijeta, kao što su Rumunija, Bugarska, Grčka, Turska, SAD itd.³²⁴ Albansko buđenje u tom periodu imalo je za cilj ujedinjenje Albanaca podjeljenih diljem svijeta i pozivali su ih da se vrate svojoj domovini kako bi spasili Albaniju od rascjepljenja i odvajanja od susjednih zemalja.

³²² Isto, str. 30; Hafiz Ali Korča, "Shtatë ëndrrat e Shqipërisë (Sedam albanskih sna)"; Državna štamparija, II., 1944., 25-60.

³²³ Isto.

³²⁴ Ismail Ahmedi, "Hafiz Ali Korça-Jeta dhe Vepra (Hafiz Ali Korča - Lik i djelo)"; str.28-29.

Politička situacija i prilike u kojima su Albanci živjeli, nisu obećavale niti je bilo nade zbog velikih apetita i ambicija moćnih država prema njihovoj domovini.

To je bio najvažniji uzrok i razlog prema poznatim albanskim historičarima, što je naveo islamske vjeroučitelje da prihvate latinično pismo, jer bi inače bez problema nastavili da koriste arapsko pismo u pisanju albanskog jezika, što potvrđuje činjenica da se albansko-sufijska i sunitsko-islamska književnost tokom 18. i 19. stoljeća pisala arapskim pismom, jer su ljudi znali i pisali ovim pismom na sasvim običan način. Zapadnoevropski i slavenski kolonijalizam potaknuo je intelektualce da ožive ideju latiničnog pisma, kao prvog koraka u uništavanju islama i Kur'ana, fokusirajući se na upotrebu dijalekata, a ne književnog jezika, i tako nešto se vrlo lako moglo uočiti u tekstovima nekih savremenih orijentalista.

Stav istraživača se razlikuje od onih koji su odlučili da prihvate latinično pismo umjesto arapskog, koje je istovremeno bilo pismo Kur'ana Časnog i hadisa Poslanika (Neka je Allahov mir i spas na njega!). Osim toga, sa pravom možemo postaviti pitanje: Šta je to što je nanijelo štetu Japanu, Kini, Tajvanu, Koreji i drugim zemljama na njihovom putu industrijskog i tehnološkog napretka i razvoja, kada se zna da ove zemlje i dan-danas koriste zanimljivo pismo koje ima posebne simbole i intonaciju koja podsjeća na arapsko pismo?! Po mom mišljenju, bez obzira na oblik pisma, ne može se zaustaviti progres, u stvari postoje i drugi konkretni i apstraktni faktori koji vode ljude ka progresu ili napretku, tj. suprotno ovome ka nazadovanju ili regresu.

Kultura Islame

E PËRMUAJSHME

FETARE / LETRARE / DITUNORE / ARTISTIKE

ORGAN I
KOMUNITETIT
MUSLIMAN
SHQIPTAR

Drejtor përgjegjes: S. Bega / Redaktor: Sh. Putra

Drejtimi: KULTURA ISLAME – TIRANE

VITI III - Kallnuer-Shkurt-Mars 1942-xx - Dhilthixhe-Muharrem-Seler 1361 - N. 5 6-7

41

KULTURA ISLAME

FLETA E TEFSIRIT

Tefsiri i Kuranit

اعوذ بالله من الشيطان الرجيم بسم الله الرحمن الرحيم
من اجل ذلك كتبنا على بني اسرائيل انه من قتل نفساً بغير نفس او فسد في الارض
فكأنما قتل الناس جميعاً و من احياها فكأنما احيا الناس جميعاً و لقد جئتهم رسالنا بالبينات
ثم ان كثيراً منهم بعد ذلك في الارض لسرفون ٣٧ : ٥

Për këtë arsye vendosëm për Bijt e Israilit tën një njeriut ka bërë një punë të mirë si kur
këtë dispozitë:
"Kushdo që vret një njeri pa pasur ndonjë patën ordhë edhe Profiti me mrekulli, por

Nakon zabrane časopisa (Zani i Nalte - Visoki glas), albanska muslimanska zajednica je kasnije počela sa radom pod novim nazivom Islamski časopis (Kultura Islame – Islamska Kultura).

REAKCIJA NA OPTUŽBU POVODOM ODCJEPLJENJA OD OSMANSKOG HALIFATA:

Hodža, hafiz Ali Korča optužen je za svoje nacionalno-patriotsko djelovanje i prihvatanje latinice, te da je pokušavo da se odcjepi od Carstva. Međutim, takva optužba protiv Hodže nije tačna iz više razloga a to su:

1. Šejh, hafiz, Ali Korča je kategorički odbacivao ovu optužbu, posebno odvajanje od Osmanskog hilafeta, čak se i to jasno vidi u njegovoj reakciji protiv guvernera Talat Paše, koji je imao slično mišljenje sa advokatima. U tom kontekstu Hafiz navodi: *“Albanija je ponudila i žrtvovala mnoge hrabre ljude za Carstvo i nikada ne želi biti odcjepljena”*.

2. *“Albanski narod je uronjen u neznanje i nepismenost, i da se izvuče iz tog neznanja mora da uči. Zato moramo prihvatiti ovo pismo”*. Potom je guverner Talat Paša, reagovao riječima: *“Albanci znaju turski jezik i albanski im nije potreban”*; na šta hafiz Ali Korča replicira: *“Kako može napredovati nacija koja nema jezik, znanje, industriju i svoje resurse? Turska nema koristi od naroda koji živi okrutnim i divljim životom po džunglama Afrike. Kroz ova pisma, učenje jezika i nauku, ljudi mogu napredovati i spasiti sebe i druge”*.³²⁵

Postoji još jedan razlog koji je podstakao Hafiza da prihvati tako nešto i to se jasno može uočiti u njegovim radovima. Po njegovom mišljenju, Albanija je multipluralno i multireligiozno društvo, i treba zavladatai vjerska tolerancija i mir među ljudima, izbjeći faktore koji stvaraju mržnju i podjele između različitih religija, preciznije između pravoslavnih i katoličkih kršćana i muslimana, kao i da se pobjegne od

³²⁵ Hafiz Ali Korča, *“Shtatë ëndrrat e Shqipërisë (Sedam snova Albanije)”*; str.59.

ovakvih vjerskih huškanja među svim stanovnicima i više je preferirao da Albanija ima svoje jedinstveno pismo koje će ujediniti sve.

Takav stav Hafiza možemo uočiti u razgovoru s osmanskim ministrom za obrazovanje u Albaniji, guvernerom Emrullahom Beu. Povijesni izvori navode da mu je ministar rekao: *“Vi ovim zahtjevom želite da napustite Kur’an Časni i napustite turski jezik, a time ćete svoju djecu ostaviti bez vjere, i tako postati ateisti.”*. Na ove riječi Hafiz je replicirao: *“Nikada, nikada nećemo odstupiti od Kur’ana, niti od turskog jezika, a ako želite da ubacite ovaj zakon u novi pravni kodeks državnog ustava, unesite! Ako se u Albaniji otvore albanske škole, vi ćete moći kontrolirati te škole, možete poslati inspektore, i ako otkrijete da se po tim školama ne uči Kur’an Časni i turski jezik, vi ih odmah zatvorite”*.³²⁶

Potom hodža, hafiz Ali Korča navodi da je poslao pismo Šejhul-Islamu kojeg je upoznao i informisao o dijalogu između njega i ministra obrazovanja i u isto vrijeme zatražio od njega da ubjedi svoja dva guvernera Talat Pašu i Enver Pašu za tako nešto. I upravo se to desilo, Šejhul-Islami je razgovarao sa Talat Pašom i ubjedio ga, dok Enver Pašu nije uspio ubjediti. Šejhul-Islami je dao punu podršku hafizu Ali Korči, i podsticao ga da piše članke i objavljuje ih u turskim novinama, jer je bio zadivljen stilom sjajnih radova s kojim su i čitaoci bili zadivljeni...³²⁷

Njegov stav i odnos prema ovoj osjetljivoj tematici jasno je istakao u poetskim stihovima: *“Slova vjeru ne posjeduju, alati za pisanje su; jezik se svakim slovom može pisati, to je halal to je*

³²⁶ Isto, 60-61.

³²⁷ Isto, 60-61.

*haram ne govore ... Nepotrebno slova sa vjerom upoređujete i s time uznemiravate našu domovinu ..."*³²⁸

Smatram da se iz navedenog da zaključiti i argumentovano tvrditi da su namjere hafiza Ali Korče bile da se ne odcijepi od Carstva niti demonstrirati protiv ovog stanja, niti da se napusti učenje Plemenitog Kur'ana. Njegov reformatorski cilj je bio prihvatanje latiničnog pisma za Albance.

6. SMRT

Šejh, hafiz, Ali Korča živio je u izbjeglištvu u gradu Kavaji, Albanija, gdje se razbolio od groznice praćene jakim bolovima. Preselio je 31.12.1956. (Allah mu se smilovao!). Obavljena mu je dženaza u prisustvu mnogih vjernika, učenika, predsjednika muslimanske zajednice Albanije, uvaženog hodže hadži hafiza Sabri Koči (Allah mu se smilovao).³²⁹

³²⁸ Isto, 63.

³²⁹ Ismail Ahmedi, "**Hafiz Ali Korča - Jeta dhe Vepra (Hafiz Ali Korča - Lik i djelo)**"; str. 5-51. Ovdje moram naglasiti za čitaoce da je u vrijeme izrade ove doktorske disertacije predsjednik muslimanske zajednice Albanije bio Hadži Hafiz Sabri Koči, koji je preminuo 2004. godine. (Allah mu se smilovao!)

1. DJELA I AKTIVNOSTI HAFIZA ALI KORČE U OBLASTI OBRAZOVNIH REFORMI

DJELA POLITIČKOG KARAKTERA

1. "Boljševizam³³⁰ Uništenje Čovječanstva"³³¹
2. "Sedam³³² snova Albanije"³³³

NEOBJAVLJENA DJELA

1. "Stara filozofija";
2. "Filozofija o muslimanskim vjerovanjima"; i:
3. "Logika".³³⁴

³³⁰ Hodža, hafiz Ali Korča (Allah mu se smilova!) imao je jasan ekonomski koncept i jasnu viziju štete ovog jevrejsko-komunističko-marksističkog sistema. On je naveo da je širenje ove ideje opasno i za evropski kontinent i za Albaniju, te da su Jevreji mnogo puta ostvarivali svoje ciljeve pod imenom demokratije u svakom periodu historije i na Istoku i na Zapadu..

³³¹ Štampano u "**Mbrothësia (Prosperitet)**"; Mart 1925., Skadar.

³³² Ovaj poetski i prozno-politički divan prvi put je objavljen 1924., sadrži snove koje je Hodža video a potom ih napisao. U njemu piše o opasnosti koja prijete Albaniji izvana i iznutra. Izvana je država bila ugrožena ruskim, italijanskim i grčkim kolonijalizmom, dok je iznutra bila ugrožena od nemoralnih vođa i političara. Kada je hodža objavio ovu knjigu 1924. godine, podijelio ju je narodu, potom kada je država čula za ovaj njegov gest, smijenili ga je s mjesta predsjednika Vrhovnog vijeća islamskog šerijata, ali je hodža i dalje nastavio da predaje logiku i arapski jezik u medresi u Tirani do 1949. godine.

³³³ Štampano po drugi put u državnoj štampariji, 1944. Tirana.

³³⁴ Hafiz Ali Korča, "**Bolshevizma a Çkatërim i njerëzimit (Boljševizam uništenje čovječanstva)**"; 1.

2. POLITIČKI I FILOZOFSKI ČLANCI OBJAVLJENI U STRANIM ČASOPISIMA I DOPISIVANJE S KRALJEVIMA ISLAMSKIH I DRUGIH DRŽAVA

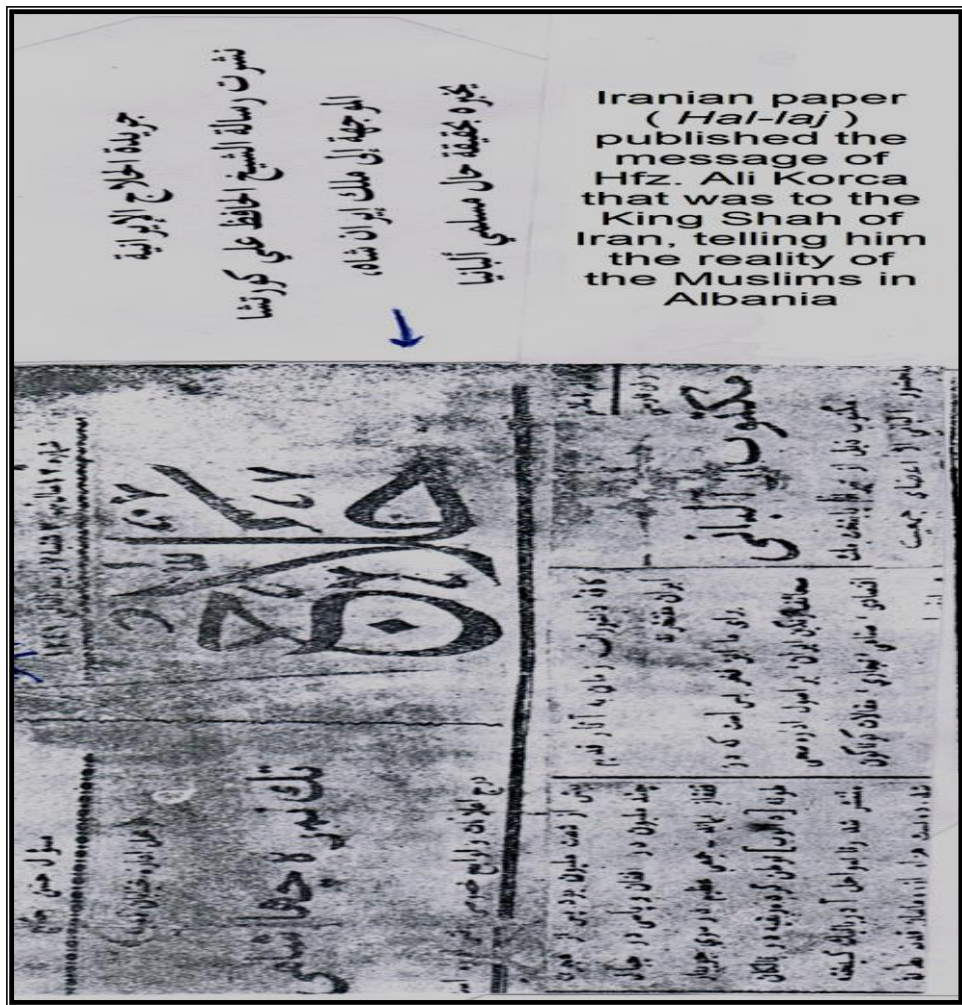
Svjetski časopisi gdje su objavljeni članci šejha, hafiza Ali Korče bili su:

- Es-Sabah; الصباح
- Akšam; أفشام
- Siratu Mustekim; صراط مستقيم
- Bejanul-Hakki; بيان الحق
- Aksu Sada-Anatol seneleri; عكس صدا – أناضول سنلري
- Novina “El Hal-ladž” الحلاج u Iranu je objavljivao članke Hafiz Ali Korče kojih je pisao na perzijskom jeziku.
- Egipatska novina “Es-Sijasetu” السياسة je objavljivala njegove članke na arapskom jeziku.³³⁵

Simpatiju pisanih članaka hafiza Ali Korče stvorio je i Šejhul-Islami Carstva i imao njegovu punu podršku za nastavak pisanja.³³⁶

³³⁵ Hafiz Ali Korça, “Shtatë ëndrrat e Shqipërisë (Sedam snova Albanije)”; str. 22, 27, 31, 41, 48, 55, 61.

³³⁶ Isto, str. 61.

Iranian paper (Hal-laj) published the message of Hfz. Ali Korca that was to the King Shah of Iran, telling him the reality of the Muslims in Albania

(Pismo Šejha Hfz. Ali Korče)

Hodža, hafiz Ali Korča također je razmijenjivao pisma i sa rektorom Univerziteta El-Azhara, šejhom Mustafom Meragi. Godine 1939. Rektor El-Azhara pisao mu je: “Poštovani i uvaženi profesore Ali: Es-salamu alejkum ve rahmetull-llah! Posle ovih iskrenih pozdrava, kojih sam pročitao, iz vašeg posljednjeg pisma nema sumnje da je napisano iz srca vjernog čovjeka ...”³³⁷

³³⁷ Isto, str. 77.

Hodža se također dopisivao sa egipatskim kraljem Farukom i kraljem Hajderabada, Osmanom Nizamijem, kome je napisao pismo: *“Albanci su ostali kao siročad,³³⁸ bez ičije pomoći i podrške, njihova najbolja i najplodnija zemlja je ustupljena susjednim državama (uzeta je na silu) Grčkoj i Jugoslaviji, dok su za siromašne Albance ostala samo neplodna brda i stijene”*.³³⁹

3. METODIČKI RADOVI I LITERATURA OSNOVNIH I SREDNJIH ŠKOLA

1. Abeceda;
2. Arapsko pismo;
3. Gramatika-Sintaksa Albanski-Arapski;
4. Ilmi Bejan-Retorika;
5. Muslimanija;³⁴⁰
6. Mevlud³⁴¹i čisti Poslanikov, a.s., život;³⁴²

³³⁸ Na osnovu riječi mog uvaženog profesora i mentora, dr. Abdul-Kahhar Davud El-Ani.

³³⁹ Ismail Ahmedi, *“Hafiz Ali Korça-Jeta dhe Vepra (Hafiz Ali Korça – Lik i djelo)”*; str.43-49; Hafiz Ali Korça, *“Shtatë ëndrrat e Shqipërisë (Sedam snova Albanije)”*; str. 75-77.

³⁴⁰ Među pitanjima kojih je hodža, hafiz Ali Korça analizirao bila su to pitanja osobinama Svemogućeg Boga zasnovana na metodi imama Abu Mansur Al-Maturidija, u odbacivanju svojstava koja se pripisuju Bogu a liče na svorenja, na činjenici da se vjera ne povećava niti smanjuje, već jača i slabi. Također je smatrao važnim pitanjem koje je imalo veze sa pravilima kufra/nevjerstva i bio je vrlo strog po ovom opasnom i osjetljivom pitanju i nije dozvolio da musliman koji čini manje grijehe bude optužen za nevjerstvo.

³⁴¹ Treća štampa, novembar 1919., štamparija "Nikaj", Skadar.

³⁴² Ova rasprava liči na poeziju *“El-Burdetu”* - Busajrija, čak je i hodža uzeo neke koncepte iz ove poezije. U ovoj raspravi on istražuje nekoliko važnih vjerskih pitanja, ali priroda moje disertacije ne dozvoljava mi da pružim opširniju analizu. U ovoj raspravi hodža poziva na neophodnost primjene

7. Trista³⁴³ tri riječi Imama Alije;³⁴⁴
8. Džulistani-Ruzmarin Saadiut;³⁴⁵
9. Rubajjati-Kvadrati Umer Hajjmit;
10. Jusuf sa Zulejhom Ahsenul-Kasas; i:
11. Sveta islamska povijest i četiri halifa.

4. KRATKA STUDIJA ENCIKLOPEDIJSKE KNJIGE GDJE SE JASNO MOŽE UOČITI REFORMISTIČKA IDEJA HODŽE

Knjiga: *“Sveta islamska povijest i četiri halifa Hulefai-Rašidina”*, smatra se jednom od najobimnijih knjiga hodže hafiza Ali Korče nakon njegovog velikog tefsira, a istovremeno je izvor njegovih naučnih i religioznih ideja i misli. U ovoj knjizi on je obradio velika pitanja o kojima ću detaljno govoriti u nastavku rada, na što ljepši i prikladniji način, kako bih još jednom u što boljem obliku potvrdio i prikazao njegovo reformističko mišljenje.³⁴⁶

Kur'ana i Sunneta ako muslimani žele da steknu sreću na oba svijeta.. Također je branio ideju da svi narodi treba da poštuju monoteizam. Također je branio mišljenje da sam Kur'an sadrži sve nauke.

³⁴³ Štamparija “Korča”, Korča, 1910.

³⁴⁴ Prema prof. dr. Ismail Ahmeda, pomenuta knjiga Hafiz Ali Korče je prijevod nekih odlomaka knjige *“Nehdžul-Belâga – نَهْجُ الْبَلَاغَةِ - Rruga e Elokuencës (Put elokvencije)”*; od autora Ali Šerif Rade, ali to ne može biti istina, jer hodža ne pominje ime ovog autora u svojoj knjizi i nije odredio izvor odakle je posudio izreke i savjete imama Alije r.a. On samo napominje da je pronašao ove riječi i ove savjete i da ih je preveo za albanske čitaoce. Čitajući ovu knjigu Hodže hafiza Ali Korče, uvjerio sam se da postoje hiperbolizacije u pojedinim pitanjima, koje um teško prihvaća, sumnjiva su i ne mogu se prihvatiti sigurno, a Allah najbolje zna!

³⁴⁵ “Prosperitet, “*Kristo P. Luarasi*”; Tirana, 1917.

³⁴⁶ Štamparija, “*Skadar*”; Tirana, 1942.

POVOD PISANJA I SASTAVLJANJA DJELA

Uvaženi Hafiz je naglasio da je trideset godina razmišljao o kompilaciji i pisanju drevne islamske povijesti kao udžbenika za svoje učenike u poetskoj formi, da se lakše čita i uči, baš kao što su postupali učenjaci iz drugih oblasti, kao npr. u naukama o čitanju, u hadisu, gramatici itd.

U njegovo vrijeme Albanci su imali veliko iskustvo u poeziji. Uostalom, hodža je i sam bio pjesnik, tako da je odlučio da tu sposobnost pokaže i u ovoj knjizi. On u uvodu ove knjige pojašnjava da je poeziju satkao na osnovu poetskih pravila i principa, i na taj način se takmičio sa svojim suvremenicima koji su bili ponosni na svoja nacionalna osjećanja, ali ih je i kritikovao što ne umiju da pišu poeziju, jer nisu dobro poznavali albanski jezik i na taj način nisu bili u stanju sačuvati poetsku rimu. Govorio bi da nije lako pisati poeziju i da to nije u stanju svako raditi, dok je za sebe govorio da njegova poezija potiče iz srca i duše.³⁴⁷ Imao je blagi poezijski stil, ali riječi su su mu bile lijepe i tečne poput dragulja i radio je dan i noć na tom projektu.³⁴⁸ Iz onoga što je hodža napisao u svojoj knjizi, tu je i njegova izjava da u njegovoj knjizi nema fikcija i da je to knjiga od velikog značaja za historiju i da također čitalac dok je čita, osjeća da čita komentar Kur'ana. U ovom djelu autor je očistio biografije poslanika od mnogih legendi koje su preuzete iz devijantne svete knjige Tore. Autor navodi i literaturne izvore koji su mu pomogli da sastavi ovu knjigu, kao na primjer tefsir:

³⁴⁷ U predislamskoj arapskoj književnosti saznali smo da istaknuti pjesnici tog vremena, kao npr. Imru'ul-Kajsi, Nabiga Dhubjani, Ebul A'la El-Mear-ri, nisu imali opterećenja u poetskoj riječi, jer je poezija za njih dolazila iznutra i iz duše, kao i kod hodže hafiza Ali Korče.

³⁴⁸ "Sveta/drevna povijest i četiri Halifa"; str. 1-4.

“El-Menar – تفسير المنار “ i šejha Rešida Ride, onda “Povijest - تاريخ
تاريخ - imama Taberi. Mufessir također pominje
mnoge druge knjige ne naglašavajući imena autora, ali ovaj
način, ne spada u metodološke norme, kao na primjer:

- “Tarihu Raudatil-Ahbab - تاريخ روضة الأحاب
- “Tarihu Raudatis-Safa - تاريخ روضة الصفاء
- “Tarihul-Islam - تاريخ الإسلام
- “Muradul-Iber - مراد العبر
- “Tarihul-Enbija - تاريخ الأنبياء
- “Tarihud-Dinil-Islamij - تاريخ الدين الإسلامي
- “Kisasul-Enbija - قصص الأنبياء
- “Tarihu Asris-Se’adeti - تاريخ عصر السعادة” i dr.³⁴⁹

Potom hodža, hafiz Ali Korča nastavlja da rastavlja pitanje monoteizma Boga Svemogućeg, kroz deduktivnu metodu i postojanje svega oko nas što nas okružuje i koje potvrđuje postojanje Svemogućeg Boga. Hodža, hafiz Ali Korča je bio pod uticajem naučnog tefsira,³⁵⁰ i bio je stava da postoje

³⁴⁹ Isto, str. 4-7.

³⁵⁰ O stavovima Kur'ana prema astronomskim naukama, vidi: Muhammed Abduladhim Ez-Zurkani, “Menahilul-irfan fi Ulumil-Kur’an”; Daru-Kutejbe, Prvo izdanje, str. 406-412. Šejh Abduladhim Ez-Zurkani ističe da kada se govori o ovom pitanju treba uzeti u obzir pet principa: **1:** Kur'an objavljen da bude vodič i putokaz, a ne pripovjedač astronomskih nauka, jer takve nauke pripadaju zakonu razvoja; **2:** Kur'an poziva na ove nauke kao što poziva na analizu, proučavanje i korištenje blagodati univerzuma; **3:** Kada Kur'an govori o takvim bićima, mi razumijemo da su ona podložna želji i volji Svemogućeg Boga; **4:** Kada Kur'an govori u ajetu o uputama, primjećuje se da govori sumirajući znanje astronomskih nauka - jer je to

živa bića i na drugim planetama, bilo to ljudi ili životinje, i to je argumentirao kur'anskim ajetom sure Eš - Šura.

﴿ وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَثَّ فِيهِمَا مِنْ دَابَّةٍ وَهُوَ عَلَىٰ جَمْعِهِمْ إِذَا يَشَاءُ قَدِيرٌ ﴾ [الشورى : 29]

*“Jedno od znamenja Njegovih je stvaranje nebesa i Zemlje i živih bića koja je rasijao po njima; On je kadar da ih sve sabere kad bude htio.”*³⁵¹ Sa napretkom i progresom nauke i preciznih satelita, ovo kur'ansko čudo će biti otkriveno. On tvrdi da je zamjenica (u oba – فِيهِمَا) znači postojanje stvorenja i živih bića na zemlji i na nebu, i da su ta stvorenja na zemlji i na nebu opisana kao: (živa bića - دَوَابَّ) koja hodaju ili lete.³⁵²

Allahova riječ...-; i: 5: Metoda korištena u kur'anskim ajetima o univerzumu je jasna, koncizna i uvjerljiva. str. 409-412.

³⁵¹ Šura, 29.

³⁵² U četvrtak 26.12.2002 u 02:45 min. poslije ponoći, slučajno sam slušao televizijsku emisiju o tefsiru, na televizijskom kanalu ART, u Kuala Lumpuru, u Maleziji, gdje sam vidio da je suvremeni egipatski učenjak, Muhammed Al-Gazali, pokojni Šejh, imao sličan komentar kao hafiz Ali Korča (Allah mu se smilovao!), a iz onoga što je on naglasio, citiram: *“Ostala živa bića sa drugih planeta nisu zamišljena da budu u ljudskom obliku, i da ako Bog želi može da ih sakupi na planeti, a ovo sto nauka danas kaže da je voda izvor života na drugim planetama logično nije tačno, kao npr. ribe dišu u vodi, dok čovjek od zraka i kada bi propao u vodu utopio bi se, baš kako bi riba uginula na kopnu ... međutim, ono što sam naglasio je moguće i ono što ističu komentatori Kur'ana je moguće ...”* Riječi šejha Gazalija poklopile su se sa trenutkom sastavljanja moje disertacije o idejama šejha hafiza Ali Korče o istom ajetu. Po mom mišljenju, na druge planete mogu postojati i druga postojanja živih bića ili insekata, ali je nemoguće da postoje ljudi na druge planete kako s racionalnog tako i šerijatskog razumijevanja postojanja čovječanstva. Šerijatski aspekt implicira kur'anski ajet:

﴿ مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً أُخْرَىٰ ﴾ [طه : 55]

Potom, hodža za željne čitatelje i one koji su željni znanja preporučuje izučavanje tefsira Fahrudina Er-Razija (Allah mu se smilovao!), jer u njemu ima puno vjerskih detalja i naučnih podataka.³⁵³

Hafiz je također istraživao još jedno pitanje koje je imalo veze s istinskim Stvoriteljem ovog univerzuma - Bogom Veličanstvenim. Isto tako analizirao je i riječi zapadnjaka, filozofa i onih koji poriču kvalitetu Božijeg stvaranja, da su to neistine i laži. Hodža je odbacio njihove riječi, oslanjajući se na naučne argumente i govoreći da materija nije stvorena sama po sebi ili slučajno, već da ju je stvorio Svemogući Bog i da to dokazuje i geologija.³⁵⁴ Svemogući Bog je stvorio vrijeme i mjesto, ali On nema ni početka ni kraja, i sve će nestati osim Boga Svemogućeg.³⁵⁵

“Od zemlje vas stvaramo i u nju vas vraćamo i iz nje ćemo vas po drugi put izvesti.”. (Taha, 55). Ovdje zamjenica (**منها** - njen) podrazumjeva *“zemlju”* – u kontekstu riječi. Svemogući Bog također kaže u drugom ajetu:

﴿ قَالَ فِيهَا تَحْيَوْنَ وَفِيهَا تَمُوتُونَ وَمِنْهَا تُخْرَجُونَ ﴾ [الأعراف: 25]

“Na njoj ćete živjeti, na njoj ćete umirati i iz nje ožvljeni biti.” (El A'raf, 25). I ovdje zamjenica (**u njoj** - فيها) i (**iz nje** - منها) označava zemlju na kojoj živimo i gdje su Adem i Hava sišli. Na osnovu ovih ajeta, život, smrt i proživljenje su na ovoj zemlji. Dok je prema logičkom aspektu Svemogući Bog zapečatio nebeske poruke slanjem posljednjeg Poslanika - Muhameda (neka je Allahov mir i spas na njega!) da je on čovjek kao i svi ljudi koji žive na ovoj zemlji, i da poslije njega nema drugog poslanika. Ako kažemo da negdje ima drugih ljudi, onda bi Bog morao i njima poslati poslanike da ih vode i upućuju. Američki, ruski i britanski naponi ovih dana imaju političke i ekonomske ciljeve. Dakle, riječi šejha Gazalija mogu biti tačne, ali i ne moraju.

³⁵³ Hafiz Ali Korça, *“Historia e shenjtë dhe të katër Halifetë (Sveta/Drevna povijest i četiri Halifa)”*; str.10-11.

³⁵⁴ Isto, str. 11.

³⁵⁵ Isto, str. 12-13.

Hodža je također odbacio Darwinovu teoriju evolucije, navodeći da zdrav razum ne dopušta ni sukcesiju stvari a ni rotaciju i da su obje hipoteze neosnovane. Istina po ovom pitanju je, da je Svemogući Bog Pokretač materije i da je On svakom stvorenju dao specifičan oblik, a zatim ga nadahnuo (dao mu dušu).³⁵⁶ Na osnovu onoga što sam shvatio, hodža, hafiz Ali Korča, u ovom kontekstu aludira na kur'anski ajet:

﴿ قَالَ رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدَى ﴾ [طه: 50]

"Pa ko je Gospodar vaš, o Musa?" – upita faraon. Gospodar naš je Onaj koji je svemu onom što je stvorio dao ono što mu je potrebno, zatim ga, kako da se time koristi, nadahnuo.)" I, u drugom ajetu:

﴿ سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى الَّذِي خَلَقَ فَسَوَّى وَالَّذِي قَدَّرَ فَهَدَى ﴾ [الأعلى: 1-3]

"Hvali ime Gospodara svoga Svevišnjeg, koji sve stvara i čini skladnim, i koji sve s mjerom određuje i nadahnjuje".³⁵⁷

Hodža (Allah mu se smilovao!), je također analizirao, polemisao i suprotstavljao se idejama naučnika prirodnih nauka, koji su govori da je čovjek nastao od majmuna i da bismo primetili ovu promijenu, potreban nam je vremenski period od milion godina. Također je polemisao i analizirao njihova dodatna četiri principa: historijsku baštinu, različitosti, borbu za opstanak i selekciju, i u tom kontekstu mišljenja je da su to nestabilne teorije i hipoteze i iz tog razloga se nikako ne možemo osloniti na njih.³⁵⁸ U ovoj velikoj naučnoj enciklopediji³⁵⁹ hodža također ispituje pitanje vjere u Boga

³⁵⁶ Isto, str. 14-17.

³⁵⁷ El A'ela, str.1-3.

³⁵⁸ Isto, str. 18-20.

³⁵⁹ *Napomena:* Nažalost, mnoge stranice su izgubljene iz ove obimne knjige. Primjerak koji sam našao u Nacionalnoj biblioteci u Tirani posjedovao je

Veličanstvenog, braneći mišljenje da se iman (vjera) niti povećava niti smanjuje,³⁶⁰ nego ojačava ili oslabljuje.

U svome govoru: *"Muslimanizam"*, ističe: *"Vjera u islamu: Bog štiti vjeru od sumnje, On ju je usavršio, iako je nevjernici i ateisti mrze, čudo Kur'ana ostvaruje se postojanjem i širenjem ove vjere, jer je islam došao da spasi ljude. Božiji Poslanik nije htio ni moć ni položaj, došao je da spasi ljude od idolopoklonstva i trojstva, da ih iz tame izvadi na svjetlo, da vjeruju u Jednoga Svemogućeg Boga"*.³⁶¹ Postoje i druge tematike koje su također naglašene od strane hodže hafiza Ali Korče, kao na primjer.: Veličina Poslanika, a.s., četiri Biblije,³⁶² ideje i istraživanja zapadnih i orijentalističkih intelektualaca, kao i njihov odnos prema

stranice 1-31 i 232-288, i ovo je jedina koju posjedujem, jer je to jedina koju sam našao u Nacionalnoj biblioteci u Tirani. Jako bih volio da pronađem cijelu knjigu kako bih bolje razumio ideje, razmišljanja i metode razmatranja racionalnih, filozofskih i religijskih pitanja. Elhamdulillah, srećom na albislam forum-Albanaca na internetu, neko je prije nekog vremena postavio malo kompletniji primjerak knjige savjeta hafiza Ali Korče, na čemu sam im zahvalan, a potom sam ja objavio na svojoj ličnoj stranici za dobrobit svih čitalaca: <http://www.drhajredinhoxha.net>

³⁶⁰ Autor Kaside *"El Bejkunije"*, kada govori o vjeri u knjizi: *"Dževheretut-Teuhid"* Šejha Ibrahima Bejdžurija kaže:

(وَزَجَّحَتْ زِيَادَةُ الْإِيمَانِ - بِمَا تَزِيدُ طَاعَةَ الْإِنْسَانِ) (وَ نَقَصَهُ بِنَقْصِهَا وَ قِيلَ لَا - وَ قِيلَ ذَا خُلْفٍ كَذَا قَدْ نُقِلَا)

"Istina je da povećanje vjere dolazi od povećanja ibadeta od strane čovjeka, a ona (vjera) opada sa smanjenjem ibadeta...". Sjećam se ovih stihova iz vremena kada sam bio učenik srednje škole *"El Furkan"*, u Damasku, 1983. godine.

³⁶¹ Hafiz Ali Korča, *"Historia e shenjtë dhe të katër Halifetë (Sveta/Drevna historija i četiri Halifa)"*; 26-27.

³⁶² Volio bih da Hafiz Ali Korča nije ništa preneo iz Biblije i drugih svetih knjiga, kako ne bi došao u suprotnosti sa svojim stavovima da nije ništa prenio od Israilijata. Nažalost, po ovom pitanju pratio je put svoga učitelja, Šejha Rašida Ride, ne primetivši ovaj propust koji je uradio i on i njegov učitelj.

islamskoj poruci. Hafiz (Allah mu se smilovao!) je često napominjao u fusnoti da je prenosio iz tefsira: "*El-Menar*".³⁶³

Nakon ovog kratkog izlaganja ovog povijesnog i vjerskog tumačenja, možemo potvrditi da nam ova knjiga govori o nekim dimenzijama i metodama uvaženog hodže i hafiza Ali Korče, definira vjersku doktrinu kojoj je pripadao, gdje se jasno vidi kolika je sličnost između njegove metode ispitivanja vjerskih pitanja i metode vođa nove reformističke škole.

³⁶³ Isto, 236-239, 246-247.

KRATKA ANALIZA TEFSIRA HAFIZA ALI KORČE “KUR’AN³⁶⁴ VELIČANSTVENI I NJEGOVA SUŠTINA”³⁶⁵

1. OPĆE KARAKTERISTIKE TEFSIRA HODŽE HAFIZA ALI KORČE

Tokom moga čitanja i razmatranja misli i ideje hodže hafiza Ali Korče generalno, a posebno njegovog tefsira, primjetio sam da je hafiz Ali Korča, (Allah mu se smilovao!) prilikom tumačenja ajeta i sura u ispitivanju i analizi važnih pitanja radio na sljedeći način:

- Borio se protiv svakog oblika nemoralna i skretao pažnju na ego, koji poziva ka zlu i pozvao je ljude da se oslone na moralne vrijednosti;
- Fokusirao se na Jevreje koji su predstavljali opasnost svijetu, u svojim zlim namjerama i njihovim prljavim i neetičkim nastojanjima u politici, ekonomiji i moralu, kako bi zavladao svijetom;
- Analizirao je vrijednosti islama i karakteristike koje ga izdvajaju od drugih religija i tvrdio da je dolazak islama spasio Arabe i sve ljude od tame neznanja i rimskog i perzijskog kolonijalizma;
- Fokusirao se na vrijednosti kur'anske kulture u poređenju sa drugim uvezenim zapadnim kulturama;

³⁶⁴ Štamparija “Ora e Shkodrës”; Skadar, 1926.

³⁶⁵ I ova konvencija je manjkava, jer cijeli tefsir nije u njoj. Pronašao sam ovaj primjerak u Nacionalnoj biblioteci u Tirani i fotokopirao ga. Iako sam tražio nešto više od mojih kolega koji su se bavili njegovom literaturom, ali mi je nažalost nisam uspio više od ovoga pronaci. Svi su mi govorili da ima odličan tefsir, ali je, nažalost, izgubljen. Na osnovu ovog tefsira kojeg posjedujem i komentarisanih ajeta u drugim knjigama i u različitim brojevima Islamskog časopisa “Zani i Naltë – Visoki Glas”, InšaAllah možemo potvrditi njegov reformistički stav.

- Pojašnjavao je ljudima kvalitete i dobro ponašanje Poslanika (Neka je Allahov mir i spas na njega!), posebno siročadima i uvjerljivo je tvrdio da je Poslanik (Allah mu se smilovao!), predstavljao najveći nivo humanosti i demokratije, zatim je pojasnio da su halife nakon njega (Hulefai-Rašidin) zaista bile demokrate (ali ne prema savremenom konceptu demokratije), i da Poslanik (Neka je Allahov mir i spas na njega!), ni na koji način nije bio parazit koji je živio od drugih, kao što je to slučaj sa današnjim liderima, kao i drugi ljudi, bili oni prinčevi ili robovi, u njegovim očima bili su jednaki;
- Uverljivo je isticao činjenicu da se islam širio mirnim putem a ne nasiljem, dok se kršćanstvo, na osnovu povijesnih podataka, širilo mačem i silom. Da nije bilo vjerske tolerancije u islamu u odnosu na druge religije tokom njegovog širenja, danas ne biste našli niti jednoga kršćanina na svijetu, i kada bi postojalo nasilje, onda bi svi morali postati muslimani iz straha, ali muslimani nikoga nisu natjerali da prihvati islam, dok jevreji i kršćani su živi dokaz, koji i dalje postoje i žive nepreobraćeno;
- Insistirao je na ideji univerzalnosti i internacionalizma³⁶⁶ i njegovom kontinuitetu na ovome svijetu;
- Potencirao je racionalnu i duhovnu moć islama da se suoči sa izazovima;
- Također je potencirao da u islamu ne postoje svete osobe (niti duhovni carevi), i da svetost pripada samo Bogu Svemogućem, da niko ne nosi tuđi teret i da će svaka duša odgovarati za ono što je uradila;

³⁶⁶ O univerzalnosti islama, vidi: Dr. Jusuf El-Kardavi, "Shumulul-Islam fi dau'i sherhi mufessal lil-Usulil-ishrinë lil-Imamish-Shehid Hasan El-Benna"; Kairo, Mektebetu-Vehbe, Drugo izdanje, 1995., str.35-120.

- Pozivao je na reformu vjerskih obrazovnih metoda, posebno se usmjeravao na oživljavanje starog naučnog intelektualnog naslijeđa, u podizanju nivoa arapskog jezika proučavajući književnost jezika i stilistike poznatih autora, kao što su na primjer: Stilistika Zemahšerije, Ibn Hadžiba i dr., kako bi postali veliki kao Fahrudin Er-Razi, Ibni Sinâ, Dželaludin Sujuti, Imam Gazali i dr. Nije htio da se školske reforme zasnivaju na imitaciji zapadnih metoda, htio je da se škole i obrazovne metode reformišu i postanu poput vjerskih i naučnih škola iz perioda Abasida u Bagdadu i Emevita u Andaluziji, kao i da se pripreme za izazove aktuelnih potreba,³⁶⁷
- Dokazivao je kur'anska čuda, Muhamedovo poslanstvo (Neka je Allahov mir i spas na njega!), i da je svoju poruku učinio kosmopolitskom za sve ljude;
- Apelirao je na širenje vjerskih škola, jer je smatrao da one imaju veoma važnu obrazovnu ulogu u životu cijelog Ummeta;
- Borio se protiv idolopoklonstva (širka) i zauzimanja u namazu osim za Uzvišenog Allaha, a ne za idole, bilo da su živi ili mrtvi,³⁶⁸
- Borio se protiv tradicije, običaja, praznovjerja i novotarija albanskog društva i apelovao je da se oslanjaju samo na Kur'an Časni i Poslanikov sunnet (Neka je Allahov mir i spas na njega!).

³⁶⁷ Dr. Muhammed Husejn Edh-Dhebij, "Et-Tefsir vel-Mufessirunë"; Drugo izdanje, str. 408-420; Uporedite metod profesora i imama, Muhameda Abduhu, s onim što sam naveo.

³⁶⁸ **Zani i Naltë - Visoki Glas**, Br. 3, Mart, 1929., (796-797, 799-800); **Zani i Naltë - Visoki Glas**, Br. 9, Juni, 1924. (270); **Zani i Naltë - Visoki Glas**, Br. 8, Maj, 1924. (238-246.).

2. METODE HODŽE HAFIZ ALI KORČE U TEFSIRU

Hodža, hafiz Ali Korča je naglasio u uvodu svoga kratkog tefsira kojeg posjedujem u svojoj biblioteci, da je mnogo napisao u komentarima Božje Knjige - Kurana Časnog, oslanjajući se na mnoga poznata djela tefsira, ali nažalost, ekonomske prilike su uticale da se ovaj obimni tefsir ne objavi, jer je njegovo objavljivanje bilo veoma skupo i iz finansijskih razloga, odgodio je izdanje tefsira, dok se ekonomske prilike ne poprave. Uprkos teškoj finansijskoj situaciji, i pored toga, odlučio je da objavi sažetak obimnog tefsira, sa ciljem da bude što lakši i dostupniji ljudima i jednu kopiju ovog tefsira također i ja posjedujem, ali nažalost, mnoge njegove stranice su nestale... Mnogi učenjaci tvrde da je obimniji izgubljeni tefsir hodže hafiza Ali Korče bio blizu 2000 stranica.³⁶⁹ Ovaj sažetak nepotpunog tefsira počinje sa surom *El-Fatiha*, i završava do trideset osmog ajeta sure *El-Bekare*,³⁷⁰ i zbog ograničenih stranica tefsira i komentiranih ajeta u hodžinim djelima i člancima, objavljenim u raznim časopisima, potrošio sam mnogo energije u tako ogromnom prostoru, sve dok nisam preciznije i detaljnije shvatio njegove ideje i razmišljanja u tefsiru i slobodno mogu reći da sam uspješno prikupio veliki broj komentara koji se sastoje od ideja hafiza Ali Korče, sve dok nisam u potpunosti shvatio njegovu doktrinarnu pripadnost u tefsiru.

³⁶⁹ Ramiz Zekaj, "Zhvillimi i Kulturës Islame te shqiptarët gjatë shekullit XX (Razvoj islamske kulture kod Albanaca tokom 20. stoljeća)"; str.317-319; Ismail Bardhi, "Hafiz Ibrahim Dalliu dhe egzegjeza e tij kur'anore (Hafiz Ibrahim Dalliu i njegova kur'anska egzegjeza)"; 67; Šefik Osmani, "Panteoni iranian dhe iranologët shqiptarë (Iranski panteon i albanski iranolozi)"; 272-276.

³⁷⁰ El-Bekare, 38.

Prije nego li počnem pisati o njegovoj metodi i naučnom pristupu u tefsiru, vrijedno je spomenuti izvore po kojima se vodio hafiz Ali Korča tokom njegovog tefsira i drugih vjerskih djela.

Tokom iščitavanja i izučavanja djela hodže hafiza Ali Korče, njegovog kratkog tefsira i tefsira raznih ajeta objavljenih po islamskim časopisima, shvatio sam da se oslanjao na veliki broj različitih literatura i djela, zahvaljujući poznavanju orijentalnih i zapadnih jezika, od kojih je imao koristi od obimne religijske, književne i političke kulture. U nastavku ćemo pomenuti literaturu koju je hodža koristio u svojim radovima i člancima:

- Literatura Poslanikovog sunneta (Neka je Allahov mir i spas na njega!), literatura biografije Poslanika i njegovih drugova, zatim različitu literaturu tefsira na čelu sa tefsikom Fahrudina Razija i tefsir "El-Menar" od šejha Rešida Ride, literaturu islamske i neislamske povijesti, posebno Taberijeva priča, literaturu arapskog jezika, posebno gramatičku i stilističku literaturu, islamsko-filozofsku i zapadnjačku literaturu, opštu kulturološku literaturu na više stranih jezika, arapsku, perzijsku, tursku i albansku književnost, potom moderne literature u geografiji, astronomiji i biologiji, literature fihka i usuli-fikha, literaturu kur'anskih nauka i kur'anskih priča, apologetska literatura, svjetska politička literatura, zapadnoorijenta-listička literatura i druga naučna literatura, koje potvrđuju briljantnu kulturu i izuzetno širok spektar razmišljanja hodže hafiza Ali Korče (Allah mu se smilovao!)
- Iz svega što sam pročitao iz tefsira i njegovog istraživanja o ovom pitanju, shvatio sam da u razumijevanju Božije Knjige, koristio je metodu gdje:

- Naglašava pojmove “mekanski i medinski ajeti” sura i broja ajeta;
- Razjašnjava termine sura i stranih riječi;
- Naglašava nazive sura i pojašnjava svrhu imenovanja odgovarajućim nazivima;
- Oslanja se na gramatičku analizu, kao na primjer, vrijednost određenog člana “El” u kur’anskom ajetu:

﴿ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴾ [الفاتحة:2]

“El-Hamdulil-lahi Rab-bil-Alemin”

- S vremena na vrijeme naglašavao je vrste čitanja (kiraete Kur'ana) u detaljnom obliku;
- Naglašavao je mišljenja učenjaka i komentatora Kur'ana o simboličkim slovima na početku sura, ali u znatno smanjenom obliku;³⁷¹
- U tefsiru je pominjao društva koja su postojala na Arapskom poluostrvu, kao na primjer: Jevreje, Kršćane, idolopoklonike totema, idolopoklonike zvijezda i neke eternaliste;³⁷²
- Naglašavao je razloge objave ajeta ako postoji razlog i prema njegovom mišljenju može postojati nekoliko razloga za objavljivanje ajeta o nekom pitanju;³⁷³
- Oslonac na biografiju Poslanika (Neka je Allahov mir i spas na njega!) i njegovih drugova kako bi pojasnio značenje određenih ajeta;

³⁷¹ U fusnotama tefsira datim u sažetku, hodža, hafiz Ali Korča kaže da je sastavio posebnu knjigu o simboličkim slovima, što potvrđuje njegovo veliko interesovanje o tefsiru. Nažalost, i ova knjiga je nestala.

³⁷² “Kur’ani i Madhëuar e thelbi i Tij (Kur’an Časni i njegova suština)” ; 3-13.

³⁷³ Isto, str. 13.

- Više se oslanjao na naučni komentar kur'anskih ajeta, to jasno primjećujemo u komentaru koji daje u suri: "Ez-Zelzele", gdje istražuje nekoliko različitih fizičkih zakona koji se odnose na uništenje zemlje prije Sudnjega dana, tipa, vulkane, pad zvijezda, nebo i druge stvari koje će se dogoditi. Prema mom mišljenju, naučni tefsir i njegov oslonac na tefsir Fahrudina Er-Razija u većini slučajeva su toliko uticali na njega, da je bio mišljenja da postoje i druge životinje i ljudska bića na drugim planetama.³⁷⁴
- Zatim hodža nastavlja i prenosi riječi Fahrudina Razija ne naglašavajući broj stranice i poglavlja³⁷⁵
- Ponekad naglašava neke pojmove i termine koji imaju sufijfski duh, kao na primjer, u tefsiru sure "Ed-Duha" navodi da kada je Poslanik (Neka je Allahov mir i spas na njega!) ugledao Objavu (Vahji-Džibrila, a.s.) po prvi put, bio iznenađen, zadivljen i uronjen u more Božije svjetlosti kao i umoran u valovima ovog neobičnog Mora, obasuto Božjom Svjetlošću!³⁷⁶
- Ponekad tokom komentara Kur'ana izađe iz tematike, pa se onda ponovo vrati;
- Ponekad je u tefsiru argumentovao poezijom;³⁷⁷
- Kada govori o dobrobiti islama koji je donio Arapima, onda to dokazuje historijom Arapa prije objave islama.³⁷⁸
- Hodža, hafiz Ali Korča pisao je lijepe poetske riječi tokom tefsira, jer je njegova poetska sposobnost došla do izražaja još u ranom djetinjstvu. U svim islamskim

³⁷⁴ Eš-Šura, 29.

³⁷⁵ **Zani i Naltë (Visoki Glas)**, Br. 6., 1927., (162-167).

³⁷⁶ **Zani i Naltë (Visoki Glas)**, Br. 8, Mart, 1927., (227-228).

³⁷⁷ Isto, str. 233.

³⁷⁸ Isto.

disciplinama koristio je riječi visokog značenja i te riječi su bile usmjerene uzvišenim i lijepim namjerama;³⁷⁹

- U svome tefsiru je pominjao i riječi mudraca, intelektualaca, filozofa i raznih historičara sa Zapada kao i pokazujući svoje pozitivne utiske da su imali koristi od mudrih poruka islama i od genijalne ličnosti Muhameda (Neka je Allahov mir i spas na njega!). Pošto je bio čovjek visoke ličnosti, koji je kontinuirano težio ka ostvarenju ljudskih i velikih božanskih lijepih namjera, hafiz Ali Korča je reagovao na sumnje i izmišljotine neprijatelja, bili oni orijentalisti ili misionari, a istovremeno govorio je i o njihovim pokušajima i namjerama u pokršćavanju muslimana u Africi, Kini i Indiji;³⁸⁰
- Prije početka komentara kur'anskih ajeta imao je naviku započeti kratkim uvodom, kao na primjer u komentaru sura "El-Kadru" i "Et-Tekathur" i drugih sura i ajeta, zatim bi nastavljao komentarom i detaljnijim pojašnjenjima;³⁸¹
- Prema mišljenju hodže hafiza Ali Korče, naglasak boljeg mjeseca npr. (1000 mjeseca) u suri "Kadr" i u drugim kur'anskim surama, ne znači konkretne brojke, nego su ti brojevi pokazivali veliku količinu, kako je to uobičajeno u arapskom jeziku;³⁸²
- Prenosi od drugih komentatora, upravo od Imama Fahrudina ErRazija, "Tefsirul-Menari" Rešida Ride i još puno drugih bez pomena njihova imena;³⁸³

³⁷⁹ Isto str. 236.

³⁸⁰ **Zani i Naltë (Visoki Glas)**, Br. 1., Novembar, 1927, 383-388 i Br. 3., Aril, 1924., (203-217.).

³⁸¹ **Zani i Naltë (Visoki Glas)**, Br. 7., April, 1924., (195-201.).

³⁸² Isto.

³⁸³ **Zani i Naltë (Visoki Glas)**, Br. 6., 1926., (163-167.).

- Ističe savjete i pouke koje proizlaze iz kur'anskih ajeta i oštro kritikuje bogate koji preferiraju život u luksuzu i koji se ponose bogatstvom i djecom ne dajući nikakav društveni ili vjerski doprinos svojim domorocima, na primjer, ne grade škole, ne pomažu siromašnima da se vjenčaju itd. Često je pozivao da bogati investiraju u domovinu zbog njihovog dobra;³⁸⁴
- Ponekad nastavlja komentar ajeta, a potom ga na kraju završava sažetkom, kao i ponekad argumentuje tumačenje kur'anskih ajeta s hadisima Poslanika (Neka je Allahov mir i spas na njega!);
- U potpunosti je odbacivao israiliate i moram naglasiti da tokom njegovog tefsira nisam naišao na tako nešto, i očigledno ova karakteristika izdvaja pristalice racionalističke reformističke škole koja je duboko uticala na njega.³⁸⁵
- Oslanjao se na naučna otkrića svog vremena i kada je govorio o šteti vina, alkohola i duvana i zdravstvenim prednostima posta, argumentovao je medicinskim izveštajima;³⁸⁶
- Nije ponavljao riječi kada je pojašnjavao značenje ajeta i tajne koje sadrže, isticao je retoričke načine Kur'ana, kako bi se razlikovale riječi koje su bile posebne samo za Poslanika (Neka je Allahov mir i spas na njega!) i za muslimane općenito;³⁸⁷

³⁸⁴ Pogledajte tefsir sure "Et-Tekathur" u: **Zani i Naltë (Visoki Glas)**, Br. 9, Juni, 1924., (261-265).

³⁸⁵ Pogledajte tefsir ajeta o postu: **Zani i Naltë (Visoki Glas)**, Br. 6, Mart, 1924., (174).

³⁸⁶ Isto.

³⁸⁷ Isto, str. 164; O kur'anskim metodama kazivanja, vidi: Abdulhamid Muhammed Neda Dža'rane, "El-Med-hal ilet-Tefsir"; Mektebetu-Vehbe, Kairo, Prvo izdanje, 1996., 405-424 (doktorska disertacija); Dželaluddin

- Oslanjao se na stilsku ekspresivnost stihova, i govorio: “Približilo se sunce prave i svijetle vjere...”, ili “Iz dubine (mora) božanske ljubavi”; itd.³⁸⁸
- Ponekad je razmatrao pitanja vezana za sudbinu (determinizma), često se borio protiv narodnih adeta, tradicije i sujeverja Albanaca i ispravljao je njihove pogrešne stavove;³⁸⁹
- Potpunim uvjerenjem je branio Ehli-Sunnet i Džemat, pozivao na punu podršku Kur’ana Časnog i Sunneta, kao što je pozivao da se prevode kur'anski tekstovi i hadisi Poslanika (Neka je Allahov mir i spas na njega!) za albansko društvo.³⁹⁰

Na osnovu onoga što sam mogao da prikupim iz radova, djela i različitih članaka, ovo su bile neke karakteristie hodžine metode hafiza Ali Korče u tefsiru Božje Knjige.

Uvaženi čitaoci!

Nadam se da sam uz pomoć Svemogućeg Boga, uspio donekle da vam ponudim neke racionalne i metodološke principe ovog albanskog učenjaka i komentatora, koji pripada reformističkoj školi novog doba, iako je, iskreno govoreći, bilo prilično teško pronaći njegove objavljene radove.

Abdurrahman Es-Sujuti, “*Et-Tahbir fi Ilmit-Tefsir*”; recenent: dr. Fet-hi Abdulkadir Ferid, Darul-Menar, Kairo 1986, str.235-242.

³⁸⁸ **Zani i Naltë (Visoki Glas)**, Br. 6., 1924. (174).

³⁸⁹ **Zani i Naltë (Visoki Glas)**, Br. 2., 1929. (776) i Br. 3., Mart, 1929., (799).

³⁹⁰ **Zani i Naltë (Visoki Glas)**, Br. 3., Mart, 1929. (800).

3. UTICAJ RACIONALNE REFORMISTIČKE ŠKOLE U NEGIRANJU SAHIH HADISA

Šta je to što nas navodi da vjerujemo da je hodža, hafiz Ali Korča pripadao reformističkom pravcu? Jer je njegov odnos prema događaju da je Poslanik (Neka je Allahov mir i spas na njega!) bio omađijan i da se to pominje u: "Sahih" hadise.³⁹¹

Ne želim da govorim neistine o hodži hafizu Ali Korči (Allah mu se smilovao!), pa i iz tog razloga u daljem njegovom tekstu, prenijet ću od riječi do riječi, sa ciljem da što bolje shvatimo ovaj problem. U komentaru tefsira sure: "El-Felek", hodža, hafiz Ali Korča ističe: "Ono što se navodi od Lebijd ibn El-A'sami, Jevreja iz Medine, da je omađiao Poslanika (Neka je Allahov mir i spas na njega!), u bunaru i da su se Poslaniku, a.s., prikazivale stvari, i da mu se činilo da nešto radi, a u stvarnosti nije radio ništa, kao da nešto govori dok u stvarnosti ništa ne govori, dok ih Svemogući Bog nije obavijestio o mjestu sihra itd., i druge pojmove. Tvrđim da su ovo neistiniti podaci, dakle, ni na koji način nisu tačni, jer poslanike ne može uhvatiti sihr, onda kako je Poslanik (Neka je Allahov mir i spas na njega!), mogao biti omađijan?" Onaj koji je iznio ove tvrdnje potvrđuje riječi idolopoklonika koji govore:

﴿... إِنْ تَتَّبِعُونَ إِلَّا رَجُلًا مَّسْحُورًا﴾ [الإسراء: 47]

"Vi slijedite samo opčinjena čovjeka ..." U suri Isra, 47. ajeta, i:

﴿... وَقَالَ الظَّالِمُونَ إِنْ تَتَّبِعُونَ إِلَّا رَجُلًا مَّسْحُورًا﴾ [الفرقان: 8]

"I nevjernici još govore: "Vi samo začarana čovjeka slijedite!" El-Furkan, 8. Ajeta: Terminom "Začaran-omađijan –

³⁹¹ Hadis o sihru koji je učinjen Poslaniku (Neka je Allahov mir i spas na njega!) prenosi imam Buharija u svome "Sahihu", "Poglavlje o duši", br. 5430, pog. 5, str. 2174; I imam Muslim u svome "Sahihu", "Poglavlje o duši", br. 2189, pog. 4, str. 1719.

مَسْحُورًا“, znači osoba koja ima pomiješane pojmove, tj. osoba koja ima iluzije, navodno nešto radi, dok u stvarnosti ništa ne radi ili vjeruje da mu je nešto objavljeno ili nadahnuto, dok u stvarnosti nije ničim nadahnut niti inspirisan. Oni koji to govore ne prepoznaju stvarnost poslanstva i njegovu važnost, i bez imalo stida pridaju ove optužbe i ove smiješne stvari Božijem Poslaniku, a.s., i misle da je jevrejin Lebijd ibn El-A'sami začarao i omađijao Poslanika, a.s. Zaboravili su da je plemeniti Kur'an istinit i da je dokazano da je Poslanik (Neka je Allahov mir i spas na njega!), pod Božjom zaštitom. Dužni smo vjerovati u ono u što trebamo vjerovati i odbacivati ono što trebamo odbaciti.

Kada se proširila vijest o sihru Poslanika (Neka je Allahov mir i spas na njega!), on je sam tu vijest porekao rekavši: “Ja se ne mogu omađijati”. Kako god, ako je bilo takvih vijesti od Božijeg Poslanika, a.s., onda je to individualni prenos “Ahad - طريق الأحاد“, što nije bitno po svojoj vrijednosti. Od nas se traži da vjerujemo da je on, alejhisselam, zaštićen, čist i čedan od svega što je o njemu rečeno ili se i dalje govori. Neka pričaju koliko hoće, jer smo dužni raditi onim što nam Kur'an Časni nalaže. Kad bi takve izmišljotine od strane praznoglavih bile istinite da je Poslanik (Neka je Allahov mir i spas na njega!), bio omađijan, tada bi obavijestio svoj Ummet o nečemu što mu Uzvišeni Bog nije naredio ili ga nije nadahnuo. Da, sihri može postojati,³⁹² ali on ipak ne može ni na koji način uticati na ono što

³⁹² Ovim riječima hodža, hafiz Ali Korča potvrđuje postojanje sihra, ali odbija i negira da on ima bilo kakav uticaj na ličnost Poslanika (Neka je Allahov mir i spas na njega!), komentarišući ovaj ajet:

﴿ وَمِنْ شَرِّ النَّفَّثَاتِ فِي الْعُقَدِ ﴾ [الفلق: 4]

“I od zla smutljivca kad smutnje sije”; (Felek, 4) na albanskom jeziku, hodža, hafiz Ali Korča kaže da su takvi koji smutnju siju. Upoređujući ove riječi sa riječima Muhameda Abduhua, primjetio sam da su identične, što potvrđuje zajedničku ideju i metod među njima. O ovome vidi opširnije: “Tefsiru džuz'i “Amme”; autora Muhameda Abduhu, str.181-192, prenešeno

Svemogući Bog čuva, jer ga Bog štiti i brine o njemu (riječ je o Muhammedu a.s. – Neka je Allahov mir i spas na njega!) Mi muslimani vjerujemo samo u ono što nas obavezuje Kur'an Časni i nismo dužni vjerovati u ono što vjeruju idolopoklonici. Istina je da riječ "sihir" postoji, ali ne trebamo to komentarisati kao što su to komentarisali devijantni ljudi. Značenje "sihra", to je udaljavanje od istine, a ljudi ga koriste da obmanu riječima i djelima, pretoarajući se da je to istina. U Kur'anu Časnom se ističe:

﴿قَالَ بَلْ أَلْقُوا فَإِذَا حِبَاهُمْ وَعَصِيئُهُمْ يُخَيَّلُ إِلَيْهِ مِنْ سِحْرِهِمْ أَنَّهَا تَسْعَى﴾ [طه:66]

"Bacite vi!" – reče on – i odjednom mu se pričini da se konopi njihovi i štapovi njihovi, zbog vradžbine njihove, kreću."³⁹³ Ne govori: "Činilo se da se konopi i štapovi pokreću svojom magijom", i kao što albanci ponekad govore: "Taj čovjek mi je pomutio/isprao mozak ili bacio mi pjesak u oči."- opisujući da je nešto varka ili intriga. Poslanik a.s., je rekao: (و إن من البيان لسحراً) ("Čak i u riječima postoji magija".³⁹⁴ U današnjoj politici, diplomati koriste ovu vrstu magije u njihovim govorima, kroz brojne konferencije i govore sa praznim i pustim značenjima i mnogo neispunjenih obećanja. Ovako koriste takve riječi kada ne uspiju u svojim izborima, čak i u slučajevima rata.

Drugi argument da ova vijest nije tačna može se nazrijeti i u suri: "El-Falek", koja je objavljena u Mekki, dok je Lebijd ibn Al-A'sami bio u Medini, pa kako se tako nešto može prihvatiti?!³⁹⁵

od: "Et-Tefsir vel-Mufessirunë" i dr. Muhammeda Husejna Zehebija, Drugo poglavlje, str.420-421.

³⁹³ Taha, 66.

³⁹⁴ Ovaj hadis prenosi Imam Tirmizi u svome "Suneninu" pod rednim brojem 2028., Četvrto poglavlje, str.376.

³⁹⁵ Ibn Kesir u svom tefsiru navodi da su posljednje dvije sure objavljene u Medini. Vidi opširnije njegov tefsir, četvrto poglavlje, str.574, dok prema Ibn Šihab Zuhrie, u knjizi "Tenzilul-Kur'an"-navodi se da sura: "El-Felek" je

Kako god, ovo je besmislena fikcija koju ne može prihvatiti zdrav razum, tako da mi u tako nešto ne vjerujemo".³⁹⁶

Ovo je jasan i transparentan stav hafiza Ali Korče o ovome događaju ili o ovoj priči. On je logično i religiozno analizirao razloge zašto se tako nešto nije moglo dogoditi Poslaniku (Neka je Allahov mir i spas na njega!). Ovo je bilo njegovo razmišljanje i metoda koju je koristio, ali postoji i drugi stav i mišljenje po ovom pitanju. Prije nego što počnem kritikovati mišljenje Hafiza, vrijedno je spomenuti riječi prof. dr. Muhammeda Husejna Ez-Zehebija (Allah mu se smilovao), koji u ovom kontekstu ističe: *"Ovaj hadis kojeg odbacuje Imam (Šejh Muhamed Abduhu), prenio je imam Buhari i drugi autori autentičnih djela, i ništa ne utiče na autentičnost poslanstva. Sihr koji je zahvatio Poslanika (Neka je Allahov mir i spas na njega!), je bio sihr tjelesnih tegoba bez utjecaja na njegov um i sihr kojeg pominje Lebijd ibn El-A'sami da je na Poslanika (Neka je Allahov mir i spas na njega!) bacio, može biti nešto što pripada ženskim izbočinama i zove se "vezivanje", i činilo mu se da to odgovara jednoj od njegovih žena i kada mu je to ponuđeno nije mogao ništa učiniti, dok "sihr", kojeg je Poslanik (Neka je Allahov mir i spas na njega!) negirao, ima veze sa ludom osobom i nema sumnje da takva osoba ne može biti poslanik. I zbog toga su se obraćali riječima:*

﴿ وَقَالُوا يَا أَيُّهَا الَّذِي نُزِّلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ إِنَّكَ لَمَجْنُونٌ ﴾ [الحجر: 6]

"Oni govore: "Ej, ti kome se Kur'an objavljuje, ti si, uistinu, lud!"³⁹⁷

objavljena u Mekki, prvo poglavlje, str.24. Dakle, kako se čini, postoje dva različita mišljenja po ovom pitanju.

³⁹⁶ Zani i Naltë (Visoki Glas), br. 2, 1929.; 777-779.

³⁹⁷ El-Hidžr, 6.

U hadisu kojeg prenosi Buharija i drugi u autentičnom predajama, iako Imam (Šejh Muhamed Abduhu) i njegovi savremenici nisu pravili razliku između prenošenja Buharija ili drugih, i nije grijeh, ako nešto ne prihvatiš od Buharije, kao i, prema njihovom mišljenju, može biti predaja pojedinaca koja se ne može prihvatiti u sigurnom obliku. Dok prema mom mišljenju, ova misao uništava prilično veliki dio Poslanikovog, a.s., Sunneta, dok u upoređenju sa Kur'anom njegove riječi su pojašnjenje i uputa.³⁹⁸

Prema onome što pominje dr. Muhammed Husejn Zehebi, da autentični, vjerodostojni sunnet ne može biti u suprotnosti sa Kur'anom, i da je: *“Sunnet taj koji pojašnjava i potvrđuje riječi Kur'ana Časnog. Ne postoji niti jedan vjerodostojan hadis koji se suprotstavlja Kur'anu, i ako se takav pojavi, takav hadis je ili nedovoljno pojašnjen, ili je jasan, ali nije autentičan. Hadis koji nije autentičan je neprihvatljiv, dok ako je nejasan, onda se treba objasniti u okrilju Kur'ana, zato što je Kur'an primaran, dok se sekundarne stvari ne mogu suprotstaviti primarnim”*.³⁹⁹

Postoji još jedno važno pitanje ovdje, naime, odbacivanje vjerodostojnih hadisa, njihovo tretiranje kao izmišljenih hadisa. To daje negativnu sliku za Ummet, učenjake i imame koji su najbolji iz svojih generacija. Odbacivanje vjerodostojnih hadisa izbacuje iz vjere ...⁴⁰⁰ Imam Šatibi (Allah mu se smilovao!), u njegovoj knjizi u poglavlju o Sunnetu navodi:

(الموافقات في الشريعة الإسلامية – حول السنة و أصولها في القرآن الكريم و أهمية اتباعها و ذم تركها)

³⁹⁸ Dr. Muhammed Husajn Edh-Dhehebij, *“Ef-Tefsir vel-Mufessirunë”*; Drugo poglavlje, str. 421-422.

³⁹⁹ Dr. Jusuf El-Kardavi, *“El-Merdžejjetul-ulja fil-Islami lil-Kur'ani ves-Sunneti-Davabit ve Mehudhijr fil-fehmi vet-Tefsir”*; Kairo, Mektebu-Vehbe, str. 99.

⁴⁰⁰ Dr. Jusuf El-Kardavi, *“El-Med-hal li dirasetis-Sunnetin-Nebevijjeti”*; Kairo, izdanje. 3., 1992., str. 103.

“El-Muvafekat... ” Haules-Sunneti ve Usuliha fil Kur’anil-Kerim ve ehemmiyeti ittiba’iha ve dhemmu terkaha”, kaže: “Sunnet, u svom značenju oslanja se na Kur’an, pojašnjava njegovo značenje, razotkriva njegovu problematiku i olakšava njegovo značenje”.⁴⁰¹

Kao što možemo vidjeti, ni na koji način se vjerodostojan i jasan Sunnet ne može odbaciti, koji nikada i nikako ne može biti u suprotnosti sa bilo kojim osnovama vjere ili izvornim Šerijatom. Hodža, hafiz Ali Korča (Allah mu se smilovao!), trebao je biti oprezniji i ne procijenjivati da su ovi izvještaji netačni ili da su ih pojedinci prenijeli.

Sumnja i nevrijedovanje *“Dva Sahiha”* ili jednog od njih je tradicija pojedinih zapadnjačkih muslimana, orijentalista i protivnika islamske vjere, kako u prošlosti tako i danas. Prevažilaženje granica komentaranja tekstova, posebno poslaničkih tekstova, učenjaci racionalističko-reformističke škole i ideja Mu'tazilija po ovom pitanju je jedan od najnegativnijih aspekata među njihovim najvećim greškama u odnosu na drugi izvor (sunnet), od izvora Šerijata, tj. čistog poslaničkog Sunneta. Ovaj oblik njihovog komentiranja trebao bi nestati i u potpunosti biti ukinut i zamijenjen nekom boljom formom, odnosno vratiti se metodi selefa i učenjaka, djelima, riječima i ubjeđenjem, ako zaista želimo uspjeh i sreću!

Niko se ne treba usuditi i dirati vjerodostojnost i vrijednost *“Dva Sahiha”*, imama Buharije i imama Muslima, jer čitav Ummet je jedinstven u vjerodostojnosti njihovih dijela ili u suprotnom, svi oni koji to rade, proći će poput mu'tezila za čitav život i također biti odgovorni za one koji će ih slijediti do Sudnjeg dana.

⁴⁰¹ Ebu Is'hak Esh-Shatibi, *“El-Muvafakat fish-Sheriatil-Islamijeti”*; Četvrto poglavlje, str. 396.

4. HODŽA, HAFIZ ALI KORČA I NJEGOV AUTENTIČAN I SIMBOLIČAN TEFSIR

Iz odraza i tragova reformističke doktrine u hodžinim mislima hafiza Ali Korče bio je komentar pojedinih ajeta na simbolično-autentičan način. Zapravo, istina je da ovakav način simboličke interpretacije je zapravo jedna od vrsti sufijskih dozvoljenih interpretacija i zasnivana na Šerijatu, i poznata je u nauci kao tefsir (komentar Kur'ana): (التوفيق بين المعنى الظاهر و المعنى الباطن) "harmonizacija egzoterijskog značenja (*dhahir*) sa onim ezoteričnih (*batin*) kur'anskih ajeta", ili kako to neki učenjaci tumače: "svaki ajet ima svoje unutrašnje i spoljašnje značenje".

Ovo tefsirsko pitanje su mnogi učenjaci proučavali, kako u prošlosti, tako i danas. U prošlosti su ga najviše proučavali Imam Gazali, Imam Ebu Is'hak Eš-Šatibi, i drugi, dok u današnjici ovim pitanjem su se najviše bavili Šejh prof. dr. Muhammed Husejn Zehebi, šejh prof. dr. Muhamed Abduladhim Zurkani, šejh prof. dr. Fehd ibn Abdurahman Er-Rumi i šejh prof. dr. Jusuf El-Kardavi, i drugi. Zagovornici ove doktrine argumentiraju postojanje ove vrste tefsira sa hadisom koji prenosi imam Buhari da, prenosi se od Ibn Abbasa, r.a., da je rekao: "Omer me tretirao kao Poslanikovog (Neka je Allahov mir i spas na njega!), rođaka."; Pa je Abdurahman ibn Auf upitao Omera: "Da li ćeš tako tretirati i našu djecu?" Omer, r.a., im odgovori: "Njega tretiramo na osnovu njegovog znanja", a onda me upitao o kur'anskom ajetu:

﴿ إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ ﴾ [النصر: 1]

"Kada Allahova pomoć i pobjeda dođu".⁴⁰² Ja sam mu odgovorio onim što me je naučio Božiji Poslanik, a.s., i kada

⁴⁰² En Nasr, 1.

sam pročitao do kraja suru, Omer, r.a., reče: “Kunem se Bogom da ne znam više od onoga što ti znaš ...”.⁴⁰³

Također, Taberi i drugi učenjaci ističu da kada je objavljen ajet:

﴿... الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ...﴾ [المائدة: 3]

“Danas sam upotpunio vašu vjeru.”⁴⁰⁴ U oprostajnom velikom hadžu, Omer ibn Hattab, r.a., je plakao i kada ga je Poslanik (Neka je Allahov mir i spas na njega!), upitao zašto plačeš? On mu odgovori: “Plačem jer se do danas naša vjera upotunjivala i nakon što se usavršila, nešto će nam sigurno faliti!”; Na ovo Poslanik, a.s., odgovori: “U pravu si!”

Postoje i drugi ajeti i hadisi kojih ističu učenjaci i koji potvrđuju ezoterično izučavanje ili ovu simboličku metodu tefsira. Jasna strana Kur’ana je u tome da se Svemogući Bog obratio svojim robovima na čistom arapskom jeziku u kojem postoje pravila i principi, koji nam omogućavaju da na zdrav i jasan način shvatimo kur’ansko značenje. Ezoterično značenje (*skriveno i dubinsko*) radi se o volji Svemogućeg Boga i to je svrha zbog koje je i objavljen Kur'an Časni, a to možemo razumjeti kroz jezičke principe i pravila, i to je božanski dar, dar koji prema mišljenju imama Sujutija, je od bitnih uslova komentatora Kur'ana, to je Božje Svjetlo koje rasplamsava srce učenjaka i poznavatelja Svemogućeg Boga, to su ljudi koji posjeduju čisto srce, zdrav razum i lijepo ponašanje. Neki učenjaci pripisuju uslove ezoteričnom tumačenju tefsira, zapravo razumjeti ezoterični aspekt arapskog jezika; i da to ezoterično značenje mora odgovarati egzoteričnom značenju i imati svrhu arapskog jezika, i također imati tekstualnu osnovu.

⁴⁰³ Nastavak hadisa.

⁴⁰⁴ El-Maide, 3.

Dakle, ezoterično značenje je usko povezano sa zvučnim egzoterijskim značenjem teksta, jer ćemo inače naići na čudne i iznenađujuće izjave i komentare nekih sufija i njihovih sljedbenika.⁴⁰⁵ Sada ćemo pokazati jedan primjer iz sažetka tefsira hafiza Ali Korče. U tefsiru kur'anskog ajeta:

﴿ أَوْ كَصَيْبٍ مِّنَ السَّمَاءِ فِيهِ ظُلُمَاتٌ وَرَعْدٌ وَبَرْقٌ يَجْعَلُونَ أَصْبِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ
مِّنَ الصَّوْعِقِ حَذَرَ الْمَوْتِ وَاللَّهُ مُحِيطٌ بِالْكَافِرِينَ ﴾ [البقرة: 19]

“Ili, oni su nalik na one, koji za vrijeme silnog pljuska s neba, u punom mraku, usred grmljavine i munja, stavljaju zbog gromova prste u uši svoje bojeći se smrti – a nevjernici ne mogu umaći Allahu.”⁴⁰⁶

Hodža, hafiz Ali Korča ističe: *“Jaka kiša i oblaci znače iman (vjera) i Kur'an, tama i grmljavina označavaju djela, kao na primjer; namaz, post, borba protiv nevjernika, udaljavanje od starih vjera i svjetovnih pozicija, što im je veoma teško. Kada su čuli takve stvari o Ahiretu koje su ličile na munju i grmljavinu, nevjernici su stavljali prste u uši da ih ne čuju”.*⁴⁰⁷

⁴⁰⁵ Pogledajte više o ovom osjetljivom pitanju: Ebu Is'hak Šatibi *“El-Muvafakat fi Usulush-Sheriati”*; Treće poglavlje, str. 346-359; dr. Muhamed Husejn Zehebi, *“Et-Tefsir vel-Mufessirunē”*; Drugo poglavlje, str. 261-280; Fehd ibn Abdurrahman Er-Rumi, *“It-Tidžahatut-Tefsir fil-Karnir-rabi' asher”*; Prvo poglavlje, str. 407-412; Muhamed Abduladhim Zerkani, *“Menahilul-irfan fi ulumil-Kur'an”*; Drugo poglavlje, str. 89-93; dr. Jusuf El-Kardavi, *“El-Merdžeiijetul-ulja fil-Islam lil-Kur'an ves-Sunneti”*; str. 315.

⁴⁰⁶ El-Bekare, 19.

⁴⁰⁷ Hafiz Ali Korča, *“Kurani i Madhnushëm e Thelbi i Tij (Kur'an časni i Njegova suština)”*; str.11.

5. STAV HODŽE, HAFIZA ALI KORČE PREMA ISRAILIJATIMA

Među pitanjima koja su od velike bitnosti za moje istraživanje i hodžinu reformističku vjersku doktrinu hafiza Ali Korče, bez sumnje je i pitanje kazivanja jevreja i kršćana, što u šerijatskom zakonodavstvu općenito, dok u tefsiru posebno, poznata pod imenom: "*Israilijati*". Kao što je poznato, među racionalnim principima ili iz neophodnih disciplina tefsira Plemenitog Kur'ana, prema zagovornicima racionalističko-reformističke škole, riječ je o kategoričkom odbacivanju israilijata (kazivanja), i oslanjaju se samo na ono što je kazano u Kur'anu i autentičnom Sunnetu.⁴⁰⁸

Hodža, hafiz Ali Korča kada ispituje i kritikuje ateističko-komunističko razmišljanje intelektualne elite sekularnih Albanaca, također skreće i pažnju pobožnim muslimanskim čitaocima ističući da postoje imami, predavači i hatibi, koji uopšte nisu razumjeli šta su govorili ljudima tokom njihova predavanja i hutbi. Čak, šejh hafiz Ali Korča pripovijeda jedan događaj sa jednim hatibom, koji je ušao na mumber i počeo glasno da viče u svome predavanju, pred džematom, citirajući priče i praznovjerja israilijata o stvaranju Adema, o načinu na koji su stvorene rijeke u Džennetu i drugim pričama koje nemaju veze sa našom vjerom.

Vidi se da je hodža, hafiz Ali Korča dirnut tako naivnim ponašanjem, zato u svojoj enciklopediji *Sveta (drevna) povijest i četiri halifa*, navodi jednog predavača kao što je ovaj. Njemu je bio dovoljan Kur'an Časni i najosnovnije geološko znanje o slojevima zemlje i kako nastaju rijeke i nije bilo razloga da priča takve besmislene priče u svome predavanju. U njegovoj knjizi

⁴⁰⁸ Pogledajte više o metodi Muhamed Abduhu u tefsiru: Muhammed Husejn Ez-Zehbij, "*Et-Tefsir vel-Mufessirunë*"; Drugo poglavlje, str. 410-411; Fehd ibn Abdurrahman Er-Rumi, "*Menhedžul-Medresetil-Aklijjetil-Islahijeti fit-Tefsir*"; str. 100-130.

Hodža apeluje da se odmaknemo od takvih jevrejsko-kršćanskih narativa, jer te priče uništavaju islamsku vjeru.⁴⁰⁹

6. IDŽTIHAD I REFORMISTIČKA MISAO HODŽE HAFIZ ALI KORČE

Trud i idžtihad hafiza Ali Korče (Allah mu se smilovao!), u pripremi ove metodološke rasprave o vjeri muslimana, naveo je pet poznatih stubova islama, i to su: svjedočenje da nema drugog boga osim Allaha i da je Muhamed Njegov rob i poslanik; obavljanje namaza; udjeljivanje zekata; post Ramazana i obavljanje hadždža u ovisnosti od mogućnosti - onako kako je prenio i Abdullah ibn Omer, r.a., u dugačkom Džibrilovom a.s., razgovoru sa Poslanikom, a.s.⁴¹⁰ U nastavku navodi hafiz: Dodao bih i šesti stub a to je džihad. I ovaj šesti stub, po mišljenju hodže, hafiza Ali Korče, je džihad na Božijem putu.

Čini mi se da proučavajući političke, društvene i vjerske prilike uvaženog hafiza i oslanjajući se na gorku stvarnost njegovog vremena, vidi se da je radio na tome da u srcima svojih sunarodnika usadi ljubav prema domovini, žrtvovanje zarad vatana i zaštitu od neprijateljskih intriga. Nema sumnje da je ovo pitanje osjetljivo i da ga treba dobro elaborirati.

Ideja da pored pet islamskih stubova također treba džihad dodati kao šesti stub je diskutabilno pitanje koje zahtjeva širu analizu. Istina je da ne treba ništa dodati onome što su muslimani jednoglasno odlučili, ali kao što je poznato, učenjaci moraju obavljati idžtihad u svako vrijeme i na

⁴⁰⁹ Hafiz Ali Korča, *“Historia e shenjtë dhe të katër Halifetë (Sveta/Drevna povijest i četiri Halifa)”*; str. 28-29,

⁴¹⁰ Prenosi imam Muslim u svome *“Sahihu”*, Br.7, Prvo poglavlje, str. 37.

svakome mjestu. Učenjaci također moraju pratiti kretanje društvenog i vjerskog života i dužni su pronaći alternativne puteve i lijekove za društvo ali u islamskoj apoteci ⁴¹¹ za liječenje bolesti islamskog Ummeta i suočavati ga od izazova vremena. Vrata džihada su otvorena do Kijametskog dana.

Mislim da su okolnosti u to vrijeme uticale na dušu i um Hodže i kada bi primijetio da su ljudi umorni i iscrpljeni i da napuštaju ovu obavezu (džihad), apelovao je uvijek na vraćanje ove obaveze i njeno vezivanje za pet dobro poznatih stubova islama. Međutim, te okolnosti ne opravdavaju mišljenje i idžtihad hafiza Ali Korče, jer je hodža u nešto pozivao što Muhamed, a.s., i njegovi prijatelji to nisu radili, uprkos patnjama i progonima i teškim vjerskim, političkim i ekonomskim okolnostima. Idžtihad i mišljenje hafiza Ali Korče mora se razumjeti i komentirati džihadom pera i znanja, sa džihadom nagona i požude za bogatstvom, a ne džihad i krvavi rat, i nema sumje da je ovo mišljenje zasnovano na islamskim principima, izvorima Kur'anu Časnom i Sunnetu Poslanika, a.s. Nije dozvoljeno dodavanje bilo čega na već definiranih pet stubova islama, jer će se na taj način otvoriti vrata potomcima ka poništenju ili dodavanju novih principa u vjeri ili šerijatu na osnovu potreba ili izazova vremena. Džihad je posebna tema koju Kur'an i Sunnet Poslanikov, a.s., detaljno pojašnjava prema specifičnim uslovima i okolnostima, na svakom mjestu i u svako vrijeme. Ovdje ne možemo opširnije govoriti na ovu temu i samo Allah Uzvišeni zna namjeru i nijet uvaženog hafiza Ali Korče!⁴¹²

⁴¹¹ Izraz je prilično naglašen i elokventan "*ilaç nga farmacia islame - lijek iz islamske ljekarne*", čuo sam ga od prof. dr. Jusufa El-Kardavija (Allah mu se smilovao!) na svom predavanju petkom u džamiji Islamskog međunarodnog univerziteta u Maleziji, tokom svoje posljednje posjete 1998.

⁴¹² "**Myслиmanija (Muslimanstvo)**"; str. 5, 7, 8, 9, 10, 17.

IV: LIČNI USLOVI MUFESSIRA HODŽE I HAFIZA ALI KORČE⁴¹³ I ZAJEDNIČKI ASPEKTI IZMEĐU NJEGOVIH SHVATANJA I REFORMISTIČKE ŠKOLE

1. LIČNI USLOVI HODŽE HAFIZA ALI KORČE

I na samom kraju, nakon ovog naučnog putovanja kojeg sam proveo sa uveženim hafizom Ali Korčom, i prije nego što procijenimo njegov uspjeh ili neuspjeh, želim da odgovorim na jedno veoma važno pitanje: "Da li je ovaj albanski mislilac ispunjavao uslove i kvalifikacije mufesira, komentatora Knjige - Kur'ana, Svemogućeg Boga i ako ih je posjedovao, koji je bio njihov nivo?" Bez hiperbolizacije stvari, kao što možemo vidjeti, nakon proučavanja misli ovog učenjaka i njegove metode, posjedovao je veliko i dovoljno znanje islamskih nauka (hvala Allahu!), i imao je kapacitet, mogućnost i priliku da komentariše Kur'an Časni, a ovo njegovo naučno bogatstvo karakteriše se kroz ove dimenzije:

1. Hifz, čitanje i tedžvid Kur'ana, i ovaj fenomen kao što smo ranije naveli, u prošlosti je bio veoma rasprostranjen među albanskim učenjacima (i danas postoji ali relativno malo);
2. Njegovo poznavanje arapskog jezika je bilo opsežno i duboko, posebno temeljito poznavanje gramatike, retorike, stilistike a posebno proze, jer je bio i profesor književnosti;
3. Temeljito poznavanje Vjerovjesnikovog, a.s., Sunneta i poznavanje vjerodostojnih od lažnih hadisa;
4. Znanje i širok spektar poznavanja kur'anskih nauka, kao na primjer: poznavanje mekanskih i medinskih ajeta, povodi objave Kur'ana, nasih i mensuh, mutlak, mukajjed, am, has,

⁴¹³ Pogledajte ove uslove i uporedite ih sa uslovima imama Muhammeda Abduhua koje je šejh Muhammed Abduladhim Zerkani naglasio u "Menahilul-irfan fi Ulumil-Kur'an"; Drugo poglavlje, str. 62-64.

retorički kur'anski stilovi, početak i kraj objave, muhkem, mutešabih, itd.;

5. Njegov ogroman islamski moral i veliko islamsko obrazovanje koje je posjedovao, učinili su da u njegovom govoru ne postoji trivijalan ili ružan govor, osim kada je oštro kritizirao Židove i Kršćane i bez ikakvog oklijevanja pozivao se na njihove intrige kroz ljudsku historiju pa sve do danas, itd.
6. Reforma tradicionalnih islamskih sudskih sudova, pitanja koja se odnose na sudije poput: plate, imenovanja, penzije, njihove uniforme itd...
7. Pomirenje i zbližavanje između glavnih religija, (al Ta'lif u al Takribu bayna el Adyan al samawiyati) - judaizma, hrišćanstva, Islama.
8. Reforma, islamskih vjerskih shvatanja, ispravljanjem pogrešnih značenja i razumijevanjem nekih vjerskih tekstova (kur'anskih i poslaničkih tekstova), koji ukazuju na negativna značenja za ummet, njihovo buđenje, napredak, snagu i sl. Kategorički odbacujući ideju pesimizma i zaostalosti iz umova i srca muslimana, koja su bila vezana za razumijevanje el kade (određenje) i el kadera (sudbine).

Ne zaboravimo da je uticaj reformističke škole na albanske mislioce bio veoma značajan. Pogled na radove objavljene u tadašnjih albanskih časopisa, uključujući i one Visokog vijeća za islamska pitanja, pokazaće da se oni vrte oko pitanja koja su tada bila preovlađujuća tipa: potreba za religijom i pobožnošću, odnos Islama i Zapada, izazovi modernizma, novi argumenti religije o teizmu, emancipacija žena, zapošljavanje i položaj žena, ljudska prava, sekularizam, vjerska tolerancija, solidarnost među sljedbenicima iste religije, problem ideologija poput komunizma, socijalizma, kapitalizma sl. i sjetimo se da ova škola, osnovana je krajem trinaestog i početkom četrnaestog stoljeća (nakon hidžre), u Egiptu od

strane dva profesora: Džemalu Din El-Afgani (1254-1315 h.) i Muhammed Abduhu (1266-1323 h.). Pojava ove škole nastala je u vremenu pada Osmanskog carstva, te u periodu neznanja i zaostalosti muslimanskog ummeta. To je vrijeme kada je Zapad (hrišćanski svijet) spektakularno napredovao u materijalizmu. Stav ove škole bio je da se pokuša prilagoditi pomirenju te dolazeće civilizacije uz održavanje islamske pripadnosti. Kao što kaže šejh Muhammed Husein el-Zehebi, r.a. (d. 1397. po Hidžri): ova škola je ljudskom umu dala široku slobodu sličnu onoj u mu'tezilskom dijelu u nekim svojim učenjima i vjerovanjima, te je neke riječi Kur'ana odstupila od značenja koja nisu bila tipična za Arape u vrijeme objavljivanja Kur'ana, te je vjerodostojne hadise osporavala ponekad slabošću, a ponekad izmišljotinom, iako su to autentični hadisi. Oni koji kritikuju ovu školu i optužuju je su:

1. Šejh Muhammad 'Ališ el-Maliki (umro 1299.), koji je bio savremenik el-Afgana i Muhammeda 'Abduhu i upozoravao protiv njih i njihove metode
2. Mustafa Sabri, posljednji Šejh Osmanskog carstva, uporedio je al-Afganija i Muhammad Abduhu s Martin Luterom Protestantom, dok Muhammad Abduhu smatrao kao prvim koji je uveo masoneriju na El-Azharu, koji je ohrabrivao svog učenika Kasima Amina da promovira El-Sufur (liberalnost žena i njihovu golotinju) i piše svoje knjige o ženama.
3. Dr. Muhammed Hussein El-Zehebi koji je puno pisao o njima.
4. Mufassir Sejjid Kutub gdje kritikuje pristup škole tumačenju.
5. Prof. dr. Fahd bin Abdu - Rahman El-Rumi u svojoj doktorskoj tezi pod nazivom 'Savremeni školski program u tumačenju'. Za razliku od ovih, nalazimo one

koji pretjeruju u pohvali ovoj školi, posebno njenim ranim pionirima poput dr .Mohsen Abdel Hamid, Mohamed Emara i drugi.⁴¹⁴

U ovoj studiji bavit ćemo se vodećom ličnošću albanske reformističke škole, koja se očituje u njegovim propovijedima, govorima, člancima, knjigama i egzegetičkim djelima, odnosno Šejhu Hafizu ali Korçi. Cijeli njegov komentar više ne postoji, samo je jedan dio sačuvan; ostala djela su spaljena tokom komunističkog režima u Albaniji.

Sva ova različita naučna saznanja koja je ovaj izuzetni islamski mislilac posjedovao i koja su mu omogućila da se bavi komentarom Časnoga Kur'ana, olakšali su mu put da precizno shvati Knjigu, Svemogućeg Boga i vjerujemo da je uspješno izvršio ovu uzvišenu misiju.

Ovaj dar Bog daje samo onome kome On hoće i samo Njemu pripada Savršenstvo!

⁴¹⁴ Vidi: Manhaj al Madrasah al Aqliyah (al Hadithah) wa taqwimuha fi al Islah al Muasir,; www.alukah.net, pogledajte takodjer: Shafik bin Abdullah Shukair; *Mauqif al Madrasati al Aqliyati al Hadithati min el Hadithi an Nabawiyi al Sharif - Dirasatun Tatbikiyatun ala Tafsir al Manar*, pg: 19-30

2. ZAJEDNIČKI ASPEKTI IZMEĐU MISLI HODŽE HAFIZA ALI KORČE I PRINCIPA REFORMISTIČKE ŠKOLE

U ovom djelu rada htjeli bismo da naglasimo u sažetom obliku misli hafiza Ali Korče o principima i elementima reformističke škole:

1. Njegov poziv da se isprave i reformišu obrazovne metode općenito, dok vjerske posebno, koji su zapravo bili isti principi na koje su pozivali vođe reformističke škole, preciznije reforme u metodama Univerziteta Az'hara;
2. Nastava vjerskih predmeta zajedno sa naučnim predmetima na veoma pedantan i precizan način i otvaranje posebnih fakulteta sa tim ciljem;
3. Korekcija u metodi učenja arapskog jezika i u tom kontekstu, hafiz Ali Korča je preferirao francuske metode u učenju jezika;
4. Pozivao i apelovao je na hodže da posebno izučavaju nauku, baš kao što su to učinili zagovornici vjerskog, klasičnog, modernog i arapskog reformizma, kao na primjer.: Imam Gazali, Džunejdi, Ibni Sinâ, Muhamed Abduhu, Džemaludin Afgani, i dr.;
5. Kategorično odbacivanje i klonjenje israilijata, kao i njegov konstantni zahtjev da budemo oprezni po ovom pitanju;
6. Kategorično odbijanje slijepe imitacije;
7. Njegov stav u priči da je Poslanik (Neka je Allahov mir i spas na njega!) bio omađijan i neprihvatanje tog hadisa;
8. Njegov fokus na nacionalna i svjetsko-politička pitanja;

9. Posmatranje i briga o događajima koji su se dešavali u Indiji i masakrima, ubijanjima i maltretiranju muslimana tokom vladavine tiranina Mahatme Gandija, te njegovu koncentraciju u aktivnostima Ahmeda Ebu Kelamit (poznat po nadimku Sir Ahmed Han);
10. Nezabrinutost za pad Osmanskog carstva i nedostatak truda u spašavanju Carstva od uništenja. Ovaj stav je postojao i među vođama reformističke škole na Az'haru, čak su neki od njih proglasili prioritet arapskog nacionalnog halifata!

Na Allaha plemenitog se oslanjamo da nas ovakvih ideja sačuva! Bez imalo sumnje to je bila negativna ideja i ona je rezultat rasnog i nacionalističkog fanatizma.

3. PRIMJERI IZ NACIONALNO-REFORMISTIČKO-VJERSKOG HORIZONTA U SHVATANJU I IDEJI HODŽE, HAFIZA ALI KORČE

Pravu iskrenost možemo vidjeti u njegovoj posebnoj brizi u zaštiti islamskih principa u Albaniji i posebnoj brizi u odbrani tih principa od neprijateljskih intriga. Ova njegova posebna briga uočena je u njegovom dugom i otvorenom pismu upućenom učenjacima i imamima Albanije. Ovdje navodimo samo kratku ilustraciju nekoliko njegovih citata iz pisma upućenom učenjacima i imamima: "*Gospodo učenjaci i imami, ako želite da steknete poštovanje ljudi kao što su vaši preci to stekli, onda morate pripremiti svoju djecu sa istim oružjem kojim su bili naoružani vaši preci, a to je oružje znanja i nauke, jer ovo je naše naslijeđe i to naslijeđe moramo ostaviti našoj djeci... Narod više ne može slušati fikciju izmišljenih priča, israilijata i prazne riječi. Sramota je ponositi se svojim precima, kada smo neodeveni i nemamo ništa. Kakvu korist će država imati od onih koji se školuju van naše zemlje?!* (Mislio je na intelektualce koji su studirali na Zapadu. (H. Hodža).

Braćo i gospodo, učenjaci, profesori i hodže!

Ako imate volju i ljubav prema Muhamedu (Neka je Allahov mir i spas na njega!) nemojte spavati i puno razmišljati o budućim generacijama i morate se koncentrisati i biti oprezni posebno u sljedećem:

- 1. Ne dajte mladiće i djevojke u ruke misionara i onih koji ih čine kršćanima;*
- 2. Čitanje i učenje Kur'ana napamet treba biti preokupacija svakog djeteta, bio on dječak ili djevojčica;*
- 3. Obavezujemo se da ćemo svako dijete koje je navršilo trinaest godina uputiti u vjersku školu;*

4. *Svaki hodža koji poziva u vjeru mora imati barem jedno dijete u vjerskoj školi kako bi imao svog nasljednika;*
5. *Svaki musliman mora žrtvovati sve što ima u unapređenju i razvoju vjerske škole da bi se njen nivo vrijednosti poboljšao;*
6. *Učenjaci i hodže trebali bi obilaziti sela i gradove kako bi ohrabрили ljude da ponude pomoć i podrže ovaj projekat;*
7. *Obogatiti školski budžet, obezbijediti stručne profesore i nastavnike za svaki predmet; i;*
8. *Ako se ovo ne desi, interes učenjaka za stanje Ummeta će vremenom biti izgubljen i to bi bio glavni povod za propast i uništenje islama. Ovo su naše slabosti i ovo su načini kako ih ispraviti. U vremenu Abasida, učenjaci su znali šest, a poneki i sedam jezika, a zapitajmo se koliko mi jezika poznajemo?*

Pošaljite svoju trinaestogodišnju djecu da uče kod nas i uvjeravam vas, ako Bog da, da će nakon tri godine moći govoriti arapski, perzijski i francuski, te će naučiti neke naučne i umjetničke predmete. Trudićemo se da se ne postidimo pred Poslanikom (Neka je Allahov mir i spas na njega!) na Sudnjemu danu i ako nam ne pomognete u ovom što vam pišem, bićemo odgovorni pred Boga na Sudnjemu danu!

Kako ojačati i pripremiti našu djecu za budućnost?

Pored maternjeg i arapskog jezika, svako ima obavezu da nauči još jedan svjetski jezik i napredovati znanjem na osnovu informacija i potrebe koje se u datom periodu traže, u suprotnom nestat ćemo u što skorijoj budućnosti..."⁴¹⁵

Nek se Allah smiluje hafizu Ali Korči!

Koliko je samo potreba islamskog ummeta za ovakvim savjetima u današnjem vremenu.

Allahu Svemogućem pripada najveći kudret!

⁴¹⁵ Zani i Naltë (Visoki Glas), br. 8., Maj, 1924.; (238-246).

4. METODOLOŠKI I VJERSKI PROPUSTI HODŽE, HAFIZA ALI KORČE

Uvaženi čitaoci!

Završit ćemo ovaj dio rada s ovim velikim učenjakom (Allah mu se smilovao!), ističući neke od njegovih metodoloških i tematskih propusta:

- U mnogim slučajevima primjećujem da on (Allah mu se smilovao!) ne navodi stranicu, tom ili poglavlje odakle je citirao u svome tefsiru;
- Detalji o izvorima podataka i korištenoj literaturi ne postoje u njegovom tefsiru, već samo naglašava naslove knjiga;
- Ograničeno oslanjanje na autentične (sahih) Poslanikove, a.s., hadise tokom argumentacije kroz članke i djela;
- Odbacivanje autentičnosti sihra, događaja koji je prenijet u "Sahihu" imama Buharija i Muslima, i na taj način stvara sumnju u najautentičnijoj knjizi nakon Plemenitog Kur'ana, njega za koji se čitav ummet složio o njegovoj potpunoj autentičnosti. Mislim da je uvaženi hafiz morao biti pažljiviji prije nego što je osudio ove stvari. Ovo je njegov veliki metodološki i vjerski propust i za njega bi bilo bolje da je govorio u skladu sa odbačenim hadisom, koji je govorio o sihru;
- Ne naglašava brojeve ajeta koje komentariše;
- U većini slučajeva zanemaruje tekst Kur'ana na arapskom jeziku, naglašavajući samo prijevod i komentar bez arapskog teksta ispred. U ovakvim slučajevima, prijednost ima arapski tekst, potom prevod, pa onda komentar; i:

- U mnogim slučajevima nema nikakve razlike između prijevoda i njegovog komentiranja teksta, te na ovaj način, običan čitalac ne može razlikovati da li je ajet preveden ili komentaran. Bilo bi bolje i prioritnije da je prvo prevodio ajete, a zatim ih komentarisao i razjasnio.⁴¹⁶ To smo uočili tokom proučavanja ove ličnosti i poznatog reformističko-albanskog intelektualca i mufesira (komentatora), te nam je ovo istraživanje oduzelo puno vremena, prikupljanjem materijala iz različitih i odvojenih izvora.
- Nadam se da smo uz Božiju pomoć uspješno realizovali svoje ciljeve u ovom istraživanju radi Allahovog zadovoljstva!
- Hvala i zahvala pripada samo Allahu Gospodaru Svih Svjetova!

⁴¹⁶ Ismail Ahmed, "Hafiz Ali Korça-Jeta dhe Vepra (Hafiz Ali Korça – Lik i djelo)."; str. 209-221.

الباب الثالث

الاتجاه العلمي الفلسفي و العلمي التجريبي في تفسير القرآن الكريم

TREĆI DIO

**FILOZOFSKA I EKSPERIMENTALNA DOKTRINA
PROUČAVANJA KUR'ANA KOD ALBANACA**

PRVO POGLAVLJE

**FILOZOFSKA DOKTRINA U ODNOSU NA NEKA
KUR'ANSKA PITANJA ILUSTROVANA
RAZMIŠLJANJEM I SHVATANJEM HODŽE HASANA
TAHSINA EFENDIJU**

(HODŽA HASAN TAHSIN) 1811-1880 - (1881)

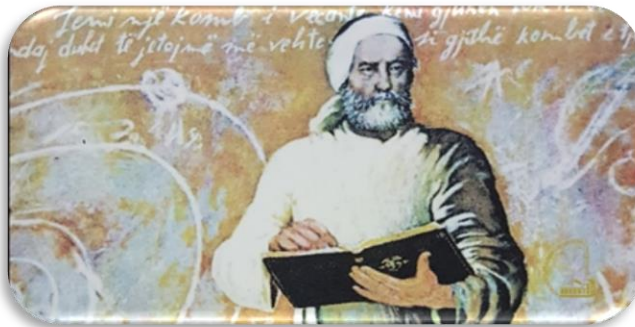
DRUGO POGLAVLJE

**NAUČNO-EKSPERIMENTALNA DOKTRINA ILUSTROVANA U
IZUČAVANJU I STUDIJAMA
PRIM. DR. SCI. MED. ALI FAHRI ILJAZI**

TREĆO POGLAVLJE

**FILOZOFSKA DOKTRINA U ODNOSU NA NEKA
KUR'ANSKA PITANJA ILUSTROVANA IDEJAMA I
SHVATANJEM HODŽE, HASANA TAHSINA EFENDIU**

(HODŽA HASAN TAHSIN EFENDIU)

I: UVOD U POVIJESNU GENEZU OVE DVIJE DOKTRINE KOD ALBANSKIH UČENJAKA

Povijest ovoga pravca kod Albanaca počeo je u drugoj polovini 20. stoljeća, a pravac je zasnovan na osnovu pisanih članaka, radova i nekih naučnih istraživanja o ovom dvosmjernom pravcu: naučno-filozofskom i naučno-eksperimentalnom, nije bilo posebnog rada ili istraživanja koji se bavio njihovim pravcem, jer se nije formirao kao pravac sa korisnim naučnim karakterom. Zbog ove povijesne činjenice, nemamo nikakve posebne izvore ili literaturu o ovoj problematici, izuzev periodičnih publikacija i mjesečnih islamskih časopisa izdatih i distribuiranih od strane Vrhovnog vijeća islamskog šerijata u Albaniji,⁴¹⁷ gdje su zapisane naučne i filozofske misli i ideje.⁴¹⁸

⁴¹⁷ **Islamska Kultura**; br. 7-8, Mart-April 1944., 173-179. U ovom broju ovog časopisa je izdat članak tefsira ovog ajeta:

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلْطَةٍ مِنْ طِينٍ ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَكِينٍ ثُمَّ خَلَقْنَا النَّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا
الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظْمًا فَكَسَوْنَا الْعِظْمَ لَحْمًا ثُمَّ أَنشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ
الْخَالِقِينَ [المؤمنون: 12-14]

"Mi čovjeka od biti zemlje stvaramo, zatim ga kao kap sjemena na sigurno mjesto stavljamo, pa onda kap sjemena ugruškom učinimo, zatim od ugruška grudu mesa stvorimo, pa od grude mesa kosti napravimo, a onda kosti mesom zaodjenemo, i poslije ga, kao drugo stvorenje, oživimo – pa neka je uzvišen Allah, najljepši Stvoritelj!!" (El Mu'minun, 12-14).

⁴¹⁸ Vidi naučne publikacije u časopisu Visoki Glas, odnosno sažetak pisama 10-46, koji su pročitani na naučnom skupu koji je održan u Albaniji na svečanosti organizovanoj povodom sedamdeset pete godišnjice izdanja poznatog islamskog časopisa "Visoki Glas", koji je bio vjerski, filozofski, etički i društveni časopis. Prvi izdati broj ovog časopisa je 1924. godine, i nastavio svoja izdanja do 1939. god, onda je prekinut od strane sekularne

Ovaj pravac ili ovaj naučni metod u odnosu na Knjigu Božiju i sa aspekta razumijevanja i sa aspekta komentara, dolazi kao posljedica racionalno-reformističkog pravca o kojem smo govorili u prethodnom poglavlju, koji je na sreću uticao čak i kod drugih albanskih mislilaca.

Može se reći da je ova naučna metoda ili drugi pravac reformističke vjerske misli koje se radovima i djelima Albanaca zapažale do druge polovine 20. stoljeća.⁴¹⁹ Pronašli smo pojedine članake prevedene sa drugih jezika, ali apsolutna većina originalnih radova i djela je plod albanskog direktnog shvatanja.⁴²⁰

vlasti. Kasnije je ponovo počeo svoja izdanja, ali pod drugim imenom: **“Islamska Kultura”**.

⁴¹⁹ Ovaj fenomen se također može naći u albanskim islamskim časopisima i periodičnoj publikaciji na Kosovu, kao na primjer u časopisu: **“Islamski Odgoj”**, br. 37-38., 1983. (12-18); Br. 46-47, 1986 (3-8); Br. 33-34, 1982, (15-21).

⁴²⁰ **Važna napomena:** Naveli smo da je to plod albanskog direktnog shvatanja, kako bi se razlikovali od neoriginalnih djela, koji neće biti dio ove disertacije. Osim toga, naziv ove disertacije ne dozvoljava nam da uključimo takve prevedene studije, jer ćemo ovdje proučavati originalne kur'anske radove i studije albanskih autora a ne prijevode, iako su takvi prijevodi usko povezani s našim istraživanjem. Nema sumnje da autori prevedenih djela zaslužuju veliko poštovanje i čast za svoj trud i takvi prijevodi su dio istraživanja Kur'ana i istraživanja tefsira. U nastavku ćemo istaknuti naslove prevedenih istraživanja koji nisu obuhvaćeni ovim našim istraživanjem:

- Van ovog istraživanja prevedeno tefsirsko djelo pod naslovom: **“Esbabun-nuzul”** i Imama Vahidija koji je pripadao tradicionalnoj doktrini tefsira. Tako ih oposuje prof. dr. Fehd Er-Rumi u njegovom tefsiru: **“It-tidžahut-tefsir fil-karnir-rabi'asher”**; tom. 1, str. 45. Na albanskom jeziku prevedeno djelo sa bosanskog jezika autora: Jusufa Ramića, **“Shkaqet e shpalljes së Kur'ani Kerimit (Razlozi objave Kur'ana časnog).”**; preveo Bahri Aliu, 1992. (Ed-Darul-Alemijetu lil-Kitabil-Islami, Rijad, Arabia Saudite).

- Iz svoje studije izbacili smo Kur'an koji je na albanskom jeziku preveo i komentirao pakistanski autor devijantne i destruktivne sekte - Kadijani.

Ovaj prijevod i ovaj komentar puni su bogohuljenja i širka, devijacija i destrukcije. Ovaj prijevod je pripremljen da zavede i obmane albanske muslimane na Zapadu, u Albaniji, na Kosovu i drugde. Profesor Emin ef. Behrami također ima vrijednu kritičku studiju o ovom devijantnom i destruktivnom prijevodu i tefsiru na albanskom jeziku. Iako je ovaj prijevod na albanskom bitan za proučavanje, on nije pisan od strane albanskih učenjaka i mislilaca, a pošto nije pisan od strane Albanaca, ne može biti dio ovog istraživanja. Naslov ovog sažetog tefsira je: **Muhamad Zakaria Khan, "Kur'ani i Shenjtë, arabisht-shqip-përkthim dhe komentim (Sveti Kur'an, arapsko-albanski prijevod i komentar)";** 1990.; Islam Publications LTD, Islamabad Sheephatch Lane Tilford, Surrey, GU 10-2 AQ, UK.

- Također nismo istraživali prijevod Kur'ana s engleskog na albanski, autori ovog prijevoda su dr. Tekijuddin Hilal i dr. Muhsin Han. A razlozi su isti kao i kod Muhammad Zakaria Khanit. Naslov ovog komentiranog Kur'ana je: **"Shpjegimi i kuptimeve të Kur'anit të Lartë në gjuhën shqipe (Objasnjenje značenja časnoga Kur'ana na albanskom jeziku)";** sakupljeno u jednom poglavlju od strane dr. Muhamed Takiud-din El-Hilalija i dr. Muhamed Muhsin Khana (Preveli na albanskom jeziku grupa prevodilaca pri Darus-Selam, izdavačko-distributivna kuća, Rijad, Arabia Saudite, 2000.).

- Iz navedenih razloga nismo istraživali i ubacili u svoju disertaciju ni knjigu Seyjida Kutubija, **"Et-Tesvirul-fennij fil-Kur'anil-Kerim"**- prevedene na albanskom jeziku od strane Omera Muse pod naslovom: **"Ilustrimi artistik në Kur'an (Umjetnička ilustracija u Kur'anu)";** Logos-A, Skoplje, 1996.

- I Tefsir: **"El-Muntehab fi tefsiril-Kur'anil-Kerim"**, objavljen u Egiptu Ministarstvo vakufa, a na albanskom jeziku preveo Hadži Selim Stafa, nismo ga analizirali u ovoj studiju. Ime ovog tefsira je, **"Përzgjedhje në komentimin e Kur'ani Kerimit (Izbor u komentaru časnoga Kur'ana)";** Muslimanska zajednica Albanije, Komitet islamskog svijeta, preveo sa originala Hadži Selim Stafa, Tirana, 1998.

- Također nismo koristili u svom rada i komentar sure: **"Jasin"** u tefsiru **"Fi Dhilalil-Kur'an"** Šehida Sejjid Kutuba, na albanski jezik preveo prof. Muhammad ef. Mustafa pod naslovom: **"Jasini"-përkthim dhe komentim (Jasin – prijevod i komentar)";** Logos-A, Skoplje, 1999.

- Također nismo koristili i **"Edh-Dhahiretul-Kur'anijetu"**, autora Malik ibn Nebi, na albanskom jeziku: **"Fenomeni Kuranor (Kur'anski fenomen)";** Mitrovica, 1997.

Naučni radovi koji su objavljeni u ovim islamskim periodičnim časopisima, imali su za cilj da pokažu mudrost i naučno čudo plemenitog Kur'ana, kroz implementaciju obaveza i principa, koje je Svemogući Bog objavio u plemenitom Kur'anu i obavezao ljude da ih izvršavaju na najbolji mogući način. Vrsta takvih studija i naučnih predmeta odnosili su se na egzegezu i komentare ajeta koji zabranjuju vino, svinjetinu i štete koje nastaju od pušenja, itd.

Zatim su ovi komentari potvrđeni izvještajima doktora specijaliste savremenih nauka, kako bi dokazali mudrost božansko-zakonskih principa. Ovakvi i slični radovi su također analizirali opširne filozofske teme, te proučavali razmišljanja velikih klasičnih muslimanskih filozofa o sufizmu, logici, ateizmu i postojanju, kao npr. filozofe poput: El-Kindija, El-Farabija, Ibn Rušdi, Ibn Sine i Imam El-Gazalija.

Ovdje ćemo pojasniti ove dvije metode: naučnu i filozofsku, kroz radove albanskih mislilaca i učenjaka i istaći neke poznate albanske ličnosti koji su živeli u 19. i 20. stoljeću, kako bi se sagledale povijesne okolnosti koje su utjecale na formiranje ovog fenomena i ličnosti koje su dovele do formiranja ove dvije metode.

- Isto je bilo i sa knjigom prevedenom na albanski jezik **“El-Kur’an, Muhaveletu li fehmin asrijjin”**; od strane Mustafa Mahmuda, pod naslovom: **“Kur’ani përpjekje për të kuptuarit bashkëkohor (Kur’anski napori savremenog razumijevanja)”**; Mitrovica, 1997.

- Isto i sa knjigom prevedenom na albanskom jeziku, **“El-Kur’an vel-Ilmu”**; od strane Dr. Maurice Bucaille, pod naslovom: **“Kur’ani dhe shkenca (Kur’an i nauka)”**; Priština, 1996.; kao i:

- Knjigu prevedenu od strane prof. Mr. Qemajl Morine: **“Mu’xhizetul-Kur’an”**, i Šejh Muhammed Mutevel-li Sha’ravija; pod naslovom: **“Mrekullia Kur’anore (Kur’ansko čudo)”**; Izdato od strane izdavačke kuće Islamsko znanje, Priština, 1996.

Jedan od tih je i hodža Tahsin, koji se sastao sa liderima islamske reformističke škole, tj. sa šejhom Džemaludin Afganijem i šejhom Imam Muhamed Abduhu i živio u tom vremenskom periodu, kada je francuski iluminizam prevladavao Evropom. U istom periodu, reformistički pokret počeo se širiti na Univerzitetu El-Az'hara. Proučavanjem naučne i filozofske doktrine pomoći će nam da detaljnije shvatimo ovog albanskog reformistu i učenjaka, koji je u raznim prirodnim naukama nadmašio svoje savremenike, mislioce i učenjake unutar Osmanskog carstva, i ako Bog da, to ćemo jasno uočiti u njegovoj biografiji.

II: ŽIVOT, OBRAZOVANJE I RAD HODŽE HASAN TAHSIN EFENDIU ⁴²¹

Hodža Hasan Tahsin Efendiu rođen je početkom 19. stoljeća, 1811. godine.⁴²² U Janini, selo Ninat, opštine Filati, na

⁴²¹ Mnogi albanski, turski i zapadni istraživači pisali su o životu i mišljenju ovog Hodže sa zapadnim i prosvetiteljskim idejama u raznim vjerskim i naučnim enciklopedijama. U Albaniji je osnovano albansko-tursko kulturno-humanitarno udruženje pod imenom ovog hodže. Ovo udruženje osnovano je u Tirani, u saradnji sa direktorom Albanskog instituta za islamsku misao i civilizaciju (AIITC) dr. Ramiz Zekaja, koji su organizovali Međunarodnu konferenciju o idejama i djelovanju hodže, 20.12.1997., gdje su predstavili mnoge poznate islamske vjerske ličnosti, neislamske i nacionalne. Zatim je direktor Instituta objavio članke istraživanja i radove sa Konferencije u obliku knjige, da bi knjiga bila dostupna u rukama čitaoca. Imao sam čast da posetim direktora Albansko-turskog kulturno-humanitarnog udruženja, prof. Ibrahim D. Hodže u njegovoj kući u Albaniji, da mi pruži pomoć u istraživanju naslova knjiga, izvora i relevantne literature za moje proučavanje. Naziv knjige koja sadrži zbornik radova se zove: Ibrahim Daut Hodža, **“Hoxhë Hasan Tahsini-të tjerët për të (Hodža Hasan Tahsini – Šta su drugi rekli o njemu)”**; Tirana, 1998.

Napomena: S obzirom na nedostatak izvora i dovoljno literature u Albaniji o razmišljanjima Hodže Hasan Tahsin Efendije, njegovu ličnost ću elaborirati kroz radove i istraživanja ove međunarodne konferencije, na kojoj ima zaista veoma značajnih radova prevedenih sa turskog i drugih jezika na albanski. Među najpoznatijim učenicima Hodže Hasana Tahsin Efendije bio je albanski pisac, književnik, enciklopedista i erudita Šemsedin Sami Bej Frašer, autor poznate književne i naučne enciklopedije na osmanskome jeziku pod naslovom **“Kamusul-A’lam”**. Oslonit ću se i na opsežnu studiju turskog istraživača Omera Faruka Akunija, koja je objavljena u Turskoj vjerskoj enciklopediji: **“Türkiye Diyanet Vakfi İslam Ansiklopedisi”**; 198-206. Voleo bih da se oslonim na originalna djela Hodže Hasan Tahsin Efendije i stvorim objektivniju sliku o tome, ali nažalost, ovaj je realnost, pa sam primoran da od drugih uzimam radove koji su o tome pisali. Iako zbog odgovornosti i naučne objektivnosti, od početka obavještavam cijenjene čitatelje o ovom pitanju.

Jugoistoku Albanije, u albanskoj pokrajini Čameria, koja je trenutno pod uzurpacijom i okupacijom Grčke. Njegov otac je bio vjerski sudija, pa je osnovno obrazovanje dobio od oca. Osnovnu školu završio je u rodnom mjestu, a univerzitetske studije u Istanbulu, gdje je i diplomirao sa visokim uspjehom.

O znanju i životu hodže Hasan Tahsin Efendiu, njegov učenik nam o njemu najlijepše pojašnjava. Poznati erudita i veliki albanski istraživač u Osmanskom carstvu, Šemsedin Sami Bej Frašr.⁴²³ Njegov učenik ističe da: hodža Hasan Tahsin doista je cijeli svoj život posvetio naučnom istraživanju, gotovo polovinu vijeka. Preferirao je prirodne nauke i nije volio povijesne. Razne religijske nauke, kao na primjer, tefsir, hadis i općenito šerijatske nauke naučio ih je od svojih roditelja, jer je njegov otac bio učenjak i šerijatski sudija. Među Albancima i Turcima je veoma teško pronaći ljude koji su istovremeno bili poznavaooci vjerskih i prirodnih nauka. Među takvim rijetkim slučajevima je i pomenuti učenjak, hodža Hasan Tahsin efendija.

Poznavao je arapsku, perzijsku, osmansku i zapadnjačku književnost. Pisao je poeziju na osmanskome jeziku, kao što je pisao i matematičke naučne studije. Voleo je dvije stvari: dubinsko izučavanje nauke radi postizanja istine i služenja čovječanstvu, posebno svome narodu.

⁴²² Prema nekim drugim verzijama, rođen je 1812. ili 1813. godine. Vidi: *“Türkiye Diyanet Vakfi Islam Ansiklopedisi”*; str. 198.

⁴²³ Ovaj albanski pisac i mislilac sastavio je mnoge knjige i rasprave o raznim temama na arapskom, osmanskome i francuskom jeziku. Njegova najpoznatija rasprava je *“Himmetul-humam fi neshril-Islam”*. Pored ove rasprave, napisao je i druge objavljene i neobjavljene gramatičke rasprave. Vidite više o njegovoj raspravi prevedenoj na albanski uz naslov, *“Përpjekja e heronjve në përhapjen e Islamit (Napori heroja u širenju islama)*; - prevedeno sa arapskog prof. dr. Ismail Ahmedi; Logos-A, 2003, Priština, Kosovo, str. 41-43.

Napuštao je sastanke na kojima se nije diskutovalo znanje i nauka i u ovom kontekstu je govorio: *“Šta će usrećiti zaljubljenog, ako je ne pronađe, koju je kao zaljubljen traži?!”*

Veliki nacionalni i narodni interesi po njemu bili su važniji od njegovih ličnih interesa. Kad god bi zaradio neke novce, kupovao je knjige i često bi zaspio čitajući. Hljev bi jeo samo kada bi dobro ogladnio a nije luksuzno jeo, pa je njegov najčešći obrok bio hljev i sir. Soba mu je bila prepuna knjiga. Bio je veoma zaokupiran stanjem islamskog ummeta i razmišljao o oblicima i načinima ujedinjenja naroda i cijele Islamske zajednice. Deset godina prije smrti osnovao je posebno udruženje u svojoj privatnoj školi nazvavši je: *“Geografsko udruženje za ujedinjenje muslimanskih naroda”*, i preferirao je koristiti izraz *“geografski”*, kako ne bi podsticao podjele među ljudima, pa je umjesto: *“muslimanski”*, preferirao naziv: *“geografski”*. U ovom kontekstu ističe: *“Mi smo dužni širiti svoju vjeru i raditi na tom putu i Evropljani nas nemaju pravo spriječiti, jer oni sami šalju kršćanske misionare u sve zemlje širom svijeta i iz tog razloga je prirodno da i mi širimo našu vjeru”*.

Na naučnim skupovima, uvijek se fokusirao na jednu glavnu tačku, a to je bilo pitanje Šerijata i da se on ne protivriječi naučnim istinama i ne ometa građanstvo i civilizaciju, i sve je ovo dokazivao kur’anskim ajetima i hadisima Poslanika, a.s. O svome shvatanju i idejama nije našao mjesta među općim i posebnim naučnim krugovima, i često su ga hodže i imami Carstva oštro kritikovali, do te mjere da je njegov autoritet pred narodom ozbiljno bio narušen i počeli su ga optuživati da je heretik i nevjernik, kao što se desilo i Muhjiddin ibn Arabiu, Ibni Sini, Ibn Rušdiju, Sokratu, i dr.

Ali, on se nije obazirao na ljudska ogovaranja i zaista kako bi čovjek njegovog kalibra mogao poreći Boga (Allah mu

se smilovao), kada je dobro poznao Stvoritelja?! Ljudi su često napuštali njegova predavanja, jer je toliko detaljno pojašnjavao teške filozofske probleme da ga nisu razumjeli i govorili su: *“Oslanjamo se na Božiju zaštitu od devijacija (zabluda) ovoga čovjeka!”* Bio je asketa i volio je znanje!⁴²⁴

Ministar Obrazovanja u Osmanskom carstvu, Rešid Paša, htio je poslati grupu istaknutih studenata u Evropu da studiraju različite prirodne nauke i da ih potom širi u Osmanskom carstvu, jer je u ovom pogledu Carstvo nazadovalo i po mišljenju Ministra, ovo je bio korak spasa kako bi se Carstvo spasilo od daljeg uništenja.

Jedna grupa studenata se prijavila za ova istraživanja, ali samo trojica su imala sreću da odu, a jedan od tih trojca bio šejh Hasan Tahsin Efendija, a kao destinaciju odabrao je Pariz, glavni grad Francuske. Dvojica drugih se vratilo u Istanbulu, jer nisu hteli da nastave studije, a hodža Hasan Tahsin Efendija je nastavio studije i izučavanje francuske naučne kulture i filozofije. Imao je dobre odnose sa turskim ambasadorom i imao je sreću zaposliti se u ambasadi Carstva u Parzizu i postati imam zaposlenima u ambasadi i učitelj njihove djece.

Tako je hodža Hasan Tahsin vršio dužnost imama i istovremeno je studirao na Univerzitetu Sorbona u Parizu. Tu je ostao oko šesnaest godina i izučio astronomske i prirodne nauke sa izuzetnim uspjehom, kao što su na primjer: fizika, hemija, geografija, geologija, astronomija, astrologija, psihologija, itd.

⁴²⁴ U istom izvoru pogledajte članak Šemsedin Sami Bej Frašr preveden s turskog na albanski, str. 65-73. Vidi u istom izvoru, na st. 81, 83, 88, 122-124 i 161, i vidi:

“Türkiye Diyanet Islam Ansiklopedisi”; Cilt, 18, 1998- Baglar Baš, kisikli caddesi, 7, Üsküdar, Istanbul 192, 200, 201, 202, 203, 205, 206.

Kada je u Parizu umrla jedna visoka diplomatska ličnost, preciznije Sadri-Azemi (premijer) - Fuad Paša, hodža Hasan Tahsin je određen kao osoba koja će gasuliti njegovo tijelo, i ispratiti njegovo tijelo do Istanbula. Nakon što je stigao u Istanbul, nije se više vratio u Francusku.⁴²⁵

Tada je Carstvo donijelo odluku da se osmisli otvaranje univerziteta za nastavu ljudskih predmeta a nakon povratka hodže Tahsin Efendije u Istanbulu, koji je stekao visok autoritet u naučnim krugovima, imenovan je kao direktor-ректор Univerziteta koji se zvao (دار الفنون - Darul-Funun - Dom umjetnosti). Nakon imenovanja za direktora univerziteta, počeo je kontaktirati razne učenjake iz islamskog svijeta i pozvao ih na Univerzitetu da studentima drže različita predavanja.

Jednom je pozvao Džemaludin Afganija da ga imenuje za predavača na univerzitetu. Džemaludin Afgani⁴²⁶ održao je jedno naučno predavanje kako bi dokazao ljudima neophodnost disanja, jer nijedno biće ne može da živi bez disanje. To je dokazao eksperimentom: Stavio je jednog goluba u kavez, a potom hermetički zatvorio kavez i nakon nekoliko trenutaka golubi umro. Kada je publika primijetila ovo čudno ponašanje šejh Džemaluddin Afganija, oštro ga kritikovala govoreći mu: *"Kako Univerzitet može dozvoliti takve ljude, koji ubijaju nevine životinje?!"* Govorili su da tako nešto nije

⁴²⁵ Isto, studija koju je pripremio turski istraživač Ismail Habib, str. 89-97.

⁴²⁶ O filozofiji prosvjetiteljstva Džemaludin Afganija i Muhamed Abduhu, vidi: Muhamed Amare, *"El-Islamu bejnet-tenviri vet-tezviri"*; Kairo, Daruš-šuruk, Prvo izdanje, 1995., str. 238-268; Nasir Hamid Ebu Zejd, *"Minel-mu'tezileti ve ibni Rushd ila Muhamed Abduhu"*; Mahmud Hamdi Zakzuk, *"Mefhumut-tenviri fi fikri ibn Rushdi"*, Murad Vehbe i Muna Ebu Sunne, *"Ibn Rušd vet-tenvir"*- Daruth thekafetil-džedideti; Prvo izdanje, 1997., str. 105-113, 129-148.

dozvoljeno i da ovo ponašanje nema nikakve veze sa islamom, dodajući da je direktor ovog univerziteta studirao u Francuskoj i da je zbog toga sekularan, ateista i bez vjere, stoga ga treba razriješiti dužnosti direktora univerziteta.

Drugi put, hodža Hasan Tahsin zatražio od Šejha Džemaludina Afganija da održi jedno predavanje o važnosti industrije i da detaljnije pojasni svoja razmišljanja, kojih je napisao u svojoj raspravi: (الرد على - Er-Reddu aled-dehrijjin - الدهريين) na perzijskom jeziku. Potom je predao predavanje Ministru obrazovanja, a potom je održao predavanje u prisustvu imama, hodže i učenjaka.

Među slušaocima predavanja bio je i Šejhul-Islami Carstva, šejh Hasan Fehmi efendi i dr. Poznato je da su učenjaci Carstva imali negativan stav prema vjersko-reformističkom pokretu, kao i suprotstavljanjim stavovima šejha Afganija, šejha Hasana Tahsina i šejha Muhameda Abduhu. Stoga njihove ideje nisu našle zaslužno mjesto u naučnim krugovima. U predavanju šejha Džemaludina Afganija rečeno je da: *“Proročanstvo onoga što će se dogoditi u budućnosti dio je specifične umjetnosti i profesije”*, i u ovom kontekstu publika je pogrešno protumačila njegove riječi, posebno pogrešno protumačio Šejhul-Islami, i širile se vijesti da šejh Afgani govori da je proročanstvo vrsta umjetnosti ili profesije. Takve optužbe nisu tačne, jer postoji velika razlika između riječi *“proročanstvo”* (Et Tenbbu التنبؤ) i *“poslanstvo”* (En nubuvvetu النبوة) i zbog ovih dešavanja šejh Afgani bio je prisiljen da otputuje u Kairo 1871/1288. hidžretske godine. Zbog incidenta s golubom i posljednjim incidentom, nakon što je godinu dana bio direktor, hodža Hasan Tahsin efendija svrgnut je sa te pozicije.⁴²⁷

⁴²⁷ Türkiye Diyanet Vakfi İslam Ansiklopedisi, 202.

Izvori potvrđuju da se šejh Hasan Tahsin nije ženio i da je bio asketa i veoma sklon astronomskim i eksperimentalnim naukama. U svojoj privatnoj školi bio je profesor skoro pola stoljeća i lutao od jednog mjesta do drugog sa grupom učenika, podučavajući ih astronomskim naukama, koje je veoma dobro poznao, do te mjere, da je počeo oholiti se i da su neki njegovi potezi i ideje bile u suprotnosti sa učenjima šerijata, sve to kao rezultat njegove fascinacije Zapadno-francuskom civilizacijom i iz Zapadno-filozofske misli, kao što se dogodilo i drugima koji su se obrazovali u zapadnim krugovima.

Godine 1880. (negdje se navodi i 1881.) hodža Hasan Tahsin u svojoj sedamdesetoj godini umro, u Erenkoy blizu Istanbulu i sahranjen je na groblju "Sahrayi-Cedid Mezarligi", bez obilježavanja njegovog groba i iz tog razloga se ne zna tačno gdje je sahranjen.

Allah mu se smilovao i grijehe oprostio!

DJELA I NASLOVI

Većina djela hodže Hasan Tahsina Efendiu bila su na turskom i albanskom jeziku, ali nažalost danas su ta djela izgubljena. Ovdje ćemo napomenuti samo pojedine naslove njegovih djela što su istraživači istakli na različitim konferencijama i koja su zabeležena u nekim drugim izvorima.⁴²⁸

1. Tarih-i Tekvin yakut Hilkat (Historija stvaranja) – na turskom jeziku;⁴²⁹
2. Esas-i ilm-i Hay'et (Temelji geometrije) - na turskom jeziku;⁴³⁰
3. Psiholoji yakut ilm-i Ruh (Psihologija – Nauka duše) - na turskom;⁴³¹
4. Esrar-i Abu Hava (Tajne vode i vazduha) - na turskom;⁴³²
5. Hej'etul-alem (Oblik svijeta)⁴³³ – na turskom;⁴³⁴
6. Mir'atus-sema'i (Ogledalo neba) na turskom;
7. "Prirodni zakoni" - rasprava prevedena sa francuskog;
8. Aklamul-ekvam- nepoznato na kom jeziku;
9. Hulasatul-efkar (Sažetak misli)- nepoznat jezik;
10. Usul-i Fenn-i Felahet-Kimyayi Ziraat - (Temelji poljoprivrede) ⁴³⁵; i:

⁴²⁸ **Türkiye Diyanet Vakfi Islam Ansiklopedisi**, i drugi izvori.

⁴²⁹ Izdato u Istanbulu 1310. godine po hidžri.

⁴³⁰ Izdato u Istanbulu 1311. godine po hidžri.

⁴³¹ Izdato u Istanbulu 1309. godine po hidžri.

⁴³² Izdato u Istanbulu 1309. godine po hidžri.

⁴³³ Ovaj rad je isti kao i rad "Esasu ilm-il-hej'eti", ali je objavljena pod drugim naslovom 1297. Godine po hidžri u obliku časopisnog članka: "Medžmuatul-ulum".

⁴³⁴ Isto, rad turskog istraživača Mahmut Kemal Inal, str. 106, gdje hodža Hasan Tahsin Efendija svrstava se među velike turske pjesnike. Naslov knjige je: "Esh-Shu'ara el-ettrak fil-karnil-ehir".

11. Murabbi-i Et-fal (Pedagog djece)⁴³⁶ u saradnji sa drugim autorom.

Članke je objavljivao u Islamskom časopisu: "Medžmua-i Ulum",⁴³⁷ i pored dnevnih novina koje su štampane u Istanbulu, kao na primjer, novina "Hafta" i druge novine na turskom jeziku.⁴³⁸

Hodža Hasan Tahsin Efendiu bio je istaknuti astronom. U jednom od njegovih djela o astronomiji navodi se o njemu da je prvi otkrio četiri stvari ili četiri ciklusa kretanja zvijezda oko Sunca i da je Sunce epicentar heliocentričnog sistema. Hodža Hasan Tahsin Efendiu kaže da je moderna nauka kasnije otkrila ovu materiju, iako je Kur'an o ovome govorio još prije dvanaest stoljeća na nevjerovatan način. U ovom kontekstu, Kur'an časni kaže:

﴿وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ هَآءَا ذَٰلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ وَالْقَمَرَ قَدَّرْنَاهُ مَنَازِلَ حَتَّىٰ عَادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ لَا الشَّمْسُ يَنْبَغِي لَهَا أَنْ تُدْرِكَ الْقَمَرَ وَلَا اللَّيْلُ سَابِقُ النَّهَارِ وَكُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ﴾ [يس:38-40]

*"I Sunce se kreće do svoje određene granice, to je odredba Silnoga i Sveznajućeg. I Mjesecu smo odredili položaje; i on se uvijek ponovo vraća kao stari savijeni palmin prut. Nit' Sunce može Mjesec dostići nit' noć dan prestići, svi oni u svemiru plove."*⁴³⁹

⁴³⁵ Izdato u Istanbulu 1291. godine po hidžri.

⁴³⁶ Izdato u Istanbulu 1289. godine po hidžri.

⁴³⁷ Izdato u Istanbulu 1297. godine po hidžri.

⁴³⁸ Više o njegovim naučnim radovima i idejama pogledajte u Turskoj vjerskoj enciklopediji: Ömer Faruk Akun, "Türkiye Diyanet Islam Ansiklopedisi"; str.203-206.

⁴³⁹ Jasin, 38-40.

Yjet që nuk shuhen

**sirtari
dvor**

HASAN TAHSINI FIGURË E NDRITUR E RILINDJES KOMBËTARE

المجلد الإسلامي والوطنية نشرت آراء الشيخ حسن تاحسين

20

□ Shkruan: Dr. Ali VISHKO □

Lidhur me shkrimin e gjuhës shqipe Hasan Tahsini në një mbledhje, mes tjerash pat konstatuar se sipas Kur'anit, të gjitha gjuhërat janë të barabartë dhe se çdo alfabet është një lloj i respektuar.

Hasan Tahsini si njëri me kulturë të lartë evropiane, vishej në formë elegante. Kur mbaronte ligjëratat, ky me të dalur nga Tempulli ose Xhaxha e Shën Sofisë (Aja Sofia), e hiqte çalmën dhe e merrte mantelinë në dorë dhe, duke kaluar Urën e Gallatës, dilte në arën Ullës të Stambollit në kuadrin "B e J o g l i u". Ku dhe jetonte.

Nëvizit e errësirë të përgëndruar në atë kohë në Stamboll të cilin madheshin nën vlerat e Islamit e të KUR'ANIT, të Hasan Tahsini e shikojnë armikun e tyre të madh, njeriun që pal nisur të nxjerr në dritë kotësitë, mashtrimet, gënjeshtret e tyre.

Me të degjuar për burgosjen e Hasan Tahsini, një grup intelektualësh shqiptarë të përcendur në Stamboll në krye me Ismail Qemal Vërnin e angazhuan që të shpëtonte e të nxjerrin Hasan Tahsini nga burgu. Pas interesimit të treguar nga angazhimet të hiqte të Ministrit Sigmundit Publik - Hyysi Paasha, njëri me pikëpamjen progresive, Hasan Tahsini ishte lëshuar nga Burgu.

Rikëmbiet e të arritura e tija filozofike Hasan Tahsini në atë kohë në presë të madhe i publikonte në revistën e përmendur - "MECMUA-I ULUM" ("REVISTA SHKEN-CORE"), inimituar e redaktuar prej këtij. Temat, artikulet e të tjera nga limi i filozofisë të Hasanit merrnin vend të caktuar, jo të vogël në këtë revistë.

Sipas mendimit unazim në Buri-nisht nga artikulli e Sami Frashërit, të botuar në të përkohshmen "HAFTA" (JAVA) në veçanë e të enciklopedike "KAMUS UL ALAM" ("Enciklopedia e Diturve") etj. Hasan Tahsini ishte njeriu më i ditur i

Jubile

Në Kongresin Musliman Shqiptar u miratua edhe statuti i Bashkësisë Islame të Shqipërisë dhe tërë organizimi dhe funksionimi i saj ishte menduar të mos jetë i varur nga asnjë qendër nga jashtë.

صورة للمسجد المركزي في تيرانا
عاصمة ألبانيا

Hoça Tahsini në Tërth: Tekuv'ninin kapabë (Istanbul) 1310

(Çlanci na albanskom o Hodži Hasana Tahsina i njegovim naučnim radovima)

III: PROUČAVANJE I ANALIZA NJEGOVE FILOZOFSKE DOKTRINE

Istinita je izreka: *“Ako izraz “filozofija” znači ljubav prema znanju, onda je volimo, sve do god se istina traga, dok ako se radi o falsifikovanim i destruktivnim teorijama, onda takvu nauku ne prihvatamo, bilo to znanje ili nauka i najvećeg muslimanskog mislioca, jer prihvatanje ili odbacivanje ideje ili misli mora biti u skladu sa kur’anskom objavom i onim što Poslanik kaže (Neka je Allahov mir i spas na njega!), koji je nadahnut od Svemogućeg Boga”*.⁴⁴⁰

Ovo mogu reći o hodži, profesoru i astronomu Hasan Tahsin Efendiu, jer nažalost, mnogi istraživači konferencije su potvrdili da je hodža Hasan Tahsin pao pod velikim uticajem francuskih filozofskih doktrina i postao je ekspert⁴⁴¹ pozitivističke filozofske škole Augusta Kontija,⁴⁴² koja se oslanja na eksperiment i vidljive stvari, a ne na teoriju i ideji.⁴⁴³

Također je bio pod velikim utjecajem deističke filozofije koja je poznata kao božanska filozofija, koja prihvaća postojanje Boga, ali odbacuje ideju čovjekove potrebe za Objavom i vjerom: *“Doista vjeruje u Boga, ali smatra da čovjek nema potrebu za Objavom i da je čovjekov um i intelekt dovoljan, i time poriče Objavu. Takav stav je u skladu sa modernim indijskim*

⁴⁴⁰ Ömer Faruk Akun, **“Türkiye Diyanet Vakfi Islam Ansiklopedisi”**; 203-206; Neda Dža’rane, Abdulhamid ibn Muhamed, **“El-Med-hal ilet-tefsir”**; str. 303.

⁴⁴¹ Ibrahim Daut Hodža, **“Hoxhë Hasan Tahsin Efendiu (Hodža Hasan Tahsin Efendija)”**; Prof. Nedžip P. Alpan, str. 31.

⁴⁴² **“Kamusul-meuridil-vesit”**; Munir Ba’lebekkij dhe Ruhi Ba’lebekkij, str. 455.

⁴⁴³ Oxford Advanced Learners Dictionary of Current English, 5th edition, Oxford University press, 1995., str. 899.

*bramanima, koji misle da svako religiozno vjerovanje koje nije u skladu s intelektom, nije prihvatljivo – odbija se”.*⁴⁴⁴

August Kont

Što se tiče ove filozofije koja se tiče prirode i prirodnih zakona, i da Svemogući Bog nema nikakav uticaj na nju, jer sama priroda ima svoje zakone koji je štite, te da priroda sama za sebe donosi odluke i zato nema potrebe za ulogom stvaranja i Stvoritelja,⁴⁴⁵ dok su kretanje i biološki razvoj bića u prirodi djelo i razvoj same prirode!!!

Realnost ove filozofske ideje je opasna i upravo iz ovog razloga moramo detaljno razjasniti da bi objektivno razumjeli mišljenje hodže Hasan Tahsina.

Ova relativna ekspanzija je veoma bitna za istraživanje, jer se bavi analizom i proučavanjem jedne opasne i nove ideje, da bi smo mogli shvatiti srž problema i da bi smo bili što objektivniji prema sljedbenicima ove ideologije, prvo smo dužni shvatiti pravu istinu i srž ove ideologije, a potom dati svoj sud.

⁴⁴⁴ Iz podataka koje sam dobio u biblioteci prof. dr. Irfan Abdulhamid Fettah, profesor filozofije i komparativnih religija na Međunarodnom islamskom univerzitetu u Maleziji, (Allah mu se smilovao!)

⁴⁴⁵ Ibrahim Daut Hodža, "**Hoxhë Hasan Tahsin Efendiu (Hodža Hasan Tahsin Efendiu)**"; članak prof. Dritana Spahije, str. 43.

Po našem skromnom mišljenju, ovu filozofsku misao i ovu filozofsku doktrinu vrlo su malo proučavali oni koji istražuju tefsir i Kur'an i može se reći da smo među prvima koji su se bavili proučavanjem Kur ana ovog albanskog učenjaka i mislioca u moderno doba, stoga, moramo naglasiti njegove principe u ovoj studiji. Da bi smo razumjeli ovo pitanje, osvrnuli smo se na analizu i verifikaciju nekih autora u nekim savremenim arapskim i zapadnim rečnicima i enciklopedijama, kako bi smo došli do pravog zaključka i ispravnog razumjevanja.

U nastavku ćemo dati definicije iluminističke filozofije i doktrine, jer su usko povezani sa ovim pitanjem, posebno sa razumjevanjem i vizijom hodže Hasan Tahsina, za kojeg je već potvrđeno da je bio pod uticajem deističke filozofije i to veoma duboko.

1: PRIRODA ILUMINISTIČKE FILOZOFIJE - SAŽETAK POVIJESNOG PREGLEDA

U nekim arapskim i filozofskim riječnicima o "Iluminizmu التوير", se navodi da je to pokret 18. stoljeća koji se oslanja na razum i koji sadrži princip da je razum glavni faktor u razvoju društava, a da su negativne posljedice društva rezultat nepoznavanja ljudske prirode. Ova filozofija je nastala prije buržoaske revolucije kao reakcija na vjerski fanatizam i slijepu feudalnu ideologiju. Prema Kantu: *"Iluminizam oslobađa čovjeka od nemogućnosti intelekta da funkcionira bez ikakvog vanjskog vodiča. Ova nesposobnost dolazi od gubitka hrabrosti i insistiranja na radu intelekta bez vodiča."*⁴⁴⁶

U Sovjetskoj Enciklopediji, koja je prevedena na arapskom jeziku, kada se definiše iluminizam navodi se:

*"Društveno politički pravac, čiji su sljedbenici pokušavali ispraviti antagonizam društva, da promijene moral, način života i politiku, kroz širenje misli o dobroti, pravdi i naučnom znanju. U suštini, iluminizam podrazumijeva princip da svijest/razum igra odlučujuću ulogu u razvoju društva, dok su društvene greške rezultat neznanja ljudi i nedostatka vjere. Osim toga, nisu mogli razumjeti objektivna pravila društva. Prosvjetiteljski mislioci su se obraćali svim nivoima društva, posebno onima na vlasti. Iluminizam nastao je prije feudalne revolucije i uvelike je uticao na slabljenje utjecaja ideologije crkve i feudalizma. Iluministi se nisu borili samo protiv crkve, nego i protiv svih religijskih dogmi i dogmatskih metodoloških mišljenja. Iluminizam danas nema utjecaja na društveno mišljenje i postoji samo među marksističkim intelektualcima."*⁴⁴⁷

⁴⁴⁶ Murad Vehbe, "El-Mu'džemu El-Felsefiju"; Daruth-thekafetil-džedideti, treće izdanje; 1979., str.135.

⁴⁴⁷ Grupa autora sastavila je filozofsku enciklopediju pod nadzorom Rosenthala i Judwina, preveo Sermi Kerem na arapskom, recenzent dr.

U nekim zapadnim religijskim i političkim enciklopedijama, pisanim na engleskom jeziku, dati su detaljni podaci o ovom pokretu, njihovim ciljevima i najpoznatijim ličnostima ovog pokreta, a mislim da je bitno ukratko vidjeti šta se o njima navodi: *“Povijesni period i evropski intelektualni pokret koji je definisao nove odnose između religije i politike. Iluminizam je pojam sa dva značenja. Istraživači su istražili njegove korijene, mjesta u kojima je napredovao, najpoznatije ličnosti i najpopularnije karakteristike koje su dominirale. Iluministički pokret znači francuski iluministički pokret, tj. period intelekta i razuma. Pojavio se u Francuskoj u 18. stoljeću i završio sa Francuskom revolucijom, nakon neuspjeha u ostvarivanju glavnog cilja revolucije 1789. godine.”*

Naveli smo samo njegovo uže značenje, dok je šire značenje ovog pokreta povezano sa činjenicom da iluminizam sadrži i reformističke karakteristike koje potiču iz vremena starih Grka, posebno u vrijeme renesanse i grčkih reformi. U širem smislu, iluminizam je počeo u 19. stoljeću u Engleskoj, posebno metodama John Lockeoa i njegovih vidika na nauku, religiju i politiku. Njegovi najpoznatiji engleski i škotski predstavnici su: Joseph Priestly, Francis Hutcheson, Adam Smith, Eduard Gibbou. Dok su od francuskih predstavnika najpoznatiji: Volter, Baron de Monteskje, Denis Didero, Žan Žak Ruso. U Njemačkoj: Christian Wolf, Mosses Mendelssohn, Immanuel Kant, itd.; dok u Sjevernoj Americi: Thomas Paine, Benjamin Franklin, Thomas Jefferson i dr.

Sadik Dželal dhe Džordž Tarabiši, Bejrut, Darut-tulaj’ati, Šesto izdanje, 1987., str. 145-146.

2: KARAKTERISTIKE ILUMINIZMA

U nekim rječnicima i vjerskim i političkim enciklopedijama govori se o Iluminizmu (prosvjetiteljstvu) na sljedeći način:

“Politički i vjerski sistem u Srednjem vijeku prije Iluminizma bio je u rukama kršćanskih teologa i crkvoenjaka, koji su prihvatili Objavu i svete knjige i koji su bili na vlasti i u mogućnosti donositi odluke. Kraljevi i politički centri dobili su formalizaciju od strane teologa, koji su smatrani svetim ljudima i posjedovali božanski autoritet. Zagovornici filozofije prosvjetiteljstva u potpunosti su odbacili ovaj politički i vjerski sistem i u centru pažnje postavili prirodu i čovjekov intelekt kao suštinski naučni izvor ljudskog dobra. Osim toga, fokusirali su se na važnost racionalne kritike, prirodnog prava, objektivizma i univerzalizma. Također su bili usmjereni na moderne naučne pravce, na prava prirore, na slobodu i jednakost, te na nefanatizam i vjersku toleranciju, uz potpunu i apsolutnu slobodu od vjerskog praznovjerja, iracionalizma i neoslanjanja na natprirodni vjerski autoritet ...”⁴⁴⁸

Poznati filozof Kant, kada je definisao Iluminizam 1784. godine, pozvao je ljude da se oslone na sebe (da samo sebi vjeruju), jer ljudi sami moraju posjedovati moć i volju da razmišljaju o politici i religiji, te vjeruju samo u sebe, umjesto da se oslanjaju na druge. Ljudi moraju iskoristiti svoj um i ljudsku moć koju posjeduju kako bi stekli pravo znanje i bolje razumjeli politiku i religiju.⁴⁴⁹

⁴⁴⁸ Robert Wuthman, *“The Encyclopedia of Politics and Religion”*; Routledge, United Kingdom, London 1998, str. 233-234.

⁴⁴⁹ Isto, str. 234.

Immanuel Kant

Karakteristike ove filozofije bile su: potpuno oslobođenje intelekta i uma od religioznih praznovjerja, oslobađanje intelekta i uma od iracionalizma i regresivnih metoda, prelazak iz političke tiranije, amoralnosti i vječne torture u napretku i savršenstvu. Sa razvojem ovih intelektualnih moći, ljudi će moći napredovati do savršenstva.⁴⁵⁰ Na osnovu ovih shvatanja i pogleda na svijet i ljudskih principa, onaj ko proučava religiju i politiku, dužan je da proučava i istražuje prirodu i čovjeka i to samo na racionalan način.

Priroda ima posebnu racionalnu strukturu, kreće se i djeluje kroz prirodne zakone svemira. Prirodni fenomen i političko, religijsko i moralno pitanje treba proučavati samo na osnovu racionalne metode i racionalnih principa. Prirodu koja nas okružuje, čovjeka i složena naučna i politička pitanja, moramo podijeliti na elemente i dijelove, da bismo otkrili odnose između uzroka i posljedica.⁴⁵¹

⁴⁵⁰ Isto.

⁴⁵¹ O racionalizmu između uzroka i posljedice pogledajte opširnije: Muhammed El-Irakij, Muhamed Atif, **“En-Nez’atul aklijjetu fi felsefeti Ibn Rushd”**; Egijpt, Darul-Mearif, bez godine izdanja, str. 163-167.

Na osnovu onoga što je gore navedeno, svako dogmatsko vjerovanje ili vjersko praznovjerje koje se ne može racionalno kritizirati i analizirati mora biti iskorijenjeno, čak i iracionalizam po pitanju religije ili politike.

Filozofija prosvjetiteljstva bila je zasnovana na principu tolerancije i aftanazije kako bi ljudi bili slobodni u svojim uvjerenjima i slobodi govora. Vjerski i politički fanatizam učinio je ljude nesposobnim za racionalnost i spriječio ih da razviju i shvate istinu.

Ovaj prosvjetiteljski pokret težio je da odvoji religiju od politike i podstakao je formiranje grupe ateističkih prosvjetitelja koji su smatrali da nema koristi od religije i vjerske pobožnosti, te su insistirali na čišćenju politike od vjerskog utjecaja, kompleksa, neznanja i praznovjerja. Protiv njih je bila druga grupa prosvjetitelja koji nisu bili ateisti, ali su pokušali da formiraju racionalnu religiju koja bi također kontrolisala bogonadahnutu religiju. Pristalice ovog racionalno-religioznog pravca odbacivali su i oštro se suprotstavljali kršćanskoj božanskoj moći svještenika, jer po njihovom mišljenju, religija je zasnovana na racio i treba da poštuje i uvažava prirodna načela politike i univerzuma i priznaje politička prava drugih, bili oni vjernici ili ateisti.⁴⁵²

⁴⁵² Pogledajte opširnije filozofsku enciklopediju: Rober Wuthman, **“The Encyclopedia of Politics and Religion”**; Routhedge, United Kingdom, London 1998, 233-235; Paul Eduards, **“The Encyclopedia of Philosophy”**; Collier Macmillan Publishers, London 1967., str. 519-525.

3: DEISTIČKA FILOZOFSKA DOKTRINA (DEIZAM) U GLEDIŠTU HODŽE HASANA TAHSINA EFENDIJU

Na samom početku mogu potvrditi da je filozofija iluminizma-posvjetiteljstva utjecala na formiranje ove nove filozofije. Ona je dostigla svoj vrhunac u 19. stoljeću. Zagovornici prosvjetiteljstva vjerovali su u filozofiju progresa, koja je u suštini negirala kulturno, vjersko i povijesno nasljeđe, jer ono nije odgovaralo potrebama vremena.⁴⁵³

U nekim rečnicima i filozofskim enciklopedijama deizam je definiran kao: Prava religija je religija prirode (racionalna ili sama priroda. I većina sljedbenika ovog smjera poricala Objavu, jer su je smatrali praznovjerjem i iluzijom. Bog želi sreću za svoja stvorenja i iz tog razloga je stvorio *vrednovanje* kao sredstvo za ostvarivanje takve sreće. Spasenje ljudi ne može počivati na propovijedanju bilo koje vrste. Prava i ispravna religija je slobodno izražavanje slobode ljudi uključujući intelekt u svako vrijeme i na svakom mjestu. Načela kršćanske i islamske religije su jednostavna, nevrijedna i sadrže tiraniju, politiku, prevaru, zamke i teološku vještinu, te uništavaju intelekt.⁴⁵⁴ Ovi principi pokrivaju prirodnu (racionalnu) vjeru prljavim i nečistim idejama. Ovaj pokret je bio formiran u 17. i 18. stoljeću i bio je široko rasprostranjen u Engleskoj među mnogim poznatim ličnostima. U 18. stoljeću, ova definicija poprima novi koncept koji je značio odsustvo Boga iz prirode. Bog je stvorio zakone i sisteme prirode, a zatim ostavio samu prirodu da djeluje po takvim zakonima,⁴⁵⁵ odnosno Zemlja se sama brine o sebi! Nakon što je Bog stvorio

⁴⁵³ Opširnije o filozofiji francuskog prosvjetiteljstva pogledajte: Peter Gay, *“The Enlightenment-An introduction”*; Randow House, New York, 1966.

⁴⁵⁴ Robert Audi, *“The Cambridge Dictionary of Philosophy”*; Cambridge University Press, 1995, str. 188.

⁴⁵⁵ Isto, str. 188.

zemlju potom se distancirao od nje i njenih stvorenja, udaljio se i fokusirao na drugi izolovani svijet, ostavljajući svijet da se sam odvija prema racionalnim zakonima i sistemima. Ova filozofska misao u suštini je formulisana idejom poznatog englesko-židovskog filozofa i fizičara, Isaka Njutna, koji kaže da postoji povezanost i kompatibilnost, rad i racionalna interakcija između dijelova ovog svijeta koji podsećaju na mehanički instrument koji se kreće i kreće.⁴⁵⁶

Isak Njuton

Pristalice ovog filozofskog pokreta visoko su cijenile intelekt i njegov potencijal, koji prevazilazi Objavu i na taj način, negirali vjerska načela koja ljude čine fanatičnim, netolerantnim i zatvorenim prema drugima, te kao takvi su iskrivili Božiju filozofiju kao racionalnog Tvorca ovog harmoničnog svijeta.

Ovaj naučni i filozofski napredak odbacio je teoriju da je intelekt kontrolisan haosom zbog grijeha koji je počinio naš otac Adam, a.s. U 17. stoljeću, veliki broj pristalica ateističkog pokreta kategorički su odbijali primjenu vjerskih obreda i bogoslužja, jer su po njima takvi obredi bili vjersko praznovjerje idolopoklonika i iz tog razloga ih treba odbaciti.⁴⁵⁷

⁴⁵⁶ Merrian Webster's Encyclopedia of World Religions, Wendy Doniger, Consulting Editor, Springfield, Massachusetts 1999, str. 284.

⁴⁵⁷ Isto, str. 284.

Da bi potvrdili ono što smo ranije naveli, konsultovali smo neke stručnjake i profesore koje poznajemo,⁴⁵⁸ i koji imaju duboko znanje o evropskim filozofskim i vjerskim temama i nakon dugih razgovora sa njima, vjerujem da nam je Bog pomogao da shvatimo istinu, i došli smo do zaključka da je filozofija imala veliku korist od studioznog čitanja i analize Kur'ana, i omogućava nam da razumijemo neka pitanja u opštem pogledu, kao na primjer:

1. Materijalni svijet se kreće u skladu sa zakonima i tu nema nikakvih kontradikcija, ovo je dokazano mnogim kur'anskim ajetima, kao na primjer:

﴿الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ طِبَاقًا مَّا تَرَىٰ فِي خَلْقِ الرَّحْمٰنِ مِن تَفَوُّتٍ فَآرْجِعِ
الْبَصَرَ هَلْ تَرَىٰ مِن فُطُورٍ ثُمَّ أَرْجِعِ الْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ يَنقَلِبْ إِلَيْكَ الْبَصَرُ خَاسِئًا
وَهُوَ حَسِيرٌ﴾ [الملك: 3-4]

“Onaj koji je dao smrt i život da bi iskušao koji od vas će bolje postupati; – On je Silni, Onaj koji prašta, Onaj koji je sedam nebesa jedna iznad drugih stvorio – ti u onome što Milostivi stvara ne vidiš nikakva nesklada, pa ponovo pogledaj vidiš li ikakav nedostatak.”⁴⁵⁹

⁴⁵⁸ Ovo je moj uvaženi profeso. Allah mu se smilovao! Dr. Irfan Abdulhamid Fettah, profesor sufizma i filozofije komparativnih religija na fakultetu Usuli Fikha na Međunarodnom Islamskom Univerzitetu u Maleziji. S njim sam obavio razgovor i intevju u srijedu, 15. januara 2003. godine, u njegovoj kancelariji na fakultetu. Još jednom mu se iskreno zahvaljujem na informacijama koje mi je dao o ovim pitanjima i time razjasnio neke stvari koje su mi bile nejasne.

⁴⁵⁹ El-Mulk, 3-4.

﴿ وَتَرَى الْجِبَالَ تَحْسِبُهَا جَامِدَةً وَهِيَ تَمُرُّ مَرَّ السَّحَابِ صُنِعَ اللَّهُ الَّذِي أَنْتَقَنَ
كُلَّ شَيْءٍ إِنَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَفْعَلُونَ ﴾ [النمل: 88]

“Ti vidiš planine i misliš da su nepomične, a one promiču kao što promiču oblaci – to je Allahovo djelo koji je sve savršeno stvorio; On, doista, zna ono što radite.”⁴⁶⁰

﴿ أَلَمْ يَرَوْا أَنَّا جَعَلْنَا اللَّيْلَ لَيْسَكُنُومًا فِيهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ
يُؤْمِنُونَ ﴾ [النمل: 86]

“Zar nisu vidjeli da smo učinili noć da u njoj otpočinu, a dan vidnim? – to su, zaista, dokazi za narod koji vjeruje.”⁴⁶¹

﴿ إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ وَمَا أَمْرُنَا إِلَّا وُجْدَةٌ كَلِمَةٍ بِلُبِّصَرٍ ﴾ [القمر: 49–50]

“Mi sve s mjerom stvaramo, i naređenje Naše je samo jedna riječ – sve bude u tren oka.”⁴⁶²

﴿ اللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَحْمِلُ كُلُّ أُنْثَىٰ وَمَا تَغِيضُ الْأَرْحَامُ وَمَا تَزْدَادُ وَكُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهُ
بِمِقْدَارٍ عَلِيمٌ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْكَبِيرِ الْمُتَعَالِ ﴾ [الرعد: 8–9]

“U Njega sve ima mjeru; On zna nevidljivi i vidljivi svijet, On je Veličanstveni i Uzvišeni.”⁴⁶³

⁴⁶⁰ En-Neml, 88.

⁴⁶¹ En-Neml, 86.

⁴⁶² El-Kamer, 49.

⁴⁶³ Er-Ra'd, 8, 9.

2. Ovi harmonični i precizni zakoni prirode potiču od Svemogućeg Boga, a ne od same prirode.
3. Pošto je Veliki Stvoritelj Tvorac prirode i njenih zakona, onda ih samo On može uništiti kako hoće i kada hoće, i to je božansko čudo. Mnogo je ajeta koji potvrđuju takvu činjenicu, kao na primjer:

﴿ ... أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴾ [الأعراف: 54]

*"Samo On stvara i upravlja! Uzvišen neka je Allah, Gospodar svjetova!"*⁴⁶⁴

﴿ إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ فَسُبْحَانَ الَّذِي بِيَدِهِ مَلَكُوتُ

كُلِّ شَيْءٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴾ [يس: 82-83]

*"Kada nešto hoće, On samo za to rekne: "Budi!" – i ono bude, pa neka je hvaljen Onaj u čijoj je ruci vlast nad svim, Njemu ćete se vratiti!"*⁴⁶⁵

Čak i najmanje stvari koje se dešavaju u prirodi su od Svemogućeg Boga, i u ovom kontekstu Allah kaže:

﴿ قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ جَعَلَ اللَّهُ عَلَيْكُمُ اللَّيْلَ سَرْمَدًا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَنْ إِلَهٌ غَيْرُ اللَّهِ يَأْتِيكُمْ بَضِيَاءً أَفَلَا تَسْمَعُونَ قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ جَعَلَ اللَّهُ عَلَيْكُمُ النَّهَارَ سَرْمَدًا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَنْ إِلَهٌ غَيْرُ اللَّهِ يَأْتِيكُمْ بَلِيلٌ تَسْكُنُونَ فِيهِ أَفَلَا تُبْصِرُونَ ﴾

[القصاص: 71-72]

*"Reci: "Kažite vi meni – ako bi Allah dao da vam noć potraje vječno, do Sudnjega dana, koji bog bi vam, osim Allaha, svjetlo dao? Zar ne čujete? Reci: "Kažite vi meni – ako bi Allah dao da vam dan potraje vječno, do Sudnjega dana, koji bog bi vam, osim Allaha, noć dao da u njoj otpočinete? Zar ne vidite?"*⁴⁶⁶

⁴⁶⁴ El A'raf, 54.

⁴⁶⁵ Jasin, 82.

⁴⁶⁶ El Kasas, 71-72.

Nakon ovog sažetka ove filozofije i njenih ciljeva, vjerujemo da sada možemo razumjeti suštinu misli i stavova hodže Hasan Tahsin Efendiu i utjecaj ove filozofske doktrine, deizma na njegove stavove.⁴⁶⁷ Nažalost, on je bio nesvjesna žrtva ove filozofije!

U nastavku ćemo ilustrovati njegov utjecaj kroz nekoliko praktičnih primjera iz deističke filozofije, odnosno iz zapadne filozofske škole. Ove stavove istraživači su istakli u svojim naučnim radovima na konferenciji a zapaženi su i u nekoliko drugih izvora.

⁴⁶⁷ Iluminizam je punu uticao na albanske učenjake. Opširnije o njegovom utjecaju pogledajte kod: Irfan Abdulhamid Fettah, **“El-Fikrud-dinij fi muvadžeheti tehaddijatil-hadatheti”**; Međunarodni islamski univerzitet Malezija, Istraživački centar, 2001, str. 29-37.

IV: NEGATIVNI UTJECAJ DOKTRINE DEIZMA NA GLEDIŠTA I STAVOVIMA HODŽE HASAN TAHSIN EFENDIJE

PRVI STAV: O DUŠI⁴⁶⁸ I FENOMENU SMRTI

Direktor Konferencije, historičar i istraživač Ibrahim Hodža, navodi da je jednom, hodža Hasan Tahsin Efendiu prisustvovao na jednom sastanku/konferenciji, u jednom gradu gdje se raspravljalo i razmatralo pitanje duše. Vjerski poglavari tog grada mislili su da je duša materijalna stvar i sa smrću čovjeka, ona napušta tijelo u obliku pare ili dima i duša odlazi Allahu Svemogućem i čuva se dok se ne vrati svome vlasniku na Kijametskom danu. Kada je Hasan Tahsin Efendiu čuo ovu misao, obratio im se: *“Ovo što vi govorite je neispravno, jer duša nije nešto odvojeno od tjela. Uzrok smrti tijela je prestanak rada i i funkcionisanja tijela i organa: ako osoba ne diše, ne kreće se i to je smrt!!!”*

Svi prisutni bili su iznenađeni ovim pojašnjenjem fenomena smrti od strane hodže Hasan Tahsina.⁴⁶⁹ Ova definicija smrti, odnosno ovo pojašnjenje načina smrti u ovom obliku nije tačna, ako uzmemo u obzir argumente Kur'ana i Sunneta, kao i činjenice da su veliki učenjaci poput Ibn Qajjima El-Dževzia govorili o duši, jedan od tih stavova je naglašen u knjizi: “Er-Ruh” (الروح - Duša). Prema ovim činjenicama, čovjek

⁴⁶⁸ **NAPOMENA:** “Ovo što naglašavam o hodži Hasan Tahsina su reči koje su održane na konferenciji u Tirani. Ja lično nisam naišao na ništa napisano od strane Hodže Hasan Tahsin Efendije, zato, i ja ću se osloniti na ono što su istraživači rekli na toj konferenciji, a ja bih baš volio su da takvi stavovi zabilježeni i zapisani u knjigama hodže Hasana Tahsina kako bismo bili mirniji, sigurniji i autentičniji u našim izjava...”

⁴⁶⁹ Isto, str.131-154.

je sastavljen od duše i tijela, a kada umre, duša napušta tijelo i odlazi svom Stvoritelju da bi se vratila u tijelo u njegov mezar tokom procesa ispitivanja mrtvih. U četvrtom poglavlju svoje knjige postavlja pitanje: *“Umire li duša ili samo tijelo??”* A potom u ovom kontekstu odgovara: *“Ljudi imaju različita mišljenja o ovoj tematici, jedna grupa misli da duša umire i okusi smrt, jer će svako stvorenje okusiti smrt, dok po drugoj grupi učenjaka duše ne umiru, već su duše stvorene da vječno žive, dok su tijela ta koja umiru. Ovaj stav argumentuju na osnovu pojedinih hadisa koji govore o kazni ili sreći nakon odvajanja duše od tijela, sve dok ih Bog ne vrati u tijelo i ako bi umrli ne bi doživjeli kaznu ili nagradu. U ovom kontekstu, Svemogući Bog kaže: “Nikako ne smatraj mrtvima one koji su na Allahovu putu izginuli! Ne, oni su živi i u obilju su kod Gospodara svoga, radosni zbog onoga što im je Allah od dobrote Svoje dao i veseli zbog onih koji im se još nisu pridružili, za koje nikakva straha neće biti i koji ni za čim neće tugovati”.*⁴⁷⁰

Ispravnije je reći da smrt znači odvajanje duše od tijela i njeno napuštanje tijela, a ako se tako kaže, onda duša okusi smrt; dok ako se kaže da je duša uništena i nestaje, onda ne umire, već živi nakon stvaranja u blagostanju ili kazni.⁴⁷¹ Postoje mnogi hadisi koji dokazuju da se duše odvajaju od tijela u trenutku smrti i da se vraćaju u tijelo da žive u dobroti ili kazni u kaburu.

Ovo možemo uočiti i u stavu Ibn Kajjima,⁴⁷² ali ovdje nemamo dovoljno prostora da ulazimo u detalje. Istinu odvajanja duše od tijela u trenutku smrti naglasio je i veliki

⁴⁷⁰ Ali Imran, 169-170.

⁴⁷¹ Ibn Kajjim El-Džeuzij, Ebu Abdullah Muhamed ibën Ebi Bekre Ed-Dimeshkij, *“Er-Ruh”*; Recenzirao: dr. Sejjid Džemili, Darul-kitabil-arabij, Bejrut, Liban, Prvo izdanje, 1994., str. 70-71.

⁴⁷² Isto, str. 97-98.

filozof, Ibn Sina, koji ističe: “ Smrt je odvajanje duše od tijela”,⁴⁷³ i ovim stavovima velikih učenjaka pada teorija o smrti hodže Hasana Tahsina. Prava istina o duši⁴⁷⁴ je nama nepoznata i kako ona izgleda nam je također nepoznato, tako da u ovom kontekstu kur’anski je ajet je veoma decidan:

﴿وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي وَمَا أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا﴾

[الإسراء: 85]

“Pitaju te o duši. Reci: ”Šta je duša – samo Gospodar moj zna, a vama je dato samo malo znanja.”⁴⁷⁵

DRUGI STAV: O KIŠI

Zatim je na istom sastanku također otvorena diskusija i o tome kako pada kiša i kako nastaje. Ljudi su odgovorili da Bog čini da kiša pada iz Njegove milosti prema stvorenjima. Ali, u tom trenutku hodža Hasan Tahsin Efendiu, reagira riječima: “Fenomen kiše je isti kao i drugi prirodni fenomeni i produkt je zakona prirode”.⁴⁷⁶ Potom je nastavio u pojašnjenju načina i fenomena padanja kiše, snijega, grada i rose.

Potom, Hasan Tahsin Efendiu nastavlja da argumentuje svoj stav kroz nekoliko eksperimenata u prostoriji u kojoj su sjedeli. Tokom eksperimenta u prostoriji sa nekim instrumentima i materijalima koje je ponio sa sobom, na stropu prostorije stvorile su se kapljice vode koje su počele padati na

⁴⁷³ Dr. Ali Iljazi, “Kur’ani dhe shkenca bashkëkohore (Kur’an i savremena nauka)”; Džakovica, 2000.; str.455.

⁴⁷⁴ Opširnije o duši pogledajte kod: Ali Džunda Muhamed Shafi’ij, “Hashijetul-imam El-Bejdžuri ala džeuharetit-teuhid el-musemma Tuhfetul murid ala džeuharetit-Teuhid”; Univerzitet u Az'haru, Darus-Selam, Prvo izdanje, 2002.; str.266-269.

⁴⁷⁵ El-Isra’a, 85.

⁴⁷⁶ Isto, rad istraživača i historičara Ibrahim Daut Hodže , str.131.

glave prisutnih. Prisutni, kada su vidjeli tako nešto, počeli su tražiti spas i zaštitu od Boga Svemogućeg, govoreći: "O Bože, sačuvaj nas hodže Hasan Tahsina odpadnika koji odvraća druge. A onaj ko je otpadnik – i ko je napustio vjeru, Bog ga prokleo!"; a Hasan Tahsin se osmjehivao onima kojima se eksperiment dopao.⁴⁷⁷

Ovu izjavu i ovu Hodžinu teoriju suprotstavljaju i pobijaju mnogi jasni ajeti Kur'ana časnog, gdje se navodi da kiša pada isključivo iz Njegove milosti, pušta Je kada god On hoće, gdje i kada god On hoće:

﴿إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَيُنزِلُ الْغَيْثَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْأَرْحَامِ وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ مَّاذَا تَكْسِبُ غَدًا وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ بِأَيِّ أَرْضٍ تَمُوتُ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ﴾ [لقمان:34]

*"Samo Allah zna kad će Smak svijeta nastupiti, samo On spušta kišu i samo On zna šta je u matericama, a čovjek ne zna šta će sutra zaraditi i ne zna čovjek u kojoj će zemlji umrijeti; Allah, uistinu, sve zna i o svemu je obaviješten."*⁴⁷⁸

Kur'anski ajeti kategorički dokazuju suprotnost stave hodže Hasan Tahsina o kiši koja pada, grmljavini i munjama kao prirodnim stvarima. O ovome Kur'an časni govori:

﴿وَيُسَبِّحُ الرَّعْدُ بِحَمْدِهِ وَالْمَلَائِكَةُ مِنْ خِيفَتِهِ وَيُرْسِلُ الصَّوَاعِقَ فَيُصِيبُ بِهَا مَن يَشَاءُ وَهُمْ يُجَادِلُونَ فِي اللَّهِ وَهُوَ شَدِيدُ الْمِحَالِ﴾ [الرعد: 13]

*"I grmljavina veliča i hvali Njega, a i meleki, iz strahopoštovanja prema Njemu; On šalje gromove i udara njima koga hoće – i opet oni raspravljaju o Allahu, a On sve može."*⁴⁷⁹

⁴⁷⁷ Isto, str. 132.

⁴⁷⁸ Lukman, 34.

⁴⁷⁹ Er Ra'd, 13.

﴿ وَهُوَ الَّذِي أَرْسَلَ الرِّيحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً طَهُورًا لِّنَحْيِي بِهِ بَلَدَةً مَّيْتًا وَنُسْقِيَهُ مِمَّا خَلَقْنَا أَنْعَمًا وَنَاسِيًا كَثِيرًا ﴾ [الفرقان: 49-48]

“I On šalje vjetrove kao radosnu vijest, kao prethodnicu milosti Svoje; i Mi s neba čistu vodu spuštamo, da njome već mrtav predio oživimo i da mnogu stoku i mnoge ljude koje smo stvorili napojimo.”⁴⁸⁰

Ovi ajeti dokazuju neke istine:

1. Svemogući Bog svojom Snagom i Voljom pokazuje nam munju, a ove stvari pripadaju samo Bogu.
2. Svemogući Bog svojom Snagom šalje grmljavine i to iz Svoje Veličanstvi, a ne sama priroda, i to se jasno vidi kada Bog kaže da ih On lično šalje.
3. Munja gađa po Božijoj zapovesti, gdje Bog naredi, i u ovom kontekstu se u kur'anskom ajetu navodi:

﴿ أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يُزْجِي سَحَابًا ثُمَّ يُؤَلِّفُ بَيْنَهُ ثُمَّ يَجْعَلُهُ رُكَامًا فَتَرَى الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ خِلَالِهِ وَيُنَزِّلُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ جِبَالٍ فِيهَا مِنْ بَرَدٍ فَيُصِيبُ بِهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَصْرِفُهُ عَنِ مَنْ يَشَاءُ يَكَادُ سَنَا بَرْقِهِ يَذْهَبُ بِالْأَبْصُرِ يُقَلِّبُ اللَّهُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِّأُولِي الْأَبْصَارِ ﴾ [النور: 44-43]

“Zar ne vidiš da Allah razgona oblake, i onda ih spaja i jedne nad drugima gomila, pa ti vidiš kišu kako iz njih pada; On s neba, iz oblaka veličine brda, spušta grad, pa njime koga hoće pogodi, a koga hoće poštedi – bljesak munje Njegove gotovo da oduzme vid. On čini da noć i dan naizmjenice nastupaju i u tome je, doista, pouka za one koji pameti imaju.”⁴⁸¹

⁴⁸⁰ El Furkan, 48-49.

⁴⁸¹ En-Nur, 43-44.

3. Bog Veličanstveni je taj Koji spušta kišu sa neba, a ne priroda kako misli hodža Hasan Tahsin Efendiu kao i njegovi istomišljenici.

Mislim da ovi ajeti jasno dokazuju suprotno od onoga što je rekao i uradio hodža Hasan Tahsin Efendiu po ovom pitanju i drugim stavovima, koji su u suprotnosti Kur'anu časnom i hadisima Poslanika (Neka je Allahov mir i spas na Njega!).

TREĆI STAV: FORMIRANJE I NASTANAK MUNJE

Jednoga dana hodža Hasan Tahsin Efendiu se zatekao također u istom selu u Albaniji, i u tom trenutku se vrijeme promijenilo i nebo je počelo da se puni oblacima, a onda je počela kiša da grmi i da munja udara, i u tom momentu su se seljaci počeli moliti Bogu da od njih otkloni nevrijeme, iz straha da ih možda Bog ne kazni zbog nekog urađenog grijeha. Također su vjerovali da je munja crveno željezo od vatre koje pada sa neba ili vatrenog kamena i kada je hodža Hasan Tahsin Efendiu čuo da se Bogu mole da im to otkloni, obratio im se riječima: *"Šta radite, zašto se Bogu molite?"*. Odgovriše mu *da Boga mole i da im otkloni nevrijeme*. Nakon ovog odgovora hodža im se ponovo obrati: *"Šta će Boga natjerati da uradi ono što vi tražite od Njega?"* Rekoše mu: *"Ne može Boga niko i ništa natjerati, On će to iz svoje milosti uraditi."* U tom momentu hodža Hasan Tahsin Efendiu im ponovo reče: *"Bog ne šalje munju niti će je od vas odvratiti!"* Kada su ga pitali ko je drugi može odvratiti osim Boga, on im odgovori: *"Instrumenti i priroda uzrokuju munje i oni su izvor munje"*. Na ove riječi u iznenađenju rekoše: *"Teško tebi, hodža, šta to govoriš??!"* Potom nastavlja Hodža riječima: *"Danas ću vam dokazati ono što govorim."*, a slučajno je u njegovoj blizini bio magarac sa sedlom, i upitao ih: *"Vidite li magarca?"*

Odgovoriše mu da. On im rekne: *“Hocete li da magarca ubijem munjom”*. Jedan od njih mu je rekao da to uradi, i tako je Hoxha privezao komad gvožđa za magarčevo sedlo i kada je munja ponovo pogodila, direktno je magarca pogodila i na mjestu ubila. U tom momentu im hodža rekne: *“Jeste li sada uvjereni da Bog ne šalje munje?”* Ljudi su otišli iznenađeni ponašanjem Hasana Tahsina, kao što smo i mi iznenađeni njegovim ponašanjem.⁴⁸²

PETI STAV: O ARAPSKOM PISMU

Hodža Hasan Tahsin Efendiu oštro se protivio upotrebi arapskog pisma, kao što se protivio prijedlogu nekih drugih da se primijenuje latinica, i iz tog razloga je napisao posebno pismo za albanski jezik, ali iz mnogo opravdanih razloga, mnogi njegovi prijatelji nisu prihvatili njegov prijedlog. O toj ideji, Jani Vreto, savremeni učenjak, albanski pravoslavac, kaže da hodža Hasan Tahsin Efendiu, kada je odbacio ideju o takvom pismu, rekao: *“Naš Poslanik je bio Arap i govorio arapski i Kur’an je Objavljen na arapskom. I ja sam naučio arapski i više puta pročitao i čitam Kur’an i upravo sam ga sa sobom ponio, i u njemu Svemogući Bog istče da je poslanike slao svakom narodu i da su oni govorili jezikom svoga naroda,⁴⁸³ i također je slao poslanike iz istog naroda.⁴⁸⁴*

⁴⁸² Isto, str. 132-133. Ovaj događaj prenosi historičar Ibrahim Daut Hodža od nekoliko ličnosti koje su živjele u vreme hodže Hasana Tahsina Efendije, dok opširnije pogledajte radove sa Konferencije.

⁴⁸³ Autor ne navodi ajet, ali mislim da je imao za cilj kur’anski ajet:

Tamo se također ističe da su među velikim znacima Božijeg postojanja; nebo, zemlja, različiti jezici i boje.⁴⁸⁵ Osim toga i svete knjige prije Kur'ana časnog, kao na primjer, Stari Zavjet koji je pisan na hebrejskom jeziku, dok Novi Zavjet na grčkom. Bez obzira na njihove jezike, i dan-danas se poštuju, ljudi ih cijene i dalje slijede. Evo vam Kur'an pred vama i evo ajeta i sura koje govore o onome što vam govorim, a onaj ko zna arapski neka ih pročita, i neka potvrdi istinitost mojih riječi. Kur'an smatra da su svi jezici jednaki i da se pisma svih jezika poštuju i cijene. Muslimani su obavezni naučiti arapski kako bi ga čitali i razumjeli u originalu, tj. na arapkom jeziku a onda su dužni da ga prevode za one koji ne razumiju arapski jezik".⁴⁸⁶

﴿ وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُولٍ إِلَّا بِلِسَانِ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ فَيُضِلُّ اللَّهُ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴾ [إبراهيم: 4]

"Mi nismo poslali nijednog poslanika koji nije govorio jezikom naroda svoga, da bi mu objasnio ..." (Ibrahim, 4).

⁴⁸⁴ Također mislim da je imao za cilj ajet:

﴿ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَإِنْ مِنْ أُمَّةٍ إِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ ﴾ [فاطر: 24]

"Mi smo te poslali s Istinom da radosne vijesti donosiš i da opominješ; a nije bilo naroda kome nije došao onaj koji ga je opominjao." (Fatir, 24).

⁴⁸⁵ Kao što možemo uočiti ciljao je na kur'anski ajet:

﴿ وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمُوتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافُ أَلْسِنَتِكُمْ وَالْوَنُكْمُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِلْعَالَمِينَ ﴾ [الروم: 22]

"I jedan od dokaza Njegovih je stvaranje nebesa i Zemlje, i raznovrsnost jezika vaših i boja vaših; to su, zaista, pouke za one koji znaju." (Er-Rum, 22.)

⁴⁸⁶ Isto, str. 75-76.

*Prof. Dr. Muhamed Mufaku (Arnauti)
(Albansko-arapske književne veze)*

STAV AUTORA DISERTACIJE

I ranije sam isticao da iako je postojao veliki međunarodni i kolonijalistički politički pritisak da se arapsko pismo promijeni i prihvati latinica, albanska ulema je također prihvatila i branila ovu ideju o latinici, i polemizirala sa kur'anskim ajetima, kao što je to bio i slučaj hodže Hasan Tahsina sa racionalnim argumentima, kako tvrde hodža, hafiz Ali Korča i hodža, hafiz Ibrahim Daliu, što ćemo zapaziti u nastavku rada. Bez obzira na njihove napore i stavove o ovoj problematici koja je bila u tom periodu aktuelna, ne trebamo zaboraviti činjenicu da je arapski jezik, jezik Kur'ana i našeg poslanika Muhameda, a.s. (Neka je Allahov mir i spas na

njega!), i da je to jezik vredniji od drugih svjetskih jezika, a to ne znači mrziti i omalovažavati druge svjetske jezike, naprotiv, Bog je stvorio jezike kao sredstvo za komunikaciju i informisanje svih naroda svijeta.

Dakle, arapski jezik ima svoju vrijednost, jer je Kur'an časni objavljen na tom jeziku i zato što je naš Poslanik (Neka je Allahov mir i spas na njega!), prenosio i objašnjavao Kur'an časni i on je bio Arap iz plemena Hašimija i Kurejšija. Dakle, na osnovu ovih vrijednosti, arapski jezik ima posebnu vrijednost i posebno mjesto, ali to ne znači da su Arapi vredniji od drugih, što potvrđuje i kur'anski ajet sure El Hudžurat:

﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ ﴿﴾ [الحجرات: 13]

“O ljudi, Mi vas od jednog čovjeka i jedne žene stvaramo i na narode i plemena vas dijelimo da biste se upoznali. Najugledniji kod Allaha je onaj koji Ga se najviše boji, Allah, uistinu, sve zna i nije Mu skriveno ništa.”⁴⁸⁷

“Razlog zbog kojeg im daje na vrijednost, Allah najbolje zna, činjenica je da im Bog dao jezik, moral i uputu. Osim toga, vrijednost prozilaži iz znanja ili iz dobrog djela. Znanje ima princip i moć je intelekta, dok je moć logike moć izražavanja i izražajnosti. Arapi su razumljiviji, veoma sposobni učiti napamet i vještiji u pripovijedanju i izražajnosti, dok je njihov jezik najsavršeniji i najistaknutiji u pojmovima. Djelo počivaju na moralnost, što podrazumjeva da su instinkti stvoreni u duši, i da ti instinkti pobožnosti su najsavršeniji.

⁴⁸⁷ El - Hudžurat, 13.

Oni su velikodušniji i darežljiviji, hrabriji i pouzdaniji od drugih. Prije islama, po svojoj prirodi prihvatili su dobrotu, ali su skrenuli sa pravoga puta, nisu posjedovali objavu niti šerijat, a također im i nauka bila strana. Dok među drugim narodima bilo objava, poslaničkih uputa, ali i pored toga izgubili su pravi put jer je njihov nagon ka lošem bio jači. Arapsko znanje,⁴⁸⁸ se isticalo u poeziji i retorici, znanje u brojanju dana i spremnost razovanja. Kada je Allah poslao Muhammeda (Neka je Allahov mir i spas na njega!) uputom nakon teškog vremena, iz tradicije neznanja i nepismenosti i zablude, Bog im promenio stanje napunio njihova srca imanom i uputom. Na taj način su postali savršeni na osnovu savršenstva s kojim ih Svemogući Bog odgojio a također i: "Zemlju im učinio plodnom, jer je bila suha i prljava, zemlja puna svinja i drugih divljih životinja, gdje je drveće počelo nicati kao nikada do tada, i na taj način su Muhadžiri i Ensarije postali najvažnija i najvrijednija stvorenja osim nakon poslanike, a.s. (Neka je Allahov mir i spas na njih!), i postali najbolji ljudi i generacije nakon njih koji će dobro

⁴⁸⁸ Ovo pominje Šejhul-Islam Ibni Tejmije o vrijednosti Arapa i ljubavi prema njima, kao npr.: "**Volite Arape iz tri razloga: Jer sam ja arap, Kur'an je na arapskom, jer će stanovnici Dženneta govoriti arapski i da je jezik Dženneta arapski.**"; Imam Adžluni navodi da Taberani, Hakimi, Bejheki i dr., prenoe od Ibn Abbasa sa prekidanim i slabim lancem. I Taberani je preneo od Ebu Hurejre kao hadis (merfu'a) s riječima da: "**Ja sam arap, Kur'an je na arapskom i jezik džennetlija je arapski.**"; iako je ovo slab hadis, jači je od hadisa kojeg bileži Ibn Abbas, r.a. Također i Ebu Šejh prenosi slabim sedenedom (putem merfu'a) od Ebu Hurejre, riječima: "**Volite i brinite o arapima, njihov stav je svijetlo u islamu, dok njihov nestanak je tama u islamu**". Darakut prenosi od Ibn Omera riječima: "**Ljubav prema arapima je od vjere, dok mržnja prema njima je dvoličnost**". Vidi: El-Mektebetul-Elfijetu lis-sunnetin-Nebevijeti, nga Džemijetu ihjait-turathil-arabij, Aman, Jordan, **Keshful-hafai ve muzilul-ilbasi amma ushtuhire minel-ehadithi ala elsinet-nasi**, Muhamed Adžluni Džherahi; Bejrut, Muessesetu li-risaliti, Četvrto izdanje, 1405. hidžri, Prvo poglavlje, str. 414-415.

djelovati, raditi i truditi se do Kijametskog dana, ne samo arapi nego i svi drugi narodi. Allah najbolje zna, i zahvala pripada samo Allahu. Allah se smilovao našem Poslaniku i njegovoj porodici!”⁴⁸⁹

Ovo što smo citirali su riječi i stav Šejhul-Islamija, Ibn Tejmije (Allah mu se smilovao!) po ovom pitanju i ovdje svakako moramo naglasiti istinu da vrednovanje naroda na nacionalnoj ili jezičkoj osnovi nije odlika islama, ako se ne postupa po Šerijatu objavljenom od Allaha i vjerodostojnom sunnetu Poslanika a.s. (Neka je Allahov mir i spas na njega!) Prosperitet i vrijednosti ljudi zavise od toga koliko praktikuju Allahov šerijat, bilo to Arapi ili drugi narodi.

STAV I KRITIKE AUTORA DISERTACIJE O ANALIZI I IDEJI HODŽE HASAN TAHŠIN EFENDIU

Ono što smo do sada naveli bili su prozapadnjački i prosvjetiteljski (iluministički) stavovi i ideje hodže Hasan Tahsin Efendiu. Jasno smo vidjeli njegov poluateističko-filozofski pravac i doktrinu prilikom ispitivanja i analize nekih religijskih i naučnih pitanja i pojava s kojom se bavio hodža. Ova filozofska doktrina je veoma opasna, jer odvaja Objavu od intelekta i poriče svojstva Boga Veličanstvenog. Naime

⁴⁸⁹ Ahmed Ibn Tejmije, Abdulhalim Ebu Abbas, **“Džamiur-Resail”**; recenzirao dr. Muhamed Rešad Refik Salim, Egipat, bez godine izdanja, prvo poglavlje, str. 287; Mustafa Sabri, **“Muhtesar meukiful-akli vel-ilmi vel-alemi min Rabbil-alemin ve rusulihî”**; pod naslovom: **“El-kaulul-faslu bejnel-ledhine ju’minune bil-gajbi vel-ledhine la ju’minunë”**; Darus-Selam, Mektebetun-Nur, 1186. hidžr. str. 115, 117, poglavlje: **“Kush thotë se unë jam arab ose turk së pari, e më pas thotë se jam musliman, ai nënçmon pejgamberinë (Ko prvo kaže da sam Arap ili Turčin, a onda kaže da sam musliman, ponizio je poslanstvo)”**.

božanska svojstva Boga Svemogućeg, Koji stvara stvorenja, a potom se brine o njihovoj opskrbi i kretanju. Upravo ovo je smisao postojanja Allaha Gospodara ljudi, koji uređuje ljudsko djelovanje i poboljšava njihovo stanje. Kada je Allah Svemogući stvorio stvorenja, nije ih prepustio njihovoj sudbini ili na milost i nemilost prirode i njenih zakona. U ovom kontekstu, u Kur'anu časnom stoji:

﴿ الَّذِي أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ وَبَدَأَ خَلْقَ الْإِنْسَانِ مِنْ طِينٍ ﴾ [السجدة: 7]

“Koji sve savršeno stvara, koji je prvog čovjeka stvorio od ilovače.”⁴⁹⁰

﴿ وَالَّذِي قَدَّرَ فَهَدَىٰ ﴾ [الأعلى: 3]

“I Koji sve s mjerom određuje i nadahnjuje”.⁴⁹¹

U dijalogu između Muse, a.s., i Faraona navodi se:

﴿ قَالَ رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَىٰ كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدَىٰ قَالَ فَمَا بَالُ الْقُرُونِ الْأُولَىٰ قَالَ عَلِمَهَا عِنْدَ رَبِّي فِي كِتَابٍ لَا يَضِلُّ رَبِّي وَلَا يَنسَى الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ مَهْدًا وَوَسَّلَكَ لَكُمُ فِيهَا سُبُلًا وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِّنْ نَّبَاتٍ شَتَّىٰ ﴾
[طه : 51 – 53]

“(Faraon) reče: “Pa kakvo je stanje pokoljenja ranijih? (Musa) reče: “Znanje o njima je u Knjizi kod Gospodara mog. Ne griješi Gospodar moj, niti zaboravlja. Onaj koji je za vas učinio Zemlju bešikom, i utro vam po njoj puteve, i spustio s neba vodu” - pa smo izveli njome parove bilja različitog.”⁴⁹²

⁴⁹⁰ Es-Sedždžde, 7.

⁴⁹¹ El-A'la, 3.

⁴⁹² Ta-ha, 51-53.

O raspodeli opskrbe Kur'anu časni navodi:

﴿ وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللَّهِ رِزْقُهَا وَيَعْلَمُ مُسْتَقَرَّهَا وَمُسْتَوْدَعَهَا كُلِّ فِي
كِتَابٍ مُبِينٍ ﴾ [هود : 6]

“Na Zemlji nema nijednog živog bića, a da ga Allah ne hrani. On zna gdje će koje boraviti i gdje će sahranjeno biti. Sve to ima u jasnoj Knjizi.”⁴⁹³

Kako se onda može vrijednovati doktrina i kako hodža Hasan Tahsin Efendiu može tvrditi da je Bog Stvoritelj stvorenja, a potom prekida svaku Svoju intervenciju, te da se stvorenja kreću prema posebnim biološkim i fiziološkim zakonima prirode, kada Svemogući Bog u Kur'anu časnom govori:

﴿ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَأْتِينَا السَّاعَةُ قُلْ بَلَىٰ وَرَبِّي لَتَأْتِيَنَّكُمْ عِلْمِ الْغَيْبِ لَا يَعْزُبُ
عَنهُ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ فِي السَّمَوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ وَلَا أَصْغَرُ مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْبَرُ إِلَّا فِي
كِتَابٍ مُبِينٍ ﴾ [السبا : 3]

“Njemu ne može ništa, ni trunčica jedna ni na nebesima ni na Zemlji, izmaći, i ne postoji ništa, ni manje ni veće od toga, što nije u jasnoj Knjizi.”⁴⁹⁴ Allah zna sve i o svemu, pa makar bilo sićušno koliko atom!

Kako se može prihvatiti tvrdnja da priroda ima svoje specifične zakone razvoja i kretanja izvan Božjeg Znanja, Moći i Volje? U tom kontekstu, Svemogući Bog kaže u Kur'anu časnom:

⁴⁹³ Hud, 6.

⁴⁹⁴ Saba, 3.

﴿ وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يُعَلِّمُهَا إِلَّا هُوَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَمَا تَسْقُطُ مِنَ
وَرَقَةٍ إِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٌ فِي ظِلْمَةٍ الْأَرْضِ وَلَا رَطْبٌ وَلَا يَابِسٌ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ ﴾

[الأنعام : 59]

“U Njega su ključevi svih tajni, samo ih On zna, i On jedini zna šta je na kopnu i šta je u moru, i nijedan list ne opadne, a da On za nj ne zna; i nema zrna u tminama Zemlje niti ičega svježeg niti ičega suhog, ničega što nije u jasnoj Knjizi.”⁴⁹⁵

Ko kišom oživljava zemlju ili mrtvu prirodu? Da li nastaje sam od sebe? Da li donosi plodove sama po sebi bez ikakvog drugog faktora, mislim bez Sile Svemogućeg Boga?! Ako misle da je tako, onda se mi s njima slažemo, ako govore da nije tako, onda mi s njima nemamo ništa I suprostavljat cemo im se do Kijametskog dana, radimo nezavisno i daleko smo od njihovih stavova, i čisti smo po ovim pitanjima u uporedbu s njima, jer oni negiraju veliki broj kur’anskih ajeta koji potvrđuju suprotno od onoga što govore i vjeruju. U ovom kontekstu u suri Fussilet, Svemogući Bog nam govori:

﴿ وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ تَرَى الْأَرْضَ خُشْعَةً فَإِذَا أَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ إِنَّ
الَّذِينَ أَحْيَاهَا لَمُحْيٍ الْمَوْتَىٰ إِنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴾

[فصلت : 39]

“Jedno od znamenja Njegovih je i to što ti vidiš suhu zemlju, a kad na nju spustimo kišu, ona se pokrene i uzbuja. Onaj ko njoj daje život oživiće, sigurno, i umrle, jer je On kadar sve.”⁴⁹⁶

⁴⁹⁵ El-En’am, 59.

⁴⁹⁶ Fussilet, 39.

﴿ ... وَتَرَى الْأَرْضَ هَامِدَةً فَاذَا أَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ وَأَنْبَتَتْ مِنْ كُلِّ
رَوْحٍ بَهِيحٍ ﴾ [الحج: 5]

"... i ti vidiš zemlju kako je zamrla, ali kad na nju kišu spustimo, ona ustrepće i uzbuja, i iz nje iznikne svakovrsno bilje prekrasno."⁴⁹⁷

﴿ وَفِي الْأَرْضِ قِطْعٌ مُتَجَوِّرَةٌ وَجَنَّتْ مِنْ أَعْنَبٍ وَزَّرَعٍ وَنَخِيلٍ صِنَوَانٍ وَغَيْرِ صِنَوَانٍ
يُسْقَى بِمَاءٍ وَحِدٍ وَنُقْضِلُ بَعْضُهَا عَلَى بَعْضٍ فِي الْأَكْلِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ
يَعْقِلُونَ ﴾ [الرعد: 4]

"Na Zemlji ima predjela koji jedni s drugima graniče i bašča ima lozom zasađenih, i njîvā, i palmi sa više izdanaka i samo s jednim; iako upijaju jednu te istu vodu, plod nekih činimo ukusnijim od drugih. To su doista dokazi ljudima koji pameti imaju."⁴⁹⁸

Istina je da oni koji prihvataju teoriju, tj. teoriju da mrtva priroda brine o sama o sebi i svom sistemu, to su ljudi koji ne razumiju, jer kad bi malo bolje razmislili vidjeli bi naivnost ideje koju podržavaju. U nastavku rada nemamo puno prostora navesti još dodatnih kur'anskih ajeta koji odbacuju i poništavaju takve filozofske i materijalističke ideje i shvatanja, koje su daleko od stvarnosti i istine. Cilj je bio upoznati glavnog pobornika i pionira ove devijantne doktrine među Albancima, a dovoljno je razumjeti samo neke karakteristike ove devijantne doktrine. Nema sumnje da je ovo ne prihvatljiva doktrina i ne dostojna u razumjevanju Kur'ana časnog.

U ovoj studiji stekli smo povijesna saznanja o ovom pravcu i ovoj doktrini u savremenom dobu, a nema sumnje da postoje i drugi članci i radovi drugih albanskih istraživača koji

⁴⁹⁷ El-Hadždž, 5.

⁴⁹⁸ Er-Ra'd, 4.

su se bavili ovom studijskom problematikom i koji su pravičniji i bliži objektivnoj istini, i ne karakteriše ih devijacija i ateizam. Iako su živeli u vremenu hodže Hasan Tahsin Efendiu, bili su veoma različiti od njega, jer je hodža bio pod uticajem zapadno-francuske filozofije, dok su drugi ostali vjerni zdravim principima svoje vjere i mišljenja, bez ikakvog stranog uticaja, kao npr. poznati albanski istraživač i orijentalista, Haki Šarofi, koji je živio početkom 20. stoljeća. O ovome uvaženi orijentalista ističe: "Istraživanje prirodnih nauka nije zabranjeno u Kur'anu, čak naprotiv, potrebno je, jer time bolje upozna Svemogućeg Boga, dok upoznavanje Boga putem prirode i Njegovog stvaralaštva je puno vrednije nego li putem imitacije ili slijepog sljeđenja ".⁴⁹⁹

Haki Šarofi

Poznati albanski filozof i orijentalista,⁵⁰⁰ Ferit Vokopola, također je govorio o reformističkim idejama i emancipaciji

⁴⁹⁹ Pogledajte zbornik radova sa Međunarodne konferencije koja je organizovana u Albaniji povodom komemoracije poznatog profesora Hakija Šarofija: Haki Šarofi i njegova djela: Radovi, originalni spisi i prijevodi u izdanju A.I.I.T.C., Tirana 2000., str.40.

⁵⁰⁰ **NAPOMENA:** Kada koristimo termin "**orientalizam**" ili "**albanski orijentalizam**", nemamo za cilj zapadnjački orijentalizam. Orientalizam u moderno doba za Albance znači onaj ko uči i zna tri orijentalna jezika: arapski, turski i perzijski. Ovaj termin se odnosi i na one koji prevode i pišu o arapskom, perzijskom i turskom književnom naslijeđu, i ni na koji način

žene, ali nije pripadao devijantnoj doktrini, niti je bio impresioniran zapadno-francuskom civilizacijom, kao što se desilo hodži Hasan Tahsin Efendiu, i u tom kontekstu ističe: *"Moj vjera je izvor i promicatelj civilizacije, kapitala i njenih plodova, učiteljica je čovječanstva, vođa napretka i prosperiteta, oslonac, ohrabrivatelj i nalogodavac traženja i težnji znanja i nauke, ona je temelj morala i obrazovanja, dok sa druge strane ona je razarač neznanja i tame! ... Mi težimo ka poboljšanju i životu na ovome svijetu i nastojanju poboljšanja djela kako bi smo stekli sreću Ahireta."*⁵⁰¹

Ferit Vokopola

Također od ciljeva ove studije je argumentovano prikazati i druge orijentalističko-naučno orijentisane ličnosti u savremenom dobu i koji su kao i hodža Hasan Tahsin Efendiu bili pod uticajem i iskušenju vremena i modernih izazova, ali nisu prihvatili devijantnu zapadnjačku filozofsku doktrinu koju je prihvatio hodža Hasan Tahsin Efendiu. Takvi objektivni mislioci živeli su prema principima čistih šerijatskih islamskih nauka, dok je Hasan Tahsin Efendiu, nažalost, živio u slomljenom, labilnom i devijantnom naučnom okruženju.

ne podrazumijeva loš koncept orijentalizma, koncept koji zapadnjaci, proučavaju arapski ili perzijski, s ciljem da bi odstupili ili iskrivili tekstove Kura 'an časnog i Sunneta. Dakle, albanski orijentalizam ima čisto i svetlo značenje uprkos zapadnom orijentalizmu.

⁵⁰¹ **"Haki Sharofi i njegova djela"**; str.58-59.

DRUGO POGLAVLJE

EKSPERIMENTALNA NAUČNA DOKTRINA ILUSTROVANA MEDICINSKIM ISTRAŽIVANJIMA PRIM. RHM. DR. SCI. MED. ALI FAHRI ILJAZI

Rhm. Prim. Dr. Sci. Med.
ALI FAHRI ILJAZI

POVIJEST PRAVCA

U ovom poglavlju dizertacije, željeli bismo vas upoznati sa još jednom naučnom metodom, pored prve filozofske metode, koja je bila rasprostanjena u radovima i istraživanjima albanskih učenjaka i istraživača kroz istraživanja Kur'ana časnog. Ovaj naučni metod ili ovaj eksperimentalni naučni pravac, bliži je istini nego prvi filozofski metod. Ovaj pravac je dostigao vrhunac u posljednjem periodu, jer do prije samo par

godina, niko nije pisao o ovoj nauci, sve dok se nije pojavio na pozornici poznati profesor i kardiolog specijalista i internista sa Kosova, Prim. dr. Sci Ali Fahri Iljazi (Allah mu se smilovao.)

Dr. Ali Iljazi pisao je veoma kvalitetne članke i knjige u ovoj oblasti. On je nažalost 6. Jula 2022. preselio Allahovom voljom na bolji svijet. Dr. Ilijazi je bio veoma cijenjen i poštovan i posjedovao je veliku naučnu slavu na Kosovu i svim albanskim teritorijama. Jedna od najpoznatijih i čuvenih njegovih knjiga je: "Kur'an i savremena nauka".⁵⁰²

Možemo slobodno reći da ova knjiga pripada korpusu tefsirskih knjiga i da u sebi sadrži sažeti tefsir ajeta koji se bave pitanjima stvaranja čovjeka, u svakom slučaju i drugim prirodnim pojavama, a upravo povod koji me je naveo da proučavam i analiziram ovu knjigu je skrivena mudrost ove knjige. Ako Bog da, analizirat ćemo neke dijelove iz ove knjige, kako bi smo upoznali autorovu metodu prilikom komentarisanja nekih kur'anskih ajeta koji se odnose na neke savremene naučne teme. Ova knjiga nadopunjuje njegovu prvu knjigu pod naslovom: "*Naučni aspekti u Kur'anu*" a tiku se naučnih fenomena Kur'ana časnog.

⁵⁰² Džakovica, Kosovo, 2000.

I: ŽIVOT, OBRAZOVANJE I RAD

RHM. PROF. DR. ALI FAHRI ILJAZIJA

Prof. dr. Ali Fahri Iljazi rođen je u Džakovici, Republici-Kosovo 11.06.1949. godine. Potiče iz intelektualne i vjerske porodice. Iz ove porodice proizašlo je više od dvadeset pozivatelja/daija, sedam učenjaka i poznatih učitelja i posljednji od njih je bio upravo hodžin otac, hafiz i poznati muderris Fahri Iljaz Efendija (Allah mu se smilovao).

Prof. dr. Ali Fahri Iljazi, osnovnu i srednju školu završio sa odličnim uspjehom u rodnom mjestu, zatim je nastavio fakultetske studije na Medicinskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu i diplomirao sa visokim uspjehom. Dobitnik je brojnih priznanja, zlatnih medalja i novčanih nagrada. Potom je nastavio specijalističke studije na istom Univerzitetu i završio ih sa odličnim uspjehom 1979. godine. Nakon toga je magistrirao i doktorirao u Novom Sadu, tokom bivše Jugoslaviji u periodu 1981-1988. godine, gdje također uspješno završava svoje studije iz oblasti unutrašnjih bolesti, tj. pneumologije. Godine 1987. dobio je visoko ljekarsko zvanje "*primarijus*" od Ministarstva kulture i obrazovanja Republike Kosova. Objavio desetine-stotine članaka i naučnih istraživanja,⁵⁰³ u raznim medicinskim časopisima i također prezentovao na mnogobroje međunarodne konferencije koje su organizovane u mnogim gradovima bivše Jugoslavije. Ima i poznatu knjigu o plućnim bolestima, a pored ove knjige bavio se i naučnim tumačenjem Kur'ana, te je iz ove oblasti objavio više od sedamdeset članaka i naučnih radova u islamskim

⁵⁰³ Vidi Islamski filozofski i kulturni časopis pod naslovom: "**Inspiracija**"; brojevi. 1-10. Ovaj časopis, koji sadrži radove i razne naučne članke o kur'anskim čudotvorstima, izdavao je sam dr. Ali Iljazi u svom rodnom gradu - Đakovici.

časopisima na Kosovu i u Sjevernoj Makedoniji. Među mnogobrojnim radovima možemo izdvojiti sljedeće:

1. Post sa medicinske tačke gledišta;
2. Naučni aspekti u Kur'anu;
3. Kur'an i savremena nauka;
4. Čudo i komentar Kur'ana u svjetlu naučnog saznanja.⁵⁰⁴

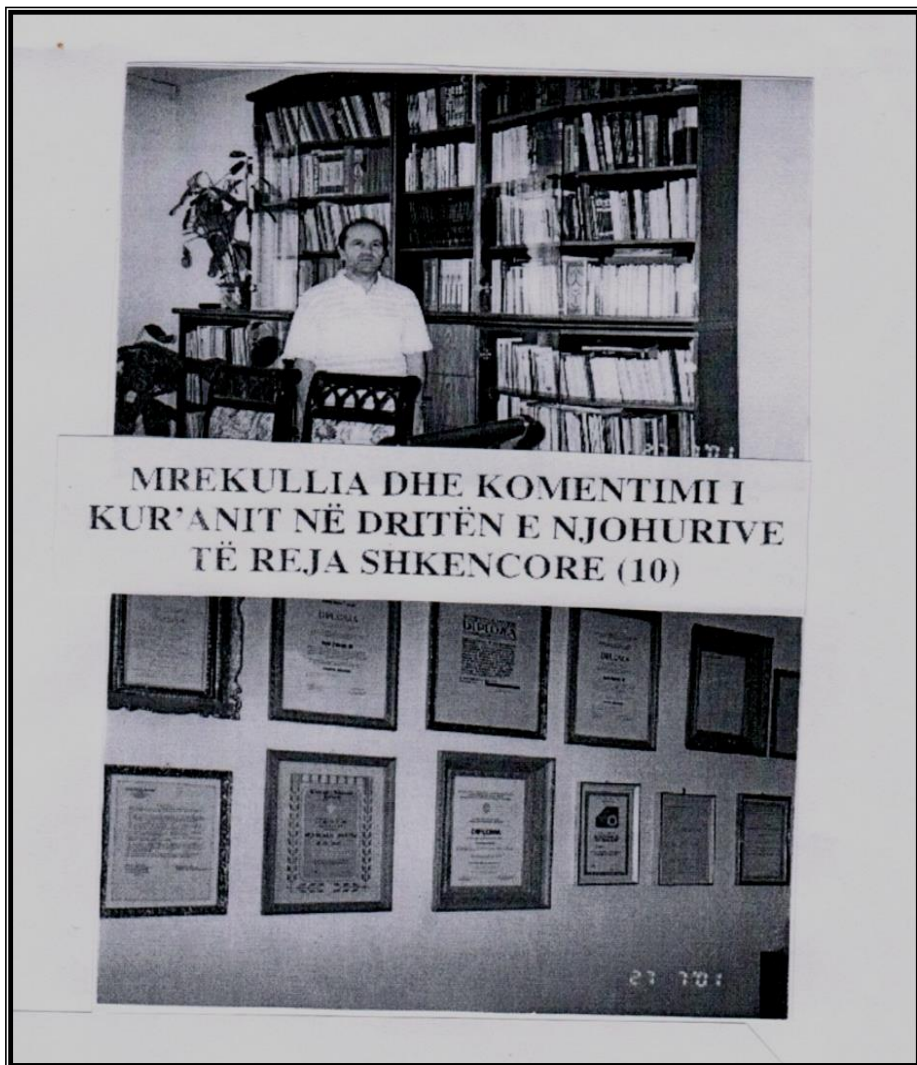
U istraživanju ove tematike najviše smo se oslonili na njegovu napisanu knjigu od čudotvorstvima Kur ana i na nekoliko naučnih i vjerskih predavanja koje je održao na raznim manifestacijama, posebno predavanjima tokom mjeseca Ramazana. Svojevremeno je uvaženi doktor i specijalista dobrovoljno obavljao ulogu hatiba u centralnoj džamiji u Džakovici na Kosovu i istovremeno bio doktor specijalista u Državnoj Bolnici a također posjedovao je i svoju privatnu ordinaciju. Njegova atraktivna metoda utjecala je na mnoge mlade muslimane i intelektualce iz različitih oblasti da se zauzimaju njegovim radom i okupe oko njega.

Što se tiče njegovih naučnih sposobnosti u tumačenju Kur'ana časnog, prof. dr. Ali Fahri Iljazi, uz puno uvažavanje i poštovanje, na osnovu onoga što sam zapazio tokom mojih susreta i razgovora s njim, kao i na osnovu njegove specijalizacije iz kardio i unutrašnjih bolesti, mogu potvrditi da njegovo medicinsko znanje samo dopunjuje njegovo šerijatsko znanje posebno u tefsiru Kur'ana časnog, znanje koje potiče iz njegovog snažnog uvjerenja da mora služiti Knjizi Svemogućeg Boga.

⁵⁰⁴ Prof. dr. Ali Iljazi sam je napisao biografiju u svojoj kući u gradu Đakovici, kada sam ga posjetio i razgovarao o naučnim pitanjima 27.07.2001. Tokom te posjete dao mi puno materijala i novih naučnih izvora koja su se odnosila na moju disertaciju o naučnim komentarima Kur'ana časnog.

Možda je ovaj njegov doprinos rezultat istinskog islamskog obrazovanja koje je stekao i nasljedio od svog oca, hodže i alima Fahri Iljaz Efendije. Spoznajom njegove biografije možemo slobodno reći da prof.dr. Ali Fahri Iljazi nije učio u vjerskim školama, fakultetima i univerzitetima da bi stekao znanja iz šerijatskih nauka i arapskog jezika, a također i spoznati metode klasičnih i savremenih mufessira (komentatora). Naravno bez imalo sumnje trebao je dublje spoznati arapski jezik, odnosno gramatiku, stilistiku, prozodiju, potom; hadis, terminologiju hadisa, kur'anske nauke, principe fikha, iako sam mojim očima vidio, da je posjedovao veliki broj vjerskih knjiga i razne tefsire, potom knjige sufizma i morala, koji su bile njegovo i vlasništvo njegovog oca, alima Fahri Iljaz efendije.

Njegova zainteresovanost o tefsiru Kur'ana časnog, nastala je kao rezultat brojnih čitanja i izučavanja različitih članaka savremenih zapadnih i arapskih muslimanskih učenjaka i istraživača, bilo da su to originalne publikacije ili prijevodi o naučnom tefsiru Kur'ana časnog. Osim toga, posjedovao je osnovno znanje arapskog jezika i šerijatskih nauka. Dakle, očigledno su to bile neke osnove i naučna polazišta iz kojih je prof.dr. Ali Fahri Iljazi počeo da komentariše ajete iz Božije Knjige na savremenim i modernim naučnim osnovama.

(U vizitet kod Dr. Ali Iljazija u Đakovici 2000. god.)

II: PRINCIPI NAUČNOG TEFSIRA PROF. DR. ALI FAHRI ILJAZIJA SA PRIMJERIMA IZ TEFSIRA I NJEGOV KOMENTAR KUR'ANSKIH AJETA

U uvodu njegove knjige: "Kur'an i savremena nauka", istaknuta su bitna pitanja koja autor istražuje i određeni principi na osnovu kojih slijede naknadni rezultati. Duh takvog uvoda odnosi se na argumentaciju postojanja i autentičnosti savremene naučne metode kao nove doktrine za razumijevanje kur'anskih ajeta koji imaju naučno značenje.

Autor u svome uvodu citira kur'anski ajet:

﴿ سَنُرِيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْآفَاقِ وَفِي أَنفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ ۗ أَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴾ [فصلت: 53]

"Mi ćemo im pružati dokaze Naše u prostranstvima svemirskim, a i u njima samim, dok im ne bude sasvim jasno da je Kur'an istina. A zar nije dovoljno to što je Gospodar tvoj o svemu obaviješten?"⁵⁰⁵

Nakon citiranog ajeta, autor potencira još par drugih stvari, koje se ćemo navesti u sljedećim tačkama, kako bi smo razumjeli njegovu metodu. Autor ističe: "Onaj ko studira Kur'an časni iskreno i ozbiljno, oslobođen prethodnih mračnih ideoloških shvatanja, otkriće veliko bogatstvo i shvatiti duhovnu, kulturnu i civilizacijsku istinu, koju Islam pruža. Prije svega, potvrđujem vam da Kur'ani časni nije naučna knjiga koja istražuje sitnice i suptilnosti nauke. Ovo je Knjiga Svemogućeg Boga, Stvoritelja bića i sasvim je prirodno da ova Knjiga istražuje pitanja stvaranja i preciznog sistema

⁵⁰⁵ Fussilet, 53.

u ovom ogromnom univerzumu, ovu čudnu koherentnost na kopnu, morima, okeanima i u samom biću čovjeka. U ovom kontekstu, Svemogući Bog kaže:

﴿ إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمُوتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَآيَاتٍ لِأُولِي الْأَلْبَابِ ﴾

[آل عمران : 190]

"U stvaranju nebesa i Zemlje i u izmjeni noći i dana su, zaista, znamenja⁵⁰⁶ za razumom obdarene." ⁵⁰⁷

Zatim nastavlja i govori o nekim važnim pitanjima o kojima plemeniti Kur'an govori ukratko ili opširno, objavljeno prije četrnaest stoljeća. Kur'an govori o stvaranju Univerzuma iz vremena kada je bio poput vatrene lopte, o zvijezdama, kometama, solarnim sistemima, Zemlji, Mjesecu, fazama stvaranja čovjeka, vrstama životinja, rotaciji zemlje oko sebe i oko Sunca, principima ljudskog i društvenog morala itd. ⁵⁰⁸

Autor brani stav onih koji tvrde da plemeniti Kur'an nije objavljen kao kosmološka, geografska, hemijska, medicinska knjiga, i sl., već je objavljen kao Knjiga vjere u Boga Svemogućeg i kao Knjiga upute za sve ljude. U trenutku kada obrazlaže i brani ovaj fundamentalni aspekt, brani i mišljenje onih koji su govorili da postoje mnoga naučna pitanja i čuda o kojima je Kur'an govorio davno, kada savremena nauka nije imala priliku i nije mogla razumjeti takve pojave.⁵⁰⁹ O preciznosti definicije nauke, teorije i hipoteze, ističe: "Nauka je stvar koja se može provjeriti, polazi od teorije ili hipoteze koja se argumentira činjenicama i potvrđuje ili opovrgava eksperimentom.

⁵⁰⁶ Ali Imran, 190.

⁵⁰⁷ Dr. Ali Iljazi, "Kur'ani dhe shkencë bashkëkohore (Kur'an i savremena nauka)"; str.7.

⁵⁰⁸ Isto, str. 8.

⁵⁰⁹ Isto, str. 8.

Mnogo puta su prethodne hipoteze poništene i ništa se ne može potvrditi eksperimentalnim metodama".⁵¹⁰

O kompatibilnosti Kur'ana i nauke ističe se da zajedno hodaju istim putem i u zajedničkom pravcu, kao dva blizanca. Danas je nauka postala najbolji pomagač u razumijevanju kur'anskog teksta i sve dok je Bog Stvoritelj svih nauka i znanja, tako će i Njegova Knjiga moći odgovoriti na sve izazove u svakom trenutku. To je Knjiga vječnog čuda na ovome svijetu, Knjiga koja izaziva sve ljude i podučava ih da je islam bliski i iskreni pratilac nauke i znanja.

O ovome Uzvišeni Allah govori:

﴿ شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولُو الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴾ [آل عمران : 18]

*"Allah svjedoči da nema drugog boga osim Njega – a i meleki i učeni – i da On postupa pravedno. – Nema boga osim Njega, Silnog i Mudrog!"*⁵¹¹ Dok u jednom drugom kur'anskom ajetu navodi se:

﴿ يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ ﴾ [البقرة: 269]

*"On daruje znanje onome kome On hoće, a onaj kome je znanje darovano – darovan je blagom neizmjernim,⁵¹² a shvatiti mogu samo oni koji su razumom obdareni."*⁵¹³

⁵¹⁰ Isto, str. 8.

⁵¹¹ Ali Imran, 18.

⁵¹² El Bekare, 269.

⁵¹³ Isto, str. 9.

Autor je potpuno svjestan poteškoća sa kojima će se suočiti tokom tefsira (komentara) Kur'ana plemenitog. On navodi da naučni komentar Kur'ana nije laka stvar, te da mufessir mora imati dovoljno znanja da primijeni ovu umjetnost, a ove rečenice potvrđuje izjavom poznatog francuskog istraživača i učenjaka dr. Maurice Bucaille: *"Svako ko želi istinski razumijeti Kur'an mora posjedovati enciklopedijsko znanje."*⁵¹⁴

Ovo je kratak uvod od strane autora, prije nego što pređemo na povijesne prilike ove umjetnosti i period njenog razvoja od vremena Poslanika, a.s. (Neka je Allahov mir i spas na njega!), pa sve do danas. On navodi da je Poslanik, a.s., preselio, potom su tefsir Kur'ana nastavili Hulefai-Rašidin, Abdullah ibn Mes'ud, Ubej ibn Ka'b, Zejd ibn Sabit, Ibn Abas i dr. Nakon što su protekle tri idealne decenije, nauka tefsira se razvila i prešla u druge periode, kao npr. tradicionalni, racionalni, potom period naučnog izučavanja itd. U vrijeme naučnog napretka, u Abbasijском periodu u Tefsiru Kur'ana časnog pojavile su se nove poznate ličnosti. U tom vremenskom periodu pojavile se i druge naučne ličnosti u mnogim religijskim i filozofskim oblastima, kao npr. Imam Gazalija, šejh Ebu El-Fadli el Mersi a kasnije i Imam El-Hafiz Dželaluddin Es-Sujuti. Kasnije u moderno doba primjećujemo i druge naučne ličnosti u tefsiru, kao što su bili npr. Džeuhari Tantavi i šejh Muhamed Abduhu, dok su se kao istraživači istakli Nedim El-Džisir, Mustafa Mahmud, Maurice Bucaille i dr.⁵¹⁵ A potom, autor nastavlja da definiše naučnu interpretaciju tefsira i u tom kontekstu ističe: *"To znači da osoba koristi savremenu naučnu terminologiju prilikom tumačenja Kur'ana"*.⁵¹⁶

⁵¹⁴ Isto, str. 10.

⁵¹⁵ Isto, str. 12.

⁵¹⁶ Ova definicija naučnog tefsira nije prihvaćena i to ćemo kasnije pojasniti.

Ovaj pokret u tefsiru postojao je u prošlosti u radovima učenjaka koji su bili upoznati sa klauzulom: *"Izreke o sadržaju svih nauka u Kur'anu"*, bilo to nauke njihovog vremena ili nauke koje će se otkriti kasnije, a vođa ovog pokreta, bez imalo sumnje bio je Imam Gazali, koji u njegovoj enciklopediskoj knjizi: *"Ihjaw Ulumiddin"*, prenosi izreku Ibn Mes'uda, r.a.: *"Ko želi znanje prvih generacija, neka pogleda nauke Kur'ana časnog."*⁵¹⁷

Pored ovog, autor nastavlja da govori o Imam Gazaliju i njegovom doprinosu o ovoj nauci rekavši: "Sve nauke su dobijene iz određenog mora, more znanja Svemogućeg Boga. Ovo more je Božije djelo i nema obale, i kada bi postojalo pero, a more bilo njegovo mastilo u pisanju Božije riječi, sva mora bi presušila prije nego što bi Allahov govor bio završen. Od Božijih djela i odredbi je bolest i ozdravljenje i u ovom pogledu, kada govori o Ibrahimu, a.s., Svemoguci Bog kaže:

﴿ وَإِذَا مَرِضْتُ فَهُوَ يَشْفِينِ ﴾ [الشعراء: 80]

*"I koji me, kad se razbolim, liječi "*⁵¹⁸

Ovo *"Božije more"*, shvata samo onaj ko dobro poznaje medicinu, jer medicina općenito poznaje bolesti, poznaje znakove i simptome bolesti, način izlječenja i posljedice.⁵¹⁹ Potom autor nastavlja o Imamu Gazali, govoreći: *"Među djelima i tvorevinama Božijm je određivanje položaja Sunca i Mjeseca, a tako nešto ne može znati niko osim onoga koji poznaje ovu nauku koja je danas zasebna nauka, kao npr. astronomija i astrologija. Čovjek ne može razumjeti kur'anski ajet"*:

⁵¹⁷ Isto, str. 12.

⁵¹⁸ Eš Šu'ara, 80.

⁵¹⁹ Isto, str. 11-12, čak ni autor ne ističe mjesto odakle je dobio citat iz knjige *"Ihjaw ulumid-din"* ni poglavlje ni stranicu, a ovo je očito veliki metodološki propust.

﴿يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ مَا غَرَّبَكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ الَّذِي خَلَقَكَ فَسَوَّاكَ فَعَدَلَكَ ۖ فِي أَيِّ صُورَةٍ مَّا شَاءَ رَكَّبَكَ﴾ [الإنفطار : 6-8]

"O čovječe, zašto da te obmanjuje to što je Gospodar tvoj plemenit, koji te je stvorio – pa učinio da si skladan i da si uspravan – i kakav je htio lik ti dao?"⁵²⁰ Jedino ako poznajete morfologiju, anatomiju i histologiju organa. Pitanje naučnog tefsira ili sadržaja Kur'ana, nauke prvih generacija, također je bila preokupacija imama Sujuta, koji misli isto što i Imam Gazali. Imam Sujuti počinje svoj govor u "Al-Itkanu", kur'anskim ajetom:

﴿مَا فَرَطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يُحْشَرُونَ﴾ [الأنعام:38]

"U Knjizi Mi nismo ništa izostavili – i sakupiće se poslije pred Gospodarom svojim"⁵²¹, i kur'anskim ajetom:

﴿وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تَبْيِينًا لِّكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرَىٰ لِلْمُسْلِمِينَ﴾

"Mi tebi objavljujemo Knjigu kao objašnjenje za sve i kao uputu i milost i radosnu vijest za one koji jedino u Njega vjeruju."⁵²²

I hadisima Poslanika, a.s. (Neka je Allahov mir i spas na njega!), kao npr. hadis koji je prenio Imam Tirmizi i drugi, da je Poslanik, a.s. (Neka je Allahov mir i spas na njega!) rekao: "Fitna će se desiti", i kada su ga upitali: "Šta je izlaz?, O Allahov Poslaniče?" Poslanik, a.s. (Neka je Allahov mir i spas na njega), odgovorio im: "Božja Knjiga, u njoj ima informacija/znanja o prošlosti, za vas i one poslije vas."⁵²³

⁵²⁰ El-Infitar, 6-8.

⁵²¹ El-En'am, 38.

⁵²² En-Nahl, 89.

⁵²³ Nisam našao ovaj hadis sa ovim izrazom kod Imama Tirmizija. U Tirmizijevoj verziji u njegovom "Sunenu". br. 2195 navodi se "Poglavlje o

U drugom hadisu, Poslanik, a.s. (Neka je Allahov mir i spas na njega!) je rekao: "Da Bog nešto ne zna, ne bi znao ni za grinje, skakavce i komarce."⁵²⁴ Prof. dr. Ali Iljazi navodi riječi Imama Sujutija i Imama Gazalija kako bi ojačao svoj metod i stav prema ovim pitanjima. Među kasnijim učenjacima koji potvrđuju postojanje naučne doktrine u tefsiru je također i šejh Muhamed Abduhu, koji kaže da se struja, telefon i električni voz podrazumijevaju kur'anskim ajetom:

﴿ أَوْ كَصَيَّبٍ مِّنَ السَّمَاءِ فِيهِ ظُلُمٌ وَّرَعْدٌ وَبَرْقٌ يَجْعَلُونَ أَصْبِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ مِّنَ
الصَّوْعِقِ حَذَرَ الْمَوْتِ وَاللَّهُ مُحِيطٌ بِالْكَافِرِينَ ﴾ [البقرة: 19]

"Ili, oni su nalik na one, koji za vrijeme silnog pljuska s neba, u punom mraku, usred grmljavine i munja,⁵²⁵ stavljaju zbog gromova prste u uši svoje bojeći se smrti – a nevjernici ne mogu umaći Allahu."⁵²⁶

Potom nastavlja i navodi riječi dr. Mustafa Mahmuda po ovom pitanju: "U Kur'anu časnom veliki broj ajeta dokazuje da je islam vjera nauke, civilizacije i napretka. Nova naučna otkrića nam mnogo pomažu u komentaranju ovih ajeta. Ajeti koji govore o astronomiji i svemiru, komentarišu se na osnovu novih otkrića. Kur'an nije samo Knjiga Šerijata i Vjerovanja, niti su tu uključeni samo stilski, retorički i gramatički aspekti. Kur'an časni je velika naučna enciklopedija, koja sažima principe morala, politike, psihologije, sociologije, povijesti, medicine, filozofije, biologije, itd.

tome šta će se desiti sa fitnom poput tamne noći". Vidi: "Muhamed ibn Isa Ebu Isa Et-Tirmidhi Es-Sulmij"; Recenzent: Ahmed Muhamed Shahin i dr. Bejrut, Daru ihjait-turathil-arab, četvrto poglavlje, str. 487.

⁵²⁴ Isto, str. 13; Također pogledajte: "El-Ithun fi ulumil-Kur'an"; treće poglavlje, str.136.

⁵²⁵ El Bekare, 19.

⁵²⁶ Isto, str. 14.

Suprotstavljali su se i napadali me kada sam pokušavao da komentarišem kur'anske ajete na osnovu razuma i naučnog intelekta, i tražili su od mene diplomu sa Al-Azhara, kao da im je Kur'an objavljen da samo oni komentarišu, jer kada drugi to rade onda: "nemaju vještine za tako nešto."⁵²⁷

Smatram da navodi dr. Mustafa Mahmudit ne trebaju biti prihvatljivi u cijelini, jer oni koji su tražili od njega Al-Azharsku diplomu, imali su za cilj da je mufessir Kur'ana učio od velikih uvaženih učenjaka na Al-Azharu. Poenta je u tome da temeljito poznavanje Šerijata pomaže mufessiru da bolje razumije Knjigu Svemogućeg Boga, dok nije u pitanju diploma ili imamksa čalma.⁵²⁸ Čalma/kapa ne pomaže u komentaru Božije Knjige na niti jedan način, to je samo priznata i poznata islamska uniforma, dok diploma dokazuje da čovjek učio od učenjaka i da je imao koristi od njih. Cilj im je bio dokazati da prava nauka omogućava istraživanje Božije Knjige.

Nakon ovako bitnog uvoda, autor objašnjava čitaocima činjenicu da postoje i drugi naučni aspekti koji su dio proučavanja Kur'ana, kao što su retorički, stilski, konceptualni, kreativni, formalni, aspekti mudžiza, šerijatski, narativni, psihološki, strukturalni, konsenzusni, metodološki, muzički, melodijski, estetski i umjetnički aspekti.⁵²⁹ Naučni aspekt je također dio takvih aspekata, a upravo taj aspekt proučavanja Kur'ana više zanima autora knjige. Autor objektivno govori i o drugim aspektima, a ne samo o ovom aspektu proučavanja

⁵²⁷ Isto, str. 14, citirano od "El-Kur'anu Muheveletun li fehmin asrijjin", Mustafa Mahmud. Autor nije naveo stranicu sa koje je posudio citat i to je također neoprostiv metodološki propust, jer je na ovaj način nemoguće precizno ući u trag izvorima prenošenja citata.

⁵²⁸ Čalma znači kapa, koju nose islamski vjerski poglavari ili službenici tokom propovjeda ili vjerskih obreda. (Prevodilac)

⁵²⁹ Isto, str. 15-19.

Kur'ana časnog. Iako postoje mnogi ljudski napori u otkrivanju blaga i bisera Knjige Božije, jer Kur'an, plemeniti i časni, to je Riječ Boga Svemogućeg, Knjiga trajnog kvaliteta i autentična poruka koja je oslobođena bilo kakvog antagonizma.⁵³⁰ Imajući u vidu veliki broj istraživačkih naučnih radova koje je realizovao o Kur'anu i s obzirom na duboko i široko znanje autora, nemamo prostora u ovom istraživanju analizirati svaki njegov rad, ali Božijom voljom, pokušat ću istaknuti neka važna naučna istraživanja prof. rhm. Ali Fahri Iljazija, ilustrirajući primjerima i citatima o njegovoj metodi u komentarima i tefsiru u potvrdi eksperimentalno-naučnoj prirodi njegove studije Kur'ana časnog. Kroz ovo izlaganje prvo ću predstaviti njegov metod u tefsiru, a potom ću nastaviti sa svojim kritičkim stavovima o njegovoj metodi.

⁵³⁰ Isto, str. 20.

III: PRAKTIČNI PRIMJERI IZ TEFSIRA I KOMENTARA POJEDINIH KUR'ANSKIH AJETA

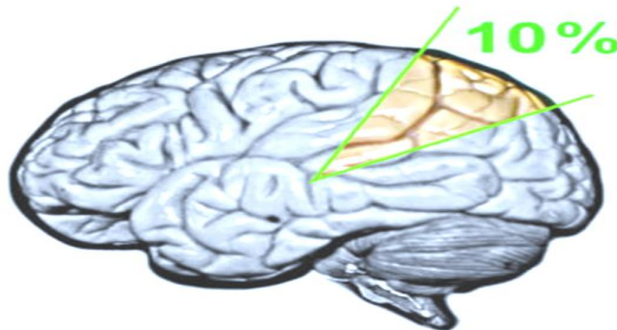
1). ILUSTRACIJA NEKIH FENOMENA KOJI PRUŽAJU ARGUMENTE O MOĆI BOGA SVEMOGUĆEG

U komentaru i tumačenju kur'anskog ajeta:

﴿وَفِي الْأَرْضِ آيَاتٍ لِلْمُؤْمِنِينَ﴾ [الذاريات: 20]

*"Na Zemlji su dokazi za one koji čvrsto vjeruju."*⁵³¹

Ističe: "Postoje mnogi ajeti u Kur'anu časnom koji dokazuju da je Islam istinita vjera i da se njegova veličina pojavljuje u mnogim naučnim otkrićima, a moderna nauka je konkretan predmet za komentarisanje takvih pitanja. U pomenutim ajetima Svemogući Bog traži od čovjeka da posmatra takve istine, da ih proučava na zemlji i u samom čovjeku. Naučno je dokazano da na zemlji postoji više od milion i po različitih vrsta životinja i više od pola miliona vrsta biljaka. Kur'an časni podstiče čovjeka da uvijek razvija i razmišlja, jer prema znanstvenim podacima čovjek koristi samo 10% potencijala uma, a da bi iskoristio ostatak uma, osoba mora da se kreće i probudi ostatak zatvorenog ili neiskorištenog uma. Ovaj zatvoreni dio razuma/uma drži 90% neiskorištene intelektualne moći".⁵³²

⁵³¹ Ez-Zarijat, 20.

⁵³² Isto, str. 24.

2). KOMENTAR O VELIČANSTVENOSTI ČOVJEKOVOG SRCA

U komentaru kur'anskog ajeta:

﴿ وَفِي أَنْفُسِكُمْ أَفَلَا تُبْصِرُونَ ﴾ [الذاريات: 21]

"... i u vama samima – zar ne vidite?"⁵³³ Ističe: "Ovaj kur'anski ajet sadrži malo riječi, ali je velikog značenja. Svemogući Bog traži od čovjeka da razmišlja o Božijim znakovima i stvorenjima. Kur'an nam prvo naređuje da proučavamo i posmatramo univerzum, a ako nismo u stanju tako nešto uraditi, onda smo obavezni da sebe posmatramo i u tome uočimo Božije znakove, činjenice i argumente Njegovog postojanja i stvaralaštva."

U nastavku ćemo iznijeti neke istine o čovjeku, kao npr. o srcu. Srce je najpreciznija stvar na svjetu, svake 23 sekunde srce ispumpa pet litara krvi dok u toku dana ispumpa 19.000 litara krvi, dok za šezdeset godina ispumpa 480.000.000 litra krvi. Ovo pumpa za ispuumpavanje je teška svega 230 gr. kod žena, dok 280 gr. kod muških osoba. Dužina krvotoka je 100 km za 23 sek. a brzina je 215 puta brža od satelita. Božansko čudo!, tj. ljudski mozak može najbolje razumjeti na sljedeći način: Crvena krona zrnca žive 42 dana, dok ona sa većim

⁵³³ Ez-Zarijat, 21.

otporom žive 127 dana, a to znači da se naša krv obnavlja svaka dva mjeseca, što također znači da se u ljudskom tijelu svakodnevno rađa i umire dvije stotine miliona krvnih zrnaca i iz tog razloga, Allah plemeniti traži od ljudi da posmatraju, razmišljaju, analiziraju veličanstvenost Njegove kreacije, ukazujući im i govoreći im: "Zar ne vidite?!!!"⁵³⁴

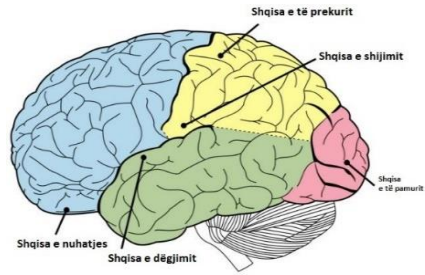
3). KOMENTAR O LJUDSKOM VELIČANSTVENOM UMU

Ljudski um je najprecizniji kompjuter (aparat) na svijetu. Ovaj aparat se sastoji sa više od sto milijardi sićušnih ćelija i može se porediti sa više od deset hiljada kompjuterskih programa u neprekidnom i trajnom radu. Površina potrebna za ovaj računar je 250.000 km², što se može uporediti sa polovinom površine Francuske.

A to nijedan drugi aparat na svijetu ne može učiniti do Sudnjeg dana i ovdje autor tvrdi da bez obzira na oblik aparata, nikada neće moći parirati ljudskom mozgu. Svaki dan nam nauka donosi nove stvari koje otkriva u samom čovjeku, kao npr. nedavno je na Univerzitetu u Mičigenu otkriveno da ljudska koža i kosa sadrže razne minerale kao što su srebro, olovo, gvožđe, aluminijum itd. Brzina vjetrova i oluja rijetko prelazi 130-140 km na sat, dok brzina zraka i kisika koji izlaze iz ljudskih grudi i pluća prelazi brzinu od 390 km na sat. Kakvo veliko čudo Veličanstvenog Stvoritelja!⁵³⁵

⁵³⁴ Isto, str. 27-28.

⁵³⁵ Isto, str. 28.

A potom nastavlja ističući: “U stvarnosti, čovjek je čudno električno biće, jer šezdeset milijardi ćelija radi u njegovom tijelu u skladu sa prirodnom strujom koju je Stvoritelj postavio. Nauka dokazuje da čovjek ima negativan elektricitet iznutra, a pozitivan izvana. Na osnovu toga, moderna nauka može obaviti razne kardiološke preglede pod nazivom EKG ili EEG kako bi otkrila električnu toplinu između mozga i srca. Gospodar u Kur’anu časnom govori:

﴿ وَفِي أَنْفُسِكُمْ أَفَلَا تُبْصِرُونَ ﴾ [الذاريات: 21]

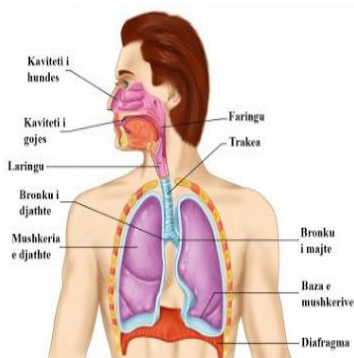
“ ... i u vama samima – zar ne vidite?”⁵³⁶

Nakon isticanja ovog ajeta, autor dalje navodi da mnogi ljudi čitaju ovaj ajet bez svijesti i bez dubokog razmišljanja o njegovom značenju. Na osnovu naše analize i proučavanja ovog ajeta, primjećujemo da postoji mnogo ajeta koji govore o nama samima. Možda neko može reći da sam ja sam odlučio ili "radim kako ja hoću – kako mi je volja" - ali to ne važi i nije tačno, jer je ljudsko tijelo vlasništvo Svemogućeg Boga. Možete li samo na trenutak zaustaviti otkucaje srca?! (Ako prestane, možete li ga ponovo pokrenuti? Kako se usuđujete reći da sami odlučujete o sebi?! Zar ne vidite da srce ne prestaje da vam kuca ni kad spavate?

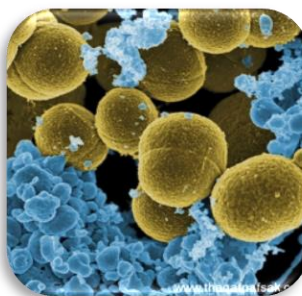
⁵³⁶ Ez-Zarijjat, 21.

4). KOMENTAR O VELIKOM DISAJNOM APARATU I BIJELIM KRVNIM ZRNCIMA

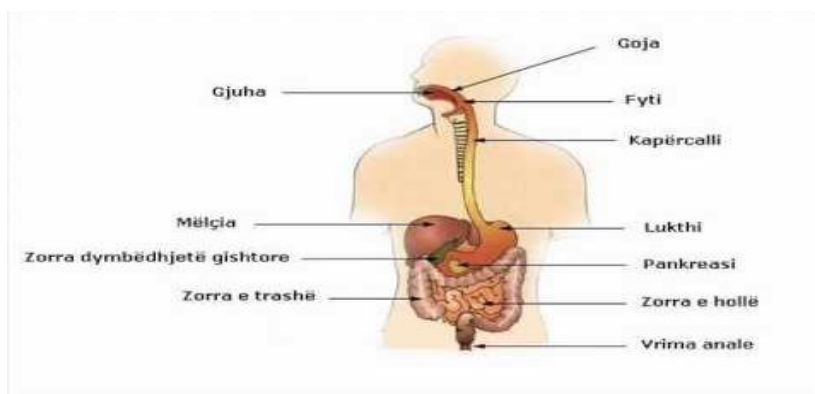
Što se tiče disanja, zapitajte se da li dišete po svojoj volji? Trebali biste znati da je proces disanja instinktivna operacija. Dišete 16 puta u minuti bez svoje volje, a kada dođe Božija naredba, prestajete disati i niko nikada vam ne može povratiti disanje. Isto se odnosi i na želudac i probavni proces. Da li se sve ove radnje dešavaju po vašoj volji? Ne, nikako! Funkcija crijeva i način na koji se hrana kreće kroz njih i distribucija hrane po tijelu, zadržavanje potrebne hrane i izbacivanje nepotrebne hrane, dešavaju se po vašoj volji ili rade sami, a da vas uopće ne pita? Isto vrijedi i za bijela krvna zrnca kada se u tijelu susreću sa virusima koji proizvode toksine. Takva zrnca se pripremaju za samoodbranu kroz proizvodnju posebnih supstanci za zaštitu unutar ljudskog tijela. Da li naređujete da u vama rade takvi procesi koji liče na veliki odbrambeni rat?! Da li imate uticaj na takve biološke i hemijske procese? Na sekundu, hiljade procesa se odvijaju u vašem tijelu, a da vi to i ne znate. Svi ovi organi se kreću po volji Svemogućeg Boga.

Respiratorni sistem

Bijela krvna zrnca

Sistem varenja

Velika je milost Svemogućeg Boga kada je stvorio ove organe da nam budu na usluzi, ali razumljivo, pod Njegovom kontrolom, jer inače, čovjek ne bi živio, ne bi radio i ne bi imao nikakvu važnu ulogu u ovom svemiru i u svome postojanju, kao npr. da su procesi i otkucaji srca u našim rukama, pod našom kontrolom i po našoj volji, šta bi se onda dogodilo? Nema sumnje da bismo uvijek morali da budemo budni, da proveravamo srce da li radi kako treba ili ne, i tako nikada ne bismo spavali iz straha od bilo kakvog nepravilnog rada srca.

Kad bi samo stomak bio pod našom kontrolom i našom voljom, bili bi smo primorani da nakon svakog obroka

provjeravamo proces probave, tj. da li se razvija normalno ili ne, iz straha da ne dođe do nekog poremećaja. Zatim autor navodi da su svi ti primjeri poznati ljudima.

Bog je stvorio čovjeka u ovom obliku da pokaže ljudima da nemaju nikakve šanse da se miješaju u te stvari, te da je sve u Božijim rukama i da se sve događa po Njegovoj volji, moći i veličanstvu.⁵³⁷

Svoj govor i komentar o navedenom ajetu autor proširuje u prvom dijelu knjige, a trudio se da pokaže veličinu Svemogućeg Boga u stvaranju čovjeka, jer mnogim ljudima je nepoznata ova istina.

Nije se zadovoljio samo izlaganjem naučnih ideja, već je kroz sve to htio da ispravi ljudske misli i poboljša njihove pogrešne koncepte.

5). KOMENTAR KUR'ANSKOG AJETA:

﴿ وَأَنَّهُ هُوَ أَضْحَكَ وَأَبْكَى ﴾ [النجم : 43]

*"I da On na smijeh i na plač navodi."*⁵³⁸ - O ovom ajetu ističe: "Većina ljudi čita ovaj ajet ne upuštajući se u njegova opširnija značenja. Ako se u ovom ajetu dublje koncentrišemo, primijetit ćemo da ajet sadrži u sebi veliko božansko čudo."

Ako posmatramo ljude cijelog svijeta, vidjet ćemo da je fenomen smijeha i plača identičan među ljudima, bez obzira na raznolikost njihove boje, jezika i nacije. Ne postoji engleski, američki ili afrički osmijeh, ali postoji zajednički osmijeh.

⁵³⁷ Isto, str. 30-34.

⁵³⁸ En-Nedžm, 43.

Također ne postoji azijski plač, niti australski plač, ali postoji zajednički koji je isti, postoji centar u velikom čovjekovom mozgu koji kontroliše osjećanja, koja izazivaju plač ili smijeh na naredbi Svemogućeg Boga, a to znači da smijanje ili osmijeh se dešava po Božijoj volji i izvor je Njegove Milosti. Ovo se može dokazati činjenicom da je Svemogući dao ovu osobinu svim stvorenjima. Iz ovoga možemo uočiti da Svemogući Bog stvara pravedno među ljudima, jer kada Bog nešto daje, On to daje svima bez razlike.⁵³⁹

Svi su jednaki u ovim blagoslovima, u božanskim darovima i blagodatima i da je Svemogući Bog pravedan. Iako smo pomenuli sve ove realnosti, ipak ima ljudi koji tako nešto ne prihvataju i sa ponosom i bahatošću dižu glas i govore: *“Pravedan, snažan i stabilan čovjek sam odlučuje o svojoj budućnosti i sam upravlja sa sobom...!”*⁵⁴⁰

⁵³⁹ Smijeh i plač su posebne osobine samo za čovjeka, jer se nijedno drugo biće ili stvorenje ne može smijati ili plakati.. O ovom ljudskom fenomenu, pogledajte opširnije: Muhamed Adil Mahmud Ebu El-Hajr, **“Idžtihadat fit-tefsiril-ilmi fil-Kur’anil-Kerim”**; Kairo, Prvo izdanje, 1988, str.38-42.

⁵⁴⁰ Isto, str. 36-37.

6). KOMENTAR KUR'ANSKOG AJETA

﴿ قُلِ اللَّهُمَّ مَلِكُ الْمَلِكِ تُؤْتِي الْمَلِكَ مَن تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمَلِكَ مِمَّن تَشَاءُ وَتُعِزُّ مَن تَشَاءُ وَتُذِلُّ مَن تَشَاءُ بِيَدِكَ الْخَيْرُ إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴾ [آل عمران: 26]

"Reci: "O Allahu, koji svu vlast imaš, Ti vlast onome kome hoćeš daješ, a oduzimaš je od onoga od koga hoćeš; Ti onoga koga hoćeš uzvisuješ, a onoga koga hoćeš unizuješ; u Tvojjoj ruci je svako dobro – Ti, uistinu, sve možeš!"⁵⁴¹

Dr. Ali Fahri Iljazi u komentaru ovog ajeta ističe:

﴿ وَتَنْزِعُ الْمَلِكَ مِمَّن تَشَاءُ ﴾

"I uzima vlast od koga hoće ...", - Da ne postoji osoba koja silazi ili se povlači sa vlasti, položaja ili bogatstva iz skromnosti ili samovolje, već joj se mora oduzeti silom ili nasiljem i značenje arapske riječi (الزَّعْ) "En nez'u" – oduzimanje na silu i kao povod ovome dogodile su se mnoge revolucije i opći državni udari od strane onih koji su mislili da su zauvijek vlasnici ljudi i koji su mislili da mogu raditi sa ljudima šta god požele. U ovom ajetu je dokaz da niko ne može sam doći do položaja, bogatstva ili vlasti, osim voljom Svemogućeg Boga, Njegovom dobrotom, moći i odredbom. Čovjek ne posjeduje ništa i ne može produžiti (pogurati) edžel (trenutak smrti) ni na sekundu, iako postoje laboratorijski rezultati koji hvale ljudsko zdravlje. Dakle, čovjek ne posjeduje ništa! Mnogo puta vidimo da neko umire ispred nas i umire iznenada ispred nas po odredbi Svemogućeg Boga. Možda će reći da je imao srčani ili moždani udar, ali sve su to uzroci, a glavni i pravi faktor je da je čovjekov edžel (trenutak smrti) nastupio kako kur'anski ajet govori:

⁵⁴¹ Ali Imran, 26.

﴿..فَإِذَا جَاءَ أَجْلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ﴾ [الأعراف: 34]

"... i kad dođe njegov kraj, neće ga moći ni za tren jedan ni odložiti ni ubrzati."⁵⁴²

Na isti način autor nastavlja i još puno druga istraživanja u knjizi, i po svakom pitanju oslanja se uvijek na kur'anske ajete. Mislim da je ovo dovoljno da se pređe na evaluaciju i analizu njegove metode koju je koristio u knjizi.

IV: ILUSTRACIJA AUTORSKE METODE U RAZMATRANJU TEMATIKA, INSPIRISAN I PODSTAKNUT KUR'ANSKIM AJETIMA I NJEGOVA PROCJENA

Nakon dugog naučnog istraživanja i ekspedicije sa ovim vrijednim autorom i mufessirom, uspio sam shvatiti neke karakteristike njegovih metoda, a to su:

1. Rijetko je koristio argumente velikih mufessira Kur'ana, kao što su na primjer: Imam Fahrudin Er-Razi, Imam El Kurtubi, Imam El Bejdavi, Imam Ebij Hajan i dr. Bilo bi bolje i ispravnije prvo se osloniti na ideje, napore i komentare velikih učenjaka tefsira i značenja ajeta, a potom nastaviti naučnim putem komentarisati ajete.
2. Često je gramatički pojašnjavao, kako bi ilustrovao mudrosot korištenja takvih kur'anskih riječi, ovakav vid pojašnjavanja se rijetko koristi.⁵⁴³

⁵⁴² Isto, str. 37-39.

⁵⁴³ Isto, str.129-130.

3. Imao je za cilj povezati različite naučne i prirodne pojave kao na primjer: pojava zemljotresa, eksplozija vulkana i pomeranje planina sa fenomenom Ahireta koji će se desiti, a to su fenomeni destabilizacije svemira, eksplozije Sunca i nestanak zvijezdi prije Sudnjeg dana.⁵⁴⁴

4. Svaki prirodni fenomen ga povezuje sa Svemogućim Bogom i da Božija Moć i Volja stoji iza svakog dešavanja. Ova stvar je pozitivna i veoma važna, uprkos suprotnoj metodi koji je koristio hodža Hasan Tahsin Efendija.

5. Obrača se direktno ljudskom intelektu u iznošenju novih naučnih istina o kojima je Kur'an govorio prije puno stoljeća, i poziva ljudski intelekt da razmišlja i meditira o njima.

6. Često argumentuje različitim i velikim brojem ajeta o različitim pitanjima o vjerskoj i naučnoj problematici, i slobodno mogu zaključiti da je odabrao prave ajete u svojoj argumentaciji, iako u pojedinim slučajevima nije dobro preveo kur'anski ajet.⁵⁴⁵

7. Koristio je argumente isključivo islamskih učenjaka i istraživača, izbjegavajući neislamske učenjake, ali ono što se može negativno napomenuti o ovom učenjaku je činjenica da tokom citiranja drugih autora ne ističe broj stranice ili naslov knjige iz koje je uzeo citate, osim u rijetkim slučajevima.

8. Njegova kultura je široka, a izvori njegove knjige su brojni, tako da autor usklađuje poznate sufijske izvore, kao npr. djela Dželaludin Rumija, Imam Gazalija, Muhjidin ibn Arabija, Abdulganij Nabulsija, Abdulkadir Džejlaniya, Ibn Kajjima, Malik ibn Nebija, Sejjid Kutuba, Muhamed Husejn Zehebia, Muhamed Muteveli Ša'raivija, Mustafa Mahmudit,

⁵⁴⁴ Isto, str.115-130.

⁵⁴⁵ Isto, str.186-197.

Abdulmedžid Zindanija te poznatih doktora iz bivše Jugoslavije i drugih zemalja,⁵⁴⁶ i bez imalo sumnje da ovo obogaćuje njegovu metodu i podiže njenu naučnu vrednost.

9. Ponekad analizira kur'anske riječi i značenja na osnovu gramatickih pravila kako bi razumio pravo značenje ajeta.⁵⁴⁷

10. Ponekad ne obraća pažnju na hronologiju tematike, koje proučava i na taj način stvara zabunu u njegovom govoru. Analizirajući određenu tematiku i nakon isticanja relevantnih ajeta, odmah prelazi na drugu temu, koja nije smisaono vezana za prvu.⁵⁴⁸ Jedno od takvih preskakanja možemo vidjeti tokom analize tematike o čovjeku, potom embriologije i evolucije prema kur'anskom i naučnom gledištu i sl.⁵⁴⁹

11. Ispustio je jednu veoma bitnu naučno-metodološku stvar. Dakle, kako je mogao zanemariti potenciranje tj. citiranje ideja koje je posudio od drugih. Nemoguće je da su sva poglavlja knjige njegova, jer je u bibliografiji naveo veliki broj korištenih knjiga i izvora. Ova stvar nam dodatno pomućuje um i komplikuje naš napor da upoznamo autorovu doktrinu i odredimo njegov smjer. Autentičnost i naglašenost detalja

⁵⁴⁶ Isto, npr. U svojim riječima o istini i suštini sedam nebesa, on ističe vrlo čudne ideje i misli. Po mom mišljenju, uz svo dužno poštovanje i uvažavanje autora, međutim, ovakva naučna mišljenja uopšte nisu tačna, kao npr.: kaže da je otkriveno da svjetlost ima sedam različitih boja od crvene do ljubičaste; onda je ovo kao sedam muzičkih škola, da nedelja ima sedam dana, da dijete završi formiranje u sedmom mjesecu. Otkriva da svjetlost Sunca ima sedam boja zbog fuzije elektrona sa vodonikom, a to implicira da je eksplozija elektrona i njihovo širenje na sedam svjetova, tj. na sedam nebesa!!! Pogledajte detalje u istom izvoru, str.175.

⁵⁴⁷ Isto, str.159-168.

⁵⁴⁸ Isto, str.173-180.

⁵⁴⁹ Isto, str.159.

korištene literature je vrlo važna, a navođenje izvora riječi je naučni i vjerski blagoslov.

12. Ne spominje razloge objavljivanja ajeta, niti vrste čitanja, (kur'anskih kiraeta), niti fikhska načela, osim u rijetkim slučajevima,⁵⁵⁰ ni stilsku ni sporedna pitanja. Njegov najveći fokus bio je u njegovom citiranju naučnih otkrića različitih istraživača.

13. Nisam primijetio nikakvu dozu rezerve prema takvim naučnim temama koje on naglašava, spominje ih kao da su istine i realnosti a ne teorije, iako su veliki broj naučnih istraživanja još uvijek teorije i hipoteze. Kao što pojedina vjerska pitanja zahtijevaju naučnu provjeru, tako se ni naučna pitanja ne prihvataju odmah, osim nakon neophodne naučne validacije i potvrde. Svako ko bude uzeo čitati njegovu knjigu ili njegove naučne radove, stvorit će ideju da su takve misli i otkrića već prihvaćena i realna, a to uopšte nije tačno.

14. Još jedno važno zapažanje koje se može uvidjeti kod autora je činjenica da on uzdiže prirodnjake i učenjake prirodnih nauka na vrlo visoku poziciju tokom komentarisanja kur'anskog ajeta:

﴿...إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ غَفُورٌ﴾

[فاطر : 28]

*"A Allaha se boje od robova Njegovih – učeni. Allah je, doista, silan i On prašta."*⁵⁵¹ I u ovom kontekstu ističe: "Iz pomenutog ajeta proizilazi pitanje: "Ko su učenjaci koji se Allaha boje? Odgovor je: To su učenjaci koji su se specijalizirali u proučavanju stvorenja koja je Svemogući Bog stvorio, bilo to ljudska

⁵⁵⁰ Isto, str. 204.

⁵⁵¹ Fatir, 29.

bića, životinje ili biljke. Ljudski intelekt može spoznati takve nauke na osnovu posmatranja, istraživanja i eksperimenta, ali se često dešava da nakon završenih laboratorijskih i eksperimentalnih istraživanja, čovjek nije u stanju razumjeti neke stvari koje ne podliježu osjetilima i eksperimentima, kao što je npr. pitanje duha i materije, tj. šta je prvo stvoreno, duh ili materija”.⁵⁵²

Iz odgovora autora mogu razumjeti da naginje i definiše da učenjaci koji su pomenuti u ajetu su: “Učenjaci koji se bave naukama biljnog i životinjskog svijeta i da su to posebno dragi i uzdignuti kod Boga, jer se samo oni istinito boje Boga, dok se drugi ne boje!”, ovakvo mišljenje je netačno, apsurdno i zaista je ovo veoma čudno! Nije smio olako zaboraviti ulogu i visok položaj učenjaka koji se bave problemima i naukama poput: morala i srca, akaida, fikha, tefsira, hadisa, šerijata, jezika i retorike. Da li je istina da oni ne poznaju kaznu i strah Božiju i da se iskreno Boga ne boje!? Dakle, nije ispravno mišljenje uvaženog autora, tako da, nadam se da će uvaženi intelektualac u nastavku ispraviti ovo pogrešno mišljenje. Sa druge strane, autor je po nekim pitanjima veoma dobro pojasnio a da ne skreće sa teme. Govori o značaju vode, meda i različitog voća sa kur'anskog i naučnog aspekta. U komentaru ovih djelova uopće nije skrenuo sa teme. Zatim nastavlja svoje istraživanje kur'anskih ajeta:

﴿أَوْ لَمْ يَرَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَا وَجَعَلْنَا مِنَ
الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ أَفَلَا يُؤْمِنُونَ﴾ [الأنبياء : 30]

“Zar ne znaju nevjernici da su nebesa i Zemlja bili jedna cjelina, pa smo ih Mi raskomadali, i da Mi od vode sve živo stvaramo?”⁵⁵³ I zar neće vjerovati?”⁵⁵⁴

⁵⁵² Isto, str. 180.

⁵⁵³ El-Enbija, 30.

﴿ وَأَوْحَىٰ رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ أَنِ اتَّخِذِي مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا وَمِنَ الشَّجَرِ وَمِمَّا يَعْرِشُونَ ثُمَّ كُلِي مِن كُلِّ الثَّمَرَاتِ فَاسْلُكِي سُبُلَ رَبِّكِ ذُلُلًا يَخْرُجُ مِنْ بُطُونِهَا شَرَابٌ مُّخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴾ [النحل : 68 - 69]

“Gospodar tvoj je pčelu nadahnuo: ”Pravi sebi kuće u brdima i u dubovima i u onome što naprave ljudi. Zatim, hrani se svakovrsnim plodovima, pa onda idu stazama Gospodara svoga, poslušno!” Iz utroba njihovih izlazi piće različitih boja koje je lijek ljudima. To je, uistinu, dokaz za ljude koji razmišljaju.”⁵⁵⁵

Ponekad svoje riječi i komentare povezuje sa događajima iz Poslanikove, a.s., biografije, iako takvo povezivanje nema direktnu vezu sa pomenutim tekstom (kur’anskim ajetom), kao npr. kada govori o važnosti mlijeka, navodi da je mlijeko u islamu simbol znanja, kao što se to dogodilo u noći Miradža, kada je Džibril, a.s., donio dvije posude Poslaniku sallallahu alejhi ve sellem, a u jednoj od dvije posude bilo je mlijeko i Poslanik (Neka je Allahov mir i spas na njega!), odabrao je mlijeko, tj. znanje.⁵⁵⁶

15. Ponekad, kada želi nešto potvrditi i obogati svoje istraživanje, koristio je kao dokaz Poslanikove (Neka je Allahov mir i spas na njega!) hadise.

16. Također je argumentirao riječima velikih muslimanskih i nemuslimanskih doktora, filozofa i učenjaka, kao što su: Ibn Sina, Ibn Rušdi, Imam Gazali, Palmer, Vivino, Tonkur, itd.⁵⁵⁷

⁵⁵⁴ Isto, str.188-196.

⁵⁵⁵ Isto, str.206-241.

⁵⁵⁶ Isto, str.197.

⁵⁵⁷ Isto, str.213-215.

17. Naglašava korisne lekcije i predavanja tokom proučavanja i analize nekih kur'anskih i naučnih pitanja. Ova tačka je veoma pozitivna. Vjera je zavladała njegovim srcem, osjećajima i emocijama. Često traži od čitaoca da uzmu pouku iz velikih Božijih blagodati, a kojih je bezbroj, sa kojim je Bog blagoslovio čovjeka. Kako bi ukazao ovu veoma bitnu činjenicu, autor se trudi da svojim riječima detaljno ukaže ovu bitnost.

18. Nakon što je detaljno i precizno završio svoje izlaganje o medu i njegovim dobrobitima sa kur'anskog i naučnog gledišta, autor ističe: *“Kao što je pčela živahna i precizna u odabiru hrane u izgradnji rasadnika, u zaštiti voljenih i u proizvodnji lijeka (meda), tako treba biti stanje muslimana i pravog vjernika. Ne treba konzumirati lošu i zabranjenu hranu, tj. treba tragati za čistom i halal hranom ...”*

﴿... يَخْرُجُ مِنْ بُطُونِهَا شَرَابٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ﴾ [النحل: 69]

“Iz utroba njihovih izlazi piće različitih boja koje je lijek ljudima. To je, uistinu, dokaz za ljude koji razmišljaju.”

Isto tako i musliman treba govoriti riječi koje su slatke poput meda, riječi koje liječe ljudska srca i nikada ne govoriti nemoralne riječi koje ljudima štete. Kao što i Poslanik (Neka je Allahov mir i spas na njega!) govorio da: *“Pčela niti lomi niti oštećuje drvo ili biljku iz koje upija nektar, ovako treba biti i odgojen pravi musliman s istinskim islamskim odgojem, sa dobrim moralom, sa dobrim djelima bez povrede ili izdaje drugih. Tako da, na ovaj*

način možemo uzeti primjer od pčele za poboljšanje naših života, i da Kur'an časni bude lijek naših srca".⁵⁵⁸

- Ističe naučna mišljenja koja su u suprotnosti sa kur'anskim tekstovima i islamskim principima, također je reagovao i protiv švedskog učenjaka Nils Olif Jacobsona, koji u svojoj teoriji ističe da ljudska duša teži 21 gram na osnovu sprovedenih eksperimenata sa čovjekom u trenutku smrtne agonije. Svakog bolesnika prije smrti mjerio je na tačnoj vagi prije smrti i poslije, i na osnovu toga kada osoba umre, tijelo bi nekoliko grama izgubio od svoje težine. Uvaženi autor ističe da su to neosnovani rezultati, glasine i laži, jer takvo smanjenje tjelesne težine smrti, nesumnjivo dolazi od ispuštanja vazduha i kiseonika iz pluća.⁵⁵⁹

Nils Olif Jacobson

- Također je ispitivao i neka duhovna gledišta sufizma, koja se odnose na vrste duša i sedam duša koje sufijski učenjaci naglašavaju, kao što su: duša koja podstiče, duša koja kažnjava, duša koja nadahnjuje, mirna duša, duša koja miri, ugodna duša i savršena duša, kao i sedam svjetova koje spominje veliki sufija Dželaludin Er-Rumi, kao što su: prasnjet, božanski svjet, svjet moći, svjet bogatstva, svjet pojmova, svjet oblika i svjet

⁵⁵⁸ Isto, str. 216-217.

⁵⁵⁹ Isto, str. 456.

prirode ...,⁵⁶⁰ zatim visoki makamati i stapanje u Boga Veličanstvenog, itd.

Ukratko rečeno, prije svega iz ovoga možemo zaključiti da autor nije morao ulaziti u ove teške i kompleksne sufijske teme, koje su nepojmljive za mnoge učenjake i imame, koji djeluju na polju islamskog poziva, kao ni obični ljudi.

Ovim tematikama se nije Poslanik (Neka je Allahov mir i spas na njega!), bavio, niti časni i pobožni ashabi, teme koje su veoma opasne, teške i kompleksne. Nije nam poznato, niti prenešeno, da su se bavili istraživanjem i razmatranjem ovih tematika, tako da, i mi trebamo slijediti ono što su oni razmatrali po pitanju ovih tematika i ne otežavati principe ove vjere ljudima, također ne trebamo prepisivati vjerska i metafizička pitanja filozofiji, koja nisu prenešena od strane Poslanika (Neka je Allahov mir i spas na njega!), koji je bio zaštićen od grijeha, jer islam je vjera za sve ljude i odlikuje se po tome da je to vjera koja nije komplikovana, tj. suprotno, to je lahka i jednostavna vjera.

Ne možemo definirati razumijevanje vjere na osnovu jedne grupe ljudi, odnosno, na osnovu filozofskih i sufijskih učenjaka i njihovog gledišta, koji su majstori makamata, a također i veliki simbolisti...⁵⁶¹ Nama je naređeno da olakšavamo i da Bog teži ka tome što je ljudima lahko i nipošto ono što je ljudima teško. Probleme koje autor ističe su kompleksni i teško osmisilivi.

A potom i ova pitanja su komplementarna i sporedna za muslimane i zbog toga ne će nas Svemogućí Bog pitati zašto se

⁵⁶⁰ Isto, str. 467-472.

⁵⁶¹ Ovaj komentar i intervencija je od mog uvaženog profesora i trećeg člana komisije ove disertacije, prof. dr. Muhammad Bahauddin Hussain. Neka ga Allah nagradi i nek mu se smiluje!

nisu uzdigli na više stepene i prelazak kroz periode sedam duša, već osnovna i potrebna pitanja o vjeri. Većina ljudi ne obavlja namaz prema principima i poznatim uslovima. Većina ne razumije postojanje Boga Svemogućeg, autentičnost monoteizma, pravilnog, čistog i bez praznovjerja, kao što je trenutna situacija u velikoj većini islamskih i arapskih zemalja.

Ogromna većina muslimana svih nacija, uključujući i neke Albance muslimane, uronjeni su duboko u nemoral, alkohol, krađu, maltretiranje roditelja, drogu i ne daju zekat ... dakle, muslimanima je potrebno pravo islamsko obrazovanje, posebno u osnovnim i principijalnim pitanjima i za pojednostavljivanje pitanja vjere. A također i pitanja koja autor istražuje proizilaze iz doktrine i okvira kojih sam se kao autor ovog istraživanja obavezao da ću se pridržavati od početka ove doktorske disertacije, a to su, savremene eksperimentalne naučne metode i doktrine u tumačenju Kur'ana časnog, zasnovane na podacima savremenih nauka. Upitao bih autora: Kakve veze Sedam svjetova ima sa modernom naukom? Kakve veze sedam duša ima sa modernom naukom? Da li je moderna nauka otkrila nešto što on ističe? Naravno da ne! Nama o tome ništa nije poznato, jer i on sam nije ništa naglašavao o tim pitanjima u svojoj knjizi.⁵⁶² I kao zaključak, nema sumnje da je produbljivanje ovih pitanja i tematika rezultat nepoštivanja skale prioriteta u islamskom pozivu.

Bilo bi korisnije i puno bolje da se ne razmatraju takva sufijska i filozofska pitanja, koja su veoma opasna i koja

⁵⁶² Isto; pogledajte i njegov rad pod naslovom: "**Meda ma'rifetina lir-ruhi**"; str. 458-472.

podstiču sumnju, stvaraju različitosti i razdor, sve dok se vjera albanskih muslimana i ostalih ne ojača i poveća.⁵⁶³

Ovo su bile neke karakteristike ovog pravca i ove eksperimentalne naučne doktrine koju je koristio prof.dr. Ali Fahri Iljazi u tumačenju ajeta Kur'ana časnog, na osnovu novih naučnih otkrića. Nema sumnje da se uvaženi doktor smatrao vođom ovog pravca i ove doktrine u albanskom društvu, i zaslužuje priznanje albanaca u ovom savremenom društvu i vremenu, jer niti jedan Albanac do sada nije komentarisao kur'anske ajete na ovakav stručan, naučan i moderan enciklopedijski način.

Međutim, autor i istraživač rhm. Dr. Ali Fahri Iljazi (Allahu mu se smilovao!), je običan čovjek i može kao svako drugi pogriješiti. Njegova knjiga je u ovom vremenu veoma potrebna, posebno za one koji pozivaju u islamu, i za imame u argumentiranju ka tome da, naučna pitanja istaknuta u Kur'anu časnom nisu u suprotnosti sa otkrićima moderne

⁵⁶³ **BITNA NAPOMENA:** Sufijski pokret i sufije imaju veliki uticaj na albanskoj teritoriji u savremenom dobu, kako u Albaniji, tako i na Kosovu, a također i u Crnoj Gori, Sjevernoj Makedoniji i Bosni i Hercegovini, još od perioda Osmanskog carstva na Balkanu. Postoje mnoge sufijske sekte koje su rasprostranjene na albanskoj teritoriji i koje posjeduju svoje tekije. Od nekih tarikata ostala su samo njihova imena i nema sljedbenika, dok neki drugi imaju i sljedbenike unutar svojih sekti i aktivni su. Zapadnjaci su pokazali poseban interes o sufijama, a neki zapadni orijentalisti su odgajali takve sekte kako bi stvorili fitnu i razdor i posijali sumnju kroz oživljavanje izumrlih sekti. Hvala Bogu što je takvih sljedbenika malo i zato su propali. Ogromna većina muslimanskog albanskog naroda su suniti, posebno na Kosovu, u Makedoniji i Crnoj Gori, dok je u Albaniji veća opasnost od njih, jer postoji devijantna sekta Bektaši koja ima sjedište u Tirani (Svjetski centar beктаšija). Opširnije o povijesti sufizma, sufija i tekija kod albanaca i na albanskim teritorijama pogledajte knjigu: Dr. Jašar Redžepagića, **“Derviši, Redovi i Tekije na Kosovu”**, također i naše istraživanje: **“ The Bektashi Sufi Order – It’s Doctrines and Believes ”**.

nauke. Možemo se osloniti na ovaj sažeti i naučni tefsir zajedno sa zapažanjima, pravilima i uslovima koje smo istakli.

Nadam se da sam uz Božju pomoć bio uspješan u ilustraciji nekih citata iz sažetog naučnog tefsira i u proučavanju njegovih misli. Jasno smo razumjeli njegovu doktrinu, način i smjer, i uspješno smo argumentirali Božiju Moć i čudo plemenitog Kur'ana, koji su naglašeni u mnogim kur'anskim ajetima, koje je proučavao i ispitivao. Želim mu i molim se, da ga Allah nagradi najlijepšim nagradama za njegov trud, rad i zalaganje!

A sada, nakon što smo upoznali njegovu eksperimentalno-naučnu doktrinu, mislim da je pravi trenutak nakon svih pohvala, da malo i kritikujemo ovu doktrinu.

V: ILUSTRACIJA NAUČNE METODE TEFSIRA KUR'ANA ČASNOG SA KRITIČKIM RAZMATRANJEM I MIŠLJENJEM NEKIH KLASIČNIH I SAVREMENIH UČENJAKA

Ovo važno naučno pitanje zaokupljalo je mnoge učenjake, istraživače i izučavaoce Kur'ana i kur'anske egzegeze, kako u prošlosti, tako i u sadašnjosti. I ja sam bio zaokupljen ovim pitanjem, poput drugih učenjaka i izučavatelja. Uočio sam da postoji više mišljenja i složenost u riječima nekih učenjaka i istraživača o ovoj tematici, pa čak i dalje postoje određene nejasnoće u vezi sa ovim pitanjem i nije dovoljno pojednostavljeno. Kako bismo bolje razumjeli ovu materiju, moramo napraviti kratak sažetak o njenim karakteristikama. Tokom mog istraživanja i praćenja kretanja ovog naučnog koncepta kroz povijest, pa sve do danas, primijetio sam da su riječi učenjaka po ovom pitanju kontradiktorne, jer su često

učenjaci razmišljali različito i nikada nisu imali definitivno zajedničko mišljenje i isti stav. Tako da, bio sam primoran napraviti rezime njihovih razmišljanja i shvatanja po ovom pitanju:

1. Šta se podrazumijeva pod pojmom: (التفسير العلمي للقرآن - naučni tefsir" i koja je njegova svrha?

Prema mišljenju Imama Abdulazima Zurkanija, naučno tumačenje podrazumijeva kosmološke nauke, znanja i svega što postoji u svijetu mudrosti i znanja, kao npr. inženjerstvo, matematika, astronomija, ekonomija, sociologija, priroda, hemija, životinje, biljke, nauka o tlu, itd.⁵⁶⁴

Mislim da je ovo najispravnije mišljenje po ovom pitanju i kada govorimo o naučnom tefsiru Kur'ana časnog, moramo poznavati naučna pitanja koja sam ranije istakao.

Mufessir koji praktikuje ovu metodu u svom tefsiru ima za cilj da poveže značenja nekih kur'anskih ajeta sa autentičnim naučnim istinama, a ne teorijama i hipotezama kako bi pokazao veličinu Stvoritelja Univerzuma kao i mudžu Kur'ana, da je to Knjiga Mudrog i Sveznajućeg Boga. Naučni tefsir ne znači korištenje naučne i filozofske terminologije u kur'anskim ajetima, na način kako razmišljaju pojedini savremeni učenjaci, kao npr. Prof. Emin El-Huli i šejh, prof. dr. Muhamed Husejn Zehebij, koji ističu da se naučni tefsir odnosi na naučne terminologije u razumijevanju kur'anaskih tekstova, kao i na izvlačenje različitih nauka i filozofskih ideja iz Kur'ana".⁵⁶⁵

Mufessir Kur'ana se ne poziva na savremene naučne termine da bi razumio tekstove Kur'ana, već se oslanja na te nauke,

⁵⁶⁴ Muhamed Abduladhim Ez-Zurkani, "Menahilul-irfan fi ulumil-Kur'an"; drugi tom, str. 1-6.

⁵⁶⁵ Muhamed Husejn Edh-Dhehebij, "Et-Tefsir vel-mufessirunë"; Treći tom, str. 140.

kako bi dalje razjasnio beskonačna značenja Kur'ana, koja su izvedena iz teksta, a to je upravo značenje naučnog tefsira.

2. Definicija naučne interpretacije tefsira: تعريف التفسير العلمي

Ako shvatimo svrhu i cilj naučnog tefsira, onda možemo formulisati još jednu definiciju koja odgovara njegovoj svrsi, pored prve definicije koju su učenjaci istakli, možda definicija prof. dr. Ahmed Umer Ebu Hadžera bliža predviđenom cilju i bolje je možemo razumjeti. U ovom kontekstu ističe profesor: *“Ovo je tefsir, gdje mufessir pokušava razumjeti tekstove Kur'ana na osnovu potvrđenih otkrića nauke i otkriti tajne njegovog čuda, kroz precizne naučne podatke, podaci koji do tada nisu bili poznati. I upravo ovo potvrđuje da Kur'an nije ljudska riječ, već je to riječ Boga Svemogućeg.”*⁵⁶⁶

3. Da li postoji kontradikcija između jasnih kur'anskih ajeta i potvrđenih naučnih istina?

Ukratko, tvrdimo da ne postoji kontradikcija između jasnih ajeta Kur'ana časnog i potvrđenih i tačnih naučnih istina, naprotiv, Kur'an časni ih čak podržava i ističe. U ovom kontekstu, Šejhul-Islami, Ibn Tejmije, r.a., ističe: (لا تعارض بين النقل - الصحيح والعقل الصحيح - *Ne može biti suprotnosti između tačne tradicije i jasnog razuma ...*), i mislim da je ova izjava vrlo jasna i da ne treba dalje produbljivati.⁵⁶⁷

Ukoliko postoji nešto što može biti u suprotnost, prema nekim učenjacima: *“Može biti jasno ali neprecizno ili pak precizno ali nejasno”*. Ne slažem se sa prof. dr. Ahmed Ebu Hadžera i

⁵⁶⁶ Ahmed Umer Ebu Hadžer, *“Et-Tefsirul-ilmijj lil-Kur'ani fil-mijzan”*; Bejrut, Daru Kutejbe lin-neshri vet-teuzi; prvo izdanje, 1991., str. 66.

⁵⁶⁷ Isto, str. 83; Opširnije o ovom važnom pitanju pogledajte enciklopediju Šejhul-Islama Ibn Tejmije, r.a., pod naslovom: *“Der'u tearudil akli ven-nekli ve muvafekatu sahihil-menkul li sarihil-ma'kul”*; Rijad, Darul-kunuzil edebijeti; 1391. h. Muhamed Rišad Salim, prvi tom, str. 4-5. Ova knjiga detaljno analizira i istražuje ovo pitanje.

njegovim prenošenjem riječi šejha Imama Muhameda Abduhu i pojedinih drugih o suprotnosti intelekta sa tradicijom, bez kritike ili suprostavljanju tome. Šejh, Muhamed Abduhu ističe: *“Među muslimanima vlada sloga, osim po pojedinih pitanja koja nisu mnogo bitna, a ako je intelekt u suprotnosti sa tradicijom, u obzir se uzima intelekt, dok tradiciju trebamo posmatrati i analizirati na dva načina:*

1. *Prihvatanje autentičnosti tradicije, ali bez mogućnosti da je razumijemo i u ovom slučaju oslanjamo se na Boga; i;*
2. *Komentiranje tradicije uz odbranu jezičkih pravila, sve dok se značenje ne uskladi s onim što intelekt potvrđuje”.*⁵⁶⁸

Iznenadujuće je da istraživač dr. Ahmed Umeri, nije kritikovao Šejha Muhameda Abduhu niti jednom rečenicom, jer to znači da se slaže sa njegovim mišljenjem.

Slažem se sa prvim dijelom od onoga što je istakao Muhammed Abduhu, dok se sa drugim dijelom njegovog izlaganja ne slažem. Postavlja se pitanje: *“Ako tradicionalni tekst objašnjavamo po pravilima arapskog jezika i on se ne poklapa i ne usklađuje sa intelektom, šta onda trebamo učiniti? Hoćemo li komentarisati tekst, izvlačeći ga iz konteksta, sve dok se ne poklopi sa intelektom? Na ovakav način niko ne govori, čak ni oni koji malo poznaju arapski jezik i usuli fikh. Ali se slažem sa Imamom Muhammadom Abduhu kada ističe: “Prihvatamo autentičnost tradicije, kao i priznajemo da je ne možemo razumjeti i u ovom slučaju stvar prepuštamo Svemogućem Bogu i ne dajemo prednost intelektu nad istinskom tradicijom”.*

4. Klasifikacija stavova učenjaka koji podržavaju ili se protive smjeru naučne interpretacije u prošlosti i sadašnjosti.

⁵⁶⁸ Isto, str. 86, prenosi Imam Muhamed Abduhu: **“El-Islam ven-nesranijetu meal-ilmi vel-medenijjeti”**; izdato 1320. h. god., str. 61.

a. Klasični zagovornici naučne interpretacije su:

المؤيدون للتفسير العلمي

- Imam Ebu Hamid El-Gazali, preselio 505. hidžretske godine u svojim knjigama: *"Ihjau Ulumiddin"* i *"Dževahirul - Kur'an"*.
- Imam Fahrudin Er-Razi, preselio 606. hidžretske godine u svome tefsiru: *"Mefatihul-Gajb"*.
- Ibn Ebu El-Fadli El-Mersi, preselio 655 hidžretske godine, i ovo navodi Imam Es-Sujuti u svojoj knjizi: *"El-itkan fi ulumil-Kur'an"*.⁵⁶⁹
- Imam Bedruddin Muhamed ibn Abdullah Ez-Zerkeši, preselio 794. hidžretske godine u knjizi: *"El-Burhan fi ulumil-Kur'an"*.
- Iman Dželaluddin Es-Sujuti, preselio 911. hidžretske godine u knjizi: *"El-itkan fi ulumil-Kur'an"* i *"Mu'terekul-ekran"*.⁵⁷⁰

b. Ekstremni zagovornici naučne interpretacije u modernom vremenu:⁵⁷¹

المؤيدون المغالون للتفسير العلمي في العصر الحديث

- Šejh Imam Muhamed Abduhu (1848-1905) u komentaru džuzua: *"Amme"*.
- Šejh Tantavi Džeuhəri, rođen 1862. godine, u svome tefsiru: *"El-Dževahir fi tefsiril-Kur'an"*.
- Es-Sejjid Abdurahman El-Kevakibi, rođen 1265. godine, u knjizi: *"Taba'iul-istibdadi ve mesari'ul-isti'bad"*.

⁵⁶⁹ Es-Sujuti, *"El-Itkan fi ulumil-Kur'an"*; drugi tom, str.126-128.

⁵⁷⁰ Opširnije pogledajte kod: Ahmed Umer Ebu Hadžer, *"Et-tefsirul-ilmij lil-Kur'an fil-mizan"*; str. 145-165.

⁵⁷¹ Isto, str.169-216.

- Prof. Abdurrezak Neufel u knjizi: *"Allahu vel-ilmul-hadis"*.

c. Moderni zagovornici naučnog tefsira:

المؤيدون المعتدلون للتفسير العلمي في العصر الحديث

- Šejh Muhamed Bahijt El-Muti'ij, (1882-1935.), u knjizi: *"Tenbihul-ukulil-insanijjeti lima fi ajatil - Kur'an minel-ulumil keunijjeti vel-imranijjeti"*.
- Šejh Abdulhamid ibn Badis, preselio 1940. godine, u knjizi: *"Tefsiru ibn Badis" ili "Medžalisul-tezkir min kelamil-habir."*
- Šejh Mustafa El-Meragi, 1881-1945., u knjizi: *"Tefsirul-Meragi"*.
- Šejh dr. Muhamed Abdullah Derraz, preselio 1947., u knjizi: *"Med-hal ilal-Kur'anil-Kerim"*.
- Šejh Vehiduddin Han u knjizi: *"El-Islamu jetehadda"*.
- Pisac i književnik Mustafa Sadik Er-Rafi'ij, preselio 1938., u knjizi: *"I'džazul-Kur'an vel-belagatun-nebevijjeti"*.
- Istraživač i poznavalac hemije dr. Muhamed Ahmed El-Gamravi.
- Učenjak i astronom dr. Muhamed Xhemaluddin El-Fendij, u knjizi: *"El-Kur'anu vel-ilmu"*.
- Šejh Muhamed Tahir ibn Ashur, preselio 1973. u knjizi *"Et-tahrir vet-tenvoir minet-tefsiri"*.⁵⁷²

d. Od sličnih učenjaka koje autor nije pomenuo su također:

- Poznati islamski intelektualac Muhamed Ferid Vedždi u komentaru knjige: *"El-Islam vet-tibbul-hadith"*.⁵⁷³

⁵⁷² Isto, str. 219-270.

- Poznati islamski intelektualac Bedi'uz-Zeman Se'id En-Nursij, koji je preselio 1960., u tefsiru sure: "*El-Bekare*", pod naslovom: "*Isharatul-i'džaz fi mezānnil-ijdžaz*", kao još jedna knjiga pod naslovom: "*Kul-lijjatu resailun-nur*".⁵⁷⁴

- Šejh, Muhamed Mutevel-li Ša'ravi, u knjizi: "*Mu'džizetul-Kur'an*".

- Lekar i intelektualac Dr. Mustafa Mahmud, u knjizi: "*El-Kur'an ... muhaveletun li fehmin asrijjin*".

- Intelektualac Mahmud Nadjim Nesimi, u knjizi: "*Me'at-tibbi fil-Kur'anil-Kerim*".

Poznati islamski učenjak, šejh Abdulmedžid Zendani u veliki broj njegovih djela i tekstova, jedno od njih je i: "*El-Mu'džizetul-ilmijetu fil-Kur'an ves-sunneti*", naučni rad na Prvoj međunarodnoj konferenciji u Islamabadu 1987.⁵⁷⁵

Oni koji su gore pomenuti su veliki i poznati učenjaci u oblasti naučnog tumačenja, bilo da su pristalice ili protivnici. Nema sumnje da nismo spomenuli sve učenjake, a bez sumnje da će se još puno njih pojaviti u budućnosti. Molim Allaha da ih nagradi, mudžtehidi imaju tačne i ispravne misli i odluke, i imaju dvje nagrade ako ne pogriješe, ako pogriješe jednu nagradu!

⁵⁷³ Sejjid Ganim Karim, "*El-isharat el-ilmijetu fil-Kur'anil-kerim bejned-diraseti vet-tatbijk*"; "Kajro, Darul-fikril-arabij, Prvo izadnje, 1995., str. 130.

⁵⁷⁴ Isto, str. 121 i str. 135-139. Pogledajte i rad dr. Su'ad Jelderem koju je predstavio na Prvoj međunarodnoj konferenciji o naučnom čudu Kur'ana i Sunneta pod naslovom: "*Mustenedatut-teufik bejnen-nususil-kur'anijeti ve bejnen-netaixhil el-ilmijetis-sahihati*"; Islamabad, 1987. godine.

⁵⁷⁵ Šejh Abdulmedžid Zindani ima još jednu veoma bitnu raspravu iz ove oblasti pod naslovom: "*Min euxhuhil-i'xhazil-ilmij lil-Kur'anil Kerim fi alemil-bihar*"; Mekketul-Mukerremetu, Rabitalul-Alemil Islam, 1999. godine.

Analiza mišljenja Imama Šatibia

Istraživač i učenjak dr. Ahmed Umer Ebu Hadžer, istražuje ovu temu u svojoj veoma važnoj i vrijednoj disertaciji, odnosno tiče se disertacije onih koji su odbacivali naučni tefsir u prošlosti i sadašnjosti, od strane klasičnih protivnika generalno, a posebno naglašava Imama Šatibija (Allah mu se smilovao!).

Šta je istina, dok sam čitao riječi Imama Šatibija u “El-Muvafakat - الموافقات في الشريعة الإسلامية”, primetio sam da se on uopšte ne protivi naučnom tumačenju, stoga ga ne možemo svrstati u grupu odbacivača ove vrste tefsira, kako ga je uvrstio pomenuti istraživač i njegovi prethodnici. Imam Šatibi istraživao je tematike koje Kur'an sažima i koje su bile obrađene od strane prvih generacija a potom i onih nakon njih, također kritikuje one koji primjenjuju ovu metodu u svojim tumačenjima, i smatra da oni izlaze iz konteksta ajeta.

Također istražuje još jedno veoma bitno pitanje u knjizi: “El-Muvafakat”, preciznije, pitanje sadržaja nauka u Kur'anu, nauke koje su bile zastupljene i prisutne samo među Arapima, i s tim ciljem je definisao nauke posvećene samo za Arape!⁵⁷⁶ Imam Šatibi (Allah mu se smilovao), ne poriče istinu o postojanju nekih nauka u Kur'anu časnom, koje su postojale samo među Arapima i na taj način Imam Šatibi se ne može svrstati u grupu onih koji su se suprotstavljali naučnom tefsiru generalno i u pojedinostima, kako su mislili veliki broj

⁵⁷⁶ “El-Muvafakat”; drugi tom, str. 79-80.

učenjaka, dakle njihovo mišljenje je bilo samo nesporazum i fikcija o njemu.⁵⁷⁷

Dopada mi se kritika istraživača dr. Ahmed Umera o navodima Imama Šatibi, po pitanju nauka koje su postojale među Arapima, u tom kontekstu ističe: *“Kada bi te nauke bile samo za Arape, tj. nauke koje su postojale samo među arapima, onda ne bi bili jednaki u nauci. Dakle, ovaj stav nije tačan i ne odgovara stvarnosti, kao što se ne slaže sa stavovima prvih muslimana o ovom pitanju, o kojem govori Imam Šatibi.”*⁵⁷⁸ *Naučno tumačenje ne može biti zabranjeno nijednoj generaciji, jer Kur’an je za sve generacije koje će živjeti na Zemlji.”*⁵⁷⁹

Slično mišljenje ima i poznati učenjak, šejh dr. Abdullah Derraz (Allah mu se smilovao!), koji je kritikovao ovaj stav u knjizi: *“El-Muvafakat”*.⁵⁸⁰ Ovdje smatram korisnim citirati najvažnije riječi Imama Šatibi o ovom pitanju, dok dobro ne budemo shvatili ovu problematiku. Imam Šatibi (Allah mu se smilovao!) u *“El-Muvafakat”* ističe: *“Arape su zanimali nauke koje su ljudi poznavali, kao npr. astrologija, jer su po njoj bili orijentisani na kopnu i moru, i poznavali su smjenu godišnjih doba i to je mnogo puta naglašeno u Kur’anu časnom:*

﴿ وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ النُّجُومَ لِتَهْتَدُوا بِهَا فِي ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ قَدْ فَصَّلْنَا

الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴾ [الأنعام : 97]

⁵⁷⁷ Stav dr. Ahmed Umer Ebu Hadžeri u njegovoj doktorskoj disertaciji: *“Et-tefsirul-ilmij lil-Kur’ani fil-mijzan”*; str. 271; i prije njega i prof. dr. Šejh Muhamed Husejn Zehebij u: *“Et-tefsir vel-mufessirun”*.

⁵⁷⁸ *“El-Muvafakat”*, drugi tom, str. 80.

⁵⁷⁹ *“Et-tefsirul-ilmij lil-Kur’ani fil-mijzan”*; str.290.

⁵⁸⁰ Pojašnjenje Šejh Abdullah Derrazit u *“El-Muvafakat”*, drugi tom, str.73.

“On vam je stvorio zvijezde da se po njima u mraku upravljate, na kopnu i moru – Mi potanko objašnjavamo znamenja Naša ljudima koji znaju.”⁵⁸¹

﴿ وَعَلَّمْتُمْ وَبِالنَّجْمِ هُمْ يَهْتَدُونَ ﴾ [النحل : 16]

“... i putokaze, a i po zvijezdama se oni upravljaju.”⁵⁸²

Zatim su se fokusirali na padavine, stvaranje oblaka i jake vjetrove, i u tom kontekstu kaže Allah, dž.š.:

﴿ هُوَ الَّذِي يُرِيكُمْ الْبَرْقَ خَوْفًا وَطَمَعًا وَيُنشِئُ السَّحَابَ الثِّقَالَ وَيُسَبِّحُ الرَّعْدُ بِحَمْدِهِ... ﴾ [الرعد : 12 – 13]

“On vam pokazuje munju da se uplašite i ponadate, i On stvara teške oblake. I grmljavina veliča i hvali Njega, a i meleki, iz strahopoštovanja prema Njemu ...”⁵⁸³

Osim toga, Arapi su poznavali povijest i zapise prijašnjih naroda, i ovo je više puta naglašeno u Kur'anu i Sunnetu. Kur'an ih je obavijestio više nego što su oni znali i rekao im mnoge stvari koje Arapi nisu znali, npr. u Kur'anu, Allah, dž.š., kaže:

﴿ ذَلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهِ إِلَيْكَ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يُلْقُونَ أَفْئِدَتَهُمْ إِلَيْهِمْ يُكْفَلُ مَرِيْمَ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يَخْتَصِمُونَ ﴾ [آل عمران : 44]

“To su nepoznate vijesti koje ti objavljujemo. Ti nisi bio među njima kada su pera svoja od trske pobacali da bi vidjeli koji će se od njih o Merjemi brinuti, i ti nisi bio među njima kad su se prepirali.”⁵⁸⁴

⁵⁸¹ El-En'am, 97.

⁵⁸² En-Nahl, 16.

⁵⁸³ Er-Ra'd, 12-13.

⁵⁸⁴ Ali Imran, 44.

Arapu su imali veliko iskustvo u medicini, rano su je počeli primjenjivati i stekli veliko iskustvo. Zato, Imam Šatibi, kaže da su mnogi ljudi pretjerali u komentaranju, pripisujući Kur'anu sve nauke, kao npr. prirodne, pedagoške, filozofske, simboličke i druge nauke. Kao što smo ranije naveli, ovakvo mišljenje je neispravno. Pobožni selefi od ashaba, tabi'ina i onih nakon njih, su najbolje poznavali Kur'an i njegove nauke i nije nam poznato da su se ovim pitanjima bavili, kada bi se time zauzimali, bilo bi nešto od njih prenešeno i bila bi nam poznata problematika, a već kada nema ničeg prenešenog, to nam dokazuje da ova problematika nije postojala.

Odsustvo takvih predaja dokazuje da Kur'an nije imao namjeru ono što su izjavljivali. Istina je da Kur'an u sebi sadrži nauke Arapa ili percepciju ljudskih misli, ali ništa više od toga. Nije ispravno ništa dodavati Kur'anu ili oduzimati od njega i treba se ograničiti samo na ono što se tiče Arapa.⁵⁸⁵

Ako pažljivo budemo analizirali riječi Imama Šatibia (Allah mu se smilovao!), naći ćemo suprotno od onoga što generalno i detaljno govore protivnici naučnog pravca, pa je stoga ono što se o Imamu govori samo fikcija, jer on ne poriče ovaj naučni pravac u tefsiru u potpunosti, već ga je definisao samo u onome što postojao među Arapima. Ali, i ovo što on ističe je pogrešno i neispravno, jer:

a. Potencijal Arapa u to vrijeme bio je ograničen do te mjere koju sam Imam Šatibi naglašava. Razumjeli su nauke tog vremena na osnovu svojih naučnih i ljudskih kapaciteta. Da su Arapi prvih generacija živjeli u naše vrijeme, nema sumnje da bi izučavali ove nauke koje su se formirale u naše vrijeme,

⁵⁸⁵ Ebu Is'hak Šatibi, "El-Muvafakat fiš-Šeriatil-Islamijeti"; drugi tom, str. 381-391.

iskoristili bi ih u svoju korist i predavali bi te nauke kao što su to i tada radili.

b. Ali, mora slijediti ono što je postojalo među Arapima, kada su u pitanju jezičke nauke, umjetnosti, stilistike i retorike, i vrste riječi, jer je Kur'an objavljen na čistom arapskom jeziku. Ali ne možemo se fokusirati i govoriti o arapskoj medicini ili astronomiji, jer su različite mogućnosti ljudi koji se mogu okoristi od kosmoloških nauka iz plemenitog Kur'ana. Potom, znanje (nova i korisna učenja) čovjek je obavezan tragati za njima na svakom mjestu i u svakom vremenu.

Ć. Savremenici koji odbijaju naučni tefsir ⁵⁸⁶ su:

العلماء المعاصرون الرافضون للتفسير العلمي:

- Šejh Rešid Rida, 1865-1935;
- Šejh Mahmud Šeltut, 1893-1964.
- Poznati islamski pisac i književnik Abbas Mahmud El-Akkad, (umro 1964.), u svojoj knjizi: *"El-Felsefetul-Kur'anijje"*.
- Profesor, šejh Muhamed Izzet Derruzetu, rođen 1888., u knjizi: *"Et-Tefsirul-hadith"*.
- Šejh Dr. Muhamed Abduladhim Ez-Zerkani u knjizi: *"Menahilu el-irfan fi ulumul-Kur'an"*, gdje navodi da postoje uslovi i pravila za naučno tumačenje.
- Šehid i mufessir Sejjid Kutub (Allah mu se smilovao!) 1906-1966., navodi na puno mjesta u tefsiru: *"Fi dhilalil-Kur'an"*, kao npr. komentar kur'anskog ajeta:

⁵⁸⁶ Opširnije o naučnom tefsiru Kur'ana časnog pogledajte kod: Es-Sejjid Gunejm Kerijm, *"El-Išarat el-ilmijjetu fil-Kur'anil-Kerim bejned-diraseti vet-tatbik"*; Kairo, Darul-fikril-arabij, 1995., str. 113-167, 255-283; 284-300.

﴿ يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَهْلِ قُلْ هِيَ مَوْقِيتٌ لِلنَّاسِ وَأَحْجٌ ﴾ [البقرة : 189]

*“Pitaju te o mladacima. Reci: “Oni su ljudima oznake o vremenu i za hadžiluk.”*⁵⁸⁷ Također i kur'anski ajet sure Fussilet:

﴿ سَنُرِيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْأَفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ أَوْ لَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴾ [فصلت : 53]

*“Mi ćemo im pružati dokaze Naše u prostranstvima svemirskim, a i u njima samim, dok im ne bude sasvim jasno da je Kur'an istina. A zar nije dovoljno to što je Gospodar tvoj o svemu obaviješten?”*⁵⁸⁸

Na ovoj veoma bitnoj tački se moramo zaustaviti i razmotriti mišljenje šehida Sejjjida Kutuba po ovom pitanju. Njegovo suprostavljane naučnom tefsiru govoreći u svome tefsiru: *“Fi zilalil - Kur'an”*, šehid Sejjid Kutubi (Allah mu se smilovao), obrazlaže jednostavnim i jasnim riječima. Prema njegovim riječima, ovo je načelna metodološka greška i sadrži tri pojma koja se ne podudaraju sa veličinom i vrijednostima Kur'ana časnog:

1. Osjećaj i unutrašnji duhovni neuspjeh nekih ljudi u shvatanju da je nauka primarna i da je Kur'an slijedi;
2. Nerazumijevanje srži Kur'ana, njegove poruke i funkcije. Da je Kur'an apsolutna istina; i:
3. Kontinuirani komentari koji proizilaze iz konteksta kur'anskih tekstova, težeci ka teorijama i hipotezama koje nisu čvrste i stabilne.

⁵⁸⁷ El Bekare, 189.

⁵⁸⁸ Fussilet, 53.

Sva ova pitanja ne odgovaraju savršenoj prirodi Kur'ana časnog. A potom nastavlja: *“To ne znači da ne trebamo iskoristiti ono što nauka otkriva iz njenih teorija i istina o svemiru, životu čovjeka, kako bi smo u cijelini i bolje razumjeli Kur'an. Ovo što sam ranije napomenuo, nije bila moja namjera!...”*⁵⁸⁹

1. Profesor i mislilac Abdulvahid Vafi i profesor Ismail Maz'har, su mišljenja su da je ova vrsta tefsira novotarija, bid'at, koji će izazvati sukob između vjere i nauke.⁵⁹⁰;
2. Dr. Muhamed Husejn Ez-Zehebij, u svojoj poznatoj knjizi: *“Et-Tefsir vel-mufessirun.”*; str.178.
3. Profesor islamske filozofije, dr. Atif El-Iraki;
4. Šejh Abdulkerim El-Hatib.

Može se kazati da je to pravac velike većine klasičnih mufessira kao što su Imam Tabari, Imam Kurtubi, Bejdavi, Ibn Kesir, Ebu Su'udi, itd., jer niko od njih nije prenio ništa u vezi ovoga.

⁵⁸⁹ Vidi: *“Fi dhilalil-Kur'an”*; prvi tom, str. 180-184; *“Et-tefsirul-ilmij lil-Kur'ani fil-mijzan”*; str. 318-321. Autor pored ovih radova ima i neke druge radove o mišljenju i metodi šehida Sejjid Kutba u tefsiru, gdje tvrdi da ne pripada simpatizerima naučnog tefsira. Istina je ono što smo vidjeli iz vlastitih riječi šehida kada ističe da nema štete u korištenju blagoslova i koristi naučnih otkrića koja su nepromjenjive i neosporne istine, ukoliko nisu teorije ili hipoteze.

⁵⁹⁰ *“Et-tefsirul-ilmiju lil-Kur'ani fil-mijzan”*; str. 297-330. Opširnije o naučnom tefsiru Kur'ana i napora učenjaka oko ovog pitanja pogledajte bitne i vrijedne izvore: Muhameda Adil Ebu El-Hajra, *“Idžtihadat fit tefsiril-ilmij fil-Kur'anil-Kerijm”*; Merkezu Delta lit-tiba'ati, isportendž, Kairo, prvo izdanje, 1988, str. 21-82; Halil Imaduddin, *“Med'hal ila meukifil-Kur'anil Kerim minel-ilmi”*; Bejrut, Muessetur-risaleti, prvo izdanje, 1983., str. 9-14; Es-Sejjid Gunejm Karim, *“El-isharat el-ilmijjetu fil Kur'anil-Kerim bejned-diraseti vet-tetbik”*; Kairo, str. 121-122. Moj profesor dr. Su'ad Jelderem je istakao razloge koji su uticali da Šejh Zehebi ako misli u radu koji je predstavio na Međunarodnoj konferenciji u Islamabadu 1987. godine.

F. Usklađivanje između kur'anskih ajeta i kosmoloških nauka

أصحاب التوفيق بين الآيات القرآنية و العلوم الكونية :

Nakon upoznavanja stavova učenjaka o ovoj problematici, nailazimo i na drugu grupu učenjaka koji smatraju da se kosmološke nauke i naučni podaci mogu uskladiti sa kur'anskim ajetima, koji se tiču tih nauka. Tog su mišljenja grupa muslimana i klasičnih filozofa, kao npr. Ibn Sina, El-Farabi i Ibn Rušdi. Sljedbenici koji su nastojali uskladiti filozofiju i vjeru, oslanjajući se na komentarisanju vjerskih tekstova i usklađivanju njihovog značenja sa filozofijom. Ovaj pravac vuče korijenje iz drevne grčke filozofije i filozofa i njihovih legendi, koje su imale vjersku svjetost i koje su alegorijski komentirane. Neki muslimanski filozofi su komentarisali grčku filozofiju, a zatim pokušavali da svoje ideje usklade sa idejama islama, sve dok nisu priznali da je njihov primarni cilj harmonizacija vjere i filozofije. Ovako su razmišljali arapski filozofi i to se jasno vidi u izjavi imama Bejhekija, da je filozof El-Kindi u svojim djelima uskladio principe Šerijata i principe racionalnosti.

El-Kindi je zasnovao svoje tumačenje kur'anskih ajeta na racionalnim osnovama i to izveo iz proučavanja filozofije. Isto tako i učenjak islamske filozofije Ebu Nasr El-Farabi je pokušao da uskladi filozofiju sa šerijatom, komentarišući kur'anski ajet:

﴿ هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴾ [الحديد : 3]

*“On je Prvi i Posljednji, i Vidljivi i Nevidljivi; i On zna sve!”*⁵⁹¹ Imam Farabi ističe: *“Ne postoji savršenije postojanje od*

⁵⁹¹ El-Hadid, 3.

Njegovog, i Njegovo postojanje nema nikakav nedostatak; On je u svom biću vidljivo, a pošto je veoma vidljivo, postaje nevidljivo; Čini vam se da je sve vidljivo poput Sunca koje otkriva svaki detalj, a samo je nevidljivo."

Također je pokušao potvrditi da nema razlike između grčke filozofije i islamsko-šerijatskog vjerovanja. Isto tako, Ibn Sina je pokušao uskladiti vjeru i filozofiju,⁵⁹² kao i neki savremeni istraživači, koji nisu bili filozofi. Savremeni zagovornici ovog pravca su uglavnom pisci, istraživači i doktori, ali ne i poznati mufessiri niti stručnjaci tefsira. Takvi ljudi doprinose kur'anskim i naučnim studijama prenoseći nova naučna otkrića i upoređujući kur'anske ajete o ovim pitanjima.

Na osnovu prethodno rečenog, možemo naći umjerenu poziciju po ovom važnom pitanju, možemo reći i da ne prihvatamo ovu vrstu naučnog tumačenja Kur'ana u cijelosti, ali je također i ne odbacujemo u cijelosti. Oslanjamo se na pravila i uslove postavljenim od strane učenjaka koji su istakli i rezimirali u svojim djelima, uključujući i moju studiju, i ako se ovi uslovi i pravila ispune, onda se možemo osloniti na ovakvu vrstu tefsira.

⁵⁹² Es-Sejjid Esh-Shehhat Zuglul, "**El-It-tixhahat el-fikrijje fit-tefsir**"; El-hej'etu el-misrijjetul-el-ammetu lil-kitab, drugo izdanje, 1977., str. 299-318. Opširnije o razmišljanjima filozofa El-Farabija vidi: Feuzi Atvi, "**El-Farabi, Fejlesuful-medinetil-fadile**"; recensim i dr. Subhi Salih-it, Darul-kitabi-arabij, bez datuma i godine izdanja, str. 97-171.

VI: USLOVI I PRAVILA NAUČNO-FILOZOFSKOG I NAUČNO- EKSPERIMENTALNOG TEFSIRA

شروط وضوابط التفسير العلمي للقرآن الكريم :

Učenjaci ističu neka pravila i uslove, koji se moraju ispuniti prilikom primjene naučno-filozofskog i naučno-eksperimentalnog tefsira, a to su:

- Takvo istraživanje ne bi trebalo izlaziti iz okvira primarne svrhe Kur'ana, a to je, uputa i njegova mudžiza.
- Kada takve nauke dodajemo, tj. impliciramo u tefsiru, moramo paziti na stvarne potrebe ljudi, jer one mogu biti korisne u intelektualnim krugovima, ali mogu uzrokovati fitnu i razdor kod manje učenih ljudi.
- Nema problema ako mufessir polemiše sa neraskidivim naučnim otkrićima i istinama, koje nisu hipoteze, sve dok to obogaćuje i pomaže razumijevanju kur'anskog teksta, te je u skladu sa duhom i ciljevima islamskog šerijata, kao i ako takva otkrića potvrđuju veličinu kur'anskog ajeta.
- Mufessir ne treba da izlazi van konteksta i donosi kompleksna značenja koja nisu direktno povezana sa opštim značenjem ajeta. U islamskom društvu ima i takvih mufessira, koji su pretrpali tefsir teorijama i hipotezama, misleći da su istinite, a nakon nekog vremena takve navodne istine se pretvaraju u poništene i nevaljane teorije i hipoteze, jer nauka se kreće brzo i mijenja se iz dana u dan.
- Da ne klonimo duhom i govorimo ljudima da svaka nova stvar dokazuje mudžizu Kur'ana, kako bi vjerovali u Kur'an, kako je npr. navodio šehid Sejjid Kutub (Allah mu se smilovao) u svome tefsiru: "Fi dhilalil-Kur'an". Dužni smo poći od vjerske istine koja proizlazi iz Kur'ana i preći na naučnu ili filozofsku istinu, a ne obrnuto, jer u Kur'anu postoje apsolutne

i nepomične istine, dok u nauci postoje varijabilne naučne istine, pa se ne može komentirati apsolutna istina relativnom istinom.⁵⁹³

- U prošlosti su svi učenjaci bili jednoglasni da je osnovni i najviši cilj objave Kur'ana da ljude uputi na Pravi put, tj. vjeru koja nema odstupanja i oslobođena je praznovjerja, beskorisnih stvari i novotarija. Dakle, ojačati i učiniti ljude snažnijim. Kur'an nije objavljen kao enciklopedija fizike, astronomije, matematike, medicine, geologije ili neke druge nauke izučavane ili otkrivene od strane ljudi. Istina je da u nekim kur'anskim ajetima postoje neki vidici koji aludiraju na takve nauke i onaj ko želi da se produbi i proširi sa takvim znanjem treba se osloniti na naučna otkrića naučnika i specijalista, i učiti od njih.

Mislim da upravo u tome leži mudžiza Kur'ana časnog, jer on samo pominje prirodne nauke i kao da nam govori da je to put koji je doveo do tog blaga i istraživanja. Vjerujem da musliman ne smije posumnjati da je Kur'an časni blago i da će se naučna otkrića nastaviti do Sudnjeg dana. To je zapravo oblik koji odgovara mudžizi Kur'ana i njegovoj suštini, tj. pouci ljudima u svakom vremenu i na svakom mjestu. O ovome nam jedan pjesnik poezijom poručuje:

(ستبدي لك الأيام ما كنت جاهلاً – و تأتيك بالأخبار من لم تزور)

“Dani i vrijeme će pokazati ono što nisi znao i obavjestit će te ondje gdje nisi bio!”

Vjerovanje i uvjerenje nam treba biti da je plemeniti Kur'an objavljen radi meditacije, zapažanja i razmišljanja o njegovim ajetima, kako bi nas kroz meditaciju i promatranje

⁵⁹³ Muhamed Abduladhim Ez-Zerkani, “Menahilul-irfan fi ulumil Kur'an”; drugo poglavlje, str.113.

uputio vjeri u Allaha Svemogućeg. Objavljen je da nam donosi sreću na ovom i na Budućem svijetu, a to je nesumnjivo suštinska svrha njegovog objavljivanja. To potvrđuju i učenjaci: šejh Muhamed Abduhu, šejh Rešid Rida i ostali reformisti.

I na samome kraju šejh Muhamed Abdulazim Zerkani naglašava neke od prednosti i privilegija koje proizilaze iz integracije kosmoloških nauka u tefsiru. O ovome nam govori: *“Kompatibilnost ljudskih misli i znanja sa tumačenjem Kur’ana, hrani njihove potrebe za kosmološkom kulturom.”* - Također brani ideju neprijateljstva između nauke i religije, kao i privlačenje pažnje nevjernika ka islamu ovom naučnom metodom na koju se danas oslanja. Insistira na iskorištavanju prednosti moći univerzuma. Po njemu, duša se ispunjava vjerom u Boga i Njegovu moć, kada se prokomentarišu Božije riječi koje se odnose na određene stvari i precizna stvorenja.⁵⁹⁴

I na kraju, to sam upravo shvatio tokom proučavanja ovih pitanja i smatram da je ono što sam naglasio tačno, na osnovu analize i mišljenja prijašnjih i savremenih učenjaka. Smatram da je ovo najumjereniji i najzdraviji stav.⁵⁹⁵

⁵⁹⁴ Muhamed Abduladhim Ez-Zerkani, *“Menahilul-irfan fi ulumil Kur’an”*; Drugo poglavlje, str. 112.

⁵⁹⁵ Opširnije o ovom pitanju o tefsiru pogledajte izvore: Abdurrahman Halid El-Akk, *“Usulut-tefsir ve kava’iduhu”*; Bejrut, Darun-nefais, Liban, drugo izdanje, 1986., str. 217-224; Fehd ibn Abdurahman Er-Rumi, *“Usulut-Tefsiri ve menahidžuhu”*; Rijad, Mektebetut-teubeti, 1413. hidžretska, str. 94; Dr. Jusuf El-Kardavi, *“Kejfe neteamelu me’al-Kur’anil-adhim”*, Kairo, Daruš-šuruk, prvo izdanje, 1999., str. 324-369; Sejjid Kutub, *“Fi dhilalil-Kur’an”*; Kairo, Daraš-šuruk, jedanaesto izdanje, 1985., prvi tom, str. 180-182; Is’hak Eš-Šatibi, *“El-Muvafakat fish-Sheriatil-Islamijjeti”*; drugi tom, str. 69; Muhamed Husejn Ez-Zehebi, *“Ef-tefsir vel-mufessirunë”*; Kajro, Mektebetu- Vehbe, drugo izdanje, 2000., str. 364-381; Ebu Hamid El-Gazali, *“Ihjau ulumiddin”*; tahkik Ebu Hafs Sejjid ibn Ibrahim ibn Sadik, Kairo,

Nema sumnje da je ovo naučno pitanje dio velikih diskusija i da istraživači moraju s vremena na vrijeme preispitati svoja razmišljanja i radove, zbog brojnih naučnih otkrića, a možda će se kasnije i neke naučne teorije pretvoriti u načna otkrića. Ali vrlo je vjerovatno da će se i trenutne neke naučne istine, koje se smatraju potvrđene i istinite, vremenom pokazati kao beskorisne teorije.

Hvala i zahvala pripada Allahu Gospodaru svih svjetova!

Darul-hadith, prvo izdanje, bez godine izdanja, prvi tom, str. 289; Ebu Abdurrahman Es-Sujuti, **“El-itkan fi ulumil-Kur’an”**; Bejrut, Darul-Fikri, 1979, četvrti tom, str. 27-31; Muhamed Husejn Ez-Zehebi, **“El-It-tidžahat el-munharifetu fi tefsiril-Kur’anil-Kerim-devafi’uha ve def’uha”**; Kairo, Muktebetu-Vehbe, treće izdanje, 1986., str. 83-91; Abduladhim Muhamed Ez-Zerkani, **“Menahilul-irfan fi ulumil-Kur’an”**; drugi tom, str. 109-113; Iffet Muhamed Eš-Šerkavi, **“El-fikrud-dinijju fi muvadžetil-asri”**; Dirase tahlilije li it-tidžahatit-tefsir fil-asril-hadis, str. 393-405; J.J.G. Jansen, **“The interpretation of Kor’an in Modern Egypt”**; str. 34-53.

Četvrti dio knjige

الباب الرابع

الاتجاه العقدي السني الماتريدي في تفسير القرآن الكريم

Akaidološka doktrina sunitsko-maturidijskog izučavanja
Kur'ana, ilustrovana mislima i idejom šejha, hafiza Ibrahima
Daliu

PRVO POGLAVLJE

Tefsirska studija šejha hafiza Ibrahima Daliu:
“Suština/Srž shvatanja Kur’ani-Kerima”.⁵⁹⁶

DRUGO POGLAVLJE

Razmatranje nekih važnijih akademskih pitanja u
tefsiru šejha hafiza Ibrahima Daliu i pojašnjavanje
njegovih stavova

TREĆO POGLAVLJE

Izučavanje mišljenja i stavova šejha, hafiza Ibrahim Daliu
na osnovu njegovog tefsira: “*Srž/suština shvatanja Kur’ani-
Kerima*”;

⁵⁹⁶ Ovdje bismo htjeli razjasniti čitaocima jednu veoma važnu stvar. Uzimajući u obzir naučnu rasutu literaturu i veliki broj izvora, istraživanjima i literaturi o životu šejha, hafiza Ibrahima Daliu i njegovim djelima, kao i uzevši u obzir ograničene podatke, odlučili smo da o njegovom životu i djelima pišemo generalno, ne izdvajajući literaturu koja se odnosi na bilo koju ideju ili mišljenje koje pišemo, jer niti u jednom izvoru nismo naišli na kompletne podatke. Odlučili smo da napomenemo i literaturu korištenu na kraju istraživanja za one koji žele znati više o ovoj problematici.

- Povijesno okruženje ove doktrine kod Albanaca

Na početku 20. stoljeća nekoliko knjiga je sastavljeno o ovoj doktrini, sunitsko-maturidijska doktrina u tefsiru. U albanskom društvu bilo je ljudi koji su komentarisali trećinu časnog Kur'ana na naučni način i pravom metodom, kao što je, na primjer, tefsir šejha, hafiza Ibrahima Daliu (Allah mu se smilovao!), koji će biti predmet našeg istraživanja i proučavanja u ovom poglavlju.

Bilo je i drugih tefsira pojedinih ajeta i sura, kojih su komentarisali neki drugi učenjaci, kao što je opširni tefsir sure: "El-Fatiha", šejha, hadži Vehbi Agoli - Dibra, potom, kratki tefsir nekih ajeta i sura od strane šejha, hafiza Ali Korče, kao što smo mogli vidjeti njegov kratak tefsir⁵⁹⁷ i šejh, hadži Šerif Ahmeti (Allah mu se smilovao!), kao i neke interpretacije drugih, koje smo prethodno istakli.

Ovaj akademski trend sunitsko-maturidijski oduvijek je postojao među Albancima, kako u prošlosti tako i danas, zato, odabrali smo samo jedan primjer mufessira proučavati u ovom istraživanju, zasnivajući to na svom znanju i autoritetu koji je uživao u albansko-islamskom društvu. - U ovom poglavlju istraživat i pisat ćemo o ličnosti, metodi i tefsiru hafiza Ibrahima Daliu: "*Srž/sušтина shvatanja Kur'ani-Kerima*", kao i njegov odnos prema nekim ajetima koji se tiču akademskih tematika, kao što su: ajeti imena i svojstva Allaha Svemogućeg. Ova pitanja ćemo detaljno istražiti tokom ove studije, tj. preciznije tokom ove doktorske disertacije.

⁵⁹⁷ Opširnije pogledajte sažeti tefsir hadži Šerif Ahmetija: "**Kur'ani - përkthim me komentim (Kur'an - prijevod sa komentarem)**", uvidjeti kako je komentirao ajete Božjih Svojstva da osnovu maturidijske metode. (Šerif Ahmeti, "**Kur'ani - përkthim me komentim (Kur'an - prijevod sa komentarem)**"; Medina, 1413. h. Saudijska Arabija, stranice: 32, 88, 260, 322, 452, 524, 589, 590, 603, 617, 663, 665).

Tefsir šejha, hafiza Ibrahima Daliu je jedan od najvećih i najvažnijih tefsira poznatih albanskom islamskom naslijeđu u moderno doba, koji i danas postoji. Na osnovu ove činjenice, uglavnom ćemo se oslanjati na ovu interpretaciju u odnosu na druge ličnosti i interpretacije.

1. Biografija i život

Šejh, hafiz Ibrahim Daliu rođen je 1878. godine u Tirani. Potiče iz intelektualne vjerske porodice koja je bila istaknuta i poznata po visokoj vjerskoj kulturi. Šejhovo rođenje poklopilo se sa albanskom Nacionalnom Renesansom, tj. vremenski period kada su počeli glasovi i ideje o odcjepljenju i nezavisnosti države i napuštanje osmanskog hilafeta, vremenski period o kojem smo pisali u prvom djelu ovoga istraživanja. Osnovno i srednje obrazovanje stekao je veoma rano, istodobno i veoma mlad je postao hafiz Kur'ana časnog. Nije nigdje navedeno precizan period, tj. godine kada je postao hafiz Kur'ana časnog, niti imena učitelja koji su ga podučavali hifzu. Memorizacija Kur'ana časnog bila je dosta prostranjen fenomen koji je dominirao kod albanskih učenjaka, malo je bilo onih koji su vjeru izučavali krajem 19. i početkom 20. stoljeća, a da ujedno nisu postali i hafizi Kur'ana časnog.

Nakon toga je nastavio više studije na Univerzitetu u Istanbulu Darul-Ulum, koji je bio glavni grad i centar nauka, znanja i različitih kultura koje su se razvijale na orijentalnim jezicima, preciznije na turskom, arapskom i perzijskom jeziku. Ali, teška ekonomska situacija je primorala šejha da na određeno vrijeme obustavi studije, sa nadom da će ih ponovo nastaviti, ali, Božija odredba je bila da se to ne dogodi i hafiz više nije nastavio studije. Ličnost šejha, hafiza, Ibrahim Daliu odlikovala se kosmopolitskom kulturom, jer je posjedovao

obilato vjersko znanje, a također poznao je politiku i bio veliki patriota. Postoje dokazi da je njegov život bio pun stalnih napora u zaštiti albansko-nacionalnog identiteta od nestanka i potpunog stapanja u grčkoj, italijanskoj i srpskoj kulturi.

Hafiz je bio ličnost koja je ostala anonimna i daleko od očiju istraživača skoro pola stoljeća. Allahovom voljom, uništen je divlji đavolsko-komunistički sistem i do izražaja dolazi ličnost ovog slavnog učenjaka, koji je ostavio mnogo vrijedno-naučnog naslijeđa, koje vrijedi proučavati i analizirati. Šejh, hafiz Ibrahim Daliu je tokom obavljanja dužnosti imama i hatiba i tokom primjene vjerskih pravila u Albaniji pokazao veliko interesovanje za albansko-nacionalno stanje i tome posvetio čitav svoj život. Otvarao je škole na albanskom jeziku i objavio je brojne knjige i diskusije na albanskom jeziku, kako bi podučio i obrazovao albanski narod, iako je njegovo djelovanje bilo opasano u očima Osmanskog carstva, jer obrazovanje na albanskom jeziku smatrala nezakonito, zbog čega je počinitelj morao biti najstrože kažnjen i zaista je ovakav stav Osmanskih vlasti bio veoma čudan!

Prvu školu koju je šejh, hafiz Ibrahim Daliu otvorio, bila je to ženska srednja škola 1908. godine, a odatle je diplomirala prva generacija muslimanskih učiteljica, koje su značajno pomogle u razvoju i promociji kulture i islamske povijesti Albanije. Godine 1909. raspoređen je za nastavnika albanskog jezika u srednjoj školi u gradu Elbasan u Albaniji. U toj školi, šejh je učenike podučavao i druge orijentalne jezike kao što su: arapski, perzijski i turski jezik. Šejh se trudio svim snagama: dušom, jezikom i perom. Bio je elokventan, snažan govornik, precizan u riječima, pa je zahvaljujući predavanjima i hutbama koje je držao u različitim džamijama, njegova slava brzo doprijela na svim albanskim teritorijama.

1. Maltretiranje i patnje koje je pretrpio hafiz Ibrahim Dalii zbog vjerskih i patriotskih stavova⁵⁹⁸

Šejh, hafiz Ibrahim Dalliu je mučen u osmanskim zatvorima tokom posljednjih godina Osmanske vladavine, a kasnije i u albanskim zatvorima, maltretiran i kažnjavao na najgori mogući način i veoma teškim metodama. Po našem mišljenju, to je nebesko pravilo, jer rijetko koji muslimanski učenjak, pozivalac ili mislilac izbjegao ovakva iskušenja.

⁵⁹⁸ **Napomena:** Ovdje bih htio istaknuti veoma važnu stvar, a to je činjenica da je koncept patriotizma ili nacionalno pitanje, šejh, hafiza Ibrahim Dalii i njegovi savremenici imam, kao što ćemo primjetiti u ovom istraživanju, bio isti kao koncept šehida, šejha Hasan El-Benne (Allah mu se smilovao!), koji je širio svojim raznim radovima. Šehid i Imam Hasan El-Benna, fokusiran na ovu ideju u jednoj od svojih rasprava, govori ljudima o njihovim iskrenim osjećajima prema svojoj zemlji, o njihovom požrtvovanju za dobrobit zemlje i o poštovanju onih koji rade u njenoj službi. Zagovarao je ljubaznost i poštovanje među ljudima, čak i ako imaju različita uvjerenja i vjere:

﴿لَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقْتَلُوا فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ أَنْ تَبْرُوهُمْ وَتُقْسَطُوا إِلَيْهِمْ إِنْ أَلَّ اللَّهُ يُحِبُّ الْمُقْسَطِينَ﴾ [الممتحنة : 8]

“Allah vam ne zabranjuje prema onima koji se ne bore protiv vas zbog vjere, i ne izgone vas iz domova vaših - da im činite dobro i ispravno postupate prema njima. Uistinu! Allah voli pravedne!” (El-Mumtehine, 8). On također nalaže pravdu i ljubaznost prema nemuslimanima na islamskim teritorijama: *“Oni zaslužuju ono što mi imamo i oni doživljavaju ono što mi doživljavamo”*. Ne promoviramo rasnu podjelu ili sektašku netrpeljivost. Ljubav prema ovoj zemlji, poštovanje prema njoj i emocije, kako patriote nazivaju, sa jedne strane, stvari su usmjerene na instinkt duša, a sa druge strane, smatraju se i poretkom islama. Slažemo se sa njihovim stavom da patriotizam jača veze između ljudi jedne zemlje. Slažemo se i sa njima da ovo pojačanje treba iskoristiti u svoju korist. U djelu: *“Ilâ esh-shebâb”*, str. 180-181; *“Da’vetunâ”*, str. 19-20; Iz kodeksa pisama imama i šehida Hasan El-Benne, *“Darul-teuzi-ven-neshril-islamij”*; Mejdani es-Sejjide Zejnebi, 1992.

Molim Allaha Milostivog da nas učini od onih koji će stoički stajati na Njegovom putu i samo Njega obožavati!

Danas su mnogi zatvori u različitim zemljama islamskog svijeta puni takvih učenjaka. Molim Allaha Svemogućeg da zaštini nas i njih od diktatora i zulumčara gdje god bili. Amin!

Šejh, haufiz Ibrahim Daliu, od ruke tlačitelja doživio je kazne koje se ne mogu riječima opisati. Iz različitih izvora saznajemo da su mu vađeni zubi i da je pred ljudima bio obučen u žensku odjeću. Šejh i njegovi saborci i sagovornici, nisu mogli izaći na javna mjesta, jer su osmanski gubernatori mladi Turci, prije pada Carstva, ohrabivali djecu i naivne ljude da ih gađaju kamenčićima, psuju i vrijeđaju kao što su to činili ljudi i djeca Taifa sa Poslanikom (Neka je Allahov mir i spas na njega!). Bili su potpuno izolovani od strane države, vjernicima je bilo zabranjeno da iza njih obavljaju namaz, da ih pozdravljaju, pa čak im zabranjeno bilo komunicirati s njima. Također ih nisu zvali na veselja, vjenčanja, smrtnih događaja i dženaze, kao što su to ranije radili. Njihova potpuna izolacija ličila je na izolaciju idolopoklonika prema Poslanik (Neka je Allahov mir i spas na njega!), i njegovih sljedbenika u Mekki.

Osuđen je na deset godina zatvora od strane vojnog suda, zatim su ga poslali u progonstvo, a potom maltretirali iz jednog zatvora u drugi. Posljednji zatvor u kojem je poslan i gdje je doživio vrlo gorka i teška iskušenja bio je zatvor pod imenom: *"Jedi Kule-s"* u Seljaniku-Grčkoj. O ovom zatvoru govori i sam šejh, o velikim mučenjima koje je tamo pretrpio. Opisuje ovaj zatvor kao: *"sedam pakla"*. Iako je pretrpio svu tu torturu, šejh nije popustio i nije se predao, nego naprotiv, otvoreno pozivao na eliminaciju analfabetizma i nepismenosti, koja je previše bila prostranjena među Albance; i pored svih rizika nije odustajao, jer samo Carstvo prije svog raspada, nije pokazivalo interes za takvu opasnost koja je prijetila albanskom narodu.

Osmanska vlada ga je često pozivala na informativne razgovore kako bi ga odvrtila od učenja i širenja albanskog jezika. Suprostavljali se šejhu, hafizu Ibrahimu Daliu, jer je postojala grupa licemjernih i izdajničkih Turaka, koji su bili poznati pod imenom *"Mladi-Turci"*, koji su širili laži i dezinformacije i huškali Osmanlije na Albance govoreći da učenje albanskog jezika sa latiničnim slovima izvlači čovjeka iz islama, čini ga nevjernikom i odvodi ga od Kur'ana i nagovara ih da uništavaju džamije ...! Mladi Turci su bili protiv Islamske osmanske države, a istovremeno su željeli formirati nacionalnu državu, čak i pod uticajem Jevreja ... Oni su bili licemjeri u osmanskome i albanskom islamskom društvu i nisu pripadali nijednom od njih.

U takvim uslovima i velikim naporima *"Mladih Turaka"*, doveli su do toga da ometaju šejhu, hafizu Ibrahimu Daliu u njegovim aktivnostima. I pored toga hafiz davao svoje izjave a jedna od njih je bila i: "Borba protiv neznanja se ne postiže tenkovima i topovima, ono nestaje borbom onih koji rade na širenju znanja".

Šejh, hafiz Ibrahim Daliu ustrajao je u svojim stavovima sve do dolaska kralja, tiranina, Ahmeta Zogu. Također je bio maltretiran i zatvaran tokom fašističke italijanske vladavine u Albaniji, kao i tokom dolaska komunističke vlasti, odnosno prethodnog albanskog predsjednika, zločinačkog komunista, Envera Hodže. Stajao je snažan kao nepomično brdo i nije se pokolebao niti jednog trenutka pred ovakvim društvenim, vjerskim i političkim nemirima. Dakle, bio je najbolji primjer strpljenja sve dok nije preselio u svojoj domovini 1952. godine, u 70. godini života, odnosno u Tirani, glavnome gradu Albanije. Slobodno možemo reći i tvrditi da je bio veliki šejh, učenjak, hodža i mudžahid.

Zato, molim Allaha da mu se smiluje i oprost!

3. Djela i naučne aktivnosti

Kao što smo već naveli, šejh, hafiz Ibrahim Daliu bio je ličnost širokog spektra, pa je i njegova aktivnost bila u skladu sa njegovim dometom (Allah mu se smilovao!). Negovi radovi bili su fokusirani na četiri aspekata: vjerski, društveni, književni i politički. Ali, nažalost, ogromnu većinu njegovih djela spalila je albansko-komunistička vlast, a ostao je vrlo mali dio književne zaostavštine ovog velikog učenjaka svjetskih razmjera.

Svjedočenje njegovog savremenika, albanskog imama i hodže, imama Vehbi Ismailija,⁵⁹⁹ potvrđuje veliki broj njegovih radova. Prema nekim istraživačima ističe da je hafiz Ibrahim Daliu napisao na hiljade stranica. Ako je ova informacija tačna, onda je ovaj učenjak postigao nešto što njegove kolege, učenjaci, nisu mogli postići. Ne treba nas tako nešto čuditi, jer on je imao ključeve velikih kultura i civilizacija, a ključ svake kulture je njen jezik, on (Allah mu se smilovao!), je poznao: arapski, turski i perzijski, tj. ključne orijentalne jezike. Dakle, ne trebamo se nimalo čuditi njegovoj aktivnosti i nema sumnje da Bog daje ovu vrijednost (dar) kome On hoće i nema sumnje da je Bog Najveći.

U nastavku ćemo navesti pojedina djela šejha, hafiza Ibrahima Daliu, koje smo sa velikim trudom i mukama uspjeli istra u Albaniji, dok su neka druga djela istražili i istakli drugi istraživači:

⁵⁹⁹ Imam Vehbi Ismaili (Allah mu se smilovao!) je Albanac iz Skadra, završio je studije tokom Drugog svjetskog rata na čuvenom univerzitetu Al Az'haru u Kairu, ali se nakon studija više nije vratio u Albaniju, jer su na vlast došli komunisti. Služio kao imam i predavač za Albance u SAD i predsjednik Albanskog islamskog centra za SAD i Kanadu. I Imam Vehbi Ismaili bavio se radovima, publicistikom i različitim prevodima sa arapskog i engleskog na albanski jezik. Preselio je na Ahiret 2008. godine. Allah mu se smilovao!

1. "Srž/suššina shvatanja Kur'ani-Kerima";

Ovo je najveće i najvrednije njegovo djelo koje je do nas dospjelo i nije vremenom uništeno, uprkos inkviziciji i albansko-komunističkom teroru. Ovo djelo je nepotpuni komentar Kur'ana časnog. Uspio je komentirati Kur'an časni do početka sure Et-Teube u tri toma. U knjizi: *"Knjiga oprostaja"*, šejh, hafiz Ibrahim Daliu ističe: *"Knjigu: "Srž/suššina shvatanja Kur'ani-Kerima", sam ja preveo i objavljena je u dva toma u izdanju Islamske zajednice. Postoje i tri neobjavljena toma ..."*⁶⁰⁰

I ako je ovaj tefsir nedovršen, hvala Allahu da je kao albansko-islamska ličnost uspio imati metodološki tefsir sa punim značenjem te riječi i moja najveća želja i radost bila bi da je uspio dovršiti svoj tefsir, ali Božija volja je bila da preseli i ne dovršivši ovo svoje plemenito djelo.

Molim Allaha plemenitog, da okupi iskrene ljude i učenjake koji će nastaviti ovaj veliki nedovršeni projekat i to dovršiti ako Bog da! Jer, doista imamo potrebu za takvim djelima. Često se dešavalo da veliki učenjaci ne dovrše svoja djela, potom, njihovi iskreni učenici dopune, tj. dovrše njihov započeti rad, kao npr. tefsir, šejha Muhameda Abduhu, kojeg nije mogao dovršiti za života, ali je nastavio njegov učenik šejh Rešid Rida, koji također nije imao priliku da završi svoj lični tefsir. Isto se dogodilo i sa tefsirom šejha Muhameda El Emin Šankiti, kojeg su dovršili njegovi iskreni učenici, poznati učenjak, šejh Muhammed Atijeh Salim. Također se to desilo i učenjaku Imamu Fahrudinu Er-Razi, potom učenjaku Dželalejn i još puno drugim.

Drugo važno pitanje vezano za ovaj tefsir je osporavanje autorstva hafiza Ibrahima Daliu. Što se tiče ovog tefsira neki

⁶⁰⁰ Dr. Feti Mehdiu, *"Përkthimet e Kur'anit në gjuhën shqipe (Previdi Kur'ana na albanskom jeziku)"*; str. 48.

istraživači i učenjaci tvrde da se ime šejha, hafiza Ibrahim Daliu ne pojavljuje na koricama tefsira. Tu se nalazi naslov tefsira, mjesto i datum objavljivanja: *“Srž/suššina shvatanja Kur’ani-Kerima”*,⁶⁰¹ publikacije Vrhovnog šerijatskog vijeća i također piše: *“Pročitao ga je, pregledao i odobrio Vrhovni šerijatski savjet”*.

Ovo su podaci koji su ispisani na koricama tefsira i kao što vidite ime šejha, hafiza Ibrahima Daliu se tu uopšte ne pominje.

Replika na ovu problematiku

Na samom početku želim potvrditi da je ovaj 100% nepotpun tefsir (Ako Bog da), autentičan učenjaka, hafiza Ibrahima Daliu. Kao dokaz ovom možemo iznijeti činjenice:

- Moglo je biti, npr. iz bezbjedonosno-političkih dešavanja, da nije napisao svoje ime na knjigu ili navesti nečije drugo ime ili instituciju koja izdaje knjigu i sl. U vremenu kada je objavljen tefsir šejha, hafiza Ibrahima Daliu, politička, društvena i vjreska situacija u Albaniji bila je veoma kritična. Žestoki napadi na religiju i religiozne ljude bila je nažalost gorka realnost.

- Istraživač dr. Ismail Bardi potvrđuje autentičnost autorstva šejha, hafiza Ibrahim Daliu u ovom tefsiru u svojoj studiji i o metodi šejha u tefsiru. Pomenuti istraživač to dokazuje na osnovu usmenog prijenosa albanskog intelektualca koji je živio i radio u SAD, a koji je bio savremenik šejha, hafiza Ibrahima Daliu, prema tvrdnjama imama Vehbi Ismailia (kojeg smo i

⁶⁰¹ Štamparija: *“Skadarsko vrijeme”*, Skadar, 1929.

gore spomenjali). Na osnovu ovog verbalnog prijenosa, ovaj tefsir je originalno djelo Hafiza Ibrahima Daliu.⁶⁰²

- Mislim da ovi argumenti pojašnjavaju pitanje autorstva, jer su vrlo realni. Ovo potvrđuje i sam šejh, hafiz Ibrahim Daliu, gdje u njegovom djelu (Knjiga oprosta), sam navodi da je napisao tefsir: “*Srž/sušтина shvatanja Kur’ani-Kerima*”, te da je Islamska zajednica objavila dva toma, dok su još tri toma ostala neobjavljena.⁶⁰³

- Također mislim i vjerujem da je najsnažniji argument o autentičnosti ovog tefsira metodološko, formalno i tematsko jedinstvo, te način tefsira, stil i jezik, analiza ajeta i analiza tematika. U njegovom tefsiru postoji način i oblik u komentarisanju ajeta, jer on ne komentariše nijedan ajet na osnovu drugog ajeta i ne može se primjetiti nikakva razlika. Svako ko doživi njegov tefsir i ko nešto od njega pročita, može primijetiti ovaj njegov metodološki princip. A Allah najbolje zna!

Mislim da je dovoljno i hvala Allahu i ovo smo pojasnili, posebno kada se zna da su neki kasniji intelektualci proučavali život i tefsir šejha i složili se da je ovaj tefsir bez sumnje djelo hafiza. Hvala Allahu, imao sam sreće pronaći njegova dva objavljena toma, da ih fotokopiram iz lične biblioteke profesora, doktora Ramiza Zekaj u Albaniji, koji je osnivač i direktor *Albanskog Instituta za Islamsku Misao i Civilizaciju*⁶⁰⁴ u Tirani. I zbog toga sam mu veoma zahvalan!

⁶⁰² Ismail Bardi, “*Ibrahim Daliu dhe egzegeza e tij kur’anore (Ibrahim Daliu i njegova kur’anska egzegeza)*”; str. 101.

⁶⁰³ Feti Mehdiu, “*Përkthimet e Kur’anit në gjuhën shqipe (Prijevodi Kur’ana na albanskom jeziku)*”; str. 48.

⁶⁰⁴ (Alb: Institutit Shqiptar të Mendimit dhe Qytetërimit Islamik: AIITC - (Albanski institut islamske misli i civilizacije: AIITC). (Prevodilac).

Druga djela koja je napisao šejh, hafiz Ibrahim Daliu bila su:

- "Rođenje⁶⁰⁵ i život velikog Muhameda (alejhisselam)".⁶⁰⁶
- "Ramazanske blagodati".⁶⁰⁷ U ovom djelu šejh komentira ajete o postu na osnovu tefsira imama Fahrudin Razia, zatim govori o vjerskim, moralnim, zdravstvenim, socijalnim, ekonomskim dobrobitima posta, kao i o tome šta kvvari post i dr.
- "Ogranci imana".⁶⁰⁸ Na osnovu što je šejh napisao, ova knjižica je prijevod komentara hadisa "Islam se sastoji od sedamdeset i više ogranaka"- komentara Sahihul Buharija, kojeg je napisao poznati učenjak Mahmud Bedruddin El-Ajnij El-Hanefij.
- "Vjera muslimana".⁶⁰⁹ Ovdje autor ističe neke argumente i činjenice o postojanju Boga Svemogućeg, i u kojima se zahvaljuje Njemu i također naglašava vrijednost Poslanika (Neka je Allahov mir i spas na njega!), potom vrijednost Hulefai-Rašidina, zatim Imam Ebu Hanife i Imam Ebu Mensur El-Maturidija (Allah im se smilovao!).
- "Šta je islamizam?"⁶¹⁰ Autor ovdje naglašava neka pitanja islama i imana (vjere) sa pitanjima i odgovorima prema Ehli-Sunnetu i Džematu.

⁶⁰⁵ Štamparija: "Skadar", Tirana, 1934.

⁶⁰⁶ Dobio sam fotokopiju ove knjige u Nacionalnoj biblioteci u Tirani – Albanija, i posjeduje 228 stranice. Ovu knjigu je napisao šejh na veoma prost, atraktivan i prozaičan jezički način.

⁶⁰⁷ Štamparija: "Tirana", Tirana, 1935.

⁶⁰⁸ Objavila: "Tirana", Tirana, 1943.

⁶⁰⁹ Objavila "Tirana", Tirana 1942.

⁶¹⁰ Objavio: "Islamski američki centar", 1992.

- "Knjiga oprosta". Ovdje autor objašnjava principe namaza, čistoće i njihove prednosti. Tu je također komentirao i preveo neke kratke sure koje se uče tokom namaza.
- "Patriotizam⁶¹¹ u Tirani".⁶¹²

Od njegovih prevoda možemo navesti:

- Prijevod knjige Imama Bergevia (929-981H) "Et-Tarikatu el-Muhammedije",⁶¹³ "Put Muhamedana";⁶¹⁴
- Prijevod djela profesora Omer Nassuhia: "Teorijska i praktična nastava islamskog morala.";⁶¹⁵
- Prijevod četrdeset hadisa Imama Nevevija: "Hadisi Erbein";
- Prijevod knjige: "Tedžvid Kur'ana", ovaj prijevod hafiz Ibrahim Daliu nije naveo od kojeg je jezika preveo i od kojeg autora.⁶¹⁶

⁶¹¹ Štamparija: "Imazhi (imidž)", Tirana, 1995.

⁶¹² Sastavio ga je u posljednjim danima Carstva tokom sredine 1908-1915. god., i istakao skoro 150 patriota, zajedno sa nekim islamskim ličnostima, koji su doživjeli veliko mučenje i zlostavljanje od strane Osmanske vlade (džonturaka - mladih turaka), uključujući i šejha. Šejh ističe razlog maltretiranja i mučenja njega i njegovih prijatelja, naime da je u pitanju veza sa njihovom upornošću u ideji o neophodnosti učenja na albanskom jeziku.

⁶¹³ Prvi tom: "Tirana", Tirana, 1936.

⁶¹⁴ Ova knjiga je po drugi put 2000. god., doštampana od strane dr. Ramiz Zekaja, direktora "Albanskog instituta za islamsku misao i civilizaciju (AIITC)."

U suštini ova knjiga je knjiga vjere Ehli Sunneta i Džemata, a u nju se nalaze stvari vezane za Kur'an časni, monoteizam, kritike monoteizma, novotarije u vjeri, vrste nauka, vrste velikih grijeha i bolesti srca. Ova knjiga je imala veliki odjek, jer je ispunila veliku prazninu koja je postojala u albansko-islamskom društvu.

⁶¹⁵ Štamparija: "Tirana", Tirana, 1935.

⁶¹⁶ Štamparija: "Sandžakčia", Tirana, 1921.

Osим ovih djela, autor je napisao i druga prozna, kritička, politička i književna djela, ali ovdje nemamo dovoljno prostora da ih sve navedemo.⁶¹⁷

4. Metoda šejha, hafiza Ibrahima Daliu u tefsiru

Muslimani koji su živeli na balkanskim zemljama bili su suočeni sa brojnim društvenim, političkim, vjerskim i ideološkim problemima, a među prvima koji su od takvih izazova iskusili teške životne golgote bili su albanski mislioci i učenjaci, a o ovome istraživač i mislilac dr. Ismail Bardi kaže: *“Muslimani našeg područja, Albanci, Bošnjanci itd..., bili su predati*

⁶¹⁷ Opširnije o životu, misli i djela šejha Hafiza Ibrahima Dalije pogledajte slijedeću literaturu: - Ismail Bardi, *“Hafiz Ibrahim Dalliu dhe egzegeza e tij kur'anore (Hafiz Ibrahim Daliu i njegova kur'anska egzegeza)”*; 75-100; Ramiz Zekaj, *“Zhvillimi i kulturës islame ndër shqiptarët gjatë shek. XX. (Razvoj islamske kulture kod Albanaca tokom 20. stoljeća).”*; 309-312; *“Feja, kultura dhe tradita islame ndër shqiptarët (Vjeri, kulturi i tradiciji Albanaca)”* - (radovi i istraživanja međunarodne konferencije), članak Hisni Muzurit, *“Hafiz Ibrahim Dalliu për mësimin shqip në etapën e fundit të Rilindjes (Hafizu Ibrahimu Daliju o učenju albanskog jezika u poslednjoj fazi Renesanse)”*; str. 405-410; Feti Mehdiu, *“Përkthimet e Kur'anit në gjuhën shqipe (Previdi Kur'ana na albanski jezik)”*; Logos-A, Skoplje, 1996., str. 21-30; Hafiz Ibrahim Daliu, *“Patriotizma në Tiranë (Patriotizam u Tirani)”*; Imidž, Tirana, 1995., str. 37-48; *Türkiye Diyanet Vakfi Islam Ansiklopedisi*, Baglarbaşı, Kisikli caddesi, 7, Üskudar - Istanbul 1997, petnaesti tom, str. 92.

Faik A. Kasollja , *“Hafiz Ibrahim Dalliu, jeta dhe vepra (Hfz. Ibrahim Daliu, lik i djelo)”*; Sinan Tafaj, *“Jeta e Hafiz Ibrahim Dalliu (Život Hafiza Ibrahima Daliu)”*; Rezarta Delisula, *“Tiranasi që përktheu Kur'anin (Tiraninac koji je preveo Kur'an)”*;- (članci i istraživanja sa interneta); Ibrahim Hasnaj, *“Hafiz Ibrahim Daliu”*; Književno dijelo, *“Dokrra hini”*; *“Grenxat e kuqe të Tiranës (Crvene grane Tirane)”*; Petrit Kuse, *“Një ëndër e ime (Moj san)”*; enciklopedijske publikacije, Tirana, 2000., str. 91-95.

iskušenju vremena, bili su u situaciji koja je zaista bila veoma teška i napeta za muslimane, iskusivši krizu uma i povijesnih dešavanja, izloživši ih vrijednostima moderne civilizacije; ali i pored toga mnogi problemi su netaknuti ili i dalje interpretirani na tradicionalan način. Međutim, njihova vjera, ljubav prema islamu i bratstvu natjeralo ih da se između ostalog počnu baviti i poljem tefsira.⁶¹⁸

Istina je da su u to vrijeme utjecaj Zapada i ljubav prema Istoku bili prisutni kako u predstavljanju ideje Boga, tako i ideje čovjeka, svijeta, prirode, slobode, žene, itd... U tom periodu, pored kur'anskih prijevoda, počeli su se pojavljivati i tefsiri Kur'ana. Kako od strane Albanaca, tako i od strane Bošnjaka. Iznenađujuće je da su otprilike u isto vrijeme približne metode tumačenja Kur'ana predstavljene, sa veoma malim karakterističnim nijansama, pretežno u metodološkom smislu. Kod Albanaca je tefsir prvi put objavljen 1929. godine, autor tog tefsira je hafiz Ibrahim Daliu, dok i kod Bosanaca skoro u isto vrijeme susrećemo se sa tefsikom Šukrije Alagića,⁶¹⁹ objavljen 1931. godine, koji je bio prijevod tefsira Rašid Ride".

Što se tiče metode i načina tefsira hafiza Ibrahima Daliu, možemo kazati sljedeće:

- * Mufessir, šejh, hafiz Ibrahim Daliu (Allah mu se smilovao!), započne svoj tefsir bez uvoda, bez predgovora, a ovo nije u skladu sa metodom velikih mufessira, od pobožnih selefa i kasnijih mufessira tokom njihovih komentara. Šejh nije pojasnio metodu koju će koristiti u tefsiru, tako da, ovo je zasigurno veliki ispust. Nije se pridržavao metode kao što je to

⁶¹⁸ O krizi islamske misli pogledajte opširnije rad: dr. Ebu Sulejman Abdulhamid: "Ezmetul aklil-muslimi"; Darul-alemije lil-kitabil-islamij, drugo izdanje, 1992.

⁶¹⁹ Ismail Bardi, "Hafiz Ibrahim Dalli dhe egzegjeza e tij kur'anore (Hafiz Ibrahim Dalli u njegovu kur'anska egzegeza)"; str. 160.

radio Imam Kurtubi u ovodu svoga tefsira,⁶²⁰ ili kako su to radili drugi mufessiri poput: Imama Ibn Džerira Et-Taberija,⁶²¹ Imama Ibn Kesira,⁶²² Imama Ebu Hajjana⁶²³ i još puno drugih. Šejh, hafiz Ibrahim Daliu imao saznanja o takvim mufessirima i nije imao razloga da napravi takav propust. Uvod i predgovor djela su od velike važnosti, jer tu autor objašnjava metodu, rad i uslove, baš kao što je to uradio Imam Kurtubi (Allah mu se smilovao!) ili šehid Sejjid Kutb u svom tefsiru: "Fi zilalil-Kur'an", itd.⁶²⁴

- * Odmah počinje sa komentarom i analizom sure i naglašava "*Bismilu*" na arapskom, a potom mjesto objave sure.
- * Najprije ističe vrijednost sure, a zatim naglašava nazive sure. Potom objašnjava razlog zašto je tako sura nazvana, a onda značaj i vrijednost sure.⁶²⁵ Riječ: "*Ciljevi*", koristio je sam šejh u

⁶²⁰ Pogledajte tefsir Imama Kurtubija, Ebu Abdullah Muhamed ibn Ahmed El-Ensari, "*El-Džami'u li-ahkamil-Kur'an*", Kajro, Darul-Kutub, El-Misrije, 1962., prvo izdanje, str. 20.

⁶²¹ "*Džamiul-bejan an te'vili Ajil-Kur'an, takrib ve tahdhib li imamil-mufessirin vel-muerrihin Ebi Dža'fer Muhamed ibn Džerir Et-Taberij*", str. 224-310; recenzent: Salah Abdulfetah El-Halidij, dok je hadise iznio: Ibrahim Muhamed El-Alij, Darul-kalem, Damask, prvo izdanje, 1997., prvi tom, str. 1-3.

⁶²² Ismail Ibn Kesir, "*Tefsirul-Kur'anil-azim*"; Bejrut, Darul-Ma'rife prvo izdanje, 1406. hidžretske, prvi tom, str. 1-5.

⁶²³ Pogledajte tefsir Ebu Hajjana, Esiruddin Muhamed ibn Jusuf, "*El-Bahrul-Muhit*", Egipat, Matba'atus se'adeti, prvo izdanje, 1328. hidžretske godine, prvi tom, str. 6-9.

⁶²⁴ Sejjid Kutb, "*Fi Dhilalil-Kur'an*"; Kajro, Darush-shuruk, jedanaesto izdanje, 1985., prvi tom, str. 38-39.

⁶²⁵ O ciljevima i značaju ove nauke pogledajte: "*El-Muvafekat fi usulit-teshri il-islamij*"; Imam Ebu Is'hak Eš-Šatibi, recenzent: Šejh Ibrahim Ramadani, uz izdanje s komentarima autora Šejha Abdullaha Derraza, drugo izdanje, str. 323-662; pogledajte također i: Se'id Ramadan El-Buti, "*Davabitul-maslahati fish-Sheriatil-Islamijjeti*". Također i ja imam neobjavljen rad i studiju o ovoj knjizi prof. dr. Butija

svom tefsiru sure Al-Fatiha na albanskom jeziku: *“Veliki kur’anski ciljevi”*. Sura El-Fatiha sadrži neke ili sve ciljeve općenito, postoji: zahvalnost Bogu, postoji apsolutno obožavanje, kao i drugi važni ciljevi.

- * Započinje komentarom *“Besmele”* i na završetku naglašava: *“Komentar”*; a zatim detaljno komentariše ajete. U komentaru *“Besmele”*, šejh (Allah mu se smilovao!), ukazuje na ono što velika većina mufessira ističe o riječima koje nedostaju: *“Da (ili) u ime Boga, čitam i pišem!”*.
- * Potom hafiz (Allah mu se smilovao!), nastavlja komentarom uzvišene riječi: *“Allah”*, i navodi da je to od lijepih Božijih imena i da se samo On ovim imenom naziva. On (Koji je bez manjkavosti), je moralno Postojanje i kada izgovaramo to ime odmah nas podsjeća na postojanje Boga Svemogućeg savršenim svojstvima koja pripadaju samo Bogu Svemogućem.⁶²⁶
- * Tokom komentara ajeta ističe: *“Pravilo - Definicija”* - onako kako je radio i Imam Ibn Kesir u većini slučajeva tokom njegovog tefsira. U ovom pravilu šejh pojašnjava neka naučna pitanja i logička pravila koja se odnose na značenja imena Boga Svemogućeg.
- * Analizira i pojašnjava pojedina opipljiva pitanja koja se tiču Božijih imena i Njegovih svojstava, pojašnjava njihova značenja, ali daleko od upoređivanja Boga Svemogućeg sa svojstvima čovjeka ili bilo kakvu komparaciju.

⁶²⁶ Pogledajte tefsir Hafiza Ibrahima Dalije: *“Ajka e kuptimeve të Kur’ani Qerimit (Srž shvatanja Kur’ani-l-kerima)”*; prvi tom, str. 305. U nastavku ćemo skraćeno napominjati kao: *“Srž shvatanja ...”*.

- * Njemu (bez nedostataka!) nije ništa slično, Čisti Je manjkavih svojstva i On (Svemogući) sve čuje i sve vidi i sva su Mu svojstva savršena i to savršenstvo pripada samo Njemu.⁶²⁷
- * Kritikuje one koji pristupaju Kur'anu kroz logiku i one koji su pod tim uticajem, odnosno devijantne i inovativne sekte, kao npr. Mu'tezilije, Džehmije i druge, koji su kroz logička i filozofska pravila pokušavali da shvate metafiziku i pitanja vjere, te su tako sebe i druge skrenuli sa Pravoga puta. Iako su imali čiste namjere da pročiste vjeru Boga Svemogućeg, opet su upali u zamku negiranja i lišavanja svojstva Svemogućeg Boga.⁶²⁸ Pitanje logike je dokaz da je šejh vrlo dobro poznao Aristotelovu logiku.
- * Svojim tefsiirom pokušao je da ispravi neke pogrešne koncepte koji su postojali među muslimanima Albancima i između ostalih, jer je ideološki sukob već postojao u albanskom društvu, poput komunizma i njegovog žestokog napada na vjeru vjernika tokom dvadesetih i tridesetih godina 20. stoljeća.⁶²⁹ Dakle, šejh je bio primoran baviti se tim pitanjima i govoriti istinu, a to govori da je dobro poznao realnost vremena i znao kako da odgovori na izazove svog vremena.

⁶²⁷ On sa velikom pažnjom objašnjava Božiju čistotu i ajete koji govore o Božijim svojstvima prema maturidijskoj doktrini a to ćemo bolje vidjeti u drugom poglavlju ovoga istraživanja.

⁶²⁸ Opširnije o devijantnim pravcima u vjeri i tefsiru pogledajte: Muhammed Husejn Ez-Zehabi, **“El-Ittidžahatu el-munharifetu fij tefsiril-Kur’anil-kerim”**; Mektebu vehbe, Kairo, 1996., str. 47-62; Zaglul Eš-Šahat, **“El-Ittidžahatu el-fikrijjetu fit-tefsir”**; Aleksandri, El-hej’etul-misrije el-ammetu lil-kitab, drugo izdanje, 1977., str. 186-216.

⁶²⁹ O povijesnim, vjerskim i društvenim karakteristikama albanskih teritorija pogledajte studiju italijanskog istraživača i orijentaliste Roberta Maroka Dela Roka, **“Kombësia dhe feja në Shqipëri... (Nacionalnost i vjera u Albaniji)”**; str. 117-142.

* Ispituje neka lingvistička i sintaktička pitanja i to se jasno vidi u njegovom tumačenju riječi "Rabb-un - رب ". Nije se oslanjao samo na značenje riječi, već je duboko analizirao značenje riječi kako bi izveo i druga značenja. Ističe da značenja riječi "Rabb" su: Stvoritelj, Hranitelj, Uređivač, Nosilac vlasti itd. Nema sumnje da kada je Bog stvorio stvorenja, nije ih ostavio u neznanju, već je njihovo stanje sistematizovao sa vjerskog i svjetovnog gledišta.⁶³⁰ Također u komentaru riječi: "El-alemin – Svjetovi - العالمين" Ističe: "Ova riječ se koristi u množini, a ovo ime se koristi za sva imena, osim Uzvišenog Allaha, bila mala ili velika bića. Takva bića dokazuju postojanje Boga Veličanstvenog i da ne mogu postojati bez Božijeg odgoja i sistematizacije, pa je iz tog razloga istaknut neodređeni član "El" koji pokazuje općenitost i kontinuitet. Trebaju Mu biti zahvalna onako kako On zaslužuje. Svim stvorenjima je nakon stvaranja potreban nadzor i zaštita Njega, Koji se brine o njihovom životu. Komentar ajeta: "Rabbil-alemin – Gospodar svih svjetova :رب العالمين" – je značenje da je Bog Stvoritelj i Nadzornik svih svjetova".⁶³¹

* Ponekad naglašava tajne principa koji proizlaze iz ajeta, to sam shvatio iz njegovog tefsira sure "El-Fatiha", tj. ajeta: إياك نعبد - Ijjake na'budu – **Samo Tebe obožavamo!**"; gdje ističe: "Ajet sure "Fatihe", kada čitatelj pročita ovaj ajet u množini, ne čita ga: "Samo Tebe obožavam", čita ga u množini jer, tu su i druga braća i stvorenja Božija, evlije i meleki, kao i velika nada da će Bog prihvatiti ovu dovu, pa je iz tog razloga određeno da se namaz klanja u džematu, jer djela u džematu Bog su draža i prihvatljivija..."⁶³²

⁶³⁰ "Ajka e kuptimeve... (Srž shvatanja ...)" ; prvi tom, str. 8-9.

⁶³¹ Isto, str. 10.

⁶³² Isto, str. 14.

- * Ponekad ističe neke tragove ili podatke, koji se smatraju kao israilijati (iz kršćanskih ili jevrejskih kazivanja), jer ne ističe izvore tih kazivanja.⁶³³
- * Podaci i kazivanja israilijata prema mišljenju učenjaka islama ili su podudarni sa Šerijatom ili su u suprotnost, ako su u suprotnosti, onda nisu prihvatljiva i odbacuju se, čak je zabranjeno i prenositi ih, ako se poklapaju, naglašavamo kao ohrabrenje i podsticaj, a ne kao argumentaciju.⁶³⁴ Ovo je stav i Šejhul-Islama ibn Tejmija (Allah mu se smilovao!).⁶³⁵ Dok, ako su ne podudarna kazivanja ali se i ne suprostavljaju Šerijatu, onda početnik koji uči i studira Šerijat, ne bi trebao čitati takva kazivanja, kako ne bi stvorio sumnju u vjerovanju i shvatanju u svome razmišljanju, dok ako je učenjak koji dobro poznaje islamske nauke i ne boji se fitne, onda takav učenjak se ne treba bojati i čitati takva kazivanja, pa čak i ako su ona u suprotnosti.
- * Ponekad postavlja pitanja tokom svog tefsira, a zatim odgovara, kao na primjer u tefsiru kur'anskog ajeta: ” صراط الذين أنعمت عليهم - *na Put onih kojima si milost Svoju darovao*” - o ovome uvaženi šejh postavlja prvo pitanje: “O kome Allah u ovome ajetu govori, ko su ti kojima je milost i blagodati darovao?”; Potom, šejh sam daje odgovor: “Većina učenjaka

⁶³³ Isto, str. 16.

⁶³⁴ **Važna napomena:** Profesor i moj uvaženi mentor, prof. dr. Abdulkahhar Al -Ani iz Iraka, predavanje koje je održao u Petak na Međunarodnom islamskom univerzitetu u Maleziji (Kuala Lumpur), zahtevao je da se israilijati potpuno uklone iz tefsira i ne koristiti ih tokom komentara, navodeći i tvrdeći da i sam Imam Ibn Tejmije govorio: “*Israilijati/kazivanja su pune laži i izmišljotina.*” S obzirom na vrijeme u kojem je živio i njegovo ogromno enciklopedijsko znanje, onda se s pravom postavlja pitanje: Šta nam je nama danas činiti?!

⁶³⁵ Ibn Tejmije, “*Usulut-tefsir*”; recenzent Ferijal Ulvan, Bejrut, Darul-fikril-lubnani, Bejrut, Daru Kutejbe, 1989., str. 11-110.

smatra da se ovaj ajet odnosi na poslanike, miljenike, evlije, šehide i pobožne podanike.”⁶³⁶ Bolje bi bilo da je na pitanje šejh odgovorio kur’anskim ajetom sure: “En-Nisa”, u kojem Allah Uzvišeni, kaže:

﴿ وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَٰئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ أُولَٰئِكَ رَفِيقًا ﴾ [النساء: 69]

*“Oni koji su poslušni Allahu i Poslaniku biće u društvu vjerovjesnika, i pravednika, i šehida i dobrih ljudi, kojima je Allah milost Svoju darovao. A kako će oni divni drugovi biti!!”*⁶³⁷ Bilo bi bolje da je Šejh (Allah mu se smilovao), komentirao Kur’an - Kur’anom, jer je to najbolja tefsirska metoda; kada se Kur’an komentira Kur’anom, i ovu metodu preferiraju selefijski učenjaci, a kasnije su ovu metodu koristili i halefi.⁶³⁸

- * Navodi razloge objave ajeta i sura i u tom smislu Šejh (Allah mu se smilovao!) ističe: *“Navodi se da je “El-Fatiha” od prvih objavljenih sura, dok prvih objavljenih ajeta su prva pet objavljena ajeta sure: “El-Alek”.*⁶³⁹

Iz riječi šejha, hafiza Ibrahima Daliu jasno se vidi da je imao široko znanje i dobro razlikovao između prvih objavljenih ajeta i prvih kompletnih objavljenih sura i bio veoma precizan u ovome. Ovakvo mišljenje navodi i šejh Menna’e El- Kattan (Allah mu se smilovao) od Imama Zerkešia što se tiče ova dva pitanja.⁶⁴⁰

⁶³⁶ “Ajka e kuptimeve...”; prvi tom, str. 19.

⁶³⁷ En-Nisa, 69.

⁶³⁸ Pogledajte: “Usulut-tefsir” autor: Ibn Tejmije, str. 60-61.

⁶³⁹ “Ajka e kuptimeve... (Srž shvatanja ...)”; Prvi tom, str. 19-20.

⁶⁴⁰ Men-na’ El Kattan, “Mebahith fi ulumil-Kur’an”; Bejrut, Mues-sesetul-risaleti, 23. izdanje, 1998., str. 66-68.

Također ispoljava svoje misli, a potom na osnovu svoje vještine odabire najbolju misao u tumačenju 7. kur'anskog ajeta sure El-Fatihe:

﴿ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ ﴾ [الفاتحة: 7]

"... a ne onih koji su protiv sebe srdžbu izazvali, niti onih koji su zalutali!" Šejh navodi: "Neki učenjaci govore da: "oni koji su protiv sebe srdžbu izazvali" - su Jevreji, dok: "niti onih koji su zalutali" - su Kršćani. Stav: "Džumhura" je: "oni koji su protiv sebe srdžbu izazvali" - Su griješnici i zullumčari svakog naroda, dok: "oni koji su zalutali" - su oni kojima je poznat pravi put i znaju kako doprijeti do Boga, preferiraju zabludu ..."⁶⁴¹

Ovdje se može postaviti pitanje na osnovu čega je šejh odabrao takav stav? Nije naveo izvor ili one koji tako misle i preferiraju takav stav, osim ako je zasnovao svoje mišljenje na osnovu svoje metode i pravilima nauke Usuli Fikha - što podrazumjeva da; pouke i koristi iz kur'anskih i poslaničkih tekstova treba uzeti iz opšteg značenja i strukture riječi, a ne iz specifičnosti logike zbog kojeg je tekst objavljen, zato šejh koristi ovo značenje na osnovu suštinskog značenja kojem je tekst objavljen. U tom pravcu bio je vrlo oštar i precizan.

- * Poziva na uzimanje pouke iz dešavanja prijašnjih naroda i proučavanje povijesti, a to se jasno vidi u njegovom tefsiru sure "El-Fatiha", gdje naglašava koristi koje proizlaze iz ove sure. Dužni smo da učimo iz dešavanja prijašnjih naroda i iz njihovih iskustava kroz povijest.⁶⁴²
- * Šejhova velika želja za pojašnjenjem i objašnjenjem ga je natjerala da često koristi neke bitne izreke, kao npr. u tefsiru "Srž kur'anskih shvatanja", ponekad je tokom pojašnjenja

⁶⁴¹ Isto, prvi tom, str. 20-21.

⁶⁴² Isto, str. 23.

koristio riječ "pojašnjenje", dok ponekad "objašnjenje".⁶⁴³ Na pojedina mjesta ističe ga kao: "Poenta Kur'ana",⁶⁴⁴ dok na pojedina mjesta kao: "Srž Kur'ana", i kada završi određeni komentar, završava ga uz riječ: "Kraj!"⁶⁴⁵

- * Ponekad naglašava izvore i podatke od strane velikih ashaba, kao što su izvori koje prenose Abdullah ibn Abbas i Ibn Mes'ud r.a.⁶⁴⁶
- * Naglašava lijepe alegorijske i stilske pouke i prednosti ajeta i ponekad naglašava misterije značenja zasebnih slova koja se koriste na početku sura. Ponekad ispituje morfološka, a ponekad prozodijska pitanja.⁶⁴⁷
- * Ponekad od velikog broja značenja ajeta, određuje jedno zasebno značenje, a ta činjenica je od velike važnosti, kao npr. u tefsiru kur'anskog ajeta:

﴿ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ ﴾ [البقرة: 2]

"... *uputstvo je svima onima koji se budu Allaha bojali*", u komentaru ovog ajeta, navodi tri značenja, odnosno tri nivoa bogobožnosti:

- Da se čovjek pribojava širka (poricanje Boga), jer idolopoklonik zaslužuje vječnu kaznu;
- Da se boji loših djela, lošeg morala i ono što je zabranjeno; i
- Da očisti svoje srce od svega osim Boga Svemogućeg, da u njemu bude potpuno prisutan i da se samo Njemu apsolutno

⁶⁴³ Isto, str. 42-84,89.

⁶⁴⁴ Isto, str. 53-57.

⁶⁴⁵ Isto drugi tom, str. 699.

⁶⁴⁶ Isto, prvi tom, str. 25.

⁶⁴⁷ Isto, str. 29.

obraća. Ovo je nivo ljudi koji su evlije i onih koji su Bogu dragi. Svrha ajeta je opisati prvi i drugi stepen ljudi ...⁶⁴⁸

- * Nije isticao vrste učenja Kur'ana (القراءات القرآنية - Kiraete), niti jednom u tefsiru, dakle nešto o tome nisam uspio primjetiti u njegovom tefsiru.⁶⁴⁹
- * Bio je veoma riječit i razumljiv u govoru i također razumljiv u komentaru, dakle u pisanju i prijevodu. Da bi čitaocu bilo jasnije, često je pojašnjavao pojedine definicije i šerijatska pravila, kao npr. razliku između: "te'vil", "tefsir",⁶⁵⁰ "muhkem" i "mutešabih" i sl. Ako bi došlo do bilo kakve promijene prilikom komentiranja ili pojašnjenja, on bi to ukazao čitaocima kako bi bili upoznati s tim.⁶⁵¹ Kad uoči štamparsku, tematsku ili naučnu grešku, kaže: "Ispravka" – a potom navede tom, stranicu i red koji se treba ispraviti.⁶⁵²

- Mišljenja smo da svaki istraživač treba biti odgojen ovakvom naučnom lojalnošću i objektivnošću.

- Nije isticao pojedina mišljenja nad drugim, čak je često šejh, hafiz Ibrahim Daliu navodio više tefsira u komentaru jednog ajeta, bez da posebno izdvoji određeni tefsir ili komentar, kao npr. u tefsiru kur'anskog ajeta:

﴿وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِّنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾ [البقرة: 23]

*"...a pozovite i božanstva vaša, osim Allaha, ako istinu govorite (u vašim tvrdnjama da Kur'an nije Božja riječ)."*⁶⁵³

Ovdje naglašava pet značenja ili misli ne preferirajući nijedno

⁶⁴⁸ Ajka e kuptimeve (Srž shvatanja ...), prvi tom, str. 31-32.

⁶⁴⁹ Ajka e kuptimeve (Srž shvatanja ...), drugi tom, str. 986-989.

⁶⁵⁰ Isto, prvi tom, str. 458.

⁶⁵¹ Isto, prvi tom, str. 449-450.

⁶⁵² Isto, prvi tom, str. 336.

⁶⁵³ El Bekare, 23.

posebno, mislim da bi bilo bolje za njega da preferira i posebno istakne određenu misao, koja je pristupačnija našem čitaocu i da ga ne ostavlja zbunjenim.⁶⁵⁴

- * Ponekad naglašava mišljenja mufessira, a zatim komentariše ili naglašava nešto iz studija ili istraživanja američkih i evropskih naučnika o islamu.⁶⁵⁵
- * Ponekad napravi dva različita prijevoda radi boljeg shvatanju teksta, jer u slučaju da čitatelju bude teško razumjeti prvi prijevod, kako bi mu olakšao, uz prvi prijevod donosi još jedan dodatni prijevod.⁶⁵⁶
- * Oslanjao se na egzoterični aspekt (ظاهر النص - zahirun-nas) teksta i nije naginjao alegoriji ili metafor (المجاز - el medžaaaz)⁶⁵⁷ u tefsiru kur'anskog ajeta:

﴿ قُلْ هَلْ أُنَبِّئُكُمْ بِشَرٍّ مِّنْ ذَلِكَ مَثُوبَةً عِنْدَ اللَّهِ مَنْ لَعَنَهُ اللَّهُ وَغَضِبَ عَلَيْهِ وَجَعَلَ مِنْهُمْ الْقِرَدَةَ وَالْخَنَازِيرَ وَعَبَدَ الطُّغُوتِ أُولَئِكَ شَرٌّ مَّكَانًا وَأَضَلُّ عَن سَوَاءِ السَّبِيلِ ﴾

[المائدة : 60]

“Reci: ”Hoćete li da vam kažem koji su gori od takvih i koje će Allah još teže kazniti? Oni koje je Allah prokleo i na koje se rasrdio i u majmune i svinje pretvorio, oni koji su se šejtanu klanjali – njih čeka najgore mjesto, jer oni su najdalje s Pravoga puta odlutali.”⁶⁵⁸

Prenosi riječi pojedinih mufessira da su se (pojedini Jevreji) zaista pretvorili u svinje i majmune i da to nije alegorijski izraz. Na osnovu istraživanja ovog događaja, velika većina selefa ima isto mišljenje kao i šejh, hafiz Ibrahim Dalju, jer je Bog zaista

⁶⁵⁴ Ajka e kuptimeve (Srž shvatanja...) prvi tom, str. 68-69.

⁶⁵⁵ Isto, str. 560, 580.

⁶⁵⁶ Isto, str. 544-545, 558.

⁶⁵⁷ Isto, str. 986-989.

⁶⁵⁸ El-Maide, 60.

neke mlade Jevreje pretvorio u majmune, a neke stare ljude pretvorio u svinje i ovo nije samo figurativan izraz, nego je to prava istina i da ova kazna dolazi zbog maltretiranja, izdaje i ubistava Božijih poslanika, a.s. Dakle, to je povod pretvaranja njihovog oblika u majmune i svinje, kako izgledom tako i ponašanjem. Ponašanje nekih cionističkih Jevreja danas je gore i brutalnije od ponašanja divljaka. Naime, imajući u vidu Božiju moć, onda možemo reći i povjerovati da ih Svemogući Bog pretvorio u takve životinje u određenom povijesnom periodu. Dakle, Allah je Svemogući i radi što god On hoće! Svemogući Bog ima moć stvoriti čovjeka i bez roditelja, kao što je stvorio Adema (Neka je Allahov mir i spas na njega!).

Svemogući Bog, takođe ima moć stvoriti čovjeka samo od majke, bez oca, kao što je stvorio Isaa (Neka je Allahov mir i spas na njega!). Svemogući Bog ima moć promijeniti lica ljudi u druge oblike i sačuvati lica drugih! Slavljen neka je Gospodar svih svjetova!⁶⁵⁹

- * Šejh (Allah mu se smilovao!) nije istakao izvore informacija i istaknute podatke. Trebao ih potencirati, jer prenošenje tačnih informacija pripada islamu i da nije oslanjanja na ispravne

⁶⁵⁹ Opširnije o ovom pitanju, pogledaj tefsire: Ebu Dža'fer Muhamed ibn Džerir ibn Jezid ibn Halid Et Taberi, "**Džamiul bejan an te'vili ajil-Kur'an**"; šesti tom, str. 293; Ebus-Sa'ud El-Hasen ibn Mes'ud El-Ferra El-Begavij; "**Me'alimut-tenzija**"; recenzent: Halid El-Akk, Mervan Sevvar, Bejrut, Darul Ma'rifeti, drugo izdanje, 1987., prvi tom, str. 37; Abdurrahman ibn Kemal Dželaluddin Es-Sujuti, "**Ed-durrul-menthur**"; Bejrut, Darul-fikri, 1993, treći tom, str. 109-110; Abdurrahman ibn Alij ibn Muhamed El-Džeuzij, "**Zadul-mesijr fi ilmit-tefsir**"; Bejrut, El-Mekteb-el-islamij treće izdanje, 1404. h. Drugi tom, str. 387-388; Ali ibn Ahmed Ebu El-Hasen El-Vahidij, "**El-Vedžiz fi tefsiril-kitabil-aziz**"; recenzent: Safvan Adnan, Bejrut, Ed-daruš-šamijje, prvo izdanje, 1415. h., prvi tom, str. 326; Muhamed ibn Muhamed El-Imadij Ebus-Su'ud, "**Irshadul-aklis-selim, ila mezajal-Kur'anil-Kerim**"; Bejrut, Daru ihjait-turasil-arabij, bez godine izdanja, treći tom, str. 155.

izvore u vjeri, onda bi svako govorio po svojoj želji, a tako nešto nije dozvoljeno u islamu!

- * Ponekad je opširno pojašnjavao neka bitna vjerska pitanja. Kao npr. u komentaru kur'anskog ajeta:

﴿ وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِنْ قَبْلِكَ وَبِالْآخِرَةِ

هُمْ يُوقِنُونَ ﴾ [البقرة: 4]

*“ i onima koji budu vjerovali u ono što se objavljuje tebi...” - Ovdje ističe da svaki muslima treba općenito vjerovati u prijašnje knjige, konkretnije u Tevrat, koji je objavljen Musi, a.s, Indžilu objavljen Isi, a.s., i Zeburu objavljen Davudu, a.s., ali ne trebamo vjerovati detaljno u svaki detalj tih knjiga. Što se tiče Kur'ana, musliman mora vjerovati u to i općenito i u pojedinostima, tj. u svaki njegov detalj, jer Kur'an ima svoje principe u koje trebamo vjerovati općenito ali i u sitnicama. Detaljno poznavanje značenja ajeta je opšta obaveza, a ne posebna individualna obaveza (*farz kifaje* a ne *farz ajn*)”⁶⁶⁰*

- * Detaljno govori o nekim važnim pitanjima i pravilima zbog njihove prevelike važnosti, kao npr. pravila abdesta, namaza, posta, hadždža itd., jer su vjerniku potrebni svaki dan. Što se tiče vjerskih (akidskih) pitanja i ona pravna, bio sljedbenik hanefijske pravne škole i ni na koji način se nikada nije udaljio od pravnih i akaidoloških pitanja hanefijske pravne škole.⁶⁶¹
- * Ponekad naglašava izreke velikih imama generacije tabi'ina u pojašnjenju principa izvedenih iz ajeta, kao na primjer u tefsiru kur'anskog ajeta:

⁶⁶⁰ Isto, prvi tom, str. 40.

⁶⁶¹ Isto, str. 337.

﴿ لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَّدْتُمُ الْأَيْمَانَ... ﴾

[المائدة: 89]

*“Allah vas neće kazniti ako se zakunete nenamjerno ...”*⁶⁶²
Komentarišući ovaj ajet naglašava osam mišljenja velikih tabi'inskih učenjaka i mufessira.⁶⁶³

- * Kada pojašnjava ova fikhsko-pravna pitanja, šejh, hafiz Ibrahim Daliu ostaje na svoja sopstveno pravna učenja koje posjeduje o konkretnim pravnim pitanjima, ne ističući stavove učenjaka i to je upravo rezultat širokog poznavanje vjere, dok po pitanju tefsira prenosi i od drugih, koji su učeniji i upućeniji od njega,⁶⁶⁴ iz straha da ne pogriješe u komentaru Božije Objave.
- * Pridavao je značaj poukama i predavanjima izvedenim iz kur'anskih ajeta.⁶⁶⁵
- * Koristio je komparativnu metodu u izlaganju iskaza. Mnogo puta iznosi nekoliko mišljenja različitih mufessira i ostavlja čitaocu da odabere omiljeno mišljenje.⁶⁶⁶
- * Kritikovao je Sljedbenike Knjiga, tj. Jevreje i Kršćane, posebno Jevreje, jer ne prihvataju derogaciju i Boga opisuju neznanjem. Svemogući Bog poznaje ljude i stanje prijašnjih naroda, narodi koji su pripadali Musi, Isi i Muhamedu (Neka je Allahov mir i spas na njih!).⁶⁶⁷
- * Šejh, hafiz Ibrahim Daliu prenosi i tekstove iz Tivrata i Indžila i kritikuje Jevreje, Kršćane i Protestante zbog njihovih izmišljotinja kako bi utvrdili derogaciju prethodnih božanskih

⁶⁶² El-Maide, 89.

⁶⁶³ Isto, str. 337.

⁶⁶⁴ Isto, drugi tom, str. 986-989.

⁶⁶⁵ Isto, prvi tom, str. 142.

⁶⁶⁶ Isto, prvi tom, str. 148-149.

⁶⁶⁷ Isto, prvi tom, str. 169.

zakona. Derogacija u Kur'anu nije novina i nešto nepoznato kao što to misle Jevreji. Opširnije o ovoj kritici pogledajte njegov tefsir.⁶⁶⁸

- * Početak je definitivno stvar jevrejskog vjerovanja i da Tevrat govori o tome u poglavlju stvaranja: *"I Bog je vidio da je sve što je napravio bilo vrlo dobro"*. - A to znači da je Bog stvorio ne znajući šta stvara, dobro ili loše, a onda shvati da je ono što je stvorio *"veoma dobro"*.⁶⁶⁹
- * Kada završi sa komentarom ajeta neke određene tematike, na kraju kaže: *"Ovo je kraj ajeta koji govore o Sinovima Izraelaca, a sada ćemo se posvetiti ajetima koji su objavljeni o ovoj i ovoj tematici."*⁶⁷⁰ Ova metoda je nalik metode koju je koristio u tefsiru šehid Sejjid Kutub u: *"Fi zilalil-Kur'an"*.
- * Veoma je precizan u prenošenju iz tefsira imama Er-Razi i imama El Bejdavi i ništa ne prenosi bez razumijevanja i analize. Sa velikom pažnjom bira značenja vezana za određenu tematiku i izbjegava prenošenje sporednih shvatanja koja nisu direktno povezana s tekstom, ovaj način rada je vrlo pozitivan od strane hafiza Ibrahima Daliu i po ovom pitanju doista

⁶⁶⁸Isto, prvi tom, str. 170-171.; Opširnije o ovome pogledajte: *"El-Muvafekat fiš-Šeriatil-Islamijjeti"*, Imama Ebu Is'hak Eš-Šatibija, treći tom, str. 95-111 i djelo: *"Mebahith fi ulumul-Kur'an"*; Šejha Menna'a El-Kattanija, str. 231-244.

⁶⁶⁹ Zaglul Eš-Šehhat, *"El-Ittidzahat el-fikrijje fit-tefsir"*; str. 292; Ebu Dža'fer En-Nehas, *"En-nasih vel-mensuh"*. U ovom radu postoje dobre informacije o razlici između derogacije i inicijacije. Derogacija je dozvoljena u Šerijatu i nije onakva kakvu je Jevreji predstavljaju. Opširnije pogledajte u knjizi koju je recenzirao dr. Muhamed Abduselam Muhamed, Kuvajt, Mektebul-felah, prvo izdanje, 1408. H. Prvi tom, str. 40-46, 62-63.

⁶⁷⁰ **Srž shvatanja...**, prvi tom, str. 191.

zaslužuje riječi pohvale, zato, upućujem dovu Allahu da mu se smiluje s Njegovom neizmjernom milošću oprosti.⁶⁷¹

- * Ponekad koristi objektivno tumačenje i mnogo puta tumači sa kur'anskim ajetima koji se bave istom temom, ali to se dešava veoma rijetko.⁶⁷²
- * Što se tiče naučnog tefsira šejh, hafiz Ibrahim Daliu, kao što smo i gore naveli: odlikovan je intelektualnom oštroumnošću, prosvećenih i otvorenih shvatanja i doista je bio primjer u svome vremenu, jer je nadmašio svoje prijatelje i rodbinu, zbog naučnog i kulturnog znanja kojeg je posedovao. U tefsiru kur'anskog ajeta:

﴿ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ فِرَاشًا وَالسَّمَاءَ بِنَاءً وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ

مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَّكُمْ فَلَا تَجْعَلُوا لِلَّهِ أَنْدَادًا وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴾ [البقرة: 22]

*“Koji vam je Zemlju učinio posteljom, a nebo zdanjem ...”*⁶⁷³

O ovome ističe da je loptasti oblik zemlje na kojoj živimo dokazan naučnim argumentima. Zemlja je u početku bila gas i vatra, koja je sijala kao zvijezda na nebu, potom je prošla period vatre kroz dugi vremenski period i prolazila u procesu razvoja: ni tvrda, ni vodenasta, ni mekana, sve dok nije postala ono što je danas, pogodna za život ...⁶⁷⁴ Što se tiče našeg stava o naučnom tefsiru, njegovim uslovima i pravilima, govorili smo u trećem poglavlju.⁶⁷⁵ Ovo je bila njegova metoda i način

⁶⁷¹ Isto, str. 190.

⁶⁷² Isto, str. 85-90.

⁶⁷³ El Bekare, 22.

⁶⁷⁴ **Ajka e kuptimeve (Srž shvatanja ...)**, prvi tom, str. 66-82.

⁶⁷⁵ Opširnije o ovoj tematici pogledajte tefsir: Halida Abdurahmana El-Ak'k, **“Usulut-tefsir ve kavaiduhu”**; Bejrut, Darun-Nefais, Liban, Drugo izdanje, 1986. str. 217-224; Fehd ibn Abdurrahman Er-Rumi, **“Usulut-tefsir ve menahidžuhu”**; Rijad, Mektebetut-teubeti, 1413. hidžretska, str. 94; Dr.

tefsira, ono što smo uočili tokom istraživanja i isčitavanja njegovog tefsira. Nema sumnje da je ovo dobra metoda i da je također: naučna, objektivna, precizna, bez interesa, ega i ovo dokazuje i pokazuje visoki naučni nivo šejha, hafiza Ibrahim Daliu. Allah mu se smilovao i oprostio!

Jusuf El-Kardavi, **“Kejfe Nete’amel me’al-Kur’anil-adhim”**; Daruš-šuruk, prvo izdanje, Kairo, 1999., str. 324-369; Šehid Sejjid Kutb, **“Fi dhilalil-Kur’an”**; Daruš-šuruk, Kairo, jedanaesto izdanje, 1985., prvi tom, str. 180-181; Ebu Is’hak Eš-Šatibij, **“El-Muvafekat fish-Sheriatil-Islamijjeti”**; drugi tom, str. 69; Muhamed Husejn Ez-Zehebij, **“Ef-tefsir vel-mufessirunë”**; Mektebeti Vehbe, Kairo, drugo izdanje, 2000., str. 364-381; Ebu Hamid El-Gazali, **“Ihjau ulumid- din”**- recenzent: Ebu Hafs Sejjid ibn Ibrahim ibn Sadik; Darul-hadith, Kairo, prvo izdanje, bez godine izdanja, prvi tom, str. 289; Ebu Abdurrahman Es-Sujuti, **“El-Itkan fi ulumil-Kur’an”**; Bejrut, Darul-fikri, bez podatke izdanja, 1979., četvrti tom, str. 27-31.

Hafiz Ibrahim Dalliu
1878-1952

سورة البقرة المدنية
SUREJA E BEKARES

Sureja e Bekares është nja ata sure qj kanë zbritë në Medine të ndritshme, përveç këtyj ajeti:

« وَقُلْ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَنْبِيَاءَ مِنْهُ لَعَلَّكُمْ تُتَّقُونَ »

Se ky sjez, ka shkruar Allahullahu i bin i Allahut, ku abriti në Mesje të ndritshme dita e Dajronit në haalati Vohit.

Aka sure qj kanë abriti mbas shpirtit të (ixhobotit) të pagjamburit në Medine, sikur sikur të kanë shpirtit joshia Medines, qjshin si tuc panë shpirtit në Medine.

Kjo sure e madhështoshme përfaqësoi dytynd e treshin e shuit ajete.

« يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ عَظِيمًا »

Me emnin e Allahut mëdhor madh e fort për-dëmtare këndoj kët sjez:

« يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ عَظِيمًا »

Në ky Kur'an (i përplacur në këto lloji shkrimesh) si Efit, Lam, Mijah, Jent qj lloji plinë qj nuk të janë dyshimi në të. Si ky dyshim fare të të qumant a atj i zbitim koh ush e Purenit.

سورة البقرة المدنية
SUREJA E ABI IMRANIT
është Medinore.

Kjo sure e mëdha shpirtit qj e shpirtit në Medine të ndritshme përfaqësoi dytynd e treshin e shuit ajete.

« يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ عَظِيمًا »

Me emnin e Allahut mëdhor madh, fort për-dëmtare.

« يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ عَظِيمًا »

Kjo sure, është shpirtit e Efit Lam-Mijahit.

Spjegime
Dë shpirtit qj shpirtit në Efit Lam-Mijahit, qjshin si tuc panë shpirtit në Medine, sikur sikur të kanë shpirtit joshia Medines, qjshin si tuc panë shpirtit në Medine.

(*) Medine, të shpirtit në Medine, të shpirtit në Medine, të shpirtit në Medine.

نموذج من تفسير العلامة الحافظ إبراهيم داليو

Kur'anska egzegeza Šejha Hafiza Ibrahima Daliu
(Primjerak originala)

5. Primjeri političke vizije u tefsiru šejha, hafiza Ibrahima

Daliu

Kao što smo i u prethodnom poglavlju naveli, šejh, hafiz Ibrahim Daliu bio je ličnost širokog vjerskog, društvenog, ekonomskog i političkog shvatanja,⁶⁷⁶ bio je čak i vojnik odbrane i bezbjednosti. U komentaru kur'anskog ajeta:

﴿ وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ اللَّهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًا ﴾ [البقرة: 247]

“Allah vam je odredio Taluta za vladara” – reče im vjerovjesnik njihov”,⁶⁷⁷ šejh, ističe da je Talut bio vladar Benu Izrailaca i tvrdi da predsjednik ili vladar ima veliku ulogu u državi u zaštiti interesa života ljudi. Lider ili vladar mora biti religiozan, hrabar, mudar, upućen u unutrašnju i spoljnu politiku i takve vođe treba poštovati, sve dok nisu u suprotnosti sa ustavom države, a ako se desi suprotno, onda ga narod treba smjeniti i birati drugog.

Vojnici isto tako moraju poštovati naredbe svoga komandanta na bojnopolju i njihovo protivljenje nije dozvoljeno, a vjernici se moraju pridružiti borbi na Božijem putu protiv neprijatelja.⁶⁷⁸ Pouke iz kur'anskih ajeta također se primjećuju u političkom i sigurnosnom aspektu, gdje primjenjuje usuli - pravne principe poznate u nauci Usuli Fikha (قواعد أصول الفقه) i kur'anskih nauka (علوم القرآن), u razumjevanju

⁶⁷⁶ Čak se i ekonomski aspekt jasno uočava u istraživanju šejha, hafiza Ibrahima Daliu, o mudrosti zabrane kamate. U tom kontekstu ističe da kamata donosi ekonomske, kulturne i industrijske štete. Primjena kamate uništava tako važne beneficije koje tjeraju ljude da napreduju i budu uspješni. (Pogledaj: **Srž shvatanja...**, prvi tom, str. 428.).

⁶⁷⁷ El-Bekare, 247.

⁶⁷⁸ **Srž shvatanja ...**, prvi tom, str. 373-379., 380-381-613.

kur'anskog teksta u: političke, ekonomske i druge svrhe. Kao npr.: "Pouku trebamo uzeti iz opšteg značenja riječi a ne iz specifičnosti razloga - العبرة بعموم اللفظ لا بخصوص السبب". U komentaru kur'anskog ajeta:

﴿إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ إِنَّ اللَّهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا﴾

[النساء : 58]

*"Allah vam zapovijeda da odgovorne službe onima koji su ih dostojni povjeravate i kada ljudima sudite da pravično sudite. Uistinu je divan Allahov savjet! – A Allah doista sve čuje i vidi."*⁶⁷⁹ - Šejh poziva vođe, predsjednike i vladare država da rade prema ovom plemenitom ajetu i ako po njemu budu radili, tada se jačaju stubovi i temelji države i ona napreduje, dok ukoliko odstuje od ovog ajeta, onda će se država srozati i biti uništena. Po mišljenju šejha, bez obzira na razlog objave ovog ajeta, ovaj ajet ima apsolutnu i opštu vrijednost, a to osiguranje znači vjersko i svjetovno osiguranje.⁶⁸⁰ Ovdje se jasno uočava preciznost i definicija političkih, državnih i sigurnosnih normi. Ako dobro iskoristimo ove principe i koncepte u pojašnjenju značenja svrhe pomenutog ajeta, onda se tako nešto smatra kao (الاستحسان – istihsan).

⁶⁷⁹ En-Nisa, 58.

⁶⁸⁰ Isto., drugi tom, str. 806-807.; Opširnije o politici Šerijata i prava ljudi pogledajte: El-Kadi Burhanuddin Ibrahim ibn Ali El-Ja'murij, poznat kao Ibn Ferhun, "Tebisiretul-hukkam fi usulil-ukdijeti ve menahidžil-ahkam"; Bejrut, Darul-kutub El-Ilmije, bez godine izdanja; Ahmed ibn Abdulhalim Ibn Tehmije, "Es-sijasetu eš-šer'ijje fi islahir-ra'i ver-re'ijjeti"; Bejrut, Darul-Ma'rifeti, bez godine izdanja, str. 30-72.

6. Izvori ideja Šejha Hafiza Ibrahima Dalie kroz tumačenje tefsira

Literatura koju je koristio šejh u tefsiru ogromna je i raznolika, što argumentira njegovo ogromno znanje i njegov neprikosnoveni autoritet. To čini simbiozu tradicionalne literature sa novom modernom, vjerskom i naučnom literaturom. Oslanjao se na razne knjige tefsira koje su sastavili klasični i savremeni učenjaci. Klasične tefsire koje je koristio bili su: Tefsir Taberia,⁶⁸¹ Nisabura,⁶⁸² Ibn Abbasa, r.a.⁶⁸³ i dosta toga od velikih ashaba poput Omera, Alije, Ibn Mes'uda, Ibn Omera, Zejd ibn Sabita, r.a.⁶⁸⁴ Općenito govorio o mufessirima.⁶⁸⁵ Jedan od turskih mufessira koji je živio u periodu šejha je i Muhamed Vehbi iz Konije,⁶⁸⁶ iz Turske, a njegov tefsir je: (خلاصة البيان - "Hulasatul-bejan"). Tefsir Fahrudina Er-Razi, Bejdavija i Hazina su principi i glavni stubovi Šejha Hafiza Ibrahima Dalii i u svakoj stranici tefsira, jedno od tih troje morao je biti istaknut, ili zajedno ili posebno ili dvojica njih. Mogu konstatovati da je tefsir šejha hafiza Ibrahima Dalii je sažetak tri tefsira pomenutih autora zbog njegovog velikog oslanjanja na takve tefsire u svakom ajetu. Od Šejhovah izvora u tefsiru također je i tefsir: (الفواتح الإلهية والمفاتيح الغيبية الموضحة للكلم القرآنية والحكم الفرقانية)

"El-Fevatih El-Ilahijje vel-mefatih el-gajbijje El-mudihati lil-kelim el-kur'anijje vel-hikem-el-furkanijje"; i šejh Baba Ni'metullah ibn Muhamed En-Nexhevani El-Efendiut.

⁶⁸¹ **Srž shvatanja**, prvi tom, str. 559, 566, 608, 666, 684 i drugi tom, str. 739, 894, 926, etj.

⁶⁸² **Srž shvatanja**, prvi tom, str. 559, 566, 608, 666, 684 i drugi tom, str. 739, 894, 926, etj.

⁶⁸³ Prenosi od njega u obliku: Prenosi se od Ibn Abbasa, ili je od njega prenešeno, prvi tom, str. 434.

⁶⁸⁴ Isto, drugi tom, str. 340.

⁶⁸⁵ Isto, prvi tom, str. 272.

⁶⁸⁶ Ismail Bardi, **Hafiz Ibrahim Dalii i njegova kur'anska egzegeza**, str. 1.

Potrudili smo se pronaći biografiju ovog autora, ali nažalost nismo uspjeli u tome, njega je šejh, hafiz Ibrahim Daliu često pominjao tokom tumačenja kur'anskih ajeta.⁶⁸⁷

Intelektualac dr. Ismail Bardi spominje ime ovog mufessira i njegov tefsir u istraživanju šejha, hafiza Ibrahima Daliu.⁶⁸⁸ Šejh, hafiz Ibrahim Daliu, također je prenosio i od šejha i poznatog učenjaka Ebu Se'uda,⁶⁸⁹ tefsira Hazina, Nesefije i Mudžahida.⁶⁹⁰

Iz sekundarne literature šejh je koristio također i izvore sljedbenika knjiga: Tevrat, Indžil i to prenošenjem tekstova,⁶⁹¹ pa čak i iz knjige Zebura.⁶⁹² Šejh je također prenosio i iz različitih islamskih povijesnih izvora, knjige koje se tiču sire (životopisa Poslanika, a.s.). Potom izvještaji i istraživanja ljekara, c onda knjige fikha i usuli fikha, knjige o uzrocima objave iz nauke Kur'ana, knjige va'za i iršada iz predaja o poslanicima, a.s., onda knjige jezika, pravila, sintakse i dr. Također i knjige; astronomije, fizike, hemije i geografije, knjige o moralu i obrazovanju, kao na primjer knjiga: *"Ihjaw Ulumiddin"* - Imama Gazalija, knjige opšte kulture, knjige drugih religija, istraživanja i studija Amerikanaca i Evropljana itd. Sve to govori o njegovoj širokoj kulturi i njegovom znanju u raznim naukama.⁶⁹³

⁶⁸⁷ **Srž shvatanja...**, drugi tom, str. 734.

⁶⁸⁸ Ismail Bardi, **Hafiz Ibrahim Daliu i njegova kur'anska egzegeza**, str. 162.

⁶⁸⁹ **Srž shvatanja**, prvi tom, str. 128, 133, 688, 689, 901.

⁶⁹⁰ **Srž shvatanja**, drugi tom. str. 170-171.

⁶⁹¹ Isto, prvi tom, str. 262.

⁶⁹² Isto.

⁶⁹³ Opširnije pogledajte njegov tefsir u prvom tomu, str. 97, 114-115, 132, 170-171, 247, 259, 262, 408, 508, itd.

7. Metoda prenošenja šejha i hafiza iz knjiga tefsira

Nakon što smo razjasnili njegov metod i način u kompilaciji zasnovan na naučnoj objektivnosti, kojom bi svaki musliman trebao biti odgojen općenito, posebno učenjaci i daije, potom sam proverio i pregledao originalne izvore na koje se šejh oslanjao u provjeri vjerodostojnosti i načina prenošenja literature u njegovom tefsiru, kao i u načinu argumentacije svojih stavova. U nastavku ću istaknuti neke sjajne mufessire i uporediti ih sa onim što je preneo i preveo šejh, hafiz Ibrahim Daliu.

- a. Počet ćemo tefsikom Fahrudina Er-Razija (Allah mu se smilovao!), jer je bio temelj tefsira šejha, hafiza Ibrahima Daliu. Tokom prenošenja možemo primjetiti da šejh nije prenosio tekstualno iz njegovog tefsira, niti čak navodi musnade kao što je to radio Fahrudin Er-Razi. Šejh, hafiz Ibrahim Daliu samo naglašava opšte značenje i sažetak riječi imama Er-Razi.⁶⁹⁴ Bilo bi ispravnije kada bi šejh, hafiz Ibrahim Daliu navodio kao npr.: *“Kaže Fahrudin Razi sa izgovorenim riječima u sažetku”*, tako da čitaocu bude poznato da on to ne prenosi od Fahrudina Er-Razija tekstualno, nego da je to samo značenje njegovih riječi. Postoji i nekoliko drugih mjesta koja sam istakao u oba tefsira radi poređenja i provjere.⁶⁹⁵

⁶⁹⁴ Možete uporediti riječi Imama Fahrudina Er-Razi u njegovom tefsiru. Drugo poglavlje, str. 10., o vrsti drveta od kojeg su jeli Hava i Adem, a zatim to uporedi sa tefsikom šejha, hafiza Ibrahima Daliu. Prvo poglavlje, str. 95.

⁶⁹⁵ Također možete uporediti riječi Fahrudina Er-Razi, drugo poglavlje (treći dio), str. 75-76., o kur’anskom ajetu:

- b. Kada šejh, hafiz Ibrahim Daliu prenosi od Fahrudin Er-Razija ne kaže da Fahrudin Er-Razi naglašava neka značenja i neka istraživanja i mnoga sporedna pitanja, dok ja biram samo jedno značenje i ko želi više neka pročita njegov tefsir ... Šejh Daliu tako nešto ne ističe i kada čitaoc bude čitao riječi šejha Daliu, pomislit će da je Imam Razi naveo samo jedinstveno značenje, a ovo je zapravo neistina!⁶⁹⁶
- c. Što se tiče prenošenja od imama Nesefija (Allah mu se smilovao!), šejh, hafiz Ibrahim Daliu prenosi samo njegova mišljenja. Kada sam prolistao tefsir Nesefija radi poređenja i provjere, našao sam kako piše šejh Daliu, ali bez naglašavanja mjesta odakle prijenosi.⁶⁹⁷ Ovo je veliki propust šejha, jer ne naglašava ni stranicu ni tom tefsira. Nema sumnje da je ovo velika metoološka greška. Šejh, hafiz Ibrahim, kao jedna upečatljiva i markantna figura, nije smio imati takve propuste (Allah mu oprostio!). Što se tiče takvog kometnara, šejh je ponekad isticao: *"Fahrur-Razi govori u tefsiru ovog ajeta ..."*,⁶⁹⁸ a

﴿يَبِّئْ إِسْرَائِيلَ أَذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَوْفُوا بِعَهْدِي أُوْفِ بِعَهْدِكُمْ وَإِيَّايَ فَارْهَبُونِ﴾
[البقرة: 40] ﴿

"i toga što sam vas nad ostalim ljudima bio uzdigao..." (El-Bekare, 47.) i riječi hafiza Ibrahima Daliu u njegovom tefsiru u prvom poglavlju 117. stranice.

⁶⁹⁶ Također možete uporediti mišljenje Fahrudina Er-Razija, drugo poglavlje (treći dio), str. 178., o kur'anskom ajetu:

﴿ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً ...﴾ [البقرة: 74]

"Ali srca vaša su poslije toga postala tvrda, kao kamen su ili još tvrđa..." (El-Bekare, 74.), i mišljenje šejha, hafiza Ibrahima Daliu u prvo poglavlju 139. stranice.

⁶⁹⁷ Uporedi misao Imama Nesefija u njegovom tefsiru prvog poglavlja 52-53. stranice sa tefsirima šejha, hafiza Ibrahima Daliu, u prvom poglavlju 132. stranice.

⁶⁹⁸ *"Ajka e kuptimeve ..., Srž shvatanja ..."*, prvo poglavlje, str. 159.

ponekad govori u ime svih: "Kao što svi govore: Kadi, Bejdavi, Hazini i autor "El-Medarik", Imam Nesefi".⁶⁹⁹

Ponekad šejh ne pominje niti jednog od njih: "Mufessiri ističu da se ovaj događaj desio ...".⁷⁰⁰

- d. Ono što je navedeno od strane dva prijašna mufessira, Fahrudin Er-Razija i imama Nesefija, prenosi se iz tefsira imama Taberija (Allah mu se smilovao!) i tefsira Hazina uz male izmjene i intervencije. On zapravo prenosi sažetak njihovih riječi i ideja. Iznesena ideja je jasna i ne postoji ništa što bi moglo skrenuti značenje.⁷⁰¹
- e. Što se tiče njegovog prenošenja od strane mufessira Imama Bejdavi, ponekad prenosi tekst doslovno bez dodavanja ili uklanjanja bilo čega⁷⁰² a ponekad prenosi njegove riječi sažeto.⁷⁰³

Smatram da je ova provjera izvora dovoljna, jer je urađeno poređenje sa najvažnijim i najpoznatijim tefsirima, bilo da se radi o tradicionalnim ili racionalnim.

Također smo mogli primjetiti da je hafiz Ibrahim Daliu svoj tefsir zasnivao na izvore tefsira, zatim prvo ga je predstavio albanskim čitaocima, a potom i ostalima. Ovaj tefsir je imao dobar i veliki odjek širom albanskih teritorija i

⁶⁹⁹ Isto, prvi tom, str. 132.

⁷⁰⁰ Isto, prvi tom, str. 133.

⁷⁰¹ Tefsir Imam Taberi, treći tom, str. 67., tefsir hafiza Ibrahima Daliu, drugi tom, str. 926. i tefsir Hazina, prvi tom, str. 124.

⁷⁰² Možete uporediti tefsir Imama Bejdavija, drugi tom, str. 303., s tefsiirom Šejh Dalije, prvi tom, str. 9.

⁷⁰³ Pogledajte tefsir Imama Bejdavi kur'anskog ajeta:

﴿ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ ۝ ١٠ ﴾ [المائدة: 10]

"E ata që mohuan dhe përgënjeshtroan argumentet Tona, ata janë banues të xhehennemit" (El-Maide, 10), drugi tom, str. 303 i tefsir Šejha Ibrahima, drugi tom, str. 993.

albansko-muslimanski narod ga je veoma dobro prihvatio, dokaz tome je i činjenica da ga je Islamska zajednica pregledala i distribuirala i objavila ga 1929. godine.⁷⁰⁴ Što se tiče vrste tefsira koje je koristio šejh, hafiz Ibrahim Daliu, su:

I. Tradicionalni tefsir kao što su: tefsir Imama Taberi, tefsir Mudžahida (rjetko), tefsir Ibn Abbasa (puno). Šejh, hafiz Ibrahim Daliu, također je citirao Ibn Abbasa, Mudžahida ali je nepoznato da li je prenosio direktno iz njihovih tefsira ili je indirektno od drugih autora?! Nisam to mogao otkriti tokom mog istraživanja.

II. Racionalni Tefsir (često se oslanjao na ovaj tefsir), racionalne tefsire koje je koristio bili su.: tefsir Fahrudin Er-Razija, tefsir Bejdavija, tefsir Hazina, tefsir Nesefija, tefsir Ebu Se'uda, tefsiri Nisaburija, i dr.

III. Sekundarni izvori iz tefsira njegovih savremenika i drugova, su kao npr. tefsir: "*Hulasatul-bejan*" - Muhameda Vehbija.

Ovo je naučno istraživanje koje sam htio iznijeti o tefsiru, metodi, načinu, literaturi i način razmišljanja šejha, hafiza Ibrahima Daliu. Bio bi sretan da je šejh uspio dovršiti tefsir, ali Božija odredba je bila takva da je preselio prije završetka životnog projekata. Možda, nekada, Allah bude dao da neko od Njegovih robova, iskrenih učenjaka i istraživača ove nauke nastavi ovaj bitan projekat.

⁷⁰⁴ Ismail Bardi, "**Hafiz Ibrahim Daliu ...**"; str. 161.

DRUGO POGLAVLJE

Ispitivanje pojedinih glavnih akaidoloških pitanja
tefsira šejha hafiza Ibrahima Daliu, kao i njegov stav po
tim pitanjima ⁷⁰⁵

I - Komentatori i problem komentiranja
(El Muev-vilune ve Ishkalijetu - Ta'vijl)

(المؤلفون وإشكالية التأويل)

Povijesni uvod

Prije nego li razmotrimo ovo osjetljivo akaidološko pitanje i pojasnimo stav šejha, hafiza Ibrahima Daliu, po ovim pitanjima kroz konkretne primjere koje navodi u tefsiru, a koje su slične i koje prate njegovu maturidijsku doktrinu, najprije se trebamo osloniti na Božiju riječ i Sunnet Poslanika (Neka je Allahov mir i spas na njega!), i na riječi velikih učenjaka kako bi smo shvatili realnost i problematiku ovih tematika i kako bi smo zauzeli stav na tako bitna pitanja sa kojima vrednujemo mišljenja i akaidološke mezhebe, koje razmatra šejh, hafiz Ibrahim Daliu u svome tefsiru.

Jedno od tih velikih problematika je njegovo tumačenje kur'anskih i poslaničkih tekstova koji govore o Svojstvima Boga Svemogućeg (تأويل الأسماء والصفات - *Te'vijlul Esmaj ves- Sifat*), a koja naizgled izgledaju kao ljudska svojstva.

⁷⁰⁵ Istraživač i intelektualac Muhamed ibn Abdurahman El-Migravi detaljno proučava razmišljanja i stavove najpoznatijih klasičnih i modernih mufessira Božjih svojstva, u svome djelu: *"El-Mufessirune bejnet-te'vili vel-ithbati fi ajatis-sifati"*; Rijad, Daru Tajjibe, 1985. Počinje proučavanjem Taberija i završava sa Šejhom Muhamedom Ali Sabuna. Ovo je veoma bitna studija, jer po njegovom mišljenju, malo mufessira je pobjeglo od dozvoljenog i neovlaštenog komentiranja. Mufessir je bio otprilike naučni fenomen kod klasičnih i modernih mufessira, naravno s izuzecima. Bilo bi bolje da su postupili poput pobožnih selefa (selefus-salih r.a.), ne ulazeći u ovu problematiku, ali Allah najbolje zna!

Vrlo malo mufessira i učenjaka iz prošlosti i sadašnjosti, kao i ovaj učenjak, imalo je priliku pobjeći od ove tematike. Tumačenje ajeta koji govore o Svojstvima Allaha bila je skoro opšta pojava među mufessirima, zapravo to je bila nužna potreba tefsira!

Zapravo, ovo pitanje nije baš kako oni navode i ovo ćemo ispitati na osnovu šerijatskih i naučnih argumenata.

Ovdje ne želim da razjašnjavam etimološki i terminološki aspekt riječi: komentar - *Te'vijl* niti imam na umu pojašnjavati njegovo korištenje u arapskom jeziku, da li je korišteno ili ne, cilj mi je fokusirati se direktno na problematiku, jer filozofija ovog istraživanja ne dozvoljava opširnije se upustiti.

U islamskom svijetu, mnogi veliki, iskreni i precizni učenjaci su se jako trudili da razjasne ovo pitanje i širinu ovog problema kao opasnost. Mi mislimo i iskreno vjerujemo da je pitanje Allahovih svojstva od velikih akaidološko-metafizičkih pitanja, koja ne mogu biti predmet ljudskih čula i to su svojstva ubjeđenja Uzvišenog Svetog Veličanstvenog Postojanja, radi zaštite našeg vjerovanja i vjere od protivljenja, devijacije, zato bolje je, ispravnije, mudrije i tačnije po ovim pitanjima osloniti se na riječi Poslanika (Neka je Allahov mir i spas na njega!), koji nam govori o Svemogućem Bogu kao i u biografiji časnih ashaba, koji su bili svjedoci i bili prisutni tokom Objave. Dakle, glavni oslonac po ovom pitanju su riječi Poslanika (Neka je Allah mir i spas na njega!) i riječi časnih ashaba, koji nisu tumačili Allahova Svojstva, vjerovali su u ta svojstva kao što implicira njihova formalna strana i da samo pravo značenje tih svojstva zna Allah Svemogućí. Rani a također i današnji učenjaci razmatrali su ovo pitanje do najsitnijih detalja, neki su uspjeli doći do željenog rezultata dok neki nisu uspjeli u tome. Molim Allaha Svemogućeg da nagradi sve one koji su se

trudili, oni koji su pogodili da dobiju dvije nagrade, dok oni koji su pogriješili jednom, jer su se svi trudili da dođu do istine.

Također bih želeo da istaknem još jednu veoma važnu stvar, a to ima veze sa ponižavanjem i vrijeđanjem nekih prijašnjih, a također i sadašnjih učenjaka kod tumačenja ovih ajeta. Ni na koji način ne smiju se naši veliki učenjaci Ehli Suneta Vel Džemata vrijeđati i omalovažavati, koji su drugačijeg stava po ovom pitanju, kao na primjer, istomišljenici Ebu Hasan El-Eš'ariu poznati kao Ešarije ili istomišljenici Ebu Mensur Maturidije poznati kao Maturidije, koji se prema mišljenju tih ekstremista smatraju zagovornicima novotarija. Ovo je neistina, smatramo i ubjeđeni smo da su oni sljedbenici i pripadaju Ehli Sunnetu vel Džematu, i nije dozvoljeno ni na koji način otpisivati ih iz sljedbenika Ehli Sunneta, kao što su to radili pojedini intelektualci i učenjaci u prošlosti a i danas.⁷⁰⁶

Naš metod po ovom pitanju se razlikuje od drugih učenjaka, to je metod i način ponašanja prema učenjacima sljedbenika Ehli Sunet, prema tim učenjacima koji drugačije misle i imaju drugačiji metod po pitanju Božjih svojstva za razliku shvatanja učenjaka selefa po ovom pitanju, tako da, prema njima ne smijemo biti grubi i drski i ponižavati ih. Trebamo biti prijatni i ljubazni u govoru i objektivni u pojašnjavanju prema greškama i njihovim odstupanjima, kako bi iskazali naša mišljenja po ovom ili bilo kojem drugom pitanju.

Među najboljim učenjacima koji su pisali i analizirali ovu akaidologiju, su oni koji naša srca, osjećaje i um umiruju, a po mom mišljenju su također pogodili stvarnost, a mi se

⁷⁰⁶ Muhamed ibn Abdurahman El-Migravi, "El-Mufessirune bejnel-isbat fi ajatis-sifat"; prvi tom, str. 45-46. Ovaj uvaženi učenjak je izbacio Maturidije i Ešarije iz okvira sljedbenika Ehli Sunneta i Džemata (Allah mu oprostio i smilovao mu se!).

pokoravamo Allahu i takvim stavom idemo putem (Selfus Saliha), po ovom akaidološkom bitnom pitanju ti učenjaci su: uvaženi učenjak, Ebu Hanife, Nu'man ibn Šabit, Imam Ebu Mensur El-Maturidi i Šejhul-Islam Ahmed ibn Tejmije (Allah im se smilovao!). Odlučio sam da ovdje navedem njihove riječi, da nam budu osnova i oslonac i da njihove riječi budu kao kamen temeljac na čemu ćemo kasnije potvrditi riječi šejha hafiza Ibrahima Daliu i drugih. Ono što ću navesti je zasnovano na onome što Svemogući Bog kaže o ovom važnom metafizičkom pitanju, ja potpuno u to vjerujem i ne slažem se sa albanskim ili drugim učenjacima, koji misle drugačije o ovome, iako imam veliko poštovanje i uvažavanje u njihovo naučno i vjersko djelovanje i trud.

A. Mišljenje Ebu Hanife o Imenima i Svojstvima Allaha Svemogućeg:

Imam Ebu Hanife (Allah mu se smilovao!), o ovome ističe: *“Svemogućem Bogu se ne mogu pripisivati ljudska svojstva; Njegova srdžba i Njegovo zadovoljstvo su dvije Njegove osobine bez pitanja kakve su to osobine. Tako misli Ehli Sunnet vel Džemat. Rasrdi se, ali i oprašta, ne može se reći da je Njegova srdžba Njegova kazna, dok Njegov oprost, Njegova nagrada, i mi mu pripisujemo svojstva onako kako ih On Sebi pripisuje. Allah je Jedan, Allah je Utočište svakom, Nije rodio i rođen nije, i niko Mu ravan nije! On je živ, moćan, sposoban, sve čuje, sve vidi, sve zna! Njegova ruka je na njihovim rukama, nije kao ruka stvorenja i nije materijalnog svojstva, jer Je On Stvoritelj ruku; Njegovo lice nije poput lica stvorenja; jer je On Stvoritelj lica. Njegova duša nije kao duša Njegovih stvorenja, jer je On njihov Stvoritelj, ništa nije poput Njega i On sve vidi i sve čuje”*.⁷⁰⁷

⁷⁰⁷ Nu'man ibn Sabit ibn Zittij El-Hazzat El-Kufij Ebu Hanife, **“Eš-šerhul mujesseru alal-fikhejn El-ebset vel-ekber elmensubejni li Ebi Hanife”**; -

*Dodaje: "Njegova Svojstva razlikuju se od svojstva Njegovih stvorenja. On zna, ali nije poput našeg znanja, ima moć, ali ne poput naše moći, On vidi, ali ne poput našeg vida. On govori, ali ne poput našeg govora. On čuje, ali ne poput našeg čula. Mi komuniciramo putem slova, dok Bogu nisu potrebna slova. Slova su stvorena, dok Božija Riječ nije stvorena. On jeste nešto, ali ne poput stvorenja ... On ima ruke, lice i duštu, kao što sam On navodi u Kur'anu časnom. Svojstva koje navodi Svemogući Bog u Kur'anu su kao npr. lice, ruka i duša, dok njihov oblik nam je nepoznat, tj. kako izgledaju. Nije rečeno da Njegova ruka označava Njegovu moć ili bereket, jer se na taj način poriče svojstvo. Na taj način razmišljaju Kaderije i Mu'tezilije. Njegova Ruka je Njegovo Svojstvo, ali nam je nepoznato kakvo je to svojstvo!..."*⁷⁰⁸

Dakle, kao što možemo vidjeti da misli i riječi Imama Ebu Hanife (Allah mu se smilovao!), po ovom pitanju su jasna kao svijetlost Sunca.

B. Mišljenje Imama Ebu Mensur El-Maturidija o Svojstvima i Imenima Allaha Svemogućeg

Nakon isticanja različitih mišljenja o definisanju značenja Arša i Istive, Imam Ebu Mensur El-Maturidi otvoreno odbija komentar Božjih Svojstva i Imena, i oslanja se na mišljenje mezheba pobožnog selefa (Allah im se smilovao!). Jasan je stav Imama Ebu Mensura El-Maturidija i drugih hanefijskih imama, svi su se oni suprostavljali, odbijali i bili protiv onih koji su napadali učenjake koji komentarišu Allahova Imena i Svojstva, protiv takvih ekstremista koji takve učenjake smatraju otpadnike Ehli Sunneta vel Džemata. Stav da su otpadnici oni

drugi dio: Rivajetu Ebu El-Belhi An Ebi Hanife, recenzirao dr. Muhamed Abdurrahman Hamis, Adžman, Mektebetul-Furkan, prvo izdanje, 1999., str. 159.

⁷⁰⁸ Isto, drugi dio. Rivajet Hammada ibn Ebi Hanife an ebihi, str. 24-27.

koji komentarišu Božja Svojstva i Imena su većina mladih, neiskusnih i veoma emocionalnih istraživača i ni na koji način to nije stav objektivnih i pobožnih selefa.

Imam Ebu Mensur El-Maturidi ističe: *“U suštini, ostajemo pri onome što Svemogući Bog kaže: “Ništa mu nije slično”; dakle, kao što možemo primjetiti, odbacuje svaku sličnost sa stvorenjima. Pojasnili smo da On po svojim djelima i osobinama nije sličan nikome. U kur’anskom ajetu: “Milostivi se uzdiga na Aršu (tronu)”,⁷⁰⁹ moramo to prihvatiti onako kako je rečeno u ajetu i onako kako to um prihvata bez ikakvog komentara, jer se značenje može promijeniti ili može postojati drugačije značenje od onoga što kažemo, jedino možemo reći da Božija Svojstva nisu poput ljudskih. Mi vjerujemo u ono što Allah traži od nas. Isto tako, u sve što je objavljeno a odnosi se na vid i druge stvari, ne smijemo ih upoređivati (sa svojstvima stvorenja) i moramo vjerovati kako Bog hoće, bez da ne prihvatamo nešto i ne odbacimo nešto drugo ...⁷¹⁰*

Jedan od učenjaka koji ima ista ili slična misljenja sa hanefijskim učenjacima a ne produbljuje tumačenje Božijih svojstva je i poznati učenjak šejh Kadi Zade, koji ističe: *“Hanefijski imami su unanumni kao što su: Imam Fahrul Islami El-Bezdevij i predvodnik imama El Imam Es-Serehsi, o određivanju ruke, lica i Arša pripada samo Uzvišenom Gospodaru, zna se kakva su u suštini, ali ne znamo ih kako opisati i nije dozvoljeno poništavati suštinu, ako se svojstvo (opis) ne može razumjeti.”⁷¹¹*

Na osnovu izreka velikih učenjaka pobožnog selefa, bilo od strane hanefijske uleme ili od strane drugih, dokazano je i shvaćeno da nisu komentarisali Božija Svojstva, prihvatili su ih

⁷⁰⁹ Ta-ha, 5.

⁷¹⁰ Ebu Mensur El-Maturidij, *“Et-Teuhid”*; str. 74.

⁷¹¹ Belkasim El-Galij, *“Ebu Mensur El-Maturidi, hajatuhu ve ara’uhu el-akadijje”*; str. 179, prenosi od šejha Zade *“Nudhmul-feraid ve džem’ul-fevaid ” ferijdetu- 14., str. 22-23.*

kako su objavljeni bez poređenja, bez sličnosti, bez poricanja i bez antropomorfizma.

C. Mišljenje Šejhul-Islam Ahmeda Ibn Tejmije o Svojstvima i Allahovim imenima:

Mišljenje Šejhul-Islama, Ahmed Ibn Tejmije, je slično mišljenju Imama Ebu Hanife i Imama Ebu Mensura El-Maturidija:

مجموع الفتاوى لشيخ الإسلام بن تيمية رحمه الله

U "Medžmu'ul-fetava", se navodi: "U ime Allaha Milostivog, Samilosnog! Samo Bogu pripada zahvalnost, salavati i selami neka su onom nakon kojeg poslanstva više neće doći! Upitan Šejhul-Islam, Ahmed ibn Tejmije (Allah mu se smilovao!), šta misli o mezhebu selefa o vjerovanju a potom i mezhebu kasnijih učenjaka, šta je ispravnije i šta vi prihvatate od ova dva mezheba?".

Ibn Tejmije, r.a., odgovorio: Hvala i zahvala pripada Allahu! Razjasniti ova pitanja i ovu problematiku potrebno je napisati tomove knjiga, ali ćemo se fokusirati samo na ono što je najvažnije. Uzvišeni Gospodar kaže:

﴿ وَمَنْ يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدَىٰ وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ نُوَلِّهِ مَا تَوَلَّىٰ وَنُصَلِّهِ ۗ جَهَنَّمَ وَسَاءَتْ مَصِيرًا ﴾ [النساء : 115]

"Onoga ko se suprotstavi Poslaniku, a poznat mu je Pravi put, i koji pođe putem koji nije put vjernika, pustićemo da čini šta hoće, i bacićemo ga u Džehennem – a užasno je on boravište!"⁷¹² Ovdje Bog svijedoči o ashabima kao prave sljedbenike Njegovog poslanika i one koji njih slijede dobrim djelima.

Uzvišeni Gospodar kaže:

⁷¹² En-Nisa, 115.

﴿ وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ مِنَ الْمُتَجَرِّبِينَ وَالْأَنْصَارِ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسَانٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ وَأَعَدَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴾ [التوبة: 100]

*“A prethodnici, prvi od muhadžira i ensarija, i oni koji su ih slijedili u dobročinstvu - zadovoljan je Allah njima i zadovoljni su Njime, a pripremio im je bašče ispod kojih teku rijeke, vječno će biti u njima, zauvijek. To je uspjeh veličanstven!”*⁷¹³ Takođe Uzvišeni Gospodar također kaže:

﴿ لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ فَعَلِمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَنْزَلَ السَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ وَأَثَبَهُمْ فَتْحًا قَرِيبًا ﴾ [الفتح : 18]

*“Doista, zadovoljan je Allah vjernicima koji su ti se zakleli na vjernost pod drvetom - ta znao je šta je u srcima njihovim, pa je spustio smirenost na njih i nagradio ih pobjedom bliskom.”*⁷¹⁴

Ovdje jasno možemo uočiti da ko bude slijedio neki drugi put mimo njihovog, Uzvišeni Gospodar će ga kazniti Džehenn-emom.

Njihov put u vjeri bio je: *“Vjerovanje u Božja Svojstva, u Njegova Imena, sa kojima Sebe opisuje i sa kojima Sebe naziva u Objavi ili putem Vjerovjesnikovog (Neka je Allahov mir i spas na njega!) govora, bez dodati ili oduzeti, ne možemo nadmašiti značenje, niti nam je dozvoljeno tumačiti, nije dozvoljeno komentarisati uprkos površnom značenju, ta Svojstva ne mogu ličiti svojstvima stvorenja niti njihovim karakteristikama. Prihvatamo ih kako su objavljene, znanje o njima pripada njihovom Kazivaću, a njihovo značenje Onome Koji o njima govori ...”*⁷¹⁵

⁷¹³ Et -Teube, 100.

⁷¹⁴ El-Fet’h, 18.

⁷¹⁵ Ibn Tejmije, “Medžmu’ul-fetava”; Četvrti tom, str. 1-2.

Šejhul-Islami potvrđuje tačnost selefijskog mezheba u nekomentiranju Božijih svojstva i imena, iznoseći svoje mišljenje da nije nikada naišao na argumenat, koji dokazuje da su oni (stari Selefi) komentirali nešto slično, tj. nije prenešeno da su oni istraživali ova pitanja. Od njih je prenešena šutnja i neprodublјivanje, kao i izbjegavanje onih koji su istraživali ovakva pitanja. Šejhul-Islam (Allah mu se smilovao!), ističe: *“Od Božijeg poslanika su prenosili, potvrđivali i vjerovali, prihvatili bez sumnje, bez sumnje u autentičnosti njihovog naratora, nisu komentarisali pitanja koja se tiču Božijih svojstva, niti su ih objašnjavali, niti upoređivali s svojstvima stvorenja. Kada bi nešto slično neko uradio, bilo bi prenešeno, ne bi se nešto takvo moglo sakriti. Nije dozvolјjeno sakriti ono što se prenosi i o tome je prenošeno ne upuštanje u takva pitanja. Kada bi čuli da neko postavlja pitanje za takve nejasne stvari, ponekad su mu se suprotstavljali oštrim riječima, nekad batinama, a nekad oštrom reakcijom, da mu pokažu da im je zaista mrsko govoriti o tome.”*

Kada je bio upitan Imam Malik (Allah mu se smilovao!): *“O Ebu Abdullah! Milostivi se uzdigao na Aršu, kako?”* Imam Malik postao nervozan, počeo se znojiti, ljudi su iščekivali šta će odgovoriti Imam Malik. Podigao je glavu prema pitaocu i rekao:

(الاستواء معلوم و الكيف مجهول و الإيمان به واجب و السؤال عنه بدعة)

“Istiva nije nepoznata, način se ne može razumјeti, vjerovati u to je obaveza, pitanje je novotarija, smatram te lošom osobom!; potom je naredio da ga izbace iz njegovog medžisa...”⁷¹⁶

Potom Šejhul-Islam (Allah mu se smilovao!), skreće nam pažnju o jednom drugom pitanju na koje nisu obratili pažnju veliki broj učenjaka, tj. na riječi koje je izgovorio Imam Malik o

⁷¹⁶ Isto, str. 1-3.

svojstvu: "Istiva" ("Istivan nije nepoznata, način i realnost je nepoznata!"), ovakav se stav treba primjeniti i na sva druga svojstva, kao npr. Ruka, Lice, Silazak, Dolazak, i dr. Ovo je zdrav i logičan dokaz, jer se sva ova svojstva tiču Božijeg postojanja.

Šejhul-Islami, Ibn Tejmije, ističe: "Onaj ko pojašnjava "istivu", kao: "Istijlja" - tj. kao "okupacija ili ozurpacij - الاستواء بمعنى الإستيلاء", odgovori koji se ne podudaraju odgovoru Imama Malika, on ide drugim putem. Odgovor Imama Malika (Allah mu se smilovao!), o "istivi", vrijedi o svim svojstvima, kao npr. Silazak, Dolazak, Ruka, Lice i sl. O Božijem "Silazku", navodi se: "Njegov silazak je poznat,⁷¹⁷ način je nepoznat, vjerovati u to je obaveza, a postavljati pitanje je novotarija!". Ovako se navodi i za preostala svojstva koja su na nivou "istive", koja se navode u Kur'anu i Sunnetu Božijeg poslanika Muhammeda, s.a.v.s. Prenosi se od Muhamed ibn Hasana, učenika Imama Ebu Hanife, da je rekao: "Islamski pravници Istoka i Zapada su svi jednoglasni u vjerovanju Kur'ana časnog i hadisa koji su prenešeni od strane poverljivih ljudi od Božijeg poslanika o Božijim svojstvima bez tumačenja, opisivanja ili upoređivanja ... ako ih neko bude komentarisao, onda skreće sa Poslanikovog (Neka je Allahov mir i spas na njega!) puta i džemata. Takve stvari nisu komentarisali, samo su vjerovali ono što je u Kur'anu i Sunnetu i tako u tišini prihvatili. Ko bude govorio ono što govori Džehm,⁷¹⁸ skreće sa puta Džemata ..."⁷¹⁹

⁷¹⁷ Ovdje se radi o Božijem silasku na prvom nebu u posljednjoj trećini noci. Koji se pominje kroz hadise Poslanika (Neka je Allahov mir i spas na njega!). (Prevodilac)

⁷¹⁸ Džehm ibn Safvani bio mišljenja da "istiva" podrazumjeva "istijla - okupacija, uzurpacija", ovo je posudio od Dža'd ibn Derhema kao i druge ideje koje poriču Božja Svojstva, stvaranje Kur'ana i druge novotarije... Pogledajte detaljnije: Muhamed ibn Abdurahman El-Migravi, "El-mufessirun bejnet te'vili vel-isbati fi ajatis-sifat"; prvi tom, str. 76-77.

Prenosi se od Rebi'e ibn Sulejmana da je rekao: *"Upitao sam Šafiju (Allah mu se smilovao!), o svojstvima Uzvišenog Gospodara, on mi odgovori: "Zabranjeno je intelektu da Gospodara Uzvišenog upoređuje, jer iluzije to definišu, da umovi vizualizuju i razmišljaju, da se osećanja prodube, da predubedenja zamišljaju i da mozak tumači, osim na način kako On sebe opisuje ili onim kako Poslanik (Neka je Allahov mir i spas na njega!), Njega opisuje."*

Potom Šejhul-Islami, Ibn Tejmije (Allah mu se smilovao!), navodi jedan dokaz i racionalnu ubedljivu činjenicu. Razgovori o svojstvima Boga su razgovori o Svetom Postojanju i naše vjerovanje i ubeđenje o ovom Svetom Postojanju, je vjerovanje i ubjeđenje da On postoji, ali ne na način kao što čovjek postoji. Mi vjerujemo u Njega (čist je od nedostataka) da živi, da je Svemogući, Onaj Koji stvorenja izdržava, Vidi, Čuje, kao i druga stvojenja, bez da nam je poznat način a ni suština postojanja takvog Svetog Postojanja ili takvih Svojstva.

Šejhul-Islami, Ahmed ibn Tejmije po ovom pitanju navodi: *"Mezheb selefa (r.a.), potvrđuje svojstva onako kako se navode, ali poriče njihov način, jer tumačenje svojstva je razgovor o njegovom Postojanju (Biću). Potvrđivanje njegovog Bića je potvrđivanje Njegovog postojanja, a ne načina postojanja. Na ovakav način trebamo potvrđivati Njegova svojstva i ovako su razmišljali i shvatali selefi. Ako nastavimo dalje i kažemo sve što su selefi rekli o ovome, onda ćemo u ovom odgovoru odstupiti od naše svrhe. Dosta je rečeno za onog ko želi da dokaže i želi istinu, a onaj ko želi samo da raspravlja, da priča gluposti i vodi dijalog, skreće sa pravog puta".*⁷²⁰

⁷¹⁹ Isto.

⁷²⁰ Ibn Tejmije, **"Medžmu'ul fetava"**; Četvrti tom, str. 1-6.

II – Dozvoljeno i zabranjeno komentiranje (Et-te'vijlul xhaiz ve gajrul džaiž)

(التَّأْوِيلُ الْجَائِزُ وَغَيْرُ الْجَائِزِ)

Iako ne naginjemo bilo kojem mezhebu u komentaru Božijih svojstva, to opet ne znači da trebamo poricati komentare općenito i u pojedinačno (*Te'vijl*) ili da za to nema odgovarajućeg i razumljivog shvatanja. Imam Ibn Kajjim, r.a., učenik Šejhul-Islama (Allah im se smilovao!), daje lijep pregled ovog pitanja u svojoj knjizi: *“Essavaikul-mursele ala el-džehmijjeti vel-mu'attileti”*. U ovom djelu govori o dvije vrste komentara (*Te'vijla*): *“Komentar u smislu tefsira koji je razumljiv i prihvatljiv i falsifikovani komentar koji je neprihvatljiv, kojeg treba odbiti”*. Drugi tip komentara koji podrazumijeva falsifikovanje, odstupanje, promijenu ... to je ideja i djelo Jevreja koji su to učinili prema Tevratu, koji su njegovi sljedbenici i autori ove vrste devijantnih komentara kroz povijest. Potom neke islamske frakcije kao npr.: *Mu'tezile, Džehemije, Kaderije* i dr., koji podržavaju devijantne komentare. U ovom kontekstu, Imam Ibnul Kajjim (Allah mu se smilova!), govorio je: *“Te'vijl – Tumačenje, zasniva se na dva aspekta: u tefsiru (te'vijl) i falsifikacija (tahrijf). Vrsta tumačenja, te'vijla, koja podrazumijeva (tefsir) je ispravan, dok te'vijl koji podrazumijeva (tahrif) je nevalidan, jer je to vrsta ateizma (udaljavanje, bijeg), i odstupanje tekstova od pravog značenja, bilo lažima ili izvrtanjem istine. Tako postupa i ateizam u komentaru Božijih Imena, ponekad odbacuje njihova značenja i istine, a ponekad poriče nosioca takvih Imena (Boga), a ponekad mu pripisuje sudruga. Nevažeci komentar (tahrijfi), to je ateizam i devijacija, iako njeni zagovornici to nazivaju verifikacijom, spoznajom i komentarom. Jedan od komentara kur'anskog ajeta kao falsifikovanim i ateističkim, smatra se i ajet:*

﴿... وَكَلَّمَ اللَّهُ مُوسَىٰ تَكْلِيمًا﴾ [النساء: 164]

“... a govorio je Allah s Musaom govorom.”⁷²¹ Ovdje je izvornuta riječ sa njenom deklinacijom: “ve kel-lemell-llahe...” (iz nominativa prebaciju je u akuzativu) i dobija značenje: “Musa je govorio Bogu, a ne Bog, njemu” - a ovo je neka vrsta falsifikovanja značenja od strane Jevreja, pa čak i još gore. Kada su ateisti izvrnuli značenje teksta (oni koji su bili na pravome putu, putu Ehli Sunneta vel Džemata), govorili su: “Šta onda kažete na ovaj kur’anski ajet?:

﴿ وَلَمَّا جَاءَ مُوسَىٰ لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ قَالَ رَبِّ أَرِنِي إِلَهَكَ ... ﴾

[الأعراف: 143]

“I pošto dođe Musa sastajalištu Našem i (pošto) je govorio s njim Gospodar njegov ...?”⁷²² Ovim su bili zbunjeni i ostali u šokirani. Isto su to radili i Kaderije-Medžusije, koji su iskrivljivali značenje tekstova o Božijoj odredbi (Kaderu), izvlačeći shvatanja iz konteksta i pravog značenja. Također i Džehemije tumače Božija svojstva, ali van pravog značenja i na taj način lišu Uzvišenog Gospodara savršenih svojstva, oduzimajući mu moć i želju. Mi ne poričemo tumačenje, već prihvaćamo komentiranje koje proizilazi na naučnoj i vjerskoj istini i to rade učenjaci koji temeljito poznaju nauku i vjeru. Mi se pozivamo na tefsir i veoma smo sretni, dok su oni fokusirani na (tahrijf) falsifikovano tumačenje i okrutni su. A samo Allah najbolje zna ...!⁷²³

Potom, Ibn Kajjim (Allah mu se smilovao!), ističe štetu i razloge za ovaj nevažeci komentar. Ovakav komentar je nanio

⁷²¹ En-Nisa, 164.

⁷²² El-A’raf, 143.

⁷²³ Muhamed ibn Ebu Bekir Ejjub Ezzer’ij Ebu Abdullah Ibn Kajjim, “Es-savaik el-murseletu ala el-džehmijeti vel-muattileti”; Recenzent, dr. Ali ibn Muhamed Dehilul-Ilah, Rijad, Darul-Alemije, treće izdanje, 1998., prvo poglavlje, str. 217-219.

mного štete islamu i eliminisao učenja zbog pokušaja takvih devijacija i iluzija. On takve argumente i opravdanja naziva: *Tavagije "šejtanovi idoli"* i u ovom kontekstu ističe: *"Njihove tvrdnje da su Božija Riječ i riječi Njegovog poslanika samo verbalni argumenti, nemaju znanja i od njih se ne stiče nikakvo ubjeđenje, tvrdnje da ajeti i hadisi koji govore o svojstvima su alegoria i u njima nema ničeg istinitog, njihove tvrdnje da ono što je govorio Poslanik (Neka je Allahov mir i spas na njega!), ono što je vjerodostojno prenešeno od časnih i pravičnih ljudi ummeta ne daju nikakvo znanje i imaju za cilj samo pretpostavke, također i tvrdnje ako postoji bilo kakva kontradikcija između intelekta i Objave, u obzir uzimamo intelekt a ne Objavu, su četiri zlonamjernika-idola-taguta, koja su mnogo nanjela štetu islamu, eliminisali su njegove principe, uništili su njegova učenja, uništili su njegova pravila, rade ka uništenju svjetosti tekstova iz srca ljudi i tako se otvorio put onima koji ne vjeruju i ateistima i svako je imao priliku osloniti se na nekog od tih zlonamjernika, upućivanjem na tom putu i skretanjem sa Allahovog puta. Uzvišeni Gospodar, uz svoju Moć i Snagu, uništio ove zlonamjerce, jednog po jednog, preko potomaka Njegovih poslanika i nasljednika Njegovih poslanika. Sljedbenici Uzvišenog Boga i Njegovog poslanika, stalno se njima bore na čitavoj zemlji, dokazima i činjenicama Objave i racionalnim dokazima. I mi se također suprotstavljamo svim njihovim riječima i tvrdnjama ..."*⁷²⁴

Dovoljno je ovoliko pojašnjenja ovih stavova selefijskih učenjaka po ovom pitanju. Mi se priklanjamo ovom mišljenju i prihvatamo ovaj stav u potpunosti, jer smatramo da je to istinit i ispravan stav, ako Bog da! Također prihvatamo komentare koji su komentar i pojašnjenje, a ne komentare koji odstupaju, mijenjaju i krivotvore (putem tahrijf). Htio sam da ovaj uvod bude uteg u mjeranju riječi šejh hafiza Ibrahima Daliu i drugih, tako da, dok elaboriramo i analiziramo njegove akaidološke

⁷²⁴ Isto, drugo poglavlje, str. 632-633.

misli, kasnije u ovoj studiji, nećemo morati da proturiječimo, pobijamo ili odbacujemo bilo koje pitanje koje slijedi, ukoliko se ne slaže sa onim što je prethodno naveo. Ovaj uvod je glavni stub ovoga poglavlja.

Što se tiče stava šejha hafiza Ibrahima Daliu o komentaru, ponekad naginje ka komentaru odstupanja i promijene, a ponekad naginje komentaru sa značenjem tefsira i pojašnjenja. Komentariše neke ajete u kojima se uočava nešto od svojstva stvorenja, ali i naglašava da ta svojstva nemaju sličnosti sa Božjim svojstvima i tako se trudi da dadne odgovarajuće značenje koje odgovara kur'anskom tekstu i Uzvišenom Gospodaru. U nastavku ćemo naglasiti neke konkretne primjere i komentare šejha hafiza Ibrahima Dalia (Allah mu se smilovao!).

A. Komentar svojstva Skromnosti, Ruke i Lica:

(تَأْوِيلُ صِفَةِ الْحَيَاءِ وَالْيَدِ وَالْوَجْهِ)

1). Komentar Svojstva "tijela" i ovdje tumači putem tefsira i pojašnjenja.

U tefsiru kur'anskog ajeta:

﴿ إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَحْيِي أَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا مَّا بَعُوضَةً فَمَا فَوْقَهَا... ﴾ [البقرة: 26]

*"Uistinu! Allah se ne stidi da navede primjer (kao) što je komarac, te ono što je iznad njega ..."*⁷²⁵ Šejh navodi da Uzvišeni Gospodar se ne stidi i ne ustručava uzeti bilo kakav primjer⁷²⁶ i moramo shvatiti ovo značenje iz ovog ajeta, a ne

⁷²⁵ El-Bekare, 26.

⁷²⁶ Ovo što navodi Hafiz o Svojstvu "stida", istakao je i učenjak i poznati mufessir Ibn Kesir u njegovom tefsiru: *"Svemogućí Bog ne okleva i ne plaši se da donese bilo kakav primjer, bio mali ili (veliki)..."*; prvi tom, str. 64.

nešto što liči na osobine ljudi, kao što smo objasnili u komentaru ajeta (الرحمن الرحيم - Er-Rahman - Er-Rahim). Ovdje ne smijemo razumijeti ustručavanje koje poznajemo, koje svi znamo i koje se manifestuje crvenilom ili promijenom boje lica, koje je ljudska osobina.⁷²⁷ Dakle, riječi šejh hafiza Ibrahima Dalie, jasno daju do znanja da se svrha komentiranja ovog ajeta posebno se odnosi na čistoću od nedostataka Uzvišenog Stvoritelja, a ovakav komentar je dozvoljen i poželjan, jer nema deprivacije ili antropomorfizma, već je Stvoritelj čist od svojstva stvorenja.

2). Komentar svojstva "ruke", kao moć: (تأويل صفة اليد ب: القدرة و القوة)

Hodža (Allah mu se smilovao!), tumači svojstvo "ruke", kao Moć Uzvišenog Stvoritelja u davanju i opskrbi, oslanjajući se na kur'anski ajet:

﴿ وَقَالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ ... ﴾ [المائدة: 64]

*"I govore Jevreji: "Ruka Allahova je vezana!..."*⁷²⁸ Ovo dokazuje nastavkom istog ajeta: *"Nastavak ajeta je:*

﴿ بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ يُنفِقُ كَيْفَ يَشَاءُ... ﴾ [المائدة: 64]

*"... Naprotiv, ruke Njegove su raširene, opskrbljuje kako hoće..."*⁷²⁹

Laži i izmišljotine Jevreja nisu tačne, jer je Moć Svemogućeg Boga da daje ogromna i On snabdjeva i hrani kako hoće i koga hoće.⁷³⁰

Ovaj citat prenosi Muhamed ibn Abdurahman El-Migravi u: *"El-mufessirun bejne te'vili vel isbati fi ajatis-sifati"*; prvi tom, str. 190.

⁷²⁷ Isto, str. 77.

⁷²⁸ El-Maide, 64.

⁷²⁹ El-Maide, 64.

Iako ova argumentacija šejha, hafiza Ibrahima Daliu je prihvatljiva i moguća, nije prihvatljiva i nije podudarna sa drugim jasnim ajetima koji potvrđuju dvije ruke Gospodara Svemogućeg, kao npr., kur'anski ajeti:

﴿ قَالَ يَا بَلِيسُ مَا مَنَعَكَ أَنْ تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتُ بِإَيْدِي ... ﴾ [ص: 75]

*“(Allah) reče: ”O Iblisu! Šta te je spriječilo da padneš na sedždu onom šta sam stvorio rukama Svojim? Jesi li se uzoholio ili si od uzvišenih?”*⁷³¹

﴿ إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللَّهَ يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ ﴾ [الفتح: 10]

*“Ruka Allahova je iznad ruku njihovih.”*⁷³²

﴿ بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ يُنفِقُ كَيْفَ يَشَاءُ ... ﴾ [المائدة: 64]

*“Naprotiv, ruke Njegove su raširene, opskrbljuje kako hoće...”*⁷³³

Kako se značenje može uskladiti sa zadnjim ajetom, možemo li kazati: “Dvije raširene moći?!” Koja je prepreka u arapskom jeziku da se ta riječ koristi u plemenitom Kur'anu kao: “Božja Moć nad njihovom moći?” Ne postoji jezička ili šerijatska barijera koristiti ovakvu frazu. Zašto onda komentarisati riječ: “ruka” kao “moć”?!“

⁷³⁰ “Ajka e kuptimeve... Srž shvatanja ...”; Drugi tom, str. 1075-1076; Tefsir Bejdavije: “Envarut tenzijli ve esrarut-te’vili (o uporedbi). Ako uporedimo tefsir šejha Ibrahima Daliju sa tefsirrom Imama Bejdavi, vidjet ćemo identičnost. Prema pojedinim istraživačelima tefsir Imama Bejdavija je sažetak tefsira Imama Fahrudin Er-Razija i Zemahšerija. Opširnije pogledajte: Muhamed ibn Abdurahman El-Migravi, “El-Mufessirun bejne te’vili vel isbati fi ajatis-sifati”; Drugi tom, str. 95-105.

⁷³¹ Sad, 75.

⁷³² El-Fet’h, 10.

⁷³³ El-Maide, 64.

3). Komentar svojstva “lice” kao “stranu”, kao “Božijim bićem” ili “Božija volja”:

تأويل صفة : الوجه، ب: الجهة، و: ذات الله العلية، و ب: برضى الله تعالى

Šejh (Allah mu se smilovao!), također je Božije Svojstvo “lice”, koje se pominje u kur’anskim ajetima, kao npr. kur’anski ajet:

﴿ وَ لِلّٰهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيُّمَا تُوَلُّوا فَتَمَّ وَجْهُ اللّٰهِ إِنَّ اللّٰهَ وَسِعَ عَلِيمٌ ﴾

[البقرة: 115]

“A Allahov je istok i zapad; pa kud god se okrenete, pa tamo je lice Allahovo.”⁷³⁴

Ovaj ajet i druge ajete tumači ih na ovaj način: “Gdje god se okrenete tu je Božije Lice, i svaka strana na koju Boga obožavate. Svemogući Bog je Sveprožimajući, Sveznajući, Milostiv i Prašatelj. Okrenuti se direktno prema Bogu je nemoguće i apsurdno, jer Uzvišeni Gospodar nema stranu. U ovom slučaju Božije Lice podrazumijeva Božije Biće. Onaj koji se moli Bogu okreće se fizički i mentalno prema Božijem Biću. Također ovo može podrazumijevati Božiju Volju, Koji Je bez manjkavosti...”⁷³⁵

4). Komentar svojstva “blizo– bliži” sa “znanjem”:

تأويل صفة : القرب ب: العلم

U tefsiru kur’anskog ajeta:

﴿ وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ ﴾ [البقرة: 186]

“A kad te upitaju robovi Moji o Meni, pa uistinu sam Ja blizu! Odazivam se dovi molitelja kad Me priziva ...”⁷³⁶, riječ “blizu”,

⁷³⁴ El-Bekare, 115.

⁷³⁵ Isto, prvo poglavlje, str. 183-184.

⁷³⁶ El-Bekare, 186.

tumači je kao znanje i podrazumijeva da je Božije znanje blizu Njegovih robova. Ovo argumentira riječima imama Bejdavija, koji je istog mišljenja, i poriče da je Božije Biće blizu, jer Bog nema mjesto niti ima potrebe, tako da, Božija blizina je nemoguća i apsurdna.⁷³⁷

III - Upotreba kur'anskog teksta prema mezhebu zasnovanom na racionalnoj argumentaciji vjerovanja u Svemogućeg Boga:

توظيف النص القرآني وفق المذهب الماتريدي على وجوب الاستدلال العقلي
للاهتمام إلى الإيمان بالله تعالى

U ovom dijelu naše studije, ne namjeravamo koristiti kur'anski ajet "Božije zavjet", kao Božije svojstvo, jer to nije od Božijih svojstva, ovim se cilja i podrazumijeva pojašnjenje metode i pravca komunikacije, jer jasno u kur'anskom tekstu možemo vidjeti podršku njegovom vjerovanju i mezhebu kroz komentar kur'anskog ajeta.

U tefsiru kur'anskog ajeta:

﴿ الَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ ... ﴾ [البقرة: 27]

*"Oni koji krše zavjet Allahov nakon potvrde njegove..."*⁷³⁸ Ističe: "Ovdje je zavjet ono što je između Boga i samih

⁷³⁷"Srž shvatanja Kur'anil-Kerima"; prvi tom, str. 272. O povijesti komentiranja, nevažecim komentarima i drugim pitanjima vezanim za komentiranje pogledajte: Salim Ibrahim ibn Hasan, "Kadijetut te'vjil fil Kur'anil-kerim bejnel-gulati vel-mu'tedilij"; Bejrut, Daru Kutejbe, prvo idanje, 1993.

⁷³⁸ El-Bekare, 27.

njih i ovaj zavjet je intelekt,⁷³⁹ koji je Bog dao ljudima da bi ga spoznali, kako bi dokazali Njegovo postojanje i potvrdio poruku Muhammeda (Neka je Allahov mir i spas na njega!), jer kada je Bog stvorio svijetlo znanja i spoznaje putem ljudskog intelekta, to je jedan način od načina zavjeta, jer su se oni zavjetovali da u Njega vjeruju, da će prihvatiti Njegov poziv i da će povjerovati u poziv Poslanika (Neka je Allahov mir i spas na njega!). Intelekt je dovoljan da shvati i potvrdi argumente Božijeg monoteizma i poslanstva ...⁷⁴⁰

Šejh hafiz Ibrahim Daliu isto ponavlja na drugom mjestu kada tumači kur'anski ajet:

﴿ فِيمَا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي هُدًى ... ﴾ [البقرة : 38]

“... pa sigurno će vam doći od Mene Uputa!...”⁷⁴¹ U ovom kontekstu hafiz ističe: “Naglasak ajeta u kategoričnom obliku na slanje poslanika izgleda kao da nam Svemogući Bog želi kazati ... Ako vam poslanik dođe, ovo je dobra i lijepa stvar, ako se to ne desi, onda nije Moja obaveza (Obaveza Uzvišenog Boga), da vam poslanike šaljem. Ako vam poslanik dođe, onda je to od strane Božije dobrote prema Njegovim robovima, ukoliko se to ne desi, imate intelekt koji vas upućuje ka spoznaji Svemogućeg Boga i Njegovom monoteizmu putem proučavanja i istraživanja ajeta koji govore o univerzumu.”⁷⁴²

Tokom ovog istraživanja, istinu koju ističe šejh, hafiz Ibrahim Daliu pronašao sam kod Maturidije i njihovih imama i u nastavku ću navesti mišljenje Imama Ebu Mensura El-Maturidije, kako bi smo uočili identična razmišljanja, ali ne sa razmišljanjima i shvatanjima šejha hafiza Ibrahima Daliu.

⁷³⁹ Imam Nesefi ističe neka mišljenja mufessira o značenju gore navedenog ajeta, a jedno od takvih značenja je i ono koje ističe Šejh Hafiz Ibrahim Daliu. Vidi: **Tefsiri Nesefije**, prvi tom, str. 78.

⁷⁴⁰ Isto, prvi tom, str. 78.

⁷⁴¹ El-Bekare, 38.

⁷⁴² **“Ajka e kuptimeve... Srž shvatanja ...”** prvi tom, str. 98.

U komentaru Imama Ebu Mensura El-Maturidije o kur'anskom ajetu:

﴿الَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ...﴾ [البقرة: 27]

“Oni koji krše zavjet Allahov nakon potvrde njegove ...”⁷⁴³, ističe: “Spoznaja Boga je dati zavjet Allahu na dva načina: zavjet stvorenja da će posvjedočiti posebno u monoteizam Uzvišenog Boga”, kao na primjer, kur'anski ajet:

﴿وَفِي أَنْفُسِكُمْ أَفَلَا تُبْصِرُونَ﴾ [الذاريات: 21]

“A i u vama samima – zar ne vidite?”⁷⁴⁴

Drugi način podrazumijeva usmeni zavjet poslanika, kao na primjer u kur'anskim ajetima:

﴿...وَقَالَ اللَّهُ إِنِّي مَعَكُمْ لَئِنْ أَقَمْتُمُ الصَّلَاةَ وَآتَيْتُمُ الزَّكَاةَ وَآمَنْتُمْ بِرُسُلِي وَعَزَّرْتُمُوهُمْ...﴾ [المائدة: 12]

“... i Allah je rekao: “Ja sam s vama! Ako budete molitvu obavljali i milostinju davali, i ako budete u poslanike Moje vjerovali, pomagali im ...”⁷⁴⁵

﴿وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُ فَنَبَذُوهُ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ وَأَشْرَوْا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَبَيَّسَ مَا يَشْتَرُونَ﴾ [آل عمران: 187]

“I kad je uzeo Allah zavjet⁷⁴⁶ onih kojima je data Knjiga: “Sigurno ćete je objašnjavati ljudima, i nećete je skrivati?”⁷⁴⁷

⁷⁴³ El-Bekare, 27.

⁷⁴⁴ Ez – zarijat, 21.

⁷⁴⁵ El-Maide, 12.

⁷⁴⁶ Ali Imran, 187.

⁷⁴⁷ Bil-Kasim El-Gali, “Ebu Mensur El-Maturidij, hajatuhu ve ara’uhu el-akadijje”; str. 98 od “Te’viljatus-sunneti” Ebu Mensur El-Maturidi, prvo poglavlje, str. 80.

Dakle, iz ovoga možemo shvatiti da prema mišljenju Maturidija, spoznaja Svemogućeg Boga, iako je evidentna i deduktivna, usađeno je mišljenje u njihovoj duši prije razmišljanja.⁷⁴⁸ Spoznaja Boga ili vjerovanje u Svemogućeg Boga je instinkt koji dolazi od samoga Boga na ovome svijetu, instinkt koji svjedoči Njegovo postojanje i to postojanje njegova stvorenja osjećaju to u svojoj duši.⁷⁴⁹

Što se tiče pitanja obavezne spoznaje Boga i putevi koji vode ka Njemu, veliki broj kelamista (apologa) su razmatrali ovo pitanje, kako u prošlosti, tako i danas. Kroz ove studije shvatio sam da su se u islamskom svijetu pojavili pokreti po ovom pitanju, pa je se tako veliki broj istraživača posvetilo univerzitetkim istraživanjima i dizertacijama.⁷⁵⁰ U tim istraživanjima i studijama navodi se da kako je postojao pravac koji tvrdi da je spoznaja Boga hermeneutička, jedna druga skupina istraživača govori da je spoznaja obavezna, a također pojedini misle da spoznaja dolazi inspiracijom, ima i onih koji mise da ona dolazi putem vjerskog lidera, imama, kao što su npr. Ismailije, Batinije (ezotertici).

Pored gore navedenih pravaca, istaknut ćemo i:

1). Racionalni pravac, i najstarija škola ovog apologetskog smjera je škola Mu'tezila, prema kojima se spoznaja Boga dešava putem razmišljanja, studiranjem, analizom i logikom (بالنظر - *Bin Nadhari*).

Ovakva vrsta shvatanja da bi se dogodila mora biti prva obaveza obveznika. Ovu misao pojašnjava Imam Mu'tezila, El-Kadi Abduldžebbar, koji na pitanje, koja je prva obaveza

⁷⁴⁸ Isto, str. 98-99.

⁷⁴⁹ Sejjid Kutub, "Fi zilalil-Kur'an"; treće poglavlje, str. 668.

⁷⁵⁰ Istraživač ili izdavačka kuća ne naglašavaju da je ovo magistarska teza ili doktorska disertacija?!

čovjeka, rekao: *“Gledanje ili analiziranje naučnih i prirodnih argumenata koji te vode do spoznaje Uzvišenog Gospodara”*. Jedan od njihovih imama toliko pretjeruje po ovom pitanju da ističe, da ko ne spozna Boga sa dokazima, taj je nevjernik (kafir), jer je suprotnost spoznaje - neznanje, a neznanje je nevjerovanje (kufr)! Nema sumnje da je ova misao ekstremna i skretanje sa pravog puta.

2). Tracionalni pravac u spoznaji Uzvišenog Gospodara, je pravac pobožnih selefa (Allah im se smilovao!). Autora ovog pravca i druge autore nazivaju ih (الحشوية - El haševijetu” – nažalost - jer, po njima, spoznaja Boga je nevidljiva i ne opaža se intelektom i iz tog razloga, kao osnova treba da bude ono što se prenosi stopama ashaba i poslaničkih hadisa Muhammeda, a.s.

3). Simbioza pravca između tradicionalizma i racionalizma. Ovako razmišljaju Eš'arije, prema kojima se spoznaja Boga dešava putem Šerijata na osnovu logike i razmatranjem. Šerijat naređuje razmatranje i analizu kur'anskih tekstova, potom, Sunneta i Idžme (koncenzusa). I Kur'an časnici visoko cijeni ulogu intelekta i od njega je napravio alat za prepoznavanje istine od neistine. Ovaj pravac je uočen u riječima velikog eš'arijskog imama, Ebu Hamida El-Gazalije (Allah mu se smilovao!), koji uzdiže visoko ulogu intelekta i visoko je vrednuje. Ističe da su intelekt i Objava dvije stvari koje upotpunjuju jedna-drugu. Šerijat je vanjski intelekt, dok je intelekt unutrašnji Šerijat. Intelekt je uputa samo putem Šerijata, dok se Šerijat pojašnjava putem intelekta. Intelekt je kao temelj, dok je Šerijat poput objekta, a temelj bez objekta nije valjan, niti se objekat može postaviti bez temelja.⁷⁵¹

⁷⁵¹ El-Gali, El-Kasim, **Ebu Mensur El-Maturidij - hajatuhu ve ara'uhu el-akadijjeti**, Tunis, Darut-turkij lin-nešri, 1989., str. 90-9.4; Hodža, Hajredin,

4). Instinktivni smjer ili hermeneutika Imama Ebu Mensura El-Maturidija.

Ovaj pravac se oslanja na duh i instinkt. Ranije smo napomenuli ovaj pravac, koji se može pojasniti na sljedeći način:

Čovjek može spoznati Boga putem intelekta, jer nas Uzvišeni Bog na puno mjesta u Kur'anu podstiče na intelekt i da tako primimo pouku, kao na primjer kroz kur'anske ajete:

﴿ قُلْ أَنْظُرُوا مَاذَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا تُعْجِبُ الْآيَاتِ وَالنُّذُرِ عَنْ قَوْمٍ لِيُؤْمِنُوا ﴾

[يونس: 101]

*“Reci: “Pogledajte šta je to u nebesima i Zemlji”, a ne koristite znakovi i opomene ljudima koji ne vjeruju ...”*⁷⁵²

﴿ سَنُرِيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْآفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ أَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ

أَنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴾ [فصلت: 53]

*“Pokazivaćemo im znakove Naše na horizontima i u dušama njihovim, dok im ne bude jasno da je on Istina. Zar nije dovoljno, Gospodar tvoj, što je On nad svakom stvari svjedok?”*⁷⁵³

Tekamuhul-vahji vel-akli vel-havas-si fi islamijetil-marifeti (neobjavljeno naučno istraživanje pod nadzorom prof. dr. Ibrahima Redžepa, Međunarodni islamski univerzitet, Malezija, 1998. Neki klasični filozofi kao što su Kindi i Ibn Rušd pokušali su uskladiti šerijatske ili kur'anske tekstove i filozofiju njenih principa kako bi pokazali nepostojanje kontradikcija među njima, i po mom mišljenju nisu uspjeli. Opširnije pogledajte: **“Kitabu faslil-mekal ve takriru ma bejnesh-sheriatu vel-hikmeti minel-ittisal**, Kadi Ebu El-Velid Muhamed ibn Ahmed ibn Rušd, recenzirao dr. Džordž Fadl El-Haurani, Leiden, Matba'atu Bril, 1954., knjiga: **“El-Madijjetu vel-misalijjetu fi felsefeti ibn Rušd**, Muhamed Amare, Kairo, Darul-Me'arif, drugo izdanje.

⁷⁵² Junus, 101.

⁷⁵³ Fussilet, 53.

Iako Imam Ebu Mensur El-Maturidi govori o neophodnosti racionalne vizije i hermeneutike kao i zbog velike vrijednosti intelekta, on također govori o neophodnosti poslanika i Objave, jer sam intelekt ne može spoznati istinu zbog ljudskih požuda, zadovoljstava, ega itd., koji onemogućavaju postizanje istine. Put hermeneutike nije lak iz više razloga, koje on ističe u svojoj knjizi "Et-Teuhid": *"Zatim postoje razlozi zašto su intelektu potrebni poslanici. Provi razlog je postojanje očigledne rasprave među stvoorenjima oko toga ko od njih govori istinu i zna tačno, jer među njima nema nikoga ko bi presudio između njih i pokazao im u čemu su sjedinjena njihova srca i riječi. Poznato je da je svađa izvor svakog uništenja i povod nestanka, a sve je to zlo u intelektu. Poznato je da to niko ne zna bolje od Onoga Koji ih je stvorio i Koji ih je formirao, pa se iz tog razloga osjeća potreba za poslanstvom koje dolazi od Njega. Osim toga, poznato je da je intelekt zaokupljen zauzetošću, dosadom i raznim ljudskim problemima. Isto tako, razne vrste boli i bezbroj razloga zaokupljaju intelekt i sprečavaju ga da mirno i jasno sazna istinu u svakom pogledu. Isto tako, preokupacija emocijama i mnoga zadovoljstva i zabave zaokupljaju intelekt, i iz tog razloga se osjeća potreba Božjeg poslanstva da ljudima pokaže istinu u trenucima sumnje. Samo je Allah Svemogućí. Hvala Allahu, potrudio sam se pojasniti potrebu intelekta za poslanstvom, uputu i o nesposobnosti intelekta da sve shvati ...!"*⁷⁵⁴

Dakle, jasno možemo uočiti da Imam Ebu Mensur El Maturidi o bitnosti poslanstva i dolasku poslanika, te da je intelekt tj. čovjekov um slabašan i nesposoban spoznati Allaha, dž.š., bez upute Božijih poslanika a.s.

⁷⁵⁴ Ebu Mensur El-Maturidi, "Et-Teuhid", recenzirao dr. Fet'hull-llah Halif, Aleksandar, Darul-džamiatil-misrijeti, 1970., str. 182-183.

Što se tiče argumentacije Maturidija o obavezi racionalnog razmišljanja, jedan od velikih imama maturidijskog mezheba⁷⁵⁵ tvrdi neophodnost racionalne argumentacije uz Božije riječi o ispovesti stanovnika Pećine, koji su rekli:

﴿وَرَبَطْنَا عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ إِذْ قَامُوا فَقَالُوا رَبُّنَا رَبُّ الْأَرْضِ لَن نَّدْعُوهُ مِن دُونِهِ﴾

﴿إِلَهًا﴾ [الكهف: 14]

"I utvrdili smo srca njihova, kad ustadoše pa rekoše: "Gospodar naš je Gospodar nebesa i Zemlje, nećemo prizivati mimo Njega boga (drugog). Zaista bismo tad govorili pretjeranost."⁷⁵⁶ Također argumentuje kur'anskim ajetom koji se odnosi na naraciju o Ibrahimovom traganju (Neka je Allahov mir i spas na njega!) o Zvijezdama, Suncu i Mjesecu, dok nije došao do istine i u ovom kontekstu, Uzvišeni Gospodar kaže:

﴿فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ رَأَىٰ كَوْكَبًا قَالَ هَذَا رَبِّي فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَا أَحِبُّ الْآفِلِينَ﴾

[الأنعام: 76]

"Pa pošto se nad njim smrači noć, ugleda zvijezdu. Reče: "Ovo je gospodar moj." Pa pošto zađe, reče: "Ne volim one koji zalaze."⁷⁵⁷

Upravo na ovom mjestu se ujedinjuju Maturidije i Mu'tezila u veličanju uloge intelekta i njegovog prioriteta u argumentaciji. Razlika između Mu'tezila i Maturidija je u činjenici da Ehli Sunnet od Maturidija i Ešarija misli da, principi Šerijata moraju biti kao sredstvo koje dolazi samo od spoznaje Svemogućeg Boga. Prema mišljenju mu'tezila

⁷⁵⁵ Isto, str. 96, prenosi od Ebu El-Mu'min En-nesefija, **Bahrul-kelam**, str. 6.

⁷⁵⁶ El-Kehf, 14.

⁷⁵⁷ El-En'am, 76.

sredstvo je⁷⁵⁸ intelekt, a ne čisti Šerijat koji je Objavljen od Uzvišenog Gospodara. Prema Mu'tezilama dobro i lošo su dva bića. Djela su dobra, a sama po sebi postaju loša, ili je dobrota svojstvena osobina dobrog djela, dok je zlo inherentna kvaliteta koja pripada zlu djelu. Intelekt razumije dobro i zlo prije nego što Šerijat išta kaže o tome.⁷⁵⁹

Imam Šatibi, u njegovoj knjizi "El-Muvafekat", kada govori o pitanju Šerijata, ističe: "Što se tiče doktrine Mutezila oni razmatraju dobro i lošo na osnovu intelekta, i to općenito, tako se ostvaruje dobro ili loše na ovome svijetu. Po njihovom mišljenju, Šerijat otkriva samo ono što dostigne i kaže intelekt, niti manje niti više..."⁷⁶⁰

Imam Zemahšeri također ovo potvrđuje u njegovom tefsiru, brani mišljenje mu'tezila i želi da se oslobodi egzoteričnog aspekta putem ova dva ajeta:

﴿رُسُلًا مُّبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا﴾ [النساء : 165]

*"Poslanicima donosiocima radosnih vijesti i opominjačima, da ne imadnu ljudi izgovor Allahu nakon poslanika. A Allah je Moćni, Mudri."*⁷⁶¹

﴿وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّىٰ نَبْعَثَ رَسُولًا﴾ [الإسراء : 15]

*"... A nismo kažnjavali, dok ne bismo poslali poslanika."*⁷⁶²

⁷⁵⁸ Isto, str. 97.

⁷⁵⁹ Irfan Abdulhamid Fettah, "Dirasat fil-fikril-arabijil -islamijj"-istraživanja apologetike, sufizma, orijentalizma i destruktivnih pokreta, str. 213.

⁷⁶⁰ Imam Eš-Šatibi, "El-Muvafekat fish-sheriatil-islamijjeti"; drugi tom, str. 357.

⁷⁶¹ En-Nisa, 165.

A potom postavlja sljedeće pitanje: *“Kako ljudi mogu imati činjenice i razloge više od poslanika kada su njihovi dokazi od Boga, pomoću kojih se dolazi do spoznaje. I sami poslanici su došli do spoznaje Boga putem ovih dokaza i argumenata, i oni sami nisu znali da su poslanici prije analize samih dokaza? Onda možemo kazati: Poslanici moraju dobro paziti kako bi probudili narod iz nemara, iznenađenja i zbunjenosti.”*⁷⁶³

Od onoga što smo naveli iz principa i osnove mu'tezila, možemo primjetiti da šejh hafiz Ibrahim Daliu naglašava da je intelekt dovoljan u postizanju spoznaje Svemogućeg Boga i Njegovog postojanja kroz argumentaciju sa kosmološkim činjenicama koje pokazuju Božije postojanje. Ovu ideju Mu'tezila možemo vidjeti kroz njegove stavove.⁷⁶⁴

Po mišljenju Zemahšerija uloga poslanika je bila da probudi ljudski intelekt iz njihove zbunjenosti i nemara i da dobro obrate pažnju o onome čemu trebaju voditi računa, a ne na nešto drugo. Ova teorija ili ideja Mu'tezila je neispravna, jer veliki broj kur'anskih ajeta jasno ukazuju da Poslanik (Neka je Allahov mir i spas na njega!), nije ni imao pojam o Kur'anu, niti o pravom vjerovanju prije Objave. Također, i ljudi nisu spoznali prave vrijednosti niti su znali o moralu ili moralnim vrijednostima. Ovo možemo jasno uočiti u kur'anskim ajetima:

⁷⁶² Isra, 15.

⁷⁶³ Tefsir: *“El-Keš-šaf”*, Ez Zamahšerij, prvi tom, str. 389

⁷⁶⁴ Opširnije o vjerovanju maturidija pogledajte: *“El-Bidajetu fij usuliddin”*; kod Nuruddin Ahmed ibn Muhamed ibn Ebu Bekir Es-Sabuni, (umro 580. h.). Kritiku komentirao prof. dr. Bekir Topaloglu, Ankara, izdala Islamska zajednica Turske, peto izdanje, 1995., str. 16-31.

- Nureddin Es-Sabuni, *“Maturidiyye akaidi”*; - Arastirma ve notlar ilavesiyle tercume edem prof. dr. Bekir Topaloglu, Marmara Universitesi, Ilahiyat fakultesi, Kelam Ilmi Öğretim Uyesi, Diyanet Isleri Baskanligi Yayinlari, Ankara, 5. Baski, 1995., str. 71-74.

﴿وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحًا مِّنْ أَمْرِنَا مَا كُنْتَ تَدْرِي مَا الْكِتَابُ وَلَا الْإِيمَانُ وَلَكِن جَعَلْنَاهُ نُورًا نَّهْدِي بِهِ مَن نَّشَاءُ مِنْ عِبَادِنَا وَإِنَّكَ لَتَهْدِي إِلَى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ٥٢
صِرَاطِ اللَّهِ الَّذِي لَهُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۗ أَلَا إِلَى اللَّهِ تَصِيرُ الْأُمُورُ ﴿﴾]
الشورى: 52-53]

“I tako smo ti objavili Duh (Kur’an) naredbe Naše. Nisi znao šta je Knjiga, niti iman. Ali, učinili smo je svjetlom - upućujemo njime koga hoćemo od robova Naših. I uistinu, ti upućuješ putu pravom. Putu Allahovom, Onog čije je šta je u nebesima i šta je na Zemlji. Besumnje! Allahu putuju stvari!”⁷⁶⁵

﴿وَإِن تَطَّعْ أَكْثَرَ مَن فِي الْأَرْضِ يُضِلُّوكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ ﴿﴾ [الأنعام: 116]

“A ako bi poslušao većinu onih na Zemlji, zaveli bi te s puta Allahovog. Slijede samo pretpostavku i oni samo lažu.”⁷⁶⁶

﴿وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُم بِالْأُنثَىٰ ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ ٥٨ يَتَوَرَّى مِنَ الْغَوْمِ
مِنْسَوًّى مَا بُشِّرَ بِهِ ۗ أَيَسْكُتُ عَلَىٰ هُونٍ أَمْ يَدُسُّهُ فِي التُّرَابِ ۗ أَلَا سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿﴾
[النحل: 58 - 59]

“I kad se neko od njih obavijesti o žensku, postane lice njegovo tamno i on bude gnjevan. Skriva se od naroda zbog zla koje je javljeno: hoće li je zadržati s prezirom ili je zakopati u prašinu. Besumnje je loše kako presuđuju!”⁷⁶⁷

⁷⁶⁵ Eš-šura, 52-53.

⁷⁶⁶ El-En’am, 116.

⁷⁶⁷ En Nahl, 58-59.

Mnogo je ajeta o ovoj temi, ali nažalost nam prostor ne omogućava da ih sve istaknemo.

Također, ako i intelekt prepustimo samom sebi, uskoro će se izgubiti među devijantnim i destruktivnim idejama i pravcima, i tako će na kraju postići samo gubitak, devijaciju i destrukciju. Da ne bi intelekt skrenuo sa pravoga puta i da ne luta u tami zbuđenosti, Uzvišeni Gospodar je obećao da će čovječanstvu, s vremena na vrijeme slati poslanike, kao vodiće ka uputi na pravome putu, a potom intelekt, ako hoće može da odabere da vjeruje ili da odbije i tako počini nevjerstvo, jer čovjek nema opravdanja u odabiru nevjerstva nakon Allahovih argumenata. Ako čovjek bude slijedio intelekt i sve vrste ovozemaljskog zadovoljstva i požude, naravno da će čovjek sve to prihvatiti i niti jednog zadovoljstva i požudu neće odbiti ili svrstati ih kao loše poput: prostitucije, krađe, oduzimanje imovine od ljudi na silu, ubistvo itd. Dakle, samo intelekt nije dovoljno mjerilo i čovjek nije zaštićen od onoga što ga može omesti u spoznaji istine i laži, zla i dobra. Ako postoji sukob između racionalnog i tradicionalnog, tradicionalnom se daje prednost u odnosu na racionalnog, a ne obrnuto, kako tvrde pojedini intelektualci i analitičari.

Svjetlost intelekta bez oslanjanja na Božije uputu je slaba i prigušena. Koliko su daleko od nas filozofi i racionalisti lutali i lutali kroz povijesti, pa sve do danas!!!

Šejh Muhamed Nesib Rifajj ističe lijepe riječi na marginama sažetog tefsira Ibn Kesira. U tumačenju kur'anskog ajeta izvlači korektno značenje:

﴿ وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّىٰ نَبْعَثَ رَسُولًا ﴾ [الإسراء: 15]

"... a nismo kažnjavali, dok ne bismo poslali poslanika."; Ističe: *"Sve dok šaljemo poslanike, a "resuli", mogu ne*

biti “nebij...” Ako im Knjiga bude objavljena, pojašnjena i on je njihov resul (poslanik) ili su čuli o Islamu i vjerovanju. Sve je to činjenica i argumentacija da je moraju prihvatiti. Dakle, stigao je poslanik, Kur’an časni, glas islama itd., sve su to poruke islama. Potom, šejh nastavlja u pojašnjavanje riječi “resul”, koji je naveden u citiranom ajetu. I također misli da intelekt nije sposoban da neovisno od objave dođe do spoznaje i istine, bez Objave, poslanika ili na neki drugi način. Poznati islamski učenjak Imam Ibn Kesir, u komentaru ovog ajeta navodi: Bog neće nikoga kazniti prije dolaska argumenta od strane Poslanika! I to pokazuje Njegovu pravdu!⁷⁶⁸

IV – Njegov odnos prema viđenju Svemogućeg Boga na Sudnjem danu, prema velikom grešniku i prema povećanju vjere (imana):

موقفه من مسألة رؤية الله تعالى يوم القيامة، مرتكب الكبيرة و مسألة زيادة الإيمان

* Gledanje Uzvišenog Gospodara: رؤية الله تعالى يوم القيامة

Šejh, hafiz Ibrahima Daliu razmatra još jedno posebno pitanje, gdje Ehli Sunnet potvrđuje za razliku od Mu’tezila koji poriču. U tefsiru kur’anskog ajeta:

﴿ لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ ﴾ [الأنعام : 103]

“Pogledi do Njega ne mogu doprijeti, a On do pogleda dopire; On je milostiv i upućen u sve.”⁷⁶⁹

Analizira ovo diskutabilno pitanje između Ehli Sunneta i Mu’tezila (Božji pogled na Sudnjemu danu), razlažući argumente obje grupe u sažetom obliku, a potom odbacuju

⁷⁶⁸ Muhamed Nesib Er-Rufa’ij, “Tejsirul-alijjil-kadir li ihtisari tefsiri ibn Kesir”; (Mektebetul-Me’arif, Rijad, bez godine izdanja, 1989., treći tom, str. 16.)

⁷⁶⁹ El-En’am, 103.

mišljenje mu'tezila da naši pogledi ne mogu doprijeti Bogu i da nije nemogće vidjeti Boga, dakle, potvrđuje stav Ehli Sunneta i Džemata, koji tumače i mišljenja su, da je gledanje Gospodara na Sudnjemu danu moguće.⁷⁷⁰ Po mišljenju mezheba Ehli Sunneta vel Džemata, i po mišljenju jednog velikog maturidijskog učenjaka, Imama Nuruddin Ahmed ibn Mahmud ibn Ebu Bekr Es-Sabuni El-Maturidij: Pravi sljedbenici su stava da je moguće gledati Gospodara na Kijametskom razumom, dok je obavezno sluhom. Nasuprot ovog mišljenja su, Mu'tezile, Nedžarije, Haridžije, Zejdije i Rafidije, koji suprotno od ovoga ističu: Pravi i ispravni sljedbenici svoje mišljenje zasnivaju i argumentuju putem Kur'ana časnog i kao dokaz uzimaju razgovor Musa (Neka je Allahov mir i spas na njega!) sa Svemogućim Gospodarom, kao što opisuje Kur'an časni njihov razgovor:

﴿ قَالَ رَبِّ أَرِنِي أَنظُرُ إِلَيْكَ ﴾ [الأعراف : 143]

“Gospodaru moj, ukaži mi se da Te vidim!”⁷⁷¹

Dok u jednom drugom kur'anskom ajetu navodi se:

﴿ وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَّاصِرَةٌ إِلَىٰ رَبِّهَا نَاطِرَةٌ ﴾ [القيامة : 22–23]

“Toga dana će neka lica blistava biti, u Gospodara svoga će gledati.”⁷⁷²

⁷⁷⁰ “Ajka e kuptimeve... Srž shvatanja”; drugi tom, str. 1259-1260; Također pogledajte u tefsiru Šejha pitanje velikog grijeha u tumačenju mu'tezila i haridžija, i to kritikuje na uvjerljiv naučni način, oslanjajući se na ajet, kojeg su se i sami oslonili:

﴿ إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدِ افْتَرَىٰ إِثْمًا عَظِيمًا ﴾ [النساء: 48]

“Allah neće oprostiti da Mu se neko drugi smatra ravnim, a oprostiće manje grijehove od toga kome On hoće...”;

⁷⁷¹ El-E'raf, 143.

﴿ فَمَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهِ ﴾ [الكهف : 110]

“Ko žudi da od Gospodara svoga bude lijepo primljen ...”⁷⁷³

﴿ لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَىٰ وَزِيَادَةٌ وَلَا يَرْهَقُ وُجُوهَهُمْ قَتَرٌ وَلَا ذِلَّةٌ ۗ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ

الْجَنَّةِ ۗ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴾ [يونس: 26]

“One koji čine dobra djela čeka nagrada, i više od toga! Lica njihova neće tama i sjeta prekrivati; oni će stanovnici Dženneta biti, u njemu će vječno boraviti (u Njegova lica gledati).”⁷⁷⁴ Mufessiri generalno su stava na osnovu kur’anskih ajeta, ali i hadisa prenijetih od Poslanika (Neka je Allahov mir i spas na njega!), da nam ukazuju i potvrđuju mogućnost gledanja Svemogućeg Boga i u ovom kontekstu posoje mnogobrojni hadisi, kao npr.:

(إنكم سترون ربكم كما ترون القمر ليلة البدر لا تضامون في رؤيته) رواه البخاري

“Zaista ćete vi vidjeti svoga Gospodara kao što vidite ovaj pun Mjesec i u tome se necete nadguravati!” Ovaj hadis prenose dvadeset i jedan ashab i veliki broj učenjaka i toliko je poznat da je ne moguće poreknuti ga”.⁷⁷⁵

Ovo je ispravno mišljenje po pitanju gledanja Gospodara i sa racionalnog razumjevanja ali i onog šerijatskog. Svemogućí Gospodar će omogućiti da ga stanovnici Dženneta gledaju, ali ne na način kako mi gledamo jedni-druge na ovome svijetu. I

⁷⁷² El-Kijame, 22-23.

⁷⁷³ El-Kehf, 110.

⁷⁷⁴ Junus, 26.

⁷⁷⁵ Nuruddin Ahmed ibn Mahmud ibn Ebu Bekr Sabuni, “El-Bidajetu fi usuliddin”; str. 34-41.

zdrav razum ovo ne može poreći,⁷⁷⁶ nemoguće je zamisliti da vjernici budu lišeni zadovoljstva gledanja u Uzvišenog Gospodara na Ahiretu.

Lišeni smo tog pogleda na ovome svijetu. Musa (Neka je Allahov mir i spas na njega!), tražio je da vidi Gospodara na ovome svijetu i On mu to nije omogućio i prihvatili smo Božiju odredbu da Ga na ovome svijetu ne možemo vidjeti i tako ćemo strpljivo čekati susret s Gospodarom na Budućem svijetu i tako vidjeti svoga Gospodara, ako se ovo ne bude desilo, onda, kakva je razlika između nas i nevjernika, za koje Uzvišeni Gospodar govori u Kur'anu časnom:

﴿ كَلَّا إِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَمَّحْجُوتُونَ ﴾ [المطففين: 15]

*“Nikako! Zaista će oni od Gospodara svoga Tog dana biti zaklonjeni.”*⁷⁷⁷ Sa šerijatskog gledišta, postoji veliki broj kur'anskih ajeta i hadisa koji potvrđuju mogućnost gledanja Gospodara Svemogućeg na kijametskom danu od strane vjernika, uz Njegovu dozvolu! Inšallah!⁷⁷⁸

VELIKI GRIJEH: صاحب الكبيرة

Veliki je broj pitanja, tematika i stavava od strane šejha koji su isti s mišljenjem Ehli Sunneta vel Džemata, koje se tiču šerijatskih pitanja bilo po pitanju vjerovanja ili nekih drugih pitanja. Nažalost ovdje nemamo prostora istaknuti sve stavove

⁷⁷⁶ El-Akhisari Hasan Kafi (El-Bosnevi), *“Reudātul-džennat fi usulil-i'tikad”*; recenzenti dr. Fikret Karčić, i dr. Ibrahim Muhamed Zejn (Međunarodni Islamski Univerzitet, Malezija), 2002., str. 38.

⁷⁷⁷ El Mutaffifin, 15.

⁷⁷⁸ Ebu Dža'fer El Tahavi, *“Šerhul-akijdetit-tahavijjeti”*; Bejrut, El mekteb-El islamij, četvrto izdanje, 1991., str. 203.

šejha, zato ćemo napomenuti samo par njih: U komentaru kur'anskog ajeta:

﴿ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴾ [البقرة:5]

*“... i ti takvi su uspješni.”*⁷⁷⁹

U sažetom obliku ističe da: grijешnjici muslimani nakon što budu očišćeni grijeha biti izbaveni iz vatre džehennemske i ovaj njegov stav je u suprotnosti mišljenja Mu'tezila,⁷⁸⁰ jer oni misle da će takav grijешnik biti na mjestu između dva mjesta (između dženneta i džehennema), izlazi iz vjere (napušta iman), ali ne postaje kjafir (nevjernik), takav grijешnik nije ni vjernik ni nevjernik i bude li umro bez pokajanja (tevbe), bit će vječno u vatri džehennemskoj.⁷⁸¹

Šejh, hafiz Ibrahim Daliu, također razmatra neka pitanja vjere i apolegetike prema Eš'arijama⁷⁸², Maturidijama⁷⁸³, Muhadissima, Mu'tezila i Haridžija, kao npr. pitanje povećanja imana, pitanje zarade putem harama i da li se to smatra riskom (nafakom) ili ne i sl.

⁷⁷⁹ El-Bekare, 5.

⁷⁸⁰ “Ajka e kuptimeve... Srž shvatanja ...”; prvi tom, str. 42.

⁷⁸¹ Nuruddin Ahmed ibn Mahmud ibn Ebu Bekir Sabuni, “El-bidajetu fij usuliddin”; str. 80; “Šerhul-akidetit-tahavijjeti”; str. 365-367. i 416-417.

⁷⁸² O osnivacu eš'arijsko-sunitskog mezheba Imama Ebu Hasan El-Ešarije, pogledajte i istraživanje hafiza Hajredin Hodža, pod naslovom: “Analiza dvije knjige o Imamu Ebu Hasan El-Eš'arije El-ibanetu an usulid-dijaneti”, i : “Istihsanul-khaud fi ilmil-kelam”; pod recenzijom prof. dr. Irfan Abdulhamid Fettah, (Allah mu se smilovao!) Međunarodni Islamski Univerzitet, Malezija, 1998.

⁷⁸³ O nekim važnim pitanjima vjere dvojice poznatih imama Ebu Hasan El-Eš'arije i Ebu Mensura El Maturidije, kao i o različitim vjerskim pitanjima pogledajte Vehbi Sulejman El-Gavoći, “Mesail fi ilmit-teuhijd”; prvo izdanje, 1991., str. 19-32, 43-74.

Njegovu podršku Ehli Sunnetu i Džematu možemo primjetiti u njegovom tefsiru u velikom broju koment-iranih ajeta, a jedan od njih je također i:

﴿الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ﴾ [البقرة: 3]

*“One koji vjeruju u nevidljivo...”*⁷⁸⁴ Kada ispituje i razmatra pitanje vjere, njene definicije, sastava i zahtjeva prema takvim doktrinama, također naglašava pitanje da li je vjera (التصديق - “tasdik”), dovoljno srcem vjerovati i spasiti se kazne i da steknete vječnu sreću? Šejh (Allah mu se smilovao!), navodi da prema mezhebu Ebu Hasan El-Eš’arije, ovo je dovoljno za spas,⁷⁸⁵ dok prema mezhebu Imam Ebu Hanife (Allah mu se

⁷⁸⁴ El-Bekare, 3.

⁷⁸⁵ Ovo što navodi Šejh Hafiz Ibrahim Daliu to je i mišljenje pojedinih sljedbenika i učenika Ebu El-Hasan El-Eš’arije koji su kasnije došli, kao npr. Imam El Bakil-lani itd. Imam El-Bakilani u njegovoj knjizi: *“Babul-kauli fi ma’nal-ijman”*, ističe: *“Ako neko bude pitao: “Šta podrazumijevate pod imanom (vjerom)?”; Odgovorite da je to vjerovanje u Svemogućeg Boga!” Znanje i vjera je u srcu. Ako vas budu upitali: “Koji je vaš argumenat?”, Odgovorite: “Rečeno je da su svi lingvisti jednoglasni da iman sa etimološkog aspekta prije objave Kur’ana i slanja Poslanika (Neka je Allahov mir i spas na njega!) je vjera i nisu poznavali u svome jeziku neki drugi iman”, i to dokazuje kur’anskim ajetom:*

﴿وَمَا أَنْتَ بِمُؤْمِنٍ لَّنَا وَلَوْ كُنَّا صَادِقِينَ﴾ [يوسف: 17]

“... A ti nam nećeš vjerovati, iako istinu govorimo.” (Jusuf, 17), *ili ti nam ne vjeruješ. Također se koristi riječ: “taj i taj vjeruje u šefa-at” i “taj i taj ne vjeruje u kabursku kaznu” itd. “Temhidul-evail ve telhisud-delail”;* Ebu Bekir Muhamed ibn Tajjib ibn Dža’fer ibn Kasim El-Bakilani, recenzirao Imamuddin Ahmed ibn Hajdar, Bejrut, Mues-sesetuth-sekafeti, prvo izdanje, 1987., str. 389. Dok Ebu Hasan Eš’arija, osnivač eš’arijsko-kelamističkog pravca, ne navodi sličnost u svome pojašnjenju o vjerovanju Ehli Sunneta i Džematit u njegovoj knjizi: *“El-ibanetu an usulid-dijaneti”;* Matba’atu Darul-Ensar, str. 20-23, ali tokom istraživanja studije otkrio sam da su to samo neki maturidijski učenjaci poput, Nuruddina Ahmeda ibn Mahmud ibn Ebu Bekir Es-Sabuni, koji ističe: *“Naši kolege učenjaci kažu da*

smilovao!), nije dovoljno, jer moramo riječima posvjedočiti nakon vjerovanja srcem, osim ako nije u pitanju strah i potreba prešutiti zbog straha od neprijatelja.⁷⁸⁶ Potom nastavlja šejh i ističe: *“Ovo pitanje je osnova i argumenat, jer Svemogući Bog poriče i kori one koji znaju istinu, a ne svjedoče je riječima”*. Ove riječi šejh (Allah mu se smilovao!), zasniva na kur’anskom ajetu ali ne ističe da su te riječi zasnovane na kur’anskom ajetu tokom svoje argumentacije, ali kao što možemo uočiti njegove riječi su zasnovane na kur’anskom ajetu:

je iman vjera u srcu, a svjedočenje je uslov za primjenu pravila na ovom svijetu; Imam Ebu Hanife potencira ovo pitanju u svojoj knjizi: **“El-Alimu vel-mute’al-limu”**; i to je stav Šejha Imama Ebu Mensura Maturidije i Husejn ibn Fadl El-Bedželije (Allah im se smilovao!) i ispravnije od ta dva prenošenja Imama Ebu Hasena El eš’arije u: **“El-Bidaje fi usulid-din”**, str. 87-88., je ono što navodi Šejh Hafiz Ibrahim Daliu, od kasnijih eš’arijskih učenjaka, koji su smatrali da je iman samo vjerovanje srcem i to je dovoljno vjerniku da bude spašen na Kijametskom danu. Ovo mišljenje je jedno od dva prenesena mišljenja. Od Ebu Hasena El eš’arije prenosi se i drugo mišljenje, koje se smatra ispravnije, njegovo mišljenje i stav da je takvo vjerovanje nedovoljno, potrebno je vjerovati srcem i to riječima dokazati i tako pokazati svoju odgovornost na ovome svijetu. I mi smo stava ovog drugog mišljenja, jer mislimo da je ispravnije. Dakle, osim vjerovanja srcem, moramo to riječima svjedočiti i sumnje otkloniti, optužbe i nagađanja na račun onoga ko vjeruje i šuti i ne obavještava nas riječima da vidimo da li je pošten ili lažov u duši, jer u suprotnom, jer danas vrlo vjerovatno imamo ljude koji kažu da imaju vjeru i da su vjernici u svom srcu, ovoj tvrdnji je potreban argument i ovdje je argument svjedočenje (potvrda) riječima, naravno ovdje su uključena i djela vjernika.

⁷⁸⁶ Pravila ovog svijeta (principi), kako npr. gusul, ukop, dženaza namaz i nasljedstvo su neki principi koji zavise od svjedočenja dva svjedoka ili vjerovanje riječima, jer u suprotnom, može biti vjernik kod Boga na Ahiretu, ali kod nas na ovome svijetu se smatra nevjernikom. Po mišljenju velikog broja učenjaka. Šejh Hasan Kafi El-Akhisarij, u knjizi: **“Raudatul-džennat fi usulil-i’tikad”**; svjedočenje je preduvjet da bi se na njega mogle primjenjivati islamske norme ... Pogledajte na stranici 30.

﴿ يَعْرِفُونَ نِعْمَتَ اللَّهِ ثُمَّ يُنْكِرُونَهَا وَأَكْثَرُهُمُ الْكٰفِرُونَ ﴾ [النحل : 83]

“Spoznaj tu blagodat Allahovu, potom je niječu, a većina njih su nevjernici.”⁷⁸⁷ A, Allah najbolje zna!⁷⁸⁸

V – Njegov stav po pitanju jasnih i nejasnih ajeta (*El Muhkem vel Muteshabih* - الموقف من الحكم و المتشابه).

Svrha razmatranja ovog pitanja

Šejh, hafiz, Ibrahim Daliu je slijedio metodu Ehli Sunneta vel Džemata po pitanju jasnih i nejasnih ajeta. Ja se neću udubljivati u pojašnjavanje ovog pitanja i navoditi mišljenja učenjaka šta podrazumijevamo po pitanju jasnih i nejasnih ajeta ili koji su jasni ili nejasni ajeti. Učenjaci imaju svoja mišljenja po ovom pitanju i sve su to samo hipoteze. Htjeli bismo ovdje ispitati porijeklo i korijene ovoga, o kojem se puno govori i diskutuje, kao i da li je moguće oni koji se udube više u islamske nauke i znanje (*Er rasihune fil Ilm* - الراسخون في العلم) da znaju istinu i tačno značenje ajeta koji su jasni ili ne? Zašto imaju različita mišljenja?

Glavni razlog za različita mišljenja učenjaka, koje ovo pitanje zanima, kako u prošlosti, tako i u sadašnjosti, je dopuštenje ili nedopuštanje zabrana prilikom čitanja kur'anskog ajeta.:

﴿ هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخْرَى مُتَشَابِهَاتٌ فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَبَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ

⁷⁸⁷ En-Nahl, 83.

⁷⁸⁸ “Ajka e kuptimeve... Srž shvatanja ...”; prvi tom, str. 33-36, 38.

تَأْوِيلَهُ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ ءَأَمَّا بِهِ كُلٌّ مِّنْ عِنْدِ رَبِّنَا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ ﴿ [آل عمران: 7]

“...A tumačenje njihovo zna samo Allah ...” – i u drugom djelu ajeta koji slijedi: “... Oni koji su dobro u nauku upućeni govore: “Mi vjerujemo u njih, sve je od Gospodara našeg!” – A samo razumom obdareni shvaćaju.”⁷⁸⁹

U svome tefsiru citiranog ajeta šejh hafiz Ibrahim Daliu navodi riječi Imama Fahrudina Er-Razije, koji ističe mišljenje selefijskog mezheba, koji razdvajaju dio ajeta: *“A tumačenje njihovo zna samo Allah”*, od drugog dijela ajeta: *“Oni koji su dobro u nauku upućeni govore: “Mi vjerujemo u njih, sve je od Gospodara našeg!” – A samo razumom obdareni shvaćaju”*. Imam Fahrudin Er-Razi pojašnjava da i mezheb halefa (kasnijih učenjaka) prihvataju: *“Da, osim Allaha niko ne zna ispravno značenje tih ajeta ali i učenjaka koji su obdareni znanjem.”⁷⁹⁰*

⁷⁸⁹ Ali Imran, 7.

⁷⁹⁰ Isto, prvi tom; Opširnije o ovom pitanju pogledajte u: *“El-Muvafekat fiš-šeriatil-islamijeti”*; Imama Šatibije, koji kada govori o jasnim i nejasnim ajetima više radi upoređivanje s jasnim ajetima. Pogledajte: treći tom, str. 79-92. Također pogledajte: Dr Jusuf El-Kardavi, *“Kejfe nete’amelu me’al-Kur’anil-azim”*; str. 270-283.

Moje mišljenje je: Ono čemu ja težim i ono čemu mislim da je ispravno po ovom pitanju je, ne oslanjamti se na izuzetna čitanja ovog ajeta. Neki od njih kažu da je zabrana u ajetu:

﴿ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ ﴾

“A tumačenje njihovo zna samo Allah”- je ispravnije i preferirano pri čitanju i da je pravo značenje nejasnih ajeta poznato samo Bogu Svemogućem. Ova istina je u skladu sa onim što je on ovdje preferirao u zabrani. Ovo nije u suprotnosti sa izuzetkom i mogućnošću nekih učenjaka koji su duboko u nauci da im je poznato značenje nejasnih ajeta Kur'ana od onoga što nas je Svemogućí Bog naučio iz Svoje Milosti. Ovo je jednoglasni stav učenjaka. Potom, glavno pravilo u pitanjima čitanja ili

Ali, šejh, hafiz Ibrahim Daliu ne daje više detalja od onoga što smo već istakli, a bilo bi bolje da se malo više udubio u detalje ove tematike, kao što je opširno komentirao neka druga pitanja. Imam Šatibi (Allah mu se smilovao!) u njegovoj knjizi: *“El-Muvafekat”*, ističe da ima dva mišljenja po pitanju komentara kur’anskog ajeta: *“I učenjaci koji su obdareni znanje”*, i da je ovo pitanje, pitanje idžtihada, ali pravo mišljenje je mišljenje selefa”.⁷⁹¹

Ovo su bila nekoliko bitna vjerska pitanja, koja su razmatrana od strane šejha, hafiza Ibrahima Daliu u njegovom tefsiru, potom ih analizirao, kritikovao, razjasnio i detaljno iznio njihovu istinu.⁷⁹²

prenosa, u zaustavljanju i početku čitanja je preno (الرواية - rivajet) i prenošenje velikih poznatih čitaoca i pouzdanih hafiza, koji nam prenose ovu časnu Knjigu s preciznošću i tačnošću bez dodavanja ili uklanjanja bilo čega, sa (الإجازة بالسند المتصل - *El Idžazetu bis sened El Muttasil*) lanac povezan putem poznatih čitaoca sve do Poslanika (Neka je Allahov mir i spas na njega!). Ovaj slabašni i skromni rob, istraživač i onaj koji piše ove redove pročitao je ovaj kur'anski ajet na ovaj način, i tako mu je dozvolio *“idžazetnamom”* profesor, hafiz i šejh, poznati alim i čitaoc u Medini, Mahmud Abdulhalik Džadu (Allah mu se smilovao!) kada sam pročitao čitav Kur’an pred njim, tertiljom i tedžvidom rivajeta Hafs an Asima ibn Ebi Nudžuda (Allah mu se smilovao!) putem prenošenja Imama Šatibija (Eš-šatibije). Glavna osnova u čitanju je bilo učenje, tj. uzimanje direktno iz usta hafiza i rivajata (direktno prenošenje), i u čitanju (*kiraeta*) nema mjesta kijasu (analogiji) ili idžtihadu. Moj profesor (Allah mu se smilovao!) bio je učitelj deset kirajeta na Fakultetu Kur’ana Časnog, koji je ujedno i osnivač Islamskog Univerziteta u Medini, kao i stalni član u *“Academy Board - Melik Fehd ibn Abdulaziz”* u izdanju Mus’hafa u Svetoj Medini (Allah mu se smilovao s Njegovom najvećom milošću i uveo ga u Džennetu Firdeus!).

⁷⁹¹ Ebu Is’hak El šatibij, *“El-Muvafekat fiš-šeriatil-Islamijjeti”*; treći tom, str. 91.

⁷⁹² Isto, drugi tom, str. 7-14; Opširnije pogledajte i: Ebu Abdullah Muhamed ibn Behadir ibn Abdullah Ez-Zerkešij, *“El-Burhan fij ulumul-Kur’an”*;

VI – Pogledi i utisci tefsira šejha, hafiza Ibrahima Daliu

a). Pozitivni utisci

1. Njegovo uklanjanje i distanciranje od upotrebe mrskih i trivijalnih riječi i izraza protiv drugih, pored njegovog protivljenja i posebne metode prema Benu Izraila i Jevrejima. Oštar je prema njima i kritizira njihovo neljudsko ponašanje i pokrete kroz povijest pa do danas.
2. Njegov tefsir, sa aspekta metode, pojašnjenje i jezik je lak i prijatan.
3. U mnogim slučajevima daje dva prijevoda ili dva značenja ajeta, ako je prvo značenje nejasno da čitaoc shvati iz drugog i to je dokaz njegove visoke elokvencije i stilistike u jeziku, jer koristi veliki broj različitih izraza bogatog razumjevanja i značenja. Njegove riječi razumiju svi, intelektualci i obični ljudi. Često pravi simbiozu između originalnosti i pravila arapskog jezika i između novih riječi koje koristi.
4. Postoji harmonija i jaka veza između značenja ajeta koje šejh komentariše, kao i tematsko jedinstvo. Kao što smo već naveli, šejh ne diskutuje sekunderna pitanja, jer je njegov glavni cilj bio da razjasni direktno značenje iz Kur'ana i iz tog razloga je podigao vrijednost i nivo ovog tefsira, a to dokazuje intelekt mufessira koji se odlikuje objektivnošću i čistom metodologijom.

recenzirao: Muhamed Ebu El-Fadl Ibrahim, Bejrut, Darul-ma'rife, 1391. h. prvi tom, str. 347-348.

5. Nije pao pod uticajem misli i principa racionalističko-reformističke škole u tefsiru, pa je stoga imao shvatanja koja su bila potpuno drugačija od njih.
6. Od onoga što smo pročitali nismo primjetili da je šejh pozivao u zbližavanju vjera, sa Jevrejima, Kršćanima i drugim frakcijama. Naprotiv, naišli smo na veliki prezir, posebno prema Jevrejima,⁷⁹³ zbog devijacije i pored ispravnog shvatanja Allahovih, dž.š., riječi, također zbog njihovog nereda na zemlji, kako u prošlosti, tako i u sadašnjosti. Ovo je važan i sjajan aspekt kojim se odlikuje šejh i zaslužuje riječi pohvale, jer oni to zaslužuju pa čak i više od toga.
7. Čitajući njegov tefsir, nismo pronašli nijednu ličnu posebno istaknutu misao ili misao posuđenu od bilo koga drugog.
8. Imao je veliki potencijal u izvođenju šerijatskih principa, kao npr.: Jako mi se dopala njegova priprema lekcija i predavanja o važnosti i neophodnosti konsultacije (šure) i o islamskom pravnom pravilu prihvatanja lične štete, kako bi se izbjegla opća iz kur'anskog ajeta:

﴿ وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً ﴾ [البقرة: 30]

“A kada Gospodar tvoj reče melekima: “Ja ću na Zemlji namjesnika postaviti!”⁷⁹⁴ Nikada ranije nisam čuo niti pročitao takve riječi od bilo koga drugog!⁷⁹⁵

⁷⁹³ “Ajka e kuptimeve të Kur’ani Qerimit (Srž shvatanja Kur’anil-Kerima)”; prvo poglavlje, str. 150, 191, 202, 203; Ismailj Raji Al-Faruki, “Islam and other faiths”; edited by Ataullah Siddiqi, The Islamic Foundation and The International Institute of Islamic Thought, Markfield, Leicester, UK, str. 72-91, 161-194.

⁷⁹⁴ El-Bekare, 30.

⁷⁹⁵ “Ajka e kuptimeve... (Srž shvatanja)”; prvi tom, str. 86-88.

9. Njegovo ispravno i tačno razumijevanje arapskog jezika, kao i njegovo poznavanje upotrebe arapskih riječi i termina, precizno značenje koje daje ajetu u ovom aspektu (sa stanovišta pravilnog i zdravog razumijevanja ajeta na arapskom jeziku), smatramo da je to bio glavni faktor koji ga je naveo da se upusti u tumačenje Božije Knjige.

b). Negativni utisci

1. Šejh (Allah mu se smilova!), zanemario je važan aspekt u svom tefsiru, a to je neprovjeravanje njegovih riječi i nebilježenje broja stranice i toma iz kojih je uzimao ajete, čak ni na koji način nije naglašavao imena i naslove nekih drugih knjiga, osim tefsira. Njegov tefsir također ne naglašava broj ajeta i stoga su ajeti u njemu navedeni bez broja.
2. Šejh nije obraćao pažnju na metodološki aspekt u svome tefsiru, tj. nije isticao izvore tefsira od kojih je prenosio, nije posebno isticao hadise Poslanika (Neka je Allahov mir i spas na njega!), niti riječi ashaba i tako je ostavljao čitaoce zbunjenim ...
3. U tefsiru ima dosta štamparskih grešaka, kao i dosta puta ponavljanje nekih značenja.
4. Nije poznato gdje počinju i završavaju prenesene riječi, nije koristio zagrade, niti male, niti velike, tako da, čitaoc ne može olako napraviti razliku između njegovih izvornih riječi i onih koje prenosi ili citira, a u istraživanju kojem smo radili pronašli smo samo na jednom mjestu da poštuje ovu metodologiju koju pominjemo.⁷⁹⁶

⁷⁹⁶ Isto, drugo poglavlje, str. 1088-1089.

c). Opšti tematički utisci

1. Tokom istraživanja i isčitavanja njegovog tefsira, na puno mjesta smo naišli, čak smo i naveli da je šejh (Allah mu se smilovao!), prevodilac sa arapskog na albanski; nosilac riječi odabranih mufessira sa arapskog na albanski i kao da je uloga šejha bila da samo prenosi i prijevodi, nekako kao da ova stvar nije u redu!? Tokom čitanja tefsira naišli smo na puno mjesta gdje deklariše da je "prevodilac" ili "ovo mišljenje je prevedeno" ili "počinjem sa prevodom ove sure", kao i "kada prevodimo suru".⁷⁹⁷

Po našem mišljenju, trebao je početi riječima: "Počinjem komentárom sure" ili "Počinjem razjašnjav-anjem značenja ove sure" ili "ovo su neke ideje i misli iz ove sure" ili "ovo je slabašan kojeg je Allahov rob shvatio iz riječi učenjaka tefsira o ovom ajetu ...", i sl. Međutim, sa punim uvjerenjem ističemo da je njegova ličnost kao mufessir jasno vidljiva na mnogim mjestima u njegovom tefsiru (Allah mu se smilovao!).

d). Procjena i vrednovanje mufessira i tefsira

Htjeli bismo da ova procjena bude putem pitanja i odgovora, kako bi smo bili što objektivniji i bliži realnosti.

Postavljamo pitanje: "Uvaženi mufessir, kako je ispunio potrebne uslove za tumačenje Kur'ana, uslovi koje učenjaci

⁷⁹⁷ Opširnije o ovoj istini pogledajte njegov tefsir na sljedećim stranicama prvog toma, str. 94, 198, 262, 377, 560 i drugi tom, str. 1156.

postavljaju, kako bi se neko zauzimaao komentarom Božje Knjige?”. Kao odgovor mogu reći, ono što smo uvidjeli tokom čitanja tefsira ovog učenjaka, primjetili smo da je dobar poznavatelj arapskog jezika i ovo je najbitniji uslov koji treba ispuniti onaj koji želi da nešto komentira od Božije Knjige. Da je bio dobar poznavatelj arapskog jezika i da je dobro razumijevao arapske riječi, je činjenica u tome da je svaku riječ vraćao njenom korijenu, a zatim je analizirao sintaktički i morfološki. Precizno i dobro poznavanje arapskog i albanskog jezika pomoglo mu je u davanju preciznog prijevoda riječi koju komentariše ili pojašnjava. Šejh je posjedovao ovaj temeljni uslov i njegov arapski je bio prepoznatljiv po visokom stilu, tako da, sa pravom zaslužuje pohvalu po ovom pitanju.

Također je ispunjavao i druge uslove, koje treba posjedovati jedan komentator Kur’ana, kao npr. dobro poznavanje ostalih nauka i dobro je poznao mekanske i medinske ajete (المكي والمدني - *El mekkij vel medenij*), povod objave (*Esbabun nuzul* - أسباب النزول) opšte i posebne ajete (*El a’ m vel has* - العام و الخاص) ajeti općenitih poruka i ajeti s konkretnim smislom (*El mutlak vel mukaje* - المطلق و المقيد), (*el muxhmel* - المحمل) i (*el mufesser* - المفسر) poznavanje metoda Arapa i tradicije džahilijeta i visokog islamskog obrazovanja, kojeg treba da posjeduje kao običan vjernik i mufessir, potom da ne bude fanatik i da bude objektivan.

Što se tiče poznatih pravnih i kelamističkih pitanja i idžtihada u njima kao i istraživanja drugih pitanja, možemo istaći da se mufessir tim pitanjima nije bavio, a kao što sam već rekao, to je učinjeno zbog naroda kojem je pripadao i zato nije raspravljao ova filozofska i kelamističkim pitanjima.

Što se tiče ličnosti autora u tefsiru, mogu istaknuti da je on zaista bio precizan prevodilac i mufessir i služio se mislima velikih mufessira, klasičnih i savremenih. Pažljivo je birao njihove misli i stavove i precizno ih prenosio o raznim pitanjima. To ne znači da nije imao jaku ličnost i svoj lični stav, pažljivo je birao i preferirao mišljenja učenjaka i nema sumnje da takav izbor nije nimalo lahak, čak naprotiv!

Onaj ko izabere najbolje mišljenje mora imati znanje i jake argumente, i takav učenjak ne djeluje nagađanjem. Učenjaci su se od davnina na ovakav način ponašali. Svako ko donosi nešto novo mora da je formirao mišljenje na osnovu idžtihada i principa učenjaka i prijašnjih istraživača.

Šejh, hafiz Ibrahim Daliu prenosio i prevodio misli takvih učenjaka i na osnovu njih formirao je svoje mišljenje i ideje.

Što se tiče prirode tefsira šejha, hafiza Ibrahima Daliu, možemo reći da pripada grupi racionalnih i tradicionalnih tefsir (التفسير بالرأي الجائز) - Et tefsir bir re'jil džaziz vel bil me'sur), jer šejh u svome tefsiru pravi simbiozu između racionalnog tefsira, koji se oslanja na dozvoljeni idžtihad i potvrдна naučna otkrića i između tradicionalnih tumačenja, bilo iz hadisa ili iz riječi ashaba i tabi'iina. Više je pridavao vrijednost racionalnom, nego li tradicionalnom, u tradicionalnom tumačenju često je sebe ograničavao i to se jasno može uočiti u njegovom tefsiru. Problem je u metodi istraživanja i prenošenju originalnih izvora i kome ti izvori pripadaju. Iznenađujuće je, zašto šejh (Allah mu se smilovao!), nije navodio izvore, tj. preciznu metodu u tefsiru?!

Na pitanje da li postoje devijantni pravci u ovom tefsiru, kao što su sufijski, simbolički, ateistički, filozofski, apologetski, itd., možemo reći da nismo naišli na takve devijantne pokrete u

tefsiru šejha hafiza Ibrahima Dalliu. Možda je pročitao misao Imama Gazalije: *“Proživio i doživio sam metode apologeta i put filozofa, i nisam vidio da one liječe bolesne niti upućuju izgubljene i shvatio sam, da je pravi put, put Kur’ana!”*.

U tefsiru šejha također nismo nigdje primijetili doktrinarni ili ideološki fanatizam i klonio se svih osobina koje slabe muslimansku ljudskost i ličnost. Akaidološki mezheb, ideološko-sunitsko-maturidijski i pravni mezheb zapažen u njegovom tefsiru i to je sunitska doktrina (prema vjerovanju Ehli Sunneta i Džemata) na osnovu metode i mišljenja Imama Ebu Mensura Maturidije (Allah mu se smilovao!). Što se tiče pravnog mezheba, pripadao je hanefijskom mezhebu, jer je ovaj mezheb dominirao na čitavom Balkanu.

Ono po čemu se ovaj tefsir razlikuje od ostalih tefsira albanskih učenjaka je u tome da je ovo prvi metodološki tefsir, koji je napisan početkom 20. stoljeća i zato uživa veliko poštovanje, visok položaj i vodeći značaj na albanskim teritorijama, posebno u albansko-islamskom društvu.

Ovaj tefsir je lak, prihvatljiv, prijatan i ima atraktivnu metodu. Mufessir je usaglasio originalnost, tradicionalnost i modernost u svom istraživanju i komentaru. Karakteristika ovog tefsira je, da nema suvišnih riječi, koje nisu direktno vezane za tekst.

Allah se smilovao šejhu, s Njegovom velikom milošću!

I nas učinio poput njega i sastao nas sa njim u lijepom Džennetu! Amin!

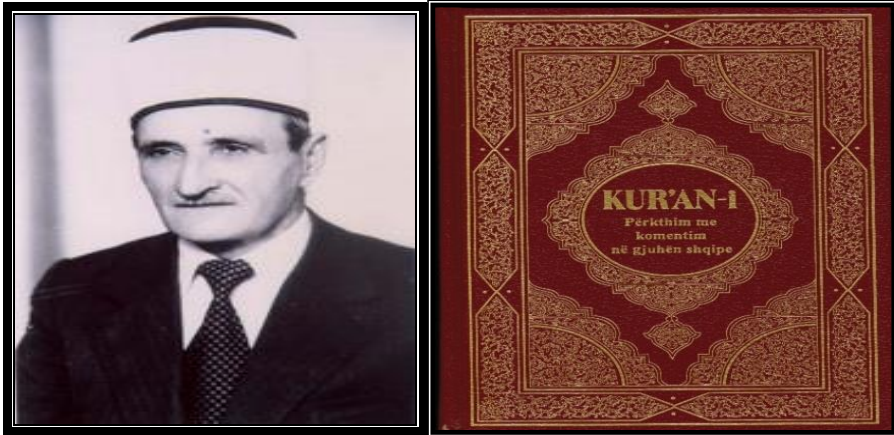
I na kraju, hvala pripada Allahu, Gospodaru svih svjetova!

PETI DIO

الباب الخامس

الاتجاه الاجتماعي في تفسير القرآن الكريم عند علماء الألبان
في العصر الحديث

DRUŠTVENA DOKTRINA U TEFSIRU KUR'ANA KOD
ALBANSKIH UČENJAKA U SAVREMENOM DOBU
ANALITIČKO I KRITIČKO PROUČAVANJE METODE
HODŽE I MISLILACA, HADŽI ŠERIFA AHMETI

KUR'AN – PRIJEVOD SA KOMENTAROM NA
ALBANSKOM JEZIKU

PREVEO I KOMENTIRAO: HADŽI ŠERIF AHMETI

Počastvovani smo štampanjem Kur'ana časnog i njegovog
prijevoda sa komentarom, sluga Dva Harema (Kabe i
Vjerovjesnikove a.s., džamije), KRALJ Fehd ibn Abdulaziz
Al-Saudi, Kralj Saudijske Arabije.

TEMELJNA ANALIZA TEFSIRA

1: Informacije o hodži (Allah mu se smilovao!) mjesto rođenja, obrazovanje, dijela i smrt

Hodža i poznati mislilac hadži Šerif Ahmeti rođen je na Kosovu 1920. godine, selo Gumnasell u grad Ljipjan. Osnovnu školu je pohađao u jednom drugom selu pod imenom Banull, dok srednju čuvenu Alauddin medresu u Prištini, koju je završio 1944. godine. Godine 1965. angažovan je za profesora u istoj toj medresi. Potom, 1970. godine, postavljen u njoj za direktora i na toj poziciji je ostao sve do 1984. godine. Zatim, godinu dana kasnije 1985. godine izabran je za Muftiju - Islamske zajednice Kosova. Na toj poziciji ostao je do 1990. godine, to je ujedno i godina kada je uvaženi hodža otišao u penziju. Kada je po prvi put 1992. godine osnovan Fakultet za islamske studije, u glavnome gradu Kosova u Prištini, hadži Šerif Ahmeti je angažovan kao profesor.

Hodža (Allah mu se smilovao!), postao je poznat po velikom prisustvu na skupovima i naučnim krugovima. Bio je učenik hodže Ahmeda Menduha u osnovnoj školi Pirinaz u Prištini deset godina, gdje je od hodže dobio i hidžazetnamu.

Istina je, da hodža (Allah mu se smilovao!), nije učio od arapskih profesora i učenjaka, niti u arapskim zemljama, niti je diplomirao na nekom arapskom ili islamskom univerzitetu. Uzimajući u obzir sve ove činjenice, uspio je da sam nauči arapski jezik, preko imama i albanskih učenjaka u tom vremenu, koji su dobro poznavali arapski jezik. Bog mu je otvorio srce i omogućio mu da stekne znanje iz vjerskih i jezičkih nauka, a svo to znanje mu je otvorilo vrata da započne veliki projekat tefsira časnoga Kur'ana. Doista, ovakvu blagodat Svemogućí Bog daje samo onome kome On hoće, On je Svemogućí i Milostiv!

Djela i aktivnosti

Godine 1968. preveo je poznatu islamsku knjigu *"Ilmihal"*, sa bosanskog jezika na albanski,⁷⁹⁸ zatim je imenovan za glavnog urednika poznatog islamskog časopisa: *"Edukata islame – Islamski odgoj"*, u kojem je i sam pisao i objavljivao članke. Ostao je glavni urednik do 1983. godine. Također je preveo i suru *"Jasin"*, a potom je 1987. godine dostavio kompletan prijevod Kur'ana časnog sa sažetim tefsirrom u štampariju. Na početku ovaj prijevod je objavljen u pedeset hiljada primjeraka u formatu knjige, od toga trideset hiljada kopija u Kairu. A potom još milion primjeraka u Medini.

Smrt i karakterne osobine

Hodža i mufessir, hadži Šerif Ahmeti (Allah mu se smilovao!), preselio je 1998. godine, na njegovoj dženazi bio je prisutan veliki broj učenjaka, imama i medresanata sa svih strana Kosova, čak i šire. Veliki broj ljudi je klanjalo dženazu ovom poznatom učenjaku i profesoru.

Dženaza je bila obavljena u Velikoj prištinskoj džamiji. Također na njegovoj dženazi su bile prisutne i visoke delegacije iz Sjeverne Makedonije, Sandžaka, potom, veliki broj direktora državnih škola, koji su ukazali posljednju počast hodži, govoreći riječi hvale i navodeći projekte i naučne aktivnosti rahmetli profesora. Rahmetli hodža je bio poznat po svojim vjerskim i nacionalnim stavovima protiv slavensko-komunističkog i srpsko-jugoslovenskog sistema. Odlikuje ga i

⁷⁹⁸ Ova knjiga ima metodološki islamsko-obrazovni karakter, jer sadrži opća islamska načela. Ovom knjigom nova generacija djece je počela da uči islam i ona je veoma popularna i više nego važna knjiga za Albance, Bošnjake i Turke.

velika uloga u odbrani albansko-islamskog i albansko-nacionalnog identiteta od srpskih slavensko-komunističkih projekata i planova. Veliki broj ljudi su svjedoci i prenosili su njegov čvrsti i uporan stav protiv iseljavanja albanskih muslimana u Tursku, jer bi na taj način prepustili zemlju fanatičnim i mrskim nacional-ističkim Srbima.⁷⁹⁹

2. O prijevodu i tefsiru

Prijevod i sažeti oblik komentara Kur'ana sadrži 767 stranica i srednjeg je formata 13,5 x 21.5. Tefsir počinje uvodom na arapskom jeziku od strane Islamske svjetske lige u saradnji sa: "Mus'haf Publishing Academy", nakon uvoda, citirani su kur'anski ajeti:

﴿ كَتَبْنَا أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبْرَكٌ لِيَدَّبَّرُوا آيَاتِهِ ۖ وَلِيَتَذَكَّرَ أُولُو الْأَلْبَابِ ﴾

*"Knjiga koju ti objavljujemo blagoslovljena je, da bi oni o riječima njezinim razmislili i da bi oni koji su razumom obdareni pouku primili."*⁸⁰⁰

﴿ أَفَلَا يَتَذَبَّرُونَ الْقُرْآنَ ۚ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا ﴾

⁷⁹⁹ Prenijeli smo ovaj prijevod iz druge knjige koju su objavili neki od hodžinih bivših učenika, nakon što smo prikupili njegove radove, članke i misli, naravno, nakon što smo dobili saglasnost samog Hodže (Allah mu se smilovao), iako nisu svi njegovi radovi sažeti u ovoj knjizi. Hodža je imao želju da se svi radovi sakupe i objave u toj knjizi. Nadamo se da će njegovi učenici shvatiti prazninu te da će se, inšAllah, ispuniti želja hodže i njihovog profesora i obogatiti čitaoce još jednom knjigom koja rezimira sva hodžina djela (Allah mu se smilovao!), jer albanski muslimani imaju veliku potrebu za njegovim naučnim i vjerskim radovima. Ova knjiga je objavljena 1995. godine pod naslovom: "**Komente dhe mendime islame (Komentari i islamska mišljenja)**". Pogledajte i albanski islamski časopis: "**Dituria islame (Islamsko znanje)**" i časopis: "**Përpjekja jonë (Naš trud)**", str. 199-204.

⁸⁰⁰ Sad, 29.

*“A zašto oni ne razmisle o Kur’anu? Da je on od nekog drugog, a ne od Allaha, sigurno bi u njemu našli mnoge protivrječnosti.”*⁸⁰¹

Pored citiranih ajeta, navodi i hadis Poslanika (Neka je Allahov mir i spas na njega!): [خيركم من تعلم القرآن و علمه]: رواه البخاري

“Najbolji među vama je onaj koji uči Kur’an i druge podučava Kur’anu”.⁸⁰²

Potom se zahvaljuje i navodi riječi pohvale o hrabrosti i trudu čuvara i sluge Dva Harema (Saudijskom Kralju), o izdanju prijevoda i njegovoj distribuciji u svim zemljama svijeta. Liga potvrđuje važnost i neophodnost tumačenja, prevođenja i primjene Kur’ana časnog na svim jezicima svijeta, uključujući i albanski.

Savršenstvo pripada samo Allahu Uzvišenom. Dok ovaj prijevod i sažeti oblik tefsira možemo slobodno reći da je urađen u skladu sa kapacitetom i akademskim sposobnostima koje je posjedovao naš poznati učenjak, hodža i mislilac hadži Šerif Ahmeti. Imajući u vidu ovo, mogao je i pogriješiti, jer prevodi koliko god bili tačni, nikada ne mogu u potpunosti postići preciznost i ispoljiti ciljeve Kur’ana časnog.

⁸⁰¹ En - Nisa, 82.

⁸⁰² Sahihul Imam El-Buhari, “El-Džamiul-musned el-muhtesar min umuri-resulil-lahi ve sunenihi ve’ejjamihi”, recenzent Muhamed Nezar Temim dhe Hajthem Nizar Temim, Šeriketu Darul-erkam ibn el-erkan, Bejrut, Liban, hadis br. 5027, str. 1108.

3. Karakteristike u metodi mufessira:

Bitan uvod o Kur'anu časnom

Mufessir i hodža Šerif Ahmeti (Allah mu se smilovao!), u uvodu pojašnjava svoj stav prema nekim važnim kur'anskim pitanjima, koje se također smatraju karakteristikama njegove metode i pravca u egzezezi, te smo iz tog razloga bili primorani ispitati i analizirati njegov odnos prema nekim naučnim pitanjima o kur'anskim naukama, tako da, na ovaj način možemo malo pojasniti, koliko nam prostor omogućava hodžine misli i metodu koju je koristio. Uvod počinje naslovom: "Pregled Kur'ana", dok pitanja koja razmatra su:

a. Objava, koncept i definicija

Po ovom pitanju mufessir pojašnjava da Kur'an časni bez sumnje je Allahova riječ, objavljena posljednjem Božijem poslaniku (Neka je Allahov mir i spas na njega!), putem meleka Džibrila, napisan u mushafu, preciznim putem i bez sumnje prenešen do nas putem metode Mutevatir, njegovo učenje se smatra ibadetom, počine surom: "El-Fatiha", i završava surom: "En-Nas". - Zatim nastavlja i ističe neke karakteristike Kur'ana časnog, kao na primjer, Kur'an časni nije djelo niti proizvod čovjekovog uma, to je isključivo Božija riječ objavljena na arapskom jeziku. I u tom kontekstu argumentirajući svoje riječi navodi kur'anski ajet:

﴿ وَإِنَّهُ لَتَنْزِيلُ رَبِّ الْعَالَمِينَ نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ عَلَى قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنذِرِينَ

بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ ﴿ [الشعراء: 192-195]

- "I Kur'an je, sigurno, objava Gospodara svjetova; donosi ga povjerljivi Džibril, na srce tvoje, da opominješ, na jasnom arapskom jeziku"⁸⁰³

⁸⁰³ Šuara, 192-195.

﴿ وَإِنَّكَ لَتَلْقَىٰ الْقُرْآنَ مِنْ لَدُنِّ حَكِيمٍ عَلِيمٍ ﴾ [النمل : 6]

“A ti, zaista, primaš Kur'an od Mudrog i Sveznajućeg!”⁸⁰⁴

Potom kritikuje pretpostavke nekih orijentalista i njihovih istomišljenika koji govore da je Džibril, a.s., dostavio Poslaniku (Neka je Allahov mir i spas na njega!) samo značenje Kur'ana časnog, ali ne i doslovno svaku riječ i da se zapravo Muhammed, a.s., obraćao svojim riječima. Hodža nastavlja i ističe da su ovo sumnje i notorne laži bez osnove, jer se protivne istini koju govori Kur'an časni i hadisi Poslanika, a.s., jer kada bi to bile riječi Poslanika (Neka je Allahov mir i spas na njega!) ili meleka Džibrila, a.s., onda Kur'an ne bi bio mudžiza (čudo), bilo u smislu značenja ili u smislu jezika. Allah, dž.š., nam se u Kur'anu časnom obraća:

﴿ وَإِنْ أَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ حَتَّىٰ يَسْمَعَ كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ أَبْلِغْهُ مَأْمَنَهُ ۚ

ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْلَمُونَ ﴾ [التوبة : 6]

“Ako te neki od mnogobožaca zamoli za zaštitu, ti ga zaštititi da bi saslušao Allahove riječi, a potom ga otpremi na mjesto pouzdano za njega. To je zato što oni pripadaju narodu koji ne zna.”⁸⁰⁵

Hodža potvrđuje da na osnovu ovog ajeta, riječi i značenje Kur'ana časnog su Božije riječi. Potom nastavlja i pojašnjava pitanja poput: njegove definicije, vrste i načina Objave, na osnovu kur'anskog ajeta:

﴿ وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَكْلِمَهُ اللَّهُ إِلَّا وَحْيًا أَوْ مِنْ وَرَائِي حِجَابٍ أَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا

فِيُوحِي بِإِذْنِهِ مَا يَشَاءُ إِنَّهُ عَلَيَّ حَكِيمٌ ﴾ [الشورى : 51]

⁸⁰⁴ En-Neml, 6.

⁸⁰⁵ Teube, 6.

“Nijednom čovjeku nije dato da mu se Allah obraća osim na jednom od tri načina: nadahnućem, ili iza zastora, ili da pošalje izaslanika koji, Njegovom voljom, objavljuje ono što On želi. – On je, zaista, Uzvišen i Mudar!”⁸⁰⁶

Potom pominje poteškoće koje je Poslanik (Neka je Allahov mir i spas na njega!) imao tokom primanja Objave i način na koji mu Objava dolazila. Također pojašnjava i analizira drugi zakonodavni šerijatski izvor, tj. Poslanikov, s.a.v.s., Sunnet, poznat kao: *“Objava putem inspiracije”*.

I Sunnet je Božija Objava i to dokazuje kur’anskim ajetom:

﴿ وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ ۚ ۓ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ ﴾ [النجم : 3-4]

“On ne govori po hiru svome – to je samo Objava koja mu se obznanjuje”.⁸⁰⁷ - I hadis Kudsij je u ovome rangu, ali sam po sebi ne sadrži šerijatske principe.⁸⁰⁸

b. Tematike i sadržaji Kur’ana

Uvaženi hodža (Allah mu se smilovao!), kada govori o tematikama i sadržaju Kur’ana časnog ističe da: Kur’an je vječna edukativo-vjerska Knjiga, kao i Knjiga upute i milosti, kako za individu, tako i za čitavo čovječanstvo. Ova Knjiga podstiče mir kod ljudi i razvoj civilizacija i duhovnog uzdignuća, odlikuje se univerzalizmom u principima i pravilima, također je njen cilj društveno-socialna reforma. Iz vjerskog aspekta, Kur’ani časni u sebi sadrži vjeru monoteizma, ispravno vjerovanje u Jednoga Boga, vjerovanje u meleke, Knjige, Sudnji dan i Božiju odredbu. Iz naučnog aspekta podstiče ka istraživanju ljudskih stvorenja i svim bićima koje je stvorio.

⁸⁰⁶ Šura, 51.

⁸⁰⁷ En-Nedžm, 3-4.

⁸⁰⁸ Pogledajte tefsir hodže Šerifa Ahmetija, str. 12-13.

Svemogući Bog stvaranjem beskrajnog univerzuma nam daje do znanja i dokazuje Njegovo postojanje i Njegovu moć. Dok, što se tiče povijesnog aspekta, Kur'an časni nam donosi kazivanja o prijašnjim narodima kao pouku, primjer i inspiraciju od njih. Kada govori o mudrosti objava prijašnjih knjiga i vjerzakona u privremenom obliku, navodi da su objavljene da bi pripremili i uvjerali ljude i narode tog vremena, da znaju i vjeruju u Boga Svemogućeg, i kako bi prihvatili posljednju savršenu i vječnu Knjigu kao Objavu,⁸⁰⁹ koja je prikladna svakom vremenu i svakom mjestu.

c. Mudžiza (čudo) Kur'ana časnog

Hodža i mufessir potvrđuje da je Kur'an časni bez sumnje vječito čudo, jer je Božija riječ, a Božija riječ je svojstvo od Božijih svojstva, onda je to svojstvo koje je viječno ...

Svaki poslanik a.s., je imao posebno čudo (mudžizu), dok mudžiza (čudo) posljednjeg Božijeg Poslanika (Neka je Allahov mir i spas na njega!), bio Kur'an časni, on je i metoda i čudo u isto vrijeme, a da bi se njegovo čudo ostvarilo, on mora biti zapamćen sa preciznošću i vjerom (amanetom), a za to konkretno Svemogući Bog je zagantovao da će ga zaštititi od falsifikovanja, promijene i neovlaštenog pristupa.

U ovom kontekstu, hodža i mufessir razmatra dva veoma bitna pitanja: Praktičnu primjenu Kur'ana i pitanje njegove zaštite od promijena i odstupanja. Iz njegovih lijepih govora možemo citirati izjavu da, sa vremenom faktor primjene slabi u odnosu na faktor pamćenja, koji sve više raste i jača. Kada bi smo primjenjivali Kur'an časni, tačno onako kako bi trebalo da bude u našim životima, onda bi bilo

⁸⁰⁹ Isto, str. 13-14.

prirodno i logično zaštititi ovu Knjigu, ali naše odstupanje i udaljavanje od uputstava i učenja Kur'ana časnog čini da idemo ruku pod ruku sa preciznim nadzorom i kontrolom Uzvišenog Gospodara nad Kur'anom.

Kao najjaći argument da Uzvišeni Gospodar brani Svoju Knjigu, je činjenica da postoje muslimani koji cjelokupan Kur'an pišu sa preciznim slovima i prekrasnim kaligrafskim pismom. Potom ćete vidjeti konkurenciju među njima ko će objaviti lijepši i bolji Kur'an. Dakle, sve je ovo dokaz Uzvišenog Gospodara da On čuva Njegovu Knjigu, a ne oni koji je primjenjuju u svojim životima.⁸¹⁰

d. Čudotvorni aspekti Kur'ana časnog

Hodža (Allah mu se smilovao!) ističe da postoje sfere i aspekti koji potvrđuju čudo Kur'ana časnog, ali da ne bismo bili preopširni, spomenut ćemo samo tri aspekta: jezički, naučni i psihološki.

I – Jezičko čudo Kur'ana časnog

Hadži Šerif Ahmeti (Allah mu se smilovao!) ističe da Kur'an časni je objavljen na jeziku arapa, koji su dostigli vrhunac elokvencije i retorike. Kur'an im se u tom pogledu konkurirao, ali ništa slično nisu mogli da izmisle, niti da ga oponašaju ili nadmaše, a kada to nisu uspjeli, počeli su izjavljivati da je Kur'an magija i da je Poslanik (Neka je Allahov mir i spas na njega) mađioničar! Hodža im je replicirao govoreći kada bi to bila istina, onda bi oni trebali biti omađijani, jer mađioničar hipnotizira ljude i prisvaja njihovu

⁸¹⁰ Opširnije pogledajte tefsir hodže, hadži Šerifa Ahmetija, str. 14.

želju i slobodu, ali poznato je da je istina bila potpuno drugačija. Elokventni Arapi i suparnici Poslanika (Neka je Allahov mir i spas na njega!), iako su ga optuživali za sihrovanje, nisu mu vjerovali, i činjenica je da su lagali kada su govorili da je Muhammed mađioničar i da je ljude hipnotizirao, jer kako se hipnotisani može suprotstaviti magičarskoj želji i ne poslušati njegova naređenja?!⁸¹¹

II – Naučno čudo

Nakon što smo istakli riječi hodže i mufessira da je Kur'an časni vječno čudo, jer je objavljeno od Uzvišenog i Svemogućeg Boga, također nastavlja i ističe da se njegovo čudo krije u samoj prirodi Kur'ana časnog, kao naučno čudo uprkos drugim njegovim čudima. Razlog zašto je Kur'an naučno čudo leži u činjenici da su neki ljudi u posljednjem vremenu otkrili mnoge naučne tajne Kur'ana časnog. U prvim trenucima Objave, Kur'an časni ih je usput pomenuo takva novootkrivena naučna pitanja i da ljudi u to vrijeme nisu imali priliku razumjeti precizne podatke i naučne tajne Kur'ana časnog.

Kur'an časni također aludira i na neke druge misterije za koje je smatrao da su istinite, da li ih ljudski mozak percipira ili ne, a čini se kao da nam govori na svom jeziku: "Kad vam nešto kažem ili kada vas nešto upozorim, ne tražite dokaze, jer je samo po sebi to dokaz". Ako neko od nas ne vjeruje u ove riječi i želi se osloniti na svoja individualna čula, Ja ću im omogućiti i pokazati im predznake u njihovim horizontima i u njima samima, dok se ne uvjere da je On stvaran.

U ovom kontekstu, Uzvišeni Gospodar kaže:

⁸¹¹ Isto, str. 15.

﴿ سُرِّيهِمْ ءَايَاتِنَا فِي الْآفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ ۗ أَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴾ [فصلت: 53]

“Pokazivaćemo im znakove Naše na horizontima i u dušama njihovim, dok im ne bude jasno da je on Istina. Zar nije dovoljno, Gospodar tvoj, što je On nad svakom stvari svjedok?”⁸¹²

Plemeniti Kur'an nadilazi granice vremena i prostora, a čitaoc jasno uočava ove horizonte vremena i mjesta dok upravo čita Kur'an. Istina je da se tajne Kur'ana časnog ponavljaju u svakom vremenu i svakoj generaciji, a zahvaljujući ovom širokom fenomenu riječi i značenja, Kur'an časni se kreće paralelno s vremenom i životom u kojem živimo, i samim tim, to je i naučno čudo!⁸¹³

III - Psihološko čudo

Riječi hodže i mufessira na ovu temu mogu se iznjeti kao sažetak i činjenice da je Svemogući Bog objavio Kur'an časni kao milost i svjetlo za ljude. Bez sumnje, duše koje se hrane i napajaju obožavanjem idola, objava Kur'ana časnog bio je jak udarac protiv njih. Kur'an ih pozivao da napuste obožavanja koja su naslijedili od svojih očeva i djedova, ali su oni to odbili. Ovaj novi kur'anski poziv bio je veliki izazov za njih i postepeno ih je uključio pod svojim okvirom.

⁸¹² Fussilet, 53.

⁸¹³ Pogledajte tefsir hože hadži Šerif Ahmetija, str. 14-16. O jezičkom i objektivnom čudu od Kur'an, hodža i mufessir Kur'ana hadži Šerif Ahmeti napisao je dva veoma vijredna rada u svojoj knjizi: **“Komete dhe mendime islame (Komentari i islamska mišljenja)”**, izdato od strane Predsjedništva Islamske zajednice Kosova, Priština, 1996., prvo izdanje, str. 300-306. i 307-317.

Duhovno i psihičko čudo Kur'ana postepeno je utjecalo na njihova srca sve dok se na kraju nisu uvjerali u njegovu autentičnost, ali su ipak nesvjesno reagirali i rekli da je to magija. Jedan od takvih primjera je i događaj koji se desio s poznatim i elokventnim kurejšijom po imenu Velid ibn Mugire.

KARAKTERISTIKE KUR'ANA ČASNOG

A – Mehaničko učenje – putem memorizacije:

Što se tiče memorizacije Kur'ana časnog i njegovog pisanja, hodža ističe da je Kur'an časni objavljen nepismenom arapskom narodu, koji nisu znali ni čitati ni pisati i o ovome Kur'an časni ističe:

﴿هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِّنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ

الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِن كَانُوا مِن قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿ [الجمعة: 2]

“On je neukima poslao Poslanika, jednog između njih, da im ajete Njegove kazuje i da ih očisti i da ih Knjizi i mudrosti nauči, jer su prije bili u očitoj zabludi.”⁸¹⁴

Arapci su se od drugih naroda razlikovali po moći pamćenja, tj. memorizaciji, tako da su bili u stanju učiti stotine poetskih tekstova i govora, zajedno sa imenima i stihovima autora. Nakon objave Kur'ana časnog i njihovim pristupanjem islamu, napustili su učenje poezije i koncentrisali se u memorizaciji Kur'ana časnog, jer su u Kur'anu našli svoj duhovni mir, a zatim su i druge podučavali na različitim mjestima. Učenje Kur'ana napamet je karakteristično za Muhammedov (Neka je Allahov mir i spas na njega!) Ummet, i to je ujedno poklon Uzvišenog Gospodara. Bog je olakšao učenje Kur'ana napamet, o ovom fenomenu Gospodar govori:

⁸¹⁴ El-Džumua, 2.

﴿وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَكِّرٍ﴾ [القمر: 17]

*“A Mi smo Kur'an učinili dostupnim za pouku – pa ima li ikoga ko bi pouku primio?”*⁸¹⁵

B - Pisanje Kur'ana časnog

Ova karakteristika, je jedna od dvije karakteristike Muhammedovog (Neka je Allahov mir i spas na njega!) Ummeta. Poslaniku se objavljivala Knjiga, dok ljudi nisu imali sredstva za pisanje, niti papira, osim onog kojeg su proizvodili Perzijanci i Rimljani, čak ni oni nisu proizveli dovoljne količine, pa su i iz tog razloga pisali Kur'an na ravnom kamenju, kamiljim kožama i palminom lišću, kao i na drugim mjestima koji su postojali u tom vremenu.⁸¹⁶

Potom, hodža i mufessir ističe da nakon smrti Poslanika (Neka je Allahov mir i spas na njega!) i njegovog preseljenja na Ahiretu, zbog ubijanja čitaoc Kur'ana u bici kod Jemame, tokom hilafeta Ebu Bekra Es-Sidika, Omer ibn Hattab, r.a., predlaže Ebu Bekru Es-Siddiku da sakupi Kur'an i napiše na papire ili u jedan Mushaf, iz straha od smrti hafiza, da se ne izgubi Kur'an časni. U početku je Ebu Bekir, r.a., bio neodlučan, ali je kasnije pristao na prijedlog Omer ibn Hattaba, r.a.

Što se tiče pisanja i sastavljanja Kur'ana časnog u vrijeme Osman ibn Affana, r.a., kada se hilafet i islam proširio van Arapskog poluostrva do Armenije i Azerbejdžana, poznati ashab Huzejfe ibn El-Jemani, r.a., primjetio je promijene u učenju i izgovoru Kur'ana među ne-arapskim muslimanima, pa je požurio kod Osmana ibn Affana, r.a., rekavši mu:

⁸¹⁵ El Kamer, 17.

⁸¹⁶ Pogledajte tefsir hože hadži Šerif Ahmetija, str. 19-20.

“Požurite prije nego što se Ummet podijeli oko Knjige, kao što su bili podijeljeni Jevreji i Kršćani!” - U tom momentu, Osman, r.a., je sakupio i posavjetovao ih po ovom pitanju i nakon njihovog odobravanja, naredio da se nekoliko primjeraka napiše i podijeli na raznim mjestima.

Njegovo sakupljanje Kur'ana časnog se razlikuje od sakupljanja Ebu Bekra Es-Siddika, potom sakupljanja Omera ibn Hattaba, r.a., jer su oni naredili sakupljanje Kur'ana iz straha od gubitka Kur'ana sa smrću hafiza, dok Osman, r.a., je sakupio i fotokopirao u više primjeraka iz straha od formiranja novih verzija.⁸¹⁷

C - Pitanje tefsira i prijevoda Kur'ana časnog

Na kraju uvoda, hodža i uvaženi mufessir (Allahu mu se smilovao!) govori o važnosti komentiranja Kur'ana časnoga riječima: *“Pojašnjavanje ili komentiranje onoga što Allah kroz Njegovu riječ zahtijeva i želi od stvorenja, najbolje se postiže kada se bilo koji dio Kur'ana objasni sa drugim djelom Kur'ana, (Tefsirulj Kur'ani bilj Kur'an), ili kada ga tumači Poslanik (Tefsirulj Kur'ani Bis-Sunnah), ili kada se tumači od strane Poslanikovih, a.s., ashaba (Tefsirul Kur'ani bi Kelamis-Sahabeh), modernim pojašnjenjima, logičkim ili individualnim (Tafsirul Kur'ani Bir-Re'ji el Džaiž). Prijevod značenja Kur'ana je neophodan i potreban, jer se kroz njega vjernici upoznaju sa njegovim uputama. Doslovno prevođenje Kur'ana na drugi jezik nije dozvoljeno, jer je nemoguće sačuvati njegov umjetnički stil, niti se može prenijeti na drugi jezik.. Allah oprašta nenamjerne greške!”*⁸¹⁸

⁸¹⁷ Isto, str. 21-22.

⁸¹⁸ Pogledajte tefsir hodže hadži Šerif Ahmetija, str. 22.

D – Čitanje putem čulo vida (univerzuma) i putem Knjige

Božija je blagodat čovjeku da može čitati dvije knjige i da se od njih okoristi i uputi ka Uzvišenom Gospodaru. Prva knjiga se čita putem vida, tj. kroz poruke univerzuma i sve što nas okružuje oko nas i to je Bog stvorio da bi čovjek istraživao kroz meditaciju, analizu i proučavanjem prirodnih fenomena. Ova knjiga ne govori i nema jezik, njen govor su živa bića, biljke, minerali i sva stvorenja. Istraživači i učenjaci ove knjige su oni koji se boje Uzvišenog Allaha:

﴿وَمِنَ النَّاسِ وَالْدَّوَابِّ وَالْأَنْعَمِ مُخْتَلِفٌ أَلْوَنُهُ كَذَلِكَ إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ

الْعُلَمَاءُ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ غَفُورٌ﴾ [فاطر : 28]

*“... samo se boje Allaha između robova Njegovih, ućeni...”*⁸¹⁹

Druga Knjiga je pisana Knjiga, tj. Kur'an časni kojeg posjedujemo. Hodža i uvaženi mufessir naglasio neophodnost i usklađenost oba čitanja, jer Kur'an časni sadrži nova značenja i za buduće generacije, a to je upravo naučno i objektivno čudo Kur'ana

⁸¹⁹ Fatir, 28.

DRUGO POGLAVLJE

I. PROUČAVANJE I ANALIZA TEFSIRA HODŽE I MISLIOCA HADŽI ŠERIFA AHMETI

Hodža, hadži Šerif Ahmeti (Allah mu se smilovao!), navodi literaturu koju je koristio tokom komentara tematika sura i značenja kur'anskih ajeta:

1. Knjiga: "صفوة التفسير - Safvetut-tefasir" profesora, hodže i poznatog mufessira Muhamed Ali Sabuni;
2. Knjiga: "فتح البيان في مقاصد القرآن - Fet'hul bejan fi mekasidil Kur'an", Šejh Muhamed Hasan Hanit;
3. Knjiga: "المصحف المفسر - El-Mus'haf el-mufesser", autora, tj. erudita Ferid Vedždi; i;
4. Knjiga: "قاموس قرآني - Kamus Kur'anij", Šejh Hasan Muhammed Musa.

Ponekad je koristio veliki tefsir: "مفاتيح الغيب - Mefatihul-gajbi" - Imama Fahrudin Er-Razi i knjigu: "تفسير القرآن العظيم - Tefsirul-Kur'anil-adhim" - Imama Ibn Kesira. Pored ove literature hodža Šerif Ahmeti (Allah mu se smilovao!), koristio je i drugu literaturu, ne navodeći naslove.⁸²¹

Ovo je literatura koju je koristio hodža Šerif Ahmeti (Allah mu se smilovao!), i koju je naveo u tefsiru. Povod koji je hodžu naveo da se bazira na ovu literaturu, a ne na druge naslove, bio je taj što su autori takvih tefsira, kao savremenici modernog vremena bili primorani na ovakav vid rada u otkrivanju novih pojmova, aspekata, pouka, kao i fokusirati se

⁸²¹ Pogledajte tefsir hodže, hadži Šerifa Ahmeti, str. 750.

na socijalna, etička i ekonomska pitanja, i u analizi savremenih problema i tematika i sve to iz prizme Kur'ana i Sunneta.

I hodža Šerif Ahmeti je koristio istu metodu u tefsiru, i iz tog razloga ga smatramo liderom društvenog pravca i doktrine među Albancima.

Ovdje bi smo željeli istaći jednu važnu metodološku kritičnu tačku, a to je činjenica da hodža (Allah mu se smilovao!), daje do znanja čitaocu da shvati da je koristio i drugu literaturu osim one koju je istakao u uvodu. Nakon provjere i analize ovog problema, jasno primjećujemo da su izvori koje je naveo u uvodu u stvarnosti bili izvori mufessira od kojih pretpostavljamo da je prenosio citate, dok zapravo naš hodža i mufessiri hadži Šerif Ahmeti, od tih citata nije ništa direktno preneo, nego sve je indirektno prenosio, također nije pominjao broj stranica, tomove, niti poglavlja literature koju je koristio. Bilo bi bolje (Allah mu se smilovao!), da je bio vjerniji i precizniji u naučnoj metodologiji i da je naglašavao izvore od kojih je prenosio i one na direktan i one na indirektan način. Ovu metodologiju koju je slijedio naš uvaženi hodža i mufessir (Allah mu se smilovao!), kroz čitanje njegovog tefsira ubjeđuje čitaoce da je koristio navedenu literaturu, ali zapravo uopšte nije kao npr: navodi čitatelje da vjeruju da se on oslanjao na takve izvore, ali u stvari i u stvarnosti ih uopće nije konsultovao, kao npr. tefsir Zemahšeria, tefsir Kurtubia, tefsir Ebu Su'uda, tefsir El-Bahrul-Muhita, tefsiri Taberia i tefsir Sejjid Kutba,⁸²² potom vjerodostojne hadise šest kolekcija, zatim, Musned Imama Ahmeda,⁸²³ naučne knjige o Kur'anu, knjige koje se tiču derogacije, knjige o povijesti prijašnjih

⁸²² Pogledajte njegov tefsir na stranicama:153, 172, 222, 257, 385, 408, 419, 558, 570, 584.

⁸²³ Isto, str. 440.

poslanika, siru poslanika Muhammeda (Neka je Allahov mir i spas na njega!), knjige usuli-fikha,⁸²⁴ razne savremene naučne knjige, dijela i riječi ashaba, r.a.,⁸²⁵ i djelovanje velikih imama poput Imama Šafije i dr.⁸²⁶

II. METOD I NAČIN HODŽE, HADŽI ŠERIF AHMETIJA U TEFSIRU

Tokom proučavanja i čitanja ovog tefsira primijetili smo da je on (Allah mu se smilovao!), tokom tumačenja Kur'ana, praktikovao sljedeći metod i način:

- Naglašavo brojeve ajeta i nazive mekanskih i medinskih sura.
- Naglašavo teme i naslove sura, na primjer, kao što je to u tefsiru sure: "El-Fatiha".⁸²⁷
- Naglašavao opšte značenje ajeta, ne zadržavajući se na svakom ajetu radi komentara i zadovoljavao se samo prijevodom na vrhu stranice.⁸²⁸
- Ponekad naglašavao vrijednosti sure, uz argumente iz Sunneta, tj. Dva Sahiha.⁸²⁹
- Za svaku suru definiše uz odgovarajući uvod i na sažet način ističe teme koje sura istražuje, ali ne prema njihovoj hronologiji koju sama sura navodi.⁸³⁰
- Pojašnjava i komentariše neke kur'anske riječi koje imaju više značenja, kao što pokazuje i razliku između njih i sličnih

⁸²⁴ Isto, str. 115.

⁸²⁵ Isto, str. 184, 212.

⁸²⁶ Isto, str. 559.

⁸²⁷ Isto, str. 26.

⁸²⁸ Isto, str.10, 40.

⁸²⁹ Isto, str. 26.

⁸³⁰ Isto, str. 29.

riječi, kao što su npr: "Al-hamdu", "Eš-šukr" i "El-med'hu", الحمد المدح - i u tom kontekstu ukazuje na etimološko i terminološko značenje riječi, kao što određuje i namjeravano ili preferirano značenje ajeta.⁸³¹

- Detaljno ukazuje na značenja riječi i izvore takvih gramatičkih riječi, a ponekad ukazuje na slična značenja, oslanjajući se na slične ajete iz drugih sura, samo u brojevima bez spominjanja ajeta. Također potvrđuje različita značenja riječi.⁸³²
- Naglašava morfološka i sintaktička pitanja vezana za relevantni ajet i to u vrlo detaljnom obliku.⁸³³
- Ponekad naglašava pitanja vjere i odabire ideje koje su bliže Ehli-Sunnetu i Džematu..⁸³⁴
- Ponekad komentariše Kur'an ne naglašavajući ajete, već samo njihov broj,⁸³⁵ ali ovaj metod nije primjenjivao svaki put, kako smo naveli u uvodu.
- Prenosi mišljenja mufessira o nekoj temi, baš kao što naglašava mišljenja Zemahšerija, Ibn Tejmije i Ibn Kesira o odvojenim harfovima koji se nalaze na početku kur'anskih sura,⁸³⁶ ali bez obaveštenje čitaoca o broju stranica i tomova korišćene literature.
- Pojašnjava značenje nekih vjerskih terminologija, koje čitaocima mogu biti nepojmljiva, kao na primjer, riječi: Sedžde, Iblis, Džennet, Benu-Israil, Bid'at, itd.⁸³⁷

⁸³¹ Isto, str. 27, 31.

⁸³² Isto, str. 27, 28.

⁸³³ Isto, str. 265-549.

⁸³⁴ Isto, str. 28, 272.

⁸³⁵ Isto, str. 28, 210, 236, 262.

⁸³⁶ Isto, str. 31, 59.

⁸³⁷ Isto, str. 38, 48, 265.

- Također navodi i israilijate u svome tefsiru, ali u veoma sažetom obliku, kao npr. događaj Faraona i njegovog sna da će se roditi dijete iz Benu-Israila koje će ga uništiti. Pominje i imena djece poslanika Nuha, a.s., i ime njegove žene i njihovo utopljenje.⁸³⁸
- Tokom tefsira kur'anskih ajeta, ponekad pravi poređenja između našeg Šerijata i prethodnih naroda, pokazujući sličnosti i razlike, kao što je kazivanje o incidentu ubistva Benu Israila, i naredbi Musaa, a.s. da zakolju kravu i prebiju ubicu. Onda, ubici se oduzima pravo nasljeđivanja i ovo pravilo postoji kako u našem šerijatu tako je postojalo i u šerijatu Musaa, a.s.⁸³⁹
- Ističe povode objave, nekad po mišljenju drugih mufessira, dok nekada po svom mišljenju, ali ne navodeći izvore.⁸⁴⁰
- Ponekad u sažetom obliku naglašava derogaciju u Kur'anu časnom.⁸⁴¹
- Ponekad koristi argumentaciju sa hadisima Kudsi, ali i drugim poslaničkim hadisima iz Buharijevog i Muslimovog Sahiha, ali i ostalih šest knjiga,⁸⁴² bez prakticiranja iste metode u prenošenju hadisa, jer ponekad naglašava izvor, dok ponekad ne.⁸⁴³
- Kontroverze sa eternalistima i prirodnjacima, te ukratko ispituje njihove stavove o proživljenju.⁸⁴⁴
- Kritikuje Jevreje koji su na sebe navukli ogorčenost, također i zabludjele kršćane, te da bi za njih bilo bolje da

⁸³⁸ Isto, str. 38, 265, 378.

⁸³⁹ Isto, str. 41, 43.

⁸⁴⁰ Isto, str. 45, 79.

⁸⁴¹ Isto, str. 47.

⁸⁴² Isto, str. 48, 440

⁸⁴³ Isto, str. 54, 79, 106, 128, 130, 132

⁸⁴⁴ Isto, str. 48

praktikuju ovu vjeru, jer je islam vjera koju je Bog objavio svojim robovima, a ne voda ili ulje sa kojim Jevreji i Kršćani prskaju tijelo.⁸⁴⁵

- Ispravlja neke pogrešne pojmove nekih ljudi i govori istinu o njima, zatim govori o istini Dženneta, opisima i blagodatima Dženneta i kaže da istinu Dženneta niko ne zna osim Allaha Svemogućeg. Također ispituje istinitost života šehida i kaže da su oni živi kod Gospodara, ali ne ulazeći u način i oblik njihovog života. Prema njegovim riječima, pogrešno je misliti da se njihova tijela ne raspadaju i ne trunu, jer Svemogući Bog kaže:

﴿وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوتًا بَلْ أحيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرَرِّقُونَ﴾ [آل

عمران: 169]

“Ne, oni su živi i u obilju su kod Gospodara svoga.” Dakle, oni su živi kod Gospodara, a ne kod vas, kako ste razumjeli, o vi ljudi!⁸⁴⁶

- U tefsiru prihvata i primjenjuje savjete i pouke, kao i na izvođenje općih pravnih i moralnih principa, te pokazuje društvene i vjerske aspekte ajeta, kao što u komentaru ajeta koji govori o osveti u suri: "El-Kasas",⁸⁴⁷ ističe: *“Mnogi su smatrali da je ova mjera preoštra za naše civilizirano vrijeme. To je pogrešno razmišljanje i nema mudrosti u tome, jer će se blagim kaznama kriminal u ekonomiji sve više povećavati, dok sa druge strane, zatvorska kazna je dovela do toga da su zatvori prepuni lopovima,*

⁸⁴⁵ Isto, str. 51.

⁸⁴⁶ Isto, str. 53, 295.

⁸⁴⁷ Isto, str. 58, 59, 60, 62.

*razbojnicima, otmičarima, silovat-eljima, itd. Amputacija ruke liječi čitav grad!”*⁸⁴⁸

- Ne naglašava detaljno pravne parametre i pitanja koja diktira određeni ajet, već upućuje čitatelja na pravne izvore, koji se bave ovom problematikom. Kao da želi dati do znanja da pravni principi su dio fikha, a ne tefsira. I ovo jasno možemo vidjeti u komentaru ajeta hadža i umre.⁸⁴⁹
- Primjenjuje usulska pravila i pojašnjava značenja ajeta prema tim pravilima.⁸⁵⁰
- Ističem opšte karakteristike islama, njegovu ljepotu i veličanstvenost, zatim činjenicu da islam ne prisiljava ljude na vjeru i njene principe. Također ističe da je islam potpuna vjera i da se ne može dijeliti na dijelove.⁸⁵¹
- Nikada u svom tefsiru ne naglašava dijalekte (kiraete) Kur'ana časnog.⁸⁵²

⁸⁴⁸ Isto, str. 148.

⁸⁴⁹ Isto, str. 59, 60, 61, 81.

⁸⁵⁰ Isto, str. 63.

⁸⁵¹ Isto, str. 63, 64.

⁸⁵² Albanci izgleda nisu bili zainteresovani ni u prošlosti ni u sadašnjosti za ovu umjetnost i za ovo znanje u nauci tefsira, jer nije bilo naučnih ličnosti i kvalifikovanih stručnjaka u ovoj oblasti. Gospodar je htio s Njegovom mudršću da je ova kur'anska naučna umjetnost prvi put predstavljena u albanskoj naučnoj sferi u moderno doba, konkretno nakon diplomiranja dva albanska studenta sa Kosova na Fakultetu plemenitog Kur'ana i islamskih nauka, na Islamskom univerzitetu u Medini, 1994/95. Ova dva učenika jesu:

1. Slabi sluga i u potrebi Božje milosti, tj. ovoga rada, diplomirani i usavršen u čitanju (قراءات القرآن - kiraeta) sa lancem (senedom) السند المتصل (إلى رسول الله صلى الله عليه و سلم) povezanim do Poslanika (*Neka je Allahov mir i spas na njega!*), na osnovu lanca prenosioca Imama Hafs an Imam Asim, po metodi i verziji Imama Šatibije i također:

2. Brat i uvaženi profesor hfz. prof. dr. Safet Hodža (Allah ga blagosiniao!), je profesor predmeta Kur'ana časnog (i kiraeta) na Fakultetu

- Prikazuje manjkavosti i bolesti društva i njihovo liječenje plemenitim Kur'anom. Također potvrđuje činjenicu da se Kur'an fokusira na formiranje zdravog društva, na osnovu formiranja zakonskih bračnih veza, te da sreća bračnog para zavisi od iste vjere, ako bi bili različitih vjera, njihov odnos bi bio kratak i nestabilan.⁸⁵³
- Naglašava svrhu šerijatskih principa, kao npr: svrha braka je zaštita od prostitucije i očuvanje ljudskog roda itd. ⁸⁵⁴
- Pravi poređenja između ideja ali na kraju ostaje na tome što Kur'an časni potencira kao npr.: Kada potencira stvaranje Adema i Have, a.s., ostaje na tome što Kur'an časni potencira, tj. kur'anske podatke da porijeklo ljudskog roda potiče od Adema i Have, a.s.⁸⁵⁵
- Ne analizira doktrine akaidoloških sekta i ne udubljuje se na akaidološka pitanja.⁸⁵⁶
- Ponekad koristi metaforu, a to se jasno vidi u komentaru ajeta:

﴿ قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا سَعَابُونَ وَهُمْ فِي جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴾

[آل عمران]

“Reci onima koji neće da vjeruju: “Bićete pobijedeni i u Džehennemu okupljeni, a on je grozno boravište!”⁸⁵⁷

za Islamske Studije u Prištini i bivši profesor u Srednjoj višoj školi- Medresi “Alaudin” u Prizrenu. Profesor hfz. prof. dr. Safet Hodža nije bio sudbine da diplomira i usavšri sened (lanac prenosioca) do poslanika Muhammeda (Neka je Allahov mir i spas na njega). (Prevodilac)
Zahvala pripada Allahu, Gospodaru svih svjetova!

⁸⁵³ Isto, str. 66, 70, 73.

⁸⁵⁴ Isto, str. 66.

⁸⁵⁵ Isto, str. 109.

⁸⁵⁶ Isto.

⁸⁵⁷ Ali Imran, 12.

U ovom kontekstu ističe: *“Njihovo mjesto u Džehennemu se tretira kao kolijevka, ima za cilj da svojim ponosnim protivnicima da do znanja, da će biti toliko nesposobni, i do te mjere toliko slabi, da će ličiti na bespomoćnu bebu.”*⁸⁵⁸

- U tefsiru sure: “El-Kadr”, pojašnjavajući Božije riječi: *“Mi smo ti objavili (Kur’an)”, (إنا أنزلناه)* ističe: Ovo je alegorija (medžazimursel), jer je spuštanje svojstvo fizičkih tijela, dok Kur’an časni je prenešen sa Levhi-Mahfuzi na zemaljskom nebu, dok nas pad podseća na oslobađanje fizičkog tijela”.⁸⁵⁹
- Na kraju prijevoda i komentara sure, ponovo pojašnjava suru kroz par redova, potom ističe teme koje sadrži sura i pojašnjava njene ciljeve, sa ciljem da čitaoc bolje spozna svoga Stvoritelja uz meditaciju na Njegova stvorenja i sva živa bića. Kur’an poziva ljude da ga čitaju i o njemu meditiraju, potom da razmišljaju o univerzumu i da ćemo tako između Kur’ana i svemira uvidjeti veliku kompatibilnost i harmoniju.⁸⁶⁰
- Vrlo elokventno govori o rješavanju aktuelnih društvenih problema, izvodeći pouke i poruke iz ajeta. Također (Allah mu se smilovao!), govori i o otkrivanju tijela (golotinji), kako za žene tako i za muškarce. Hafiz ističe da je to šejtanova spletki i prevara i nikako se golotinja ne može tretirati kao pitanje civilizacije ili napretka.⁸⁶¹
- Ne oslanja se na nezakonite i nerealne misli i koncepte i pridržava se stavova većine učenjaka i prihvata ono što oni preferiraju, i doista ovakva metoda sljeđenja u tefsiru zaluzuje veliku pohvalu (Allah mu se smilovao!).⁸⁶²

⁸⁵⁸ Isto, str. 82.

⁸⁵⁹ Isto, str. 724.

⁸⁶⁰ Isto, str. 107.

⁸⁶¹ Isto, str. 189.

⁸⁶² Isto, str. 211.

- Ponekad usklađuje značenja ajeta sa ajetima koji površno izgledaju kontradiktorno, kako bi otklonio bilo kakav nesporazum ili kontradiktornost.⁸⁶³
- Pokazuje veliko interesovanje za savjete i pouke koje se mogu izvući iz kur'anskih kazivanja.⁸⁶⁴
- Ponekad stvara vezu između tajnovitosti ajeta i novih otkrića, kako bi uvjerio ljudski um u moć i veličanstvo Allaha Svemogućeg, a to se primjećuje u tumačenju kur'anskog ajeta:

﴿وَالْحَيْلَ وَالْبِغَالَ وَالْحَمِيرَ لِتَرْكَبُوهَا وَزِينَةً وَيَخْلُقُ مَا لَا تَعْلَمُونَ﴾ [النحل: 8]

“I konje, i mazge, i magarce – da ih jašete, i kao ukras – a stvoriće i ono što ne znate.”⁸⁶⁵

U komentaru ovog ajeta ističe: *“Stvorit će i ono što je vama nepoznato”*- Kur'an se obraća ljudima u tom vremenu, i daje do znanja čovjekovom umu, da će biti i drugih jahalica, kao što danas vidimo prevozna sredstva.⁸⁶⁶

- Govori o tajnama kur'anskih ajeta koje proizilaze iz različite riječi i oblike, kao što su riječi tipa: "razmišljaju", "razumiju", "pamte", itd. To implicira da se bez duboke meditacije o prirodnim pojavama ne postiže željeni rezultat.⁸⁶⁷
- Nije komentirao ajete sa naučnog gledišta, i ako dođe u susret tome, oslanjao se na mišljenja eksperata, kao npr. tematike I pitanja koja se ticu planina i mora. Često je kritikovao one koji komentiraju kur'anske ajete po svom nahođenju ili ličnim ambicijama, bez potvrđenih naučnih dokaza.⁸⁶⁸

⁸⁶³ Isto, str. 221., 222.

⁸⁶⁴ Isto, str. 272., 277., 279.

⁸⁶⁵ En-Nahl, 8.

⁸⁶⁶ Isto, str. 312.

⁸⁶⁷ Isto, str. 313.

⁸⁶⁸ Isto, str. 618-619.

- Koristi racionalne i naučne primjere o proživljenju kroz komentara kur'anskih ajeta, koji se tiču biljaka, životinja i čovjeka.⁸⁶⁹
- Također kritikuje one koji poriču Sunnet, Idžmu i Kijas, kao vjerske dokaze, i to radi konkretno u komentaru kur'anskog ajeta:

﴿ وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴾ [الحشر: 7]

*"... ono što vam Poslanik kao nagradu dā – to uzmite, a ono što vam zabrani – ostavite; i bojte se Allaha jer Allah, zaista, strahovito kažnjava."*⁸⁷⁰

Navodeći da ovim ajetom potvrđuje se i dokazuje Vjerovjesnikov, a.s., Sunnet.

Argumentaciju Idžme dokazuje kur'anskim ajetom:

﴿ وَمَنْ يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدَىٰ وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ نُوَلِّهِ مَا تَوَلَّىٰ وَنُصَلِّهِ ۖ جَهَنَّمَ وَسَاءَتْ مَصِيرًا ﴾ [النساء: 115]

*"Onoga ko se suprotstavi Poslaniku, a poznat mu je Pravi put, i koji pođe putem koji nije put vjernika ..."*⁸⁷¹

Argumentaciju Kijasa dokazuje kur'anskim ajetom:

﴿ فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِيَ الْأَبْصَارِ ﴾ [الحشر: 2]

*"... zato uzmite iz toga pouku, o vi koji ste razumom obdareni!!"*⁸⁷²

⁸⁶⁹ Isto, str. 319.

⁸⁷⁰ El-Hašr, 7.

⁸⁷¹ En-Nisa, 115.

- Kada govori o odvojenim slovima, navodi da su to simboli, kao što i veliki broj učenjaka tako misli. Ističe da također postoje i druga mišljenja po ovom pitanju.⁸⁷³
- Njegova metoda (Allah mu se smilovao!), u tefsiru i te'vilu kur'anskih ajeta tiče se imena i svojstva-atributi Allaha, dž.š., (*El Esmau ves Sifat*), je varijabilna; ponekad potvrđuje (*isbatom*), kako su navedena u Kur'anu, ponekad ih komentira (*te'vijlom*), a ponekad ne pokazuje jasan stav u komentarisanju ili potvrđivanju (*la isbat ve la te'vijlu*).
- Iz izlaganja primjera kojih ćemo navesti, nam najbolje pokazuju njegovu akaidološku metodu. Ovi ilustrovani primjeri služe kao argument, a ne kao sažetak.

1. PRIMJER POTVRDE

* U komentaru kur'anskog ajeta:

﴿ وَقَالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ غُلَّتْ أَيْدِيهِمْ وَلُعِنُوا بِمَا قَالُوا بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ يُنْفِقُ كَيْفَ يَشَاءُ ﴾ [المائدة: 64]

*"Jevreji govore: "Allahova ruka je stisnuta!" Stisnute bile ruke njihove i prokleti bili zbog toga što govore! Ne, obje ruke Njegove su otvorene, On udjeljuje koliko hoće!"*⁸⁷⁴ Šejh (Allah mu se smilovao!), u prijevodu ovog ajeta potvrđuje svojstvo Božije Ruke, navodi ajet onako kako je u originalu bez ikakvog odstupanja iz konteksta Kur'ana,⁸⁷⁵ bez promijene ili intervencije.

⁸⁷² El-Hašr, 2. Isto, str. 322.

⁸⁷³ Isto, str. 361.

⁸⁷⁴ El-Maide, 64.

⁸⁷⁵ Isto, str. 151., pogledajte Tefsir Taberija, četvrti tom, str. 639, gdje je naglašeno više mišljenja ili opcija o tumačenju ovog ajeta, neka od njih

* U prijevodu i komentaru kur'anskog ajeta:

﴿ إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللَّهَ يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ ﴾ [الفتح: 10]

*“Oni koji su ti se zakleli na vjernost – zakleli su se, doista, na vjernost samome Allahu – Allahova Ruka je iznad ruku njihovih!”*⁸⁷⁶

Hodža (Allah mu se smilovao!), potvrđuje svojstvo “Ruke”, tokom prijevoda i komentara na albanskom jeziku.⁸⁷⁷

* U komentaru kur'anskog ajeta:

﴿ وَالسَّمَاءَ بَنَيْنَاهَا بِأَيْدٍ وَإِنَّا لَمُوسِعُونَ ﴾ [الذاريات: 47]

*“Mi smo nebo moći Svojom sazdali, a Mi, uistinu, još neizmjereno mnogo možemo.”*⁸⁷⁸ Kada tekstualno prijevodi ističe je kao moć: *“Mi smo nebo moći Svojom sazdali, a Mi, uistinu, još neizmjereno mnogo možemo.”*⁸⁷⁹

Navedeni kur'anški ajet, iako se u njegovoj strukturi riječi pominje kao (أيدٍ - ruke), množina riječi (يَدٌ ruka), njeno najtačnije značenje, prema mišljenju mufessira Kur'ana, kako

potvrđuju oblik ruke ili dvije ruke Uzvišenog Boga, dok prema drugim učenjacima **“ruka”** komentariše se kao moć, blagostanje, dar, itd.

⁸⁷⁶ El-Fet'hu, 10.

⁸⁷⁷ Isto, str. 589. Prema Imama Taberija (Allah mu se smilovao!), treci tom. 3, str. 338, postoje dva mišljenja po ovom pitanju: Potvrda oblika Božje Svemogućeg bez dodatnog komentara i drugo mišljenje komentar riječi: **“ruka”** kao **“moć”**.

⁸⁷⁸ Ez-Zarijat, 47.

⁸⁷⁹ Isto, str. 603-604; Ibn Kesir, u komentaru ovog ajeta: *“s našim rukama”*, ističe: *“uz našu moć”*, i ovog mišljenja su i Ibn Abbas, Mudžahid, Katade, Es-Sevri i dr. Pogledajte njegov tefsir. Četvrti tom, str. 303., i Taberi ističe da: *“mi smo stave onako kako i drugi komentarišu, kao npr. Ibn Abbas, r.a., kada govori o kur'anskom ajetu “إِنَّا لَمُوسِعُونَ” والسماء بنيناها بأيدي و* ističe: **“moć”**. Pogledajte njegov tefsir, 11. tom, str. 472. Prema Imama Begavije, u tefsiru ajeta: *“والسماء بنيناها بأيدي و إنا لموسعون”*, podrazumjeva: **moć ili snaga**, pogledajte prvi tom, str. 379.

prijašnjih učenjaka, također i sadašnjih, upravo je komentarišu kao: (*Allahova Snaga i Moć*), i riječ (أيدٍ -ruke), po mišljenju uvaženog hodže i mufessira (Allah mu se smilovao!), prevedena je i komentari-sana na veoma precizan i tačan način, baš kao što su to koment-arisali veliki rani i savremeni mufessiri Kur'ana.⁸⁸⁰

U komentaru ajeta koji govore o gledanju Boga Svemogućeg na Kijametskom danu, šejh (Allah mu se smilovao!), navodi da su učenjaci različitog stava po ovom pitanju, najbliži i najtačniji stav je da će vjernici gledati Boga Svemogućeg i da je to upravo stav učenjaka Ehli Sunneta i Džemata.⁸⁸¹ - U komentaru kur'anskog ajeta:

﴿ وَلَتُصْنَعَنَّ عَلَىٰ عَيْبِي ﴾ [طه: 39]

Tekstualno ovako navodi: “... i da budeš odgajan pod okom Mojim.”⁸⁸² Znači, riječ: (عيني - *Oko moje*), je prevedeno i komentirano kao: (*Briga, nadzor i odgoj*). I ovaj prijevod i komentar je veoma tačan i precizan. Veliki rani i savremeni mufessiri Kur'ana su ga komentarisali na isti način, kako ga je također preveo i komentarisao naš hodža, hadži Šerif Ahmeti (Allah mu se smilovao!).⁸⁸³

⁸⁸⁰ Isto, str. 603-604; Ibn Kesiri, u komentaru o ajeta: “*Našim rukama*”, ističe kao: “*Moć*”, i ovog mišljenja su i: Ibn Abbas, Mudžahid, Katade, Es-Sevri i dr. Pogledaj njegov tefsir, četvrti tom, str. 303. I Taberi ističe: “I mi smo stava kao što komentariše, Ibn Abassi kada govori o kur'anskom ajetu “والسَّمَاءُ بَيْنَهُمَا بِأَيْدِي وَإِنَّا لَمُوسِعُونَ” tj. “*Moć*”. Pogledajte njegov tefsir, jedanaesti tom, str. 472. Prema mišljenju Imama Begavije, o pomenutom ajetu, u njegovom tefsiru tumači ga kao: “*moć i snaga*” Pogledajte: prvi tom, str. 379.

⁸⁸¹ Isto, str. 175, 204, 684.

⁸⁸² Taha, 39.

⁸⁸³ Isto, str. 362; Imam Muhammed ibn Ali Šeukani u komentaru kur'anskog ajeta:

* U komentaru kur'anskog ajeta:

﴿يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ﴾ [القلم: 42]

“Na Dan kad se otkrije potkoljenica.”⁸⁸⁴, uvaženi mufessir i hodža riječ: “الساق” pojašnjava potkoljenicu kao: “veliku ozbiljnost situacije”, zapravo ovo je jedno od Svojtva Boga Svemogućeg. I u ovom slučaju naš uvaženi hodža i mufessir (Allah mu se smilovao!), preveo i komentirao na tačan i precizan način, onako kako su i prijašnji učenjaci to uradili, a također i današnji učenjaci isto tako smatraju.⁸⁸⁵

* O prijevodu i komentaru kur'anskog ajeta:

﴿وَأَصْطَنَعْنَاكَ لِنَفْسِي﴾ [طه: 41]

“I Ja sam te za Sebe izabrao.”⁸⁸⁶ Ističe: I u ovom ajetu je pomenuto Božije svojstvo i jedno od Njegovih atributa, to je

“و لتصنع على عيني”, ističe: “da se edukuje i hrani pod Mojim nadzorom”, Pogledajte njegov tefsir, treći tom, str. 521.; Prema Ibn Kesiriu, ajeti “و لتصنع على عيني”, Ebu Umran El-Džuveni ističe da znači: “edukuje uz Božju pomoć”, dok po mišljenju Katade, znači: “hrani uz Njegovu pomoć”, dok po mišljenju Muammer ibn Musennai, ajet: و لتصنع على عيني podrazumjeva: “Moj nadzor i Moja briga...”; Pogledajte u tefsiru Ibn Kesira treći tom, str. 199.

⁸⁸⁴ El-Kalem, 42.

⁸⁸⁵ Isto, str. 663, 665; Ibn Kesir ajet: “يوم يكشف عن ساق”, podrazumjeva: “Sudnji dan i promijene, zemljotresi, problemi, iskušenja i velika dešavanja”. Od Ikrime se prenosi da je prenešeno od Ibn Abbasa da: “يوم يكشف عن ساق” podrazumjeva: “Kijametski dan, iskušenja i kazni”. (Prenosi Ibn Džeriri). Od Ibn Ebi Nudžejha i od Mudžahida prenosi se da: “يوم يكشف عن ساق” podrazumjeva “pogoršanje situacije; dok po mišljenju Ibn Abbasa to je prvi trenutak Sudnjeg dana; Ibn Džerir od Mudžahida prenosi da: “يوم يكشف عن ساق”, podrazumjeva: “pogoršanje situacije na Kijametskom danu”. Pogledajte u tefsiru Ibn Kesirija, četvrti tom, str. 525.

⁸⁸⁶ Taha, 41.

riječ: (نفسى - za Sebe, Sebi, Meni), naš uvaženi hodža i mufessir (Allahu mu se smilovao!), je preveo i komentirao kao što su to uradili i drugi komentatori.⁸⁸⁷

* U tefsiru i prijevodu kur'anskog ajeta:

﴿ وَلَا تَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ لَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴾ [القصص: 88]

“... sve će, osim Njega, propasti! On će suditi, i Njemu ćete se vratiti!”⁸⁸⁸ Hodža Šerif Ahmeti (Allah mu se smilovao!), u komentaru ovog ajeta ističe: da će sve nestati osim Allaha Svemogućeg, jer je On Vječan. I u ovom ajetu je pomenuto jedno svojstvo Allaha Svemogućeg, a to je riječ: (الوجه). I ovaj prijevod i komentar našeg uvaženog mufessira hadži Šerif Ahmetija je tačan i precizan i na isti način su ga i prijašnji učenjaci komentirali, a također i današnji.⁸⁸⁹

⁸⁸⁷ Isto, str. 362; U tefsiru Ibn Kesira, treći tom, str. 207 navodi da kur'anski ajet “واصطنعتك لنفسى” podrazumeva: “*Odabrao sam te za Moju Objavu i da radiš po Mojoj volji i odredbi*”; prvi tom, str. 274.

⁸⁸⁸ Kasas, 88.

⁸⁸⁹ Isto, str. 452: Ibn Kesir ističe: “*Ajet: “كل شيء هالك إلا وجهه”, ističe: da je On Vjeciti, Živ, i Svemogućí, Koji usmrčuje stvorenja, ali Sam nikada ne umire, i u ovom kontekstu, Svemogućí Gospodar nas podučava ajetom:*

﴿ كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ ۖ وَيَبْقَىٰ وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ ﴾ [الرحمن: 26-27]

i ovdje nam govori baš o Sebi”. Ovako u “*Sahihu*” se prenosi od Ebu Seleme, on od Ebu Hurejrje, da je Poslanik (neka je Allahov mir i spas na njega!) rekao: “*Najprikladnija je riječ pjesnika Lebida: (ألا كل شيء ما خلا الله)*

باطل - وكل نعيم لا محال زائل

“*Dakle, sve osim Boga je “bezvrijedno”*”; treći tom, str. 533.

* O načinu tefsira riječi: “*istiva*”, (استوى), ponekad potvrđuje a ponekad komentira. U tefsiru ovog kur'anskog ajeta:

﴿إِنَّ رَبَّكُمْ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ﴾

[الأعراف: 54]

“*Uistinu! Gospodar vaš je Allah koji je stvorio nebesa i Zemlju u šest dana, zatim se postavio na Arš.*”⁸⁹⁰ Tekstualno i bukvalno pominje: “*Istiva*”, bez ikakve ispravke, dodatka ili promijene.⁸⁹¹ O značenju ove riječi ističe: “Pozicioniranje Boga na Aršu moramo uvjerljivo vjerovati bez ikakvog komentara”.⁸⁹² Stoga u ovom slučaju on (Allah mu se smilovao) prihvata ovo Allahovo svojstvo, bez ikakvih promijena ili odstupanja, kako su komentarisali rani tumači (*Selefus-Salihi*), dakle, ovo je ispravno mišljenje i stav kojeg svaki musliman treba izgraditi, jer je ovo veoma bitno vjersko pitanje. Dakle, kao što možemo vidjeti, hodža je baš jasan u svojim stavovima po pitanju: “Allahovog uzdignuća na Aršu”, u ovom dijelu svog tefsira, ostavio bez ikakvih komentara ili intervencija, čak i tekstualno koristi termin kako je naglašen u ajetu.⁸⁹³ - U komentaru ajeta riječi: “*istiva*”, u suri Junus, 3. ajeta:

﴿إِنَّ رَبَّكُمْ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ﴾

[يونس: 3]

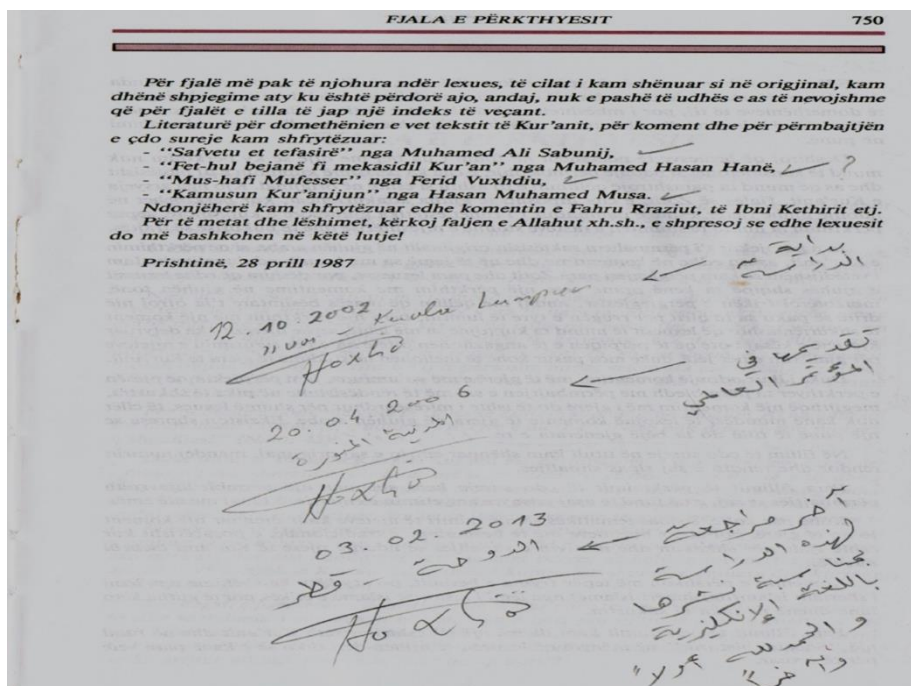
⁸⁹⁰ El-A'raf, 54.

⁸⁹¹ Isto, str. 192.

⁸⁹² Isto, str. 193.

⁸⁹³ Ibrahim Salim Ibn Hasan, “*Kadijetul-te'vili fil-Kur'anil-Kerimi bejnel-gulati vel-mu'tedilin*”; Bejrut, Daru Kutejbe, prvo izdanje, str. 1993.

Komentirao riječima: "Nije imao niti mu treba mjesto, ali je nakon stvaranja svemira stao na Arš (tron). Prije stvaranja svemira nije imao potrebe za mjestom, nije bilo potrebe za njim ni nakon stvaranja svemira; Zašto je onda rekao: "Uzdigao se (stoji) na Aršu (tronu)?" To je Njegova stvar i ničija druga!"⁸⁹⁴

Početak ove studije je bio 2002. god., u Kuala Lumpuru - Maleziji, dok 2006. god., je završen u Madini na arapskom jeziku i predstavljen na Međunarodnoj konferenciji u Maleziji iste godine. Godine 2013. preveden je rad na albanskom i engleskom, dok 2013. godine ponovo sam doradio drugo izdanje u Dohi – Katar i Rijadu u Saudijskoj Arabiji. Iskreno se zahvaljujem Svemogućem Allahu!

A sada nakon dvadeset godina od početka ovog rada, dok deset godina nakon recenzije i dopune, ovaj rad se također preveo i na bosanski i turski jezik.

⁸⁹⁴ Isto, str. 245-246.

2. KOMENTARI I ISTICANJE MIŠLJENJA O BOŽIJIM SVOJSTVIMA I NERAZUMLJIVA SHVATANJA

U nastavku primjere koje ćemo navesti, primjetit ćemo da hodža i uvaženi mufessir (Allah mu se smilovao!), u većini prijevoda i komentara ovih ajeta, komentira frazu (استوى) na način: "Zagospodario"- što se uklapa u arapski izraz (استولى), neprihvatljivi komentar od strane prvih generacija mufessira Kur'ana i što je daleko od realnosti. Menhedž i tradicija prvih generacija učenjaka (*Selefus - Salih*) o ovim ajetima, koji se tiču metafizike i svojsta Allaha Svemogućeg, bio je, ne komentirati ih i ne pridavati im uopšte značenje, trebamo ih prihvatiti i vjerovati onako kako su objavljeni u Kur'anu, uz shvatanje, da je značenje tih ajeta samo Allahu poznato, jer Je On Jedini Koji zna značenje riječi: (استوى), onako kako je prenešeno od Imama Malika, r.a., koji, kada je bio upitan o ovome: "Istiva je nešto poznato, ali stvarnost je nepoznata, dok pitanje o ovome je novotarija".

(الاستواء معلوم و الكيف مجهول والسؤال عنه بدعة).

Hadži Šerifi (Allah mu se smilovao!), o ovom delikatnom pitanju nije slijedio određenu metodologiju i nije bilo čvrstog stava. Ponekad je tu riječ komentirao kao: *Zagospodariti* (استولى), dok ponekad je slijedio Menhedž i tradiciju *Selefus Saliha*, i ostavio bi onako kako je objavljen u originalu, a često je i istupao, nije komentirao Arš ili Istiva. U sljedećim istaknutim primjerima ovo pitanje ćemo preciznije pojasniti:

* U komentaru riječi: "Istiva", u suri Er-Ra'd, 2. Ajeta: Hodža (Allah mu se smilovao!) ističe:

﴿ اللَّهُ الَّذِي رَفَعَ السَّمُوتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا ثُمَّ أَسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ ﴾ [الرعد:2]

“On je zagospodario Aršom.” – Je potpuno ispuatio komentar riječi: *“El-Istiva”* pa čak ih uopšte nije ni preveo.⁸⁹⁵

* Hadži Šerif Ahmeti (Allah mu se smilovao!), isto je tako izbjegao prijevod i komentar riječi: *“El-Istiva”*, u potpunosti u kur'anskom ajetu:

﴿الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى﴾ [طه: 5]

*“Milostivi, koji upravlja svemirom svim.”*⁸⁹⁶, isto kao što je u prethodnom navedenom primjeru uradio, isto je i ovdje postupio ne pomenuvši uopšte riječ: *“El-Istiva”*.

U komentaru ovog ajeta, ističe: *“Stvorio je sve i sa Svoga trona upravlja svime”*.⁸⁹⁷

Dakle, jasno se uočava da u ovim riječima postoji dvosmislenost u komentaru riječi: *“Istiva”*, i njegovom odnosu prema ovom veoma bitnom vjerskom shvatanju.

* Također i u prijevodu riječi: *“El-Istiva”*, u suri El-Furkan, 59. ajeta, pojašnjava na način:

﴿الَّذِي خَلَقَ السَّمُوتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ﴾

﴿[الفرقان: 59]

“A potom je zagospodario Aršom”, i ovdje možemo jasno uočiti da, hodža Šerif Ahmeti (Allah mu se smilovao!), nije uopšte ispitivao ovaj termin, već mu je dao iskrivljeno značenje.⁸⁹⁸

⁸⁹⁵ Isto, str. 289-290.

⁸⁹⁶ Taha, 5.

⁸⁹⁷ Pogledajte tefsri hodže Šerifa Ahmetija, str. 359, 369.

⁸⁹⁸ Isto, str.417-418.

* Također možemo primjetiti da hodža (Allah mu se smilovao!), u suri Sedždžde, 4. Ajeta:

﴿اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ﴾ [السجدة: 4]

Termin: “*El-Istiva*”, objasnio je kao što je to ranije uradio frazom: “*A potom je zagospodario Aršom*”; Ponovo komentira i ističe: “*Da je zagospodario*”.⁸⁹⁹

* Hodža (Allah mu se smilovao!), koristi istu frazu i u prijevodu 4. ajeta sure Hadid i ističe:

﴿هُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ﴾ [الحديد: 4]

“*Potom je zagospodario Aršom, tj. zagospodario Aršom nakon što je stvorio nebesa i zemlju*”. - U tefsiru ovog ajeta, uopšte ne komentira riječ: “*El-Istiva*”.⁹⁰⁰

Ovo akaidološko i naučno komplikovano pitanje, je zaokupljala umove mnogih učenjaka kako u prošlosti tako i u sadašnjosti, i ako bismo pokušali potvrditi ili sprovesti proučavanje ove metafizičke materije, primjetit ćemo da srce naginje i da je puno lakše prihvatiti stavove i doktrine “*Selefu-saliha*”, koji ne pojašnjavaju niti zalaze duboko u komentaru ovih ajeta, i prihvataju ih onako kako su objavljeni. Ova doktrina brani takav stav snažnim argumentima!⁹⁰¹

⁸⁹⁹ Isto, str.475-476.

⁹⁰⁰ Isto, str.625.

⁹⁰¹ Ovu materiju sam opširno ispitivao u svojoj doktorskoj disertaciji na arapskom, a ko želi više podataka neka pogleda stranice 268-293., o ovom veoma bitnom akaidološkom pitanju o Imenima Božjim i Atributima. Također pogledajte kod: Ebu Hanife, En-Nu‘man ibn Thabit ibn Zittij El-

3. DRUŠTVENI CILJEVI U TEFSIRU HODŽE ŠERIFA AHMETIJA

Mudrost u obnovi kože stanovnika Džehennema

Hodža Šerif Ahmeti (Allah mu se smilova!), kada komentariše kur'anski ajet:

﴿ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا سَوْفَ نُصَلِّيهِمْ نَارًا كُلَّمَا نَضِجَتْ جُلُودُهُمْ بَدَّلْنَاهُمْ جُلُودًا غَيْرَهَا لِيَذُوقُوا الْعَذَابَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴾ [النساء: 56]

“One koji ne vjeruju u dokaze Naše Mi ćemo ih sigurno u vatru baciti; kad im se kože ispeku, zamijenićemo im ih drugim kožama da osjete pravu patnju. Allah je, zaista, Silan i Mudar.”⁹⁰²

Ističe: *“Stanovnicima Džehennema će se koža obnavljati svaki put kada izgori. Obnavljanje kože ukazuje da samo Bog ima moć kazniti zločinca za bilo koji zločin. A ljudi ovo ne mogu, za stotine zločina ljudi mogu samo jednom kazniti. Spominje se “spaljivanje” kože, zato što se bol u koži najviše osjeti”.*⁹⁰³

Haz-zaz El-Kufij, “Eš-šerhul-mujesseru alel-fikhejni El-Ebsat vel-Ek-ber el-mensubejni ila Ebi Hanife”; drugi dio: “Rivajetu Ebi Muti’a El-Belhij an Ebi Hanife”; recenzent: dr. Muhammed ibn Abdurrahman El-Hamis, Adžman, Mektebetul-Furkan, prvo izdanje, 1999., str. 159.

Bel-Kasim El-Gali, “Ebu Mensur El-Maturidi, Hajatuhu ve ara’uhu el-akdiije”; str. 179., prenešeno od Šejha Zade, Nudhumul Feraid ve džem’ul-fevaid, Feride, 14, str. 22-23; Ebu Mensur El-Maturidij, “Et-Teuhid”; str. 74; Ibn Tejmije, “Medžmu’atul-fetava”; četvrti tom, str. 1-2.

⁹⁰² En Nisa, 56.

⁹⁰³ Pogledajte sažeti oblik tefsira hodže Šerifa Ahmeti, str. 120.

Mudrosti Džihada

“Kad god se u Kur’anu govori o ratu ili ubistvu, uvijek se u nastavku ističe na Allahovom putu, što znači da rat nije usmjeren na okupaciji stranih zemalja, nema za cilj ratni plijen ili slično tome, cilj ratovanja i borbe na Allahovom putu je sloboda ispravnog vjerovanja, i što dalje uzdignuti Allahovu riječ”.

*“Borba na Allahovom putu nije gubitak, jer onaj ko preseli na tom putu je šehid, dok onaj ko preživi pomogao je u širenju pravde, stoga će i on imati veliku nagradu”.*⁹⁰⁴

Sprovođenje kazni

*“Kazna za krađu je amputacija ruke. Mnogi smatraju da je ova mjera preoštra za naše modern vrijeme u kojem živimo. To je pogrešno razmišljanje i nema mudrosti u tome, jer će se blagim kaznama kriminal u ekonomiji sve više povećavati, dok sa druge strane, zatvorska kazna je dovela do toga da su zatvori prepuni lopovima, razbojnicima, otmičarima, silovateljima, itd. Amputacija ruke liječi čitav grad!”.*⁹⁰⁵

Brak i privremeni brak (El-Mut’a)

*“Također, privremeni brak za određenu količinu materijalnih sredstava je strogo zabranjen, jer brak nije namijenjen samo fizičkoj i požudnoj potrebi, već ljudskom i iskrenom bračnom partnerstvu, kao izvor zdravog odgoja novih generacija.”*⁹⁰⁶

⁹⁰⁴ Isto, str. 60 i 123.

⁹⁰⁵ Isto, str.148.

⁹⁰⁶ Isto, str.115.

*“Ciljevi braka su stvaranje zdravog, dobrog potomstva i međusobne partnerske ljubavi, a ne samo radi strasti. Također, zabranjen je privremeni brak za određeni iznos sredstava”.*⁹⁰⁷

Kamata

*“Ova praksa (kamata) je strogo zabranjena u islamu, jer su bogati dužni pomoći siromasima u poboljšanju njihovog ekonomskog stanja, a ne da ih tlače i pogoršavaju im još više situaciju.”*⁹⁰⁸

*“Zabranjeno je koristiti bogatstvo bez truda, kao što su krađa, prevara, pljačka, zelenaštvo, itd...”*⁹⁰⁹

Mali i veliki grijeh

*“Mali ili veliki grijeh se određuje i smatra na osnovu posljedica kojih ostavlja”.*⁹¹⁰

*“Allah ne voli ohole, jer takvi ljudi ne poštuju nikakve ljudske principe kao što su: obožavanje Boga, lijepo ponašanje prema roditeljima, rodbini, siročadi itd.”*⁹¹¹

*“Zločinci će nestati, prije ili kasnije, kao što su nestali idolopoklonici Mekke. Svaki narod koji vrši nasilje, nestat će!”.*⁹¹²

Naučni tefsir

O njegovom odnosu prema naučnom tefsiru shvatili smo čitajući njegova istraživanja i članke, koje je objavljivao u

⁹⁰⁷ Isto, str.115.

⁹⁰⁸ Isto, str.78, 98.

⁹⁰⁹ Isto, str.116.

⁹¹⁰ Isto, str.116.

⁹¹¹ Isto, str.117.

⁹¹² Isto, str.167.

albansko-islamskim časopisima u izdanju Islamske zajednice Kosova.⁹¹³ Njegovo mišljenje (Allah mu se smilovao), se može sažeti na sljedeći način: *“Po ovom pitanju moramo biti oprezni i precizni, jer se nauka mijenja svakim danom. Također nije dozvoljeno komentirati Kur’an, niti obavezuje učenjake da dokazuju naučna otkrića kur’anskim ajetima”* - *“Prvo, dužni smo dokazati da li su takva otkrića istinita ili hipoteze, a potom, Kur’an časni nije knjiga geografije, hemije ili medicine ... to je Knjiga upute i vjerovanja, koja također posjeduje i savremena naučna otkrića”*.⁹¹⁴

⁹¹³ Učenjaci ističu neka pravila i uslove koji se moraju poštovati u ovoj vrsti tefsira, kao npr.:

1: Takva istraživanja ne bi trebala pokrivati primarnu svrhu Kur'ana koja se odnosi na vodstvo čovječanstva i njegovo božansko čudo. (El Hidajtu ve El I'džaz);

2: Nije pogrešno ako mufessir polemiše otkrićima i naučnim istinama kako bi dodatno obogatio značenje kur'anskog teksta, ali samo pod uslovom da takva otkrića budu u duhu teksta i ciljevima Islamskog šerijata.;

3: Takva otkrića treba iskoristiti da još više dokažu veličinu kur'anskog teksta;

4: Ne stvarati sebi komplekse ili kloniti duhom i da ljudima govorimo da svaka nova stvar potvrđuje mudžizu Kur'ana, kako bi vjerovali u Kur'an;

5: Kur'an je objavljen da bi se ostvarila naša sreća na ovom i Budućem svijetu.

Ova tematika je detaljno analizirana u doktorskoj disertaciji na arapskom jeziku i svako ko želi više informacija o tome neka pročita stranice 221-236. (Poglavlje o evaluaciji naučne metode u tefsiru). Muhamed Adil Ebu El-Hajn, *“Idžtihadat fit-tefsiril-ilmij fil-Kur’anil-Kerim”*; Kairo, 1988.; Merku Delta lit-tiba’ti, isportenxh, Prvo izdanje; Ahmed Umer Ebu Haxher 1991., *“Et-tefsirul-ilmij lil-Kur’ani fil-mijzan”*; Bejrut, 1991.; Daru Kutejbe lit-tiba’ati ven-neshri, prvo izdanje.

⁹¹⁴ Pogledajte islamski časopis *“Edukata islame (Islamski odgoj)”*, izdato od strane Islamske zajednice Kosova, na albanskom jeziku, Br. 46-47, str.3-8, izdato 1986. godine. Hodža-mufessir Kur’ana, hadži Šerif Ahmeti je objavio nekoliko komentara u seriji koja je u toku u gore pomenutom časopisu u

Magija (Sihir)

Stav prema magiji bio je: „Ako izostane Božija volja, magij anema efekta, stoga ne treba vjerovati u njeno djelovanje. Magija nije stvarno postojanje, egzistencijalna istina, to je samo trik obmane”.⁹¹⁵

Derogacija ajeta

Stav prema derogaciji bio je: „Ogromna većina islamskih učenjaka je mišljenja da u Kur'anu postoji derogacija odredbi i ajeta. Neki drugi ne prihvataju mogućnost poništenja bilo koje odredbe ili teksta Kur'ana, i misle da se radi o derogaciji odredbi u prethodnim objavama”.⁹¹⁶

Novotarija (Bid'at)

Stav prema novotariji bio je: „Svaka novotarija u vjeri ili bogoslužjenju, koja nije zasnovana na Šerijatu je prokleta i omražena, a ako je zasnovana na Šerijatu, onda je prihvaćena i pohvalna”.⁹¹⁷

Optužba muslimana “Kufrom – nevjerstvom” (Tekfir)

Stav o optužbi muslimana nevjerstvom-kufrom (*tekfir*) bio je: “Svi muslimani imaju istu kibli i svi joj se, gdje god se

izdanjima: 33-3, 1982., str. 3-8, i 30-32 pod naslovom: “**Burimi i besimit, Islamit dhe marrëdhëniet njerëzore (Izvor vjere, islama i ljudskih odnosa)**”; 37-38, 1984. str. 3-8, i 37-44. u kur'anskom ajetu:

﴿لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ...﴾ [الأحزاب: 21]

“Doista u Allahovom poslaniku imate divan uzor!”, 41-42., godine str. 60-68., ajeti 201-286. od 156-200. sure Ali-Imran. 1985.

⁹¹⁵ Isto, str. 46.

⁹¹⁶ Isto, str. 47.; Najbolji rad na koji sam naišao u savremeno doba po ovom pitanju je onaj prof. dr. Džemal Ebu Ferka El-Husejnij: “**En-Nebiju El-Hatem-hel vudžide ve men jekunu?**”; Centar arapske civilizacije, Kairo, prvo izadnje, 203.; 91-100.

⁹¹⁷ Isto, str.47.

*nalazili okreću tokom namaza. Sve dok su svi koncentrisani na jednu tačku, ka jednoj kibli, strogo je zabranjeno da se sljedbenik kible naziva nevjernikom, kafirom!”*⁹¹⁸

Slijepo sljeđenje – imitacija (Talkid)

Stav o slijepom sljeđenju-imitaciji (*taklidu*), bio je: *“Slijepo oponašanje tradicije predaka, kada su u pitanju one štetne, velika je greška. Tako su postupali idolopoklonici. Nisu prihvatili tačne činjenice, niti korisne savjete, već su slijedili učenja šejtana, koji ih uvijek naopako podučavao ... tradicije predaka koje su korisne čovjeku, moraju se čuvati i poštovati”*.⁹¹⁹

Primjena Sunneta

Stav prema primjeni sunneta bio je: *“Ljubav Božija se ne postiže drugačije, već samo sljeđenjem i poštovanjem Njegovih poslanika, jer su izabrani, istaknuti i uživaju visoko mjesto kod Boga ...”*⁹²⁰

Obrazovanje žene

Članak objavljen u drugom izvoru pod naslovom: "Islam i obrazovanje žena", hodža-mufessir Kur'ana ističe: *“Islam ne zabranjuje emancipaciju i obrazovanje žene, naprotiv, njeno obrazovanje oživljava Poslanikov Sunnet (Neka je Allahov mir i spas na njega), i tradiciju uvaženih ashaba, jer se emancipacijom i obrazovanjem borimo protiv neznanja i analfabetizma, zapravo dva najveća neprijatelja islama. Islam zahtjeva od ljude da postanu*

⁹¹⁸ Isto, str.53.

⁹¹⁹ Isto, str.56.

⁹²⁰ Isto, str. 86.

profesionalni u svim oblastima nauke, bilo vjerske ili naučne, bez ikakvog izuzetka, bilo to muškarci ili žene, i iz tog razloga, Allah je podučio Muhammeda da što više traži znanje, objavivši mu kur'anski ajet: "... i reci: "Gospodaru moj, Ti znanje moje proširi!"⁹²¹ Nema razlike između vjere i ovog svijeta, kao što su to činili kršćani tokom mračne dekadencije u Evropi. Svaka nauka služi vjeri ili svijetu, materijalnom ili duhovnom, vodi ljude ka slobodi, napretku i oslobađa ih iz kandži kolonizatora, a to je upravo ono što se traži iz perspektive Kur'ana. Nauka nema državnost, niti naciju, ne pripada posebnoj grupi ili eliti ljudi, i može biti vlasništvo svih, podjednako, kako muškaraca, tako i žena!"⁹²²

Opasnost od Jevreja

Hodža i mufessir je veoma dobro shvatio opasnost od Jevreja kroz ljudsku povijest, tačnije od vremena Musaa, a.s., pa sve do danas, i to je sasvim jasno, otvoreno i istaknuto u njegovom tefsiru. Jevrejski narod opisuje kao zle ljude, izdajnike, oni koji postavljaju zamke, ubice i prevarante. Dakle, kako možemo uočiti, sva ova negativna svojstva Jevreja, hodža Šerif Ahmeti je izneo pred čitaoce.⁹²³

⁹²¹ Taha, str. 114.

⁹²² Opširnije pogledajte hodžinu knjigu i komentatore: **"Komente dhe mendime islame (Islamski komentari i misli)"**; str. 351-354.

⁹²³ Pogledajte njegov tefsir na stranici: 84., 142., 149., 151.

METODOLOŠKE PRIMJEDBE O TEFSIRU, PRIJEDLOZI, ZAHVALA I ZAKLJUČAK

Objektivnost i naučna vjernost nas obavezuju ka tome da udjelimo neke primjedbe i zapažanja do kojih smo došli tokom našeg proučavanja i čitanja njegovog odličnog i veoma kvalitetnog tefsira:

A. METODOLOŠKE PRIMJEDBE

1. Čitaoc se ne može fokusirati, niti praviti razliku između značenja prevedenih ajeta od onih koji su komentarisani po naučnim standardima na dnu stranice, jer postoji podjela i diskontinuitet između značenja prevedenih ajeta i komentarisanih značenja.

Komentar, odnosno značenje ajeta su istaknuti na samom početku stranice, a ne na kraju, a potom nakon ispisane jedne ipo stranice, nastavlja komentar prethodnih ajeta, tako da, smatramo da je ovo tehnički propust i po ovom pitanju mufessir, naš uvaženi i dragocjeni hadži Šerif Ahmeti (Allah mu se smilovao!), nije nimalo kriv.

2. Drugo važno naučno pitanje, koje zaslužuje posebno proučavanje i analizu od strane istraživača su hodžini propusti, u ovom istraživanju i studiji istaknut ćemo samo dva primjera, jer postoje slučajevi u kojima nedostaju značenja nekih dijelova ajeta, kao i značenje koje je dato potpuno suprotno i pogrešno u prijevodu (Allah mu se smilovao). Npr.: Možemo uočiti komentar 25. ajeta, prevedenog u suri En-Nisa, na 114. stranici tefsira, gdje možemo uočiti da je potpuno izbrisao značenje kur'anskog ajeta:

﴿فَأَنكِحُوهُنَّ بِإِذْنِ أَهْلِهِنَّ وَءَاتُوهُنَّ أَجُورَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ مُحْصَنَاتٍ غَيْرَ مُسْفِحَاتٍ وَلَا مُتَّخِذَاتِ أَخْدَانٍ﴾ [النساء: 25]

U prijevodu stoji nešto sasvim drugo: "ne javne ili skrivene prostitutke", dok zapravo ovaj ajet govori o djevojkama koje vode ili imaju ilegalne ljubavnike, prijatelje i obrnuto.

3. Dok u suri El-Maide, 5. ajeta:

﴿وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِن قَبْلِكُمْ إِذَا ءَاتَيْنَهُنَّ أَجُورَهُنَّ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسْفِحِينَ وَلَا مُتَّخِذِي أَخْدَانٍ﴾ [المائدة: 5]

(و لا متخذي اخدان) riječ: "خَدْن" prevodi na vrlo ispravan način, na 140. stranici, gdje navodi: "A ne nemoral i ne kao ilegalni ljubavnik".

B. ZAKLJUČAK, SAVJETI I POHVALE

Allahu, dž.š., smo zahvalni, sa Njegovim blagodatima i blagoslovom ispunjavaju dobre stvari i ostvaruju ciljevi. Salavati i salami na najpoštovanije stvorenje, našeg poslanika, Muhammeda, na njegovu porodicu, ashabe, njihove čiste porodice i sve dobre ljude.

Zahvalan sam Bogu, Koji mi omogućio studirati tefsir, i mogućnosti izlaganja i pojašnjenja metode autora ovog tefsira (Allah mu se smilovao!). Ovaj tefsir se odlikuje prijatnom, atraktivnom metodom, te tečnom i jednostavnom terminologijom. Autor (Allah mu se smilovao!) je bio sasvim jasan u svom tefsiru, u izlaganju korisnih učenja, u pojašnjavanju značenja ajeta i u iznošenju svrhe Kur'ana časnog.

Nesumnjivo mu po tom pitanju pomoglo dugogodišnje obrazovno iskustvo na albanskom jeziku, tj. to mu je pomoglo da stekne mnogo znanja, kako na albanskom, tako i na arapskom jeziku. Bio je izuzetno elokventan i neopterećen riječima, i svakom ko čita njegov tefsir postaje mu privlačan zbog prijatnog načina u metodi i tečnosti u pisanju.

Hodža (Allah mu se smilovao!) imao je visok moral i obrazovanje kroz dijaloge sa suprotstavljenim idejama, nije bio fanatik i klonio se dunjalučkih požuda, jer je slijedio samo istinu i ispravan argument.⁹²⁴

Okorisio sam se puno tokom provođenja vremena sa ovim tefsirrom, upoznao sam ideje hodže i mufessira, jer je generalno bio pristalica doktrine Ehli Sunneta i Džemata, osim po nekim akaidološkim pitanjima, kao što je na primjer: Odnos prema magiji, također i komentar pojedinih ajeta koji se tiču *Istive* (Allahovog uzdignuća), tj. komentar ajeta "... *potom se uzdigao na Arš...*", i sl. Nema sumnje da je ovaj nedostatak dio ljudskih slabosti, dok apsolutno savršenstvo pripada samo Allahu Uzvišenom.

Povod ovome samo Allah najbolje zna – šta je to što ga je navelo da na ovakav način komentira ajete koji se tiču svojstva Uzvišenog Allaha, možda bi povod mogao biti pripadnost muslimana Balkana, koji pripadaju Maturidijskoj pravnoj školi po akaidološkim pitanjima, dok po pitanjima fikha pripadaju Hanefiskoj pravnoj školi.

Nema sumnje da je ovaj nedostatak dio ljudskih slabosti, dok apsolutno savršenstvo pripada samo Allahu Uzvišenom, a ove primjedbe nimalo ne umanjuju intelektualnu i naučnu

⁹²⁴ Pogledajte njegov tefsir i ubjedit ćeš se u ovu istinu.

vrijednost našeg dragocjenog hodže i mufessira hadži Šerif Ahmetija, čak naprotiv!

Uvaženi hodža i mufessir posjeduje veliki broj članaka kojih je objavljivao u uzastopnim brojevima raznih časopisa na albanskom jeziku, u izdanju Islamske zajednica Republike Kosova.⁹²⁵

Molimo Uzvišenog Boga da mu se smiluje, uvede ga u Džennet i nagradi što više za doprinosu Islamu i muslimanima, jer samo Allah Uzvišeni može nagraditi na najbolji način!

Također ne postoje riječi sa kojima bih izrazio zahvalnost Uzvišenom Bogu na prilici da se ovo istraživanje dovede kraju. Riječi u ovom slučaju su malobrojne i nikada ne možemo u potpunosti izraziti zahvalnost Njemu!...

Također ovo istraživanje ne bi bilo u ovakvom obliku, da nije bilo vrijednih jezičkih i tematskih sugestija i prijedloga mojih vrijednih i uvažениh učenjaka, profesora i kolega, posebno prof. Dr. Hikmet Bešir Jasini, profesor tefsirskih nauka na Fakultetu časnoga Kur'ana, na Islamskom univerzitetu u Medini; potom, Prof. dr. Muhamed Badža'man, profesor hadisa i akaida na Univerzitetu Taibah u Medini; zatim, Prof. dr. Muhamed Abdulkadir Hennadi, na istom univerzitetu profesor arapskog jezika; Prof. dr. Džemajl Husejn Ebu Ferha, također profesor akaida i religije; Prof. dr. Ejmen Sejjid Sajjad, koji je također bio i profesor arapskog jezika, i drugi. Zato se

⁹²⁵ Pogledajte godišnji časopis: **"Takvim-kalendar"**, izdato od strane Rijasetu Islamske zajednice Kosova, 1984., str. 36-47, 103-111; 1986. godine, str. 55-67; Broj1987. godine, str. 50-60. Opširnije o idejama i aktivnostima hodže i mufessira Kur'ana hadži Šerif Ahmetija (Allah mu se smilovao) Pogledajte njegovu knjigu: **"Komete dhe mendime islame (Komentari i islamske misli)"**; Prvo izdanje, 1995., Priština-Kosovo, str. 82-90, 340-344 i str.351-354.

svima njima iskreno zahvaljujemo na trudu i pomoći, koju su mi pružili. Zato upućujem dovu: Neka ih Bog nagradi Svojim neograničenim nagradama!

Na kraju, pozivamo svoju braću, albanske učenjake i intelektualce, ulemu i oštroomne mislioce, dobronamjerne braniocce akide Ehli Sunneta i Džemata, da ozbiljno rade, naravno u skladu sa mogućnostima u širenju kur'anskih pouka i poruka među svim ljudima. Također pozivamo sve one koji žele Božiju milost, poznavaoce vjerske, društvene i političke situacije Albanaca, širom albansko-etničkih krajeva, u dijaspori i šire, da naprave veći i trajniji naučni projekat, i sastave još jedan tefsir, koji će biti širi i dublji od onoga koji je pred nama na albanskom jeziku.

Bez imalo sumnje, ovakav projekat se može realizovati samo uz kolektivnu aktivnost i rad, jer se kolektivnim radom mogu minimalizirati naučne greške i propusti. Allahovi salavati i salami neka su uvijek na posljednjeg Njegovog poslanika, Muhammeda, na njegovu čestitu i časnu porodicu! Naša poslednja dova je: *“Zahvala pripada Allahu, Gospodaru svih svjetova!*

ZAKLJUČAK I REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Allahu se zahvaljujem, Koji nas uputio i omogućio Pravi put, jer ne bismo bili upućeni niti bismo to mogli biti, bez Njegove upute i da nam on uputu nije omogućio! Svjedočim da je naš poslanik, Muhammed, Njegov rob, miljenik i odabranik od drugih Njegovih poslanika i stvorenja. Božiji salavati neka su na njega, njegovu porodicu, ashabe, tabiine i dobre ljude do Sudnjega dana! Zahvaljujem Bogu što mi je dao priliku da završim ovu istraživačku disertaciju! Iz ove skromne studije izvukao sam važne rezultate, koje radije ističem kako bih olakšao cijenjenom čitatelju!

Najvažniji rezultati studije

Povijest muslimansko-albanskog naroda je iskrivljena i falsifikovana i bez imalo sumnje prezentirana je kao mračna i tajna od strane komunističke, slovenske, ruske, bugarske ruke, u formiranju novih povijesnih metoda i u sastavljanju njenih tekstova. Ovaj oblik komunizma prvenstveno je usmjeren na borbu i iskrivljavanje slike islama i muslimana. Studija otkriva suprotno od onoga što je naglašeno i napisano kroz njihovu predstavu islama i muslimana. Velika Božija blagodat je bila za albanski narod koji je primio islam, jer ih je islam spasio i izveo iz tame i ponora nevjerstva, idolopoklonstva, ateizma, uništenja, asimilacije i nestanka u svjetlu vjere, budnosti, pravome putu i stabilnosti.

Drugo važno pitanje je da se islam širio mirnim putem u ovim zemljama, a ne nasiljem i maćem - kako se piše i bilježi u devijantnoj albansko-povijesnoj literaturi, kako u sadašnjosti, tako i u prošlosti. Ljudi su prihvatili Božiju vjeru u grupama svojevrijedno, slobodnom voljom i na osnovu toga, naša albansko-islamska povijest mora biti provjerena i ponovno iz početka prepravljena i preformulisana na objektivnan način.

Ova studija otkriva veliku zapadnoevropsku kolonijalističku mržnju i intrige prema islamu i muslimanima u tom teškom periodu. Ove tiranske sile su iskoristile sve mogućnosti i sve moći da unište osmansko-islamski hilafet. Padom Carstva izgubljeni su i nestali mnogi ekonomski, politički i geografski interesi muslimana općenito, a posebno Albanaca, jer je njihova povijest više stoljeća usko povezana sa Carstvom. Albanci su branili Carstvo svojom hrabrošću, izuzetnom snagom, velikom odanošću, plemenitom velikodušnošću i svojim svijetlim, preciznim i izvanrednim idejama. Sve ove kvalitete posjedovali su lideri muslimansko-albanskog naroda i koristili su ih u interesu i službi Carstvu.

Studija je također otkrila niz unutrašnjih i vanjskih faktora koji su uzrokovali uništenje i pad Islamskog hilafeta. Kao glavni faktor takvog razaranja bile su administrativne i vojne reforme koje su sprovedene u osmanskom pravu (Tanzimate), a koje su bile cionističko-židovske (masonske), evropsko-katoličke krstaške i rusko-pravoslavne panslavistički projekti i bili poznat kao "Tanzimati", koji su bili prvi korak ka uništenju hilafeta. Pad Osmanskog carstva bio je velika katastrofa za muslimane u svijetu, posebno za naše Balkanske zemlje. Studija je otkrila i uzrok ustanka Albanaca i njihovih saveznika protiv Carstva kroz buđenje nacionalnih pokreta kao reakcija na ono što se dešavalo u susjednim slovenskim

zemljama i gubitka saveznika i pristalica Albanaca. Njihovi interesi su počeli biti ugroženi ambicijama zapadnih i susjednih slovenskih država. Ovaj albanski ustanak odigrao je veliku ulogu u razbijanju i uništenju duha Carstva, jer su proglasili svoju nezavisnost i odcjepljenje od Carstva i od Šejhul-Islama, a potom im i rat objavili.

Ovo istraživanje otkrilo je i razloge migracije i protjerivanja muslimana sa Balkana i njihovog raseljenja u daleke zemlje i države. Operacija nacionalnog čišćenja – etničkog čišćenja od strane Srba, odnosno rusko-srpskih panslavenskih oblasti, bila je ostvarenje snova pravoslavnih kršćana da osvoje balkanske zemlje i iskorjene islam sa ovih prostora.

Muslimani su pokazali veliko interesovanje za svoju vjeru, a to dokazuju mnoge pojave i činjenice, poput velikog interesovanja za memorizaciju Kur'ana časnog, interesovanje u izgradnju veliki broj džamija, potom, slanje djece u arapske i islamske zemlje da uče vjeru itd. Vremenom se njihov intelektualni nivo toliko povećao da su počeli ispitivati i analizirati neka krupna vjerska i društvena pitanja, kao što je npr.: pitanje oslobođenja albankso-muslimanke žene i njena emancipacija. Također od velikih problema bilo je i prihvatanje latinice i sl.

Iz ove studije sam uvideo da je nivo dijaloga i priroda kontroverze veoma visok među albanskim intelektualcima. Također, shvatio sam da među misliocima i učenjaci koji su branili vjerska načela ima i onih koji su imali kategoričan stav protiv destruktivnih i antiislamskih ideja, kao npr.: Hodža, hafiz Ismet Dibra, hadži Vehbi Dibra i dr... S druge strane, vidjeli smo još jedan pokret koji naginje ka obnovi reformi i modernizaciji, kao što je npr.: albanski pisac i mislilac Mehdi Frašer ...

Iz ovog dijaloga i iz ovog ideološkog i vjerskog sukoba u albanskom društvu uočavamo ulogu i značaj jedinog Islamskog časopisa u Albaniji "*Zani i Naltë – Visoki Glas*", koji je tokom 1923-1938. godine, izdavao Visoki Savjet za Islamska pitanja (Islamska Zajednica).

Istraživanje otkriva veliku vjersku štetu koju je doživio albansko-muslimanski narod, zbog poništavanja nekih islamskih vjerskih principa u Albaniji, kao što su na primjer, zvanično proglašenje ateizma i sekularizma, skidanje islamskog vela, zatvaranje niza džamija, promijenom građanskog zakona koji se odnosi na brak i zamjenom islamskog šerijata zapadnim zakonima.

Ova studija potvrđuje napore i radove velikih učenih i poznatih albanskih ličnosti, kao i njihov veliki otpor sekularnim i komunističkim izazovima početkom 20. stoljeća. Među takvim učenjacima odabrao sam islamskog mislioca i reformatora hafiza Ali Korču (Allah mu se smilovao!), jer je u takvim okolnostima bio najupečatljiviji.

Tokom ovog povijesnog proučavanja vjerske, društvene i političke situacije na albanskim teritorijama, stekao sam saznanja o pravcima, najvažnijim ideološkim i vjerskim tokovima koji su se širili i koji su predstavljeni u djelima albanskih učenjaka o studijama Kur'ana, posebno u tefsiru i kako se kao rezultat takvog ideološkog društvenog stanja u njihovim zemljama i u arapsko-islamskom svijetu formirao socijalno-reformistički ideološki pokret, vođa ovog pokreta bio je islamski mislilac hafiz Ali Korča. Studija potvrđuje da je bio pod velikim utjecajem ideja i razmišljanja vođa racionalističko-reformističke škole, poput ideja šejha Muhameda Abduhu, šejha Rešida Ride, i dr. U ovom istraživanju sam potvrdio njegovu sklonost ovom trendu na osnovu njegovog stava prema pojmu sihra, koji prenosi imam Buhari, jer je po njemu

ovaj hadis u suprotnosti sa razumom i šerijatom. Pojasnio sam nevaljanost i odbacivanje ovog stava.

Studija je također otkrila postojanje još jednog toka doktrine u spisima i studijama plemenitog Kur'ana od strane albanskih učenjaka, posebno u tefsiru. Ovo je bio ideološki pravac sunitskih Maturidija i bavio se pitanjima vjere. Vođa ovog pravca bio je učenjak šejh hafiz Ibrahim Daliu. Na osnovu proučavanja njegovih ideja o pitanjima vjere, primijetio sam da on ponekad primjenjuje metodu komentiranja ajeta Božijih Svojstva, a ponekad prakticira metodu selefa i Ehli-Sunneta vel Džemata u nekim drugim ajetima ostavljajući ih onako kako su bez tumačenja. I po nekim drugim pitanjima bio je pod uticajem mu'tezilija, kao što su postupali i neki od prethodnih zrelih imama, pa ih je pratio u provjeravanju dobra i zla po racionalnosti, a mi smo to razjasnili uz primjere, a zatim smo pojasnili istinu o ovome, naglasivši da je ovdje najispravnije mišljenje, poput mišljenja pobožnog selefa, uključujući Imama Ebu Hanifu, imama Ebu Mensura Maturidije i Šejhul-Islama, Ibn Tejmije (Allah im se smilovao!), koji su bili stava da se Božija svojstva trebaju prihvatiti kako su objavljena i bez upotrebe pojašnjavanja, lišavanja ili personifikacijom i da su ta svojstva poznata samo Uzvišenom Gospodaru.

Također otkrio i dva druga pravca:

1). Filozofski pravac uz refosmističko-ateistički duh, stav koji je daleko mišljenja učenjaka Ehli Sunneta vel Džemata. Razlog za formiranje ovog pravca je taj što je filozof hodža Hasan Tahsini bio pod uticajem filozofije evropskog prosvetiteljstva, koja je počela da se širi Evropom u 17. stoljeću. Filozofija ovog pokreta ima suštinski princip, odnosno, odvaja intelekt od božanske Objave, navodno, mora postojati religija

koja proizvodi intelekt, kao i da se mora napustiti religijska praznovjerja, da kada je Bog stvorio stvorenja i prirodu, prepustio je prirodi da kontroliše njene zakone i da se Bog u to ne mješa, niti ima pravo da se mješa u regulisanje kretanja. Ove ideje koje su atističkog duha uočio sam ih u njegovom tefsiru i u pojašnjenju nekih ajeta i prirodnih fenomena prema filozofiji i prosvjetiteljskom pokretu i deističkoj filozofiji. Ova studija je razotkrila ovaj pravac i pokazuje njegove posljedice i njegovu neadekvatnost na osnovu mnogih kur'anskih ajeta i hadisa Poslanika (Neka je Allahov mir i spas na njega!);

2). Naučni pravac u tefsiru i razumijevanje Kur'ana časnog u savremeno doba koje je prihvaćeno i diskutovano u naučnom okruženju. Vidio sam i da su ljudi podjeljeni u nekoliko pravaca kada se govori o ovoj temi a neki to i potpuno negiraju!!!

Lider ovog pravca među Albancima u savremenom dobu bio je dr. Ali Fahri Iljazi. Autentičnost ovog pravca sam razjasnio u razumevanju Božije Knjige, ali uz uslove, pravila i principe koje neki naučnici ističu, birajući napredna mišljenja po ovom pitanju.

Studija je otkrila visok intelektualni nivo Albanaca, njihovu naučnu moć u današnjem vremenu, njihovu deduktivnu moć u kur'anskim tekstovima i razradu mnogih različitih naučnih tema. Oni nisu bili samo prenosioci i prevodioci s drugih jezika, već su imali i lična mišljenja i stavove koje je povijest zabilježila i da nisu bili žrtve brojnih prijevoda, nego naprotiv, djelovali su direktno na kur'anske tekstove iz blizina kako bi došli do prave istine. Dakle, bili su vitezovi u takvim naučnim, komentarskim i književnim arenama!

Ova skromna studija potvrdila je ljubav albanskih učenjaka prema plemenitom Kur'anu, njihovo uvažavanje i

podršku njemu, u najtežim vremenskim periodima povijesti, kao što su periodi: sekularizma, komunizma, ateizma, diktature, zatvaranjima, izbjeglištvu, maltretiranjima itd. Također su imali veliki interes za proučavanje, analiziranje, komentarisanje i učenje napamet Kur'ana časnog od prvih dana širenja islama među njima i u njihovom društvu. Među ostalim važnim rezultatima je i činjenica da treba dodati neumorni kolektivno-institucionalni rad na vraćanju izvornog oblika islama u svijesti i razmišljanju Albanaca, jer ova studija dokazuje da postoji velika mržnja prema islamu od strane nekih albanskih mislioca, kako u prošlosti tako i u sadašnjosti, a možda se to dešava zbog sekularnog, komunisticko-ateistickog uticaja na deformaciju vjere, da bi se ljudi nje odmakli.

Također savjetujem istraživačima da još više proučavaju i istražuju albanske učenjake, jer oni imaju još više drugih uloga od onih koje sam ja proučavao i istraživao. Takvi očekuju da objektivni istraživači obrišu prašinu sa njihovih radova i pričaju o njihovom naučnom i patriotskom djelovanju.

Ovo su neki naučni rezultati do kojih sam došao tokom ovog skromnog četvorogodišnjeg istraživanja. Ne tvrdim niti izjavljujem da sam sve istekao u ovoj studiji, ali ovo je bio individualni napor u mojim intelektualnim granicama i htio sam da pokažem neke primjere koje su odabrali albanski učenjaci u savremenom dobu, kao i da razjasnim njihov odnos prema nekim kur'anskim pitanjima te njihovu sposobnost da se direktno upuste kur'anskim tekstovima u njihovoj primjeni u općem intelektualnom životu. Ova studija ima specifičnu prirodu i jedinstvena je u ovom aspektu, jer opsežno proučava povijesne, političke, intelektualne, vjerske i komentarske aspekte iz čisto islamske perspektive. Prema mojim informacijama, tako nešto nije urađeno od strane nekog drugog

albanskog istraživača ili učenjaka. Bilo je zaista naporno nekoliko godina, dok nisam došao do ovih rezultata i samo Bog zna moj trud i umor, jer je naučna tema raspoređena u radovima i literaturi, tada se priroda istraživanja odnosila na prevođenje i prenošenje rasutih misli u različite izvore, te je bilo teško pronaći originalnu literaturu i knjige. Također sam se suočio sa umorom i velikim finansijskim troškovima, jer nisam imao nikakvu finansijsku pomoć naučnih i univerzitetskih institucija da bih obezbjedio originalne izvore, a zatim da bi ih proučavao. Osim pomoći Uzvišenog Allaha, dakle, čitav oslonac bio je na lične troškove, ali sam zahvaljujući Njegovoj pomoći, savladao sve poteškoće s kojima sam se susreo na ovom veoma teškom putu!

Na kraju, molim Uzvišenog Gospodara da sam arapskoj islamskoj biblioteci općenito, ali i albanskim i bošnjačkim čitaocima posebno, ponudio vrijedan naučni rad. Ako sam uspio u tome, to je zasluga moga Gospodara, ako sam pogrešio, onda je to moja greška i prokletog šejtana (daleko bio od nas!).

Kako na početku, tako i na kraju, Allahu Milostivom se zahvaljujem! Božiji salavati i selami neka su na našeg poslanika, Muhammeda njegovu čestitu porodicu i vjerne i vrijedne ashabe! Moja posljednja dova je: *"Zahvala pripada Allahu, Gospodaru svih svijetova!"*

Kuala Lumpur, Malezija,

23. 03. 2003.

Prof. Dr. Hfz. Hajredin HODŽA

LITERATURA

LITERATURA NA ARAPSKOM JEZIKU

1. ابن إبراهيم، علاء الدين علي بن محمد البغدادي. 1997. **لباب التأويل في معاني التنزيل**، الشهير بالخازن، المتوفى سنة 720 هـ، و بهامشه تفسير البغوي لأبي محمد الحسين بن مسعود الفراء البغوي المتوفى، سنة 516 هـ، (م.د، ط.د، دار الفكر).
2. ابن الجوزي، عبد الرحمن بن علي بن محمد. 1404 هـ. **زاد المسير في علم التفسير**، (بيروت: المكتب الإسلامي، ط3).
3. ابن القيم الجوزية، أبو عبد الله محمد بن أبي بكر الدمشقي. 1994. **الروح**، تح. د. السيد الجميلي، (بيروت: دار الكتاب العربي، لبنان، ط1).
4. ابن تيمية، أبو العباس أحمد بن عبد الحلیم الحراني: **جامع الرسائل**. تح: محمد رشاد رفيق سالم، (مصر: ط.د، ت.د).
5. ابن تيمية، **مجموع الفتاوي**. 1398 هـ جمع ترتيب: عبد الرحمن بن محمد بن قاسم العاصمي النجدي الحنبلي. طبع بأمر صاحب السمو الملكي ولي العهد المعظم فهد بن عبد العزيز آل سعود، (المملكة العربية السعودية، ط1)
6. ابن رشد، القاضي أبو الوليد محمد بن أحمد. 1959. **كتاب فصل المقال و تقرير ما بين الشريعة و الحكمة من الاتصال**. تح: جورج فضلو الحراني: (ليدن: مطبعة برييل).

7. ابن شهاب، الزهري. 1980. تنزيل القرآن. تح: صلاح الدين المنجد، (بيروت: دار الكتاب الحديث، ط2،)
8. ابن كثير، الحافظ عماد الدين أبو الفداء. 1356هـ. تفسير القرآن العظيم، (م.د، ط.د، مطبعة التجارية، مصطفى محمد).
9. ابن كثير، الحافظ عماد الدين أبو الفداء. 1356هـ. تفسير القرآن العظيم،
10. أبو الخير، محمد عادل. 1988. اجتهادات في التفسير العلمي في القرآن الكريم.
11. أبو الخير، محمد عادل. 1988. اجتهادات في التفسير العلمي في القرآن الكريم (القاهرة: مركز الدلتا للطباعة، ط1،).
12. أبو السعود، محمد بن محمد العمادي: إرشاد العقل السليم إلى مزايا القرآن الكريم، (بيروت: دار إحياء التراث العربي، ط.د، ت.د).
13. أبو حجر، أحمد عمر. 1991. التفسير العلمي للقرآن في الميزان) بيروت: دار قتيبة للطباعة و النشر، ط1).
14. أبو حجر، أحمد عمر. 1991. التفسير العلمي للقرآن في الميزان. (بيروت: دار قتيبة للطباعة و النشر، ط1).
15. أبو حنيفة، النعمان بن الثابت بن زطي الحزاز الكوفي. 1999م. الشرح الميسر على الفقهاء الأيسر و الأكبر المنسوين لأبي حنيفة - القسم الثاني: رواية أبي مطيع البلخي عن أبي حنيفة، تح: محمد بن عبد الرحمن الخميس، (عجمان: مكتبة الفرقان، ط1).

16. أبو حنيفة، النعمان بن الثابت بن زطي الخزاز الكوفي: الشرح الميسر على الفقهاء الأيسر و الأكبر المنسوبين لأبي حنيفة - القسم الثاني: رواية أبي مطيع البلخي عن أبي حنيفة، تحقيق: محمد بن عبد الرحمن الخميس، (عجمان: مكتبة الفرقان، ط1، 1999م)
17. أبو حيان، الأندلسي. 1980. البحر المحيط، (القاهرة: دار الكتاب، ط2).
18. أبو سليمان، عبد الحميد. 1992. أزمة العقل المسلم. (دار العالمية للكتاب الإسلامي، ط2).
19. أبو سنه، منى & وهبه، مراد. 1997. ابن رشد و التنوير. (دار قرطاس للنشر، م.د، ط1).
20. الأرنؤوط، محمد مفاكو. 1983. الثقافة الألبانية في الأجدية العربية. (الكويت: سلسلة كتب ثقافية شهرية يصدرها المجلس الوطني للثقافة و الفنون و الآداب، ط1).
21. الأرنؤوط، محمد مفاكو. 1983. دراسات عن الإسلام في البلقان، (بيروت: م.د).
22. الأرنؤوط، محمد مفاكو: ملامح عربية إسلامية في الأدب الألباني. (م،د، ت.د، ط.د).
23. الأرنؤوط، محمد مفاكو. 1993. الإسلام في يوغسلافيا من بلغراد إلى سرايفو.

24. الأرثوذكس، محمد موفاكو. 1993. الإسلام في يوغسلافيا من بلغراد إلى سرايفو. (عمان: دار البشير، ط.د).
25. الأرثوذكس، محمد موفاكو. 1981. مختارات من الشعر الألباني المعاصر. (دمشق: م.د، ط1).
26. اسمائتش، عبد الله. 1992. الصراع في يوغسلافيا ومستقبل المسلمين. (معهد الدراسات السياسية، ترجمة: صائب علاوي (إسلام آباد: ط1).
27. الأشعري، أبو الحسن: الإبانة عن أصول الديانة، (مطبعة دار الأنصار، م.د، ط.د، ت.د).
28. الأصور، خالد. 1416 هـ. البوسنة حقائق و أرقام، كتاب شهري يصدر عن رابطة العالم الإسلامي: (ع 166، س)
29. الأقحصاري، حسن كافي البوسنوي. 2002. روضات الجنات في أصول الاعتقاد. تح: فكرت كارتشش & إبراهيم محمد زين، (الجامعة الإسلامية العالمية ماليزيا).
30. أوغلي، عثمان. 1991. مذكرات الأميرة عائشة، والدي السلطان عبد الحميد الثاني. نقلها إلى العربية: د. صالح سعداوي صالح، (م.د، دار البشير، ط1).
31. الباقلاني، أبو بكر محمد بن الطيب بن جعفر بن القاسم. 1987. تمهيد الأوائل تلخيص الدلائل. تح: عماد الدين أحمد بن أحمد حيدر، (بيروت: مؤسسة الثقافة، ط1).

32. البخاري، صحيح الإمام : الجامع المسند الصحيح المختصر من أمور رسول الله ﷺ و سننه و أيامه، تحقيق: محمد نزار تميم & هيثم نزار تميم، شركة دار الأرقم بن أبي الأرقم، بيروت - لبنان.
33. البخاري، محمد ابن إسماعيل أبو عبد الله. 1987. صحيح البخاري. تح: مصطفى ديب البغا، (بيروت: ط3)
34. بديع الزمان سعيد النورسي في مؤتمر عالمي حول تجديد الفكر الإسلامي، الذي عقد في استانبول سنة 1992م، ترجمة أرخان محمد علي، ط1، Yeni Nesil Basim-Yayin Bosna, Istanbul 1997
35. البغوي، الحسين بن مسعود الفراء. 1987. معالم التنزيل. تح: خالد العك- مروان سوار، (بيروت: دار المعرفة، ط2).
36. البغوي، الحسين بن مسعود الفراء. 1987. معالم التنزيل. تح: خالد العك- مروان سوار، (بيروت: دار المعرفة، ط2).
37. بن تيمية، أحمد تقي الدين. 1398هـ. مجموع الفتاوي. جمع ترتيب: عبد الرحمن بن محمد بن قاسم العاصمي النجدي الحنبلي. طبع بأمر صاحب السمو الملكي ولي العهد المعظم فهد بن عبد العزيز آل سعود، (المملكة العربية السعودية، ط1)،
38. بن تيمية، أحمد تقي الدين. 1992. أصول التفسير. تح: فريال، علوان. (بيروت: دار الفكر اللبناني، ط1).
39. بن تيمية، أحمد تقي الدين: السياسة الشرعية في إصلاح الراعي و الراعية. (بيروت: مكتبة بن تيمية، ط. د، ت. د).

40. بن تيمية، أحمد. 1391هـ. درء تعارض العقل و النقل أو موافقة صحيح المنقول لصريح المعقول.. تح: محمد رشاد سالم، (الرياض: دار الكنوز الأدبية،
41. بن تيمية، أحمد، 1369هـ. دقائق التفسير. تح: محمد حامد الفقي... (القاهرة: مطبعة السنة المحمدية، ط2).
42. بن قيم، الجوزي، 1998. الصواعق المرسله على الجهمية والمعطلة. تح: علي بن محمد الدخيل الله (الرياض: دار العالمية، ط3).
43. البناء، حسن. 1992. مجموعة رسائل الإمام الشهيد. (القاهرة: دار التوزيع والنشر الإسلامية).
44. البوطي، سعيد رمضان 1986. نقض الأوهام المادية الجدلية الديالكتيكية. (دمشق: دار الفكر، ط2).
45. البوطي، سعيد رمضان. 1970. ضوابط المصلحة في الشريعة الإسلامية. (دمشق: دار الفكر، ط1).
46. البيضاوي، ناصر الدين أبو الخير، عبد الله بن عمر بن محمد بن علي الشافعي. 1996. أنوار التنزيل و أسرار التأويل. تح: عبد القادر عرفات العشاحسونة،
47. تليمة، عصام. 2000. القرضاوي فقيهاً. (بور سعيد: دار التوزيع و النشر الإسلامية، ط1).
48. جريشة، علي. 1990. الاتجاهات الفكرية المعاصرة. (المنصورة دار الوفاء للطباعة والنشر و التوزيع، ط3).

49. جعراية، عبد الحميد بن محمد ندا. 1996. المدخل إلى التفسير. (القاهرة: مكتبة وهبة، ط1).
50. الجندي، أنور. 1407. تصحيح أكبر خطأ في التاريخ الإسلامي، السلطان عبد الحميد الثاني و الخلافة الإسلامية، (القاهرة: دار الكتب السلفية، ط1).
51. الجوزية، بن القيم، 1973. إعلام الموقعين من رب العالمين. تح: طه عبد الرؤوف سعد، (بيروت: دار الجيل،).
52. حاشية الإمام البيجوري على جوهرة التوحيد المسمى تحفة المرید علی جوهرة التوحيد. 2002. تح: علي جمعة محمد الشافعي، (جامعة الأزهر: دار السلام، ط1).
53. خليل، عماد الدين. 1983. مدخل إلى موقف القرآن الكريم من العلم. (بيروت: مؤسسة الرسالة، ط1).
54. خليل، عماد الدين. 1990. مدخل إلى إسلامية المعرفة، مع مقترح لإسلامية التاريخ، (المعهد العالمي للفكر الإسلامي، ط1).
55. خليل، عماد الدين. 2000. حول عوامل تدهور الحضارة الإسلامية. (مجلة التجديد، فكرية نصف سنوية محكمة تصدرها الجامعة الإسلامية العالمية بماليزيا، أغسطس، ع8).
56. خليل، عماد الدين. 1998. تكامل الوحي و العقل و الحواس في إسلامية المعرفة. بإشراف الأستاذ، د/ إبراهيم رجب، الجامعة الإسلامية العالمية - ماليزيا، بحث غير منشور).

57. خوجة، خيرالدين. 1998. دراسة في كتابين لأبي الحسن الأشعري: الإبانة عم أصول الديانة و: استحسان الخوض في علم الكلام، بإشراف الأستاذ الدكتور عرفان عبد الحميد فتاح، الجامعة الإسلامية العالمية في ماليزيا (بحث غير منشور).
58. الدهلوي، شاه ولي الله. 1989. الفوز الكبير في أصول التفسير. (بيروت: دار قتيبة، ط.د).
59. الذهبي، محمد حسين. 1986. الاتجاهات المنحرفة في تفسير القرآن الكريم-دوافعها و دفعها، (مكتبة وهبة، القاهرة، ط3).
60. الذهبي، محمد حسين: التفسير و المفسرون. (القاهرة: مكتبة وهبة، ، ط9).
61. الذهبي، محمد حسين: التفسير و المفسرون. (القاهرة: مكتبة وهبة، ، ط9).
62. الرازي، فخر الدين محمد بن عمر بن الحسين بن الحسن بن علي البكري. 1412هـ. مفاتيح الغيب أو التفسير الكبير. (544-604)، (القاهرة: دار الغد العربي، ط1).
63. الرفاعي، محمد نسيب. 1989. تيسير العلي القدير لاختصار تفسير بن كثير. (الرياض: مكتبة المعارف، ، ط.د).
64. الرومي، فهد ابن عبد الرحمن. 1986. اتجاهات التفسير في القرن الرابع عشر. (إدارة البحوث العلمية و الإفتاء و الدعوة و الإرشاد في المملكة العربية السعودية، ط1).
65. الرومي، فهد ابن عبد الرحمن. 1994. منهج المدرسة الإصلاحية العقلية في التفسير، (الرياض: ط1).

66. الرومي، فهد ابن عبد الرحمن. 1413 هـ. أصول التفسير و مناهجه. (الرياض: مكتبة التوبة).
67. الرومي، فهد بن عبد الرحمن.. منهج المدرسة الإصلاحية العقلية في التفسير، (الرياض، 1994: ط1).
68. الرومي، فهد بن عبد الرحمن: 1986. اتجاهات التفسير في القرن الرابع عشر. (إدارة البحوث العلمية و الإفتاء و الدعوة و الإرشاد في المملكة العربية السعودية، ط1).
69. الزرقاني، محمد عبد العظيم: مناهل العرفان في علوم القرآن،: (دار قتيبة، د.م، ط1، تحقيق: د. بديع السيد اللحام.
70. الزرقاني، محمد عبد العظيم: مناهل العرفان في علوم القرآن،: (دار قتيبة، د.م، ط1، تحقيق: د. بديع السيد اللحام.
71. الزركشي، محمد بن بهادر بن عبد الله. 1391 هـ. البرهان في علوم القرآن. تح: محمد أبو الفضل إبراهيم، (بيروت: دار المعرفة).
72. زغلول، الشحات السيد. 1977. الاتجاهات الفكرية في التفسير. (الهيئة المصرية العامة للكتاب، ط2).
73. زغلول، الشحات السيد. 1977. الاتجاهات الفكرية في التفسير. (الهيئة المصرية العامة للكتاب، ط2).
74. الزندانى، عبد المجيد عزيز. 1999. من أوجه الاعجاز العلمي للقرآن الكريم في عالم البحار، المجلس العالمي للمساجد -هيئة الاعجاز العلمي للقرآن و السنة، ط1.

75. سالم، إبراهيم بن حسن. 1993. قضية التأويل في القرآن الكريم بين الغلاة والمعتدلين. (بيروت: دار قتيبة، ط1).
76. سالم، إبراهيم بن حسن. 1993. قضية التأويل في القرآن الكريم بين الغلاة والمعتدلين. (بيروت: دار قتيبة، ط1).
77. السيوطي، أبو عبد الرحمن. 1979. الإتقان في علوم القرآن. (بيروت: دار الفكر، د.ط).
78. السيوطي، عبد الرحمن. 1986. التعبير في علم التفسير. تح. د. فتحي عبد القادر فريد، (القاهرة، دار المنار).
79. الشاطبي، أبو إسحاق. 1999. الموافقات في أصول الشريعة الإسلامية. تح. الشيخ إبراهيم رمضان مقابلة عن الطبعة التي شرحها الشيخ عبد الله دراز، (بيروت: دار المعرفة، ط4).
80. الشاطبي، أبو إسحاق. 1999. الموافقات في أصول الشريعة الإسلامية. تح. الشيخ إبراهيم رمضان مقابلة عن الطبعة التي شرحها الشيخ عبد الله دراز، (بيروت: دار المعرفة، ط4).
81. الشرقاوي، عفت محمد. 1979. الفكر الديني في مواجهة العصر - دراسة تحليلية لاتجاهات التفسير في العصر الحديث، (بيروت: دار العودة، ط2).
82. الشوكاني، محمد بن علي، (فتح القدير الجامع بين فني الرواية و الدراية في علم التفسير)، دار البشائر، ط2، 1989 بيروت، لبنان،
83. الشيباني، أحمد بن محمد بن حنبل. 1411هـ. أصول السنة. (السعودية: دار المنار، ط1).

84. الصابوني، نور الدين أحمد بن محمد بن أبي بكر. 1995. (ت 580 هـ):
البداية في أصول الدين، تح: بكر طوبال أوغلي، (أنقرة: نشریات الرئاسة الشؤون
الدينية).
85. الطبري، أبو جعفر محمد بن جرير. 1997. (224-310). **جامع البيان
عن تأويل آي القرآن**، هذبه و قربه و خدمه صلاح عبد الفتاح الخالدي، خرج
أحاديثه إبراهيم محمد العلي، (دمشق: دار القلم، ط1).
86. الطبري، أبو جعفر محمد بن جرير. 1997. **جامع البيان عن تأويل آي
القرآن**، هذبه و قربه و خدمه صلاح عبد الفتاح الخالدي، خرج أحاديثه إبراهيم
محمد العلي، (دمشق: دار القلم، ط1).
87. الطبري، أبو جعفر محمد بن جرير: 1405هـ. **صريح السنة**. تح: بدر
يوسف المعتوق، (الكويت: دار الخلفاء للكتاب الإسلامي، ط1).
88. الطحاوي، أبو جعفر. 1391هـ. **شرح العقيدة الطحاوية**. (بيروت:
المكتب الإسلامي، ط4).
89. عبد الرحمن الفرماوي: **الصرب خنازير أوروبا - يحاولون إبادة الوجود
الإسلامي في البلقان**، (دار الاعتصام، ط.د، ت.د).
90. عبد المجيد عبد السلام المحتسب. 1982. **اتجاهات التفسير في العصر
الراهن**. (عمان: مكتبة نهضة إسلامية، ط3).
91. العراقي، محمد عاطف: **النزعة العقلية في فلسفة بن رشد**. (مصر: دار
المعارف، ط1، ت.د).

92. عطوي، فوزي: الفارابي فيلسوف المدينة الفاضلة. تقديم: صبحي الصالح: (م.د، ط.د، ت.د، دار الكاتب العربي).
93. العك، خالد عبد الرحمن. 1986. أصول التفسير و قواعده. (بيروت: دار النفائس، لبنان، ط2).
94. العلواني، طه جابر. 1992. أدب الاختلاف في الإسلام. (من مطبوعات المعهد العالمي للفكر الإسلامي، ط2، كوالالمبور، ماليزيا).
95. عمارة، محمد. 1991. المادية و المثالية في فلسفة بن رشد. (القاهرة: دار المعارف، ط2).
96. عمارة، محمد. 1995. الإسلام بين التنوير و التزوير. (القاهرة: دار الشروق، ط1).
97. الغاوجي، وهي سليمان: مسائل في علم التوحيد، (ط1، ، م.د).
98. الغزالي، أبو حامد: إحياء علوم الدين، تحقيق أبي حفص سيد بن إبراهيم بن صادق القاهرة، دار الحديث، ، ط1، ت.د).
99. غنيم، كارم السيد. 1995. الإشارات العلمية في القرآن الكريم بين الدراسة التطبيق، (القاهرة: دار الفكر العربي، ط1).
100. فتاح، عرفان عبد الحميد 1984. الفلسفة الإسلامية - دراسة و نقد. (بيروت: مؤسسة الرسالة، ط2).
101. فتاح، عرفان عبد الحميد. 1989. المدخل إلى معاني الفلسفة. (عمان: دار عمار، ط1).

102. فتاح، عرفان عبد الحميد. 1991. دراسات في الفكر العربي الإسلامي - أبحاث في علم الكلام و التصوف و الاستشراق و الحركات الهدامة. (بيروت: دار عمار، ط1،).
103. فتاح، عرفان عبد الحميد. 1993. نشأة الفلسفة الصوفية و تطورها. (بيروت: دار الجيل، ط1،).
104. الفتاح، عرفان عبد الحميد، 1993. نشأة الفلسفة الصوفية و تطورها. (بيروت: دار الجيل، ط1،).
105. القرضاوي، يوسف. 1992. المدخل لدراسة السنة النبوية. (القاهرة: مكتبة وهبة، ، ط3).
106. القرضاوي، يوسف. 1995. شمول الإسلام في ضوء شرح مفصل للأصول العشرين للإمام الشهيد حسن البنا. (القاهرة: مكتبة وهبة، ، ط2،).
107. القرضاوي، يوسف. 1999. كيف نتعامل مع القرآن العظيم. (القاهرة: دار الشروق، ط1).
108. القرضاوي، يوسف: 1995. شمول الإسلام في ضوء شرح مفصل للأصول العشرين للإمام الشهيد حسن البنا. (القاهرة: مكتبة وهبة، ، ط2،).
109. القرضاوي، يوسف: المرجعية العليا في الإسلام للقرآن و السنة - ضوابط و محاذير في الفهم و التفسير. (القاهرة: مكتبة وهبة، ط.د).
110. القرضاوي، يوسف: المرجعية العليا في الإسلام للقرآن و السنة - ضوابط و محاذير في الفهم و التفسير. (القاهرة: مكتبة وهبة، ط.د).

111. القرضاوي، يوسف: مدخل لمعرفة فهم الإسلام. (القاهرة: مكتبة وهبة، ط3).
112. القرطبي، أبي عبد الله. 1970. الجامع لأحكام القرآن. (بيروت: دار الفكر).
113. القطان، مناع. 1998. مباحث في علوم القرآن. (بيروت: مؤسسة الرسالة، ط23).
114. قطب، سيد. 1985. في ظلال القرآن. (دار الشروق، القاهرة، ط11).
115. الماتريدي، أبي منصور: التوحيد، تح: فتح الله خليف، الاسكندرية: دار الجامعات المصرية، ط.د، ت.د).
116. الماتريدي، أبي منصور: التوحيد، تحقيق: فتح الله خليف، (الاسكندرية: دار الجامعات المصرية، ط.د، ت.د).
117. محمد، إبراهيم شريف. 1982. اتجاهات التجديد في تفسير القرآن الكريم في مصر. (القاهرة: دار التراث، ط1).
118. مصطفى، محمد الحديدي الطير: اتجاهات التفسير في العصر الحديث.
119. المغراوي، محمد بن عبد الرحمن. 1985. المفسرون بين التأويل و الإثبات في آيات الصفات، (الرياض: دار طيبة).
120. النحاس، أبو جعفر أحمد بن محمد بم إسماعيل المرادي. 1408هـ. الناسخ و المنسوخ. تح: محمد عبد السلام محمد، (الكويت: مكتبة الفلاح، ط1).

121. النسفي، أبو البركات عبد الله بن أحمد بن محمود: مدارك التنزيل و حقائق التأويل. (القاهرة: دار الكتاب المصري، د.ت، د.ط).
122. النيسابوري، مسلم بن الحجاج أبو الحسين القشيري النيسابوري: صحيح مسلم بشرح النووي، تح: محمد فؤاد عبد الباقي. (بيروت: دار إحياء التراث العربي، ط.د. ت.د).
123. الواحدي، أبو الحسن علي بن أحمد. 1415هـ. الوجيز في تفسير الكتاب العزيز. تح: صفوان عدنان، (بيروت: دار القلم، ط1).
124. اليعمري، القاضي برهان الدين إبراهيم بن علي المعروف بابن فرحون: تبصرة الحكام في أصول الأقضية و مناهج الأحكام، (بيروت: دار الكتب العلمية، ط.د، ت.د).

ALBANSKI JEZIK

1. Dalliu, Ibrahim, (1942), *Besimet e Muslimaneve - (Vjerovanja muslimana)*, Tirana, Štamparija: Tirana.
2. Korča, Ali, (1910), *Treqint e Tri fjalet te Imam Ali - (Trista i tri riječi Imama Alji)*, Štamparija: Korča, Korča.
3. Dalliu, Ibrahim, (1919), *Mevludi a jete e paster e Pejgamberit 3rd - (Mevlud, čisti Poslanikov život)*, Edit. Skadar, Štamparija: Nikaj.
4. Korča, Ali, (1931), *Historia e Shenjte edhe te kater Halifete - (Sveta povijest i četiri Halifa)*, Tirane, Gutenberg.

5. Korča, Ali, (1934), *E lemja dhe jeta e te madhit Muhamed alejhi selam - (Život velikog poslanika Muhammeda, alejhissealm)*, Tirana, Štamparija: Škodra.
6. Dalliu, Ibrahim, (1935), *Dhunti e Ramazani - (Bagodati Ramazana)*, Tirana, Štamparija: Tirana.
7. Dalliu, Ibrahim, (1935), *Mesime teorike dhe praktike të moralit Islam - (Teorijske i praktične pouke islamskog morala)*, Tirana, Štamparija: Tirana.
8. Dalliu, Ibrahim, (1936), *Udha Muhamedane - (Muhamedanski put)*, Tirana, Štamparija: Tirana.
9. Dalliu, Ibrahim, (1943), *Nji broshure mbi degat e imanit - (Brošura o ograncima imana)*, Tirana, Štamparija: Tirana.
10. Dalliu, Ibrahim, (1944), 2nd Edit. *Shtatë Ęndrat e Shqiperisë (Sedam snova Albanije)*, Državna štamparija.
11. Rizaj, Skender, (1982). *Kosova gjatë shekujve XV-XVI-XVII. Administrimi, ekonomia, shoqeria dhe levizja popullore - (Kosovo tokom XV-XVI-XVII. stoljeća: administracija, ekonomija, društvo i narodni pokreti)*, Priština, Preporod.
12. Ismaili, Vehbi. (1992), *C'ashtë Islamizma - (Šta je Islamizma)*, Michigan, USA: Štamparija: Američki Islamski Centar.
13. Ismaili, Vehbi 1994. *Turqit dhe Shqiptarët - (Turci i Albanci)*, Tirana, Hasan Tahsni.
14. Dalliu, Ibrahim, (1995, 2nd Edit.), *Patriotizma ne Tirane (Patriotizam u Tirani)*, Tirana: Imidž.

15. Hodža, Ibrahim, (1998), *Hoxhe Hasan-Tahsin efendiu - Të tjerët për të - (Hodža Hasan Tahsin Efendiu – Drugi o njemu)*, AIITC, Tirana.
16. Hodža, Ibrahim. (1998), *Levizja gjithpopullore shqiptare për faljen e gjaqeve 1990-1992 - (Albanski narodni pokret u oprostjenju krove osvajete 1990-1992)*, Kronike. Priština: Instituti i Albanologjik i Prishtinës (Albanološki insittut Prištine).
17. Dalliu, Ibrahim 2000. (2nd Edit.) *Vepra Letrare - Dokrra hini, Grenxat e kuqe te Tiranes· Nje ander e ime – (Književna djela - Dokrra hini, Crvene grančice Tirane, Moj san)* Petrit Kusi. Edit. Tirana: Enciklopediska izdanja.
18. Ibrahim, Nedžat, (2000), *Islami ne Ballkan para shek. XV. – (Islam na Balkanu prije XV. Stoljeća)* Prizren: Glas Islama.
19. Frašer, Sami, (2003, 2nd Edit.) *Himmetul Hummam fi neshril Islam – Prpjekja e heronjeve ne perhapjen e Islamit - (Napor heroja u širenju islama)*. (Trans). Ismail Ahmeti. Skoplje: Logos-A
20. Korča, Ali. *Kur'ani i Madhnueshem e thebi i Tij - (Kur'an Veličanstvoeni i njegova suština)*, Štamparija: Ora e Škodres, Skadar, 1924.
21. Korča, Ali, *Myslimanija – (Musimanja)*, (n.p.d).
22. Hodža, Ibrahim, *Viset Kombetare Shqiptare ne Shtetin Grek – (Albansko-nacionalne oblasti u grčkoj državi)*. Tirana.
23. Ahmedi, Ismail, (1999). *Hafiz Ali Korça – jeta dhe vepra – (Hafiz Ali Korça – Lik i djelo)*, Skoplje: Logos-A.
24. Ahmed, Muhidin, (n.d.), *Rreth perhapjes se Islamit nder shqiptaret – (O širenju islama kod Albanaca)* 2nd Edit· Arnold· Thomas.W,

Perhapja e Islamit ne Shqiperi – (Širenje islama u Albaniji). Prizren: Penda.

25. Ahmeti, Šerif; (1995), *Komente dhe Mendime Islame – (Islamski komentari i misli (ideje/shvatanja)*, Veza, Priština.
26. Ahmeti, Šerif, (1993), *Kur'ani–Perkthim me Komentim – (Kur'an – Prijevod sa komentarom)*, Medina, Saudiska Arabija.
27. Ahmeti, Abib, (1996), *Teranda - Prizreni Nder Shekuj – (Teranda – Prizren kroz vijekove)*, Prizren: Orient.
28. Ahmeti, Bajruš, (1997), *Perandoria Osmane dhe perhapja e Islamit në trojet shqiptare dhe ne viset fqinje – (Osmansko carstvo i širenje islama na albanskim teritorijama i područja susjeda)*, Priština.
29. Ajdini, Azem, (1998), *Masakra e Tivarit Serbo – Malazeze – (Masakr srpsko-crnogorski u Tivatu)*, Tirana: Edlor.
30. Baba Selim Redžep, Kalicani, (2000), *Dede Ahmedi i gjalle mes nesh – (Dede Ahmed živ među nama)*, Fuš Kruje.
31. Bajrami, Hakif, (2000), *Kosova - Njezet Shekuj te Identitetit te saj- Argumente Historike – (Kosovo – dvadeset stoljeća identiteta – povijesni argumenti)*, Priština: Era.
32. Bardhi, Ismail, (1997), *Hafiz Ibrahim Dalliu dhe egzgjyrza e tij Kur'anore – (Hafiz Ibrahim Daliu i njegova kur'anska egzegeza)*, Skoplje: Logos-A.
33. Baša, Ali, (2000), *Islami ne Shqiperi gjate shekujve – (Islam u Albaniji kroz vjekove)*, Tirana.
34. Behrami, Emin, (1997), *Qasje studimore rreth kater perkthimeve te Kur'ani Kerimit ne gjuhen shqipe – (Studijski pristup o četiri*

prijevoda Kur'ana časnog na albanskom jeziku), Priština, Grafika Reznici.

35. Cana, Zekeria, (1996), *Gjenocidi i Malit te Zi mbi Popullaten Shqiptare 1912-1913. Dokumente – (Genocid Crne Gore nad albanskim stanovništvom 1912-1913., dokumenti)*, Albanološki Institut Priština: Priština.
36. Castellan, Georges, (1991), *Historia e Ballkanit, shek XIV-XX – (Povijest Balkana XIV-XX. Stoljeće)*, Tirana: Cabej - Knjige za otvoreno društvo.
37. Ceta, Anton & Neziri, Zymer & Dreshaj, Myrvete & Fetiu, Sadri & Halimi, Mehmet, (2001), *Pajtimi i gjaqeve 1990-1991. – (Krono pomirenje, 1990-1991.)*, Priština: Era.
38. Dalliu, Ibrahim, (1929), *Ajka e kuptimeve të Kur'ani Qerimit – (Srž/suština shvatanja Kur'ana časnog)*, Skadar: Štamparija - Ora e Shkodres.
39. Dela, Roka, Roberto, Moroco, (1994), *Kombesia dhe feja në Shqiperi 1920-1944. – (Nacija i vjera u Albaniji, 1920-1944.)*, (Transl.) Luan Omari, Tirana: Elena Gjika.
40. Dibra, Hadži, Vehbi, (1993), *C'urdheron Kur'ani-Kuptim i fatihas me shpjegime – (Šta Kur'an naređuje – Značenje fatihe sa pojašnjenjima)*, Albanian Islamic Center, Harper Woods, Michigan, U.S.A.
41. Dizdari, Islam, (1999), (Comp). *Zani i Nalte – Përmbledhje Kumtesash, Veprimtari Shkencore me rastin e 75 - vjetorit të botimit të revistes Zani i Nalte – (Visoki glas - Rezime radova, naučna*

aktivnost povodom 75. godišnjice objave časopisa *Visoki Glas*), Skadar: Rozafat.

42. Feja, *Kultura dhe Tradita Islame nder Shqiptaret – (Vjera, kultura i islamske tradicije kod Albanaca)*, 1995. Edit. Starješinstvo Islamske zajednice Kosova, Međunarodni simpozijum, Priština.
43. Feraj, Hysamedin, (Husamedin), (1997), *Skicë e Mendimit Politik Shqiptar – (Nacrt albansko-političke misli)*, Skoplje: Logos-A.
44. Fišer, Bernd J. *Mbreti Zog dhe perpjekja per stabilitet ne Shqiperi – Kralj Zog i njegovo nastojanje u izgradnji stabilnosti u Albaniji*, 1984. 2nd. Edit. (Trans.). Hajderi, Krenar, Tirana: Cabej.
45. Frašer, Naim, (1996), *Vepra Letrare 5 – (Književno delo 5)*, Tirana: Qerbelaja.
46. Frašer, Sami, (1999), *Shqiperia C'ka qene, C'eshte, e C'do behete – (Albanija: Šta je bila, šta jeste i šta će biti)*, Priština: Dija.
47. Frašer, Mehdi, (2000), 2nd Edi. *Historia e Lashte e Shqiperise dhe Shqiptareve – (Drevna povijest Albanije i Albanaca)*, Tirana: Phoenix.
48. *Gjenocidi Serb ne Kosove – (Sprski Genocid na Kosovu 1999. godine)*, Albanski institut za islamsku misao i civilizaciju, Naučna sesija: Tirana.
49. Guta, Mulla Vesel Xheladin, (2000), *Perendia me frymezoi (Bog me inspirisao)*, Skoplje: Focus.
50. Hadri, Ali, (1967), *Historia e popullit shqiptar per shkollat e mesme – (Povijest albanskog naroda za srednje škole)*, Priština: Udžbenika obrazovnih ustanova.

51. *Haki Sharofi dhe Veprat e Tij – (Haki Šarofi i njegova djela)*, (2000), Kumtesa - shkrime origjinale dhe perkthime (Dokument – originalna kopija prevoda)• U izdanju: A.I.I.T.C. Tirana.
52. *Historia e Popullit Shqiptar - (Povijest albanskog naroda)*, 1967, 3rd Edit. Državni univerzitet u Tirani. Tirana: Institut za jezik i povijest.
53. *Povijest albanskog naroda*, (2000), grupa autora za četvrtu godinu gimnazije, SH.B.L.SH.
54. *Historia e Shqiperise – (Povijest Albanije)*, (1959), Tirana: Universiteti Shtetëror i Tiranës (Državni univerzitet u Tirani).
55. *Historia e Shqiperise – (Povijest Albanije)*, (1984), Akademia e R.P.S. te Shqiperise. Tirane: Instituti i Gjuhesise (Akademija R.P.S. u Albaniji. Tirana: Institut za jezike).
56. Hodža, I. Daut, (1995), *Hafez Ali Korca-Veprimtaria e tij ne lemin atdhetarise dhe arsim-kultures shqiptare e Arabo-Osmane – Persiane – (Hafiz Ali Korča - Njegova djela u patriotizmu i obrazovanju i kulturi kod albanaca i arapsko-osmansko-persijske kulture)*, Tirana.
57. Hysa, Mahmud, *Alamiada shqiptare (Albanska Alamiada)*, 2000. Skoplje: Logos-A.
58. Ibrahim, Nedžad, 2000, *Islami ne trojet Iliro - Shqiptare gjate shekujve – (Islam u ilirsko-albanskim zemljama tokom vjekova)*, M.D.I. Priština.
59. Iljazi, Ali, (2000), *Kur'ani dhe shkencë bashkohore (Kur'an i savremena nauka)*, Džakovica.
60. Kaleshi, Hasan, (1992), 2nd Edit. *Kontributi i Shqiptareve ne Diturite Islame - (Doprinos Albanaca islamskom znanju)*, (Comp).

Miftar Ajdini i Nedžat Ibrahim, International Student Federation, Riyad.

61. Khan, Muhammad Zakaria, (1990), *Kur'ani i Shenjte, arabisht-shqip – (Kur'an časni, arapsko-albanski - prijevod i komentar)*, Islamabad: Islam International Publications Ltd.
62. Kola, Harrila, (2000), *Gjenocidi Serb ndaj Shqiptareve ne viset e tyre etnike ne Jugosllavi 1941-1967 – (Srpski genocid nad Albancima u njihovim etničkim podnebljima u Jugoslaviji 1941-1967.)*, Tirana: Elton.
63. Kondi, Sejdi, (1998), *Ylli i Camerise Hasan Tahsini-vjersha dhe poezi kushtuar jetes dhe vepres se tij – (Zvezda Čamerie - Hasan Tahsin - pjesme i poezije posvećene životu i radu)*, Tirana.
64. Korča, Hafiz, Ali, (1925), *Bolshevizma a Ckaterim i njerezimit – (Bolševizam uništenje civilizacije)*, Tirana, Štamparija: Mbrothesia, Kristo P. Luarasi.
65. Krasnići, Mark, (1997), *Aspekte mitologjike - besime e bestytzni – (Mitološki aspekti – vjerovanje i sujeverja)*, Priština: Preporod.
66. Kutub, Sejjid, (1999), *Jasini - Perkhim dhe komentim – (Jasin - Prijevod i komentar)*, (Trans.) Muhamed Mustafa, Skoplje: Logos-A.
67. Mahmud, Mustafa, (1997), *Kur'ani-perpjekje per te kuptuarit bashkohor – (Kur'an – pokušaj savremenog razumevanja)*, Mitrovica.
68. Malcolm, Noel, (2001), *Kosova nje histori e shkurter – (Kosovo – kratka povijest)*, (Trans.) Dr. Abdullah Karjagdiu, Priština: Koha.

69. Mehdiu, Feti, (1996), *Perkthimet e Kur'anit ne gjuhen shqipe – (Prijevodi Kur'ani na albanski jezik)*, Logos-A, Shkup.
70. Mehdiu, Feti & Purlku, (1996), *Hasan Kaleshi – Vepra 1 – (Hasan Kaleši – Djelo br.1.) – Studime Publicistike (Studije novinarstva)*, Skoplje: Logos-A.
71. Miftari, Faik, (2001), *Pakes Drite per Kosoven (Malo nade (svjetla) za Kosovo)*, Prizren: NGL-BAF.
72. Morina, Qemajl, (2000), *Hoxhe Kadri Prishtina - Mendimtar Islam – (Hodža Kadri Priština – Islamski mislilac)*, Starješinstvo Islamske zajednice Kosova, Priština.
73. Mufaku, Muhamed, (1990), *Shqiptaret ne Boten Arabe – (Albanci u arapskom svjetu)*, Priština: Preporod.
74. Musa, Ymer, (Omer), (1996) *Ilustrimi artistik ne Kur'an – (Umetnička ilustracija u Kur'anu)*, Skoplje: Logos-A.
75. Osmani, Šefik, (1997), *Panteoni iranian dhe iranologet shqiptare – (Iranski panteon i albanski iranoloji)*, Tirana: Saadi Shirazi.
76. Osmani, Tomor, (1999), *Udha e shkronjave shqipe - Histori e alfabetit – (Put albanskih slova – Povijest pisma)*. Skadar: Idromeno.
77. P.Alpan & Kaci, Nesim, (1997), *Shqiptaret ne Perandorine Osmane – (Albanci u Osmanskom carstvu)*, Tirana: Albin.
78. *Perzgjedhje ne komentimin e Kur'ani Kerimit – (Izbor u komentaru Kur'ana časnog)*, (1998), Muslimanska zajednica Albanije ‘ Islamski svjetski komitet. Trans. Hadzi Selim Stafa. Tirane.

79. Pirraku, Muhamed, (1989), *Kultura Kombetare Shqiptare deri ne Lidhjen e Prizrenit (Albanska nacionalna kultura do Prizrenske lige)*, Priština: Instituti Albanologjik i Prishtines (Albanološki Institut Prištine).
80. Polisi, Mehdi, (1994), *Sami Frasheri – Vepra 9 Personalitete Shqiptare ne Kamus al-A'lam – (Sami Frašeri – 9. djelo - Albanske ličnosti u Kamus al-A'lamu)*. Skoplje: Logos-A.
81. Prifti, Kristač, (n.d.p.) *Popullsia Myslimane Shqiptare ne Ballkan ne fund te shek. XIX dhe ne fillim te shek.xx - (Albansko muslimansko stanovništvo na Balkanu krajem XIX. stoljeća i početkom XX.)*.
82. Qafzezi, Ilo, Mitko, *Kur'ani (Kendimi) – (Kur'ani (Učenje)*, Preveo: I.M.Q., *Me dy piktura-shtypet nde kater fashikulla, kjo eshte e I-ra, Edicja e I-re, Shtypur nde Rumani-1921*.
83. Ramić, Jusuf, (1992), *Shkaqet e shpalljes se Kur'ani Kerimit (Povodi objave Kur'ana časnog)*. (Trans. Bahri Aliu. Riyad: Al-Dar Al – Alamiya.
84. Redzepaqiq, Jashar, (1999), *Dervishet, rendet dhe teqet ne Kosove ne Sanxhak dhe ne rajonet perreth – (Dervişi, tekije na Kosovu u Sandžaku i okolnim krajevima)*. Peć: Dugadžini.
85. Rizaj, Skender. 1983. 2nd Edit. *Historia e Pergjithshme, Koha ere 1453-1789 – (Opšta povijest – Novo doba 1453-1789)*, Priština: Universiteti i Kosoves ne Prishtine (Univerzitet Kosova u Prištini).
86. Sadiku, Riza, (1996), *Hasan Kaleshi-jeta dhe vepra – (Hasan Kaleši – Lik i djelo)*, Priština: Grafoprint.

87. Salihu, Hajdar, (1987), *Poezia e bejtexhinjeve (Poezija Bejtedžija)*. Priština: Rilindja.
88. Sedaj, Engjell, (n.d.p.), *Bibla dhe perkthimet e saj ne gjuhen shqipe – (Biblia i njeni prijevodi na albanski jezik)*, Priština. Štufi.
89. Šehu, Bedruš, (1990), *Qeshtje Shqiptare ne vitet 30 te shek.XIX – (Albansko pitanje 30-tih godina XIX. stoljeća)*, Priština: Institut Albanologjik (Albanološki institut).
90. *Objašnjenje značenja Kur'ana časnog na albanskom jeziku*, (2000), (Comp). Dr. Muhamed, Taki-ud-Din El-Hilali dhe Dr. Muhamed, Muhsin Khan, (Transl.), Group of Students. Riad: Darusselam.
91. Shpuza, Gazmend, (2000), *Kuvendime per historine kombetare (Skupštinska zasjedanja za nacionalnu povijest)*, Tirana: Dituria.
92. Silajdžic, Haris, (1997), *Shqiperia dhe SHBA ne Arkivat e Washingtonit (Albanija i SAD u vašingtonskoj arhivi)*, Priština.
93. Skendi, Ećber, (1992), *Hoxhe Kadriu - Kadri Prishtina – (Hodža Kadriu – Kadri Priština)*, Priština: Rilindja.
94. Skendi, Stavro, (1967), *Zgjimi Kombetar Shqiptar (Albansko nacionalno buđenje)*, Tirana: Phoenix.
95. Tahiri, Bedri, (2001), *Agu i Lirise - Kronike Lufte (Zora slobode – Ratna hronika)*, Priština: Glas Kosova.
96. Tahiri, Bedri, (2001.3rd Edit), *Adem Jashari Legjende e Legjendave – (Adem Jašari - Legenda svih legend)*, Priština: Rilindja.
97. Thendjilli, Petrika, (2001), *Historia e Shqiperise – (Povijest Albanije)*, Priština: (n.p.h).

98. Viško, Ali, (1997), *Harabati teqe e Tetoves dhe veprimtaria ne te ne periudhen kalimtare – (Harabat tekije iz Tetova i djelatnost unutar nje tokom prelaznog perioda)*, Tetovo: Design.
99. Đelili, Ćazim, (1998), *Vehbi Dibra-Personalitet dhe veprimtar i shquar i levizjes kombetare – (Vehbi Dibra - Izuzetna ličnost i čuveni aktivista nacionalnog pokreta)*, Tirana: Albin.
100. Yveysi, Medžid, *Per Fe e Atdhe (Za vjeru i domovinu)*, Džakovica. (n.p.d.).
101. Zavalan, Tajar, (1957), *Histori e Shqipnise – (Povijest Albanije)*, London, (n.p.p.).
102. Zefi, Don, Shan, (2000), *Islamizimi i Shqiptareve gjate shekujve – (Islamizacija Albanaca kroz vjekove)*, Prizren, Drita.
103. Zekaj, Ramiz, (1997), *Zhvillimi i Kultures Shqiptare te Shqipatert gjate shek. XX. – (Razvoj albanske kulture u Albaniji tokom 20. stoljeća)*, Tirana: Albanski Institut za Islamsku Misao i Civilizaciju.

ENGLISKI JEZIK

1. Al-Faruqi, Ismail Raji, (n.p.d.). *Islam and Other Faiths*, edit. by: Atallah Siddiqui. *The Islamic Foundation and The International Institute of Islamic Thought*, Markfield, Leicester, UK.
2. Biberaj, Elez, (1990), *Albania a socialist Maverick*. USA.(n.p.h.).

3. Cigar, Norman, (2003), *The role of Serbian orientalists in justification of genocide against Muslims of the Balkans*. Logos-A, Shkup.
4. Crecelius, Daniel Neil, (1967), *The Ulema and the state in modern Egypt*. Princeton. (Ph.D. thesis). N.J. Princeton: University Press.
5. Fikret, Karcic, (1999), *The Bosniaks and The Challenges of Modernity - Late Ottoman and Hapsburg Time*. Sarajevo: El-Kalem.
6. -----, (1997), *Islamic Studies - Islam in The Balkans*. Pakistan: Islamic research Institute, International Islamic University Islamabad.
7. Gay, Peter, (1966), *The Enlightenment - An introduction*. New York: Random House.
8. International Symposium, (1992), *The Reconstruction of Islamic Thought in the twentieth century and Bediuzaman Said Nursi*. 27-29 September. Istanbul: Sozler Publications.
9. J. J. G.Jansen, (1980), *The Qoran Interpretation in Modern Egypt*. Leiden: E.J.Brill.
10. J.Costa, Nicollas, (1995), *Albania – a European enigma*. New York: Columbia University Press.
11. Jacques, Edwin.E, (1995), *The Albanians - an ethnic history from prehistoric times to the present*. Mc. Farland & Company North Carolina and Lindon: Inc. Publishers Jefferson.

12. Justin McCarthy, (1999), *Death and Exile - The Ethnic Cleansing of Ottoman Muslims 1821-1922*. 3rd Edit. USA.
13. Kingsley, John Birge, (1934), *The Bektashi Sufi order of dervishes*. New York: AMS Press.
14. Maksudoglu, Mehmet, (1993), *Ottoman History Based Mainly on Ottoman Sources*. Malaysia: International Islamic University.
15. Maududi· Abul A'la, (1999), *A short history of the Revivalist Movement in Islam·* (Trans.). Al-Ash'ari. K.Lumpur: The Other Press Petaling Jaya.
16. Malcolm· Noel, (1994), *Bosnia - A short History*. New York University Press.
17. Malcolm, Noel, (1998), *Kosovo - A Short History*. New York University: Harper Collins Publishers.
18. McCurry, Don. M, (1978), *The Gospel and Islam - A Compendium*. West Huntington Drive. U.S.A: A Ministry of World Vision International.
19. Michael, A. Sells, (1996), *The Bridge Betrayed - Religion and Genocide in Bosnia*. Berkely: University of California Press.
20. Hoxha, Hajredin, (2000), *The Bektashi Order of Dervishes - History and Doctrines*. Kuala Lumpur: International Islamic University, 2013, El Furkam, Shkup, Maqedoni.

21. Norris, H.T., (1993), *Islam in The Balkans-Religion and Society Between Europe and the Arab World*. London: Hurst & Company.
22. Poullton, Hough. & Farouki, Suha Taji, (1997), *Muslim Identity and the Balkan State*. London: Hurst & Company.
23. Swire, John, (1971), *Albania - the rise of a Kingdom*. Arno Press. New York: The New York Times.
24. *The Truth on Kosovo*, (1993), The Academy of Sciences of the Republic of Albania. Institute of History, Tirana: Encyclopaedia publishing house.
25. Thomas, Robert, (1999), *Serbia Under Milosevic - Politics in 1990 s*, London: Hurst & Company.
26. Trix, Frances, (1993), *Spiritual discourse - learning with an islamic master*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
27. Wilkes, John, (2000), *The peoples of Europe - The Illyrians*. UK: Blackwell Publishers Ltd.
28. William, Simpson & Martin, Jones, (2000), *Europe 1783 - 1914*. London & New York: Routledge Taylor and Francis Group.
29. *7th International Conference on Translation – The Translation of Religious Texts*, 6-8. December 1999. Kuala Lumpur.

TURSKI JEZIK

1. Inan, Ahmet, (1999), *Kur'anin Hakimiyet Kavraminin Karsilastirilmesi - Yeni bir Islam – Siyaset Teorisine Giris* Ankara: Se-Ba Ofset Ltd. Sti.
2. Kansu, Huseyin, (1998), *Kosova Ikinci Bosna Olmasin.* Istanbul: Yildizlar matbaasi.
3. Okic, Tayyib, (1995), *Tefsir ve Hadis usulunun bazi meseleleri.* Istanbul: Nun Yayıncılık.
4. Oztuna, T. Yilmaz, (1967), *Turkiye Tarihi XIX-XX Asirlar.* Turkiye: Hayat Yayinlari Dogan Kardes Matbaacilik.
5. Topaloglu, Bekir, (1995), *Nureddin Es – Sabuni, Maturidiyye Akaidi.* Ankara: Diyanet Isleri Baskanligi.
6. Virmica, Raif, (1996), *Prizren Camileri.* Kosova - Prizren: Turk Demokratik Yayinlari.

BOSANSKI JEZIK

1. Karčić, Fikret, (1986), *Serijatski sudovi u Jugoslaviji 1918 - 1941.*, Islamski teoloski fakultet, biblioteka posebnih izdanja. Sarajevo.
2. Karčić, Fikret, (1990), *Drustveno-pravni aspekt Islamskog reformizma - Pokret za reformu serijatskog prava i njegov odjek u Jugoslaviji u prvoj polovini XX stoljeća* Sarajevo: (n.p.h.).
3. Karić, Enes, (1998) *Semantika Kur'ana*. Sarajevo: Bemust.
4. Salajdžić, Haris, (1991), *Albania Kroz Arhive Vasingtona*. Trans. Dželal Fejza. Tirane: Dituria.

RIJEČNICI, ENCIKLOPEDIJE, NA ARAPSKOM JEZIKU

1. البعلبكي، منير و روعي: المورد الوسيط، مزدوج، قاموس عربي- إنكليزي- إنكليزي-عربي: بيروت، ط5، دار العلم للملايين، 2000.
2. دائرة المعارف الإسلامية - أصدرها بالإنكليزية و الفرنسية و الألمانية أئمة المستشرقين في العالم، ويشرف على تحريرها تحت رعاية الاتحاد الدولي للمجامع العلمية. النسخة العربية من أعداد و تحرير: إبراهيم زكي خورشيد، أحمد الشنتناوي، د/عبد الحميد _____ د _____ ونس، (الشعب، القاهرة، ط.د، ت.د.)
3. سهيل، صابان: المعجم الموسوعي للمصطلحات العثمانية التاريخية، (الرياض: مطبوعات مكتبة الملك فهد الوطنية، ط1، 2000).
4. الموسوعة الفلسفية - وضع لجنة من العلماء و الأكاديميين السوفياتيين، بإشراف: روزنتال و يودين، ترجمة: سمير كرم، مراجعة: د.صادق جلال العظم و جورج طرابيشي، (بيروت: دار الطليعة للطباعة و النشر، ط 6، 1987)
5. وهبة، مراد: المعجم الفلسفي، (م.د، دار الثقافة الجديدة، ط3، 1979).
6. مصطفى، إبراهيم & الزيات، أحمد حسن & عبد القادر، حامد & النجار، محمد علي: المعجم الوسيط، مجمع اللغة العربية، الإدارة العامة للمعجمات و إحياء التراث. □ استانبول: مؤسسة دار الدعوة ، ط4، 1989).

ENCIKLOPEDIJE, RIJEČNICI, NA ENGLLESKOM JEZIKU

1. Audi, Robert, (1995), *The Cambridge Dictionary of Philosophy*. Cambridge University Press.
2. Bealey, Frank, (1999), *The Blackwell dictionary of political science*. UK: Oxford.
3. Bogdanor, Vernon, (1987), *The Blackwell Encyclopaedia of political institutions*. UK: Oxford.
4. Edwards, Paul, (1967), *The Encyclopedia of Philosophy*. London: Collier Macmillan Publishers.
5. Krieger, Joel, (1993), *The Oxford companion to politics of the world*. U.K: Oxford University Press.
6. Merriam - Websters's, (1999), *Encyclopedia of World Religions*. Massachusetts: WendyDoniger: Springfield.
7. *Oxford Advanced Learners Dictionary of Current English*. (1995), 5th edi. U.K: Oxford University Press.
8. Wuthnow, Robert, (1998), *The Encyclopedia of Politics and Religion*. London: Routledge.
9. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 1997. Bağlarbashi-Kisikli caddesi. 7 Uskudar. Istanbul

MAGAZINI, ČASOPISI NA ALBANSKI JEZIK

1. *Civilizimi Islam – (Islamska Civilizacija)*, (2001), Br.17. Janar. Tirane.
2. *Dituria Islame – (Islamsko znanje)*, (1996), Br. 83. Priština.
3. *Dituria Islame – (Islamsko znanje)*, (1986), br. 1. Priština.
4. *Dituria Islame – (Islamsko znanje)*, (2001), br. 133. Priština.
5. *Dituria Islame – (Islamsko znanje)*, (2001),
br. 134–135. Priština
6. *Dituria Islame – (Islamsko znanje)*, (2002), br. 142,
144, 145. Priština
7. *Dituria Islame – (Islamsko znanje)*, (1982),
br. 46–47. Priština.
8. *Dituria Islame – (Islamsko znanje)*, (1982),
br. 33–34. Priština.
9. *Dituria Islame – (Islamsko znanje)*, (1983),
br. 37–38. Priština.
10. *Frymezimi – (Inspiracija)*, (2000), br. 1. Đakovica.
11. *Frymezimi – (Inspiracija)*, (2000), br. 2. Đakovica.
12. *Frymezimi – (Inspiracija)*, (2000), br. 3. Đakovica.
13. *Frymezimi – (Inspiracija)*, (2000), br. 4. Đakovica.
1. *Frymezimi – (Inspiracija)*, (2000), br. 5. Đakovica.
2. *Frymezimi*. 2000. Nr. 6. Gjakove.

3. *Frymezimi*. 2000. Nr. 7. Gjakove.
4. *Frymezimi*. 2000. Nr. 8. Gjakove.
5. *Frymezimi*. 2000. Nr. 9. Gjakove.
6. *Frymezimi*. 2000. Nr. 10. Gjakove.
7. *Gjurmime albanologjike-Seria e shkencave filologjike 16-1986- 1987* (Albanski tragovi – Serija filoloških nauka 16-1986-1987), Prishtine.
8. *Gjurmime albanologjike-Seria e shkencave filologjike IX-1979 – (Albanski tragovi – Serija filoloških nauka)*, Prishtine. 1980.
9. *Hena e Re – El Hilal – (Mlad Mjesec)*, (1998), Februar. Skoplje.
10. *Hena e Re – El-Hilal – (Mlad Mjesec)*, (1992), Februar. Shkup.
11. *Jehona*, (2000). br.5. Tirane.
12. *Kultura Islame – (Islamska Kultura)*, (1941), br. 3-4. Tirane.
13. *Kultura Islame (Islamska Kultura)*, (1944), br. 7-8. Mars –Prill. Tirane.
14. *Perla – (Biser)*, (1996), br.4. Edlor. Tirane.
15. *Perparimi*. 1991. br. 2. god. XLV. Prishtine.
16. *Universi*. 2001. br. 1. Pegi. Tirane.
17. *Zani i Nalte – (Visoko Glas)*, (1924), br. 6. Mars. Tirane.
18. *Zani i Nalte – (Visoko Glas)*, (1924), br. 8. Maj. Tirane
19. *Zani i Nalte – (Visoko Glas)*, (1924), br.9.Qershor. Tirane
20. *Zani i Nalte – (Visoko Glas)*, (1924), br. 7. Prill. Tirane.
21. *Zani i Nalte – (Visoko Glas)*, (1924), br. 6. Tirane.
22. *Zani i Nalte – (Visoko Glas)*, (1924), br. 1. Nentor. Tirane.
23. *Zani i Nalte – (Visoko Glas)*, (1924), br. 6. Tirane.

24. *Zani i Nalte – (Visoko Glas)*, (1924), br. 8. Mars. Tirane.
25. *Zani i Nalte – (Visoko Glas)*, (1924), br. 2. Fruer. Tirane.
26. *Zani i Nalte – (Visoko Glas)*, (1924), br. 3. Mars. Tirane.
27. *Zani i Nalte – (Visoko Glas)*, (1924), br. 3. Mars. Tirane
28. *Zani i Nalte – (Visoko Glas)*, (1924), Nr.12. Tirane.

PERIODICI NA ENGLNESKI JEZIK

1. Mufaku, Muhamed, (1994). *Two Hijras and Two Fatwas*. Journal of Islamic Studies. Vol. 5. No.2.
2. Lopasic, Alexander, (1994), *Islam in the Balkans – Islamization of the Balkans with special reference to Bosnia*. Journal Of Islamic Studies. Vol. 5. No.2. Oxford University Press.
3. Abdal Rahijm, Muddathir, (n.p.d.). *Muslim Minorities in Western Societies – The Medieval Scene*. Journal of the International Institute of Islamic Thought and Civilization ISTAC. Vol. 6. No.1.

PERIODICI I WEB PORTALI

1. Ahmedi, Ismail, (2000), *Largpamesia denoncuese per koncepcionin Bolshevik Hafiz Ali Korca*. Jehona, Nr.5. Tirane
2. <http://www.msanews.mynet.net> – Bardhi Ismail. *Brief survey of the Religious Situation and games within the Albanian ethnicum*.
3. <http://www.toena.al.com> – History of Albania
4. Kasollja, A, Faik. *Hafiz Ibrahim Dalliu Jeta dhe vepra*
<http://www.yahoogeocities.com>
5. Tafaj, Sinan Delisula, Rezarta. *Jeta e Hafiz Ibrahim Dalliu, Tiranasi qe perktheu Kuranin*, <http://www.horizonti.com>
6. www.albania.com
7. www.bashkesiaislame.net
8. www.dituriaislame.com
9. www.furkan.com.mk
10. www.kosova.com
11. www.kosovapress.com
12. www.shqiperia.com

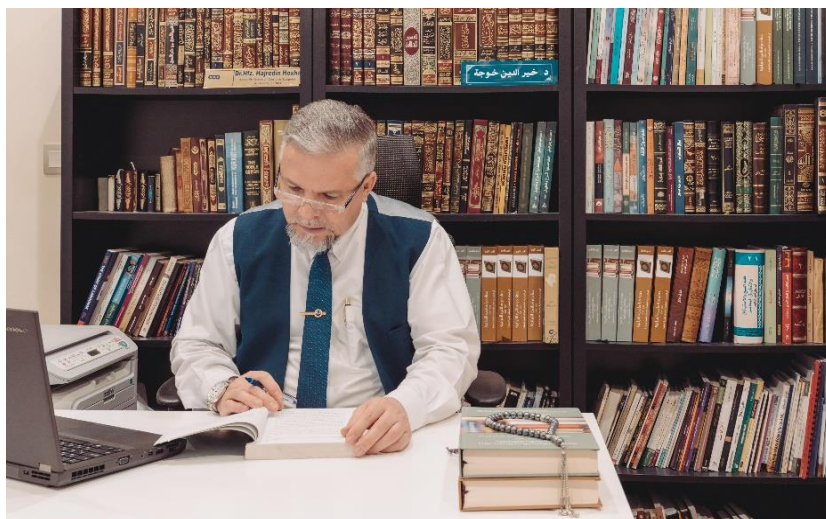
ف - قائمة المكتبات العلمية الشخصية على أقراص C D التي صدرت من
جمعية التراث الإسلامي في عمان - الأردن عام 1999

1. مكتبة التفسير و علوم القرآن

2. مكتبة الألفية للسنة النبوية

3. مكتبة العقائد والملل
4. مكتبة شيخ الإسلام ابن تيمية و تلميذه ابن القيم
5. مكتبة الفقه و أصوله
6. مكتبة جامع الفقه الإسلامي
7. مكتبة النحو و الصرف
8. مكتبة الأدب العربي
9. مكتبة التاريخ و الحضارة الإسلامي

BIOGRAFIJA AUTORA

Prof. Dr. Hfz. Hajredin Hodža

Rođen je 01.10.1968. godine u Prizrenu - Kosovo. Potiče iz prosječne porodice sa tradicionalnom vjerskom kulturom. Nakon završene osnovne škole u rodnom gradu, uz podršku roditelja, nastavio je šestogodišnje srednje obrazovanje u Damasku, u Siriji, od 1983. do 1989. godine, gdje je diplomirao i postao hafiz Kur'ana. Diplomirao na Fakultetu za Kur'an i Islamske nauke na Islamskom Univerzitetu u Medini, 1990-1994. Potom, završio je postdiplomske studije u naukama o Tefsiru na Međunarodnom islamskom univerzitetu, Kuala Lumpur - Malezija, 1997-2000, gdje je ujedno postao i doktor filozofije (PH.D.) u Tefsiru 2000-2003. Na istom univerzitetu četiri godine je predavao Kur'an i Islamske nauke. Razvijao je široku pedagošku, vjersku, društvenu i naučnu djelatnost na Međunarodnom univerzitetu u Maleziji, Brunei, na Univerzitetu Taibah u Medini, na Kosovu, na Makedoniju, u Bahreinu, u Kuvajtu, o Palestini, Aldziru, Kataru, Saudijsku

Arabiju, Indoneziju, Maleziji, itd. Posjeduje veliki broj diploma i uvjerenja o osposobljenosti u raznim pedagoškim, vjerskim i naučnim sferama, među kojima se ističe i Diplomom specijalizacije u čitanju Kur'ana prema verziji Al-Imam Hafsa od Al-Imam Asima, sa Senedom– zlatnim lancem prenosioca, koji simbolizuje lozu pouzdanih i profesionalnih čitaoca i hafiza Kur'ana, čiji lanac prenosioca dostiže do Poslanika, a.s. Aktivan je učesnik međunarodnih konferencija i seminara sa radovima iz različitih religijskih, povijesnih, kulturnih i pedagoških oblasti. Ima višegodišnje administrativno iskustvo. Član je komisije za tumačenje i komentarisanje Kur'ana, na web stranici: <http://www.tafsir.org>, i član Saudijskog naučnog udruženja za tumačenje Kur'ana i kur'anskih nauka. Predmeti koje je predavao: Islamska kultura, Tefsir, Tematski tefsir, Sira (životopis Poslanika, a.s.), Tilavet, Kur'anske nauke, Islamske osnove, Kur'anske studije itd. Objavio je niz radova, prevoda i članaka na arapskom, engleskom i albanskom jeziku u nekim naučnim dnevnim i periodičnim časopisima u arapskom svjetu. Pred čitaoce dolazi sa ovim monografijama o životu i djelima najeminentnijih savremenih albanskih učenjaka i teologa u oblasti tumačenja i komentara Kur'ana, odnosno Tefsira.

Pored specijalizacije i posvećenosti u oblasti tefsira i kur'anskih nauka, bavi se i drugim oblastima islamsko-prirodnih nauka i izučavanju albanske povijesti; drevne i moderne, uključen je u kulturnim, etičkim i moralnim aktivnostima i rješavanju problema mladih i aktivan je u eliminaciji i borbi protiv ekstremnih religijskih i povijesnih misli, ideja i stavova.

Kontakti:

Email: drhafezi68@gmail.com

Website: www.drhafezi.net/ Osnivač i Direktor Instituta
www.furqanleadership.com